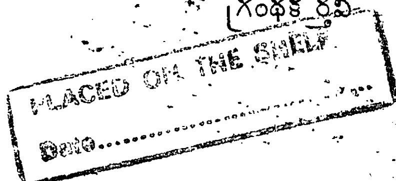
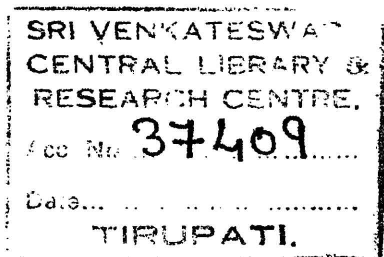

PRINTED AT THE
ANDHRAPATRIKA PRE
MADRAS—1929

ప్రథమముద్రణము
౧౦౦౦ ప్రతులు

శ్రీరామచంద్రకృతినం
ద్వంద్వాతీతం గురోర్గురుమ్,
యోగీశ్వరం జ్ఞానధనం
వందే నాగేశ్వరం గురుమ్.

PREFACE

This book is the result of my work, as the niversity Reader in Telugu. It is based on the ctures delivered by me in Nov. 1928, under e auspices of the Madras University, and is ıly an amplification of the matter contained ıerein.

Andhra Bharata is doubtless the earliest and ost important work extant in Telugu from linguistic as well as an artistic point of view; ıd it is only proper that a critical and historical ppreciation of the Telugu language and literature ıould begin with a study of that great work.

Critics are often prone to remark that the ıst word on Telugu Bharata has already been ıid, and that there is nothing more to be worked n the subject. But it may be said that they ave to realise that Mahabharata is a diamond ith many facets still demanding the view and ppreciation of the critic. Telugu language nd literature have to be studied more critically rom a historical point of view, their gradual ievelopment has to be traced, the underlying nfluences that moulded their development in lifferent ages have to be noted, and the real lace and importance of Bharata, especially of Tikkana's poetic expression and art, in Telugu

literature, have to be brought out, by a
comparison of the Telugu text with that
Sanskrit original. As such, this sort of
and work has been brought under the pı
of the Telugu Department. For the pre
have to confine myself to Virataparva alc
purposes of comparison, as no authorised v
of the original text for other Parvas is av
so far.

In this connection, it is with feeli
reverence and gratitude, that I thank
Bahadur, Sir. R. Venkataratnam Naid
Kt., M.A., D. Litt., Ex Vice Chancellor
University, for having encouraged me in
up this subject on hand as part of my wor
I have to thank N. Bangarayya garu, B.A.,
help he has rendered me in this work w
was here as a Fellow of the Telugu depa
I express my deep sense of gratitude to M
Desoddharaka, K. Nageswara Rao Pantu
the noble Patron of Telugu Literature,
kindness with which he accepted to incl
work in his Andhra Grandhamala, a
promptness with which he got it thro
press. My thanks are also due to the Uı
authorities for having permitted me to
this work.

I

పీఠిక

మద్రాసు విశ్వకళాపరిషత్తులో తెలుఁగురీడరుగా
ఉండి క్రిందటి సంవత్సరమున నేను జేయఁగలిగిన పరిశోధ
ఫలితమే యీగ్రంథము.

ఆంధ్రభాషావాఙ్మయముల చరిత్రమును, వాని
క్రమపరిణామమును అన్వేషించి విమర్శించుటయే ప్రాచ్య
రిశోధనాలయమందలి యాంధ్రశాఖ చేయఁదగిన పనిగా
ఉన్నది. భారతమే యీ భాషలో మొదటి యుద్గ్రంథ
ఎగుటచే, తద్భాషావాఙ్మయ పరిణామమున కిది యెంత
ఱకుఁ దోడ్పడినదో తెలిసికొనవలసిన యావశ్యకత
లదు. ఇంతకుఁ బూర్వ మనేకు లనేకవిధముల దీనిని
మర్శించియే యున్నారనుట వాస్తవమే. కాని నన్న
గార్యుఁడు చెప్పినట్లుగా విశ్వజనీనమై పరఁగు నీ భారత
త్నము దాని నాశ్రయించువారి దృక్పథమునుబట్టి
ంత కాంతుల నీనుచు నేయుండు ననుటకు సందేహా
ు లేదు. కావున భారతకవితకుఁ దత్తద్దేశకాలపరిస్థితు
కు నెట్టిసంబంధము కలదో, ఇది యాంధ్రభాషావాఙ్మయ

పరిణామమునను కెట్లు తోడ్పడినదో, కవిత్రయము యొక్క-- అందు ముఖ్యముగా కవిబ్రహ్మయొక్క-- కవితానిర్మాణ చాతుర్య మెట్టివిశేషగుణములు కలదగుటచే సర్వాతిశాయియై వెలయుచున్నదో పరిశీలించి వివరింపఁగల విమర్శనలింకను బయలు దేఱవలసియున్నవి. గీర్వాణసారస్వత మహావృక్షశాఖకుఁ గట్టినయంటుగా బయలు దేఱి విజృంభించిన యాంధ్రసారస్వతము నందు ఆంధ్రజాతీయతా గుణ మెంతవఱకు నిలిచియున్నదో పరిశీలింపవలసియున్నది. ప్రాచీనాంధ్రభాషాస్వరూపమును గుర్తించి, దానికితరద్రావిడభాషలతోడను, సంస్కృతప్రాకృతములతోడనుగల సంబంధబాంధవ్యములనునిర్ణయించి, తద్భాషాచరిత్ర నన్వేషించుటయు నావశ్యకంబే. ఆంధ్రసారస్వత మహావృక్షమునకు 'లలితస్కంధము' ఆంధ్రభారతము. ఈస్కంధము నాశ్రయించినదో, నావృక్షమునకు 'మూలంబగు' దేశీయపుఁ బలుకుబడియు, పైకి విజృంభించిన ప్రబంధాదిశాఖల యథార్థస్థితియు మనకు సులభముగ గోచరించును. కావుననే యిది యింకను భాషాసారస్వత విమర్శకుల కవశ్య మాశ్రయపాత్రం బగుచున్నది. కేవల భాషాంతరకర్తలుగ నెన్నఁబడుచున్న భారతకవుల కళా చాతుర్యవిశేషములను మూలగ్రంథముతోఁ బోల్చి విశదీయవలయునను తలంపే నన్నీవిమర్శనమునకుఁ ...

కొల్పినది. ప్రమాణముగా గ్రహింపఁదగిన మూలగ్రంథపాఠము తిక్కనపర్వములకు లభింపకపోవుటచే; నీవిమర్శనము ప్రధానముగ నొక్క విరాటపర్వముపైన నే యాధారపడవలసినదైనది. తిక్కన దీనినిగూర్చి చేసిన ప్రశంసనుబట్టి యాతనికవిత కిది మూలకందమనుటయు స్పష్టమే. తిక్కనపర్వములనుగూడ మూలముతోఁ బోల్చి చూచినచో తిక్కనార్యుని కళాప్రతిభల మహత్త్వ మింకను బయలుపడుననుటకు సందేహము లేదు. ఇట్టి విమర్శనల ప్రయోజనమును నిర్ణయించి యిందేమైన గుణలేశములు గలిగినచో గ్రహించి నన్నుఁ గృతార్థునిఁ జేయ సహృదయులగు పండితులను బ్రార్థించుచున్నాను.

ఇంతకుఁ బూర్వ మీవిశ్వకళాపరిష దధ్యక్షులై యుండి యీ భారతవిమర్శనము విషయమున నన్నుఁ బ్రోత్సహించిన శ్రీ దివాన్‌బహదూర్ సర్ రఘుపతి వేంకటరత్నంనాయుఁడు (కె. టి., ఎం. ఏ., డి.లిట్.) గారికి వినయపూర్వకముగు నాకృతజ్ఞతాభివందనముల నర్పించుచున్నాఁడను. ఈ గ్రంథమును బ్రకటించుకొన ననుజ్ఞ యొసఁగిన విశ్వవిద్యాలయాధికారులకును, ఈ పరిశోధనాలయమున 'ఫెల్లో'గానున్న కాలమున నీగ్రంథపరిశోధన విషయమున నాకుఁదోడ్పడిన శ్రీ నండూరి బంగారయ్య(బి. యే.)

గారికిని నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. నా ప్రార్థన నంగీకరించి యీ గ్రంథమును దమ ఆంధ్రగ్రంథమాలలోఁ జేర్చికొని యింత శీఘ్రకాలమున ముద్రించి యాంధ్రలోకము నెదుటఁ బెట్టిన యత్యుదార స్వభావులు, నాంధ్రభాషా పోషకులు, దేశోద్ధారకులు నగు (శ్రీ) కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారికి నా కృతజ్ఞతాభివందన శతముల నర్పించుచున్నాఁడను.

కోరాడ రామకృష్ణయ్య

విషయసూచిక

౧

౨

ఆంధ్రభారతకవితావిమర్శనము

౧

ఆంధ్రవాఙ్మయము; ఆంధ్రమహాభారతము.

ఆంధ్రవాఙ్మయలక్ష్మికి ఆంధ్రభారత మనంతతేజోవిరాజమానం బగు శిరోలంకారము. ఆంధ్రవాఙ్మయ మహావృక్షమునకు మూలబీజము, మూలాధారము. ఆంధ్రభాషాస్రవంతి కడ్డుతగిలి నిలువఁబెట్టిన యొకపెద్ద యానకట్టు. ఆంధ్రభాషా వాఙ్మయ ప్రపంచమునకు...లేదా బహుళాంధ్రోక్తిమయ ప్రపంచమునకు మూలభూతంబై, త్రిపురుషోపశోభితంబైనను ధర్మాద్వైతస్థిత్యుపబృంహితంబై నెగడిన దీయాంధ్రభారతామ్నాయంబు. ఈయద్వైతభావము హరిహరనాథాశ్రయణము మూలముననేగాక, తిక్కనార్యుని కళాప్రతిభమూలమునఁగూడ సిద్ధించినదనవచ్చును. కవిత్రయంబున ముఖ్యుండగు తిక్కనార్యుం డీయాంధ్రభారతమునకు వలెనే యాంధ్రవాఙ్మయ ప్రపంచంబునకుఁ గూడ మూలమై నిలచియున్నాఁడు. భట్టుమూర్తి తన గ్రంథాదిని స్మరించిన మూర్తిత్రయము మనభారతకవిత్రయముకంటె కొంచెము భిన్నమైనను, అతఁడు కుండలీంద్రున కొసగిన స్థానము మాత్రము ముఖ్యముగా గమనింపఁదగియున్నది.

"మహి మున్ వాగనుశాసనుండు సృజియింపం గుండలీంద్రుండు ద
న్మహనీయస్థితిమూలమై నిలువ శ్రీనాథుండు ప్రోవ న్మహో
మహులై సోముఁడు భాస్కరుండు వెలయింపన్ సొంపు వాటించు నీ
బహుళాంధ్రోక్తిమయ ప్రపంచమునఁ దత్ప్రాగల్భ్య మూహించెదన్"

ఇందాంధ్రవాఙ్మయ ప్రపంచమునకు వాగనుశాసనుఁడు స్రష్ట. శ్రీనాథుండు పోషణకర్త. ఇఁక కుండలీంద్రుఁడన్నో యాప్రపంచముయొక్క మహనీయస్థితికి మూలమై నిలచె నని చెప్పియున్నాఁడు. ఆంధ్రవాఙ్మయమున తిక్కనార్యుఁడు వాగనుశాసనశ్రీనాథాదుల నతిక్రమించి తన్మహనీయస్థితికి మూలమై నిలిచెనని చెప్పఁదగియున్నది. ఆంధ్రభాషావాఙ్మయప్రతిష్ఠకు భారతమే ముఖ్యకారణము. అది పంచమవేదంబై పరమామ్నాయంబగుటయే గాక యాంధ్రవాఙ్మయమున మూలగ్రంథమై యామ్నాయసదృశంబై పరమప్రమాణంబై వెలుఁగొందుచున్నది. వాఙ్మయమున మొదటి గ్రంథంబగుటయేగాక, భాషాప్రయోగ విషయమునఁగాని, కవితాప్రావీణ్యవిషయమునఁగాని దీనిని మించినగ్రంథము లీభాషలోఁ బూర్వమునఁ గాని, పరమునఁగాని బయలు దేరియుండలేదనుట సాహసోక్తి కానేరదు. ఇందు నన్నపార్యుని కవితాప్రవాహగాంభీర్యమునకు తిక్కనార్యుని యసమాన కవితాకళాచాతుర్యము (Poetic Art) వన్నెవెట్టుటచే దీనికిట్టి మహాప్రతిష్ఠ గలిగినది. ఒక కవియొక్క సహజశక్తి యాతఁడు తన నైపుణ్యమును వెలయించుటకుగా సేకరించిన వస్తువుయొక్క మహత్త్వమును బట్టియే వ్యక్తమగుచుండునని సాహిత్యవిమర్శకుల మతము. అర్జునుని యస్త్రకళానైపుణ్యమునకుఁ దగిన గాండివ మాతనికి దొరకినట్లే తిక్కనార్యుని ప్రతిభకుఁ, గవితాశక్తికి దగినవస్తువు భారతకథ యం దాతనికి లభించినది.

ఇన్నగమునందు గాండివ
మున్నది యదిగాని మదుద్భుజోద్రేక విలా
సోన్నతికోర్వవు పెద్దయు
నన్నుప లీవిండ్లు గుఱుచ లల్ప బలంబుల్.

అని యర్జునుఁడు చెప్పినట్లుగా, తిక్కన మొదట నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచించి చూచి యది తన కవితావిలాసోన్నతి కోర్వదని తలంచికాఁబోలు నీభారతకథను చేపట్టినాఁడు. అందును, మొదటి మూఁడుపర్వములును నన్నయ యుద్దేశమునకును, ఆతని వైదికసంపత్తికి జీవితచరితకుఁ దగినవై యాతనిపాలఁ బడుటయు, నంతకంటెను రస నత్తరంబై యూర్జితకథోపేతంబగు భాగము తిక్కనపాలఁబడుటయు, ననునది యాంధ్రలోకము చేసికొనిన మహాపుణ్యఫలమని చెప్పవలసి యున్నది. ఇందాతని యప్రతిమాన కవితావైపుణ్యమేగాక, యాతని నీతికుశలత, యుద్ధకళాపరిచితి, లౌకికజ్ఞానసంపత్తి, రాజకీయవిషయ పరిజ్ఞానము మొదలగు నసాధారణ గుణములన్నియు వ్యక్తమగుటకుఁ దగినయవకాశము లభించినది. ఇయ్యది యాంధ్రావళి కనవరతము మోదముంగూర్చుచు, నాంధ్రజన సామాన్యమునకుఁ బురాణశ్రవణ పఠనయోగ్యంబై, ఆంధ్రకవిజనంబుల కనుకరణయోగ్యంబై, రసికులకు భిన్నరసాస్వాదనమును గొలుపునదై, లక్షణకర్తలకుఁ బరమప్రమాణంబగు లక్ష్యంబై, నీతివేత్తలకు నీతిదాయకంబై, భాషాతత్త్వజిజ్ఞాసువులకు ప్రాచీనాంధ్రభాషా జాతీయ ప్రయోగచమత్కృతులం జవిగొల్పునదై, సాంకేతికలక్షణలక్షితంబును, సాంకేతికజీవిత(Conventional life) సహితంబును గాకసహజము, సచలనము, సరళము, స్వాభావికము నగు నుత్తమకవితచే నొప్పారినదై, తరువాతికాలమునందలి యాం

ధ్రకవితకు మార్గదర్శకంబై నెగడినది. భారతకవుల నూతనకల్పనలే తరువాతి ప్రబంధవాఙ్మయమునకు మార్గదర్శకములైనవి.

ఈకారణముచే నాంధ్రభాషావాఙ్మయముల పరిణామక్రమమును దెలిసికొనవలయునన్నచో ఆంధ్రభారతమును సవిమర్శంబుగ బఠించుట తప్పనిసరియై యున్నది. నన్నయ భారతభాగమే ప్రస్తుత ముపలభ్యమానములగు నాంధ్రభాషాగ్రంథములలో మొదటిదగుటచే నాంధ్రభాషకు, అంతకు పూర్వపరములగు స్థితిగతులను బరికింపవలె నన్న నన్నయభాషతోఁ బోల్చిచూచికొనవలసినదే. ఆంధ్రభాష కాకాలమున లక్షణము లేకుండుటచేఁ దరువాతి కవులందఱు నన్నయ భారతమునే లక్ష్యముగాఁ జేసికొని చెప్పవలసినదేగాని తెలుఁగుపల్కు మఱొక్కటిఁ గూర్చి చెప్పఁగా రాదని దాక్షవాటి కవిరాక్షసుఁ డీ నియమంబు చేసెననియు,

ఆమూఁడుపర్వములలో
నామాన్యుఁడు నుడువు తెనుఁగు లరసికొని కృతుల్
తాము రచించిరి తిక్కన
సోమయాజి మొదలైన సొంపగు తెనుఁగు కవీంద్రుల్.

అని యప్పకవి చెప్పుచున్నాఁడు. ఇట్లు భాషావిషయమునఁ దెనుఁగున భారతము పరమప్రమాణమైన గ్రంథమైనది. నన్నయకవితాశైలికిని, ఆతని భాషకును, ఆతనిభాగమందలి తెలుగు జాతీయమునకు నాతఁడు స్వయముగా నెంతవఱకు బాధ్యుఁడో గ్రహింపవలెనన్నచో నాతనికాలమందు, నంతకుపూర్వమునను గల గ్రంథములు లేదా శాసనాదులు, ఇతర సన్నిహితభాషాస్థితిగతులు—నీమొదలగువానితో నీగ్రంథమును బోల్చి తెలిసికొనవలసియున్నది. కవిరాక్షసుఁడు చేసినట్లుగా నప్పకవిచేఁ

జెప్పఁబడిన నియమమును తరువాతి కవులు నందు ముఖ్యముగా తిక్కనార్యుఁడు నెంతవఱకు పాటించిరో యను విషయము పరిశీలింపఁదగి యున్నది. సంస్కృతబహుళంబగు శైలి నవలంబించి రచించిన శ్రీనాథాదులుగాని,తరువాతి ప్రబంధకవులుగాని తెలుఁగుపలుకు, తెలుఁగు జాతీయము తిక్కనార్యుఁడు ప్రయోగించినంత నాతఁడు ప్రయోగించిన రీతిని ప్రయోగించియుండలేదు కావున నన్నయకుఁ బూర్వమునందలి ప్రాచీనాంధ్రభాషాస్వరూపమును దెలిసికొనుట కిప్పుడిప్పుడు బయలువెడలుచున్న శాసనాదు లెట్లు కొంతవఱకాధారము లగుచున్నవో, అట్లే నన్నయతరువాతికాలమునందలి తెలుఁగు నుడికారమును దెలిసికొనుటకు తిక్కన తన భారతభాగమున వాడిన భాషయే ముఖ్యాధారమగుచున్నది. తరువాతి కవులలో నింతబహుళముగా శుద్ధాంధ్రభాషాజాతీయప్రయోగమును జేసినవారు లేకుండుటచే నీతనినే ముఖ్యముగాఁ బేర్కొనవలసివచ్చుచున్నది. ఇంతకుఁబూర్వము పాల్కురికి సోమనాథాది శైవకవులు కొందఱుమాత్రము జానుతెనుంగు కొంత వాడినను,తిక్కన తరువాతి కాలములో నన్నపార్యుఁ డవలంబించిన సంస్కృతభూయిష్ఠరచనయే సర్వసామాన్యమై కవిజనాదరణపాత్రమై యుండుట తటస్థించినది. తిక్కనార్యుఁడును గొంతవఱకా రచనయే చేసినను, మొత్తముమీద క్రమక్రమముగా నడుగంటుచున్న దేశీయపుఁ బలుకుబడి నామాత్రమైనను చిరస్థాయిగా నిలుపవలెననెడి తలంపుతో స్వీయభాషాభిమానముకలవాఁడై యద్దానిని పనిపట్టి తనగ్రంథమున వెలయించినాఁడు. ఇందగపడు ప్రాచీనాంధ్రభాషాప్రయోగ చమత్కృతులను మఱియొకచోఁ గానము. ఈవిధముగా నన్నయకంటెను గూడ తిక్కనయాంధ్రభాషకు మహోపకారము చేసినవాఁడైనాఁడు. నన్నయతిక్కనలు తమగ్రంథమున వెలయించిన యానాఁటిమాతృభాషాస్వరూప

మును దర్శించుటకుగా నాంధ్రమహాభారత మవశ్యపఠనీయంబగుచున్నది. ఇట్లు భాషావిషయమున నేగాక కవితాకళాసౌందర్య విషయముసను ఆంధ్రవాఙ్మయమున భారతమునకుఁగల ప్రాముఖ్యము మఱి యే గ్రంథము నకును లేదనియే నిస్సందేహముగాఁ జెప్పవచ్చును.

అయితే భారతమునునది సంస్కృతభాషలో వ్యాసమహర్షి చే రచింపఁబడినది గదా. ఆంధ్రకవులు స్వయముగ రచించినది కాదు, భాషాంతరీకృత గ్రంథమున కిట్టి ప్రాశస్త్యమా యను ప్రశ్న కలుగవ చ్చును. ఆంధ్రవాఙ్మయమున మొదటిది భాషాంతరీకృతగ్రంథ మగు టచేఁ గాఁబోలు తరువాత నాలుగైదువందల యేండ్లవఱకు నట్టి గ్రంథ ములే బయలుదేరుట తటస్థించినది. కాని వీనిలో నే యొక్కటియైనను భారతకవితకంటె మిన్న యనిపించుకొనఁ దగినదిగాని, తిక్కనార్యుని కవితతోఁ బోల్పఁదగినదిగాని బయలుదేరలేదు. కావుననే యాంధ్ర భారత మాంధ్రకావ్యములలో నుత్కృష్టమై వ్యాసభారతముకంటెఁ గూడ నాంధ్రావళికి మోదముం గూర్చుచున్నది. పేరునకు భాషాంత రీకృతమె యైనను స్వతంత్రగ్రంథమగు మూలముకంటెను రసవత్త రంబై యున్నది. ఒకకవియొక్క గొప్పతన మాతఁడు చేపట్టిన విష యముయొక్క గౌరవమునుబట్టియే గాక, ఆ విషయమును- ఆ వస్తువును- దానె ట్లుపయోగ పఱచికొనినాఁడు- ఎట్టిశిల్పచాతుర్య మును చూపినాడు దాని కేవన్నెచిన్నెలువెట్టి యెట్టి నూతనవస్తువు- నూతనసృష్టిగాఁ జేసి చూపి తన ప్రతిభను మెఱయించినాఁడు- అనుదానిని బట్టి యుండును. ఆ కావ్యమునంతను ఆవరించియుండు నాతని యాత్మశక్తియె (Personality) తన్మహత్త్వమునకుఁ గారణ మగుచుండును. అదియె మనము ముఖ్యముగ గమనింపఁదగిన విషయము. షేక్స్పియర్ కాళిదాసాదులు గ్రహించిన వస్తువు సర్వ

లోకసామాన్యములగు పాతపురాణ గాథలలోనిదే. వారి శక్తిప్రతిభ లేయా పాతకథలను నూతనసృష్టిగ మార్చి వారికి శాశ్వతకీర్తిని గడించినవి. ఈశక్తిని గనపఱచలేని కవిత యుత్తమమైన కవితగానేరదు. కవిహృదయము పొంగిపొరలి రావలయును. కాని యీపొంగు నుత్తమకవి తన కళా (art) శక్తిచే మాటుపఱుచును. తిక్కనార్యుఁడు భారతము రచింపఁబూనినపుడు కవిత్వతత్త్వ నిరతిశయానుభావానందభరితాంతఃకరణుఁడై యుండినాఁడు. వ్యాసునికథనే తాను జెప్పుచున్నను తన కళాచాతుర్యమును జూపకపోలేదు. ఇట్టి కవిత యాంధ్రవాఙ్మయమున చాల అరుదనియే చెప్పవచ్చును. భారతకవుల తరువాత నాంధ్రవాఙ్మయమున శబ్దాడంబరము, సాంకేతిక జీవితవర్ణనము, ఆలంకారికనియమానుకూల రచన, భావనాశక్తి చూపుటకుఁగాను వికృతపు వర్ణనలు పెరిగిపోయినవి. ఇట్టివి కవితకు శృంఖలములుగాని యలంకారములుగావు. శబ్దశిల్పమేగాని నిజమైన కవితాశిల్పము చాల తగ్గిపోయినది. కవిత్వము బాగుండవలెనని మఱి పది పద్యములవర్ణన పెంచుట ఔచిత్యమునకు భంగము కలిగించును. శిల్పగోపనమే కవితాకళాచాతుర్యమును వెలయింపఁజేయునది (Art lies in concealing art). తెలుఁగుకవులలో దీనిని చక్కఁగాఁ బాటించినవాఁ డొక్క తిక్కనయనియే చెప్పవలసియున్నది. ఆతని కవితలో కథాకథనగౌరవము, లేదా, వేగమే పైకిఁ గనబడునుగాని కావ్యశిల్ప మగపడదు. దానిమాటున నది దాఁగి యుండును. ఇదియే తిక్కనకును, భారతకవులయు మహత్త్వమునకు మూలబీజము. మూలము వ్యాసునిదే యైనను వీరు దానినొకవిధముగ స్వతంత్రగ్రంథ మనిపించునట్లే రచించినారు.

ఒక గ్రంథమును జదువునపుడు మన మేదృష్టితో చదువుచున్నా మను విషయముగూడ ముఖ్యముగా గమనింపఁదగియున్నది. మహాభా

రత మద్గ్రంథము. దాని ననేకు లనేకోద్దేశములతో నాశ్రయించు చుందురు.

"ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని
యధ్యాత్మవిదులు వేదాంతమనియు
నీతివిచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రంబని
కవివృషభులు మహాకావ్య మనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్షణసంగ్రహంబనియును
నైతిహాసికు లితిహాసమనియు
పరమపౌరాణికుల్ బహుపురాణ సముచ్చ
యంబని మహిం గొనియాడుచుండ
వివిధ వేదతత్త్వవేది వేదవ్యాసుం
డాదిముని పరాశరాత్మజుండు
విష్ణుసన్నిభుండు విశ్వజనీనమై
పరగుచుండం జేసె భారతంబు.

అని నన్నపార్యుండే చెప్పియున్నాడు. మనము దేనికొఱకు దాని నాశ్రయించుచున్నాము అనుదానినిబట్టి—లేదా మన దృక్పథమునుబట్టి యాయా వస్తు స్వరూపమునందలి విశేషగుణములు బయలు పడుచుండును. కావున సాహిత్యవిమర్శకులు భారత కవితను ఆంధ్రవాఙ్మయమును గూడ కావ్యకళాదృష్టితోం జదివినంగాని యందలి కళా సౌందర్యరసామృతమును జవిగొనలేరు.

విమర్శన పద్ధతులు

ఏ వాఙ్మయమందైన నాయా కవులు రచించిన గ్రంథములను ప్రత్యేకముగాం జదువుకొని యందలి విశేషములను దెలుపుచు, వాని

తోఁ దృష్టినొందుట యొకపద్ధతి. సాహిత్యపద్ధతిని—లేదా ఆలంకారిక పద్ధతిని రీతి గుణ దోష పాక శయ్యాలంకారాదుల విశేషములను వ్యక్తపఱచుచు, నాకవి ప్రాచీన నియమములను సరిగా ననుసరించెనా లేదా యని చూచి దానినిబట్టి యాతని కవితాప్రాశస్త్యము నెన్ను పద్ధతి మఱియొకటి. ఒక గ్రంథములోని విశేషాంశములకును, దానిని రచించిన కవియొక్క జీవితచరిత్రకును గల సంబంధము నారసి యాతఁ డట్టిగ్రంథము నారీతిని రచించుటకు గల కారణములను సాధనసంపత్తిని దెలిసికొని, వానికి పరస్పరసంబంధము, సమన్వయము కల్పించుచు, నా గ్రంథమును, ఆ కవియొక్క యితరగ్రంథములతోడను, అట్టి గ్రంథముల రచించిన యితరకవుల కృతులతోడను బోల్చి యద్దానివలన బయలుదేరు సారస్యములను వెలిపఱచుట మూఁడవపద్ధతి. ఒకకవికి, నాతని రచనలకుఁ గల సంబంధమునే గాక, వీనికి, నాయా దేశకాల పరిస్థితులకును గల సంబంధమునుగూడ నన్వేషించి, యాయా యుగములయందలి కవితారీతులకును, ఆయా కవుల రచనలకును సమన్వయము చూపి యొకకవి కాలప్రవాహమునఁబడి గతానుగతికముగఁ బోయెనా, క్రొత్తమార్గములఁ ద్రొక్కి తనస్వాతంత్ర్యమును, ప్రతిభను విశేషముగ వెలయించెనా యని పరిశీలించి, ఆయా యుగములయం దాయా కవుల స్థానమును నిర్ణయించుచు నా వాఙ్మయముయొక్కయు, నందలి భిన్నశాఖలయొక్కయు సక్రమ పరిణామము నన్వేషించి తెలుపుట నాల్గవ పద్ధతి. వీనిలో మొదటి రెండు పద్ధతులే పూర్వకాలమునుండియు మన దేశమున నవలంబింపఁబడుచున్నవి. మిగిలినరెండును పాశ్చాత్యసాహిత్య విమర్శనరీతుల నెఱింగినవారిచే నిటీవలి కాలమున నవలంబింపఁబడుచున్నవి. ఆంధ్రభారతము నీ రీతిగఁ జదివికొని యాంధ్రవాఙ్మయమున దీని కెట్టిస్థానము కలదో, తత్పరిణామమున కిది యెట్లు తోడ్పడినదో తెలిసికొనవలసియున్నది.

భారతకవుల నూతనకల్పనలు తరువాతి ప్రబంధవాఙ్మయమున కెట్లు మార్గదర్శకము లైనవో పరిశీలింపవలసియున్నది. వీరి స్వతంత్రకవితా ప్రాగల్భ్య మెంతవఱకు గలదో తెలిసికొనవలెననిన, మూలము వ్యాసర చితము గావున, దానితో సరిపోల్చిచూచినగాని వీరి ప్రతిభావిశేషము కళాచాతుర్యమును బయలుపడవు. కావున మూలముతోఁ బోల్చిచదువుట యావశ్యకమగుచున్నది. మూలప్రతు లనేకరీతులుగా నుండుటచే భారతకవు లేప్రతినిబట్టి రచించినారను సమస్య యొకటి బయలుదేఱుచున్నది. ఇట్లు సవిమర్శంబగు భారతపఠన మాంధ్రవాఙ్మయ పరిణామచరిత్ర కెంతయు నావశ్యకంబగుచున్నది.

ఇదివరలో నాంధ్రవాఙ్మయస్వరూపము, పూర్వకవులు, మధ్యకవులు, ఆధునికకవులు, అని కాలమునుబట్టి చేసిన కవులవిభాగము మూలమునను, లేదా రామాయణకవులు, భారతకవులు, ప్రబంధ కవులు, శతకకవులు, అని తద్విరచిత గ్రంథములనుబట్టి చేసిన కవులవిభాగము మూలమునను, లేదా, ఆయా కాలములం దాంధ్రవాఙ్మయపోషకులగు ప్రభువులను బట్టి చేసిన విభాగము మూలమునను, నిరూపింపఁబడుచుండినది. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర మా వాఙ్మయశాఖలయొక్క సక్రమ పరిణామరీతిఁ బట్టి (Gradual development or evolution of types of Telugu Literature) పరిశీలించి విభాగించుట యుక్తతరంబై గన్పట్టెడు. ఆంధ్రవాఙ్మయమును తత్క్రమపరిణామమును బట్టి ఆరుయుగములుగ విభాగింపవచ్చును.

అందు మొదటిది ప్రాఙ్నన్నపార్యయుగము. ఈ యుగమున మనకు లభించిన గ్రంథము లేమియు లేవు కాని గద్యపద్యాత్మకములగు శాసనాదులు మాత్రము కొన్ని గలవు. వీనినిబట్టి నన్నపార్యుఁడు ప్రారంభించినయాంధ్రకవిత హఠాత్తుగా నానితోడనే బయలువెడలినదిగాని

యాతఁడే సృష్టించినదిగాని కాదనియు, తమిళవాఙ్మయ మంతటి ప్రాచీ వాఙ్మయము లేకున్నను కన్నడభాషయందు ప్రాచీనతమంబగు వాఙ్మయము బయలు దేరిన కాలమునుండియైనను ఆంధ్రకవితయు బయలు దేరుటకుఁ దగిన పరిస్థితులు లేకపోలేదనియుఁ దెలియుచున్నది.

ఈయుగమందలి యాంధ్రభాషాస్వరూపము దీనికొకవైపున ప్రాకృతభాషలతోఁ గలిగిన సంసర్గప్రభావమును, మఱియొకవైపున ద్రావిడకర్ణాటభాషలతోఁగల సన్నిహితసంబంధమును గూడ సూచించునదైయున్నది.

రెండవది — పురాణయుగము — భారతాది గ్రంథములు నితర పురాణములును దెనిఁగింపఁబడినకాలము. ఈయుగమందలి గ్రంథములు భాషాంతరీకృతములే యని చెప్పవలసియున్నను ఆంధ్రభాషలో నిజమైన-సహజమైన-కవిత యీకాలముననే బయలుదేరినదనుట నిశ్చయము.

మూఁడవయుగము-శ్రీనాథయుగము— ఇది, కవులకు సహజ కవితయం దాదరము తగ్గి స్వీయపాండిత్య ప్రకటనాకౌతూహలము పెరుగుచున్నకాలము. సంస్కృతవాఙ్మయమునందలి వస్తువునే గ్రహించి దానిరూపమును గొంత మార్చి దాని నొకప్రత్యేకస్వరూపము గలదానిగాఁ జేయఁ గవులు యత్నించుచుండినకాలము. కావుననే యిది తరువాతి ప్రబంధయుగమునకును, వెనుకటి పురాణయుగమునకును మధ్యనున్న యొకవిధమగు సంధియుగమని (age of transition) చెప్పఁదగియున్నది.

నాల్గవది ప్రబంధయుగము—మనువసు చరిత్రాది ప్రబంధములు బయలుదేరినకాలము. ఇంకనుఆంధ్రవాఙ్మయము సంస్కృతవాఙ్మయము యొక్క యాశ్రయమును వీడకున్నను, ఈభాషలో ప్రత్యేకస్వతంత్ర

మగు వాఙ్మయశాఖ యొక్కటి బయలు దేరినదని చెప్పుటకిప్పటి కాశము గలిగినది. కాని యిది కవితలో స్వాభావికత్వము కొం కంతరించి, సాంకేతికనియమములు పెరుగఁజొచ్చిన కాలము.

ఐదవది-దక్షిణదేశవాఙ్మయ యుగము—ఈకాలమున నా వాఙ్మయ మహావృక్షము నూతనశాఖలను బెట్టఁదొడంగినది. దీని దాధునికయుగ చిహ్నములు కొన్ని కనఁబడుటచే నిది క్షీణదశనొ చున్న ప్రబంధయుగమునకును నాధునికయుగమునకును మధ్యను గొకవిధమగు సంధియుగమని చెప్పవచ్చును.

ఆఱవది—పాశ్చాత్యసంసర్గమువలన నూతనచైతన్యముతో, న శాఖలతో ప్రకాశింపఁజొచ్చిన వాఙ్మయము గల ఆధునికయుగ

ఆయా యుగములందలి వాఙ్మయమున కప్పటి దేశకాలపరి లెట్లు తోడ్పడినవో, కవుల కేయే కాలముల నేయే నూతనోద్యోధ కలిగినవో, ఒకయుగమందలి కవిత తరువాతి యుగములందలి క కెట్లుమార్గదర్శకంబైనదో, పరిశీలించి కనుగొనినఁగాని వాఙ్మయచరి సంపూర్ణముగాఁ దెలిసికొనినవారము కాలేము. ప్రస్తుత మాంధ్ర మలో భారతమే మొదటిగ్రంథముగా నేర్పడుటకును, అది యట్టి మలో నా కాలమున నారీతిగా రచింపఁబడుటకును గల కారణ దెలిసికొనవలయునన్న, నంతకుఁ బూర్వమునఁ గల దేశభాషావాఙ్ పరిస్థితులను గొంత పరిశీలింపవలసియున్నది. ఈసందర్భమున నీవ దేశమునందలి యితర ద్రావిడభాషలలో నాంధ్రమునకంటె ప్రాచీ బగు వాఙ్మయముండఁగా, నాంధ్రమున లేకుండుటకుఁగల కారణము గూడఁ దెలిసికొనవలసియున్నది. కావున ప్రాచీనదేశకాలపరి లెట్టివో, అవి యేయే కాలములం దేయే ప్రదేశముల నేయే భాషల

దెట్టివాఙ్మయము బయలుదేరుట కెట్లుదోహదకంబులైనవో యించుక తెలిసికొన ప్రయత్నింతముగాక.

క్రీస్తునకు పూర్వము చిరకాలము క్రిందటనే అనగా-నార్యు లీదేశమునఁ బ్రవేశింపక పూర్వమే-అనార్యజాతులవారు కొంద ఱీదేశ మున పశ్చిమమార్గమున వచ్చి ప్రవేశించి, యీదేశము నాక్రమించి నట్లుగాఁజెప్పఁబడుచున్నది. వీరివెనుక నార్యులువచ్చి యంతకుఁబూర్వ మనార్యులచే నాక్రమింపఁబడి యున్న దేశమును తా మాక్రమింపఁదలఁచి వారితోఁ బోరాడి క్రమముగా వారిని తూర్పుదక్షిణభాగములకుఁ దఱుమఁజొచ్చిరి. ఈ సమయమున నీ యనార్యజాతులలోఁ గొందఱు క్రొత్తగా వచ్చిన యార్యులతోఁ బోరాడుచు, వారి కార్యకలాపము లకు భంగము కలిగించి యనేకవిధముల బాధించుచు నచ్చటనె యుండి, కొంతకాలము గడచిన పిదప నాప్రదేశముల స్థిరపడిన యార్యులలోఁ గలసిపోయియుండ, మఱికొన్ని తెగలవా రా యుత్తరభూములను విడిచి క్రిందిభాగములకు వచ్చి, మధ్యదేశమును, దక్షిణదేశమును ఆక్ర మించి, యచ్చట నంతకుపూర్వము నెలకొనియున్న యాదిమ నివాసులగు కిరాతజాతులతోఁగలసి, వారికంటె తాము కొంత నాగరకత గలవా రగుటచే నా యాదిమజాతులను స్వాధీనము చేసికొని, చిన్న చిన్న రాజ్యములను స్థాపించి పరిపాలింపఁజొచ్చిరి. ఉత్తరదేశమున నిలిచి పోయినవారు తమకంటె బలవంతులును, నాగరకులునగు నార్యుల తోఁగలసి వారల యధికారమునేగాక, వారి భాషనుగూడ నంగీక రించి తామే యద్దాని నవలంబింపవలసినవారైరి. ఆర్యభాషాధ్వనుల నుచ్చరించుట కలవాటు లేనట్టియు, భిన్నభాషాసాంప్రదాయముల కలవడినట్టియు వీరి నోళ్లలోఁబడి నలిగి యార్యభాష కొంత వైరూ ప్యమునుజెంది ప్రాకృతరూపమున బరిణమించినది. అగ్రవర్ణములవారు

ఉత్తమతరగతులవారు మాత్రమే వైదికభాషను,—తరువాతికాలమున సంస్కారమునుబొంది సంస్కృత మను పేరుఁ బొందిన భాషను,—వ్యవహరించుచుండఁగా, తక్కినవారందరు నీయనార్యజాతులవారితోఁ గలిసి ప్రాచీనప్రాకృతమునను వ్యవహరించుచు వచ్చిరి. క్రమక్రమముగా దేశభేదములనుబట్టి ప్రాకృతభేదములు నేర్పడుటయేగాక యీ యనార్యజాతులతోడి కలయిక యెక్కువైనకొలఁదిని ఆ ప్రాకృత భాషలలో ననార్యభాషాసాంప్రదాయములు కూడ పెరుగఁజొచ్చినవి. ఇది యుత్తరదేశభాషల స్థితి. ఇక దక్షిణదేశమునఁ జేరిన యనార్యజాతులవారు ఆయా ప్రాంతములయందలి యాదిమ నివాసులతోఁ గలసిపోయి వారికంటెఁ దాము కొంత నాగరకులగుటచే, వారిపైఁ దమ ప్రభావమును జెఱపి తమభాషను వృద్ధినొందించుకొనుటచే ప్రాచీనద్రావిడభాషయనున దొకవిధముగా నేర్పడియుండును. దీనిలో నాదిమ నివాసుల భాషయుఁ గొంత కలసియుండును. కాని దానిని వేఱుపఱచుటకుఁ దగినపరిస్థితు లిప్పటి కేర్పడలేదు. ఈ దక్షిణదేశము మూఁడుప్రక్కల సముద్రముచేఁ జుట్టబడియుండి, యుత్తరమున పర్వతారణ్యములచే నావరింపఁబడియుండుటవలన, నిచ్చటఁజేరిన యీ యనార్యజను లాయాప్రదేశములందు రాజ్యములను స్థాపించుకొని, మధ్యమధ్య తమలోఁ దాము పోరాడుకొనుచున్నను మొత్తము మీద పరదేశరాజుల యొత్తిడి కేమియు లోనుగాక, తమభాషావాఙ్మయముల యభివృద్ధికిఁ దగిన ప్రోత్సాహము కలుగఁజేయుచు వచ్చిరి. అప్పటివారి వాఙ్మయము రాజుల వీరకృత్యములను, వదాన్యతను దేశీయాచార వ్యవహారములను దేశీయుల స్థితిగతులను ప్రధానవిషయములుగాఁ జేసికొని దేశీయవృత్తములలోఁ జేయఁబడిన వర్ణనలతో నిండిన రచనలు పాటలు గలదైయుండెను. భాష సంస్కృత

సంపర్కము లేక కొంతవఱకు ద్రావిడభాషలయొక్క ప్రాచీన స్వరూపమును దెలుపునదై యుండెను. ఆ ప్రాచీనభాషలో మహాత్ములకు బహువచనమున 'ర్' ప్రత్యయము జేర్పఁబడుచుండెడిదికాని, యమహత్తులకు బహువచనప్రత్యయమే లేదు. తరువాతికాలమున ప్రచారములోనికి వచ్చిన 'కళ్' ప్రత్యయము తొల్కప్పియార్కు పూర్వము విశేషము వాడుకలో నున్నట్లగపడదు. లింగవివక్షకూడ నంతగాఁ బాటింపఁబడిన ట్లగపడదు. స్త్రీ పుం రూపములకంటె నపుంసకరూపములు-లేదా లింగరహిత (common gender) రూపములు విశేషముగా వ్యవహారములో నుండెడివి. ఆరువిభక్తులలోను పదమునకు ఇన్, ఇల్ అను ఔపవిభక్తిక ప్రత్యయములు మాత్రమే చేర్పఁబడుచుండెడివి. చతుర్థికి 'కు' షష్ఠికి 'అ' అనునవి కూడ వాడుకలోఁ గలవు. అనగా 'ఇన్' అనునదే ద్వితీయ, తృతీయ, షష్ఠి, సప్తముల కన్నిటికిఁగూడ నుపయోగపడుచుండెడిది. అనేకపదములు ముఖ్యముగా ధాతువులనుండి యేర్పడిన కృద్రూపములు, గుణవాచకపదములు మొదలగునవి తరువాతి భాషలో నంతరించినవి. ఈ కాలమున భూత భవిష్యద్రూపములేగాని వర్తమానార్థకరూపములు ప్రత్యేకముగా వాడుకలోనికి రాలేదు. తుమున్నంతములు, ప్రేరణార్థకరూపములును గూడ కొన్ని తరువాతికాలమున నంతరించినవి. ఆంధ్రకన్నడభాషల ప్రాచీనస్వరూపముకూడ దీనిని పోలియే యుండునని తలంపనగును.

పిదప నార్యజను లీప్రాంతమునకు వచ్చి చేరినకాలఁది నార్యభాషా సంపర్కము దీనికిఁ గలుగుచు వచ్చెను. అది కాలక్రమమునఁ బెరుగఁ జొచ్చినను దక్షిణదేశప్రాంతములవారు దానివి దమభాషలోని కెక్కనీక కొంతవఱ కడ్డుతగిలిరి. అట్లయ్యు నార్యభాషాప్రభావము దీనిపైఁ బ్రసరింపకపోలేదు. ఈ భాషను మొదట వ్యాకరించి దీనికి లక్షణమును జేసిన

వారార్యఋషులుగనో లేక బౌద్ధ జైన మతస్థులుగనో కనబడు చున్నారు. కవులలోఁగూడ పలువురార్యులే యున్నారు. కాని వారు దేశభాష నభ్యసించి దేశీయులతోఁ గలసి దేశీయులకొఱకే దేశభాష యందు గ్రంథములను రచించిరి గాని, స్వల్పసంఖ్యాకులై యుండుటచేఁ గాఁబోలు లేదా తామచ్చటికిఁ జేరుటకుఁబూర్వమే దేశము భాషావాఙ్మ యమును ప్రోత్సహించుచున్న దేశీయరాజులు పరిపాలనయందుండు టచేతనో, — దేశభాషనణఁగ ద్రొక్కి సంస్కృతముననో, ప్రాకృతము ననో సంస్కృతభూయిష్ఠమగు దేశభాషనో రచించుట తటస్థింప లేదు. ఇది ప్రాచీనంబగు ద్రవిడదేశవాఙ్మయస్థితి. తరువాతి కాలపు వాఙ్మయములో సంస్కృతముయొక్క పాలు హెచ్చినను, మొదటి నుండియు కవులా దేశభాషా స్రవంతినిలో వచ్చిపడుచున్న సంస్కృత భాషా ప్రవాహము నరికట్టుచు నుండుటచే, నితర దక్షిణదేశభాషలలో వలెఁ గాక, యీ భాషయొక్క ప్రాచీనస్వరూపము కొంత నిలిచి యుండుట తటస్థించినది. ఆంధ్ర కన్నడదేశము మధ్యదేశంబై, ద్రావిడదేశమున కుత్తరభాగమున నుండుటచేఁ గాఁబోలును, దీని కుత్తరహిందూదేశముతోడను, అచ్చటి రాజ్యాంగస్థితులతోడను సం బంధ మెక్కువయై అచ్చటి భాషావాఙ్మయస్థితియు దక్షిణదేశము నందలిదానికంటె కొంత వేఱయినది. ఉత్తరహిందూదేశమార్యజనా క్రాంతమైన సందర్భమున నచ్చటినుండివెడలి దక్షిణదేశమార్గమును బట్టిన నాగులను ననార్యజాతులలోని కొన్ని తెగలవారీ మధ్యదేశమునఁ గూడనిలచి యీ ప్రాంతములనున్న యాదిమనివాసులతోఁ గలసిపోయి యిచ్చట నివాసముల నేర్పఱచుకొని యుండిరి. కాని వారిభాష యీ మధ్యదేశమునందలి యాదిమనివాసుల భాషతోఁ గలియుటంజేసి దక్షిణ దేశమునందేర్పడిన భాషకంటె కొంచెము మాఱురూపు చెందినది.

ఇది యిట్లుండ మతికొంతకాలమున నుత్తరదేశమునందలి యాదిమనివాసులతోఁ గలిగిన కలయికచేఁ గాఁబోలును వైదికాచారములందు శ్రద్ధలేనివారై యనార్యాచారముల నవలంబించుటంజేసి యార్యజన సంఘముచే వేదబాహ్యులుగఁ దలంపఁబడినవారును, విశ్వామిత్రసంతతివారుగను, దచ్ఛాపహతులుగను నైతరేయబ్రాహ్మణముననే పేర్కొనఁబడినవారునగు మిశ్రతెగలవారుకొందఱు ఆయార్యదేశమును వీడివచ్చి, యార్యదేశ పరిసరభూములందు, అనగా వింధ్యకు దక్షిణభాగమునను, దక్షిణాపథమని చెప్పఁబడు మధ్యదేశమున దండకారణ్య భాగములను జేరుట తటస్థించినది. అంధకారబంధురంబగు నరణ్యప్రదేశమునఁ జేరి నివసించుటచే వీరిలో గొంద ఱాంధ్రులని పిలువఁబడిరి. కాలక్రమమున వీరు తూర్పుదక్షిణభాగముల నాక్రమించికొని వచ్చు సందర్భమున, మధ్యపరగణాలలోని 'తేల్' నామక నదీప్రాంతవాసులగుటచే తెలుఁగువారని చెప్పఁబడిన దేశీయజనసంఘముతోఁ గలసిపోయియుందురు. కావుననే యాంధ్రులు తెలుఁగు వారగుట తటస్థించియుండును. ఇది దేశీయపదంబగుటచేతనే, ఆంధ్రపదమునలె ప్రాచీనకాలమున నంతగా వాడుకలోనికి రాలేదు. తరువాతివారు దీనికి త్రిలింగ త్రినగములనుండి వ్యుత్పత్తిని కల్పించిరి. పిదప వీ రుచ్ఛస్థితి బొందుసరికి కృష్ణా గోదావరీ నదులకు మధ్యభాగము నాక్రమించుకొనియుండిరి. వీరిభాష ప్రాచీన ప్రాకృతము. అక్కడ వేదబాహ్యులుగ దలంపఁబడినను, మొదట నార్యజాతులలోనివారే గావున, వీరికి నార్యవిజ్ఞానమునందును, ఆర్య భాషయందును విశేషాభిమాన ముండకతప్పదు. వీ రధికసంఖ్యాకులుగనే వచ్చి యీ దేశజనులలోఁ గలసియుండుటచే నీదేశమునఁ దమ విజ్ఞానమును భాషను వ్యాపింపఁజేయుచు, స్వయముగ క్షత్రియ జాతులలోనివారగుటచే దమ బుద్ధిబలముచేతను, దేహబలముచేతను,

ఈ దేశజనులపై తమ యధికారమును నెఱపి, క్రమముగ బలవంతులై రాజ్యమును స్థాపించికొనిరి. వీరు చంద్రగుప్తుని కాలమునాఁటికే యొక లక్షపదాతులు, రెండువేల యశ్వములు, వేయిగజములతోఁ గూడిన సైన్యము కలవారై యుండిరి. ఆ కాలమునందు చంద్రగుప్తుని సైన్యము తరువాత వీరిదే గొప్పసైన్యమనియు, వీరిరాజ్యమున ప్రాకారవేష్టితము లగు ముప్పది గొప్పపట్టణములు గలవనియు యవనరాయబారియగు మెగెస్థనీసను నాతఁడు తెలిపియున్నాఁడు. వీరిముఖ్యపట్టణము కృష్ణానది యొడ్డునఁగల శ్రీకాకుళమే. వీరీ మధ్యదేశమున స్వతంత్రులే యైయుండి యశోకునికాలమున నాతని సామ్రాజ్యాధిపత్యమును మాత్ర మంగీకరించియుందురు. ఆతని 12-వ శిలాశాసనమునందు, ఇక్కడ-అనగా స్వీయరాజ్యమునందువలెనే, యవనులు, కాంభోజులు, నాభకులు, భోజులు, పితినికులు, అట్లనె ఆంధ్రులు, పుళిందులు మొదలగువారిలోఁ గూడ-వారి రాజ్యములందుగూడ-నశోకునిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన ధర్మశాసనమును జను లనుసరించి ప్రవర్తించుచున్నారని తెలుపఁబడినది. దీనిఁబట్టి తక్కిన తెగలతోపాటు ఆంధ్రులు నొకవిధముగ స్వాతంత్రులుగనే యున్నట్లు తెలియుచున్నది. అశోకుని తరువాత వచ్చిన వా రంత బలవంతులు కాకపోవుటచే, సామ్రాజ్యము కొంతవఱకు విచ్ఛిన్నమై, దూరమున నున్న కళింగాదిరాజ్యములు స్వతంత్రముగ విజృంభింపసాఁగిన తరుణమున నాంధ్రరాజ్యమును పశ్చిమోత్తర దిక్కులకు విజృంభించి కొంతకాలమున కనఁగా, క్రీస్తుపూర్వము మొదటి శతాబ్దమున—మగధరాజ్యమునుగూడ నాక్రమింపఁగలిగినది. ఈ యాంధ్రరాజుల కాలమున బౌద్ధమతము, బ్రాహ్మణవైదికమతముగూడ వర్ధిల్లినవి. వీరు బుద్ధభిక్షువులకొఱ కనేకగ్రామముల నిచ్చియుండుటయే గాక, స్వయముగా నశ్వమేధాది క్రతువులను జేసినవారుగా నుండుటచే

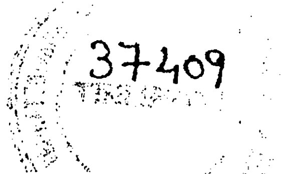
వీరికాలమున నాంధ్రదేశమున బౌద్ధమతముకూడ విశేషముగ వ్యాపించి బౌద్ధస్తూపములు మొదలగునవి నిర్మింపఁబడినను, ఆర్యమతము కూడ ప్రబలముగనే యున్నదని తలంపఁదగియున్నది. భాషావిషయమున్నచో ప్రాకృతమే యాకాలమున రాజభాషయగుటచే దేశభాష లడుగంటి యున్నవి వానికి ప్రోత్సాహము లేదు. దేశీయులలో మాత్రము వాడుకలో నుండియుండును. గ్రంథరచన యేమాత్రము జరిగినను ప్రాకృత భాషలోనే జరిగినట్లు కనఁబడుచున్నది. సంస్కృతభాషగాని, కవిత గాని విశేషాదరమును బడసినట్లు లేదు. హాలునిచేత రచింపఁబడినదిగాఁ దలంపఁబడుచున్న "శాలివాహన సప్తశతి' యను గ్రంథము ప్రాచీనప్రాకృతమున నున్నది. ఇది మహారాష్ట్రప్రాకృతమునకుఁ జేరునదిగానుండును. గుణాఢ్యునిచే రచింపఁబడిన 'బృహత్కథ'యు ప్రాకృతముననే గదా. కాని యిది భూతభాషయగు పైశాచీప్రాకృతమున రచింపఁబడుటచే, మొదట శాలివాహనుని యాదరము బడయలేదనియు, కొంతభాగము గ్రంథ మగ్నిసమర్పణమైనపిదప దాని మహత్వమును, నుత్కృష్టతను దెలిసికొని మిగిలినదాని నాతఁ డాదరించెననియుఁ జెప్పఁబడెడి కథను బట్టి యీరాజునకు స్వీయభాషయగు మహారాష్ట్రప్రాకృతమందున్న యభిమానము పైశాచీప్రాకృతమున లేకపోయెనని తలంపవచ్చును. మొత్తముమీఁద ప్రాకృతభాషకే రాజాదరము కలదుగాని దేశభాషకే మాత్రము లేదనుట స్పష్టము. కావున నాకాలమున దేశభాషారచనల కవకాశమే లేకపోయినది. అయినను ఈమధ్యదేశమందలి_అనగా నీ తెలుఁగు కన్నడ ప్రాంతములందలి దేశభాషలలో నీకాలముననే ప్రాకృత పదము లనేకము ప్రవేశించినవి. ఆ కారణముచే నివి విశేషముగా మార్పుచెంది ప్రాకృతవికారములే యని తలంపఁబడునట్టి స్థితికి వచ్చినవైయైనను, మహారాష్ట్రదేశమునందువలె దేశభాషలు కేవల మంతరించి

పోయి ప్రాకృతభాషకే యెడమిచ్చియుండలేదు. ఈ కాలమునందు ప్రాకృతభాషలతోడి కలయికమూలముననే యీ మధ్యదేశమందలి యాంధ్రకన్నడభాషలు, దక్షిణదేశభాషలనుండి యంతగా మాఱిపోవుట తటస్థించినది. తరువాతికాలమున సంస్కృతభాషాప్రవాహము వీనినింకను ముంచివేయుటచే నతింతమాఱి యివి ప్రాకృతభాషారూపములే యనియు, సంస్కృతమునుండి, ప్రాకృతమునుండియేర్పడినవే యనియు, లాక్షణికులందఱు తలంచునంతటి స్థితి యేర్పడినది. కావుననే "ఆద్యః ప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే ఏషా తయోర్భవే ద్వికృతిః" అని సంస్కృతము, ప్రాకృతము ననురెండును, ప్రకృతులనియు నీయాంధ్రభాష, వానినుండి తక్కిన ఉత్తరహిందూస్థానభాష లేర్పడినట్లే యేర్పడిన వికృతిభాష యనియుఁ దెలిపెడి భాషాలక్షణసూత్రములు, కారికలు బయలుదేరినవి. సంస్కృతభాషయందుఁగల గౌరవముచేతను, ఈ భాషలలో ననేకపదములు సంస్కృతప్రాకృతములనుండి వచ్చిచేరినవి కనఁబడుచుండుటచేతను, తక్కినదేశములందు ప్రాకృతభాషలు వ్యవహారములో నుండుటచేతను ఇటీవలికాలమున భాషాలక్షణమును జెప్పఁదొడంగిన లక్షణకర్తలీభాషలును వికృతులేయని తలంచిరి. ఇంతేగాక చాలకాలమువఱకు నివి యపభ్రంశభాషలనియు వీనియందుత్తమనాయకుని గుణములను కీర్తించుచు నుత్తమగ్రంథములు రచింపకూడదనియుఁగూడ నొకమూఢవిశ్వాసము ప్రబలియుండినది. కావుననే దేశభాషకు లక్షణమేమి టనువారివాదమును ప్రతిఘటించుటకుఁగా నీ యాంధ్రభాషలో మొదటిలక్షణకర్తలగు కేతన పెద్దనాదులు కొంత ప్రయత్నము చేయవలసివచ్చినది.

ఆంధ్రులు క్రీ. శ. మూడవశతాబ్ది వఱకు నీదేశమును పాలించిరి. వీరితఱువాత బృహత్పలాయనులు, శాలంకాయనులు, విష్ణుకుండినులు

[illegible] నీ యాంధ్రదేశమున రాజ్యము చేసిన పల్లవవంశమున్నది. [illegible] గ్రాసను ప్రాకృతభాషల [illegible] ఖము చేయుచుండియున్నది ఆంధ్రరాజుల శాసనములన్నియు, ప్రాకృతమున నే యుండె, శాలంకాయనుల శాసనములు సంస్కృతమున [illegible] బడుచున్నవి. ఇట్లు కాలక్రమమున [illegible] విజృంభించిన [illegible] సంస్కృత [illegible] వ్యాప్తినొందినట్లు సూచించచేగాని, దేశభాషల కవలంబనము మాత్రము కాకలేదు. ఇప్పటికిని ప్రభుత్వాలంబనము సంస్కృతప్రాకృతములకే. ఆంధ్రదేశమున దొరికిన పల్లవశాసనములు గూడ ప్రాకృతమునందే యున్నవి కావున నీరికాలమునందు నీదేశమున ప్రాకృతమే రాజభాషగా యుండెను. ఇంతే కాక వీరు కంచిని రాజధానిగా జేసికొని యాంధ్రదేశమునఁ గొంత భాగమునుమాత్రమే పాలించుటచే, ద్రావిడభాషను పోషించినను, వారలవలన నాంధ్రభాషకేమియు నుపకారము గలిగినట్లు లేదు.

తరువాత నీదేశపాలకులుగ వచ్చినవారు చాళుక్యులు. వీర క్షత్రియులు. వీరు మొదట సివాలిక్ పర్వత ప్రాంతములవారనియు, [illegible]మునుండి దక్షిణాపథమునకు వచ్చిచేరిరనియు దలంపఁబడుచున్నది. ఆంధ్రరాజులతరువాత దక్షిణాపథమునందలి పశ్చిమభాగమున [illegible] బలములు చేరి క్రమముగాఁ దమయధికారమును వ్యాపింపఁజేయుచు [illegible] శతాబ్దమున చాళుక్యులతోఁ బోరాడి దక్షిణాపథము స్వాధీనము చేసికొనిన రాష్ట్రకూటరాజులవలననే యీచాళుక్యులు [illegible]యైయుండిరి. కావుననే వీరు దేశభాషలను ప్రోత్సహింప నారంభించిరి. రాష్ట్రకూటులు [illegible] కన్నడవాఙ్మయమును ప్రోత్సహించుచుండఁ జాళుక్యులు మొదట కన్నడవాఙ్మయమును, తరువాత నాంధ్రవాఙ్మయమునుగూడ ప్రోత్సహించిరి. వీరు [illegible]

తెగలలోనివారే యైనను ఆర్యమతవిజ్ఞానముల ప్రభావము వీరిపై విశేషముగఁ బ్రసరించుటంజేసి, ప్రతిష్ఠకొఱకై సూర్యచంద్రవంశములలోని వారమని చెప్పుకొనుటకుఁ దమ వంశముల, నందు జేర్చుకొని, అగ్నిష్టోమాగ్నిచయన వాజపేయాది క్రతువులనుజేసి యశ్వమేధావభృథస్నాన పవిత్రులైనట్లు చెప్పుకొని, తమ శాసనములను సంస్కృతభాషయందుఁ బ్రకటించుచు సంస్కృతభాషయందే విశేషాభిమానము కలవారై యున్నను, దేశభాషాభిమానమునుగూడ వీడక దేశభాషావాఙ్మయ రచనకుఁ బ్రోత్సాహము కలుగఁజేసి "మునుమార్గకవితలోకంబున వెలయఁగ దేశికవిత పుట్టించి తెనుంగు నంధ్రవిషయమున నిలిపినవారై నారు. మొదట వీరు పశ్చిమదేశభాగమును వాతాపినగరము రాజధానిగా సుమారు రెండు శతాబ్దములు పరిపాలించి, పశ్చిమచాళుక్యులు బాదామిచాళుక్యులని పేరుగాంచినవారగుటచేఁ, వీరీదేశమును పాలించిన కాలములో కన్నడకవులనుగూడ ప్రోత్సహించియుండిరనుటకు సందేహము లేదు. కావుననే కన్నడభాషయందలి కవిత యాంధ్రభాషాకవితకంటె ముందుగ బయలుదేరుట తటస్థించినది. అయితే, వీరికాలమున బయలుదేరిన కన్నడకవిత యిప్పటివఱకు లభింపకపోవుటచే, వీరి తరువాత నెనిమిదవశతాబ్ది మధ్యభాగమున దేశము నాక్రమించుకొనిన రాష్ట్రకూటరాజులలోనివాఁడును అమోఘవర్షుఁడను నామాంతరముగల నృపతుంగుని 'కవిరాజమార్గము' మొదటిగ్రంథముగా నెంచఁబడుచున్నది. ఈనృపతుంగుఁడు తొమ్మిదవ శతాబ్దప్రారంభముననున్నవాఁడు. ఇట్లు రాష్ట్రకూటరాజులలో నే కన్నడకవులుగూడ నుండుటచే వీరు చిరకాలమునుండి యీదేశభాషాకవితను ప్రోత్సహించుచు నుండి యుందురనుటకు సందేహము లేదు. చాళుక్యులనుండి యీదేశమును వీరు జయింపకపూర్వము చిరకాలమునుండి-అనగా నాంధ్రరాజ్య

మంతరించిన కాలమునుండియునుగూడ-వీరు పశ్చిమదేశమున నుత్తర భాగమున కధికారులై యుండిరి. డక్కన్ యొక్క-దక్షిణభాగ మనగా మైసూరు ప్రాంతమును కొంతకాలము కదంబులు, వారితరువాత గాంగులు పరిపాలించిరి. ఈగంగవంశపురాజులలో నొకఁడగు దుర్వినీతుఁడు సుప్రసిద్ధులగు ప్రాచీన కన్నడకవులలో నొకఁడుగా, 'కవిరాజమార్గ' మున' నృపతుంగునిచేఁ బేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.

"విమలోదయ నాగార్జున, సమేతజయబంధు దుర్వినీతాదిగళీ
క్రమదోళ్ నెగళ్తెగద్యా, శ్రమపదగురుతాప్రతీయం కైకొండర్."

ఇఁక సమంతభద్రుఁడను నాతఁ డైదవశతాబ్ద్యంతమున నున్నట్లును, జినేంద్రవ్యాకరణము, శబ్దావతారము, పాణినీయటీక మొదలగు గ్రంథములను రచించి యత్యంతప్రసిద్ధుఁడైన 'పూజ్యపాదుల' శిష్యుఁడై 'భారవి' 15 సర్గలకు టీకరచించినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి యైదవశతాబ్దినుండియు నీప్రాంతపురాజులు మిగులసంస్కృత భాషాభిమానముకలవారయ్యును, కన్నడభాషలో కవితను ప్రోత్స హించుచు రచించుచునున్నట్లు తెలియుచున్నది. మఱియు జైనమతా భిమానులగు, సమంతభద్రపూజ్యపాదాదులు సంస్కృతభాషాపండితులై కన్నడమున మొదటిశిష్టకవులగుటచేతనే, యీభాషలోని ప్రాచీన కవితయు సంస్కృతభూయిష్ఠరచనయే యగుట తటస్థించియుండును. ఇట్లు క్రీస్తుశకము నాలుగైదవశతాబ్దముల కాలముననే కన్నడభాషలో కావ్యములు బయలుదేరుటకుఁ దగినపరిస్థితు లేర్పడినవని మనము తలంప వచ్చును. చాళుక్యులకు పూర్వ మాంధ్రదేశమును పాలించినరాజులు సంస్కృత ప్రాకృతములయందే విశేషాభిమానము కలవారై దేశభాషను ప్రోత్సహింపకుండుటయే యీభాషలో నాకాలమునఁ గవులు బయలుదేరకుండుటకుఁ గారణము. ఈకాలపురాజులశాసనములన్నియు

ప్రాకృతముననో, సంస్కృతముననో రచింపఁబడి దేశభాషలో రచింపఁబడకుండుటయే వీరి కీభాషయందుఁగల యనాదరమును సూచించుచున్నది. చాళుక్యరాజులు మొదట పశ్చిమదేశమున దేశభాష యగు కన్నడము ప్రాముఖ్యమును జెంది కవితారచన కర్హమైన స్థితిలోనికి వచ్చుటనుజూచి దాని నచట పోషించినవారగుటచే, వారీపూర్వదేశమునకు వచ్చిన పిమ్మటగూడ నీదేశమందలి భాషను ప్రోత్సహింపఁ దలంచి, తమశాసనములను సంస్కృతభాషలోవలెనే యాంధ్రభాషలోఁ గూడ రచింపించి ప్రకటింపఁజొచ్చిరి.

ఏడవశతాబ్ది ప్రారంభమున రెండవపులికేశివల్లభుఁ డీవేగిదేశముపై దండెత్తివచ్చి యద్దాని నంతకుపూర్వ మాదేశము నేలుచున్న సాలంకాయనులనుండి యాక్రమించుకొని క్రీ.శ. 615సంవత్సరమున తనతమ్ముఁడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని నీదేశమునకు పాలకుఁడుగా నియమించెను. కాని కొద్దికాలములో నీతఁడు స్వతంత్రుఁడై తూర్పుచాళుక్య వంశమునకు మూలపురుషుఁ డయ్యెను. ఈ కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని కాలమునుండియు నీ యాంధ్రభాషలో వ్రాయఁబడిన శాసనము లున్నట్లు తెలియుచుండుటచే సత్యాశ్రయ బిరుదాంకితుఁ డగు పులికేశికాలము నుండియే యాంధ్రభాషకు నవలంబనము దొరికినదని నిశ్చయింపవచ్చును.

చాళుక్యులకాలమున నాంధ్రభాషాస్థితి

ఈచాళుక్యుల రాజ్యారంభకాలమున నాంధ్రభాషాస్థితి, దాని స్వరూపము ఎట్లుండెనో, అది నన్నయ భారతమురచించునప్పటి కట్టి స్థితికెట్లువచ్చెనో తెలిసికొనవలసి యున్నది. కాని యిందుకు సాధనములు విశేషముగా లేవు. అంతకుఁ బూర్వపురాజుల శాసనములు కొన్నింటిలో నాయా యూళ్ళ పేర్లును, వానిసరిహద్దులునుమాత్రము తెలుఁగుపదములతోఁ దెలుపఁబడుట క్వాచిత్కముగా తటస్థించినది. శాసనములు సంస్కృతముననో, ప్రాకృతముననో రచింపఁబడినవి. అంతకుపూర్వ

మాంధ్రరాజులయొక్కయు మొదటిపల్లవులయొక్కయు శాసనములు కేవలము ప్రాకృతముననే యుండ సాలంకాయనుల శాసనములు కొన్ని ప్రాకృతమునను కొన్ని సంస్కృతమునను గనఁబడుచున్నవి. ఈ సాలంకాయనులు చిత్రరథస్వామిపాదానుధ్యాతులు. వీరిలోఁ గొందఱశ్వమేధయాగమును జేసినట్లును, పరమమాహేశ్వర, పరమభాగవతయను బిరుదులు వహించినట్లును దెలియుచున్నది. వీనినిబట్టి యీకాలమున నార్యమతమునకు, సంస్కృతభాషకుఁ గొంతప్రాముఖ్యము కలుగుచున్నదని తలంపవచ్చును. అయినను గ్రామనామములు మాత్రము దేశభాషాపదములతోడనే తెలుపబడినవి. సాలంకాయనందివర్మ పెదవేగిశాసనములో, ప్రాలూరు, ముండూరు, చెంచెఱువు, కంబురాంచెఱువు, ఆఱుతోట్లు, అను దేశాభాషాపదములు కనఁబడుచున్నవి. తరువాతి చాళుక్యులశాసనములలో సంస్కృతమున రచింపఁబడిన వానియందు గ్రామావధులను సూచించుటకుఁ దెలుఁగుపదములు ప్రయోగింపఁబడుటయేగాక, మఱికొన్ని శాసనము లాంధ్రముననే రచింపఁబడినవియుఁ గానవచ్చుచున్నది. నన్నయకు పూర్వమునందలి యాంధ్రభాషాస్వరూపమును దెలిసికొనుటకు నాతనికి పూర్వమున బయలుదేరినచాళుక్యరాజుల యాంధ్రశాసనములే మనకాధారములు. వానిని రెండుతెగలుగా విభాగింపవచ్చును. అందు ప్రాచీనములగునవి కేవలగద్యమున రచింపఁబడుటయేకాక ప్రాకృతభాషాసంసర్గము విశేషముగ నుండుటచేఁ గాఁబోలును సులభముగ నర్థముకాక శాసనపరిశోధకులను మిక్కిలి చిక్కు పెట్టుచున్నవి. అంతకంటె నర్వాచీనములగునవి సంస్కృతపదసమాస భూయిష్ఠములై కొన్ని గద్య పద్యములతోఁ గూడినవియుఁ గొన్ని పద్యమయములైనవియుఁ గానవచ్చుచున్నవి. వీనిలోఁగూడ వికృతిరూపములుగల పదములు, నన్నయ

నాఁటికి రూపుమాఱిపోయిన పదములు ననేకములున్నను, సంస్కృత పదములు విశేషముగనుండుటచే నా ప్రాచీనశాసనము లంత దుర్బోధము లగుచుండెడివి. ఇప్పటికి బయలువడిన వానిలో ప్రాచీనమైనది క్రీ. శ. ౬౩౩ సం. ప్రాంతమువాఁడు, కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని కుమారుఁడునగు జయసింహవల్లభుని కాలమునాటిది. దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు 6 వ వాల్యూములోఁ బ్రకటింపఁబడి యున్నది. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని తెలుఁగుశాసన మొకటికలదని తెలియవచ్చుచున్నది గాని, యది ప్రకటింపఁబడలేదు.

౧. "స్వస్తిశ్రీమత్ సకలలోకాశ్రయ జయసింఘ
౨. వల్లభమహారాజులాకుఙ్ ప్రవర్ధమానవిజయరా
౩. జ్య సంవత్సరంబుల్ ఎఱుంబొది అన్వెణ్టి అమ్మఙ్ఘుణ్ణ
౪ మువాణ్డు వ్రూచిండిరాజులముట్ట్వకలిముడిరాజుల్
౫ వ్రూవింపె సముద్రరక్షై నాకుబణి సేసిన కల్చిపీ
౬. టికుల్లిమద్దికదు మూటికినిత్యత్రిశ్లత్రరంబున పులో-
౭. ంబున చెఱువుపడు మాఱకోఙ్ ఎఱుంబొది పుట్ట్వాత
౮. ల్లిపట్టు వేసు [1*]తూర్పున కోటి తె[లు]తోంట శాయు పను ..
౯. గంబు ఇచ్చిరి పాఱపడువారంబుప్రూవి[౦]డేశ్వరఁబున కళా
౧౦. కణ్డు సమిచ్చుకుడుచువారు యిల్లికానువీ వెఱుగునా
౧౧. రువిత్యత్రిగాణంబ[ద్రో] ల్గొట్టు [న]ంగాణంబు చువ్వు
.. టూరు గాణంబు

.........వచ్చినవారు బారాణసివ్రేవు
.........లీశిప(ము)ద్రంబుమలా

................డి సెనవదికి

................రమిచ్చె.

ఇది జయసింహవల్లభుఁడు తనకుఁ 'బణిసేసిన' ఏ యుద్ధముననో సహాయముచేసిన ప్లావిండిరాజులకు 'విత్పట్టి' గ్రామము నిచ్చినట్లుగాఁ దెలుపుచున్నది. ఇందు సంస్కృతపదములకంటెఁ దెనుఁగు పదములే విశేషముగ నున్నవి. ఎఱుంబొది, అన్నేటి, నాకు బణిసేసిన, మాటికి, పులొంబున చెఱువు, ఎఱుంబొదిపుట్ట్యు, ఆఱ్లపట్టు నేను, తాటితోంట, పడువారంబు, ఇచ్చిరి, కుడుచువారు మొదలగునవి.

దీనితరువాతఁ దెలుఁగున రచింపఁబడినశాసనము ౬౭౫ ప్రాంతమున నున్న మంగిదొగరాజు కాలమునాటి లక్ష్మీపురముశాసనము.

౧. స్వస్తిశ్రీ మగిదొగరజులముడ్లు
౨. విట్రజులప్రతమరా
౩. ?ల్యాంబున కడువం [డ్లు]
౪. లఇచ్చినరెన్డువటి
౫. మిరియమ్బుబోళ
౬. జకుతెంగరిపె
౭. డశినరెణ్డువట్టి
౮. పదేన్దుంబు ఆడ్లుష
౯. ట్రుద్రుగ్గాదేవి నేలయు
౧౦. ఉఱువుటురిబోళ
౧౧. రెన్డట్టియు తూఱ్పు
౧౨. ఈ రెన్డట్టి ఱచువరు
౧౩. కళరేని బారనాసి

౧౪. వేగవిలాళు వేడ్లు

౧౫. ము వేశెలువుళు

౧౬. వేవురు పటాను

౧౭. చమ్పిన చన్నంగు

౧౮. . . . .

౧౯. యఱ్ఱ్యయఱ్ఱ్యయు

౨౦. దాభూమి తఱ్ఱ్యఱ్ఱ్య

౨౧. తఱ్ఱ్యతధాఫలం

౨౨. స్వదత్తాపరద

౨౩. తావాయో

౨౪. పవఘుద్దరా.

ఇందును తెనుఁగుపదములే విశేషముగా నున్నవి. 'ధోగ' 'ప్రతమ' 'బోళ' బారణాసి, మొదలగుపదము లాకాలమందలి వ్యవహార రూపములకు ప్రాకృతభాషాసంపర్కమును సూచించుచున్నవి.

దీని తరువాతిదిగాఁ గనఁబడుచున్నను, అంతకంటె నర్థముగాని భాషలో నున్నది 'అహదనకరశాసనము—ఇది మూఁడవ విష్ణువర్ధనుని కాలమున బయలుదేరినదిగాఁ జెప్పఁబడు చున్నది. ఈతఁడు ౭౦౯-౭౪౬ వఱకు రాజ్యముచేసినట్లు తెలియుచుండుటచే, నిది పైలక్ష్మీపురము శాసనమునకు నిరువది ముప్పదిసంవత్సరముల తరువాతిదై యుండును. మూఁడవవిష్ణువర్ధనుడు మంగిదొగరాజు పుత్రుఁడే యగుటచే నివి తండ్రికొడుకుల కాలములలో బయలుదేరిన వగుచున్నవి. కొన్నిచోట్ల నర్థముకాకున్నను మొత్తముమీద నీయహదనకరశాసనము, భాష, శైలి విషయములందు పైలక్ష్మీపురశాసనమునకు దగ్గరగానున్నట్లు కనఁబడుచుండుటచే నిది మూఁడవవిష్ణువర్ధనునికాలపుదే యయియుండునని

తలంపఁదగియున్నది. ఇప్పటికి సుమారు నూటయేఁబది సంవత్సరముల తరువాత తొమ్మిదవ శతాబ్దాంతిమభాగమున గుణగ విజయాదిత్యుని కాలమున బయలుదేరిన అద్దంకి, ధర్మవరపుశాసనముల భాషకును, వీని భాషకును విశేషభేద మగపడుచుండుటచే నివి వానికంటె మిగుల ప్రాచీనములే యని తలంపఁదగియున్నది. ఇవి వానివలె సంస్కృత సమాసప్రాబల్యమును, తత్సాంప్రదాయ ప్రభావమును గాక ప్రాకృత భాషాసంసర్గ ప్రాబల్యమునే చూపుచున్నవివలె నున్నవి.

అహదనకరశాసనములోని తెలుఁగుభాగము.

"స్వస్తిశ్రీ ప్రిథివిపల్లవపట్టనబున ఊరివారు కరిగళ్ల వడవరికి ఊరిస్వాముళ్ ఇచ్చిన స్తితి. రెణ్డువాడలపట్టనావ్రరకు, అరియు, డగు తెఱియు, సిద్ధాయంబు దణ్డ దసపరాధంబును సర్వబాద పరియారువు ఊరుదాయసేసి ఇచ్చి. [రి] దీనికి వక్రంబు శేదు. ఏచ్చిన వారు గళరేని ఊరి స్తితిదప్పినవారు దీనికివక్రంబు వచ్చిన గచ్చురు రెణ్డువడల ఏలేమువరులేముల చేసినదియు చన్న వీరిపయి నాడువరు గల్గిన ఏశేముళచేసిన సేయుడు సను. మహానభియుళ్ నరాథోక మహాసత్తవుళ్ విరాపవమహానభియుళ్ గజ్జంబు సెడ్లనడుపుళ్ శను స్తభువన శ్రియకనడిరజు బద్దపెరెయ ఊరిపనిన ప్రవసివర వయ్యోటి మహానభిళ్ వయ్యోటిమహాభిళ్ పనికొళు చేనేరక పఇచ్చినప్రవసి వయ్యోటి మహానభియుళ్ మరల కొణ్డుకళ్ సర్వలోకశ్రియ మహాసత్తవళ్ పెద్దణళ్ నెరవద్యమహా సత్తణవళ్ పసిణ్డిముద్దు వెటన్దలచరువయ్య విష్ణువర్ధన మహాసత్తవళ్, పసుక్షేవుల కొణ్డుకళ్ అచ్చకుట్టువనియు కొణ్డుకళ్ గజ్జసెడ్లలనడుపుళ్ ప్రిథిమహా సత్తణవళ్ వెటన్దళ్ పోనికణ్డిఅము కొళనడుపు విష్ణువర్ధన, మహాసత్తవల కొణ్డుకలు నిరవద్యప్రిథివి కనడిరజుళ్ గునవనమహానభియుళ్ ముద్దకఇచ్చికొళ్ రమిస్వరా ప్రిథివి

మహాసర్ద్ధణవళ్ అపజయనువకొల కొన్డుకళ్ కొరిన్డికొళ్, కరిగల ప్రిథివీ మహాసత్ధవల కొన్డుకళ్ నన్దిమహానవిల నడుపు శ్రీమహాసత్ధవళ సకల లోకశ్రయ్య ప్రిథివీమహాసత్ధణవల దివకరయ్య పఞ్చకొళ్ శ్రీజష్టి పెన్దట్టఱగన్డాన్డు.”

అహదనకరశాసనమును లక్ష్మీపురశాసనముతోఁ బోల్చి చూడఁగా భాషావిషయమున తరువాతివానితోకంటె దీనితో విశేషసామ్య మున్నట్లగపడుచున్నది. పైమూఁడుశాసనములు గూడ ప్రాకృతభాషా సంపర్కమును విశేషముగఁ గనబఱచుచున్నవి. దీనితరువాత లభించిన తెలుఁగుశాసనములందువలె, నీభాషలో కలిసిపోయిన తత్సమపద బాహుళ్య మిందు కనఁబడదు. అన్ని సంస్కృతదీర్ఘసమాసములును గను పడవు. కాని తరువాతిశాసనములలోని బిరుదావళి మొదలగువిషయము కొంత సంస్కృతములోనే రచియింపఁబడియుండుటచే, నా దీర్ఘసమా సములన్నియు తెలుఁగులోనికి దింపుట కవసరము లేకపోయిన దేమో! యుద్ధమల్లుని శాసనములో మొదటిబిరుదావళులు, సంస్కృతములో, వ్రాయఁబడక దీర్ఘసంస్కృత సమాసములతోఁగూడిన తెలుఁగుపద్యములు గనే వ్రాయఁబడినది. తక్కినపద్యములందలి భాషలోఁగూడ 'సర్వబాద పరియారువు', 'సవ్వలోకశ్రయమహాసత్ధణవళ్' వంటి ప్రాకృతరూపములు కనఁబడవు. సంస్కృతసమాసములే ధారాళముగా గ్రహింపఁబడుచు వచ్చినవి. 'ఊరిస్వాముల్, మహానభియుళ్, సెడ్లు, సెడ్లనడుపుళ్, పెద్దణళ్, పసుక్షేవుల కొణ్డుకళ్'—ఇట్టి పదములు తెలుఁగులో నన్నయభాషలో మనకు పరిచితము లగు రూపములతో నింకను స్థిరపడక, ప్రాకృతము మూలముగా నీభాషలోనికి వచ్చుమార్గములో నున్నట్లగపడుచున్నవి. కావుననె యీ రూపములు సులభముగ నర్థమగుటలేదు. ఇవి భాషయొక్క ప్రాచీనస్థితిని దెలుపుచున్నవి. ఈ

Subbarama [illegible]
M.A., B.O.L. [illegible]
Professor of Telugu

ఆంధ్రభారత కవితా విమర్శనము

కాలమున తెలుఁగుపలుకుబళ్లు ప్రాచీన ద్రావిడ సాంప్రదాయములనుండి ప్రాకృతభాషాసంసర్గసహాయముచే నూతనపరిణామమును బొందుచున్న సంధిస్థితిలో నున్నవని చెప్పవలసి యున్నది. 'ళ' కారాంత బహువచనరూపములఁ జూడుఁడు:

'మగిదొఁగరజుల' 'విట్టజుల,' 'రెండువాడల,' 'కొన్డుకలు,' మొదలగు కొన్ని బహువచనాంతరూపములలో 'ల' కారమే కనఁబడుచున్నది. మఱికొన్ని 'కనడిరజుళ్' 'మహానభియుఁళ్' 'కొణ్డుకళ్' మొదలగునవి 'ళ' కారాంతములై యున్నవి. కావున నీకాలపు వ్యవహారములో, ప్రాచీన ద్రావిడ బహువచనప్రత్యయమగు 'గళ్' అనునది కొన్ని పదముల చివర 'గళ్' గాను, మఱికొన్నిచోట్ల 'గళు' గాను, అట్లే 'కళ్', 'కొళ్', 'కొళు', 'కొల్', 'లు', 'ళ్', 'లు' అను పెక్కురూపములను జెందియున్నట్లగపడుచున్నది. అందు సామాన్యముగా దేశీయపదముల చివర 'కళ్', 'కలు' లును, తత్సమపదంబుల చివర 'ళ్', 'ళు' లును గనఁబడుచున్నవి. ఇట్లు తత్సమపదముల చివర, 'ళ్' కారమాత్రమే యుండ దేశ్యపదములు 'గళ్' ప్రత్యయాంతములై యుండుటచే 'కొణ్డుకళ్' మొదలగు పదములలో 'ళ్' కారముమాత్రమే బహువచనసూచక ప్రత్యయమనియు, 'కొణ్డుక' మొదలగునవే అనఁగా కాంతములే పదములనియెడి భావమప్పటికే జనులమనములలో నేర్పడుచున్నట్లున్నది. కావుననే 'ళ' కారము మాత్రమే తత్సమపదముల చివరఁజేర్పఁబడుచువచ్చినది. ఈ 'ళ' కార మచ్చటచ్చట 'ల' కారముగ నప్పటికే మాఱినది; కాని, 'ళ' కారమునకే యింకను, ఎక్కువ ప్రాచుర్యము కలదు. తెలుఁగులో బహువచనప్రత్యయము 'లు' గా నేర్పడుచున్నకాల మిదియే యని తలంపనగును. కావున నీకాలముననే అనుచితవిభాగము (incorrect breaking) చే 'కొణ్డుక', 'చిలుక' మొదలగు కకారము చివరగల

శబ్దము లేర్పడియుండునని యూహింపఁదగును. నన్నయకాలమున కీపరిణామము పూర్తియైనది.

'కొణ్డుకళ్' అనుపదము ప్రాచీనభాషకుఁ జెందినదే యని చెప్పవచ్చును. ఇది కొడ—కొణ్డ—అనుపదమునకుఁ 'కళ్' ప్రత్యయము చేర్చుటవలన నేర్పడినది. *కొడ-(కోడ?)-కొణ్డ- అనగాఁ లేతదనము - యౌవనము (Tenderness, tender age, youth) అని యర్థము కలదు. దీనినుండి లేతవయసుగలవాఁడు-బాలుఁడు-అను నర్థ వచ్చినది. తమిళమున 'కుఴ' (ழ) 'కుఴ'(ழ)వు, 'కుయ' అనురూపము ములుకూడ కలవు. కన్నడమున 'కొడ' యను రూపముకలదు. ప్రాచీన భాషయందలి 'ఴ' కారము తెలుఁగున 'డ'కారముగా మాఱుచుండుట ప్రసిద్ధమే. (Cf. అ.కో ழி, తె.కోడి, కన్న. కోళి). కన్నడమున సామాన్యముగా 'ళ'కారముగా మాఱుచుండును. ఈపదమున 'డ'కారముగనే నిలచిన ట్లగుపడుచున్నది. కన్నడమున నీపదము 'కొడగూసు'=చిన్నపిల్ల—బాల (A young girl - a maiden) అనుపదములోఁ గానవచ్చుచున్నది. తెలుఁగున"కోడె, కోడెకాఁడు, కోడెదూడ,"అనునవి. 'కొడుకు' అనుపదమునకు సంబంధించినవే. ఈ'కోడ' అనుదానికి స్త్రీలింగద్యోతకమగు 'అల్' చేర్పగా 'కోడలు' అయియుండును.డకారస్థానములోఁ గొన్నిపదముల దకారముకూడఁ గనఁబడుచున్నది:—'కొదమ, కొదమ=యౌవనము తెలసూపినది (పశుపక్ష్యాదికము) Cf కొదమపెంటి, కొదమతుమ్మెద etc ఇట్లు 'కొడ-కొణ్డ' అనుదానికి బహువచన ప్రత్యయము 'కళ్' అనునది చేర్పఁబడుటచే 'కొణ్డకళ్'

---

* Cf "ముழవుం కుழవుం ఇళమై ప్పొరుళ"—తొల్కప్పియం.

కొడగళ్, కొడగలు, కొడకలు, కొడుకులు; కొణ్ణుగల్, కొణ్ణుకళ్ అను రూపము లేర్పడియుండును. తరువాత 'ళ్'_'ళు' బహువచనప్రత్యయముగా విడదీయఁబడినది. దీనినిబట్టి 'లు' అని తెలుఁగులో నిప్పుడు మనము వాడుకొనుచున్న బహువచనప్రత్యయము 'ళు' 'ళ్' అను రూపమున నున్నపుడే 'గళ్' 'కళ్' తోఁగూడిన పదమునుండి విడదీయఁబడినట్లును, తత్సమాదులగు నితరపదములనుండి బహువచనరూపము చేయుటకుగాఁ జేర్పఁబడుచున్నట్లును తెలియవచ్చుచున్నది ఇట్టిశాసన రూపములు ప్రాచీనద్రావిడప్రత్యయమగు 'గళ్' యొక్క రూపపరిణామచరిత్రను కొంత తెలుపుచున్నవి. 'కళరేని' 'కళ్గి స' అను రూపములకు 'కళ్గ్రి' అను ధాతువు మూలము కావచ్చును. లక్ష్మిపురశాసనమందుగూడ 'కళరేని' అని 'ళ' కారరూపమే కనబడుచుండుటచే నిది వ్రాతగాని పొరపాటుగాక ఆకాలమున నిది 'ళ' కారముతోడనె యుచ్చరింపబడుచున్నట్లుగాననగు. 'శ్రేము' 'నరాళోక' అను పదములలోఁగూడ నీ ళకారమె కనబడుచున్నది. ఇట్టిప్రాచీనశాసనములలోని భాషకు తరువాతిశాసనములలోని భాషకంటె, ప్రాకృతభాషాసంసర్గ మెక్కువగా నున్నట్లగపడుచున్నదని మనము ముఖ్యముగా గమనింపఁదగియున్నది. ఇప్పటి కింకను ఈ భాషలో రచింపఁబడిన శాసనములలో పద్యములను రచించు నాచారముగాని, భాషకట్టి గౌరవస్థితిగాని వచ్చినట్లు కనఁబడదు. ఈ రాజులయొద్ద దేశభాషా కవులుగాని, పండితులుగాని లేరేమో! ఈశాసనములయందు కేవలము సంస్కృతమునకెగాక, దేశభాషయగు తెలుఁగునకుగూడ స్థానము దొరకుటయె యొక్క విశేషము.

ఈ శాసనములకు తరువాతఁ దెనుఁగున రచింపఁబడిన వానిలో మనకు లభ్యమగుచున్నవి సుమా రొక నూరు నూటయేబది సంవత్సర

ములుతరువాతివి. అవి క్రీ.శ. ౮౪౮-౮౯౨ వఱకు రాజ్యముచేసిన గుణగ విజయాదిత్యుని కాలమునాటివి. అందు అద్దంకిశాసన మొకటి. ఇది గుణగవిజయాదిత్యుని సేనానాయకుఁ డగు పాండురంగఁడను నాత డాదిత్యభట్టారకునికి ధర్మపురమున నిచ్చిన దానమును దెలుపుచున్నది. అద్దంకిలో నిది దొరకుటచే నద్దంకిశాసన మని చెప్పఁబడినది. ఇది ౯ వ శతాబ్దాంతిమభాగమున బయలుదేరినదని చెప్పవచ్చును. అనఁగా వెను కటి శాసనములకు నూరు నూటయేబది సంవత్సరముల తరువాతను, నన్నయకు పూర్వము సుమారు ౧౫౦ సంవత్సరముల ప్రాంతమునను బయలుదేరిన దనవచ్చును. ఈ శాసనము గద్యపద్యాత్మకమై యుండు టయు నాపద్యము దేశీయచ్ఛందస్సు ననుసరించిన తరువోజ యగుట యును పెద్దవిశేషము. దీనినిబట్టి నన్నయకు పూర్వము సుమారు ౧౫౦ సంవత్సరముల క్రిందటనే తెలుఁగులో పద్యరచన ప్రారంభమైన దని తలంపనగును. ఆ శాసన మిట్లున్నది.

"పట్టంబు గట్టిన ప్రథమంబు నేణ్డు
బలగర్వం బొప్పగ బై లేచిసేన
పట్టంబు గట్టించి ప్రభుబణ్డరంగు
బంచినసామంత పదువతోఁబోయ
కోట్లముల్ వంౘ్రెండు గొని వేంగినాటి
గొఱల్చియ త్రిభువనాంకుశబాణ నిల్పి
కట్టెపు దుర్గంబు గడుబయల్సేసి
కందుకూర్బెజవాడ గావించె మెచ్చి"

"పండరంగు పరమమహేస్వరుండు ఆదిత్యభటరనికి ఇచ్చిన భూమి ఎనుబొదివుడ్ల అడ్లుపట్టు నేల-దమ్మపురంబున దమ్మవులు వీని రక్షించినవారికి అశ్వమేధంబున ఫలంబు అగు"

ఇందు వెనుకటి శాసనములందువలెనే యిప్పుడు సులభముగా నర్థముకాని దేశీయపదములు కొన్నియును (పదువ, బాణ, గొఱల్చియ) ఎనుబోది, అఙ్లు, ఆదిత్యభట్టారనికి, అని కొంత వికృతరూపములతో గన్పడునవి కొన్నియునున్నను, మొత్తముమీఁద గద్యపద్యములు సులభముగా నర్థమగుచున్నవి. తత్సమపదములు విశేషముగనే చేరి భాషలో నైక్యమై కనఁబడుచున్నవి. దీర్ఘసమాసములు మాత్రము విశేషము లేవు. దేశీయపదము లధికముగా నున్నను, వెనుకటి శాసనములందువలె ప్రాకృతసంపర్క మంతగాఁ గనఁబడెను. ఈ తెలుఁగుభాషపై ప్రాకృతభాషా సంసర్గప్రభావము (Influence) బాగుగ మఙ్లు మొఁగ ముపట్టి, సంస్కృతభాషాప్రభావము విజృంభింపఁ జొచ్చిన కాలము నిది సూచించుచున్నది. ఇంతకుపూర్వము చాలకాలము క్రిందటనే ప్రాకృతభాషల వెనుకకుఁద్రోసి ఆర్యమతము సంస్కృతభాషయు ప్రాధాన్యమును వహింపఁ జొచ్చినవి. కాని వాని ప్రభావ మిప్పటి కీశాసనమున మనకుఁ గనఁబడినది. ఎంతకాలమునుండియో యట్టి సంసర్గ సమ్మేళనము లుండిననేగాని యిన్ని తత్సమపదములు భాషలోఁ జేరి కలసిపోయి యుండవు. ఈ తత్సమభాషలో ధారాళమగు శైలి–అనఁగా మన కిప్పుడు సుపరిచితంబగు శైలి యేర్పడుటయేగాక శాసనములలోనె గద్యలను పద్యములను కలిపి రచించు నాచారము ప్రబలుటచే గద్యపద్యాత్మకమగు వాఙ్మయముకూడ బయలుదేరి యుండు నని తలంప వచ్చును. ఒకవిధముగ నన్నయకాలపుశైలి, గద్యపద్యాత్మకంబగు రచనారీతి యాతనికి సుమారు రెండువందలయేండ్ల క్రితమే యేర్పడి యున్నదని యీ శాసన నిదర్శనమునుబట్టి నిశ్చయింప నగును. అయితే మఱియొక విశేష మేమనఁగా నీశాసనములలోని పద్యము లన్నియు దేశీయచ్ఛందస్సునకు సంబంధించినవే గాని, అనగా, సీసము తరువోజ

అక్కర మొదలగునవేగాని సంస్కృతఛందస్సునకు సంబంధించినవిగాఁ గనఁబడకుండుట. వీని నీ భాషలోనికిఁ దెచ్చినవాఁడు నన్నయయే యై యుండును. అంతకు పూర్వము కర్ణాటభాషలో నీ మార్గమును ద్రొక్కిన పంపాదికవులే వీనికి మార్గదర్శకులై యుందురనుటకును సందేహము లేదు.

ఇట్లీయద్దంకిశాసనమేగాక గుణగవిజయాదిత్యుని ధర్మవరపు శాసనమును, ఈతని తరువాతివాఁడగు చాళుక్యభీముని సాటిమఱియొక శాసనముగూడ తొమ్మిదవశతాబ్దముననే యాంధ్రభాషయందు సంస్కృతభూయిష్ఠంబై గద్యపద్యాత్మకంబగు రచనారీతియు తత్సముభాషాశైలియు నేర్పడినవని స్పష్టపఱచుచున్నవి.

మూఁడవ విజయాదిత్యుని (గుణగవిజయాదిత్య) ధర్మవరపు శాసనము.

“విజయాదిత్య పాదపద్మభ్రమరాయమాన శ్రీ మత్కడెయ రాజు గుణగణాభరణుణ్డు దనకెసి ఈస్వ (శ్వ) రున (కుం) గార్త్తికేయుణ్డుం బోలె చౌషష్టికల (లా) విసా (శా) రదు (ణ్డ) య్న (అ) య్యపయ్యయు, సకలశాస్త్రార్త్థపారగులయ్న పె(ప) పణ్డరంగులు అయ్లుమపగ్గెడలుంగర (న) మ్మనపణ్డరంగును ఈధర్మ్మ ని[ర్వ్వహ] నోద్యోగమ్మున (కు) బృహస్పతి సమానులయ్న పెగ్గెడకా (డెయ) గారి కొడుకు (బె) జెయరాజుసమ (ర్త్థు) ణ్డని ఆత్మనమ్మతంబునం బంచిన ప్రసా (దం) బలి సమస్తరా (జ్యభ)ర నిరూపిత మహామన్త్రాధిపతి (మ) (హే) శ్వరపక్షపాతి దేవబ్రాహ్మణ గురుభక్తిపరుణ్డు స (శ) క్తిత్రయ సంపన్నుణ్డుమయ బెజయరాజు బెజెయేశ్వరంబుగల స (శ) నివ్వ [హ] నంబుసేసి దిస (శ) గుష్లుం బ్రాకారంబు

మటంబును నేమియించి.........బున్నా......వచ్చిన వారుదంబు సల్పినవారు......ది (ం) జగద్యంబుల నలస (శా) స్వ (శ్వ) తంబు ......యను ఇ (ఈ) భూమిలోన

ఈ శాసనము కేవల తత్సమభాషాగ్రథితంబై "సంస్కృతభూయిష్ఠ రచన" కలదై యున్నది. పెగ్గడ, గుడ్లు, పన్చినవారు, వచ్చినవారు అనుకొద్దిపదములు తక్క దీనియందు దేశీయపదములు విశేషముగా లేవు. "పాదపద్మభ్రమరాయమాణ, సమస్తరాజ్యభరనిరూపిత మహామన్త్రాధిపతి" మొదలగు దీర్ఘసమాసములేగాక, నెమియించి, నిర్వహనంబునేసి, అని క్రియారూపములుకూడ చాలవరకు తత్సమరూపములె. గద్య రచన, అందులో శాసనములలోని గద్యరచన, యిట్టిదై యుండుటను బట్టి, యిట్టి శైలి కా కాలమున గల ప్రాచుర్యము వ్యక్తమగుచున్నది. పద్యములులేక, ప్రౌఢంబగు గద్యశైలిలో రచింపబడినదని ప్రత్యేకముగా సూచింప నుద్దేశముతోఁగాఁబోలు తుదినిది 'గద్యంబుల నలశాశ్వతంబుగా నుండునట్లు రచింపబడినదని చెప్పఁబడియున్నది. దీనినిబట్టి పద్యరచన, గద్యరచనయను రచనాభేదముకూడ పాటింపబడుచున్న దనుట స్పష్టము. ఈ గుణగవిజయాదిత్యునికి సమకాలికుండై పశ్చిమచాళుక్యరాజ్యస్థానం బాక్రమించి యేలుచుండిన రాష్ట్రకూటరాజగు అమోఘవర్షనామాంకితుఁడగు 'నృపతుంగుఁడు' కన్నడభాషలో నీ కాలముననే రచించిన 'కవిరాజమార్గము' అను లక్షణగ్రంథమునఁ దనకు పూర్వమున ననేకకవులు గద్యకావ్యములను రచించినట్లుగాఁ జెప్పియున్నాఁడు.

" మిగె కన్నడ కబ్బంగళొ
ళగణిత గుణగద్యపద్య సమ్మిశ్రితమం

నిగదిసువ గద్యకథా
ప్రగీతియం తచ్చిరంతనాచార్యర్కళ్ ||

విపులోదయ నాగార్జున
సమేతజయబంధు దుర్వినీతాదిగళీ
క్రమదోళ్ నెగళ్దగద్యా
శ్రమపదగురు తాప్రతీయం కైకొండర్.

చిరంతనాచార్యులగు విపులోదయాదులు గద్యాశ్రమపదగురు తా ప్రతీతిని పొందిరని చెప్పుచున్నాఁడు. కాని యిందు విశేష మేమనఁగా కీరిచే రచింపఁబడిన యీ గద్యకావ్యములు "అగణితగుణ గద్యపద్యసమ్మిశ్రిత"ములుగా నుండుట యే. గద్యపద్యసమ్మిశ్రిత కావ్యములను సంస్కృతాలంకారికుల పద్ధతిని చంపూకావ్యము లనకుండఁగా, 'గద్యపద్య సమ్మిశ్రితమం' అని పైనిచెప్పుచు గద్యకథా ప్రగీతియంనిగదిసువర్' అని యట్టివానిని గద్యలుగనే పరిగణించుట విశేషము. గద్యపద్యమిశ్రితములగు కావ్యము లా కాలమున గద్యలనియే చెప్పఁబడుచుండెడివేమో? సంస్కృతముననైన నీకాలమున కింకను చంపూకావ్యములు విశేషముగ ప్రబలినట్లు గానరాదు. చంపువులలో మొదట ప్రసిద్ధిగాంచినది భోజునిరామాయణచంపువుగనే కనఁబడుచున్నది. చంపూకావ్యములను సంస్కృతమున వాడుకలోనికి దెచ్చిన వాఁడే యేమో యని తలంచుట కాతఁడు రామాయణచంపువు మొదట, నీరీతి గ్రంథరచనను సమర్థించుకొనుచున్నవాఁడువలెఁ జెప్పిన

"గద్యానుబంధరసమిశ్రిత పద్య సూక్తిః
హృద్యాహివాద్యకల యాకలితేవగీతిః"

అను శ్లోక మవకాశమును గలుగఁజేయుచున్నది. ఇంతకుఁబూర్వము కావ్యభేదములలో "చంపువును" పేర్కొన్న సంస్కృతాలం

కారికలలో మొదటివాఁడు 'దండి' కలఁడుగాని, ఈతఁడు వీని కేమి యు నుదాహరణములను చేర్కొనలేదు. ప్రాచీనసంప్రదాయమైన నేమి యు గానవచ్చుట లేదు. మఱియు దండి దక్షిణదేశీయుఁడుగాఁ గనఁ బడుచుండుటచేతను, నీతఁడు పేర్కొన్న కావ్యభేదములలో 'సం ఘాత' మనునది - (భిన్నకవికృతమగు పద్యసమూహము)- ఒకటి యుం డుటచేతను, ఇది ద్రావిడభాషాగ్రథితమై భిన్నకవికృత పద్యసము చ్చయరూపంబై సంఘవాఙ్మయ మనుపేరఁ బరగుచున్న 'అగనా నూరు, పురనానూరు, అఘప్పొరల్, ఎట్టుత్తొగై' మొదలగు ద్రావిడ గ్రంథములను మనమున నిడికొని, దక్షిణదేశమున దేశభాషలలో ప్రచారములో నున్న కావ్యభేదములనుగూడ గ్రహించి కావ్యాదర్శ మునఁ జేర్కొనెనా యను సందేహము కలుగుచున్నది. ఇంతేగాక ద్రావిడవాఙ్మయమున మూఁడవసంఘమునకుఁ జెందినవాఁడుగాఁ జెప్ప బడుచున్నట్టియుఁ, బ్రాచీనసంఘవాఙ్మయమును పోగుచేసి కొన్నిటి కుపోద్ఘాతపద్యములను రచించినట్టియు "పెరిందేవనార్" అను ద్రా విడకవి మహాభారతము నాప్రాచీనకాలమందే తమిళభాషలో రచిం చుచు గద్యపద్యమయంబుగఁ జేసినట్లు చెప్పుదురు. ఆతనిగ్రంథమం తయుఁ బూర్తిగా నిపుడు దొరుకకపోయినను, నితరగ్రంథములలో నచ్చటచ్చటదొరకను, కొన్ని భాగములనుబట్టి యిది చంపువే యని తెలి యుచున్నది. కావున నిట్లు దేశభాషలలో గద్యపద్యసమ్మిశ్రితంబులగు గావ్యములనురచించుట చిరకాలమునుండియు నాచారముగ నున్నట్లు న్నది. మొత్తముమీఁద నన్నయభట్టవలంబించిన 'చంపూ' మార్గ మాతఁడు స్వయముగాఁ దెనుఁగునఁ దెచ్చి పెట్టినదిగాక, యంతకు పూర్వమే కొన్నిఁ దెలుఁగు శాసనములయందును దేశభాషలందలి కవి త్వమునను వాడుకలోనుండిన మార్గమే యైయున్నదనుట స్పష్టము. నృప

తుంగుఁడు తనకుఁబూర్వమే యనేకులగు కవు లిట్టిరచనల గావించిరని చెప్పియుండెగదా. ఈతనితరువాతను, కన్నడవాఙ్మయమునఁ బ్రసిద్ధి జెందినవారై రత్నత్రయమని పేరుగాంచిన పంప, పొన్న, రన్నకవులు కూడ నీచంపూమార్గమునే యవలంబించిరి. కేవల చంపూమార్గమునే గాక దీర్ఘసమాసములతోఁ గూడిన సంస్కృతభూయిష్ఠరచనయు వీరు చేయఁదొడంగిరి. ఈనాటి యాంధ్రశాసనములలోను, నన్నయకు పూర్వకాలపు శాసనములలోనుగూడ దేశీయచ్ఛందమునకు సంబంధించిన పద్యములే గనబడుచున్నను, అప్పటి కన్నడశాసనములలోను, కవిరాజ మార్గము మొదలుగాగల కన్నడభాషా కావ్యములలోనుగూడ సంస్కృత వృత్తములు ధారాళముగాఁ బ్రయోగింపఁబడి యున్నవి. అనఁగా నీనాటికే దేశీయరాజుల ప్రోత్సాహముచే బయలుదేరిన కన్నడభాషా వాఙ్మయములో సంస్కృతపదములు, దీర్ఘసమాసములు సంస్కృతఛందోవృత్తములు, ఆలంకారిక సాంప్రదాయములు, మొదలగునవి ప్రవేశించుటే గాక, సంస్కృతగ్రంథముల ననుసరించి రచించు నాచారముకూడ బయలుదేరినదనుట. ఇదేకన్నడభాషాసంసర్గబలముచే ఆంధ్రవాఙ్మయమునగూడ సంక్రమించినది. కవిరాజమార్గమున నృపతుంగుడు దండికృతియగు కావ్యాదర్శమును, భామహాదుల గ్రంథములను అనుసరించియున్నాఁడు. ఆదిపంపకవియు, దనభారతమును సంస్కృతమున వ్యాసకవి రచితంబగు గ్రంథము ననుసరించియే రచించినట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

" వ్యాసమునీంద్ర రుంద్ర వచనామృతవార్ధియ నీసువెంకవి
బ్యాసనె నెంబగెబ్బఱమెనగిల్ల గుణార్ణవనోళ్పువన్మనో
వాసమదాగె పేళ్దపెనదల్లదె కబ్బమెదోషమత్తిఱగం
దోషమె కాణెనెంనటివమెగ్గెయె పేళ్వొనిదావదోషమో॥

విశేషమేమనఁగా నీతఁడు తన ప్రభువగు నరికేసరియొక్క పరాక్రమాదికమును ముఖ్యముగా నీగ్రంథమూలమున గీర్తింపఁదలఁచినవాఁడగుటచేతను, పరాక్రమవిషయమున భారతమున ప్రధానపురుషుఁడర్జునుఁడే యగుటచేతను, వ్యాసభారతకథను స్వీయోద్దేశమున కనుకూలమగునట్లుగా మార్చికొని తనప్రభువగు నరికేసరికి నాయర్జునునితో నభేదము నాపాదించి, యాభారతకథను 'విక్రమార్జునవిజయ'మను పేర కన్నడభాషలో రచించెను. అనఁగా పంపకవి దృష్టిలో భారతకథయందు ప్రధానమైనవిషయ మర్జునవిక్రమమన్న మాట. తద్విక్రమార్జితరాజ్యమును నాతనికే పట్టముగట్టెను. మఱికొద్దికాలమునకె యాంధ్రభాషలో నన్నయభారతమును రచింపఁదలఁచినప్పుడు తనకుఁ బూర్వమున రచించిన యీతని గ్రంథమును జదివియుండును. కవితావైఖరి విషయమున నీతని ననుసరించియుండె ననుటకును సందేహము లేదు. సంస్కృతవృత్తములను ధారాళముగా దెనుఁగున రచించుటలో నీపంపభారతమే యీతనికి మార్గదర్శకంబై యుండును. సంస్కృతప్రాకృతకర్ణాటాంధ్రభాషయందు కవిరాజశేఖరుఁడైన నారాయణభట్టీతనికి స్నేహితుఁడు సహాధ్యాయుఁడునుగదా. భారతరచనయం దీతనికిఁ దోడయి యుండెనుగదా. ఈతఁడును సకలభాషావాగనుశాసనుఁడు. చాళుక్యరాజులకుఁ గులబ్రాహ్మణుఁడై యుండుటచేతను నాకాలమున నీదేశమునకుఁ గన్నడదేశముతో నెక్కుడు సంబంధ ముండుటచేతను, కన్నడభాషలో నీతఁడు బాగుగ పాండిత్యము గలిగియుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఆంధ్రమున తొలుత నట్టి యుద్గ్రంథమును రచింపదలఁచినవాఁడు తనకు పూర్వము సన్నిహితభాషలలో నున్న గ్రంథములను ముఖ్యముగా పంపని భారతమును జదువక యుండఁడు. కాని భారతరచనలో నీతని యుద్దేశము వేఱయినది. ఈతని నీగ్రంథ

రచనకు ప్రోత్సహించిన ప్రభువుయొక్క యాదర్శములును వేఱు. ఈతఁడు ధర్మధురంధరుఁడు, మనుమార్గవర్తనుఁడు, సమస్తవర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షణమహామహిముఁడు, కావ్యగీతిప్రియుఁడు. పురారాతి పదాబ్జ పూజాసక్తమతి. ఇట్టి చాళుక్యకులావతంసునిచే ననేకభాషాపండితుల సమక్షమునఁ బ్రార్థింపఁబడినవాఁడై యామహారాజు కోరిక దీర్చుటకుఁ గడంగెను. ఇట్లు నన్నయ భారతమును రచించినది యొకమహారాజుకోరిక చెల్లించుటకుఁ బండితులప్రీతికొఱకు, వైదికమతవ్యాప్తి కొఱకు నైయున్నది. "సర్వవేదశాస్త్రముల యశేషసారంబని భారతబద్ధస్పృహులగువారికి బహుయాగఫలంబు గలుగునని, గోశతంబు వేదవిప్రులకు దానము చేసినఫలంబు గలుగునని, ధర్మవేదాంత నీతిపురాణేతిహాసలక్షణములన్నియు గలిగి విశ్వజనీనమై పరగుచున్నదని తలంచి యీభారతసంహితారచనబంధురుఁడైనాఁడు. కావ్యనాటకములు పెక్కువినిన రాజు, మహాకవితార్కికవైయాకరణపౌరాణిక బృందంబుతోఁగూడిన విద్వత్సభయును, వ్యాసరచితభారతమునే, యవిరళజప హోమతత్పరుఁడు, సంహితాభ్యాసుఁడునగు నన్నపార్యుని దృష్టిపథమున నున్నవి. అట్టిరాజును, నావిద్వజ్జనమును మెప్పించుటయే యాతనిపని. స్వయముగ వైదికాధ్యయనసంపత్తి కలవాఁడగుటచే నాపని యాతని కత్యంత ప్రియమైనది. భారతమును వైదికదృష్టితోఁ జూచి దానికిఁదగినట్లు జగద్ధితమునకై రచించినాఁడు నన్నయ్య. తిక్కన యద్వైతభావదృష్టితోఁ జూచి, కావ్యకళాదృష్టితో నాంధ్రావళిమోదముం బొరయుటకుగా రచించినాఁడు. ఆయాదేశములం దాయాకాలముల నాయాకవుల దృక్పథములనుబట్టి వారువారు చేసిన భారతరచన ఇట్లాయాకాలములం దాయారూపములను బొందుట తటస్థించినది. రాజ్యపరిస్థితులనుబట్టి కన్నడభాష, క్రమపరిణామ

మను బొంది రాష్ట్రకూటుల ప్రోత్సాహముచే నేడెనిమిది శతాబ్దములకుఁ బూర్వమే గ్రంథరచనకుఁ దగినస్థితిలోనికి వచ్చిన కన్నడభాషయు నాంధ్రశాలంకాయన, విష్ణుకుండి, చాళుక్యాది రాజుల ప్రభుత్వకాలమున నాయామార్పులకు లోనై క్రమపరిణామమును బొందుచువచ్చి యేనిమిది తొమ్మిదిశతాబ్దముల నాటికే గ్రంథరచనకుఁ దగినస్థితిలోనికి వచ్చినది. శాసనములలో గద్యపద్య రచన ప్రారంభ మైనది. చిన్నగ్రంథములును బయలుదేరి యుండును. కాని తుదకు భాషలోని వెనుకటి చిల్లరగ్రంథముల నణఁగఁద్రొక్కివేయఁగల యుద్గ్రంథమును రచించి యాదికవి యను విశాలకీర్తిని బడయు మహాపుణ్యము నన్నయకును, అట్టిగ్రంథము రచించుటకుఁ గారకుఁడై యాంధ్రభాషకు మహోపకారముచేయఁగల పుణ్యము రాజరాజునకును దక్కినది.

పై శాసనములోని "విజయాదిత్య పాదపద్మభ్రమరాయమాణ," "గుణగణాభరణుఁడు," "షోడశకలావిశారదుఁడు," మహేశ్వరపతాకపాత్రి దేవబ్రాహ్మణ గురుభక్తిపరుఁడు"—ఈ మొదలగు సమాసములు నన్నయ యనతారికను దలపించుచున్నవి. ఇది యొకవేళ 'సర్వసామాన్యంబగు రచనాశైలి కాక శిష్టరచనాపద్ధతియే యైనను, ఇది నన్నయకు రెండుశతాబ్దములు పూర్వమే యేర్పడి యున్నదనుట నిశ్చయము.

ఈ విజయరాజు తరువాత వచ్చిన చాళుక్యభీముని కాలపుశాసనమునందు గద్యపద్యాత్మకంబై కొంచెము దేశ్యపదము లెక్కువగాఁ గలిగియున్నను ముత్తమువీఁద పైశైలినే పోలి మఱింత కావ్యపద్ధతి దలపించుచున్నది.

చాళుక్యభీమమహారాజు శాసనము

స్వస్తి సర్వలోకాశ్రయ......క్యభీమమహారా(జులవి) జయ రాజ్య సంవత్సరంబు [యే?] నగునేణ్టి ఉత్త (రా) యన స(ంక్రా)న్తి స్తితిధర్మార్ణ వురమ్మున......(స్వస్య) నేకగు (ణ) గణాలంక్రిత (స) మస్తమహీమణ్డల ప్రకాశితకీర్తి శ్రీమత్పంఽరంగు॥

అని గద్యమున పంఽరంగునిగూర్చి చెప్పినపిదప నాపండరంగుని విజయములు పరాక్రమాదికము ఒక సీసపద్యములోఁ గావ్యపద్ధతిని వర్ణింపఁబడియున్నవి.

" ల +- నెన్నేలు నలరామనిభునితోఁట
నెడటి (నబో) యలనడవిసొ(న్పె)
లోఁహాసనం బెక్కి రాహాను నొడిచిన
వల్లభుకొల్పున నెల్ల నెఱుంగ
కన్నరాభూపతి వెన్నాజిలోం జూచె (వె?)
సంకిలండను తెని బింకముడిచె
దణ్డువై వచ్చిన బెణ్ణెనచోఁటనిం
జేకొనికాచె భూ(లోకం) బెఱుంగ
కిరనపురముడహాలనిరుతంబుద తెనాండు
నచలపురముసొచ్చె నచలితుణ్డు
వల్లభుణ్డుగుణకె నల్లుణ్డు వన్నినం
బణ్డురంగమానె పణ్డరంగు.

[నాబ] ర [గ]

నరెయను తెలవో నాన్నినల్లాతణ్ణయ్న అయ్యపరాజుత్రమ్ముణ్డు చెజెయరాజు ఈ పురమున నీ శాసనంబు గుడినిల్పె నడియసేయ కున్న సే.........".

వర్ణనాంశమును మధ్య నొకపద్యముగా జెప్పి యద్దానిని 'నాబరగి' యని తరువాతి గద్యముతోఁ గలుపుట చంపూకావ్యపద్ధతిని భారతకవుల రచనాపద్ధతినిఁ దలపించుచున్నది. 'అనేకగుణగణాలంకృత సమస్తమహీమండల ప్రకాశితకీర్తి" అను నిట్టి దీర్ఘ సమాసము లున్నను, సీసపద్యమంతయు చాలవరకు దేశీయపదములతో నిండి యున్నది. ఎడఱిన, ఒడిచిన, కొల్పు, బింకముడిచె, మొదలగు ప్రాచీన దేశ్యప్రయోగము లిప్పుడు మాఱురూపుజెందిన విందు కొన్ని గలవు. ఇందలి సీసపద్యపాదములందు సర్వత్ర ప్రాసయతియ గనఁబడుచున్నది. దీనికిఁ దరువాతికాలమునను నన్నయ కించుక పూర్వమునను బయలు దేరిన "దీర్ఘాసి" శాసనములోఁగూడ నీ నియమమే పాటింపఁబడినది. కావున నన్నయభారతమున సీసపద్యములలోఁ బాటించిన సాంప్రదాయ మాతనికిఁ బూర్వము ౧౫౦ సం॥ లనుండియు వచ్చుచున్న దనుట స్పష్టము. కాని యిది యేకారణముననో నన్నయతరువాత నంతరించిపోయినది. ఆతనితరువాతి కవు లీనియమమును పాటింపలేదు. ఆ శాసనపద్యరచనను గమనింపుడు.

దీర్ఘాసిశాసనము

" శ్రీశకునేణ్డులు భూసతిపైశైల, నందాబ్జభవసంఖ్యనొందవేంగి
దేశంబు గిమిడియ గోసల గిడిసింగి, దేశంబు మఱియొడ్డదేశ మనగ
జనిన భూపాలురనని నొచ్చె చలమర్తిఁ, గణ్డాణ్డౌనెగడినమణ్డలికిణ్డు
భూసురవంశుండు వాసవనిభభోగి, బుధపతిసౌజన్యగుణయుతుణ్డు

దీర్ఘాసిభగవతిదేవి దేవాలయ, మునముంద టంగడు ఘనతరముగ
మణ్డప మెత్తించె భణ్డనవిజయుండు, గణ్డగోపాలుణ్డఖణ్డవర్తిఁ
దీవియ వెట్టె నద్దేవికి నవ్వేల, దనమనోవల్లభిసనజనేత్రి
దీవియవెట్టె బద్మావతియును (నా) ల్గో, ణీనశేషులఁగలయంతకును
ముదమున.

గగనభూమిచంద్ర ఖరకరోదకశిఖి
మారుతాత్మమూర్తిఁ మహిమమధన
యి [ష్టపూర్తఁ] ఫలము లెల్ల కాలంబును
మెచ్చుతోడ దమకు నిచ్చుచుండు".

ఈ పద్యరచనాశైలికిని నన్నయరచనకును విశేషభేదమేమియుఁ గనఁబడదు. దీనినిబట్టి నన్నయకాలపు భాషాసాంప్రదాయములెగాక యతనిచేఁ బాటింపఁబడి తరువాత తెలుఁగుకవితలో నంతరించిన దేశీయ ఛందస్సాంప్రదాయ విశేషములుకూడఁ గొన్ని యాతనికిఁ బూర్వము నూరునూటయేబది సంవత్సరములనుండి వచ్చుచున్నవని తెలియుచున్నది.

ఇట్టివానిలో మఱియొకటి యక్కరపద్యరచన. వీనిని నన్నయ తరువాత నాతని యారణ్యపర్వభాగపూరణసందర్భమున నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ యొకఁడు రచించినేగాని మఱియెవ్వరును రచించినట్లు కనఁబడదుకాని నన్నయకు నూరుసంవత్సరములక్రిత మాంధ్రభాషలో రచింపఁబడిన యుద్ధమల్లుని శాసనములో మాత్ర మీపద్యములు కనఁబడుచున్నవి. కన్నడభాషాకవిత్వమున నీరీతిపద్యములు విశేషముగా రచింపఁబడి యుండుటచేతను, సంస్కృతమం దిట్టివిలేకుండుటచేతను, నివి దేశీయసాంప్రదాయమునుబట్టి వచ్చినవే యని యూహింపఁదగియున్నది. కన్నడ వాఙ్మయములోఁగూడ నీ'యక్కర'పద్యము లింతకుఁబూర్వమే వాడుక

లోనికివచ్చి, తెలుఁగుభాషలోపలనే 13 వ శతాబ్దమునకే యంతరించుట నాఁటియొక విశేషము.

యుద్ధమల్లునిశాసనము

1. స్వస్తినృపాంకుశాత్యన్తవత్సల-సత్యత్రినేత్ర
విస్తర శ్రీయుద్ధమల్లుణవద్య-విఖ్యాతకీర్తిఁ
ప్రస్తుతరాజాశ్రయుణ్డు త్రిభువనా-భరణుణ్డుసకల
వస్తుసమేతుణ్డురాజ సల్కి-భూ-వల్లభుణ్ఢతిఁ.

2. పరగంగ బెజవాడం గొమరస్వామికి-భక్తుణ్డై గుడియు
నిరుపమమతినృపధాముణ్డెత్తిచ్చె-నెగిదీర్చె మఠంబు
గొరగల్గాకొరులిన్దు విడిసిబృన్దంబు-గొనియుణ్డువారు
× రిగాక యబ్బారనాసిన్వచ్చిన-పాపంబుగొస్తు.

3. వెలయంగనియ్యెట్టు దస్సినులిసుకై-విడిసినబ్రోల
గలతౌనపతులును రాజుపట్టంబు-గట్టినపతియు
నలియమై యూవ్వరల వెల్వటించిన-నశ్వమేధంబు
ఫలంబు పేక్షించినలింగంబడిసిన-పాపంబుదమను.

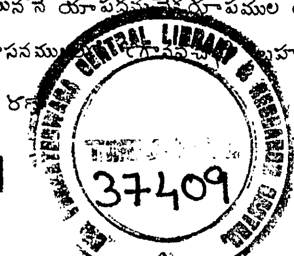
4. జననుతచేబ్రోలనుణ్డి బెజవాడ జాత్రకువచ్చి
త్రినయనసుతుడొండు సోటు మెచ్చకతివిరియిన్నెలవ
యనఘుండు సేకొని యిందు బత్యక్షమైయున్న నిచ్చ
గని మల్లణ్డెత్తించెగుడియు మఠంబునుం గార్తికేయునకు.

5. రమణతో బెజవాడకెల్ల బెడంగును కతుయుగాను
న్దమతౌతమల్లపరాజు వేరడు దానుంగట్టించెం
గ్రమమున దానికి కలశమిడ్డట్టుగా మొగమాడు
సమరంగ శ్రీయుద్ధమల్లు డెత్తించె నమితతేజుండు."

పై దీర్ఘాసిశాసనపు భాషకును దీనిభాషకును సంస్కృత సమాస పదముల ప్రయోగవిషయమున విశేష భేదము లేదుగాని, మొత్తము మీఁద దీనియందు వెనుకటిదానికంటె దేశీయతాంశము మెక్కువగా నున్నట్లున్నది. దీర్ఘాసిశాసనములో తత్సమభాష యెక్కువగానున్నది. ప్రయోగింపఁబడిన దేశ్యములోనైనను ప్రాచీనరూపములు, క్రొత్తవిగా గనబడునవియు లేవు. యుద్ధమల్లుని శాసనములో సంస్కృతదీర్ఘ సమాసములు పదములు లేకపోలేదు. కాని కొన్ని ప్రాచీనపదములు గలవు. 'నెగిదీర్చె మకంబు, లింగంబ చేసిన, ఒండుసోటు మెచ్చక, ఇడ్డట్లు, తివిరియన్నెలవ, వేరడు, మొగమోడవు-మొదలగు పదములం దొకవిధమగు నాంధ్రదేశీయత యచ్చుపడియున్నది. కావుననే దీర్ఘాసిశాసన పద్యమునలె నంతసులభముగా నిది యర్థము కాకపోవుట. దీర్ఘాసిశాసనము నన్నపార్యుని తత్సమభాషను విశేషముగాఁ బోలియుండ నిది నన్నెచోడ తిక్కనాదులయు, శైవకవులయు భాషను పోలియున్నదని చెప్పనచ్చును. ఆంధ్రవాఙ్మయమున మొదటిదై నిలచిన భారతమును నన్నయ తత్సమబహుళముగా-సంస్కృతబహుళముగా రచించుటచే నెప్పటికిని మార్పుజెందని సంస్కృతబహుళంబగుభాషకే మనమెక్కువగా నలవాటుపడుటచేతను, తరువాతి ప్రబంధకవులందఱు నీశైలినే యాదరించియుండుటచేతను, నన్నెచోడ, తిక్కనాదుల గ్రంథములలోని దేశీయభాష మన కిపుడు సులభముగ నర్థముకాని క్రొత్తభాషగాఁ గనఁబడుచున్నది. యుద్ధమల్లునికి ౭౦, ౮౦, సం॥ముల పూర్వముననే గుణగవిజయాదిత్యుని కాలమున బయలుదేరిన ధర్మవరపుశాసనములందు నన్నయకవితనుబోలిన కేవల తత్సమబహుళంబగు రచన గానవచ్చుచుండ, నాతని యీ బెజవాడశాసనము కొంతవఱకు దీర్ఘసమాసములు కలదైనను, దేశీయపదబహుళంబై యుండుటనుబట్టి

నన్నయకుపూర్వమే యీ రెండువిధములగు రచనారీతులును వాడుకలో నుండినట్లూహింపఁదగియున్నది. నన్నయ భారతరచనకు గడంగినప్పటి పరిస్థితులు ఆతని యుద్దేశములు ఆతని సంస్కృతాదిభాషాపాండిత్యము మొదలగునవి యాతనిని తత్సమబహుళంబగు సంస్కృతభూయిష్ఠరచననే చేయునట్లు ప్రోత్సహించియుండును. కావున నీతఁడు సంస్కృతపదజాలమును సాంధ్రభాషయం దపారముగాఁ గలిపివేసి పైశాసనభాషలోఁ గానవచ్చిన ప్రాకృతవికారములులేని చక్కని శైలిని గూర్చికొని, భాషకపూర్వమగు నొకరీతి మార్దవమును సంపాదించిపెట్టి, యీభాష 'Italian of the East' అను పొగడ్తకుఁ దగినదానినిగాఁ జేసెను. ఇదియె తరువాతికవులకు శిష్టకవితాపద్ధతి యైనది. నన్నయభట్టు ఆంధ్రభాషను వ్యాకరించి, వ్యాకరణము రచించినను లేకున్నను, భాషాప్రయోగవిషయమున నీతఁడు చేసిన యనుశాసనముచేతనే యాంధ్రభాషావాగనుశాసనుఁ డను బిరుదమునకుఁ దగినవాఁడైనాఁడు. ఇంతకుపూర్వపుశాసనములలోనిభాష యెంత 'గాసటబీసట'గా నున్నదో మనము చూచియేయున్నాము. ఒకదానిలోనిభాష మఱియొకదానితో సరిపోదు. క్రొత్తక్రొత్తపదములు క్రొత్తక్రొత్త రూపములతో ననేకవిధములఁ గానవచ్చుచుండును. భాష వ్యవహారమున మాత్రముండి యందు సర్వజనాదరణీయంబై ప్రామాణికత్వమును బడయఁగలిగిన వాఙ్మయము బయలుదేరని కాలమున నీస్థితిలోనె యుండును. ఏప్రాంతమున నేరూపములు వ్యవహారమందుండునో యవి యాప్రాంతముల రచింపఁబడిన శాసనములలోనికెక్కుట తటస్థించును. ఒక్కపదమునకె యనేకరూపములు వ్యవహారమున నున్నప్పుడొక్కశాసనముననే యాపదము నేకరూపములఁ గనఁబడుచుండును. ఇందుకు పైశాసనము... ...బహువచ

రగ

నాంతరరూపములె ప్రబలమైన నిదర్శనము. కొన్ని పదములు చివర ?
మఱికొన్ని 'గడు' 'ళ్,' ళు, లు, లతోఁగూడి యనేకరూపముల
గానవచ్చుచుండినవో యింతకుపూర్వము చూపియేయున్నాను.
మాడ్లు, ఊడ్లు, గడ్లు, దేవడ్లు ఇట్టిరూపములన్నిటికిని నన్నయ
మాణికరూపమును గల్పించియుండును. బహువచన ప్రత్యయ
కావలసు వ్యవహారమునఁ గలిగిన వికృతరూపములన్నియుపోయి
అను రూపము ప్రామాణికరూపమైనది. రాముణ్ణు-దేవడ్లు మొద
రూపములకు వర్ణసమీకరణవిధానముచే నేర్పడిన 'రాముండు' దేవు
అనురూపములే నన్నయచే గ్రహింపఁబడి ప్రామాణికత్వమును బడసి
మగన్డు, 'అచ్చువాన్డు' మొదలగు రూపములనుండి గ్రహింపబడిన మగ
అచ్చువాణ్డు అనురూపములే నన్నయచే నాదరింపఁబడి వాడుకయ
స్థిరపడినవి. ప్రతమ(ప్రతమరాజ్యంబున)- స్తితి- తౌనపతులు, పెడ
పదేన్డుంబు, కళరు, మొదలగు వ్యావహారికరూపములు నన్నయ యా
మును బడయకపోవుటచే ప్రామాణికత్వమును బడయక, తరువాతి?
మున వ్యవహారములోఁగూడ క్రమముగా నంతరించినవి. 'చే
చూసిన' యను రూపములుమాత్ర మిప్పటికిని వ్యవహారములో నున్న
'సర్వబాదపరి యారువు'- మహానభియుల్' మొదలగు ప్రాకృతసంస
రముతోఁగూడిన రూపము లాశాసనము రచింపఁబడినకాలములో వ
హారమున నున్నను, తరువాతి శాసనములలో నే కనఁబడుట లేదు. a
వానిని నన్నయ యాదరింపనే లేదు. పదేన్డుంబు, కంబురాంచెఱు
మొదలగు పదములలోని 'బ' కారములు మకారములై తుంబు-తూ
కంబుర-కమ్మర, ఈరీతిని మార్పుజెందినవి. వీంగు వీండు, వాంఢ
మూండు అని దీర్ఘముపై నిండు సున్నగల పదములు శాసనములలో ;
నున్నలేక నిండుసున్నతోఁ గూడినవిగానుండ, వీని యుచ్చారణమ

శైథిల్య మానాటికే కలుగుటచే నన్నయ వీని నట్లె యనుసరించినాఁడు. కాని నిండుసున్నరూపముకూడ మిగుల ప్రచారములో నున్నదనుటకు నన్నెచోడాదు లద్దానిం దరువాతికాలమున గ్రహించుటయే నిదర్శనము. ఇట్లు నన్నయకుఁ బూర్వపుశాసనములభాష యొకరూపమున ప్రామాణ్యమును బడసినదికాక వ్యవహారమున భిన్నరూపములు గలదై యుండ, తనకాలమునకుఁ బలువురుశిష్టులచే నంగీకరింపఁబడి తనమండలమున వ్యవహరింపఁబడుచున్న భాషారూపములనే గ్రహించి నన్నపార్యుఁ డొక యుద్గ్రంథమును రచించినవాఁడగుటచేతను, ఆభాషయే దేశప్రభువును భాషాభిమానియునగు రాజనరేంద్రుని యంగీకారముద్రను ఆతనికొల్వులోని సర్వవిధ పండితజనసమాదరణగౌరవములను బడసినదగుటచేతను ఆంధ్రభాషకీతని రచనమూలముగా నొకవిధముగు ప్రామాణికత్వము సిద్ధించినది. ఈతనిగ్రంథము ప్రమాణగ్రంథమైనది. ఈతఁడు వాగనుశాసనుఁ డైనాఁడు.

అయితే యీశిష్టభాష, తత్సమరూప బహుళంబగు భాష, సంస్కృతసమాసభూయిష్ఠంబగు భాష — పండిత జనసమాదరమును బడయుచున్నను, సర్వజనసామాన్యంబుగాకుండుటచే వ్యవహారమునకుఁ గొంత దగ్గరగానుండి దేశ్యపదబహుళంబగుభాషనే గ్రహింపవలయుననువాదమొకటి తరువాతికవులలో బయలుదేరినది. దీనినే నన్నిచోడ సోమనాథాదులు జాను తెనుఁగను పేరున వ్యవహరించినట్లు కనఁబడుచున్నది ఇది వీరు స్వయముగాఁ గల్పించినదికాక నన్నయకుఁబూర్వముననే జనసామాన్యముచే నాదరింపఁబడుచుండి, గీతములు, గౌడుగీతములు, ద్విపదలు, షట్పదులు, పర్వతపదములు, వెన్నెలపదములు, గద్యంబులు, పాటలు మొదలగు ననేకరూపములనుండిన దేశీయకవితయం దవలంబింపఁబడిన శైలియై యుండుననుటకు సందేహము లేదు. కాని విశేషమేమనఁగా నన్నయా

దుల సంస్కృతబహుళంబగు శైలి ప్రబలినతోడనే యా జాను తెనుఁగు-కేవల దేశ్యపదభూయిష్ఠంబగు శైలి యంతరించినది. ఆపాటలు, పదములు మొదలగు దేశీయకవితను ప్రభుత్వావలంబనము, శిష్టజనాదరణము లేక పోవుటచే, పామరజన, స్త్రీజనములపాలఁబడి గ్రంథస్థము గాక కాలక్రమమున నంతరించుట సంఘటిల్లినది. ఇప్పటికా కవితాశైలి కొన్ని శాసనాదులలోను, పనిపట్టి యచ్చటచ్చట రచించిన నన్నిచోడ, సోమన, తిక్కనాదుల గ్రంథములలోను మాత్రమే గానవచ్చుచున్నది. పనిపట్టి యననేలయనఁగా, నీ నన్నిచోడాదులు దేశికవిత జాను తెనుంగున నెరచింపవలయునని తాము శాసించుచునే సంస్కృతదీర్ఘ సమాసముల తోఁగూడిన రచననుగూడ సందర్భానుకూలముగనైనను ధారాళముగా చేయుచువచ్చిరేగాని, దానిని విడనాడలేకపోయిరి. అనగా నాకాలమునకె తెలుఁగుభాషపై సంస్కృతభాషాప్రభావ మట్టిదై యున్నదని తెలియుచున్నది. అప్పటికె దృఢంబగు సంస్కృతభాషాశ్రయము లేక దేశి తెలుఁగుభాష స్వతంత్రముగ నిలువలేనంతటిస్థితిలోనికివచ్చినదన్నమాట. తిక్కనమాట యెటులున్నను, ఈ శైవకవులు సంస్కృతభూయిష్ఠరచనను నిరసించుచునే తాము దానిని వదలలేకపోయిరనుటనుబట్టియే, యీ సంస్కృతభాషకును, సంస్కృతాలంకారికపద్ధతులకు, నాకాలపుటాంధ్రభాషాకవితలపై నెట్టిగట్టిపట్టు చిక్కినదో వ్యక్తమగుచున్నది. తిక్కనార్యుఁడీజాను తెనుంగు పేరెత్తకయే దేశ్యబహుళంబగు రచనను చేసినాఁడు.

ఇక నన్నిచోడుఁడు దేశికవిత్వపక్షము నవలంబించి, దీనికిఁ బ్రతికక్షులగువారిని అనఁగా "మార్గముపదలంగ మదిదలంపని" వారిని కుకవులని నిందింపవలసినవాఁడగుటనుబట్టియే, యాతనికాలమున దేశి కవితావిషయమున మార్గకవుల కెట్టి నిరసనభావము కలదో మన మా-

హింపవచ్చును. ఇంతకుపూర్వము నన్నపార్యుని భారతరచనా సందర్భమున సంభవించిన ఘోరరణముకూడ ఈ మార్గదేశిపద్ధతులకుఁ దత్పక్షావలంబకులకునై యున్నది. ఈ రణమునందు నారాయణభట్టు దేశికవితాపక్షమునే యవలంబించి, కన్నడభాషాకవిత ననుసరించి రచింపుమని నన్నయను హెచ్చరించుచు, నాతనికిఁ దోడయి నిలచెను. నన్నయయు కన్నడకవులవలెనే సంస్కృతబహుళంబుగ రచింపఁదొడంగుటచే మార్గకవితాపక్షమువారితో నొకవిధమగు సమాధానము కుదుర్చుకొని మూఁడుపాళ్లు సంస్కృతము నొకపాలు దేశ్యమును గలిపి దేశికవితలోనే భారతమును రచించెను. కావుననె రాజాస్థానమునందలి పండితసమాజమును మెప్పింపఁగలిగియుండును. వారిలో కేవలము మార్గకవితాపక్షపాతులగువా రీతని కవితయందలిఁ యక్షరరమ్యత నాదరించి సంతృప్తిఁ జెందియుందురు. కాని తరువాతి యాంధ్రకవులలో పలువురు (ముఖ్యముగా ప్రబంధకవులు) ఈమార్గమునే యవలంబించి తమకుఁ గల సంస్కృతభాషా పాండిత్యప్రకర్షను మఱింతగాఁ బ్రకటించుకొన యత్నింప, పూనుకొనిరి, ముఖ్యముగాఁ బ్రాచీనశైవకవులు పండితులమెప్పునకై గాక జనసామాన్యముకొఱకై రచించినవారగుటచేఁ దమ రచనలను దేశ్యపదభూయిష్ఠంబుగఁ జేసి ప్రాచీనాంధ్రభాషా స్వరూపమును కొంత నిలిపినవారైరి. ఇట్టి కవిత నిజముగ తిక్కనసోమనాథాదులతోనే వెనుక బట్టినది. కాని తరువాతి కవులలో నొకవైపు సంస్కృతపు వెఱ్ఱి ముదిరినట్లుగనే, మఱియొకవైపున నచ్చతెనుగువెఱ్ఱియు ముదురుటచే నాపేరుతో నొకవిధమగు కృత్రిమభాషాకవిత్వము బయలుదేరుట తటస్థించినది. నన్నెచోడాదుల దేశికవితలోని జానుతెనుఁగుమాత్ర మిట్టిదికాదు. జానుతెనుంగు కవిత్వమునుగూర్చి నన్నెచోడుని భావములను దిలకింపుము.

"సరళముగాఁగ భావములు జానుదెనుంగున నింపు పెంపుతో
బిరిగొన వర్ణముల్ ఫణితి పేర్కొన నర్థము లొత్తగిల్ల బం
ధురముగఁ బ్రాణముల్ మృదుమధుత్వరసంబునఁ గందళింప న
క్షరములు సూక్తు లార్యులకుఁ గర్ణరసాయనలీలఁ గ్రాలగాఁ."

ఇక్కడ భావములు సరళముగా జానుదెనుంగున నింపై యుండ వలెనని చెప్పెను, గాని వర్ణముల ఫణితి, ప్రాణముల మృదుమధుత్వరసము, అక్షరములు, సూక్తులు నార్యులకుఁ గర్ణరసాయనంబులై యుండుట, నీమొదలగునవి యీతనిదృష్టి కవితయొక్క బాహ్యస్వరూపమునందే దగుల్కొని పండితులను మెప్పించుమార్గమునె యన్వేషించుచున్నట్లున్నది. నన్నయ యక్షరరమ్యతచేతను వలెనే యీతఁడును అక్షరములను సూక్తులను పండితులకు గర్ణరసాయనముగ రచియించి వారిమెప్పు బడయఁదలఁచినవాఁడువలె నున్నాఁడు. ఇంతేగాక సంస్కృతాలంకారిక పద్ధతులననుసరించిరీతిగుణభావరసాలంకారాదులతోను, అష్టాదశవర్ణనలతోను గూడిన ప్రౌఢకావ్యములను "ప్రబంధముల"ను పేర రచించు నలవాటుకూడ నీనన్నెచోడుని కాలమునుండియే బయలుదేరినది. కావ్యలక్షణమునుగూర్చి చెప్పుచు

"మృదురీతిసూక్తు లింపొదవింప మేలిల్లు
భావమ్ము లెలమి క్రీడావహముగ
మెఱుఁగులఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు వోనంగఁ
గాంతిసుధానూతి కాంతిఁ జెనయ
వర్ణన లెల్లచో వర్ణన కెక్కంగ
రసములు దళుకొత్తి రాలువాఱ
దేశిమార్గంబుల దేశీయములుగా న
లంకారములఁ దా నలంకరింప

నాదరించి విని సదర్థాతిశయముల
బుధులు నెమ్మనమున నిధులు నిలుప
వలవదే రచింప వరకవీశ్వరునకు
నూత్నరుచిర కావ్యరత్నవీథి"

అని దేశిమార్గంబులందు దేశీయపద్ధతినే యనుసరించి జానుతె నుగున రచింపవలెనని యాతని ముఖ్యోద్దేశమైయున్నను, ఈతఁడవలం బించిన దేశీయమార్గము నాదరించి విని (దేశికావ్యముల నాదరించి వారే యుండరని యాతని సందేహము కాఁబోలు! నట్టిస్థితి యా ముననుండ నోపు) పండితులు నెమ్మనమున సంతసింపవలయునని చినవాఁడగుటచేతనే, ఆలంకారికపద్ధతిని వర్ణనలతోఁడను అలంకా రములతోను సంస్కృత దీర్ఘసమాసములతోను, అపూర్వకల్పనల తోడను నింపి దీనిని ప్రకృష్టమైన బంధముగల కావ్యముగా—ప్రబం ధముగాఁ జేసినాఁడు. ఆంధ్రప్రబంధ మహావృక్షముయొక్క మూల మిదియే యని తెలుసుకొనవలసియున్నది.

"చతురోక్తుల నుతపదబహు
గతుల నలంకార భావకాంతి రసార్థో
న్నతిఁ గృతినతి రసికులు వర
సతిగతి నెఱిఁగింపవలదె సౌభాగ్యమునన్."

'పదబంధంబుల నగ్గలించి బుధశబ్దభ్రాజియై సద్గుణా
స్పదమై దుష్కవిహృత్సరోజవనముల్ ఖండింపుచున్ భూరిస
మ్మదలీలన్ విలసిల్లి సత్కృతి జగన్మాన్య ప్రభావంబునన్
మదనాగంబును బోలెఁ గ్రాలవలదా మాఱెందు లేకున్నతిన్."

ముదమున సత్కవికావ్యము
నదరగ విలుకాని పట్టి నమ్మను బరహృ
ద్భిదమై తల యూపింపని
యది కావ్యమె మలరిపట్టినదియుం గరమే.

"జంగమమల్లికార్జును నిసర్గకవిస్తవనీయసూక్తియు
క్తిం గొనియాడి సత్కవితఁ గేనము లేకను రక్తయైన భా
షాంగనఁ దక్కఁ గేలిన మహత్త్వము లోకమునం బ్రసిద్ధిగా
భంగిగ విస్తరించెదఁ బ్రబంధము సద్రసబంధురంబుగాన్."

కావున నాంధ్రవాఙ్మయక్షేత్రమునఁ బ్రబంధబీజములఁ జల్లిన వారిలో మొట్టమొదటివాఁ డితఁడె యని తలంపఁదగియున్నది; తిక్కనార్యుఁ డీతని గ్రంథమునుజూచినను జూడకున్నను, తరువాతివాఁ డగుచున్నాఁడు. అయితే నన్నయ తిక్కనలనువలె తెరువాతి కవులెవరు నీతనిని పేర్కొనకుండుటచే, నీతఁడా ప్రబంధశాఖకు మార్గదర్శి యని చెప్పుట కవకాశము మాత్రము కలుగుటలేదు.

ఇఁక నీనన్నెచోడుఁడవలంబింపవలయునని చెప్పిన జానుతెనుంగనునది సంస్కృతపద బాహుళ్యముతోఁ గూడిన రచనకు భిన్నమై దేశీయ పదభూయిష్ఠంబగు రచనయైనట్లు పాల్కురికి సోమనాథుని వృషాధిపశతకములోని యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

"బలుపొడతోలు సీరయును బాపసరుల్ గిలుపారు కన్ను వె
న్నెలతలసేదుకుత్తుకయు నిండిన వేలుపుటేరు, వల్గు పూ
సలుగల పేరుని లెంకవని జానుతెనుంగున విన్నవించెదన్
వలపు మదిం దలిర్ప బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా."

తా నిట్టి జానుతెనుంగును, ద్విపదరచనను, అవలంబించుటకుఁ గల కారణము నిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

"ఉరుతర గద్య పద్యోక్తులకంటె
సరసమై పరగిన జానుఁదెనుంగు
చర్చింపగా సర్వసామాన్య మగుట
గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కె దైవార."

—బసవపురాణము.

" ఆరూఢ గద్య పద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠ రచన
మానుగా సర్వసామాన్యంబుగామి
జానుఁదెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతను."

గద్యపద్యాది ప్రబంధపూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠరచన సర్వసామాన్యముగాకుండుటయు జానుదెనుంగున ప్రసన్నత కలుగుటయు నిశ్చయమేగాని, పై వృషాధిపశతక పద్యములోని భాష యిటీవలికాలపు టచ్చతెలుఁగు గ్రంథములను దలపించుచున్నది వలెనున్నది. జానుతెనుంగిట్టిదియని చూపుటకుమాత్రమే సోమనాథుఁడైనను ఆపద్యమును రచించినాఁడుగాని తన కావ్యములలో ధారాళముగా సంస్కృతపదములను వాడకపోలేదు. అట్లని తెలుఁగుపలుకుబళ్లను, దేశీయశైలిని వదలనులేదు. దేశీయతకొఱకు గ్రంథమును వికృతంపుటాచ్ఛికసమాసములతో నింపనూలేదు. నన్నయాదులవలె విశేషము సంస్కృతపదభూయిష్ఠముగను చేయలేదు. కావలసినంత సంస్కృతమును గ్రహించి తెలుఁగుపలుకుబడికిఁ దగినట్లుగా దేశీయ సంప్రదాయానుసారము దేశికవిత రచించి సామాన్యజనులకు సుబోధంబగునట్లు రచించినాఁడు.

ఇట్లు జనసామాన్యమున మతవ్యాప్తికై "లోకహితార్థంబుగ' రచించుటయే ప్రధానోద్దేశమైనను, యీతనికిఁ గావ్యకళాదృష్టియు లేకపోలేదు. తన కాలమునందలి పండితులు తనరచనలనుజూచి యేమందురో, మెత్తురో మెచ్చరో యను సంకోచమును లేకపోలేదు. సంస్కృతవృత్తములను గద్యపద్యాదులను వదలి దేశీయచ్ఛందమున ద్విపదలలో కావ్యమును రచించుట శిష్టకవిజనామోదముచు బడయదేమో యని, తత్సమర్థనకు దిగినాఁడు. తెలుఁగుభాషలో కావ్యరచన మేమి యను శిష్టవాదమీతనికిని గొంత యడ్డుతగలకపోలేదు. ఆవాదమును నన్నెచోడునికంట సూటిగా నెదుర్కొని సమాధానమును జెప్పఁదొడంగెను

"కూర్చెద ద్విపదలు గోర్కిమై వాఁటఁ
దెలుగుమాట లనంగవలదు; వేదముల
కొలఁదియ కాఁ జూడుఁ డిల నెట్టులనిన
బాటితూమునకును బాటియకానేనిఁ
బాటింపనోలయుఁ బాటియకాదె.

అల్పాక్షరముల ననల్పార్థరచన
కల్పించుటయె కాదె కవి వివేకంబు.
అలరుచు బసవని దలఁచు తలంపు
బలుపునగాఁజేసి భావమ్ము మెఱసి
యకలంక లింగ రహస్య సిద్ధాంత
సకలవేదపురాణ సమ్మతంబైన
యాతత బసవపురాతన భక్త
గీతార్థసమితియే మాతృకగాఁగ
బూరితంబై యొప్పు పూసలలోన
దారంబు క్రియ బురాతనభక్తవితతి

"చరితలలోపల సంధిల్ల బసవ
చరితమె వర్ణింతు సత్కృతియనగ."

తెలుఁగుభాషలో సత్కృతి రచించుటేమి యని మీరనవలదు. వేదమువలె నీకవితను జూచుకొనుఁడు. ఏలయనఁగా దీర్ఘసమాసములు శబ్దాడంబరమును లేకయే యల్పాక్షరముల ననల్పార్థరచన గావించుటలోఁ గదా కవి సామర్థ్యంబు తెలియునది. ఇంతేగాక ఇది తెలుఁగున రచింపఁబడినను నిందు లింగరహస్య సిద్ధాంతసమ్మతంబులును, సకల వేదపురాణ సమ్మతంబులునైన విషయములే ప్రతిపాదింపఁబడుటం జేసి వేదములవలెనే గ్రహింపవలసినదని శిష్టసంప్రదాయకులను హెచ్చరించుచున్నాఁడు. పురాతన భక్తగీతార్థసమితిని మాతృకగాఁ గొని రచించినట్లుగాఁ జెప్పుటచే నింతకుఁబూర్వము చాలకాలమునుండియు శైవభక్తులచరిత్రములు జాతీయ ఛందోఘణితిని రచింపఁబడిన గీతములుగను పదములుగను జనసామాన్యముచే పాడుకొనఁబడుచు వ్యాప్తి నొందియున్నవని స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్టి వాఙ్మయ మంతయు సంస్కృతబహుళంబై సంస్కృత ఛందోఘణితి ననుసరించి రచింపఁబడిన నన్నయాదుల పురాణకవిత ప్రబలిననాటినుండియుఁ గ్రమముగా నంతరింపఁ జొచ్చినది. ఈబసవపురాణములో నల్పాక్షరముల ననల్పార్థరచన గావించెదననిమాత్రమె చెప్పికొన్నను, పండితారాధ్యచరిత్రలో తన ప్రౌఢిని గనుపరుప యత్నించినాఁడు. నన్నిచోడునిపై వలెనే యీతనిపైనను నాలంకారికసంప్రదాయముల ప్రభావ మెట్లు పనిచేసెనో యిచ్చట స్పష్టమగుచున్నది.

"సత్కృతి యన నూత్నసంగతి దనరఁ
దొమ్మిదిరసములు దొలఁకాడ వాని
యిమ్మడి వర్ణన లెసఁగఁ దద్వ్యగుణ

మను నలంకారంబులనలార వాని
ద్విగుణార్థ భావముల్ దీటుకొనంగఁ
దేట తెనుంగున ద్విపద రచింతుఁ
బాటిగాఁ దత్కథాప్రౌఢి యెట్లనిన
జాతులు మాత్రానుసంధానగణ వి
నీతులుగాగ యనియతగణస్థైర
నియమను "ప్రాసోవా" యనియు 'యతిర్వా' య
నియమఁ జెప్పు ఛందోవినిహితోక్తిగాన
ప్రాసమైనను యతిపై వడియైన
దేసిగానిలిపి యాదిప్రాసనియతి
దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు
నొప్పదు ద్విపదకావ్యోక్తి నావలదు
ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధ
పూరిత సంస్కృతభూయిష్ఠరచన
మానుగా సర్వసామాన్యంబుగామి
జానుఁదెనుఁగు విశేషము ప్రసన్నతకు
అట్టునుగాక కావ్యము ప్రౌఢిపేర్మి
నెట్టన రచియింప నేర్చినఁజాలు
నుపమింప గద్యపద్యోదాత్తకృతులు
ద్విపదలు సమము భావింప నెట్టనిన."

బసవపురాణమునఁ దెనుఁగున కవిత చెప్పుటయేమి యను నాక్షేపణకు సమాధానము చెప్పుటకై యత్నించినాఁడు. ఇక్కడ ప్రౌఢ కావ్యము ద్విపదలలో రచింపనగునా! అది యొప్పదు! అను వారి యాక్షేపణను పరిహరింపఁజూచుచున్నాఁడు. ఆలంకారిక నియమము

లనన్నిటిని బాటించి ప్రౌఢముగ రచించినచో 'గద్యపద్యోదాత్త కృతులు' ద్విపదలలోనైనను రచించుట దుర్లభము కాదు. ద్విపదలు నట్టికృతులకు సమమే యగును అనిచెప్పి తాను పాటింపఁదలఁచిన యాలంకారిక నియమములనన్నిటి నీక్రిందివిధమున జెప్పినాఁడు.

" సరళత సరణి ప్రసన్నత చెన్ను
పరిణతగణపనపద్ధతి శిద్ధ
శుద్ధి ప్రయోగప్రసిద్ధి గభాస
మృద్ధి నానుడి వడి మితియతియర్థపుష్టి
....
....
యమకంబు గమకంబు యతి గతిగార
కము పూరకము క్రియ కాంతి విశ్రాంతి
రంగు బెడంగు మెఱుంగు సమాస
సంగతి యక్షరశయ్య సంఘటన
నిపుణత రసికత, నెఱిసమాసార్థ
ముపమాన మవధాన ముత్ప్రేక్ష లక్ష్య
లక్షణవ్యక్తి యలంకారయుక్తి
దక్షత సుమతివిచక్షత యనిన
జాతుల రచనాప్రణీతులఁ గావ్య
నీతుల రీతుల నేతు లుట్టంగ
వరకవుల్ గొనియాడ వర్ణనకెక్క
ధరఁజెప్పు కృతియ యుద్యత్కృతిగాక
....
పసిగూర్చు కృతులు నా వడ్లును బెరుగు
బిసుకుచందము బిలిబిలికృతుల్ గృతులె

అటుగాన యభిమతానందితోక్తి
పటుగద్యపద్య ప్రబంధసామ్యముగ
కావ్యకళా ప్రౌఢిఁగల్పింతు ద్విపద
కావ్యంబు భావ్యంబుగాఁగ నట్లయ్యు
నవికలవేదవేదాంతేతిహాస
వివిధాగమపురాణ విహితసూక్తముల
నిదమిత్థమనుచోట నివియె ప్రామాణ్య
పదములుగాఁగ ద్విపదలు సంధింతు

....

దేసిగా వచియింతు ద్విపదకు వల్లఁ
బ్రాసంబులును బొందుపడఁగఁ దానలయు
ననుచుఁ దదీయ సూక్తాత్తరపంక్తిఁ
జెనకక యింతొప్పఁ జెప్పునే యనుచు
సన్నుతిజేయుచు సత్కవు లలర
దిన్ననిసూక్తుల ద్విపద రచింతు.

ఇట్లు తాను ద్విపదలనె రచించినను పటుగద్యపద్యప్రబంధసామ్యముగ కావ్యకళాప్రౌఢిని గల్పింతుననియు, నట్టికావ్యముల కిది తీసిపోదనియు సమర్థించుకొనినాఁడు. కొంతవఱకు మతవ్యాప్తికై రచించుచున్న సోమనాథుఁడే తన కృతులయం దట్టి పాండిత్యప్రకర్షఁ జూప యత్నించినవాఁడై యుండ నన్నెచోడుని విషయమునఁ జెప్పెడి దేమి.

అపభ్రంశభాషయగు తెలుఁగులోను తమకావ్యములు వ్రాయవాడపను సంస్కృతభాషా పండితుల వాదమునకు జడిసియో, లేక తమ కావ్యములు వారి మెప్పుబడసినగాని నిలువవని తలంచియో తమ దేశికవిత

లో నాసంస్కృతకవితాలక్షణముల నన్నిఁటిని [illegible] జంపివేసి భాషా కావ్యముల నీదేశికవులు రచించుచున్నను, ఈ భాషాకవితల కిట్టి యపవాదము పెద్దన శ్రీనాథాదుల కాలమువఱకుఁగూడ పోయినట్లు కనఁబడదు. ఈ భాషలలో ననేకోత్తమగ్రంథములు రచింపఁబడిన తరువాతఁగూడ విన్నకోట పెద్దనకాలమున నెట్టిస్థితి ప్రబలియున్నదో, తెలుఁగన్నను తెలుఁగుకవితయన్న నెట్టి యీసడింపు గలదో ఆతని యీ క్రిందిపద్యమునలనఁ దెలియుచున్నది.

"విలసద్భావరసాద్యలంకృతులచే విప్పారి గీర్వాణ భా
షల కబ్బంబుల కెన్ని మంచితనముల్పొందిల్లు నాచందమై
వలియుం బ్రాసయు నంతకగ్గలములై వర్తిల్లు సత్కావ్యముం
దెలుఁగంచుం జెవిబెట్టలేమి యుడుపం దేగల్గునే మందలన్."

భావరసాలంకారాది గీర్వాణభాషాకావ్యవిశేష లక్షణము లన్నియుఁ దెనుఁగుకావ్యములలోని కొక్కుమారుగా దింపివేసి, తెలుఁగు భాషను, తత్కావ్యములను గీర్వాణభాషాకావ్యముల శైవిధమునను దీసిపోకుండునట్లుగా - గీర్వాణభాషాకావ్యములే యనిపించునట్లుగా రచించుటయేగాక, యింకను దేశీయలక్షణమునుండి వళియుఁ బ్రాసయునను మఱి రెండలంకారములనుగూడఁ దొడిగి తెలుఁగుకావ్యమును రమ్యతరంబుగఁ జేసినప్పటికి, నిది తెలుఁగుభాషలో రచింపఁబడిన దన్నమాత్రముచేతనే, చెవిని బెట్టలేనివారికి మందెచ్చటనుండి తేగలమని యడుగుచున్నాఁడు పెద్దన. కాని యాతఁ డిట్టివారి రుగ్మతను కుదుర్చుటకుగా నొకమంచిమందే కనిపెట్టినాఁడు. తెలుఁగు దేశభాషయని గదా వీరు దీనిని చులకనచేయుచు దానిలో రచింపఁబడిన కావ్యములను చెవిబెట్టనొల్లక, యాభాష మాకు తెలియును గావున దాని కిక లక్షణమెందులకు పొమ్మనుచున్నారు. దీనిని సంస్కృతభాషావికార

మగు ప్రాకృతమే యనినచో దీనియందును శ్రద్ధవహింతురని తలంచినాఁ బోలు "సంస్కృతభాషయుఁ బ్రాకృతాహ్వయము గానఁబలయు దల్లక్షణంబులు పరుసదెలియు"యని చెప్పి గడుసుదనముతో వారి వాదము నెదుర్కొనుటకు యత్నించినాఁడు. ఇక కావ్యలక్షణమును జెప్పుచు

"యుక్తివిశేషము కబ్బం, బుక్తివిశేషంబుగాదు యోగ్యనకైనన్
యుక్తివిశేషము సాధ్యం, బుక్తివిశేషంబసాధ్య మూహింపంగన్."

కావ్య మనఁగా యుక్తివిశేషముగాని ఉక్తివిశేషముకాదు. ఒకకావ్యముయొక్క గుణావగుణములు లేదా ఒక రచనయొక్క కావ్యతా గుణము—అందు వివరింపఁబడిన భావరసాదివిశేషములను బట్టి అందలి యర్థయుక్తినిబట్టియే నిర్ణయింపఁబడవలసినదిగాని, అది యేభాషలో రచింపఁబడినది యను దానినిబట్టి అనఁగా ఉక్తివిశేషమునుబట్టి నిర్ణయింపఁబడదు. అట్లయినచో నేదో యొక్కభాషలోనే కవిత బయలుదేరవలసినదిగాని, లోకమునందలి భిన్నభాషలలో కవిత యుండుట కవకాశమే లేకపోవలసివచ్చును. ఆయా కవులకుఁ గలిగిన లోకానుభవమునుబట్టియు, ప్రతిభామహిమను బట్టియు, శక్తివిశేషమునుబట్టియు, నపూర్వార్థకల్పన- లేక అర్థయుక్తివిశేషము, సాధింపఁదగిన దగుచున్నది. దానినిబట్టియే యాయా కావ్యములు ఉత్తమోత్తమకవిత కాదర్శభూతంబులగుచుండును కాని ఉక్తివిశేషమెట్టి గొప్పకవిచేతను సాధింపఁదగినదికాదు. ఎట్టికవియైనను తనభావములను తా నెఱింగిన భాషలో రచింప దొరకొనునేగాని, యన్యభాషలో రచింపనేరడు. తెలుఁగుకవులు తెలుఁగు కవితను గీర్వాణభాషలో రచింపవలయుననుట యసందర్భమైనమాట. కావునఁ దెలుఁగున రచింపఁబడినను, అది యర్థయుక్తివిశేషము గల సత్కావ్యంబైనచో, లోకము గ్రహింపవలసినదే యను తనభావములను గావ్యలక్షణమును

దెలుపుమిషచే వెల్లడించినాఁడు. ఇట్లింతకాలమునఱకు నెంద తెన్ని సత్కావ్యములను దెలుఁగులో రచించినను, నన్నయ కాతనికాలమున సంభవించినట్లే ఆయాకవుల కాయాకాలములందు, గీర్వాణభాషలోనే గాని దేశభాషలో కవితఁ జెప్పెడి దేమి యను నపభ్రంశవాదు లగు పండితులతో "ఘోరరణము" సంప్రాప్తించుచునేయున్న ట్లగ పడుచున్నది. ఇదియే నన్నపార్యుని భారతము బయలుదేఱిన తర్వాత నంతకుఁబూర్వమునఁగల జానుదెనుఁగు రచన లంతరించుటకుఁ గారణము.— గుణగవిజయాదిత్యుని కాలమునను అనఁగా తొమ్మిదవశతాబ్ది ప్రారంభమునసే పొడసూపిన యీ శిష్టకవితాశైలి ప్రాకృతజనకవితా శైలి యగు జానుదెనుంగుశైలితో డీకొనుచు వచ్చివచ్చి, రాజాశ్రయముకల దగుటచే నన్నయకాలమున జానుతెనుంగు నోకమూలకుఁ ద్రోసి విజయము గాంచినది.

ప్రధానవిషయమేమనఁగా నన్నయనాఁటికే, అంతకుఁబూర్వమే నన్నయ భారతకవిత్వ మారీతిని రచింపఁబడుటకుఁ దగినపరిస్థితు లొక విధముగా నేర్పడియున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నదనుట. ఆ రీతి యేది, ఆ పరిస్థితు లెట్టివి యనఁగా—నారీతి గద్యపద్యాత్మకమగు చంపూ రచనారీతి, దీర్ఘసమాసజటిలంబగు సంస్కృతభూయిష్ఠ రచనారీతి, సంస్కృతాలంకారిక నియమానుసరణరీతి, సంస్కృత ఛందోనియమానుసరణరీతి, వైదికమార్గ ప్రవర్తకంబగు రీతి, పురాణగ్రంధ రచనానుకూలంబగు రీతి. ఇవియే, యీరీతివిశేషములే, యతనికిఁ బూర్వమునను, సమకాలమునను దేశీయ ఛందములో జానుదెనుంగున రచింపఁబడి ప్రాకృతజనులలో వ్యాప్తిఁ జెందియున్న దేశీయవాఙ్మయమునుండి యాతని కవితను వేఱుపఱుచుచున్నవి.

నన్నపార్యుఁడు నిజముగ సకలభాషావాగనుశాసనుఁ డనిపించుకొనఁదగిన ప్రతిభాశక్తి, విజ్ఞానసంపత్తి, పాండిత్యప్రభావము మొదలగు విశేషలక్షణములు గలవాఁడేయైనను, ఈతని కట్టి యుద్గ్రంథము గచించుటలో బాహ్యపరిస్థితులుకూడ కొంత తోడ్పడినవని చెప్పక తప్పదు. వీనిలో ముఖ్యమైనది యీతనికిఁ గలిగిన కన్నడవాఙ్మయ పరిచయము, కన్నడ దేశీయకవులతోడి స్నేహము, సహవాసము; అష్టభాషాకవిత్వ చతురుఁడును, కన్నడకవియు నగు నారాయణభట్టు తోడ్పాటు. ఆంధ్రవాఙ్మయ సౌధనిర్మాణమునకు వలయుసామగ్రి విషయమున నన్నయ కన్నడవాఙ్మయమునకుఁ బోవలసిన యగత్యము లేదు గాని, యా కన్నడవాఙ్మయ పరిచయము తన్నిర్మాణవైఖరి నాతనికి సూచించియుండును. భాషాసామగ్రి సిద్ధముగనే యున్నట్లిదివఱకే చూచియున్నాము. ఛందస్సామగ్రి కొంత నన్నయ సేకూర్చుకొనవలసి యున్నది. నన్నయకుపూర్వమునఁ గల శాసనములన్నియు, సీసములు, గీతములు, ఆటవెలఁదులు, అక్కరలు, తరువోజలు, మొదలగు దేశీయ ఛందోవృత్తములతోనే, లేదా గద్యంబులతోను, గూడియుండుటను చూచియున్నాము. నన్నయకాలమువఱకు సంస్కృతవృత్తములలోఁ జేయఁబడిన యాంధ్రకవితారచన బయలుదేఱినట్లు గానరాదు. శాసనములలోనికే యెక్కినప్పు డాకాలమున నీ దేశీయవృత్తములలో ననేకములగు దేశికావ్యములు, లేదా పాటలు మొదలగునవి రచింపఁబడి ప్రాకృతజనులచేఁ బాడుకొనఁబడుచుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఇప్పటి స్త్రీలపాటలవలెనే యాకవిత శిష్టకవిత బయలుదేఱిన పిదప నంతరించినది. నన్నెచోడుఁడు పామరజనములు గౌడుగీతములను పాడుకొనుచున్నట్లును, పాల్కురికిసోమన ఆతతబసవపురాతన భక్తగీతార్థసమితియే మాతృకగాఁగ తన బసవపురాణమును రచించి

నట్లును చెప్పినారుగదా. ఇట్లు గీతములే గాక ద్విపదలు, మంజరులు మొదలగువాని ననేకవిధముల పాటలుగాఁ బాడుకొనుచుండిరి. ఇప్పటి కిని స్త్రీలపాటలన్నియు నీ దేశీయఛందములోనే యున్నవిగాని సంస్కృత వృత్తములు వానిలోని కెక్కనేలేదు. అవి మాత్రాగణబద్ధము లగుటచే నివ్వచ్చినచోఁ గొంచెము సాఁగదీసియుఁ, గుదించియు వరుస కనుకూలముగాఁ జేసి పాడుకొనుచుండెడివారు. తమిళమున నాయా 'పాట్టు'లు పాడుకొను రీతులను దెల్పుటకు 'ఓశై'లు గలవు. సామాన్యముగా దంపుళ్లపాటలన్నియు తరువోజలే యనుటకు విన్నకోట పెద్దనార్యుని యీ తరువోజపద్యలక్షణమునఁ జేసిన సూచనయే నిదర్శనముగ నున్నది:

తరువోజ:—

"నలనామకంబులు నగణాంతములుగ
నాలుగంఘ్రులయందు నాలుగు గూర్చి
పలుకు మూఁడెడలను వరుసతో నిల్ప
వలయు మూఁడవగణ వర్గంబు మొదల
నిలుపంగ నివ్విధి నిర్మించి విశ్వ
నృపతికి నిచ్చిన నింపుసొంపారుఁ
దలకొని తగుఁ బ్రాలు దంపెడిచోటఁ
దరుణులచే సొంపుదనరుఁ దరోజ."

అప్పగింతపాటలు, నలుగులపాటలు మొదలగున వనేకము లీ తరువోజలో, ద్విపదలో, మంజరులో యయియుండును. సీసపాద భాగము లక్షణమున వీనితో సరిపోవుచుగావున నివియన్నియు మొట్టమొదట నొకటేరూపముగల్గియుండి కాలక్రమమున భిన్ననామములతో యత్నించి చిద్భేదముగలవై వ్యవహరింపఁబడజొచ్చినట్లున్నవి. ఈరీతి వృత్తములు,

సీసములుగూడ కన్నడభాషలో లేకుండినను తమిళచ్ఛందములోని 'పాట్టు'లతోఁ బోల్పఁదగియుండుటచేతను, ఈ దేశీయచ్ఛందమునకు సంబంధించిన పద్యములు, పాటలు మొదలగునవి మిగుల ప్రాచీనకాలమునందలి మూలద్రావిడభాషలోనుండి యీ తమిళము, తెలుఁగు, కన్నడము మొదలగు భాషలలోనికి సంక్రమించినవేగాని, అక్షరగణబద్ధములగు గీర్వాణఛందస్సంప్రదాయము ననుసరించి వచ్చినవిగాఁ గనఁబడవు. ఈసీసభేదములు, తరువోజ, మొదలగునవి కన్నడభాషలోఁ గనఁబడకపోవుటకుఁ గారణము తెలియదు. కాని యీభాషలు మూలభాషనుండి విడిపోయినతర్వాత నాయా దేశస్థితిగతులనుబట్టియు, నాయా కవుల రచనా సౌకర్యాదులను బట్టియు, నీ ఛందస్సంప్రదాయములు భాషాస్వరూపము మాఱిపోయినట్లే, కొంతవఱకు మాఱిపోవుట తటస్థించినది. ఇంతేగాక ప్రాచీనకాలమున జను లేదోవిధముగా పాటలను రచించి పాడుకొనియుందురు. వానిలోఁ గొన్ని మిగుల వ్యాప్తిఁ జెంది సర్వజనాదరణీయములైన పిదప, కొంతకాలమునకు వాని లక్షణము నిర్ణయమై వానివలెనె మఱికొన్ని రచింపఁబడుచువచ్చియుండును. మఱి కొంతకాలమైన పిదప లాక్షణికులు బయలుదేఱి లక్షణ మేర్పఱతురు. ఈ లాక్షణికనియామకము లేర్పడినపిదప బయలుదేఱిన పాటలు పద్యములు నాలక్షణము ననుసరించి యొక్కరీతి నేయుండునుగాని, మిక్కిలి ప్రాచీనములు రచనలకుఁ బోయినచో నీనియమము లంతగాఁ బాటింపఁబడినట్లు కనఁబడదు. ప్రాచీనతమిళవాఙ్మయమునందలి పాటలలో నిప్పుడు యతియని మనము వాడుకొనెడి యక్షరసామ్యము (సంస్కృతమందువలె కేవల విరామము-విశ్రమము కాదు) 'మొనె'యని యనఁబడునది యాయా పద్యములలో నాయా స్థలములయందు మాత్రమే రావలయునని నియతమైయుండక, ఆయా కవుల యిష్టానుసారముగా నొక్కొక

పాటలో రెండవగణము మొదటను, మఱియొకదానిలో రెండు మూడవ గణముల మొదటను మఱికొన్నిటిలో నన్నిగణముల మొదటను నచ్చుచుం డును. అట్లే తెలుఁగులో సీసముల విషయమున జూచుచుఁడు. ఎనిమిది పాదములను ప్రాసలుంచుట, ఆరుపాదములనే యుంచుట, మొదట నే వడి నిల్పినారో దానినే చివరవఱకు నిలుపుట, భిన్నపాదములందు ప్రత్యేకముగా వడి నిలుపుట మొదలగు భేదములనుబట్టి సీసభేదము లేర్ప డినట్లు లాక్షణికులు చెప్పియున్నారు. ప్రాచీనకాలములో వడిగాని, ప్రాసవడిగాని నిలుపుట కవుల యిచ్ఛానుసారమైయుండును. తరువాతి లాక్షణికులు వీని నన్నిటినిపోగుచేసి విభాగించి వాని కాయాపేర్లు పెట్టి నారు. ఉత్సాహచివర నొకగీతము రచించినచో నదికూడ సీసభేదమే యన్నారు. లక్షణములో యతిప్రాసభేదమున్నను నడకలోను పాట గా పాడుటకు నివి యొకరీతిగానే యుపయోగపడుటంజేసి మొదటికాల ములో నీ విభేదమంతగా పాటింపఁబడియుండదు. కాలక్రమమున నీ లక్షణనియమములు పెరిఁగినకొలఁది నీ సీసభేదములన్నియు నక్కరల వలెనే కవులచే విడనాడఁబడి యంతరించినవి. నన్నయతరువాత నివి కవులచే నాదరింపఁబడకుండుట నప్పకవియే యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు:

> "సప్తవిధము లివియు శబ్దశాసనుండు
> పంచమామ్నాయశక్తిలో బల్కెగాని
> కడమకవు లాఱుసీసముల్ విడిచిపెట్టి
> చెలఁగి సమసీసపద్యమే చెప్పినారు."

పండరంగని ధర్మవరము శాసనములోను, దీర్ఘాసిశాసనమునను గూడ సీసపద్యములందు ప్రాసయతి నియమముపాటింపఁబడుటంజేసి, నన్నయకుఁబూర్వము చిరకాలమునుండి యీయతులవాటాతనికాలమువఱకు వచ్చినదనుట స్పష్టము. కన్నడమున నీప్రాసయతి వాడుక లేదు. అక్కర

వృత్తములు కన్నడభాషలో మిగుల ప్రచారమునందున్నను, తెలుగుభాషలోఁగూడ సన్నయకుఁబూర్వము నూరుసంవత్సరముల కాలమందలి శాసనములలోనే గానవచ్చుటంజేసి కన్నడభాషా కవితనుండియే తెలుఁగులోనికి వచ్చినవని తలంప నవసరము లేదు. దేశీయ వృత్తములన్నియు ప్రాకృతజనుల పాటలలోనే యేదో యొకరూపమునఁ గనఁబడుచున్నవి. కాని నియమము, లక్షణము లేక పోలికనుబట్టియు, పాడుటకు ననువయిన సౌకర్యమునుబట్టియు, మార్పుఁ జెందుచుండుటచేఁ గాలక్రమమున నాయాభాషలలో భిన్నరూపములను జెందియుండును. ఇప్పటి స్త్రీలు సామాన్యముగా పాడుకొనుచుండు 'తులసీమాహాత్మ్య'మను పాట రగడభేదముగానుండుట నీక్రింది పాదములవలన మనము తెలిసికొనవచ్చును :

"శ్రీకరముగ విష్ణుపూజ చేసి వసిష్ఠమౌని మ్రొక్కి—
యీ కథంత తులసి మహిమ విస్తరింతుగా
పుత్రపౌత్రలాభవృద్ధి భూతికరము సర్వదా ప
విత్రకరము మీరు గట్టిగాను తెలియుడీ
తొల్లివచ్చు నీ పురాణ దొడ్డరాజుదయనుండు
ఎల్లజగము మెచ్చ రాజ్య మేలుచుండెనూ
ఎలమి బహుదినాలు రాజ్య మేలుచుండి సుతులు లేక
చెలమునలన తప్పి పూజ చేయుచుండెనూ
అంతలో వసిష్ఠమౌని యచటి కేతెంచెనపుడు
చింత దీర తనావిధము చెప్పుకొనియెనూ
వృద్ధులైతె నేమిగనుక వెరపులేదు మీకు కార్య
సిద్ధియగును తులసిపూజ చేసుకొమ్మనెన్
అన్న మొదలు రాజు భూమి దున్ని లెస్సపదును జేసి

వన్నెమీరగాను తులసివనము వేసెనూ
పాలునెయ్యి మంచి చెఱుకుపానకమున తేనె నారి
కేళ జలముచేత కొన్ని నాళ్లు పెంచిరీ
సాధనమున షోడశోపచారములను దంపతు ల్ప్ర
మోదమొప్ప పూజ యే-డాదిచేసిరీ
అంత ముసలితనముపోయి యింత వయసువచ్చె రాజు
కాంతగూడి మంచిసుతుల కాంచెవేడ్క-లా
భరతుడనుచు పేరు చెలగ బాగుమీర రాజ్యమేల
భరతవర్ష మతనిపేర ప్రబలమాయెనూ
సరసమైన శ్రీతనర్చు—జాతసంయుతాంగమునగ
పరమశోభనం బిదీ—ప్రథమపటలము

....

....

తులసి యింట నుంచు వార్ని తులసిపూజ చేయువార్ని
తులసియందు భక్తియుంచి మెలగువారినీ
తులసిచూసి మ్రొక్కు-వార్ని తులసి యనుభవించువార్ని
తెలసి నీవు (యముడు) వారిదెక్కు- తిరిగిచూడకూ.
పాండ్రడకుండ నేటిదొడ్డ భాగవతులు చేసినారు
దండికీర్తనం బిదీ దాసు మనుపుడీ.

ఇట్లే దేశీయములగు పాటల నన్నిటిని దేశీయ ఛందమునందలి జాతులలో రచింపఁబడినవిగా మనము గుర్తింపవచ్చును. ఈపాటలు సామాన్యముగాఁ దరువాతికాలమునందైనను సంస్కృత వృత్తములలో రచింపఁబడకపోవుటను బట్టి దేశీయకవిత— లేదా ప్రాకృతజనకవితా ప్రవాహమంతయు దేశీయ ఛందోమార్గముననే ప్రవహించుచున్న

దనియు, శిష్టకవితమాత్రమే సంస్కృత ఛందోమార్గము ననుసరించిన దనియు తెల్పుచున్నది. అంతకుపూర్వము దేశీయమార్గమున ప్రవహించుచున్న తెలుఁగుకవితను సంస్కృత ఛందఃప్రవాహముతోఁ గలిపి పారించినవాఁడు నన్నపార్యుఁడే యైయున్నాఁడు. ఈ విషయముననే కన్నడకవులగు పంపాదుల గ్రంథము లీతనికి ప్రోత్సాహము కలిగించి యుండును. కన్నడవాఙ్మయమున జాతీయరచనలతోఁగూడిన కావ్యములు 'చత్తాణ', 'బెదండె' యనునవి ప్రాచీనకాలమునఁ బ్రసిద్ధములై యున్నట్లు కవిరాజమార్గమున నృపతుంగుఁడు తెలిపియున్నాఁడు. కాని యట్టివి తరువాతికాలమున సంస్కృతఛందోమార్గము ననుసరించి రచింపఁబడిన శిష్టకవిత బయలుదేఱిన పిదప, నాంధ్రభాషలోవలెనే యంతరించిన ట్లున్నది. అక్కరలు, ద్విపద, షట్పద, గీతి, మంజరి ఈ మొదలగు జాతులు కన్నడాంధ్రములు రెంటిలోను గలవు. ఇఁక తెలుఁగున, సీసము, తరువోజ మొదలగు కొన్ని విశేషముగా నున్నవి. ఈసీసము, తరువోజ, ఉత్సాహ మొదలగువానిలోఁ జేరు సూర్యేంద్రగణములకును, కన్నడము నందలి బ్రహ్మవిష్ణుగణములకునుగూడ తమిళమున రెండేసి 'అశై' లతోఁగూర్పఁబడిన గణములలోఁ గొన్నింటితో సామ్యము కలుగుటచే నిట్టిగణములతోఁ గూర్పఁబడిన 'యహవల్' పాట్టు, పై తెలుఁగుపద్య భాగములతో సజాతీయముగావచ్చు ననుటకు సందేహము లేదు. అట్లే చంద్రగణములలోఁ గొన్ని మూఁడేసి 'అశై' లతోఁగూడిన గణములతో (శీర్ లతో) నేకీభవించును గావున నట్టి గణములతోఁ గూడిన యక్కరాదులుగూడ తమిళ 'పాట్టు' తో సామ్యముగలవౌను. యతి ప్రాస నియమములు సంస్కృత వృత్తములలోవానికంటె భిన్నములై ప్రాచీనములుగఁ గనఁబడుచున్నవి. తెలుగుపద్యములలో ప్రాచీనశాసనముల కాలమునుండియుఁ గానవచ్చుచున్న ప్రాసయతి యనునది సీసపద్య

ములనలెనే కన్నడభాషలోఁ గానరాకున్నను తమిళపాట్టులలోఁ గాన వచ్చుటంజేసి ప్రాచీనంబగు దేశీయఛందమునకు సంబంధించిన కొన్ని విశేషములు కన్నడమున నంతరించియుఁ దెలుఁగున నిలచియున్న ట్లగపడుచున్నది.

ద్రావిడభాషలలోని దేశీయఛందోలక్షణములనుబరికింపగా నివి సంస్కృతఛందోలక్షణములకుఁ గొంత భిన్నములై యున్నవని తెలియును. ప్రాచీనశాసనములలో సంస్కృతవృత్తములు కనఁబడుట లేదు. తమిళకవితయందుఁగూడ సంస్కృతవృత్తము లిటీవలి కాలమువఱకు చేరనేలేదు. ఆంధ్రకన్నడములందు ప్రాకృతజనులయొక్కయు స్త్రీలయొక్కయు పాటలయందు నప్పటికి నిప్పటికినిగూడ నీసంస్కృతవృత్తములు చేరలేదు. ఇంతేగాక ప్రాచీనకాలమున శిష్టకవిత బయలుదేఱక పూర్వము కేవల దేశీయపద్యములలో రచింపఁబడిన కావ్యములున్నట్లు నిదర్శనము లగపడుచున్నవి. ఇట్లు ప్రత్యేకఛందోలక్షణములకును,పద్యములకును,పాటలకును, ఆధారభూతంబగు ప్రాచీనభాషయు,సంస్కృతప్రాకృతములకంటె భిన్నంబై యుండవలయుననుట సంభావ్యంబగుచున్నది. సంస్కృతప్రాకృతభాషాసాంగత్యముచే నెట్టిభాష మాఱిపోయి గుర్తించుటకైన వీలులేని నూతనరూపమును బడసినదో, అట్లే సంస్కృతవృత్తములు, తచ్ఛందస్సంప్రదాయములు తత్ప్రస్తారక్రమము మొదలగువానివలన నీప్రాచీనదేశీయచ్ఛందోమార్గము మఱుగువడిపోయినది. ఆంధ్రకవిత్వము నీ సంస్కృతఛందోమార్గమునుబట్టి రచించిన వారిలో మొదటివాఁడు నన్నయయే యని నాయూహ.

ఇట్టితఁడు తెలుఁగనినచోఁ జెవిబెట్టలేనిస్థితిగల కాలములో నీయాంధ్రకవితను భావరసాద్యలంకృతులచే విప్పారునట్లుగాఁజేసి, సంస్కృతఛందోవృత్తములను భాషావిశేషములను, దేశీయఛందముతోడను తెలుఁగు నుడికారముతోడను సమ్మేళనముఁబొందించి గీర్వాణ

భాషలకబ్బంబుల కెన్ని మంచితనములు గలవో యవి యన్నియూ నీదేశభాషాకావ్యమున కబ్బఁజేసి, ఇతియుఁ బ్రాసయును విశేషాలంకారములుగ నమర్చిపెట్టి సర్వజనాదరణీయంబు, ముఖ్యముగా పండిత జనాదరణీయంబు నగు నుద్గ్రంథమును రచించినవాఁ డయ్యెను.

ఇట్లు భాషాస్వరూపవిషయమున నేగాక ఛందోవిషయమునను గూడ ప్రత్యేకసామ్యము గలవిగాఁ గనఁబడుచున్న యీద్రావిడభాష లేకాలమున నెట్లు విడిపోయినవో నిశ్చయించి చెప్పుట కవకాశము లేకున్నను, ఈభాషలయందలి మూలధాతువులను, ఆధాతువులకు వేరుధాతువులు, పదములు, ప్రత్యయములుచేరి భిన్నార్థములను సూచించు భిన్నపదము లేర్పడినరీతులను, ఈ ధాతువులనుండి క్రియారూపము లేర్పడిన విధానమును, విభక్తినిరూపణ విధానమును సరిపోల్చిచూచినచో, ప్రాచీనభాషాస్వరూపము కొంత తేటపడఁగలదనియు, దానినిబట్టి యీ భాష లేస్థితిలో విడిపోయినది తెలుసుకోవచ్చుననియు తోఁచుచున్నది.

ప్రాచీనభాషాస్వరూపము-జన్యభాషలు

ఈభాషలలోని పదములచరిత్ర నన్వేషించినచో నవి యాయాభాషలలోఁ గాలక్రమమున నెట్టి మార్పులనుబొంది క్రొత్తక్రొత్తరూపములను బడసినవో తెలియుటయేగాక యీ భాషారూపములనన్నిటికిని సమానమైన ప్రాచీనధాతుస్వరూపము నూహఁ బొడగట్టుచుండును. ఈభాషలలోనిపదజాలమునకు మూలమగు ధాతువులనేకములు మూలరూపములతోడనే వీనిలో వ్యవహారమునఁగూడఁ గానవచ్చుచుండును. ఈ ధాతువులనుండి క్రియారూపములు ప్రస్తుతము మన తద్ధర్మార్థరూపములవంటివి భూతభవిష్యత్కాలసూచకములై యొకధాతువునకు మతి

యొకధాతువును జేర్చుటచే నేర్పడియుండినవి. ఈ భాషలన్నిటిలో గూడ వర్తమానార్థక క్రియారూపము లాలస్యముగనే బయలుదేఱిన ట్లగపడుచున్నది. ధాతువులకు కు,దు,తు,ఉ, అను ప్రత్యయములు, కాలద్యోతకములై చేర్పఁబడుచు వచ్చినట్లు మొదటి ద్రావిడ వ్యాకరణకర్తయగు తోల్కప్పియార్ అనునాతఁడే చెప్పియున్నాఁడు. వీనిలో 'కు' అనునది భవిష్యదర్థమునను, 'తు' అనునది భూతార్థమునను సామాన్యముగాఁ జేర్పఁబడుచుండెడివి. తోల్కాప్పియర్ నాఁటికే యీరూపములు మిగుల ప్రాచీనములగుటచే నివి యేధాతువుల యవశిష్టరూపములో తెలియక, కు, దు, తులను ప్రత్యయములని తెల్పినాఁడు. ఈ కువర్ణాంతధాతువులు భవిష్యద్వర్తమానములకు రెండింటికి నుపయోగపడుచుండెడివి గావున, తరువాతకాలమున కన్న డాంధ్రవ్యాకరణకర్తలీ 'కు' 'గు' అంతమునే ధాతువుగా గ్రహించి ధాతుపాఠములలో పఠించినారు. భాషలో వర్తమానభవిష్యదర్థముల వివేచన కావలసివచ్చిన కాలమున నీ 'గు' అంతరూపమునకు—ఇరు—ఉరు, ఉండు ఉన్న—మొదలగు సహాయధాతువులు చేర్పఁబడుటచే శైయ్గిరు—శైయ్గింద్రు; పోగుందు; పోగుత్తు, పోవుతు, పోవుచు వెలుఁగుచున్న, ఇత్యాదిరూపము లేర్పడినవి.

తోల్కప్పియార్ సంస్కృతభాషావ్యాకరణ సంప్రదాయానుసారముగా 'కు' అనుదానిని ప్రత్యయముగా విడఁదీసెనే గాని యిది యేధాతువుయొక్క యవశిష్టభాగమో పరిశీలించిన ట్లగపడదు. ద్రావిడభాషలలో నొకధాతువును మఱియొక ధాతువునకుఁ జేర్చి యర్థభేదమును సూచించుట యలవాటుగా నుండుటచే, వెళ్, తర్, తున్—మొదలగు ధాతువులకు 'ఆగు' 'అగు' 'అక్కు' అను ధాతువును జేర్చుటచే ప్రాచీనకాలమున వెళ్ + అగు=వెళగు—వెలగు—వెలుఁగు;

తున్ + అగు=తునగు_తునుఁగు, అనురూపము లేర్పడియుండును. దీనిని బట్టి యీభాషలు 'ను' వర్ణాంతరూపమునె వర్తమానభవిష్యదర్థముల వాడుకొనుచున్న కాలమునను, వర్తమానార్థకరూపము లాయాభాషలలో వేఱువేఱుగా నేర్పడియుండుటచే, నవి యేర్పడకపూర్వమునను పోయినవని చెప్పవచ్చును.

అర్థభేదమును సూచించుట కొకధాతువునకు మఱియొకధాతువు చేర్పఁబడినట్లే పదముల సంబంధమును సూచించుటకుగా నొకపదమునకు మఱియొకపదము చేర్పఁబడుచుండెడిది. వీనిసంబంధము విశేషణ విశేష్యభావరూపంబై యుండి 'వెండిచెంబు' 'పొన్ముడి' 'తల్లిపాలు' ఇత్యాదిపదములలోవలె పూర్వపదము పరపదమునకు విశేషణ మగుచుండెడిది. ఈ సంబంధమును వ్యక్తముచేయుటకు తరువాతి కాలమున 'అత్తు' 'అదు' 'ఇన్' 'ఇల్' మొదలగు పదములు చేర్పఁబడినవి. ఇట్లు మరత్తు, మరద, అనునవి ప్రత్యయములు చేర్పఁబడుటకుఁ దగిన యంగము లైనవి. 'ఇన్' కూడ చేర్పఁబడినపిదప 'మరత్తిన్' 'మరదన్' ఊరి, కాలి, మొదలగునవి, అంగములైనవి. తరువాత వీనిపైని వేఱువేఱుపదములు చేర్పఁబడుచురాఁగా నవి కాలక్రమమున విభక్తిప్రత్యయములుగాఁ బరగణింపఁబడుట తటస్థించినది.

ఇ, టి, తి—అనునవి తెలుఁగున నౌపవిభక్తికప్రత్యయములుగా నిప్పటికిని దలంపఁబడుచుండుటచేతను, ఇవి పైనిచెప్పఁబడిన 'అత్తు' 'ఇన్' అనువాని మాఱురూపములే యగుటచేతను, వీనిపైఁ జేర్పఁబడు తక్కిన విభక్తిప్రత్యయము లాయాద్రావిడభాషలలో భిన్నభిన్నములుగా నుండుటచేతను, ఈ విభక్తిప్రత్యయము లింక నేర్పడక సంబంధార్థమున 'ఇన్' 'అన్' మొదలగుపదములను వాడుకొనుచుండు కాల

మునవె తెలుఁగు తక్కిన ద్రావిడభాషలనుండి విడివడుట తటస్థించిన దని తలంపఁదగియున్నది. అది యెప్పుడను విషయ మింకను చెప్పుట కవకాశము లేదు.

ఇట్లు ద్రావిడభాషలు విడిపోయిన తరువాత నాయా దేశకాల పరిస్థితులనుబట్టి కొంచెము ముందువెనుకలుగా నాయాభాషలలో వాఙ్మయ మేర్పడినది. ఆంధ్ర కన్నడభాషలకు తమిళముకంటె నార్య భాషావాఙ్మయములతోడి సంబంధ మెక్కువగుటచే వాని నెక్కువగా పోలినవైనను, భాషాసంప్రదాయ విషయమునను, ఛందస్సంప్రదాయముల విషయమునను దేశీయతను కేవలము విడనాడలేదు. ఈభాషలలో ప్రాచీన మగు దేశీయఛంద స్సంప్రదాయములు, గణాదులు సంస్కృత గణసంప్రదాయమున కనుకూలముగ నున్నంతవఱకు సరిపెట్టికొని యుపయోగపఱచుకొనఁబడినవి. వీనితో సరిపడనిచోట్ల నయ్యవి విడనాడఁబడినవి. తమిళభాషలోఁగూడ నతిప్రాచీనకవితలో నీ సంస్కృతవృత్తము లేమియు లేవు. అది కేవల 'పాట్టు' పాటలతోఁ గూడినదై యుండెను. తరువాతి కాలమున సంస్కృతచ్ఛందస్సంపర్కము గలిగినప్పుడైనను, సంస్కృతవృత్తములలో నాయాపాటలకు పోలిక గలవానిని దేశీయ ఛందస్సంప్రదాయానుసారముగా సరిపెట్టుకొని యాయాపాట్టులకుఁ జెందిన వృత్తములుగా గ్రహించెనేగాని, కన్నడాంధ్రములవలె సంస్కృతవృత్తములను శార్దూలమత్తేభములను పేరనున్నవాని నున్నట్లుగా గ్రహింపలేదు. ఇదియే కర్ణాటాంధ్రభాషాకవితలపై సంస్కృతభాషాకవితల ప్రభావము తమిళమునందుకంటె నెంత విశేషముగాఁ బ్రసరించినదో వ్యక్తము చేయుచున్నది.

ఇంతవఱకు నన్నయకు పూర్వమునను, సమకాలమునను గల దక్షిణదేశ భాషావాఙ్మయముల స్థితి యెట్టిదో, వానిరీతు లీతని కవితా

పద్ధతుల నెంతవఱకు నిర్ణయింపఁగలిగినవో పరిశీలించి యున్నాము. ఆంధ్రవాఙ్మయమున భారతమే మొదటిగ్రంథ మెట్లయ్యెనో, అప్పటి దేశకాలపరిస్థితులకును భారతమునకుఁ గల సంబంధ మెట్టిదో, అవి యాతని భారతావతారికలోను, గ్రంథమున నెంతవఱకు సూచింపఁబడినవో, తరువాత తిక్కనకాలమందలి పరిస్థితులకు నాతని యవతారికా గ్రంథములకుఁ గల సంబంధ మెట్టిదో ముందు పరిశీలింతము.

తిక్కన ప్రశంస

క. అభినుతుఁడు మనుమభూవిభు
సభఁ దెనుఁగున సంస్కృతమునఁ జతురుండై తా
నుభయకవిమిత్రనామము
త్రిభువనములనెఱుఁగ మంత్రి తిక్కఁడు దాల్చెన్ — కేతన

ఆ. కవిత చెప్పి యుభయకవిమిత్రుఁ జెప్పింప
నరిది బ్రహ్మకైన నతఁడు చెప్పఁ
బరఁగ దశకుమారచరితంబుఁ జెప్పిన
ప్రౌఢ నన్ను వేఱ పొగడ నేల ? — కేతన

చ. క్షితిఁ గ్రతుకర్త నా వినుతి చేకొని యుత్తరవేదమైన
రతవయి తెనుంగుబాస నభిరాముఁడుగా రచియించె నున్న
స్తుతచరితుండు తిక్కకవి నాయకుఁ డాదటమెచ్చి యా
శ్రితయనఁ బొగఁడగన్న కవిరత్నము ...
— అనంతామాత్యుడు

ఉ. భాసురభారతార్థముల భంగులు నిక్కము లౌంగ నేరని
గాసిలి చేసి చదివి గాథలఁ దప్పక నుండునా
వ్యాసమునిప్రణీత పరమార్థము తెల్లఁగఁ జెప్పిన
బ్బాసనకబ్బులందలయు నాద్యులు నన్నయ తిక్కనా
— ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ నృసిం

మ. తవనీయాంబునసృష్టి తన్నారుల చేతం గాదు నానాముఖం
బునఁ దాఁ బల్కెసఁ బట్టణాంగసమవై పొల్పొందునా
త్రసం జేతం జాకరుంణ్డ నాజసు మహాత్మ్యంగఁ
విను నింతుం గవి తిక్కయజ్వ దివిషద్గుర్వాద్యదేవ
— ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరి

మతస్థితి-వాఙ్మయము

భారతమే యాంధ్రభాషలో మొదటియుద్గ్రంథమగుటకుఁ గల కారణములను దెలిసికొనవలయునన్నచో నాకాలమునను, నంతకుఁ బూర్వమున నీదేశమునఁ గల మతస్థితిని కొంత తెలిసికొనవలసియున్నది. ఆంధ్రదేశమున నొకకాలమున ననఁగా క్రీస్తునకుఁ బూర్వము మూఁడు నాలుగువందల యేండ్లక్రితము బౌద్ధ జైన మతములు విశేషముగ వ్యాపించియున్న ట్లమరావతి, జగ్గయ్యపేట, భట్టిప్రోలు మొదలగు ప్రదేశములందు బయలుదేఱిన స్తూపములు, శాసనములు మొదలగువాని వలననే స్పష్టమగుచున్నది. పురాణములలో నాంధ్రరాజులకు పూర్వమే యిక్ష్వాకువంశపురాజు లీదేశమును పాలించినట్లు గనఁబడుచుండుట చేతను, ఈయిక్ష్వాకువంశపురాజుల శాసనము లనేకము లిటీవల గవర్నమెంటువారు త్రవ్వించిన జగ్గయ్యపేట, శ్రీశైలసమీపమునఁ గల సిద్ధనాగార్జునకొండ ప్రాంతములందలి బౌద్ధస్తూపములలోఁ గానవచ్చుటం జేసియు నాకాలమున నీయాంధ్రదేశము పాలించినది యిక్ష్వాకులే యనియు; వారు గాఢమైన జైన బౌద్ధమతాభిమానముకలవారై యుండిరనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. వారికాలముననే యాంధ్రదేశమునందలి యీస్తూపములు కట్టఁబడియుండును. భట్టిప్రోలుస్తూపమున బుద్ధదేవుని యస్థికలముతోఁ గూడిన రాతిబానలు బయలువడుటగూడ నీస్తూపముల యతిప్రాచీనతను బలపఱుచుచున్నది. కర్ణాటభాషలోని ‘ధర్మామృత’ మను కావ్యమున క్రీస్తునకుపూర్వము అయిదవశతాబ్ది ప్రాంతమువాఁడును, 12 వ జైనతీర్థంకరుఁడు నగు వాసుపూజ్యమునికాల

ఉ. పంచమవేదమై పరగు భారతసంహిత నాంధ్రభాషఁగా
వించెఁ బదేనపర్వములు విశ్వజనస్తుతబుద్ధి నెవ్వఁడా
కాంచనగర్భతుల్యు నఖండితకీర్తి నుతింతు ని
ర్వంచిత కీర్తివైభవవిలాసునిఁ దిక్కనసోమయాజికిన్.
— శ్రీనాథుఁడు భీమఖండము

మున జరిగినదిగాఁ జెప్పఁబడిన యిక్ష్వాకువంశపురాజగు యశోధరుని దక్షిణదేశదిగ్విజయము, వెంగీదేశపాలనమును బట్టి, యిక్ష్వాకులు క్రీస్తునకుపూర్వ మైదవశతాబ్దియందే వేంగిదేశము నేలినట్లు తెలియుచున్నదని బ్ర॥ శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తలఁచుచున్నారు. (ప్రభవ సం. వైశాఖమాస భారతి) ఈ యిక్ష్వాకులును ఆంధ్రులతెగలలోనివారే కావచ్చును. ఇక్ష్వాకు శాతవాహనాదినామములు వంశనామములును ఆంధ్రులనునది దండకారణ్యభాగమున నివసించుటంజేసి గలిగిన సామాన్యనామముసై యుండును. కావున నాంధ్రదేశమున జైనబౌద్ధములో ప్పదశ యీయిక్ష్వాకుల కాలముననే అనఁగా క్రీస్తునకు పూర్వము 4, 5 శతాబ్దములకు పూర్వముననే యయియుండును.

ఇక్ష్వాకుల తరువాత నీదేశమును పాలించి పెద్దసామ్రాజ్యమును స్థాపించిన యాంధ్రరాజుల కాలములో బౌద్ధజైనమతములే గాక బ్రాహ్మణమతముకూడ విజృంభింపసాగినట్లున్నది. ఆకాలములో జైనులు, బౌద్ధులు నెచ్చెచ్చటికిఁబోయి మతప్రచారముసలుప మొదలిడిరో ఆయాదేశములకు వారివెంటనే బ్రాహ్మణ మతప్రచారకులుగూడఁ బోయి స్వీయమతప్రచారమును సలుపుచువచ్చిన ట్లగపడుచున్నది. ఎట్లయినను ఆంధ్రరాజు లనేకములగు బౌద్ధదేవాలయములను, గుహలను నిర్మించి వానకాలమునందు భిక్షువుల యుపాధికొఱకుఁగా ననేకములగు గ్రామములను భూముల నిచ్చియుందురేగాక, వీరిలో పలువురశ్వమేధ, గవామయనాది యజ్ఞములను చేసి బ్రాహ్మణులకు భూరిదక్షిణ లిచ్చియుండుటనుబట్టి యాకాలమున బ్రాహ్మణమతమునకును నెట్టియాదరము వ్యాప్తి కలదో తెలియఁగలదు. శివారాధనమును, విష్ణుభక్తియుఁగూడ ప్రబలుచునే యున్నవి. బ్రాహ్మణమతమునకును బౌద్ధ

మతమునకును విరోధము లేక దేనిదారి నదిదేశమునఁ బ్రబలుచున్నవి.* కాని యాంధ్రు లుత్తరదేశమునుండి వచ్చి యిచ్చటి దేశీయులతోఁ గలసినవారగుటచేఁ గాఁబోలు తమభాషను విడలక ప్రాకృతభాషనే రాజభాషగాఁ జేసికొని తమశాసనములన్నిటిని ప్రాకృతముననే రచియింపఁజేసినారు.

ఆంధ్రసామ్రాజ్య మంతరించిన పిదప, నా యాంధ్రరాజుల యొద్ద సేనానులుగాను, సామంతులుగాను నుండిన నాగవంశమువారిలోనివాఁడగు శివస్కందనాగుఁ డనువాఁడు స్వతంత్రుఁడై కృష్ణా కావేరీ మధ్యదేశమున కధిపతియైనట్లు శాసననిదర్శనమువలనఁ దెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి దేశీయజాతులుగూడ కొంత ప్రబలములై యే యుండినవనియుఁ, గావుననే యిక్ష్వాకులు మొదలగు తెగలవా రుత్తరదేశమునుండివచ్చి వీరిలో కలసిపోయి తమభాషనే రాజభాషగాఁ జేసినను, దేశభాషయగు తెలుఁగు బొత్తిగా నశించిపోలేదనియుఁ దలంపవచ్చును. ఈనాగరాజుల మూలముగా నాంధ్రరాజ్యము పల్లవులకు సంక్రమించినది. ఈపల్లవులు భారద్వాజులు, పరమబ్రహ్మణ్యులు, నని శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. వీరిలోఁ గొందఱు శైవమతాభిమానులును, మఱికొందఱు వైష్ణవమతాభిమానులుగను గూడ గనఁబడుచున్నారు. మహేంద్రవర్మయను నాతఁడు మొదట జైనుఁడైయుండి శైవులను బాధించియు, తరువాత శైవమతమునం దభిమానము కలుగుటచే జైనుల నందఱను హింసించి వారి నివాసములను నిర్మూలించినట్లు గనఁబడుచున్నది. మొత్తముమీఁద పల్లవరాజులందఱు శైవులై 'నంది'నే వంశచిహ్నముగా గ్రహించి బ్రాహ్మణమతమునే విశేషముగ ప్రోత్స

* D. R. Bhandarkar: Dekkan of the Satavahana period. Ind. Ant. XLVII.(1918.)

హించిరనుటకు సందేహము లేదు. ఈకాలమున నీపల్లవులకు లోబడి వేంగిదేశభాగముల నేలిన శాలంకాయనులు మొదలగువారుకూడ బ్రాహ్మణమతాభిమానులే యైయుండిరి. అయినను బౌద్ధమతముకూడ వారికాలమున నుచ్చస్థితియందే యున్నది. కాని చాళుక్యుల ప్రభుత్వముతోపాటు బౌద్ధమతమునకు క్షీణత్వమును, బ్రాహ్మణమతమునకు ప్రాబల్యమును ప్రారంభించినవి. చాళుక్యులు మొదట నేలిన పశ్చిమదేశమం దింతకుఁబూర్వము చిరకాలమునుండియు జైనమతమునకు ప్రాబల్య మెక్కువగానుండెను. అనఁగా చంద్రగుప్తుఁడు జైనమతమును స్వీకరించి మైసూరులోని 'శ్రావణబెళగోళా'కు వచ్చి చేరినప్పటినుండియు నీకన్నడదేశము జైనమతమునకుఁ బట్టుకొమ్మయై యుండెను. తరువాత కన్నడదేశము నేలిన ప్రభువులలో పలువురు జైనమతావలంబకులే. గంగవంశపురాజులు, రాష్ట్రకూటులు, కాలచుర్యులు, హోసలరాజులును వీరందఱును జైనమతాభిమానులే యైయుండిరి. కావుననే కన్నడభాషలో నంత జైనవాఙ్మయము బయలుదేఱినది. బ్రాహ్మణమతావలంబకులగు కదంబులు, చాళుక్యులు నీజైనమతమును సహనముతోనే చూచిరి గాని, ప్రతిఘటింపలేదు. దక్షిణమహారాష్ట్రదేశమునఁ గూడ జైనమతము విశేషముగ వ్యాప్తిలోనున్నది. దక్షిణదేశమున మధుర నేలిన పాండ్యరాజులు జైనమతావలంబకులే. కావుననె ప్రాచీనకవులలో ననేకులు జైనులుండుట తటస్థించినది. కాని తరువాతి కాంచీపురాధిపతులగు పల్లవులు, ఒరయూరు తంజావూరు చోళులును వైదికమతాభిమానులగుటయేగాక జైనమతమును బ్రతిఘటింపఁజొచ్చిరి. బ్రాహ్మణమతమునకు ప్రాబల్యము కలిగినకొలఁది వైదికకర్మలకు, తత్ప్రతిపాదకనిబంధనగ్రంథములకు ప్రాధాన్యము హెచ్చి ధర్మశాస్త్రగ్రంథము లనేకములు బయలుదేఱినవి.

శివాలయములు, విష్ణ్వాలయములు ప్రతిష్ఠింపఁబడఁజొచ్చినవి. పురాణములయెడ నాదరము ప్రబలినది. భిన్నదేవతల ప్రాశస్త్యమును బ్రతిపాదించు పురాణములకంటెను పంచమవేదం బనఁబరఁగిన భారతమునెడల జనులకు గౌరవము హెచ్చినది. ఇదియొక యితిహాసంబగుటయేగాక, నన్నపార్యుఁడు చెప్పినట్లుగా, సార్వజనీనంబై పరఁగుటంజేసి తక్కిన పురాణములకంటెను గూడ నెుకటినుండియు సర్వజనాదరణపాత్రంబగుట తటస్థించెను. కావుననే "పెరిందేవనార్" అను తమిళకవిచే నది రామాయణముకంటెను ముందే దక్షిణదేశమున తమిళభాషలో గద్యపద్యమయంబుగ రచింపఁబడినది. ఆ కాలమున తమిళభాషలో నీ భారత భాషాంతరీకరణమే యప్పటి కా దేశమున నార్యమతమునకుఁ గలిగిన ప్రాబల్యమును సూచించుచున్నది. ఇంతేగాక ఆకాలమున భారతము దేవాలయంబులఁ బురాణముగాఁ జెప్పఁబడుచుండెడిదనియు, జను లాదరముతో వచ్చి వినుచుండెడివారనియు, దక్షిణదేశమున పల్లవుల కాలములో నీయాచారము ప్రబలియున్నదనియుఁ జెప్పుట కేడవ శతాబ్దియందు 'పరమేశ్వర వర్మ' యనునొక పల్లవరాజుచే నొకదేవాలయమున భారతము పురాణముగాఁ జదివిచెప్పినవారికై యొకయూరిలో నొక భాగము ప్రత్యేకింపఁబడినట్లుగాఁ దెలుపు తమిళభాషాశాసన మొకటి యాధారమగుచున్నది. ఇట్లు దక్షిణదేశమునఁగూడ నార్యమతము వ్యాపించినకొలఁది, తక్కిన పురాణములకంటెను భారతమునందును, భారతపఠనమునందును నాదరము ప్రబలుచుండెను.

దక్షిణదేశమునను, కన్నడదేశమున నిట్లుండ, నాంధ్రదేశమున ఆంధ్రులనాఁడే కొంతతలయెత్తసాగిన బ్రాహ్మణమతము తరువాత పల్లవులు మొదలగువారికాలమునఁ గ్రమముగ పెరుఁగఁజొచ్చి, చాళుక్యుల పాలనమున బాగుగ విజృంభింపసాగినది. పూర్వచాళుక్యు లీదేశము నాక్ర

ఖిలించిన కొద్దికాలమునకే, అనఁగా నేడవశతాబ్దముననే, వైదికమతము నందలి కర్మప్రతిపాదకంబగు భాగమును ప్రాముఖ్యములోనికిఁ దెచ్చి, యప్పటికే క్షీణింపఁబొడంగిన బౌద్ధజైనమతములను తీవ్రముగ ఖండించి తన్మతానుయాయులను హతమార్చి యాంధ్రదేశమున నామతములను నిర్మూలించుటకుఁ దోడ్పడిన కుమారిల భట్టాచార్యులనువాఁడు వైదికమతమును, సంస్కృతభాషను తక్కిన దక్షిణదేశభాగములలో కంటె దృఢము నెలకొనునట్లు చేయుటే గాక, వైదికమతమున కీదేశమున గట్టిపునాదులు వైచెను. దీనికి చాళుక్యరాజులు 'భగవన్నారాయణ ప్రసాదసమాసాదితవరాహలాంఛనులును, అశ్వమేధావభృథస్నానపవిత్రీకృత శరీరులునైన చాళుక్యప్రభువులు తగిన యవలంబన మొసఁగిరి. ఈ కారణముచే జైనబౌద్ధమతము లీదేశమున సంపూర్ణముగా నశించినవి. ఈ కుమారిలుని తరువాతి కాలములో నద్వైతమతస్థాపనకై బయలుదేఱిన శంకరాచార్యుల పాషండమతఖండనముచే నీ మతము లీ దేశమునుండి నిశ్శేషముగా నంతరించినవి. ఇట్లు కుమారిలుఁ డాంధ్రదేశమునఁ బ్రారంభించినపని శంకరుని మూలముగాఁ దుదముట్టినది. రాజుల యవలంబనంబైన లేకుండుటచే జైనమతమునం దభిమానము కలవారీ వేఁగిదేశమును విడిచి జైనమత ప్రాబల్యముగల కన్నడదేశమునకుఁ బోయి యచ్చటి రాజుల యాశ్రయమును బడసిరి. పదియవశతాబ్ది మధ్యభాగమున నుండిన పంపకవి కుటుంబము వారు వెంగిమండలమునందలి వెంగియను చక్కని పట్టణమునకు సమీపమునందలి (వేంగిపలు పల్లపు ప్రదేశమునందలి యని కొందఱి యభిప్రాయము) విక్రమపురాగ్రహారమున నివసించెడివారు. ఈతని తండ్రి యభిరామదేవరాయలు. ఈతని ముత్తాత మాధవసోమయాజి. ఈతఁడు యజ్ఞము చేసియుండునోపు. కాని అభిరామదేవరాయలు జైనమతమును స్వీకరించినవాఁడగుటచే నీ వెంగిమండలమును

బహుశః నిలువనీడలేక కన్నడదేశమునకు వలసపోయినట్లు కనఁబడు చున్నది. కావున పంపయు తండ్రిమతమునే పరిగ్రహించినవాఁడైనను బ్రాహ్మణమతద్వేషి కాఁడు. కావుననే వ్యాసభారతమును గ్రహించి విక్రమార్జునవిజయ మను పేర కన్నడమున రచించినాఁడు. ఇతర కవు లనేకులు భారతమును గ్రహించి కొందఱు తమ వర్ణనా చాతుర్యమును, మఱికొందరు కథాకథనచాతుర్యమును జూపుచు రచించిరిగాని, మూలకథను పాడుచేయకుండ సమర్థతతో నీగ్రంథరచనా కార్యమును నిర్వహింపఁగలవాఁ డొక్క పంపకవియే యని పండితులందఱు తలంచి యాతని బ్రోత్సహింపఁగా నాతఁ డీ భారతరచనకుఁ బూనికొనిన ట్లవతారికలోఁ జెప్పికొనినాఁడు. *దీనినిబట్టి యీతనికిఁ బూర్వ మనేకులు భారతకథను దేశభాషలో రచించినట్లును వానికంటె మూల కథానుసారముగాఁ దాను రచింపఁదలఁచినట్లును గానవచ్చుటచే, నా కన్నడదేశమునఁగూడ నాకాలమున భారతమున కెట్టిప్రచారము కల దో స్పష్టమగుచున్నది. భారతము తన మతగ్రంథము కాకపోవుటచే జైనమత ప్రతిపాదకంబగు 'ఆదిపురాణమును' గూడ మూఁడు నెలలలో రచించినాఁడఁట. ఈపురాణరచననుబట్టి వ్యాసుని వలెనే యీతనికిని 'పురాణకవి' యను ప్రసిద్ధికలిగినది. ప్రభు వీతనికి బహుమానముగా 'ధర్మఉరం' అను నగ్రహారము నిచ్చెను. ఈ 'ధర్మవరం' బళ్లారిజిల్లా లోని 'ధర్మవరమే' కావచ్చునని రైసుదొరగా రభిప్రాయపడు

* కతె పిరిదాదొడం కథెయ మెయ్గిడ లీయదె ముం సమస్తభా
రత మనపూర్వమాగె సలె పేళ్ద కవీశ్వరరిల్ల వర్ణకం
కతెయొళొడంబడం పడెయె పేళ్వొడె పంపనె పేళ్గుమెందు పం
డితరె తగుళ్దు బిచ్చళిసె పేళి లొడర్చిదె నీప్రబంధమం
—విక్రమార్జునవిజయం I-11.

చున్నారు. ఇట్టి పంపకవి జైనమతాభిమానము కలవాఁడైనను, బ్రాహ్మణపక్షపాతియును తన ప్రభువు కోరికచే నీ భారతమును రచించినవాఁ డయ్యెను.

ఈ పంపకవికి సమకాలికుఁ డగు 'పొన్న' (పొన్నమయ్య) యును వెంగిమండలమునకుఁ జెందినవాఁడే. వెంగిమండలములోని కమ్మ దేశములో (కమ్మరాష్ట్రము) పుంగనూరనునది యీతని నివాసస్థానము. వీనిది కౌండిన్యసగోత్రము. తండ్రి నాగమయ్య. ద్విజోన్నతుఁడు. యాజ్ఞవల్క్యునితో సమానమగు వైదుష్యము ప్రజ్ఞ కలవాఁడు. కాని యీతనికి జైనమతాభిమానము కలిగినది. జైనుఁడైనాఁడు. కావుననే కన్నడదేశమునకుఁ బోయెను. ఈ పొన్నకవి కన్నడములోను, సక్కదము(సంస్కృతము)లోనుకూడ కవిత చెప్పఁగలవాఁడగుటచే "ఉభయ కవి చక్రవర్తి" యను బిరుదమును రాష్ట్రకూటరాజగు 'కృష్ణు'నివలనఁ బడసెను. ఈతఁడు 'శాంతిపురాణమును' రచించెను. ఈతని యన్న కుమార్తె యీగ్రంథము నశించిపోకుండుటకుఁగాను నామె తండ్రి మల్లప్ప యనునాతఁడు చనిపోయిన సందర్భమున నీశాంతి పురాణమునకు వేయిప్రతులు వ్రాయించి పంచిపెట్టినదట. వేంగిమండలమును విడిచి కన్నడదేశమునకుఁ బోయినవారిలో నాగవర్మ మఱియొకఁడు.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున కవిత్రయమువలెనే, కన్నడ వాఙ్మయమున రత్నత్రయమని చెప్పఁబడువారిలో మూఁడవవాఁడు 'రన్న'. ఈతఁడు 'అజితతీర్థేశ్వరచరిత్ర' మొదలగు జైన తీర్థంకర పురాణములను కొన్ని రచించినాఁడు. ప్రస్తుతము మనకు ముఖ్యమైనవిషయ మేమనఁగా, నీ రన్నకవి పంపకవివలెనే భారతకథను గ్రహించి 'సాహసభీమవిజయ' మను పేరుతో చాళుక్యప్రభువగు సత్యాశ్రయుని (997-1008) నాయకునిగా నుద్దేశించికొని, 10 యాశ్వాసముల కావ్యముగా రచించెను.

ఇది రన్నకవి రచితమగు గదాయుద్ధమనియుఁ జెప్పఁబడుచుండును. ఈ సత్యాశ్రయుఁడు 11 వ శతాబ్ది ప్రారంభమువఱకు నున్నవాఁడగుటచే రాజరాజనరేంద్రునికి పాతికముప్పదిసంవత్సరములు పూర్వపువాఁడై యుండును. కావున రన్నకవియు నన్నయకు పూర్వము సుమారు ముప్పదిసంవత్సరముల వెనుకటివాఁడగును. పంపకవియు తన విక్రమార్జున విజయమును 941 లో రచించినట్లు చెప్పియుండుటచే నీతఁడు నన్నయకు సుమారు నూఱుసంవత్సరముల వెనుకటివాఁడై యుండును. కావున నన్నయకు పూర్వము కన్నడమున భారతము రచించిన కవులలో నొకఁడు. దాదాపు సమకాలికుఁడే. ఒకఁడు నూఱేండ్లచే పూర్వుఁడు. జైనమత ప్రాబల్యముగల కన్నడదేశమునఁగూడ వ్యాసభారతమె ఆదికవి యని చెప్పఁదగినంతటి సుప్రసిద్ధకవిచే మొదట రచింపఁబడుటచే నీగ్రంథమున కాకాలమునఁగల ప్రాచుర్యము, చాళుక్యుల వైదిక మతాభిమానమునుకూడ వ్యక్తమగుచున్నవి.

భారతరచన-అవతారికలు

ఇట్టిపరిస్థితులలో నిప్పటికి చిరకాలమునుండి బ్రాహ్మణ మతమునకుఁ బట్టుకొమ్మయై జైనబౌద్ధమతములను నిర్మూలనము గావించిన కుమారిలునికి జన్మభూమియై యున్న వేగిదేశములో, అనఘమై, శిష్టాగ్రహార భూయిష్ఠమై, ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధానపుణ్య సమృద్ధమై పొలుచు వేగీదేశములో, నాయకమణింబోలు రాజమహేంద్రవరమున నప్రతిహతుఁడై యేలుచున్న చాళుక్యకులావతంసుం డగు రాజరాజ నరేంద్రుఁడు, భూదేవకులాభితర్పణ మహీయః ప్రీతియుక్, భారత శ్రవణాసక్తియు, శివపదాబ్జధ్యాన పూజా మహోత్సవమున్, సంతత దానశీలతయు, శశ్వత్సాధుసాంగత్యము నెల్లప్పుడు మనంబునఁబాయక మనుమార్గవర్తనుఁడై, పరమధర్మవిదుఁడై, సమస్తవర్ణాశ్రమధర్మరక్షణ

ఆంధ్రభారత కవితా విమర్శనము

[illegible] వంశవర్ధనుఁడగు విష్ణువర్ధనుఁడు, అవిరళ [illegible] సంహితాభ్యాసుఁడు, బ్రహ్మాండాది నానా [illegible] నిరతుఁడు, ఉభయభాషా కావ్యరచనాభిశోభితుఁడు [illegible] పంచమవేదంబగు మహాభారతమును గాక [illegible] గ్రంథమును దానుఁగున రచింపుమని యడుగఁగలఁడు? తక్కిన [illegible] గాని, అర్థ ధర్మశాస్త్రములుగాని, కావ్యనాటక ములుగాని, [illegible] ములుగాని, యాతని భావములకు, నుద్దేశములకు, నాద [illegible] లేవు. కావున నిన్నిగుణములను దనలో నిముడ్చి [illegible] ధర్మశాస్త్రంబని, అధ్యాత్మవిదులకు వేదాంత [illegible] నీతిశాస్త్రంబని, కవులకు మహాకావ్య మని [illegible] ఇతిహాసమని, సర్వపురాణ సముచ్చయ [illegible] మని చెప్పఁబడిన గ్రంథము మఱియొకటి [illegible] యభిప్రాయంబు, నభిలాషయు [illegible] ఇంతేగాక యాతనిది చంద్రవంశము. [illegible] యనియు, నధికారము, [illegible] క్షత్రియజాతిలోఁ జేరి తమ వంశములను [illegible] ముడివెట్టకొనినారని శాసననిదర్శనములనుబట్టి [illegible] శ్రీ [illegible] వీరభద్రరావు పంతులుగారు చెప్పి [illegible] మొదలగువారుకూడ మొదటి [illegible] పర్వతప్రాంతమున సపాదలక్ష దేశమునకు [illegible] త్రమని తెలుపుచున్నారు. మొత్తముమీద [illegible] రాధికారమును బడసినపిదప క్షత్రియత్వ [illegible] సంభావ్యంబై యున్నది. కావుననే వీరికి [illegible] గానుండుటయు, నిచ్చట రాజరాజు తన

నుగూర్చి ప్రశంసాపూర్వకముగా భారతకథ తనవంశపురుషుల
మ యని చెప్పుకొనుటయుఁ దటస్థించియుండును. అందులో నా
గావలసినది, విమలసద్గుణశోభితులగు పాండవోత్తముల చరి
ృష్ణద్వైపాయనుఁడు చెప్పినట్లుగాఁ దెనుఁగునరచించుట. ఏలయ
ిదివఱకుఁ దాను విన్నకథలు బహుభాషలలో బహుభంగులై
వి. కన్నడమునందలి భారతకథలలో నొకటి భారతకథ
్న యర్జునునికథ, రెండవది భీముని గదాయుద్ధకథ. కాని
ాండవోత్తముల చరిత్రలు కావు. తమిళభారత మెట్లున్నదో
ుగాని యదియు నాతఁడు వినియుండును. రాజరాజునకుఁ గలి
ళసంబంధమును బట్టియైనను తమిళభాషాగ్రంథములను, కవు
ఁడు చూచియుండకపోఁడు. ఈతనితరువాత కొంతకాలమునకు
ాజరాజచోళుని కాలమున నారాజుతో 'కంబర్' అను
దతమిళకవి యేకారణముననో విరోధించి యాంధ్రదేశమునం
ాకతీయరాజ్యమునఁ జేరి తనకవితచే నందలి రాజును మెప్పించి,
ని జోళరాజుపై దండెత్తునట్లు చేసెనని యొకకథ గలదు.
నే కొన్ని తెలుఁగుపదములు 'అక్కటా' 'తామర' మొదలగునవి
రామాయణమునఁ గానవచ్చుచున్నవని చెప్పుచున్నారు. దీనిని
ార్వమున నాంధ్రరాజులకు తమిళకవితాపరిచయ మప్పుడప్పుడు
ుండె ననుటకు సందేహము లేదు. చోళులదండయాత్రలు,
్యలకు నందు రాజరాజునకు వారితోఁగలిగిన సంబంధమునుబట్టి
డు తమిళభారతమును వినియుండునని తలంపవలసియున్నది.
భారతశ్రవణాశక్తికరం బిష్టంబుగదా. ఈతనికే గాక యాకా
బురాణశ్రవణము, పఠనము, వైదికమతవ్యాప్తి గలిగినచోట్ల
ుగులనాదరింపఁబడుచుండిన ట్లిదివఱకే చూచియున్నాము. తన

భారతశ్రవణాసక్తికిఁ గలకారణమునుగూడ నీతఁడు వైదికమతానుగుణముగనె తెలుపుచున్నాఁడు. అమలసువర్ణశృంగఖురమై కపిలంబగు గోశతంబు నుత్తమబహువేదవిప్రులకు దానముచేసినఫలము భారతశ్రవణమువలన సమకూరునఁట. ఈయుద్దేశమే యాకాలమున విశేషముగాఁ బ్రబలియుండుననుటకు సందియములేదు. సామాన్యముగా భారతము సంస్కృతమునఁ జదువుట, దేశభాషలలో దానియర్థము చెప్పుటయే జరుగుచుండును. కాని తెనుఁగుననే రచింపఁబడిన జనులందఱు సులభముగఁ జదువుకొని యాఫలమును బడయుదురుగదా యని యాతఁడు తలంచియుండును. ఈయవతారికలో నెచ్చటఁ జూచినను కర్మపరమగువైదికమతమే కనఁబడుచుండును. ఎంతవఱకును వర్ణాశ్రమధర్మతత్పరత, సన్మార్గవర్తిత్వము, అగ్రజన్ములకు గోదానము, అగ్రహారదానము, భూదేవకులాభితర్పణము, పురాణశ్రవణము, యాగఫలసంపాదనప్రయత్నము మొదలగునవే. నన్నయ తాను రచించిన భాగమంతయు నీదృష్టితోడనే రచించినాఁడు. ఎక్కడచూచినను మూలమునందున్నను, లేకున్నను, వైదికకర్మలను, వైదికాచారసంపత్తినె యెక్కుడుగాఁ బొగడుచుండును. అట్టిసందర్భములు ముందు చూపఁబడును. ప్రస్తుత మీతని కృత్యాదిశ్లోకమునే గ్రహింతము. ఇదియు నీతని వైదికతాభిమానమునే సూచించుచు త్రిమూర్తిస్తోత్రరూపమై యున్నది. గ్రంథప్రారంభము సంస్కృతభాషలోఁ జేసినచో దరువాతి తెలుఁగురచన కపభ్రంశతాదోషము కలుగదని గాఁబోలు మొదటసంస్కృతశ్లోకమే రచించినాఁడు. అందుఁ బేర్కొనఁబడినవారు సృష్టిస్థితిలయకారకులగు త్రిమూర్తులు. వారు ప్రకృతిసహితులై శ్రీవాణీగిరిజలను వక్షోముఖాంగములందు ధరించి స్త్రీపుంసయోగోద్భవరూపమై యనాదియగు నీలోక వ్యవస్థను నడుపుచున్నవారు. వేదత్రయము వారి స్వరూపమే.

దేవత లందఱును వీరిని పూజింతురు. ఇట్లు పూజారూపం బగు వైదికకర్మ మార్గము, సృష్టిస్థితిలయ కారకంబగు మూర్తిత్రయమునే యిచ్చట ప్రాధాన్యమును వహించినవి. తరువాతనుగూడ నీతఁడు హరిహరాజ గజాననార్క షడాస్యమాతృ సరస్వతీ గిరిసుతాదిక దేవతాతతికే నమస్కృతులఁ దెలిపినాఁడు. ప్రాచీనసంప్రదాయపద్ధతిని 'ఆదిత్యం మంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం' అని పంచాయతమును స్మరించి చాళుక్యరాజుల కులదైవతంబులని గాంబోలు షడాస్య, మాతృకలకుఁ గూడ నమస్కరించినాఁడు. క్రీ. శ. 616 సం. పు సతారాదాన శాసనములో కుబ్జవిష్ణువర్ధనునకు నాతని పూర్వులకు 'కార్తికేయుఁడు' రణాధిదేవతయనియు, సప్తమాతృకలు కులదైవతములనియు, నీ కులమువారు వారిచే రక్షింపఁబడుచున్నారనియుఁ దెలుపఁబడియున్నది. కావుననే నన్నయ వారిని గూడ స్మరించియుండును. పిమ్మట పరమవివేకసౌరభవిభాసితములును, సద్గుణపుంజవారిజోత్కర రుచిరంబులును, సకలగమ్య సుతీర్థములును, మనోహర సుచరిత్ర పావన పయఃపరిపూర్ణములునగు సత్సభాంతర సరసీనవంబులను గొనియాడి, యావెంటనే సారలేఖారరణముయొక్క యౌపమ్యమును దెచ్చి నారాయణభట్టు సహాయముచే భారతసంహితఁ దెనుఁగున రచించుట యను మహాకార్యము నిర్వహింపఁబడిన దనుటచే, వివేకశూన్యులును, అసూయా పరత్వాదిదుర్గుణపుంజయుక్తులతోఁగూడి సత్పురుషుల కగమ్యములగు మఱికొన్ని సభాంతరములయందు భారతసంహితను దెనుఁగుచేయు విషయమగు వాదములు కలిగెననియు, నట్టి సందర్భముల నారాయణభట్టు నన్నయకుఁ దోడయినిల్చి, ప్రతిపక్షుల వాదంబున నోడించి, కన్నడభాషా వాఙ్మయ సాదృశ్యంబును దెలిపి, దానివలెనే సంస్కృతభూయిష్ఠంబుగ, సంస్కృతఛందోవృత్తమార్గమున, భావరసాద్యలంకృతులతో నొప్పారిన సంస్కృతకావ్యంబుల సరణి ననుసరించి రచించునట్లుగాఁ

జేసి యీకార్యభారమును నిర్వహించెనని యూహింపఁదగి యున్నది. సభాంతరములందు జరిగిన వాగ్రణంబున నీతనికిఁ దోడయినిల్చి యాంధ్రీకరణ కార్యవిధానము నేర్పఱచి, యాయా సందర్భములఁ దగిన సలహా నిచ్చుచు నీగ్రంథరచనకుఁ దగిన ప్రోత్సాహమును కలుగఁ జేయుటచేతనే యీకార్యమును నారాయణభట్టు నిర్వహించి యుండును. భిన్నమతములవారిని సంతోషపెట్టవలయు ననుతలంపుతోనే, ప్రసన్నకథా కవితార్థయుక్తిలోనానసి కొందఱు, అది యక్కఱ లేని కేవల మపభ్రంశవాదులగు సంస్కృతపండితులు సంస్కృతకావ్యములోవలెనే యిచ్చటను గానవచ్చు దీర్ఘసమాస బాహుళ్యము, పదముల ప్రౌఢిక, అక్షరరమ్యత, ధారాళ మృదుమధురశైలిని జూచి యీగ్రంథము నాదరింతురుగాక యని జగద్ధితముకోఱకు నన్నపార్యుఁడు తెనుఁగున భారతసంహితారచనబంధురుఁ డయ్యె నని తెలియుచున్నది.

ఇట్లే కాలానుగుణముగా భారతకృతి భర్తయొక్కయు,కృతికర్తయొక్కయునుద్దేశము లేకమై యాంధ్రభాషలో నీతొలిరచన కొకవిధమగు నైదికతాగుణము నాపాదించినవి. తనభాగములో సమయము దొరకినపుడెల్ల నన్నపార్యుఁడు, అవిరళజపహోమతత్పరుఁడు సంహితాభ్యాసుఁడు నగు నన్నపార్యుడు, దీని విశేషలక్షణములను ప్రత్యేకశ్రద్ధతో సమకూర్చకవదలి పెట్టలేదు. ఇంతేగాక తన్మతపోషకుండైన తనప్రభుని, వర్ణాశ్రమధర్మరక్షణ మహామహిమఁ మహినొప్పు మనుమార్గుఁ డగు విష్ణువర్ధనుని—విశేషగుణములనే యాయా సందర్భముల నాయా రాజులకుఁ గూడ నాపాదించి వర్ణించుచు జనమేజయునివలెనే యా భరతవంశీయుఁడే యగు నీరాజరాజును అతని ప్రశస్తిని వర్ణించినవాఁడైనాఁడు. జనమేజయుఁడు వైశంపాయను నడిగినట్లే రాజరాజును "పూరు భర తేశ కురు ప్రభు పాండు భూపతుల్ క్రమమున వంశకర్త

లనఁగా మహి నొప్పిన యస్మదీయ వంశజులయిన పాండవుల చరిత్రఁ జెప్పుమనిగదా నన్నయ నడిగినది. ఈతనికిఁ బూర్వము 100 సంవత్సరములనాఁడు పశ్చిమచాళుక్యవంశమునకుఁ జెందిన 'అరికేసరి'యను పంప కవి నిల్లె యడుగఁగా నాతఁడా ప్రభుని పరాక్రమాది గుణములను ప్రకటించుట కనువగునట్లుగా కథను మార్చి, పరాక్రమశాలి యగు అర్జునునికిఁ బ్రాధాన్య మొసఁగి తనప్రభువు నతనితో నైక్యముచేసి వర్ణించుచు భారతకథను నడిపినాఁడు.* మఱియొకవిశేష మేమనఁగా, నాతఁడు వ్యాసభారతమునే యనుసరించి రచించుచున్నట్లు చెప్పి ను, తన ప్రధానోద్దేశము వేఱుగా నుండుటచేతను, స్వయముగఁ గాను జైనమతాభిమానము కలవాఁడై బ్రాహ్మణమతముపై ప్రత్యే కాదరభావము లేనివాఁ డగుటచేతను నన్నపార్యుఁ డత్యుత్సాహమును చూపిన సందర్భములనన్నిటిని బొత్తుగా వదలివేసినాఁడు. కేవలము పాండవులకు సంబంధించిన కథనుమాత్రమే గ్రహించి యందర్జును కుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చి రచించినాఁడు. అర్జునుఁ డొక్కఁడే ద్రౌపదిని వివాహమాడుట, అర్జునునకే చివరకుఁబట్టాభిషేకమగుట యిందలి ముఖ్య విశేషములు. మొదటిపర్వములలో వీరికథకు సాక్షాత్సంబంధము లేని యుపాఖ్యానములు, యయాతి, దుష్యంతుఁడు మొదలగు పూర్వరాజుల చరిత్రలు మున్నగునవి లేవు. పంపకవియె యీగ్రంథము చివర నొక యధ్యాయములో నొక విషయసూచికను జేర్చినాఁడు. దానినిబట్టి

---

* ఎనెసందుం వీరవైరిక్షితిపగజఘటాటోప కుంభస్థలీభే
ద నసుగ్రోద్భాసిభాస్వద్భుజ పరిఘన నారూఢసర్వజ్ఞనంవై
రి నరేంద్రోద్దామదర్పోద్దళన ఘటననం నాయకంమాడిసంద
ర్జున నోళ్ళోర్వీకథాభిత్తియనను నయదిం పేటలెందత్తి కోండెం.
—విక్రమార్జునవిజయ 1-51.

తెలుఁగుభారతములో వైదికమతపోషకంబులైయున్న యెన్నివిష యములందు లేవో విదితముకాఁగలదు. ఆసూచిక యిట్లున్నది.

ఆదివంశావతార సంభవం, రంగప్రవేశం, జతుగృహదహనం హిడింబవధ, ద్రౌపదీ స్వయంవరం, వైవాహం, యుధిష్ఠిరపట్టబంధనం, ఇంద్రప్రస్థప్రవేశం, అర్జునదిగ్విజయం, ద్వారవతీప్రవేశం, సుభద్రాహరణం, సుభద్రావివాహం, ఖాండవవనదహనం, మయదర్శనం, నారదాగమనం, జరాసంధవధ, రాజసూయం, శిశుపాలవధ, ద్యూత వ్యతికరణ, వనప్రవేశం, కిమ్మీరవధ, కామ్యకవనదర్శనం, ద్వైతవన ప్రవేశం, సైంధవబంధనం, చిత్రాంగదయుద్ధం, కిరాత దూతాగమ నం, ద్రౌపదీవాక్యం, పారాశరవీక్షణం, ఇంద్రకీలాభిగమనం, ఈశ్వ రార్జునయుద్ధం, దివ్యాస్త్రలాభం, ఇంద్రలోకాలోకనం, నివాత క వచాసురవధ, కాలకేయ పౌలోమవధ, సౌగంధిక కమలాహరణం, జటాసురవధ, ద్రోణచాపమోక్షణం, ద్రోణవధ, అశ్వత్థామ కర్ణవివా దం, కర్ణాభిషేకం, సంశప్తకవధ, కర్ణసూర్యలోకప్రాప్తి, శల్యాభి షేకం, భీమదుర్యోధన గదాయుద్ధం, దుర్యోధనవధ, స్త్రీపర్వం, అర్జునాభిషేకం.

దీనినిబట్టి భారతకథారచనలో పంపకవిదృష్టికిని నన్నయదృష్టికిని చాలభేద మున్నట్లగపడుచున్నది. ఇట్లే నన్నయదృష్టికిని తిక్కనా ర్యుని దృష్టికిని భేదము కలదు. ఆయా కవుల దేశకాలపరిస్థితులను బట్టియు, వారివారి దృక్పథములను బట్టియు నొక్క భారత కథారచ నయే యనేకరూపములఁ బొందుచువచ్చినది. ఒకకవి యర్జునుని పరా క్రమమందుదృష్టితో భారతకథను రచించెను. మఱియొకఁడు భీమబల మందు దృష్టితో రచించెను. మఱియొకఁడు వర్ణాశ్రమధర్మరక్షకుఁడును, ధర్మమతోద్ధారకుఁడు నగు ధర్మరాజునందు ప్రత్యేక గౌరవము కల

నాఁడై పాండవోత్తములచరిత్రను వైదికదృష్టితోఁ జూచి రచించి నాఁడు. మఱియొకకవి యద్వైతభావమునం దభిరుచిగలవాఁడై కావ్య కళాదృష్టితో నీభారతకథాభాగమును రచించెను. ఇంకను 13 వ శతాబ్దమున కన్నడకవియగు సాళ్వుఁడు 'సాళ్వభారతమును' జైనమతా నుకూలదృష్టితో రచించినాఁడు. జైనభారతమని మఱియొకటి తరువాతి కాలమున బయలు దేఱినది. ఆంధ్రమునఁగూడ అనర్ఘ్యుఁడు శ్లోకభారత మును రచించినాఁడుగదా. ఈ కాలమున మూలానుసరణమందు ప్రత్యేకదృష్టితో శ్రీకృష్ణభారతమొకటియు రచింపఁబడుచున్నది. ఆ కాలమున మనుమార్గవర్తనుఁడగు రాజు కోరికను చెల్లించుటకును, పండితుల ప్రీతికొఱకును, వైదికమతవ్యాప్తికొఱకును మహాభారతబద్ధ రూపితార్థ మేర్పడునట్లుగా రచించుటయె వైదికాధ్యయన సంపత్తి గల నన్నయపని యైనది. ఆతని వైదికదృష్టికి నిదర్శనములను గొన్నిం టిని పరికింతము.

1. మొట్టమొదట వేదవ్యాసుఁ డాదిముని పరాశరాత్మజుండు విష్ణుసన్నిభుండు భారతము విశ్వజనీనమై పరఁగునట్లుగాఁ జేసె నని చెప్పుచు, నీ భారతమునకును వేదములకుఁ గల సంబంధము నిట్లు చెప్పి నాఁడు: "కృష్ణద్వైపాయనుండు తొల్లి వేదంబు లేకీభూతంబులై యేర్పడకున్న ఋగ్యజుస్సామాథర్వణంబులుగా విభాగించి వేదవ్యా సుండై, నిజతపోమహత్త్వంబునం జేసి బ్రహ్మచే ననుజ్ఞాతుండై, యష్టాదశ పురాణములును, చతుర్వేదవేదాంతాభిప్రాయంబులును, చతుర్వర్గ సాధనానుబంధుర కథేతిహాసంబులును, జతుర్వర్ణాశ్రమ ధర్మక్రమంబు లును, శ్రీకృష్ణుని మాహాత్మ్యంబును, పాండవాది భారతవీరుల గుణంబు లును విమలజ్ఞానమయంబగు వాగ్దర్పణంబునం దేర్పడి వెలుంగుచుండ రచించెనని చెప్పుటచే నీ నన్నయదృష్టిలోఁ బ్రాధాన్యమును వహించిన

విషయము లేదో వ్యక్తమగుచున్నది. ఇది ముఖ్యముగా ధాత్రీసుర
ప్రార్థ్యమఁట.

"అమితాఖ్యానకశాఖలం బొలిచి వేదార్థామలచ్ఛాయమై
సుమహావర్గచతుష్క పుష్పవితతిన్ శోభిల్లి కృష్ణార్జునో
త్తమ నానాగుణకీర్తనార్థఫలమై ద్వైపాయనోద్యానజా
త మహాభారతపారిజాత మమరున్ ధాత్రీసురప్రార్థ్యమై."

2. అగ్ని యాత్మసంహారమును గావించినపుడు

"ద్విజానామగ్నిహోత్రేషు యజ్ఞసత్రక్రియాసు చ
నిరోంకారవషట్కారాః స్వధాస్వాహావివర్జితాః
వినాగ్నినా ప్రజాస్సర్వాస్తత ఆసన్సుదుఃఖితాః."

అను దానిని

"త్రేతాగ్నులెల్లను దేజరిల్లమిఁ జేసి
క్రతుకృత్యములు వినిగ్గతము లయ్యె
నగ్నిహోత్రములందు నౌపాసనాదిసా
యంప్రాతరాహుతు లంత నుడిగె
దేవతార్చనలందు దీపధూపాది స
ద్వ్యాగులు వర్తిల్లక విరతిఁ బొందెఁ
నిత్యకార్యములఁ బిత్ర్యపిండయజ్ఞక్రియ
లహహ విచ్ఛిన్నంబులై ధరిత్రి
నంత జనులు సంభ్రమాకారులై మహా
మునుల కడకుఁ జనిరి మునులు నసుర
నరులకడకుఁ జనిరి వారును వారును
బ్రహ్మకడకుఁ జనిరి భయము నొంది."

అని మూలమునలేని యశోపాసనాదికము, దేవతార్చన దీప ధూపాదులను ప్రశంసించుచు నత్యుత్సాహముతో వర్ణించినాఁడు. ప్రమద్వర సర్పదష్టయై మృతినొందఁగా నామెకొఱకై రురుండు దుఃఖించు సందర్భమున

"యది దత్తం తపస్తప్తం గురవో వా మయా యది
సమ్యగారాధితాస్తేన సంజీవతు మమ ప్రియా"

అను దానియర్థమును

"అలయక యేను దేవయజనాఖ్యయనవ్రతపుణ్యకర్మముల్
సలుపుదునేని నేను గురుసద్ద్విజభక్తుఁడనేని నేనయ
త్యలఘుతపస్వినేని దివిజాధిపభూసురులార మన్మనో
నిలయను నీ ప్రమద్వరను నిర్విషఁ జయ్యెను నేఁడు మీదయన్"

అని పెంచి రచించుచు నందు 'దేవయజనాదులను' ప్రశంసించినాఁడు.

3. తక్షకుఁడు కశ్యపుం గ్రమ్మఱించి పరీక్షితునొద్దకు నాగ కుమారులం బనుపుసందర్భమున

"తత స్తాపసరూపేణ ప్రాహిణోత్స భుజంగమాన్
ఫలపత్రోదకం గృహ్య రాజ్ఞే నాగోఽథ తక్షకః
గచ్ఛధ్వం యూయ మవ్యగ్రాః రాజానం కార్యవత్తయా
ఫలపత్రోదకం నామ ప్రతిగ్రాహయితుం నృపం."

ని తాపసరూపమునఁ బంపినట్లుండఁగాఁ, దెలుఁగున "నాగకుమారులం
)చి మీరలు విప్రులరయి పరీక్షితు పాలికిం జనుఁ"డని చెప్పిన
న్నది.

పు—"తే తక్షకసమాదిష్టా తథా చక్రు ర్భుజంగమాః
ఉపనిన్యు స్తథా రాజ్ఞే దర్భానంభః ఫలానిచ"

అని యుండ, నన్నయ

"ద్విజవరులుం గుమారుల నతిప్రియదర్శను లైనవారి ఋ
గ్యజుషపదక్రమంబులు క్రియన్ గుణియించుచు వచ్చువారి న
గ్గజపురవల్లభుండు గని గ్రక్కున డాయఁగఁ బిల్చి మెచ్చి భా
విజసుభగుండు సేకొనియె వారలు దెచ్చినవాని నన్నిటిన్"

అని యా ద్విజవరులు 'ఋగ్యజుషపదక్రమంబులను గుణియించుచు వచ్చినారని' వర్ణించినాఁడు.

4. పరీక్షిన్మరణోత్తరమున జనమేజయ రాజ్యాభిషేకము.

"సౌతి రువాచ:

"తతో నృపే తక్షకతేజసా హతే
ప్రయుజ్య సర్వాః పరలోకసత్క్రియాః
శుచిర్ద్విజో రాజపురోహిత స్తదా
తథైవ తే తస్య నృపస్య మంత్రిణః
నృపం శిశుం తస్య సుతం ప్రచక్రిరే
సమేత్య సర్వే పురవాసినో జనాః
నృపం య మాహు స్త మమిత్రఘాతినం
కురుప్రవీరం జనమేజయం జనాః
స బాల ఏ వార్యమతి ర్నృపోత్తమః
సహైవ తై ర్మంత్రిపురోహితై స్తదా
శశాస రాజ్యం కురుపుంగవాగ్రజో
యథాస్య వీరః ప్రపితామహ స్తథా."

ఇట్లు మూలమున నుండఁగా తెలుఁగున జనమేజయుని గూర్చిన స్తోత్రపాఠ మొకటి యీసందర్భమునఁ గనఁబడుచున్నది.

పైశ్లోకములు సౌతి చెప్పినట్లుండ, మరల 49వ అధ్యాయములో మేజయుఁ డడుగఁగా మంత్రులు పరీక్షిచ్చరితము నాతనికిఁ దెలిపిన ద్వది. ఈ రెంటిని గలిపివేసి చెప్పినకథనే మరల చెప్ప నవసరము లేక, మంత్రులచేతనే చెప్పించినాఁడు నన్నయ. కాని యీసందర్భము నైనను మంత్రు లీక్రిందిపద్యముల యర్థమును జెప్పినట్లు లేదు.

"శ్రుత్వా తు నరశార్దూల విధత్స్వ యదనంతరం"

అని మాత్రమే చెప్పియున్నారు. కాని నన్నయ యెట్లు పెంచి నో చూడుఁడు:

"అట్లు భనజ్జనకుండు పరలోకగతుండైనఁ బురోహితపురస్స కభూసురవరులు యథావిధిం బరలోకక్రియలు నిర్వర్తించి రంత

"ఆయుష్మంతుఁడవై ల
క్ష్మీయుతబాల్యంబునంద మీయన్వయ రా
జ్యాయత్తమహీభారం
బాయతభుజ నీవు దాల్చి తభిషిక్తుఁడవై.

ంచితి ధర్మమార్గమునఁ బ్రీతియొనర్చితి ధారుణీప్రజన్
ంచి తనేకయాగముల మానుగ దక్షిణ లిచ్చి విప్రులన్
చితి సజ్జనస్తుతుల నిర్మల మైనయశంబు దిక్కులన్
చితగుణ్య సర్వగుణసంపద నెవ్వరు నీ సమానులే.

దన కిట్టిపాటి యపకారము దక్షకుఁడేకవిప్రసం
ధనఁ జేసి చేసె నృపపుంగవ నీవు నసేకభూసురా
చిత సర్పయాగమున భస్మముచేయుము తక్షకాదికా
వర సంహతిన్ హుత వహోగ్రసముగ్రశిఖాచయంబులన్.

జన మేజయుండు కోపోద్దీపితచిత్తుండయి సర్పయాగంబు సేయు
ు."

మూలములో మంత్రులు 'విశత్స్వయదనంతరం' అని చెప్పిరే గాని, "వీకవిప్రసంబోధన", "అనేక భూసురాపాదితసర్వయాగము" ఇత్యాది భూసుర ప్రశంస లేనేలేదు. పై రెండుపద్యములలోని సంబోధనయు లేదు. నన్నయ యిచ్చటఁదనప్రభువగు రాజరాజుకూడజనమేజయునివలె భారతవంశీయుఁడే గావున, నాతనిని గీర్తించు నెపమున మూలమున లేకున్నను జనమేజయుని ప్రశస్తినిచ్చట సర్ణించినవాఁడువలెఁగనఁబడు చున్నాఁడు. పై యుత్పలమాలలోని ప్రశంసావైఖరి యవతారికలోని 'నిజమహీమండలప్రజఁబ్రీతిఁబెంచుచు', 'విప్రకులమునెల్లఁబ్రోచుచుఁ', 'నగ్రజన్ములకు ననుగ్రహమునఁ జారుతర మహాగ్రహారంబు లిచ్చుచు', 'బహుయాగఫలంబు పరమార్థ మిలక' ఇత్యాది రాజరాజు ప్రశస్తి వాక్యములనే దలపించుచున్నది. దీనిని బట్టి పంపకవివలెఁ బ్రత్యేకము గాఁ జెప్పకున్నను, తనప్రభువునే యుత్తమనాయకునిగా మనంబున నిడికొని యాతని 'వర్ణాశ్రమ ధర్మరక్షణ మహామహిమాది గుణముల' నే ఆయాసందర్భముల నాయారాజుల కారోపించి కీర్తించుచుండిన ట్లగ పడుచున్నది. మూలములో లేక యింతకుఁబూర్వ మీతఁడు రాజన రేంద్రునిగూర్చి చేసిన గుణప్రశంసయే యీ జనమేజయునిగూర్చి చేసి న ట్లుండుటయే దీనికి నిదర్శనము. ఇంక నిట్టివి గలవు.

5. తనను వివాహమాడమని యడిగిన దేవయానికి యయాతి యిట్లనుచున్నాఁడు:

"విద్ధ్యౌశనసి భద్రం తే న త్వా మర్హోస్మి భామిని
అవివాహ్యాహి రాజానో దేవయాని పితు స్తవ
హన్తి విప్రాః సర్వాష్ట్రాణి పురాణ్యాపి హి కోపితాః."

కాని నన్నయ తెలుఁగులోఁ దన కాదర్శపురుషుండగు నాయకుని గుణ కీర్తనంబున కీసందర్భము నెట్లుపయోగపఱచుకొనినాఁడో చూతుఁడు. తెలుఁగులో యయాతి ధర్మబద్ధుఁడు, ధర్మరక్షకుఁడు.

"క్షత్రియకన్యకల బ్రాహ్మణులు వివాహంబగుదురుగాక, యధర్మోత్తరంబుగా క్షత్రియులు బ్రాహ్మణకన్యకల వివాహం బగుదురే నీపలుకులు ధర్మవిరుద్ధంబులు. మఱియు సర్వవర్ణాశ్రమధర్మంబులు సంకరంబులుగాకుండ రక్షించుచున్న యేన యిట్టి యధర్మంబున కొడంబడితి నేని జగత్ప్రవృత్తి విపరీతంబగు" అని చెప్పినాఁడు. క్రింద గీటు గీచిన భాగమునందలి యర్థమునకు సరియైన భాగము మూలమున లేదు పరిగదా, అందలి యయాతి స్వధర్మరక్షణముకంటె విప్రశాపమున కెక్కుడు భయపడినట్లు తెలియుచున్నది. నన్నయ యయాతని ధర్మపరత్వము, ధర్మరక్షకత్వమునుగూడ సాధించినాఁడు. తన వైదిక ధర్మపరత్వమును ప్రకటించినాఁడు.

6. జనమేజయుఁడు నేయు సర్పయాగమునకు, అస్తీకుఁడు "వాసుకిప్రముఖుల నెల్ల నాశ్వాసించి సకలవేదవేదాంగపారగులయిన విప్రవరులతోడం జనుదెంచి స్వస్తివచనపూర్వకంబుగా జనమేజయు నిట్లు స్తుతించెనని తెలుఁగునఁ గలదు.

"రజనీనాథకులైకభూషణుఁడవై రాజర్షివై ధారుణీ
ప్రజనెల్లన్ దయతోడ ధర్మచరితం బాలించుచుం గొంటి ధ
ర్మజు నాభాగు భగీరథున్ దశరథున్ మాంధాతృరామున్ రఘున్
విజయుం బోలితి సద్గుణంబుల జగద్విఖ్యాత పారిక్షితా."

సంస్కృతమున—

"తత స్స వాసుకే ర్ఘోర మపనీయ మనోజ్వరం
ఆధాయ చాత్మనోంగేషు జగామ త్వరితో భృశం
జనమేజయస్య తం యజ్ఞం సర్వై స్సముదితై ర్గుణైః."

అని యాతఁడు త్వరితముగాఁ బోయిన ట్లగపడుచున్న దేగాని "సకల వేదవేదాంగపారగులయిన విప్రవరులతోడం జని"న ట్లగపడదు. ఈవిశే

షణము నన్నయ స్వయముగాఁ జేర్చినదే. తరువాతి సంబోధనపద్యమునఁ గూడ నన్నయ సొంతకల్పన కొంత కలదు.

7. దుష్యంతుఁడు కణ్వుని యాశ్రమమును బ్రవేశించు సందర్భమునఁ జేయఁబడిన యాశ్రమవర్ణనము మూలమునను విశేషముగాఁ జేయఁబడినను, అది ముఖ్యముగాఁ బ్రకృతి సౌందర్యమును వర్ణించునదిగా నున్నది. కాని నన్నయ తనకభిమతములగు విషయములనే యేరికొని యిచ్చట పొందుపఱచినాఁడు.

"ఇట్లు హృదయసుఖావహంబగుచున్న యవ్వనంబులో నరిగి యరిగి యనవరతమహాద్విజపఠ్యమాన పదక్రమవేదధ్వనులును, నవిచ్ఛిన్న హూయమానాగ్నిహోత్ర స్వాహాశబ్దంబులును, ననేకమునిగణప్రణీత వచన విషయవిభాగ వినిర్ణయ న్యాయనిపుణవిద్వత్సంభాషణ ఘోషంబులును, ప్రతిపక్షదుర్విభేద విచార్యమాణప్రమాణ వేదార్థమీమాంసకగోష్ఠీవివాదనాదంబులునుం జేసి మ్రోయుచున్న......కణ్వమహాముని యాశ్రమంబు" గని,

"శ్రవణసుఖంబుగా సామగానంబులు
సదివెడు శుకముల చదువు దగిలి
కదలక వినుచుండు కరులయు గరికర
శీతలచ్ఛాయఁ దచ్చీకరంబు
కణముల చల్లని గాడ్పాసపడి దానిఁ
జెంది సుఖంబున్న సింహములయు
భూసురప్రవరులు భూతబలుల్ దెచ్చి
పెట్టు నీవారాన్న పిండతతులు
కడఁగి భక్షింప నొక్కటఁ గలసి యాడు
చున్న యొలుకలపిల్లుల యొండుసహజ

వైరిసత్త్వంబులయు సహవాస మపుడు
సూచి మునిశక్తి కెంతయుఁ జోద్య మందె."

పదక్రమములతోఁ గూడిన వేదపఠనము మొదలగు విశేషణములే గాక మూలమున లేని యర్థముగల యీసీసపద్యమును బుష్యాశ్రమవర్ణనాసందర్భమున మిగుల చమత్కారముగా పొందుపఱచినాఁడు నన్నయ.

8. అంగారపర్ణుఁడు పురోహితవరణావశ్యకతను గూర్చి యర్జునున కుపదేశించుటలో మూలమునందే

"అనగ్న యోఽ అనాహుతయో నచ విప్రపురస్కృతాః
యూయం తతో ధర్షితాస్థ మయా వై పాండునందనాః
తస్మాత్తాపత్య యత్కించిన్నృణాం శ్రేయ ఇహేప్సితం
తస్మిన్ కర్మణి యోక్తవ్యా దాన్తాత్మానః పురోహితాః
వేదే షడంగే నిరతాః శుచయః సత్యవాదినః
ధర్మాత్మానః కృతాత్మానః స్యుర్నృపాణాం పురోహితాః
జయస్య నియతో రాజ్ఞః స్వర్గశ్చ తదనంతరం
యస్య స్యాద్ధర్మవి ద్వాగ్మీ పురోధాః శీలవాన్ శుచిః
పురోహితం ప్రకుర్వీత రాజా గుణసమన్వితం."

అని పురోహితుని గుణములనుగూర్చి విశేషముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది. ఈసందర్భమును నన్నయ యుత్సాహపూరితుఁడై రచించుటలో నాశ్చర్యములేదు. తిక్కనకు యుద్ధాది వర్ణనా సందర్భమున వలె నన్నయకు వైదిక ధార్మిక విషయవర్ణనాసందర్భమున నుత్సాహము పెరుఁగునట్లుగానవచ్చెడిని.

"అనవద్యవేదవేదాంగ విశారదు
జపహోమయజ్ఞప్రశస్తు సత్య

వచను విప్రోత్తము వర్గచతుష్టయ
సాధనసక్తు సదాచారు సూరి
సేవ్యుఁ బురోహితుఁ జేసినభూపతి
దేలు నుర్వీతలంబెల్ల నిండుఁ
బరలోకమునఁ బుణ్యపరులలోకంబులు
నేయును జయస్వర్గఫలము నూవె
రాజ్యగుడియు సర్వరాసురవిరహితుఁ
డయిన పతికిఁ గేవలాభిజాత్య
శౌర్యమహిమ చేయు సముత్కుండునయ్య, తా
నత్య నిత్యసత్యభాషణుండు.

"మీరు ధర్మవిదులరు వేదవేదాంగపారగుండయిన భారద్వాజు శిష్యుల రఖిలలోకహితులరు గావునం బురోహితరహితులై యుండం దగదు. మఱియుఁ గామప్రవృత్తుండయ్యును మహీపతి మహీసురసహపురస్సరుం డగునేని నెల్లయుద్ధంబుల శత్రులం జయించు.

"వేదము వేదియుం గలుగు విప్రవరేణ్యుఁ డగణ్యపుణ్యసం
సాది పురోహితుండయినఁ బాపము వొందునె భూపతిం బ్రతా
పోదయ కాన మీకుఁ గుణోన్నతికిం దగుధర్మతత్త్వసం
వేదిఁ బురస్కరింపుఁడు పవిత్రచరిత్రు మహీసురోత్తమున్."

అని తెలుఁగునఁ గలదు. ఇచ్చట సమయానుకూలముగా "జప హోమపరాజ్ఞ ప్రశస్తసత్యవచను విప్రోత్తము" మొదలగు విశేషణము లచ్చో మూలమున వెంచినాఁడు. ఇది తననుగూర్చి మొదటఁ జెప్పఁ బడిన జపహోమపరాయణుఁడు, సంహితాభ్యాసు, నిత్యసత్యవచను, ఇత్యాది విశేషణములను సలఁపించుచున్నది.

9. వెంగిదేశ విభవమును గూర్చిన వర్ణనము మూలములో లేదు. స్వీయ దేశాభిమానముచే నన్నయ రచించినాఁడు. మూలములో

కళింగా నతిక్రమ్య వేశా నాయతనానిచ
మహేంద్రపర్వతం దృష్ట్వా తాపసై రుపశోభితం
చావర్యాం తతః స్నాత్వా తా మతీత్య మహాబలః
వేరీం తాం సమాసాద్య సంగమే సాగరస్యచ.—"

అని గోదావరీప్రశంసమాత్రమే కలదు. "కతిపయ బ్రాహ్మణ ంబడై పార్థుం డరిగి పూర్వసముద్రతీరంబున పురుషోత్తముదేవునకు -రించి మహేంద్రపర్వతంబు సూచుచు-"

క్షిణగంగ నాఁ బద్దయు నొప్పిన
  గోదావరియు జగదాదియైన
మేశ్వరంబును బెడఁ గగుచున్న శ్రీ
  పర్వతంబును జూచి యుర్విలోన
ఘమై శిష్టాగ్రహారభూయిష్ఠమై
  ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన
ణ్యసమృద్ధమై పొలుచు వేఁగిదేశ
  విభవంబుఁ జూచుచు విభుఁడు దక్షి
ాంబురాశితీరంబున కరిగి దురిత
రియైన కావేరి మహాసముద్ర
ంగమంబున భూసురేశ్వరుల కభిమ
ర్థదానంబుఁ జేసి కృతార్థుఁ డగుచు."

"ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన పుణ్యసమృద్ధ" మని చెప్పుటచే లమున వైదికాచారప్రీతి యీదేశమున నెంత విశేషముగాఁ స్పష్టమగుచున్నది.

10. "పలుదెఱంగుల పిండివంటలుఁ బప్పుకూడును నేతిపం
డలు గుడంబు-దధిప్రపూర్ణఘటంబులుం గొనివచ్చి యీ
నలఘు సత్త్వుఁడు మారుతాత్మజుఁ డన్నిటన్ గతఖేదుఁడై
బలము గల్గి కడంగె నప్పుడు బ్రాహ్మణార్థము సేయఁగాన్."

"ఇట్లు భీమసేనుం డిష్టాన్నభోజనంబునం దృప్తుండయి."

భీముఁడు చేసిన యిష్టాన్నభోజనము "బ్రాహ్మణార్థ"మనుటచే (బ్రాహ్మణుని ప్రయోజనముకొఱకు అని) అర్థమైనను ఇట్టి విశేషప్రయోగములుగూడ నీతని వైదికతాప్రవణంబగు దృష్టినే వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

ఇట్లు నన్నయ్యకుఁ బూర్వమునను, సమకాలముననుగల పరిస్థితులాతని యవతారికలో నెంతవఱకు సూచితములైనవో భారతరచనయం దాతని దృక్పథం బెట్టిదో పరిశీలించియున్నాము. ఇఁక నన్నయ తరువాతికాలపు పరిస్థితులు, నన్నయచే నసంపూర్తిగ విడువఁబడిన భారతరచన, మరల తిక్కనార్యునికాలమువఱకు నెవ్వరిచేతను జేపట్టఁబడకుండుటకుఁగల కారణములను, తిక్కనకాలస్థితి యాతని యవతారికయం దెంతవఱకు సూచింపఁబడినది తెలిసికొనవలసియున్నది.

నన్నపార్యుఁడు భారతాంధ్రీకరణవిషయకములగు నభ్యంతరములన్నిటిని దాఁటి నారాయణభట్టు సహాయముచేతను, రాజావలంబనముచేతను భారతభారతీసముద్రముఁ దఱియంగ నీఁదమొదలుపెట్టెనేగాని తాను దుదిముట్ట నీఁది యావలిపారమును బొందలేకపోయె. నుఱితుఁడు సూచించినట్లుగా నెట్లో "విధాతృన"కే అనఁగా తరువాత సుమారు 200 యేండ్లకువచ్చిన "కవిబ్రహ్మ"కే యెట్లో సాధ్యమైనదిగాని యితరులకు అథర్వణాదులకుఁగూడ దానిం దరింప సాధ్యము కాలేదు. ఇది

యిట్లగుటకు నాయా దేశకాలపరిస్థితులుఁగూడ నెంతవఱకుఁ గారణములై యుండినవో పరిశీలింతము.

నన్నయ తరువాతి కాలస్థితి

చాళుక్యకులావతంసుఁ డగు రాజనరేంద్రుని తరువాత నాతని వలె నంత శ్రద్ధతో నీయుద్యమమును బ్రోత్సహించెడివారు లేకయుండురు. ఆకారణముచే నీయాంధ్రీకరణోద్యమమునకుఁ బ్రతిస్పర్ధులై నిలిచి యింతకుఁబూర్వమే 'ఘోరరణము' సల్పిన వారి వాదబలమే మరల ప్రబలము కాఁ జొచ్చియుండును. ఒకప్రభువు తన యనుచరులలోఁ గొందఱకిష్టము లేని కార్యమును దలపెట్టి తనయధికారబలముచేఁ గొనసాగించికొనినను, ఆతఁడు గతించిన వెంటనే ప్రతికక్షులోనివారు తరువాతిప్రభువును దమపక్షమునకుఁ ద్రిప్పికొనయత్నించి వెనుకటి కార్యమునకు విఘాతము కలిగించుటకు యత్నించుచుందురు. రాజనరేంద్రుని యనంతరము నాతని యాస్థానమున నట్టి ప్రయత్నములు జరిగియుండును. ఇది యిట్లుండ రాజనరేంద్రుని పిదప నాతనికుమారుఁడగు మొదటికులోత్తుంగచోడదేవుఁడు క్రీ. శ. 1063 మొదలుకొని 1112వ సంవత్సరమువఱకుఁ బరిపాలనము చేసెను. వీనికిఁ బూర్వము రెండు తరములనాఁడే వీరికి చోళులతోడి సంబంధ మేర్పడినది. అప్పటినుండియు వీరు చోళరాజుల కూఁతుళ్లనే వివాహమాడుచు వచ్చుటంజేసి యీ చాళుక్యులకు వేఁగీదేశమునందుకంటె చోళదేశముపై నభిమానము హెచ్చుకాఁజొచ్చెను. రాజరాజు తన మేనమామయగు రాజేంద్రచోళుని కుమార్తెను అమ్మంగదేవిని వివాహమయ్యెను. ఈతని కుమారుఁడును చోళకన్యక యగు మధురాంతకదేవిని జేపట్టి చోళదేశముమీఁదనే యధికాదరముగలవాఁడై యద్దానిని జయించినపిదప రాజధాని నచ్చటికి

మార్చికొనెను. అప్పటినుండియు నీ వేఁగిదేశ మచ్చటిరాజులచే నియుమింపఁబడిన పాలకుల యధికారమునకు వదలివేయఁబడెను. పూర్వచాళుక్యులకు పశ్చిమచాళుక్యులకు జరిగిన యుద్ధములలో నీవేంగిదేశము కొంతకాలమునకు పశ్చిమ చాళుక్యుల వశమైనట్లున్నది. ఆటు పిమ్మట కాకతీయరాజులవశమైనది. మొత్తముమీఁద రాజనరేంద్రుని తరువాత నచిరకాలములోనే యీ వేఁగిదేశమున సారస్వతాభివృద్ధికిఁ దగిన రాజపోషణము, శాంతియు, స్థిరప్రభుత్వమును లేకుండెను. 12వ శతాబ్దమున నీదేశము భిన్నమతకల్లోలములకుఁ దావలంబైనది. ఒకవైపున రామానుజుని వైష్ణవమతము విజృంభించి వీరవైష్ణవమై తక్కిన మతముల నణఁగఁద్రొక్క యత్నించుచుండెను. మఱియొకవైపున వీరశైవమతము బయలుదేఱి జైన బౌద్ధమతములతో పాటు వైదికమతమునకుఁ గూడఁ బ్రతిస్పర్ధియై తద్వ్యాపనమును బ్రతిఘటింపఁజొచ్చెను. పండ్రెండవ శతాబ్ది మధ్యభాగమున మూఁడవతైలపుఁడను చాళుక్యరాజునకు సేనాపతియైయుండిన బిజ్జలుఁడు ఆతనిపై నెదురు దిరిగి చాళుక్యరాజ్యము నాక్రమించికొని తాను జైనమతాభిమానియైనను, వీరశైవమతమగు లింగాయతమతమును బయలుదేఱఁదీసిన బసవేశ్వరునికి మంత్రిపదవినిచ్చి యాతని సైన్యాధ్యక్షునిగను, ధనాగారాధ్యక్షునిగను నియమించుటయు, నీయధికారముతో నీతఁడు తన మతవ్యాప్తికై రాజ్యమందలి ధనాధికారముల నుపయోగించుటచే, బిజ్జలునికి నీతనికిఁ గలిగిన వైషమ్యము కారణముగా దేశ మొక ఘోరమగు మతయుద్ధమున మునుంగవలసివచ్చెను. ఇట్టి మతకల్లోలములతో నిండి శాంతిలేని యీ కాలమున వైదికమతమున కవలంబనము తగ్గుటచేతను, రాజరాజు తరువాతికాలమునందలి రాజమహేంద్రపాలకుల కీవాఙ్మయమున నంత యాదరము లేకుండుటచేతను, నన్నయ మొదలుపెట్టిన

వ్యాసభారతాంధ్రీకరణమును తుదముట్టించువారు లేకపోయిరి. రాజావలంబనము, మనశ్శాంతి, చిత్తస్థైర్యము, భాషాపాటవము, పాండిత్యము, మతాభిమానము, మిత్రులప్రోత్సాహము మొదలగునవెన్నియో సమకూడుటచే నన్నయ యద్దాని నిర్వహింపఁగలిగెను. చాళుక్యుల యధికారబలము, నీదేశముపై నాదరము సన్నగిలుట, అన్యమతములు దేశమునఁ బ్రబలి మతవైషమ్యములు పెరుఁగుట, సామ్రాజ్యాధికారుల దుర్బలత్వముచేఁ జిన్నచిన్న మండలాధికారులు దేశము నాక్రమించుకొనవలయునని చేసెడి ప్రయత్నములమూలమున దేశ మల్లకల్లోలముగా నుండుట, ఈ మొదలగు కారణములచే 11 వ శతాబ్దిమధ్యభాగమునుండి 12 వ శతాబ్ద్యంతిమభాగమువఱకు దేశస్థితి సారస్వతాభివృద్ధి కనువైయుండలేదు. మన మెఱింగిన యాకాలమునాఁటి కవులైనను వేఁగిదేశమునందలివారుగాక దక్షిణదేశమందలివారో లేక కాకతీయరాజ్యప్రాంతపువారో యయియున్నారు. పలువురు రాజులో, మండలాధిపతులో లేక వారి మంత్రులోయై యున్నారు. నన్నెచోడుఁడు కావేరీతీరమందలి యొరయూరు రాజధానిగాఁగల చోళమండలాధిపతియై యున్నాఁడు. ఈతఁడు శైవమతాభినివేశము కలవాఁడై మల్లికార్జునుని గురువుగాఁ బడసి గురువునే సర్వేశ్వరునిగా భావించి యట్టి యభేదబుద్ధితోఁ గుమారసంభవమును రచించినవాఁడగుటచే తరువాతికాలమున పాల్కురికి సోమనాథాదులచే వృద్ధినొందింపఁబడిన యాంధ్రదేశమందలి శైవవాఙ్మయశాఖ కీతఁడు మొదటివాఁడుగాఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతఁడు నన్నయకుఁ దరువాతివాఁడే యైనను వీరశైవుఁడగుటచే నీతనికి వైదికమతమందుఁగాని, తద్వ్యాప్తికొఱకుఁగాఁ బ్రారంభింపఁబడిన భారతాంధ్రీకరణమునఁ గాని యాదరము లేకపోయి యుండును.

ఇఁక నన్నయతిక్కనల మధ్యకాలమున నున్నవారిలోఁ బ్రసిద్ధపురుషుఁడని చెప్పఁదగినవాఁడు మంత్రి భాస్కరుఁడు. తిక్కనాదులీతనిని బ్రసిద్ధకవిగాఁ జెప్పినను, రామాయణ కర్తయని చెప్పకపోవుటచే, రామాయణకర్తృత్వ మీతనియం దారోపించుట విషయమున భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. అయినట్టి ప్రసిద్ధకవియగువాఁడు నన్నయ మొదలుపెట్టి మధ్యను విడిచివేసిన భారతామ్నాయమునే గైకొని తెనిఁగింపక, యాగ్రంథానిని తన మనుమనికి వదలివేయఁదలఁచినవాఁడువలెఁ దాను రామాణమును జేపట్టుటకుఁ గారణమేమై యుండును? రాజరాజు గతించిన పిదప నన్నయ భారతము రచించెనను ప్రసిద్ధియేగాని యాతని గ్రంథమునకు దేశమునఁ బ్రచారము లేకయుండవచ్చును. కావున నాంధ్రీకృత భారతము నీతఁడు చూచియుండకపోవచ్చును. ఇంతేకాక మంత్రిభాస్కరుని కుమారుఁడగు తిక్కభూపాలుఁడు వైష్ణవమునవలంబకుఁడై పాకనాడు, కమ్మనాడు మొదలగు దేశములలో వైష్ణవమతవ్యాప్తికిఁ దోడ్పడుచు, కాంచీపురమునందలి వరదరాజ స్వామియం దత్యంతభక్తిగలవాఁడై యనేక విష్ణ్వాలయములను నెలకొల్పినట్లు తెలియుచుండుటచే, తండ్రియగు మంత్రి భాస్కరుఁడును గొంతవఱకు వైష్ణవమతాభిమానము కలవాఁడైయుండెనని తలంపఁదగును. ఆ కారణముచే నీతఁడు వైదికమతవ్యాప్తికిఁ దోడ్పడు భారతమును విడిచి, వైష్ణవమతోద్బోధకమగు రామాయణము నాంధ్రీకరింపఁ దొడంగియుండును. తిక్కభూపాలుఁడైనను వైష్ణవమతమునం దభిమానముకలఁవాడై యున్నను, తక్కినమతములందు ద్వేషబుద్ధిలేక పరమతసహనము కలవాఁడై యుండెను. కవితిక్కన యన్ననో హరిహరులకు భేదమే లేదని తలంచుటచే నద్వైతభావమే కలవాఁడై, మరల నన్నయ భారతమును చేపట్టి తెనిఁగింప దొరఁకొనెను. దేశమున నూతనమత

కర్తలు బయలుదేఱి నూతనమతములను వ్యాపింపఁజేయుచున్న కాలమున వారి బోధనలచే నాకర్షింపఁబడినవారిలో నొక్క కుటుంబముననే కొందఱి కొకమతమందును, మఱికొందఱికి మఱియొక మతమునందును ప్రీతి విశేషమై యుండవచ్చును. కావుననే మంత్రిభాస్కరుఁడును, తిక్కభూపాలుఁడును వైష్ణవమతమునం దభిమానము కలవారై యుండ, తిక్కనసోమయాజి ప్రాచీనంబగు వైదికమతమందే తాత్పర్యము గలవాఁడై యున్నట్లో నాకాలమున నది యొకవింతకాదు. ఇట్లు భారతము పూర్తికాకుండ రామాయణాంధ్రీకరణము ప్రారంభింపఁబడుటకు దేశస్థితి, మతభేదములునే కారణములుగా గ్రహింపఁదగియున్నవి.

ఆకాలములో భారతమును వదలి రామాయణమును జేపట్టినవారిలో కోనబుద్ధభూవిభుఁడు, ఆతనికొడుకులగు కాచవిభుడు, విట్ఠలరాజు ననువారలుగూడఁ గానవచ్చుచున్నారు. వీరు రామాయణమును గద్యపద్యాత్మకంబుగఁగాక ద్విపదకావ్యముగ రచించినారు. కోనబుద్ధరెడ్డి తండ్రి విట్ఠలధరణీశుఁడని ద్విపదరామాయణముననే గనఁబడుచున్నది. ఈ విట్ఠలనాథుఁడు రుద్రమదేవికాలములో కాకతీయసామ్రాజ్యమునం దొకభాగమున కాధిపత్యము వహించిన కోన గన్నారెడ్డికి సోదరుఁడై యాతనియొద్ద సేనాపతిగానుండెను. ఈతనియన్న శైవమతాభిమానము కలవాఁడైయుండ, నీతఁడు తన పేరునకుఁ దగినట్లుగా వైష్ణవమతాభిమానము కలవాఁడువలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. ఈ కారణముచేఁగావలయు నీతనికుమారుఁడగు బుద్ధారెడ్డికూడ వైష్ణవమతాభిమానము కలవాఁడై రామాయణమును దేశీయఛందమున-ద్విపదగా రచించి తనతండ్రికంకితమొనర్చుట తటస్థించినది. కాకతీయ రాజ్యము మొదట జైనమతమునకు పిదప వీరశైవమునకు నవలంబనంబై యుండెనేగాని వైష్ణవమతమున కంతగాఁ జోటిచ్చినట్లగపడదు కాని మొదటిప్రతాప

ఈగ్రుని కాలమున గురుమల్లికార్జునపండితారాధ్యుల శిష్యుండైన సోమనాథుండు బసవపురాణము, పండితారాధ్య చరిత్రము, మొదలగు గ్రంథముల రచించి, వైష్ణవమునకు, వైదికమతమునకును విరుద్ధంబగు శివమతమును సామాన్యజనుల కందఱకు సుబోధంబగునట్లుగాను సంస్కృతవృత్తంబులను వదలి దేశీయంబగు ద్విపదలో జాను తెనుంగున రచించి బోధించినవాండగుటం జేసి, యద్దానికి పోటీగా నించుక తరువాతి కాలమున కొంత వైష్ణవాభినివేశముగల బుద్ధరాజు రామాయణమును ద్విపదగా రచించియుండును.

బుద్ధభూవిభుండు రచించిన రామాయణమునకు 'రంగనాథరామాయణము' నను పేరు వచ్చుటకు రంగనాథుండను వాండొకండా గ్రంథమునకు ప్రతి వ్రాసికొని దానిపైం దన పేరు వ్రాసికొనియుండుటయు, ప్రాచీనపు తాటియాకు ప్రతులు కొన్నింటిపైం గనంబడు నీతని పేరునుబట్టి యది రంగనాథుని రామాయణమని యవిమర్శంబుగ నొక ప్రతీతి దేశమున వ్యాపించుటయునే కారణమైయుండునేమో యని యిటీవలం గనుగొనంబడిన తంజావూరు సరస్వతీ మహాల్ లోని రంగనాథ రామాయణము యొక్క ప్రాచీనములైన తాటియాకు వ్రాతప్రతులనుబట్టి యూహింపవలసియున్నది. ఇట్లు ప్రసిద్ధులై, పేరుప్రతిష్ఠలుగల కవులందఱు మతాభినివేశమునకు లొంగినవారై యేదో యొకవిధముగ వైదికమతమునం దాదరము లేనివారే యగుటచే నన్నయ తరువాత సుమారు రెండు వందల యేండ్లవఱకు భారతాంధ్రీకరణము పూర్తియగుట తటస్థింపలేదు.

ఈమధ్యకాలమున మిగిలిపోయిన ప్రసిద్ధకవులలో నథర్వణుం డొకండున్నాండు. ఈతండు తిక్కనకుం గొంచెము పూర్వుండో సమకాలికుండో యని చెప్పందగియున్నాండు. నన్నయ తరువాత నన్నయ

తవాఁ డీతఁడని లోకప్రసిద్ధిగలుగుటచే నీతఁడు ద్వితీయాచార్యుఁ
చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఈప్రసిద్ధికిఁ దగినకారణమును లేకపో
వీలయాన నన్నయతరువాత నాతఁడు మొదలుపెట్టిన యుద్య
ను లేదా గ్రంథమును కొనసాగింపవలయునని తలఁచి కృషిసల్పిన
గో తిక్కనకుఁ బూర్వమీతఁడొక్కఁడే కనఁబడుచున్నాఁడు.
కమున నన్నయ రచించిన మొదటి మూఁడుపర్వములుగాక తరు
విరాటోద్యోగ భీష్మపర్వము లీతఁడు రచించిన ట్లగపడుటచే
రుయుద్దేశమును గొనసాగింపఁ బూనుకొనినవాఁడువలెనున్నాఁడు.
పుట్టుక పూర్వోత్తరములనుగూర్చి తెలిసికొనుట కాధార
ము లేదుగాని యీతఁడు జైనుఁడైయుండునని మాత్రము కొం
తలంచుచున్నారు. ఈతఁడు త్రిలింగ శబ్దానుశాసనమను మఱి
లక్షణగ్రంథమును రచించియుండుటచేఁ గారికావళి యిటీవలి
ఐన మఱియొకరిచే రచింపఁబడిన గ్రంథముగాఁ దలంపఁబడు
1. వీనిలో నేదియునుగూడ, కొంచెమించుమించుగా సమకాల
రచింపఁబడినదగుటచేతనో, కేతన దృష్టిపథమునఁ గూడఁ బడినట్లు
దు. ఈతఁడు రచించిన భారతమైనను జైనమతానుకూలముగ
ఁబడుటచేతనో యేమో, విశేషప్రచారములేక యుండినట్లు
ఇంతలో నద్వైతమతానుకూలముగఁ దిక్కనసోమయాజి రచిం
రతభాగము పైకివచ్చుటచే దాని కాదరములేక కాలక్రమ
గాపుమాసిపోయి యుండును. మొత్తముమీఁద నన్నయ యాం
ప మొదలుపెట్టిన భారతమును బూర్తిచేయవలయునను తలం
తరువాత సుమారు రెండువందల యేండ్లవఱకు నెవ్వరికిఁ గలిగి
కనఁబడదు. మఱియొక విశేషమేమనఁగా నీ పదుమూఁడవ
మధ్యకాలమున భారతాంధ్రీకరణవిషయమగు తలం పొక్క

ఆంధ్రభారత కవితా విమర్శనము

తిక్కనకే గాక మఱియొక యథర్వణునికిఁగూడఁ గలుగుటచే నద్దాని కప్పు డనువగుపరిస్థితు లేర్పడియుండునని యూహింపఁ దగియున్నది. దేశములో బయలుదేరిన భిన్నమతముల పరస్పరవైషమ్యము, స్పర్ధ, కొంతతగ్గి యద్వైతమతమునందుఁ గొంతయభిమానమేర్పడు కాలమువచ్చినది. మతసాంఘికస్థితి మాఱిపోవుటకుఁ బ్రారంభించినది. సాంఘికమతము మరలఁ దలయెత్త మొదలుపెట్టినది. న్యాయధర్మ శాస్త్ర విషయకములగు నిబంధనగ్రంథము లనేకములు వ్రాయఁబడఁ జొచ్చినవి. కావుననే విజ్ఞానేశ్వరీయమను ధర్మశాస్త్ర గ్రంథమును కేతన యాంధ్రమున రచించుట తటస్థించినది. ఇట్టికాలముననే తిక్కన సోమయాజి నన్నయ విడిచివేసిన వ్యాసభారతమును మరలఁ జేపట్టి యాంధ్రమున రచించుటయు సంభవించినది.

నన్నయ తరువాత రెండువందల సంవత్సరములవఱకు భారతరచన నెవ్వరును జేపట్టకుండుటకు నాతనిచే రచింపఁబడినభాగమైనను బ్రచారమున లేకుండుటయు మఱియొక కారణ మగుచున్నది. కావుననే నన్నయను గూర్చిగాని యాతని భారతమునుగూర్చి గాని యాతని తరువాత తిక్కనకాలమువఱకు నెవ్వరును బ్రశంసించినవారగపడరు. చూచిన వారు, చదివినవారు లేరు. తిక్కనయైనను బ్రథమమునఁ దాను రచించిన నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నన్నయప్రశంస యేమియుఁ జేసిన వాఁడు కాఁడు. ఆంధ్రభాష కాదికవియని, ఆంధ్రభాషావాగనుశాస నుఁడని తరువాతి వారిచే ప్రసిద్ధిగాంచిన నన్నయపేరైన నెత్తలేదు.

"మునిరాజపద్మగర్భులను వాదికవీంద్రుల నూత్నసత్కవీశ్వరు లను [illegible]" అనుచున్నాఁడు. ఆయాదికవులలో (వాల్మీకివ్యాసులా?) గాని, నూత్నసత్కవీశ్వరులలో గాని నన్నయ కూడ నుండెనో లేదో తెలియదు. ఆకాలమున నన్నయరచించిన భారతభాగము విశేష

ంగఁ బ్రచారములోనుండి, యంతఅచేఁ జదువఁబడుచు నాంధ్రావళికి
ందముంగూర్చుచునే యున్నచో, తిక్కన తాను స్వయముగా నద్దా
జదువుటచేతనే కవితావిలాస విస్తరమహనీయుఁడై నెగడినచో,
యాదికవియగు నన్నయ నామమునైన నొకసారి తన మొదటి గ్రంథ
న స్మరింపకుండునా? ఉత్తరరామాయణరచనకుఁ బూర్వము భారత
గమును జదివియున్నచోఁ గొఱవడియున్న యా పంచమవేదమును
ంగు పూర్తిచేయఁ గడంగక రామాయణము నేలచేపట్టును? ఇంకనా
ంయజ్ఞము చేయలేదనిగాని, కవితాసామర్థ్యము చిక్కలేదనిగాని
ట యుక్తిసహితముగాఁ గనఁబడదు. అట్లయైనను, ఉత్తరరామా
ంమున నాతనిఁ జేర్కొనకుండుటకుఁ గారణ మగపడదు. ఇఁకఁ
ం భారతరచనకుఁ గడంగినప్పుడైనను నన్నయ భారతమును స్వయ
ాఁ జదివి యాతని కవితాపద్ధతులందును, రచనావిశేషములందును,
ంతాదరము కలవాఁడువలె నా భారతరచనుగూర్చి కాని, తద్ర
తయొక్క గొప్పతనమునుగూర్చి గాని యేమియుఁ జెప్పక, భారత
మాత్రము విశేషముగాఁ బొగడుచు,

ఆదరణీయసారవివిధార్థగతిస్ఫురణంబు గల్గి య
ాదశపర్వనిర్వహణ సంభృతమై పెను పొంది"

మనని పద్యమున రెండుపాదములలో భారతగ్రంథ ప్రశం
చేసి,

ం దానినొడంగి మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వవిశారదుండు వి
ృదయింపు డొనర్చె మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు దక్షతన్."

ంతమున మూఁడుపర్వములు ఆంధ్రకవిత్వవిశారదుండగు నన్నయ
ంధ్రభాషలో రచించెను అని మాత్రమే చెప్పినాఁడు. విద్యా

దయితుండు, 'మహితాత్ముఁడు' అనునవి నన్నయనుగూర్చిన విశేషణములు గానియాతనికృతిని గూర్చినవి గావు. ఆ కృతియందు, నా కవిత యందును విశేషాదరమును వ్యక్తపఱుచుటలేదు. ఆంధ్రమున మొదట నుద్గ్రంథమును రచించినవానిని ఆంధ్రకవిత్వ విశారదుండనుటలో విశేషములేదు. తాను రచింపంబూనిన గ్రంథభాగమునుగూర్చి యెట్లు చెప్పుకొనినాఁడో చూడుఁడు:

" హృదయాహ్లాది చతుర్థ మూర్జితకథోపేతంబు నానారసా
భ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వ మట యుద్యోగాదులంగూడఁగాఁ
బదునేనింటిఁ దెనుంగుబాస జనసంప్రార్థ్యంబులై పెంపునన్
దుదిముట్టన్ రచియించు టొప్పు బుధసంతోషంబు నిండారఁగన్."

"కావున భారతామృతము కర్ణపుటంబుల నారఁగ్రోలి యాంధ్రావళి మోదముం బొరయునట్లుగ" రచింపఁబూనినాఁడు. నన్నయభాగము గూడఁ జదివి యాంధ్రావళి యిట్టి యానందమును బొందుచున్నచో దానినిగూర్చి యించుకైనఁ జెప్పఁడా? నన్నయభాగమును జదివి తా నట్టియానందమును బొందితిననియైనఁ జెప్పఁడా. ఏమియుఁ జెప్పలేదు. తనకు వైదికమార్గమునందుఁ గల యభిమానమునుగూర్చి, తనకుఁ బ్రత్యక్షమైన యిష్టదేవత చెప్పినట్లుగా, నిట్లు తెల్పినాఁడు.

" వైదికమార్గనిష్ఠ మగువర్తనముం దగ నిర్వహించుచు
న్భేదములేని భక్తి నతినిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండ మ
త్పాదనిరంతర స్మరణ తత్పరభావము కల్మి నాత్మ స
మ్మోదముఁ బొందఁ గావ్యరసముం గొనియాడుచునుండు దప్పకున్."

ఇట్లు వైదికమార్గమునందలి ప్రీతియు, పంచమవేదంబగు భారతము మూలముగా నా మతమునందలి ధర్మాద్వైతస్థితిని వ్యాపింపఁజేయు

అమలోదాత్త మనీష నే నుభయకావ్యప్రౌఢిఁ బాటించు శి
ల్పమునం బారగుఁడం గళావిదుఁడ నాపస్తంబసూత్రుండ గౌ
తమగోత్రుండ మహేశ్వరాంఘ్రికమలధ్యానైకచిత్తుండ న
న్న[illegible] సన్నుత్యులన్.
[illegible]

నుద్దేశమును, చాళుక్యప్రభువు లొనర్చిన మహాత్కార్యమునందలి గౌరవమును, వారి ప్రోత్సాహమున భారతాంధ్రీకరణకార్యమునకుఁ బూనిన నన్నయయందలి భక్తియుఁ గారణములుగాఁ నాతఁ డొనర్చిన మూఁడుకృతులను వదలి తిక్కన తిక్కన పర్వముల నాంధ్రమున రచింపఁబూనిన ట్లూహింపఁదగియున్నది. అంతేకాని నన్నయ రచించిన భాగమును సంపాదించి, చూచి చదివి యానందించి, దానిమూలముననే కవితావిలాసవిస్తర మహనీయుఁడై మిగిలిన భాగమును బూరించినట్లు తోఁచదు.

ఆరణ్యపర్వశేషపూరణప్రశంస

తిక్కన నన్నయ వ్రాసిన గ్రంథభాగమును జూచినాఁడన్నచో నన్నయ మూఁడుకృతులు సంపూర్ణముగా వ్రాసియుండిన బాధలేదు గాని, యట్లుగానిచో, రాజ్యతంత్ర మవలీలగ నడపి పరదేశములకేఁగి రాజులను మెప్పించి పరమతముల ఖండించి దిగ్విజయముగాంచి యత్యంతమేధావంతుఁడును, ధైర్యస్థైర్యములు గలవాఁడు నని పేరుగాంచిన తిక్కన యరణ్యపర్వభాగమును బూర్తిచేసినచో మృత్యువువాతఁ బడుదునేమో యను భయముచేఁ బిఱికిపందవలె వెనుదీసినాఁడని చెప్పవలసివచ్చును. తిక్కన నన్నయభారతమున మూఁడుకృతులు సంపూర్ణముగా నుండుటనుజూచి నాలవకృతి ప్రారంభించినాఁడన్నచో రాజమహేంద్రవరమునఁగల మూలప్రతి నీతఁడెట్లో విశేషప్రయత్నముచేసి సంపాదించి ప్రత్యంతరము వ్రాయించకుండఁ దిరిగి పంపినాఁడనియో, లేదా, యే గణపతిదేవుని యాస్థానమునకుఁ బోవుసమయముననో రాజమహేంద్రవరమునకుఁ బోయి యాప్రతిని జూచి వచ్చినాఁడనియో చెప్పవలెను. కాని దేశమున ననేకప్రతులున్ననియు, నాప్రతులన్ని

టిలో మూఁడాశ్వాసములు సంపూర్ణముగా నున్నవనియుఁ జెప్పినచో తిక్కన తరువాత నేఁబది యఱువది సంవత్సరములలో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ చూచుసరికే దేశమునఁగల ప్రతులన్నిటిలో నొక్క భాగము మాత్రమే మాత్రముగా శిథిలమైనదనుట విశ్వాసపాత్ర మెంతమాత్రము గాదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు దొరకిన ప్రతిలోఁ గొంతభాగము పోయియుండెననినచో, నన్నయ వ్రాసిన భాగము తరువాతనైన దొరకవలసినదే గదా. దీనినిబట్టి నన్నయ యరణ్యపర్వము పూర్తిగాఁ గొంత వ్రాసి చనిపోఁగా, నాతని తరువాత నాగ్రంథము నావరించి ప్రత్యంతరములను వ్రాయించి వ్యాప్తిలోనికిఁ దెచ్చినారు లేకుండుటచే, తిక్కన యీభారత ప్రతిని జూచెనే లేదనిగాని, దేశమున దానికి ప్రచారము లేకుండుటచే, నొక్కటే ప్రతి యుండఁగా నద్దాని నెఱ్ఱన తిక్కన చూచి, యందు మూఁడాశ్వాసములు సంపూర్ణముగా నుండుటచే నాలవపర్వమును మొదలుపెట్టి పూర్తిచేయఁగాఁ, గొంతకాలమున కాప్రతియందలి చివరభాగము శిథిలమైపోఁగా నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ దానిని పూరించెనని కాని, లేదా, తిక్కన యసంపూర్ణగ్రంథము నే చూచినను మతిభ్రమణ భయముచే నాభాగమును పూర్తిచేయక వదలివేసెనని కాని, మూఁడువిధములుగా మనము తలంపవలసియున్నది. ఇందు మూఁడవదానికంటె రెండవది, రెండవదానికంటె మొదటిది సంభావ్యమై బలవత్తరముగా నున్నట్లు తోఁచకపోదు. ఏది యెట్లున్నను, అరణ్యపర్వమును నన్నయ సంపూర్ణముగా రచించెననియు, మూఁడుపర్వములు దేశమున బాగుగా ప్రచారములో నుండఁగా, తిక్కన యొక ప్రతిని జూచి నాలవపర్వము మొదలుపెట్టి భారతమునంతను పూర్తిచేసెననియు, నాతని తరువాత నలుబదియేండ్లకు నరణ్యపర్వమునఁ జివరిభాగము మాత్రము నష్టమైనట్లు క్రిమిదష్టమై శిథిలముకాఁగా నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ నన్నయపేరే పెట్టి యాశిథిలభాగము నష్టమైనట్లు

పోయిన వర్ణనములను, పదములను, పాదములను స్వయముగా నతికి తద్ర చనయకా నారణ్యపర్వశేషమును పూరించెననియుఁ జెప్పుటమాత్రము సముంజసముగాఁ గనఁబడదు. నన్నయభావములు, పదగుంఫనములు, వాక్యవైఖరి, అక్కర వృత్తప్రయోగము, మొదలగు రచనా రీతులెన్నియేని యీభాగమునఁ గనఁబడుచున్నవి గావున నీభాగము కూడ నన్నయ రచించినదే; వర్ణపద పాదముల పూరణము మాత్రమే యెఱ్ఱాప్రెగ్గడచేసిన పూరణమనుటయు నెంతమాత్రము యుక్తియుక్తము కాదు. ఏలయన నెఱ్ఱాప్రెగ్గడయే "తద్రచనయకా" పూరించితినని వ్రాసికొనినాఁడు. ఒకపర్వములో చివర కొద్దిభాగము మాత్రమే కొఱవడి యుండుటచేతను, తక్కిన పర్వములన్నియు తిక్కనార్యుఁడు రచించియుండుటచేతను, ఆ స్వల్పభాగముకూడ నన్నయ పేరనే యుండుట యుక్తమని తలంచి యాతని రచననే యనుకరించి పూర్తిచేయుటకు యత్నించి, యట్లే చేసితినని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఇప్పుడు మనము చూడవలసిన దేమనఁగా నీయనుకరణ ప్రయత్నములో "తద్రచనయకా"—నన్నయరచనయే యని చూపించుటలో నీతఁ డెంతవఱకు నెగ్గినాఁడు? ఎక్కడ నే భేదము లేక నన్నయ యేదృష్టితో భారత రచనను మొదలుపెట్టి రచించినాఁడో, ఆదృష్టితోడనే తానును రచించుచు, నన్నయ రచనా పద్ధతినంతను దెచ్చి యీభాగమున నిలిపినాఁడా, లేక కాలక్రమమున భాషలోఁగలుగుచుండెడి మార్పులు, తిక్కన రచించిన తక్కిన భారతభాగమును జదువుకొనుటవలనఁ గలిగిన కవితాసంస్కారము నీతని యరణ్యపర్వశేషరచనలో నేమైనఁ బొడసూపుచున్నవా యని మనమించుక పరిశీలించినచో, నిది నన్నయరచనయగునా, ఈతఁడు చేసినది శిథిలగ్రంథపూరణమా లేక యనుకరణ పద్ధతిమీఁదఁ జేయఁబడిన స్వతంత్రరచనయా యను విషయము నిర్ధా

రణచేయుట కవకాశము కలుగును. అటుపైని ఈ యరణ్యపర్వభాగ పూరణము 'తద్రచనయకాఁ' జేయుటకుఁ గారణము, నన్నయ దుస్స్వభావదుర్విపాకము కారణముగా నాతనికిఁ గలిగినదని తరువాతివారు బయలుదేఱఁదీసిన మతిభ్రమణరూపకథామూలకము భయమా? లేక నన్నయతిక్కనలు తలపెట్టి పూర్తిగావించిన యుద్యమమందలి భక్తియా యను విషయముకూడ తేలఁగలదు.

ఈసందర్భమున నన్నయ భారతభాగమును (అనఁగా మొదటి రెండుపర్వములు - మూఁడవపర్వము 4-ఆ. వఱకు) తరువాతి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ రచించిన యరణ్యపర్వశేష భాగముతోఁ బోల్చిచూడవలసిన యావశ్యకత యేర్పడుచున్నది. ప్రస్తుత మరణ్యపర్వశేషభాగములోని యక్కరపద్యములను నన్నయ భారతభాగములోని వానితోఁ బోల్చి పరిశీలించినచో నది యేతద్విషయనిర్ణయమునఁ గొంతవఱకుఁ దోడ్పడఁ గలదని తోఁచును. నన్నయతరువాత నక్కరగవృత్తము లాంధ్రకవితలో నంతరించినవి. తిక్కనార్యుఁడుగాని నన్నెచోడాదులుగాని వాడి యున్నట్లగపడదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడయైనను తన యితరగ్రంథములలో వాడలేదు. నన్నయ రచించినట్లే తానును "తద్రచనయకా" రచింపఁ బూనినాఁడు గనుక ఈవృత్తములను వాడినాఁడు. అక్కరపద్యములు కనఁబడుచున్నవి గావుననే యిదినన్నయకవితయే యనినచో నీపద్యముల లక్షణ మొక్కతీరుననే యుండవలయునుగదా. కాని వీనిలో లక్షణభేదము కొంత గానవచ్చుచున్నది. నన్నయ మధ్యాక్కరలలోఁ బ్రతిపాదమునను నాల్గవగణము తరువాత యతి పాటించినాఁడు. కాని యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ మూఁడవగణము తరువాతనే యతి పాటించినాఁడు. తెలుఁగు లాక్షణికు లందఱు నీపద్యమునకు లక్షణము చెప్పుటలో నన్నయ రచించిన పద్యముల లక్షణమును గ్రహించి

చెప్పక, యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ రచించిన పద్యముల లక్షణమునే గ్రహించి, అనఁగా ప్రతిపాదమునను రెండింద్రగణములు నొకసూర్యగణము గలిగి మూఁడవగణము తరువాతనే యతి యని యిట్లు మధ్యాక్కరకు లక్షణము చెప్పియున్నారు:

" ఓజతో నిద్దరింద్రులును
 నొక్కయాదిత్యుండు మఱియు
రాజితంబుగ నిద్దఱమర
 రాజులు నొక్క సూర్యుండు."
—అనంతుడు.

" మనుపుగాఁ బ్రాసంబుఁగూర్చి
 మూఁటిపై విరమంబు నిల్పి
చన నింద్రయుగళంబుమీఁద
 జలజాప్తు నొక్కనిఁ జేర్చి
యినుమడించిన నాలుగణము
 లెనసిన నొక్కపాదంబు
దనర వక్కాణించి నంతఁ
 దగు నిట్లు మధ్యాక్కరంబు."
—అప్పకవి.

మొదటి రెండున్నరపర్వములలోని యక్కరపద్యముల లక్షణమును గ్రహించిచెప్పక, తుదిపర్వములలోని పద్యలక్షణమునే, యీ పద్యలక్షణముగా లాక్షణికులు గ్రహించుటచే, నప్పటికే యిప్పటివలెనే మొదటిభాగములోని నన్నయ మధ్యాక్కరలకు లక్షణము సరిగా కుదురక చిక్కుకగానుండుట తటస్థించినదని చెప్పవలసియున్నది. యుద్ధమల్లుని శాసనములోని యక్కరలలో నాలవగణము తరువాతనే యతి

కనఁబడుచుండుటనుబట్టి నన్నయ యీ ప్రాచీన సంప్రదాయమునే యవలంబించియుండుననుటకు సందేహము లేదు. నన్నయభాగములోనిపద్యములలో లక్షణము సరిగాఁ గిట్టకుండుటకుఁ గారణ మీపద్యములు దేశీయములై మాత్రాగణబద్ధములై, యంతకు పూర్వము దేశీయులచేఁ బాటలలో నుపయోగించుకొనఁబడినవై యుండుటచే నా పాటల కనుకూలముగా నొకమాత్ర హెచ్చించుటయు, నొకటి తగ్గించుటయు సంభవించుచు నియతమైన లక్షణము లేకుండుటయే యై యుండును. కన్నడభాషలోని యక్కరవృత్తముల లక్షణము విషయమునఁ గూడ నీచిక్కు గలుగుచునేయున్నది. వ్రాతప్రతులలోని పాఠభేదములుకూడ నీచిక్కుకు మఱియొక కారణమైయుండును. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడయు నరణ్యపర్వశేషమున నక్కరలను రచించినను లక్షణము విషయమున మాత్రము నన్నయ ననుసరింపక, తన ప్రత్యేకతను, స్వాతంత్ర్యమును జూపియున్నాఁడు. యతిస్థానమును మార్చినాఁడు. నన్నయయె యీభాగమునందలి పద్యములలో యతిస్థానమును మార్చి రచించినాఁడనుట పొసఁగదుగదా. అరణ్యపర్వములో నొక్క యాశ్వాసముననే- 4 వ యాశ్వాసమున-పూర్వభాగములోని పద్యము లొకరీతిని, ఉత్తరభాగములోనివి మఱొకరీతిని గనఁబడుచు నీకవిత్వము భిన్నకవికర్తృకమని వ్యక్తము చేయుచున్నవి.

4 వ ఆ. పూర్వభాగమున, రెండు మధ్యాక్కరలు గలవు.

" ఏ నేఁడు లగుడెంచె నర్జునుఁ డరిగి
యింతక్క్రే తెంచుఁ
బూని దివ్యాస్త్రముల్ వడసి యస్మహా
భుజుభూరిసత్వ............."   —అరణ్య. 4-3.

" పదివేల గజములు బలము గలవాఁడు పౌలస్త్యుతోడఁ
గదనంబుఁ జేసి యనేకయక్ష రాక్షసుల నిర్జించి."
—అరణ్య 4_105.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వములో—4 వ ఆశ్వాసమునందే,

" అసదృశతేజుఁడు బ్రాహ్మణానీక సహితుఁడై కడఁగి
పసుగాతియందు నధర్మవర్తులై యున్న మ్లేచ్ఛులను."
—అరణ్య. 4_312.

ఇట్లొక్కయాశ్వాసముననే, యొక్కపద్యమును రచించువిషయముననే యిట్టి భేదము గనఁబడుటంజేసి పూర్వభాగమును రచించినాతఁడే యుత్తరభాగమును రచించియుండలే దనుటకుఁ బ్రబలకారణము కనఁబడుచున్నది.

ఇది ఛందోవిషయకమైన భేదము. ఇఁక భాషాభావసామగ్రీవిషయమునను, కథానస్తుప్రపర్తనారీతులను నన్నయకవితకును, నారణ్యపర్వశేషకవితకును గలవ్యత్యాసము నారయుదముగాక. ఆరణ్యపర్వశేషమును నన్నయరచనవలెనే గనఁబడునట్లు చేయుట కనేక ప్రయత్నములనుచేసి—అనఁగా నాతఁడు ప్రయోగించిన యక్కరవృత్తములను బ్రయోగించియు, నాతని పద్యములఁబోలిన పద్యములను "రయవిచలత్తురంగమతరంగములన్" ఇత్యాదులను రచించియు, నన్నయకు స్వాభావికములగు పదబంధములను, దీర్ఘసమాసములను "అఖిలజలధి వేలావలయితంబు" ఇత్యాదులను వాడుకొనియు, నాతనివలెనే తిక్కనకంటె నెక్కువపాలుగా సంస్కృతపదములను గలిపి తత్సమబహుళంబగు భాషలో రచించియు—తద్రచనయని స్థూలదృష్టితోఁ జదివినవా రనుకొనునట్లు చేసినను, తిక్కనార్యుని భాష

తమను విశేషముగ శ్రద్ధతో, సత్యంతాదరముతో, విమర్శనాదృష్టితోఁ జదివికొని యాతని కవితావిశేషలక్షణములను గుర్తించియున్నవాఁ డగుటచే, నన్నయ రచించినట్లే రచింపవలెనని మొదలుపెట్టి, యట్లే రచించితి నని తలంచి, పైకి వ్యక్తముచేసినను, తిక్కనార్యుని కవితాప్రభావ మీతనికిఁ దెలియకుండఁగనే యీతని కవితలోఁ బ్రవేశించి, యీతనికవితను నన్నయకవితనుండి వేఱుపఱుచుచునే యున్నది. ఇట్లాంధ్రవాఙ్మయమున సుప్రసిద్ధులై ప్రమాణకవులగు కవిత్రయమువారిలో మూఁడవవాఁడగు నీయెఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవితారచనయందు మొదటి యిద్దఱుకవులయొక్క విశేషలక్షణములే యొక్కచోఁ గలిసి యతిహృద్యంబగు సమ్మేళనమును బొంది యాతని కవిత కసమానంబగు రామణీయకత్వము నాపాదించినవి. షేక్స్పియర్ మహాకవినిగూర్చి డ్రైడన్ (Dryden) చెప్పినట్లుగా* నన్నయ తిక్కనల యంశములే గలిసి యీతనియందుఁ గానవచ్చుచున్నవి.

ఆరణ్య పర్వశేషమునందలి తిక్కన యనుకరణములు

నన్నపార్యుని కవితయందుకంటె నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవితలో దేశీయపదప్రయోగము కొంతయెక్కువగాఁ గనఁబడుటయేగాక వర్ణనాంశములందుఁగూడ నీతఁడు తిక్కనార్యుని యనుకరింప యత్నించె ననుట కీక్రింది సముద్రవర్ణనమే నిదర్శనము:

" గరుసులు గడవంగఁ గదలి యల్లల్లన
యొత్తుచు నెడదుల నుత్తరించి

---

* The force of Nature could no further go
To make a third, she joined the other two.

వేడుకఁ జేతులు విచ్చి యాడెడు నట్లు
లోలోర్మిపంక్తులఁ గ్రాలిగ్రాలి
ప్రచురహాసస్ఫూర్తి ప్రసరించుచాడ్పున
నురుఫేనరోచులఁ దెరలు గవిసి
యురుపడి వర్ధిల్లు చున్న జలంబుచేఁ
బొంగారి దెస లెల్ల మ్రింగికొనుచుఁ
ప్రబలవిలయకాలపటురయబహుళ స
మీరసంఘు దుర్నివార మగుచు
నుగ్రభంగిగాఁ బయోనిధు లొక్కటఁ
బెల్లు రేఁగి జగము లెల్ల ముంచె."

ఇది విరాటపర్వమున తిక్కనార్యుని శమీవృక్షు వర్ణనపద్యమును బోలియున్నది. చూడుఁడు:

" నెగసినకొన లేచి నింగి యంతంతకు
నవులఁ ద్రోవఁగఁ దనరారుదాని
జాఁగినశాఖ లాశాచక్రముల కొలం
దులు బార వెట్టంగఁ బొలుచుదానిఁ
గవఁ లొండొంటితోఁ గదియుచు నెడములు
మ్రింగి ప్రబ్బఁగ సొంపు మిగులుదాని
లోనిజొంపము పవలును బెనుజీఁకటి
నొదవించి పొదలంగ నొప్పుదానిఁ
గనియెఁ బవమాన వివిధవర్తనకళాని
వర్తిఁ గాక మూకారవస్ఫూర్తి జాత
భీతిపరిసరవర్తి నాభీలభుజగ
చండమూర్తి శమీతరుచక్రవర్తి."

మొదటి నాలుగుపాదములలోఁ జిన్నచిన్న యచ్చ తెనుఁగుపదములలో దానిస్వరూపముఁ జక్కఁగా వర్ణించి, తుది గీతములో దాని భయంకరాకారమును నొకపెద్ద సంస్కృతసమాసములో భీకరముగా వర్ణించుట పై రెండుపద్యములకు సమానము. దెసలెల్ల మ్రింగుట, ఆశానక్రముల కొలందులు బొగవెట్టుట అను సమానభావములుకూడ నెఱ్ఱన తిక్కన ననుకరించుటను వ్యక్తముచేయును. ఇట్టిసందర్భముల నన్నయశైలి కేవల సంస్కృతజటిలంబై మహోదధిగాంభీర్యమునే దలపించు చుండును.

"అలఘుఫణీంద్రలోక కుహరాంతరదీప్తమణిస్ఫురత్ప్రభా
వళి గలదాని, శశ్వదుపవాసమహావ్రతశీతపీడితా
నలమునిసౌఖ్యహేతువిలసద్బడబాగ్నిశిఖాచయంబులన్
వెలిఁగెడుదానిఁ గాంచి రరవిందనిభానన లమ్మహోదధిన్."

ఆరణ్యపర్వశేషములోఁ గొన్నిపట్ల సంభాషణాశైలి తిక్కన సంభాషణాశైలిని బోలి సయుక్తికంబై, జాతీయయుక్తంబై, నన్నయ గవనకంటె రమ్యతరముగాఁ గనఁబడును. ఆరణ్యపర్వము 4-ఆశ్వాసమునందలి యత్రిగౌతమసంవాదమున తిక్కనశైలి యనుకరణము గానఁబడును. నానుదేవుని శిష్యుఁడు శల్యుని గుఱ్ఱముల నడుగుట:

"ఇమ్మై నరేశ్వర మాతుర
గమ్ముల నీకార్య మయ్యెఁ గాదే కడు లో
భమ్మున నను నొడ్లసొమ్ములు
రమ్మన్నను నచ్చునే యొరవు నత మగునే."

"అనవుడు శల్యుఁ డిట్లనియెం
జను నినుఁ బుత్తెంచె నతఁడు నాలుదు వీవుం

గొనిపోవఁ దురంగంబులఁ
జను మీదుర్వ్యాపణములు సైఁపవు మాకున్. "

... ...

" అనిన విని యేటిమాటలు
వినువారలు నవ్వ రకట విప్రులధనముల్
గొని వేఱ యొంటి నిచ్చెద
నను టిది యేనాఁటి చంద మని ముని పలికెన్."

—ఆరణ్య. 4-352.

" వినుఁడీ సర్వజనంబులుం గడఁగి యీవిప్రుల్ దురాలాపు దు
ర్జనునిం దుస్మదనస్మదీయకమహాచాపోగ్రనిర్ముక్త బా
ణనిపాతచ్ఛిదురాంగరక్తజలశోణక్షోణిసంసిక్తుఁగాఁ
గనుఁడీ యీదురితాత్ము నంచు నతిశీఘ్రప్రాప్తకోదండుఁడై."

ఇందలి సంబోధనములలోని స్వాభావికత్వగుణము (realistic touch) గమనింపఁబగి యున్నది.

"శర మరిఁ బోయుటయును ద
త్కరయుగ్మము బాణకార్ముకంబులతోఁ జె
చ్చెర సంస్తంభము నొందుడు
నరనాథుఁడు విస్మయావనత మానసుఁడై."

"పుల్లనడి చలము గోపము
సొల్లనడి చనంగఁ గొంతప్రొద్దు మొగమునన్
వెల్లఁదనము గదుర నిలిచి
యెల్ల జనులు వినఁగ మఱియు నిట్లని పలికెన్."

"ఆడితిఁ బెక్కుమాట లవియన్నియు వమ్మయిపోయె నస్త్రసం
తాడనశక్తి గీడ్పడియెఁ దథ్యము బ్రాహ్మణశక్తి యెక్కుఁ డే
నోడుదు వామదేవునకు నో జనసంఘములార సజ్జనా
గ్రేడితకీర్తి నిమ్మని నమిత్రనిషూదను నాశ్రయించెదన్."

పైపద్యములలో స్తంభము నొందిన నరనాథుని విస్మయాపన్నత మనస్కత్వము, నాసమయమునందలి యాతనిమనోవృత్తులయందలి క్రమపరిణామము (gradual development) వానికిని బాహ్యాకారమునకును గల సాందిక యెంత చక్కగా వర్ణింపఁబడియున్నదో చూడుఁడు. ఇట్టివర్ణనలు తిక్కనసొమ్ము. నన్నయభాగమున నిట్టిమనోవృత్తులవివరణము గానరాదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ తిక్కన ననుసరించి రచించె ననుటలో సందేహము లేదు. తుదిపద్యములోని యాతని పలుకు లెంతయు రమ్యములై సందర్భానుకూలములై నాటకగుణముకలవై యున్నవి. (Speech how dramatic!)

ఆరణ్యపర్వ మైదవయాశ్వాసమున నింద్రుఁడు కుమారస్వామితోఁ బలికిన యీ క్రిందిపద్యమునందలి రచనావైఖరి విరాటపర్వములోని యుత్తరునివాక్యములతోఁ బోల్పఁదగియున్నది:

"అనుచెఱ నింద్రుఁ డిట్లనియె నట్లయినం గడులెస్స దేవ నీ
యనిమిషనాయకత్వమున కంగ దభిషిక్తుఁడ వై ముదంబుతో
నను నిగొమ్ము నీదుకరుణన్ దొసఁగెల్లను తీఱియుండెదన్
ఘనతరశౌర్యసారుఁడవు గావున నర్హుఁడ వింద్రలక్ష్మికిన్."

—ఆరణ్య. 5-226.

విరాటపర్వమునందలి యుత్తరుని మాటలు:

"మనము కలంకదేఱి రిపుమర్దనవిక్రమ యెక్కు తేరు నీ
ఘనభుజశక్తిప్రాపున నఖండితశౌర్యమహోన్నతుండ నై

యనిమొనసారథిత్వము మహత్త్వము వైరులుమెచ్చఁగాఁ బెడన్
ననుఁబనిగొమ్ము లెమ్ము కురునాథు నదల్పు మరల్పు గోవులన్."

సత్యాద్రౌపదీ సంవాదముకూడ సంభాషణాశైలిలో రచింపఁ బడుటయే గాక యిందలి జాతీయము, మనోవృత్తివివరణరీతులు తిక్కనశైలినే యనుకరించిన ట్లున్నవి.

(ఆరణ్య. 5-291):

"ఏనును నీవలన నిజము
గా నిది యంతయును నెఱిఁగి కమలదళాక్షుం
బూని వశగతునిఁ జేసి య
నూనస్నేహానుభోగయుక్తిఁ దలిర్తున్."

"అని యడిగిన మది నించుక
గినుక వొడమ నడఁచుకొనుచు కృష్ణ మృదులహా
సిని యగుచు కృష్ణభామినిఁ
గనుకొని యిట్లనియె నిర్వికారాకృతి యై."

మదిని బొడమిన కినుక నడఁచికొనుట (మనోవృత్తిగోపనము), మృదులహాసిని యగుట, తనకు నిర్వికారాకృతియై పలుకుట—ఇట్లు మనోవృత్తుల గమనశైఖరిని విశదీకరించునట్టియు (psychological descriptions or descriptions of mental attitudes and conflicts)· నాటకాభినయమును సూచించునట్టియు వర్ణనల నత్యద్భుతముగాఁ జేయుటలోని ప్రాగల్భ్య మొక్క తిక్కనకె చెల్లినది. తిక్కన ననుసరించి, యాతఁ డసమానచాతుర్యముతో చిత్రించిన ద్రౌపదీ పాత్రముయొక్క తత్త్వమును బాగుగాఁ దెలిసికొనినవాఁడు గనుకనే యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ యీ సందర్భమును తిక్కనవలె రచింపఁగలిగినాఁడు.

నన్నయయే యైనచో నిట్లు రచింపలేకపోయియుండును. అప్పుడు ద్రౌపది యేమి పలికినదో ఆ పలుకులు తిక్కన చిత్రించిన యామె స్వభావమున కెంత నగియున్నవో పరికింపుడు:

"నను నిట్లు ద్రుష్టవనితా
జనము నటులుగాఁ బలంపఁజనునే నీకుఁ
మన సొప్పదు పురుషోత్తము
వనితవు గాఁదగవు నీవు వనరుహనయనా.

"అని మేలంపుఁజందంబున దాని వివేకవిహీనత దెలుకపడ నాడి పాంచాలి మఱియు నిట్లనియె".

ఈ మేలంపు జందంబునఁ నతిగంభీరముగా తిట్టినట్లు గాకుండ, పొగడినట్లు గాకుండ నతిగంభీరముతోఁ బలికించుట తిక్కన వైఖరియే గాని నన్నయది కాదు. అట్లు తాను పతుల యెడలఁ బ్రవర్తించురీతి నంతను వివరముగాఁ జెప్పి తుదకు

"ఇట్టి వర్తనముల నెపుడుఁ బాండవులకుఁ
దగిలి ప్రియము సేయఁ దగితి గాని
మగుల నీవు చెప్పు మందులు మాయలు
నింద్రజాలములును నే నెఱుంగ."

అని యన్నది. ఈ వాక్యములలోని జాతీయము, భాషాశక్తి (force of language), జిగి యెట్టిదో పరికింపుడు.

ఈ సందర్భమున నీ ద్రౌపదీ చిత్రమును విరాటపర్వమున కీచకవధానంతరము సుధేష్ణను జూడంజను ద్రౌపదీస్వరూపచిత్రముతో బోల్చి చూడఁదగియున్నది. ఆమె "అంతఃపురము సొచ్చి సహోదరమగణ్యశోకాతుర యగు కైకేయికడకుం జనునప్పుడు—

"ముదమున నెలమి సొంపాదవి నెమ్మొగమునఁ
దోఁపంగ నచ్చినఁ ద్రోచి త్రోచి
లలి నుల్లసిల్లుచు లలితలోచనదీప్తు
లవర నుంకించిన నాఁగి యాఁగి
సంతసంబున బాలిశము లగుచెయ్వులఁ
దొడరవచ్చిన చేయ కుడిగి యుడిగి
మనమున నుబ్బుమై మాట నాలుకకు రాఁ
గడగిన నాడక కడపి కడపి
ధీరయై యిట్లు సమ్మదపూరమునకు
గరువతన మనుబలితంపుఁ గట్ట వెట్టి
వెలఁది యెఱుఁగనియది వోలె వికృతి లేక
యల్ల నెప్పటియట్టుల యరుగుటయును."

ఇందామె మనమునఁ బుట్టు భావములను బైకిఁ గనఁబడనీకుండుటకుఁగాఁ జేసిన ప్రయత్నమును వర్ణించుచు, భావసంఘర్షణము నతిక్రమించి భావగోపనము చేయుటలో నామె చూపిన ధీరత్వము నెంత చక్కఁగా తిక్కన వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. నాటకరంగమునం దెట్లో యట్లే యీ సందర్భమున ద్రౌపదీపాత్ర మభినయింపవలసిన విషయమంతయు నీసీసపద్యములో వర్ణించిచెప్పి యాపాత్రమును మనమనోనేత్రము నెదుటఁ దెచ్చిపెట్టినాఁడు. ఈపద్యమందలి భావమును రంగమున నభినయించి చూపుటకు నాటకాభినయమునం దారితేరిన దిట్టరులకుఁ గాని సాధ్యమగు నని తోఁచదు. ఆధునికాంధ్రనాటకరంగమునఁ బ్రసిద్ధులగు వారీతిక్కన రచించిన ద్రౌపదీపాత్రమును గమనించి యాతఁడు సూచించినరీతి భావచ్ఛాయలను గనఁబఱచుచు, నాపాత్రము నభినయించినచో నతిరమ్యముగ నుండఁగలదని తోఁచుచున్నది. పై సత్య

భామతోడి సంవాదసందర్భమును రచించుటలో నెట్టాప్రెగ్గడ యీ తిక్కన ననుకరించె ననుటలో సందేహము లేదు!

తగినసందర్భము దొరకినను నన్నయపాత్రలయొక్క మనోవృత్తులను వర్ణింపక కథాగమనికయందు మాత్రమే గౌరవమును జూపి విడిచివేసిన ఘట్టముల నొకటిరెండింటిని జూపెదను. మనమునఁ బొడము విరుద్ధ భావముల సంఘర్షమును జూపి తాత్కాలికమనోవృత్తులను జక్కగా వివరించుట కనువగు సందర్భ మొకటి యారణ్యపర్వమునఁ బ్రథమాశ్వాసమున నర్జునుఁడు పాశుపతాస్త్ర సంపాదనకై తపంబు సేయఁబోవున పుడొకటి తటస్థించినది. అర్జునుని యస్త్రసంపాదనోద్యోగమునకు సంతసము, తాత్కాలికమగు వియోగమునకు దుఃఖము నెట్లు వారివారి మనోవృత్తులను ద్రిప్పినవో చూపుట కవకాశము కలదు. కాని నన్నయ యెట్లు రచించినాఁడో చూడుఁడు:

"దివ్యాస్త్రలాభార్థంబుగా నగ్రజుచే ననుజ్ఞాతుండై, విధి హోమసంతర్పిత పితృహోత్రుండును, బ్రాహ్మణకృత స్వస్త్యయనుండును నై, ధౌమ్యాది మహీసురవరులను, భ్రాతృవరులను వీడ్కొని తపంబున కరుగ సమకట్టిన..............,అతని గాండీవహస్తు నక్షయ బాణతూణీరయుగళు నుత్తుంగభుజునిఁ జూచి పొంగి యంతర్హితభూతములును, బ్రాహ్మణప్రవరులుఁ బార్థునిమనమునఁ దలఁచిన యర్థంబు వడయ కిష్టసంసిద్ధి యయ్యెడు, సర్వవిఘ్నములు శాంతిఁ బొందెడుమని సంతసంబునఁ బల్కిరి."

అర్జునుఁ డేఁగునపుడు సోదరు లొక్కమాటయైనను పలుకలేదు. ఆతఁడు తలపెట్టిన యుద్యమమునకు సంతోషముగాని, వియోగమునకుఁ బరితాపముగాని యేమియు వెలిఁబుచ్చియుండలేదు. జాగరూకుఁడవై

తపంబు సలుపుమని హెచ్చరింపనైన లేదు. ఈతనిఁ జూచి పొంగి పలికినది అంతర్హితభూతములును, బ్రాహ్మణప్రవరులును మాత్రమే. ఇట్లు వైదికకర్మలను గూర్చియు, వైదికాచారములఁగూర్చియు వర్ణింపవలసిన పట్ల నన్నయభట్టు చూపెడు జాగరూకత, ఉత్సాహము ముఖ్యముగా గమనింపఁదగి యున్నది. ఇట్లు భూతములు, బ్రాహ్మణులు పలికిన పిదప,

"...అంతఁ దరుణి పాంచాలి బీభత్సు
కడకు నరుగుదెంచి కమలనేత్ర
అరిజయార్థ మరుగు నాతనియుత్సాహ
మెఱిఁగి యిట్టు లనియె నిందువదన."

అంతేగాని యిచ్చట ద్రౌపదీమనోవృత్తులనైనను సూచించినాఁడు కాఁడు నన్నయ.

"అవమానాసహ మగునీ
యవనక్షత్రియకులంబు నందెం కిటఁ బు
ట్టువు గాకుండెడు తత్త్రమ
మవు బ్రాహ్మణకులమునంద యయ్యెడు నాకున్."

"అరికృత దుష్పరాభవమహార్ణవమగ్నుల మమ్ము నందఱం
గరుణ సముద్ధరింపుము జగన్నుత యన్యులు పూనఁ గాని యీ
భరము వహింపఁ బూనిన యపారగుణాన్వితు నిన్ను దిక్కులుఙ్
దరణియు సోముఁడుఙ్ నభముధాత్రియు గాచ్చునుగాచుచుండెడున్."

అని యొకదీవన మాత్ర మిచ్చి యాపాంచాలరాజపుత్రి దనస్నేహలాలసవిలోలాపాంగవిలోకనంబులం బార్థుఁ బరిగృహీతపాథేయుం జేసి తద్వియోగతరళంబైన హృదయం బెట్టకేనియు నొక్కింత దిట్టచేసి

కొని యుండెను. అని నన్నయ యుచితంబుగనే చెప్పినాఁడు. కాని తిక్కన యైనచో నీసందర్భమున నామె హృదయము వియోగతరళం బై యున్నదియు, దాని నామె యెట్లు కేనియు నెట్లో కొంత దిట్టచేసికొనియుండినదియు విపులముగా వర్ణించి,యప్పటి యామె స్వరూపమును మాటలచే చిత్రించి మనకనులయెదుటఁ బెట్టియుండెడివాఁడు. నన్నయకు కథ జరుగుటయే గావలసినది గాని యీకావ్యకళాసౌందర్యమును బెంపొందించు విషయమున విశేషాదరము, తత్పరతయు లేదు. ఆతని దృష్టి పథము వేఱు. తిక్కనార్యుని దృష్టిపథము వేరు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడయు నీవిషయమునఁ దిక్కననే యెక్కువగా ననుసరించినాఁ డనుట స్పష్టము.

మఱియొక సందర్భమును గమనింతము: ద్రౌపది సౌగంధిక పుష్పంబులఁ దెచ్చి యిమ్మని భీమునడుగుట:

"గంధమాదన పుణ్యతీర్థావలోకనపరులయి పాండవులు ధౌమ్య రోమశ ప్రభృతి కతిపయ బ్రాహ్మణులతోఁ జని యష్టమదివసంబున

"విమలస్ఫాటిక హాటక
రమణీయదరీనిరంతర శ్వేతనగేం
ద్రము మాల్యవంతమును ను
త్తమచరితులు సూచు చరిగి తద్విపినమునన్."

"చలదళిశుక పుంస్కోకిల
కలరవముఖరితలతాంత కమ్రఫలాళీ
లలితమహీరుహమాలా
మిళితోద్దేశముల విశ్రమించుచు లీలన్."

చక్కని మృదుమధురపద గుంభితములగు సంస్కృతసమాసములతో ధారాళములు, సరళములునగు విచిత్రంపు నడకలతోఁగూడిన వర్ణనా

నై పుణ్యమును జెప్పవలసివచ్చినప్పు డది నన్నపార్యుని సొమ్మని చెప్ప వలసిన దే. అతిమృదులంబగు పూలపాన్పుపైఁ బండుకొనఁ బెట్టి జోకొట్టి నట్లే యుండును.

"అం దొక్కనాఁ డశ్వరథ యను పుణ్యనదివలన మారుతానీతం బులై తమముందటం బడిన పంచవర్ణ సురభికుసుమంబులం జూచి యం దఱు విస్మయం బందిరి. అంత నేకతంబున నొక్క శశికాంతశిలాతలం బుపై నున్న భీమసేనునకు ద్రుపదరాజపుత్రి యిట్లనియె."

ఆ సురభికుసుమంబు లందఱకు విస్మయము కలుగఁజేసినవని చెప్పినాఁడే గాని వానిని దెచ్చి యిమ్మని యడుగఁబోవుచున్న ద్రౌపది మనము నవి యెట్లాకర్షించినవో, వానిని జూచినతోడనే యామె మనో వృత్తు లెట్లయ్యెనో యనుదానిని నన్నయ యేమియు వివరించియుండ లేదు. తన కవి కావలయునని భీమునితోఁ జెప్పునప్పుడైనను ఆమె వానిని గూర్చిన యాదరాశ్చర్యసంభ్రమముల నేమియు వెలిఁబుచ్చియుండ లేదు. వస్తుస్థితిని మాత్రము చెప్పుచు,

"ప్రకటముగఁ దొంటి సౌగం
ధిక కనకాబ్జములకంటె దివ్యసుగంధా
ధికకుసుమము లివి దద్దయు
సుకుమారము లిట్టివానిఁ జూచి యెఱుంగన్."

"ఇక్కుసుమంబులు నాకుఁ దెచ్చి మనఃప్రియంబుఁ జేయు మనిన విని భీముండు తత్క్షణంబ చనె" నని చెప్పినాఁడు. ఇదియంతయు కీలు పు పెట్టిన బొమ్మలనో, మాజిక్ లాంతరు భూతయద్దముగుండా చూచిన యొక దృశ్యమువలెనో యున్నదే గాని సినీమాలోనో, నాటకరంగ మునవో భావస్ఫోరకమగు నభినయరూపచలనముతోఁ గూడిన వ్యక్తు

లను జూచినట్లు కనఁబడుటలేదు. తిక్కనరచించిన పాత్రలవలె చైతన్యము గలిగి మనకు గోచరించుచు ననుభవమునకు వచ్చుచున్నట్లు లేదు. తిక్కనపాత్రలతోఁ బోల్చిచూచినపుడే యీన్యత్యాసము కనఁబడునని చెప్పుటయే గాని, నన్నపార్యునిపాత్రలు సహజముగ హృద్యములు కావని చెప్పుట కెవ్వఁడును సాహసింపనేరఁడు. సినీమాయొక్కయు, రంగభూమియొక్కయు సహాయ మక్కఱలేకయే, కేవల మొక్క శ్రవణేంద్రియ సాహాయ్యముననే, మన కనులయెదుట నాటకమాడించు శక్తి తిక్కనార్యునికే గలదు.

సభాపర్వమున ద్రౌపది సభకుఁ దోడ్కొనిరాఁబడినపుడైనను, ఆమె మనోవృత్తులను, నాకారేంగితములను నన్నయ యేమియు వర్ణించి చూపలేదు. కేవలము కథ చెప్పినట్లున్నదే గాని యాదృశ్యము మన మనోదృష్టి నాకర్షించుటలేదు.

"దుర్యోధనుండు దుశ్శాసనుం బిలిచి ప్రాతిగామివృకోదరునకు వెఱచు, నీవు వోయి ద్రౌపదిం దోడ్కొని రమ్మని పనిచిన,

"నిర్దయాత్ముఁ బాపనిరతు దుశ్శాసనుఁ
బనుచు పెటిఁగి కృష్ణ పంకజాక్షి
గడు భయంబు నొంది గాంధారియొద్దకు
నరిగెఁ గడు వడంకి యతిరయమున."

కడుభయము నొంది, వడంకి గాంధారియొద్దకు నరిగెనని మాత్రము చెప్పినాఁడు నన్నయ. అక్కడి కది స్వాభావికంబై రమ్యంబుగనే యున్నది. కాని భారతకథ కంతకును ఆయువుపట్టువంటి యీద్రౌపదీమానభంగ కథాసందర్భరచన తిక్కన చేతులలోఁ బడియున్నచో నెంతరమ్యతరంబుగాఁ జేసి మనకనులయెదుటఁ బెట్టెడివాఁడో యని

మాత్ర మనిపించును. ద్రౌపదిం బట్టుకొనుటకుఁ గీచకుఁడు వెనుకఁ దగిలినప్పటి కథాసందర్భమున తిక్కన యొట్టిచాతుర్యమును జూపినాఁడో పరికింపుఁడు. వెంటఁ దగిలినవానిని మరలిచూచుట—భయభ్రాంతయగుట—ఇదియంతయుఁ జూచిన సభలోని భీముని కోపాటోపము—ధర్మజుఁడు వారించిన విధము—ఈయన్నదమ్ముల చేష్టితములఁ జూచుచు నల్లన లేచి యెంతయు దైన్యముతో విరటుసభ కేఁగుట—అప్పుట నెలుఁగు చలింపఁ బలికినరీతి—భీమునికోపాటోపము, ద్రౌపది దైన్యస్థితి—యివి యన్నియు నా కథాసందర్భము నంతను కన్నులకుఁ గట్టినట్లు చేయును. అజ్ఞాతవాసమున నున్నపుడే వారిస్థితి యిట్లు తిక్కన వర్ణించిచూపినాఁడు. అంతకంటె భయసంభ్రమములను, రోషదైన్యములను బురికొల్పఁగలిగిన యీ సందర్భ మేదో దూరపుకథ విన్నట్లె యున్నది గాని యది ప్రత్యక్షమై యెదుటఁ గనఁబడినట్లుండకుండుటకు భారతరచనలో నన్నపార్యుని దృష్టిపథము వే అగుటయే కారణము గాని వేఱు కాదు.

మనోగత భావ వికారములను వెలిఁబుచ్చు సూచనలు చేయుట నన్నయ రచనాఫక్కి యైనట్లు కనఁబడదు. కథాభాగమును వట్టి కథ చెప్పినట్లుగనె (narration) నడిపింపక, యందలిపాత్రల సంభాషణాదికము మూలముననుు, ఆ మాటలాడు సమయముల వారివారి మనోగత భావములను వెలిఁబుచ్చుచున్నట్లు సూచించుచుండుటచేతను తిక్కనరచన నాటకలక్షణములు కలదగుచున్నది. ఇట్టి లక్షణము లరణ్యపర్వశేషమునఁ గానవచ్చుచుండుటచే నిది తిక్కన ననుసరించి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ రచించినదే యని చెప్పఁదగును. నన్నయ కిట్టి పద్ధతుల యం దాదరము లేకుండె ననుట కీ క్రింది నిదర్శనమే చాలును:

పాండవుల కష్టములను గూర్చి విని ధృతరాష్ట్రుఁడు దుఃఖించుట— ఇది ఆదిపర్వము 6-వ యాశ్వాసమున వచ్చును. పాండవులు లక్క యింటఁ బడి చచ్చిరనియు, నిట్టి దారుణంబగు కృత్యంబునకుఁ గారణము దుర్యోధనుని కృత్యంబనియు నెఱింగి, వారణావతమ్మున వారెల్ల శోకించి కుంతీపాండవుల పంచత్వంబు ధృతరాష్ట్రునకుం జెప్పి పుత్తెంచిన,

"బాధిత శత్రువర్గు లగుపాండుకుమారుల దుఃఖవార్త దు
ర్యోధను లైన సౌబలదినాధిపసూనులయొద్ద నప్డు దు
ర్యోధనుఁ డాదిగాఁగ సుతు లున్న సభన్ విని దుఃఖితాత్ముఁడై
యా ధృతరాష్ట్రుఁ డానటించిన ట్లలచెన్ వివిధప్రలాపుఁడై."

ఇట్లు పాండవుల మరణవార్త విని దుఃఖితాత్ముఁడై యానటించిన ట్లఱచె నని యొకయుపమానముతో నా ధృతరాష్ట్రుని దుఃఖమిట్టిదని తెలిపినాఁడు నన్నయ. ఈ యుపమానము విశేషభావగర్భితమును, నీతని దుఃఖమును చక్కఁగ వ్యక్తముచేయునది కావచ్చును. కాని తిక్కనాదులరచనలలోని నాటకకళారీతి (dramatic element), కళాసౌందర్యము (artistic beauty) ఇందు కలదని మాత్రము చెప్పుట కవకాశము లేదు.

"మఱియు గాంధారిం దొట్టిదేవీజనుల యాక్రందనధ్వను లంతఃపురంబున నెగసె. భీష్మాదికురువృద్ధులును విప్రులుం బౌరులును శోకాక్రాంతు లైరి. విదురుండు పాండవుల కుశలగమనం బెఱింగియు నెఱుంగనివాఁడ పోలె నందఱం గలసి దుఃఖితుం డయినట్లుండె. అంత ధృతరాష్ట్రుండు గొడుకులుం దానును గుంతీపాండవుల కుదకదానంబు సేసి యగ్నిసంస్కారాది పరలోకక్రియలు సేయింప గంగాతీరమునకుఁ దగువారి బ్రాహ్మణుల నపారధనంబులతోడం బుచ్చిన"

అనియుం జెప్పఁబడియున్నది.

ఈ సందర్భమున సంస్కృతమూలమునకు నన్నయ తెలుఁగునకుఁ గూడ కొంత భేదము కనఁబడుచున్నది. కుంభఘోణపు సంస్కృతముద్రిత ప్రతిలో పాండవుల నాశనమును గూర్చి విన్నపిదప వీరందఱు నింతకంటె నెక్కుడుగనే ప్రలాపించిన ట్లున్నది. అందు ముఖ్యముగా భీష్ముని విలాపము ఇరువదిశ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఆతఁడు పాండవుల గుణవర్ణనము చేయుచు, దైవగతికి చింతించుచు విశేషముగ వాపోవుచుండ తుదకు విదురుఁడు పాండవులఁ గూర్చిన నిజమైన వార్తను భీష్మునికిఁ దెల్పి యాతని నూరడించుటయేగాక వారి కుదక దానమును గూడఁ జేయవలదని చెప్పినట్లు కనఁబడుచున్నది. సంస్కృత మూలములో నీభాగము ప్రక్షిప్తమై యాతనికాలమున నాతఁడు గ్రహించినప్రతిలో లేకుండెనని నిశ్చయింప గలిగిన నేమోగాని, లేనిచో, నన్నయ మూలములో భీష్మాదుల విలాపమునంతను "శోకాక్రాంతులై" యనుమాటతో నెగురఁగొట్టివేయుటను జూడఁగా నాతనికి రసోచితముగా నీమానసికవృత్తివర్ణనమును జేయుటయం దంతశ్రద్ధ, యుత్సాహము లేదని తలంపవలసి వచ్చుచున్నది. మూలమున లేకున్నను సందర్భము దొరకినచోఁ దాను స్వయముగ నాయాపాత్రల మనోవృత్తులను వర్ణింపఁజూచువాఁడు తిక్కన. ఇట్టికొన్నిసందర్భములలో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడయు తిక్కన చూపినదారినే పోయినవాఁడు గాని నన్నయమార్గమునే యవలంబించినవాఁడు కాఁడు. ఆరణ్యపర్వశేషము నన్నయకృతమే యైనచో, నిందాఱవ యాశ్వాసమున పాండవుల యరణ్యవాసకష్టములను గూర్చి వినిన ధృతరాష్ట్రుఁడు పై సందర్భమునకంటె వేఱువిధముగా వర్ణింపఁబడుటకుఁగల కారణముఁ గానము. ఆరణ్యవాసమున నున్నకౌంతేయులం జూచివచ్చిన బ్రాహ్మణుఁడొకఁడు, ఆపాం

డవు లేవురు ననవరత శీతవాతాతప కర్శితాంగులై బహు దుఃఖసాగరమున మునింగి యున్నవారని చెప్పినంతమాత్రముననే, దానిని విని వైచిత్ర్యవీర్యుండు "విషణ్ణహృదయుండై కన్నీరు దొరుగం గొండొక సేపు వలుకకుండి పదంపడి నిట్టూర్పు నిగిడించి గద్గదకంఠుం డగుచు నిట్లనియె" నఁట. ఆదిపర్వమునఁ బాండవులు చనిపోవుటను విన్నపుడే 'దుఃఖితాత్ముఁడయ్యె' నని యొకవిశేషణముతో నాతనిస్థితి తెలుపఁబడియుండ, నిచ్చట నెట్లు సందర్భానుకూలమై యాంతరంగిక భావద్యోతకంబై స్వాభావికంబగు(realistic, graphic,)వర్ణనము చేయఁబడినదో గమనింపుఁడు. "అ వఱచిన ట్లఱచెన్" అనునొకయుపమానమే నన్నయ భావగంభీర్యమును సూచించునని చెప్పవచ్చునుగాని, యీసందర్భమునందువలె నాధృతరాష్ట్రుని యప్పటిస్వరూపము, నాదృశ్యమంతయును మనకనులయెదుటఁ బెట్టఁబడినదని చెప్పుట కవకాశము లేదు. పాండవులు చనిపోయిరని విన్నపుడే దుఃఖించెనని మాత్రము చెప్పియూరకున్న నన్నయ, యిచ్చట వారి వనవాసక్లేశములను విన్నంతమాత్రమున గద్గదకంఠుండగుచు వాపోయెనని చెప్పి యతని దుఃఖమును సూచించుటకు 15,20 పద్యములవఱకు రచించెననుటయు యుక్తియుక్తముగాఁ గనఁబడదు. ధృతరాష్ట్రుఁ డొకవేళ నిచ్చట దొంగయేడుపేడ్చెననుకొన్నను, అతని పలుకులు పాండవులస్థితినిగూర్చియు, స్వభావగుణములను గూర్చియు నాతని కాసమయమునఁ గలిగినభావము లెంత సందర్భానుకూలములై యున్నవో గమనింపుఁడు.

"నాచేసినకీడునఁ గడు
నీచుండగు నాతనూజు నేరమి నిమ్మై
నోచెల్ల పార్థులకుఁ బు
ణ్యాచారుల కెందు లేని యాపద వచ్చెన్."

"అన్నయుఁదమ్ములున్ సతియు నార్తిమెయిం బహుదుఃఖమగ్నులై
యున్న తెఱంగు సూచి విజయుండు యుధిష్ఠిరవాక్యబద్ధుఁడై
సన్నుతుఁ డుగ్రపన్నగము చాడ్పున రోఁజుచుఁ గ్రోధశోకవే
గోన్నతి నాత్మ నేమనుచునుండునొ నాసుతుతప్పు లెన్నుచున్."

"అనుపమతేజుఁ డున్నతభుజాగ్రుఁ డుదగ్రుఁడు వైరినిగ్రహం
ఒనఘుఁడా వాయుసూనుఁడు నిజాగ్రజు చేసినసత్యపాశబం
ధనమునఁ జిక్కి తత్సమయతత్పరుఁడై యట ఘోరదుఃఖవే
దనములు సైఁచెగాని మది దద్దయుఁ గ్రోధమయంబు వానికిన్."

"శకుని కైతవము దుశ్శాసను చేసిన
దుష్కర్మమును గర్ణు తులువతనము
దుర్యోధనుని దైన్యదుర్ణయంబును జిత్త
మునఁ గిరిశల్యముల్ వోలె నలఁప
దావాగ్ని తెఱఁగున దరికొని క్రోధంబు
వనవాస మనియెడి వాయుగతుల
నంతకంతకుఁ బేర్చి యవయవంబుల నెల్ల
ష:ంషంగ నెప్పుడు మధ్యముండు
మొగము జేవుఱింప ముడిపడు బొమలతో
నవుడు గఱచుచును భయంకరముగ
నున్నరూపు వాయకుండు నామది వాఁడ
మిత్తి నాదుపుత్రమిత్త్రతతికి."

"అర్జునానిలప్రేరితం బగుచుఁ బేర్చి
వాయుతనయదవాగ్ని దుర్వారభంగిఁ
గర్ణసౌబలసహితముగా మదీయ
పుత్రశతకాననము వెసఁ బొదువకున్నె."

ఇట్లు పాండవుల వనవాసక్లేశమునకై తనదుఃఖమునెగాక, వారివారి స్వభావములను, వారివలనఁ దమకుఁ గలుగు భయమును చక్కఁగా వ్యక్తముచేసినాఁడు. భీమునిస్వభావ మతిరమ్యముగా, సందర్భానుకూలముగా వర్ణింపఁజేసినాఁడు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ తిక్కనరీతుల ననుకరించినవాఁడు గనుకనే యిచ్చట నీదుఃఖవర్ణన నింతగా పెంచినాఁడు.

వైదికోత్తముఁడగు నన్నయధోరణితో నతుకక రసోచితములై తరువాతి ప్రబంధకవుల ధోరణికి మార్గదర్శకంబులైన గడుసుపోకడలీయరణ్యపర్వశేషమున నచ్చటచ్చటఁ గలవు. పరీక్షితుఁడను నొక రాజు మృగయారతుండై పోయి వనంబున నొకపువ్వుఁబోఁడిం గనిదె.

"కని యంతఁ గదిసి యాకా
మిని యొప్పులఁ జూడ్కిఁ దగుల మీఁటినతమకం
బున ననిమిషలోచనుఁడై
జననాథుఁడు మదనబాణసంహతిఁదూలెన్."

"అదియును నతిసుందరంబైన తదీయ మూర్తివిభవంబునకు మెచ్చి సాభిప్రాయంబుగా నవలోకించె నంతనమ్మహీకాంతుం డక్కాంతకిట్లనియె.

"ఎవ్వరిదాన వంబుజదళేక్షణ యేకతమిట్లు లేల నీ
వివ్వనభూమియందుఁ జరియించెదు నావుడుఁ దండ్రిపంపునం
దివ్వనభూమియందుఁ జరియించెద నవ్వరుగోరుకన్య నే
నెవ్వరిదానఁ గావలయు నేర్పడఁ జెప్పుము రాజనందనా.

"అనిన దాని ప్రగల్భవచనంబులకు నధికవిలోలుండై భూపాలుండు దనయభిలాషం బెఱింగించిన."

పై ప్రగల్భవచనముల ఛాయలే ప్రబంధరాజంబగు మనుచరిత్ర లోని

"ఎవ్వతె వీవు భీతహరిణేక్షణ యొంటి జరించె దోటలే కివ్వన భూమి"

అనుపద్యములో పెద్దనార్యునిచే ననుకరింపఁబడినవి. మార్కండేయుండు ధర్మజునకు బ్రాహ్మణప్రభావంబుఁ జెప్పుట యనుఘట్టము లోని వీపద్యములు. ఇది నన్నయయే వ్రాసినచో నిట్టి ప్రగల్భవచనములతోఁగాక ధర్మయుతములు, వైదికాచారబోధకములునైన వాక్యములతోఁ గూడియుండెడిదేమో యీఘట్టము. ఇదియంతయు కేవల కథాకథనపద్ధతిని (narrative style) గాక సంభాషణాశైలిలో రచింపఁబడిన దగుటచే తిక్కనార్యునిశైలి ననుసరించిన యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ కవిత్వ మనుటకు సందేహము లేదు.

యుద్ధవర్ణనావిషయమునను నీ యారణ్యపర్వశేషము తిక్కన రచనల ననుసరించునదై యున్నది. "తండ్రిచే వీడ్కొలుపఁబడిన యింద్రజిత్తు సత్వరుండై యరదంబెక్కి పురంబు వెలువడి కరతలం బెత్తి లక్ష్మణునిం బిలుచుట" "మచ్చరము మీఱ నొండొరుఁ జిచ్చుఱ పిడుగులనుబోని శితవిశిఖములం జెచ్చెర నొంచుట," "వెఱఁకులునొంచి బాణమయనీరధి ముంచుట, శరము లుచ్చి పోరుట, అట్లు దలపడియవ్వీరు లిరువురు నాభీలశార్దూలయుగళంబుకరణి నతిఘోరయుద్ధంబు సేయుచుండ నిశాచరవనచరబలంబులు రణం బుడిగి వెఱఁగుపడి వారిపోరు చూచుచుండుట, తక్కినసామాన్య యుద్ధక్రమవర్ణనము, నివియన్నియు తిక్కన రచనల ననుసరించి రచించినవే. నన్నయ భాగములో నీరీతివర్ణనలు గానరావు. కర్ణార్జునుల ద్వంద్వయుద్ధ మొక్కపద్యములో వర్ణించి

నాఁడు నన్నయ. ద్రౌపదీస్వయంవర సందర్భమునను, ద్రుపదు నర్జునుఁడు పట్టి తెచ్చినప్పుడును గూడ నన్నయ యుద్ధవర్ణనము విశేషముగాఁ జేయలేదు. కాని యారణ్యపర్వమున నైదవయాశ్వాసమందలి కుమారస్వామి మహిషాసురునితోఁ జేసిన యుద్ధము నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ తిక్కనవలెనే యతివిపులముగా వర్ణించినాఁడు.

సీసపద్యరచనలోని తూఁగు (ballance), సమాంతరరచనారీతి (parallel structure) యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ తిక్కనను జూచియే నేర్చికొనియుండును.

" ఎవ్వనివాకిట నిభమదపంకంబు
 రాజభూషణరజోరాజి నడఁగు
నెవ్వనిచారిత్ర మెల్లలోకములకు
 నొజ్జయై వినయంబు నొఱపు గఱపు
నెవ్వనికడకంట నివ్వటిల్లెడు చూడ్కి
 మానితసంపద లీనుచుండు
నెవ్వనిగుణలత లేడువారాసుల
 కడపటికొండపైఁ గలయఁబ్రాఁకు
నతఁడు భూరిప్రతాప మహాప్రదీప
దూరవిఘటితగర్వాంధకారవైరి
వీరకోటీరమణిఘృణివేష్టితాంఘ్రి
తలఁపు కేవలమర్త్యుఁడే ధర్మసుతుఁడు."

విరాట. 2 ఆ. 181.

" కమనీయ కమలినీకల్లోల వీథులఁ
 గదలురాయంచలగతులయొప్పు
బహుపుష్పపల్లవ ప్రకరచిత్రితములై
 తనరారు తరులతాతతుల సొంపు

మకరందరసపాన మదవిలోలంబులై
క్రాలెడి యెలఁదేంటి గములయులివు
పరిపక్వమంజులఫలరసోద్ధతములై
పలుకు రాచిలుకల పటురవంబు
ప్రియుఁడు వేయువేల ప్రీతిమైఁ జూపుచు
చెప్పుచును జనంగఁ జిగురుఁబోఁడి
గనుచు వినుచు నిర్వికారసల్లాపంబు
లార నతని తెలుఁగు నరయుచుండె.

అరణ్య. 7 ఆ. 213 ప.

ఆరణ్యపర్వశేషమునందలి కొన్ని పద్యములకును తిక్కనార్యుని పద్యములకును గలపోలికలు:—

"ఇట్లు వైశ్వానరుండు మునిపత్నులయందుఁ దగిలిన డెందంబు మగిడింపనేరక వారలం గదియ నప్పళించి గార్హపత్యకుండంబునం దావేశించి,

"అతిపలు దన్నుఁ జేరుటకు నాసపడుం బొరిఁ జేరుచోట నా
యతవిలసచ్ఛిఖాగ్రముల నల్లన వారల నంటుఁ గౌతుకం
బతిశయమై తదంగలత లాదటఁ గౌఁగిటఁ జేర్పఁగోరు కం
పితధృతియై కలంగఁబడుఁ బెల్లగు రాగరసంబు ముంపఁగాన్."

విరాటపర్వమునఁ గీచకుఁడు ద్రౌపదినిఁ జూచి,

"అనియని యుగ్గడించు ధృతి యల్లలనాడినఁ దల్లడించుఁ దై
కొను తల పొరగించు మదిఁ గోర్కులు పేర్చిన నప్పళించు నె
ట్టన తెగ నగ్గలించు, నపటన్ జనులన్ బరికించు, బుద్ధిమా
లినవెస నెంతయుం గళవళించు మనోజవికారమగ్నుఁడై."

విరాట. 2-82.

" ఆయతబాహు లుగ్రబలు లార్యులు పార్థులు నారిభూరిశౌ
ర్యాయుధనై పుణక్రియలయందు పదాజవపాలుఁ బోలఁ డీ
వాయపురజ్జులాఁ డధిప వారల చందమువీనిచందమున్
నీయెడ నిక్కమై తెలిసెనే ఖచరేంద్రులపోరిలోఁ పలన్."

ఆర. 6-63.

" ఒకటనైనను వారియం దొక్కఁడైన
చిదుగపాలును బోలండు సిగ్గు లేక
పాండవుల గెల్తు నేనని పలుకుచుండు
వీనిరజ్జులు దులువలు వింద్రు తగిలి."

ఉద్యో. 2-159.

సైంధవుపంపున గోటికాస్యుండు ద్రౌపదిని సంబోధించుట:

" పొలతి నీదు, జీవితేశ్వరుఁడగు సుఖజీవితాత్ముఁ
డెవ్వఁ డబల నీనామమై యింపు మిగులు
శబ్ద మెయ్యది నాకు నిజంబు చెపుమ."

ఆరణ్య. 6-151.

కీచకుఁడు ద్రౌపదినిగూర్చి—

" దీనిజన్మంబునఁ దేజంబు నొందిన
యింతియుఁ బతియును నెవ్వరొక్కొ
దీనినామాకృతి గా నోచిఁ పడసిన
యింపగువర్ణంబు లెవ్వియొక్కొ..."

విరా. 2-30.

సీత రామునితో—

" పడఁతి మెల్లన మఱికొంతనడికిఁ దెలిసి
యలసమూర్తియై కనుదోయి నశ్రు లురులఁ

గేలు ముకుళించి వసుమతీపాలుఁ జూచి
ఎలుఁగు పుత్తుకఁ దగులంగ నిట్టు లనియె."

ఆరణ్య. 7-159.

అర్జునుఁ డభిమన్యువధానంతరము దుఃఖించుట:

" అని యలంతమైఁ బలుమాట లాడుచుండి
తలఁగి మఱియును ధర్మనందనుని యాన
నంబు వీక్షించి నిర్జరనాథతనయుఁ
డెలుఁగుపుత్తుకఁదగులంగ నిట్టులనియె."

ద్రోణ. 2-252

సావిత్ర్యుపాఖ్యానము—సావిత్రి తండ్రియొద్దకు వచ్చుట:

" నెచ్చెలులు దన్నుఁ గొలువఁగఁ
బచ్చవిలుతుకలిమి యెల్లఁ బద్మాననయై
యచ్చుపడినట్లు మెఱయుచు
నచ్చటి కేతెంచె భూవరాత్మజ నెమ్మిన్."

"ఇట్లు వచ్చి సఖీజనంబుల నంతంత నిలిపి మెలపుతోడిపొలపుననమ్మగువ లీలామధురంబుగఁ దండ్రికి దండప్రణామంబు సేసిన నాతఁ డత్తన్వి గ్రుచ్చియెత్తి నిజాంకతలంబున నునిచికొని సముచితోపలాలనకేళీపర వశుం డయ్యె."

ఆరణ్య. 7-126.

"...ఉత్తర సనుదెంచె నలరువిలుతుపువ్వుటమ్ముపోలె.
వచ్చి కొలువు సొచ్చి నెచ్చెలిపిండు నం
తంత నిలువఁ బనిచి యల్లనల్లఁ
గదిసి ప్రౌఢవనితకైవడి ముద్దియ
ముద్దు పుట్టఁదనకు మ్రొక్కుటయును."

" తిగిచి కవుంగలించి జగతీవిభుఁ డక్రూరులాయతాక్షి నె
మ్మొగము మొగంబునం గదియ మోపు గరాంగుళులం గపోల
మింపుగఁ బుడుకున్ ..."

విరాట. 1-245.

"కుండలంబు లిమ్మని యడిగిన యింద్రునకు గర్ణుండిట్లనియె.

" అలసవిలాసలాలసరసాన్వితలైన నితంబినీజనుల్
వలసిన భూరివిస్ఫురిత వస్తుసమగ్రములైన గ్రామముల్
వలసిన నుల్ల సన్మణిసువర్ణ విభూషణగోధనావళుల్
వలసిన గోరు మిచ్చెద ధ్రువంబుగ నావుడు నాతఁ డిట్లనున్."

ఆరణ్య. 7-359.

" వలను శోభిల్ల నెవ్వాఁడైన వీఁడె య
ర్జునుఁ డని నాకిష్ట నూపెనేని
పసదనం బే నిచ్చుభంగి యందఱకును
వివరించి చెప్పెద వినుఁడు మీరు
పొగడంగఁ దగురథ్యములతోడి సౌవర్ణ
రథములు వలసినరయము లావుఁ
బోలువును గలుగుకాంభోజహయంబుల
వలసినఁ జేర్చుసత్వంబునందుఁ
బరిణతములగు సుందరకరివరముల
వలసినను చారులావణ్యవతుల వలసి
నను మహాగ్రామములు వలసినను గోర్కె
కెక్కు డెమ్మెటిమగని కే నిచ్చువాఁడ."

కర్ణ. 2-30.

తిక్కనార్యుఁడు చేసిన జాతీయప్రయోగములు కొన్ని యార ణ్యపర్వ శేషమునఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇవి నన్నయభాగమునఁ గాన వచ్చుటలేదు.

" రాధేయుం డొకచీటికిం గొనఁడు దేవవ్రాతముం బోరులః ."

విరా. 4-ఆ.

" కనులనరప్రదత్తవరగర్వితుఁడై మముఁ జీటికిం గొనం
డమితపరాక్రముండు దనుజాధిపుఁ డీతఁడు."

అరణ్య. 5-286.

" ఆతూపు దప్పిన గాసియైతి."

శల్య.

" ఇవ్విధంబున నతం డేటు దప్పిన జోహారువెట్టుటయు."

అర. 4-362.

"ఈ దేవదేవు కరుణం
గాదే కురునాథ నిర్వికారుఁడనై నిః
ఖేదుఁడనై యుండుదు."

అరణ్య. 4-284.

"కాదేని గాండివ జ్యా
నాదము సురదుందుభిప్రణాదంబును నిః
ఖేదుఁడనై వించునధిక
మోదంబున నిత్యసౌఖ్యముం గైకొందున్."

ద్రోణ. 1-35.

"అమ్మగువవహూఁతురు సుశోభన యనునది దానిచేత ననేకులు
బేలుపడిరి. నీ వెంతవాఁడ వనిన" అరణ్య. 4_337.

"తానఁటె మాంసము దినదఁటె
యీ నక్కయు బేలుపెట్టె నిన్నాళులు"

శాంతి

"తోడరి చరాచర ప్రతతితో జగమంతయు వార్ధి దొట్టిన
ప్పుడు" [తొట్టు=ఆక్రమించు.]

ఆరణ్య. 4-240.

"జగములెల్ల తొట్టి నిండారు వెన్నెల నిట్ట వోడిచె."

నిర్వచ. రా.

ఇట్టి కవితాలక్షణములు, భాషాప్రయోగములు తిక్కనార్యుని రచనాపద్ధతి ననుసరించియుండుటచేతను, నివి నన్నయ రచనలో విశేషముగఁ గాన రాకుండుటచేతను, తిక్కన తరువాతికాలమువాఁడై యాతని కవిత ననుకరించి రచింపఁదగినవాఁడగు నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ 'త్రదన నయకా' పూరించిన యారణ్యపర్వ శేషభాగములోఁ గనఁబడుచుండుటచేతను, నీయారణ్యపర్వశేషము నన్నయరచనయొక్క శిథిలభాగపూరణము గాక కేవలనూతనరచనయేయని-శిష్టభాగపూరణమే యని, స్పష్టమగుచున్నది. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ఆరణ్యపర్వమునం దవశిష్టభాగమునే పూరించియుండుటచేతను, తిక్కనార్యుఁ డవతారికలో వ్యాసభారత మష్టాదశపర్వనిర్వహణసంభృతమై యుండ అందు మూఁడుకృతు లాంధ్రకవిత్వవిశారదుండు-నన్నయభట్టొనరింప తాను విరాటపర్వమట యుద్యోగాదులంగూడఁగా పదునేనింటిని "తుదిముట్టఁ దెనుఁగున రచియించుటొప్పు"నని తెలుఁగున భారత మీపదేనుపర్వములతోఁ దుదిముట్టు ననియే స్పష్టముగాఁ జెప్పి, తనరచనతో భారతము సంపూర్ణమగు నని యెంచుటయే గాని యాంధ్రభారతరచన యింకను కొఱవడియుండునని యాతఁడు తలంచిన ట్లగపడకపోవుటచేతను,

నాతనికాలమునకు మూఁడుపర్వములు సంపూర్ణముగా నున్నవనిగాని, లేదా నన్నయభాగము నాతఁడు చూడకయే రచించెననిగాని చెప్పక తప్పకున్నది. నన్నయభాగములోని కొన్నిపద్యములనుమాత్ర మాతఁడు వినియుండవచ్చును. మూఁడవపర్వములోని భాగము కొంతవడియున్నఁగాని, అట్లున్నదని యాతఁడెఱింగి యున్నఁగాని, తుదిముట్టింతునని చెప్పియుఁ, దరువాతనైన నాశేషమును బూరింప దొరఁకొనకుండునా. ఈ తుదిముట్టింతు నన్నది 15 పర్వములే యని చెప్పుదురేమో, అది యు పొసఁగదు. ఈపద్యములలోని క్రియలకు ప్రధానకర్త పై పద్యములోని "భారతాఖ్యమగు లేఖ్యంబైన యామ్నాయము" అనునది "అదియును" అని యాభారతగ్రంథమునే యనువదించి, అందులో 18 పర్వము లున్నవి, అందు మూఁడు కృతులు నన్నయ రచించెను–తిక్కన 15 ను రచించి తాను తుదిముట్టింతునని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు. కావున తిక్కన తరువాత నలుబది యేఁబదేండ్లలో నీభాగము శిథిలమైపోయిన దనుటకంటె తిక్కన యీ పర్వములను జూడలేదనుటయే యుక్తముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

నన్నయ రచించిన భారతమును తిక్కనార్యుఁడు చూచినను జూడకున్నను, మొత్తముమీఁద నాతఁడు ప్రారంభించిన భారతాంధ్రీకరణోద్యమమును కొనసాగించి తుదముట్టింపవలయునని మాత్ర మీతనికి దృఢసంకల్పము గలిగినది. మొదటి మూఁడుపర్వములు రాజమహేంద్రవర రాజ్యాస్థానకవి యాంధ్రకవిత్వ విశారదుం డొనర్చెనని విన్నాఁడు. ఈ పర్వములు ముఖ్యముగా ఆది యారణ్యపర్వములు విశేషముగ నుపాఖ్యానములతోఁ గూడియున్నవి. పాండవులనుగూర్చిన కథ స్వల్పమే. అదియును వారిదుఃఖములను, కష్టములనుగూర్చి తెలుపునదేగాని పాండవుల యభ్యుదయమును దెలుపునది కాదు. పాండవుల యభ్యుదయ

చిహ్నములు విరాటపర్వమునుండియే గనఁబడుచున్నవి. ఈతరువాతి పర్వములలోఁ జాలవఱకు కథ యంతయు పాండవవీరులకు సంబంధించినదే; ఉపాఖ్యానములును చాలతక్కువ. పాండవులీపర్వాంతముననే వనవాసాజ్ఞాతవాసాది క్లేశములనుండి విముక్తిఁ జెంది బయలువడిరి. ఈ కారణము చేతనేగావలయు, విరాటపర్వపఠనము శ్రేయోదాయకమ నితలంపఁబడుచు వచ్చినది. భారతపఠనము గూడ నీ పర్వముతోడనే ప్రారంభింపఁబడు నాచారమును బ్రబలినది. ఇంతేగాక తిక్కనకవితోద్దేశములకు మొదటి మూఁడుపర్వములకంటెను గూడ నీతరువాతి కథ యెంత తగియున్నదో యాతఁడు గ్రహించినవాఁడు గనుకనే, దానిని

"హృదయాహ్లాది చతుర్థ మూర్జితకథోపేతంబు నానారసా
భ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వ మట యుద్యోగాదులం గూడఁగాఁ
బదునేనింటిఁ దెనుంగుబాస జనసంప్రార్థ్యంబులై పెంపునన్
దుదిముట్టన్ రచియించుటొప్పు బుధసంతోషంబునిండారఁగన్.

అని యింతగాఁ బ్రశంసించినాఁడు. హృదయాహ్లాదిత్వము, ఊర్జితకథోపేతత్వము, నానారసాభ్యుదయోల్లాసిత్వము అను విశేషణములే భారతరచనాసందర్భమున నీతనిదృక్పథమును మనకు సూచించుచున్నవి. ఈతనిది ముఖ్యముగాఁ గావ్యకళాదృష్టి, రసమయమగు దృష్టియేగాని, నన్నపార్యుని సంహితా రచనాదృష్టి- యాగఫలసంపాదనాదృష్టి- వైదికమతధర్మరక్షణదృష్టియు-మాత్రము గాదు. కావుననే నన్నపార్యుఁడు "జగద్ధితముగ" రచించిన మొదటి మూఁడుపర్వములజోలికిఁ బోవక, "బుధసంతోషంబు నిండార", "భారతామృతము కర్ణ పుటంబుల నారఁ గ్రోలి యాంధ్రావళి మోదముం బొరయునట్లు" గను మిగిలిన పదునేనింటిని దెనుంగుబాసను రచించినాఁడు. ఈతఁడు తలంచిన ట్లీభారతమాంధ్రావళికి

మోదముగూర్చియుండును. ఇది విశేషముగాఁ జదువఁబడుచుండుటం జేసియే, నన్నయ రచితంబగు మొదటి భాగమునుగూర్చి జనులలోఁ గౌతూహలము పెరుఁగుటయు, నదియుఁ బైకి దీయఁబడి ప్రచారములోనికి వచ్చుటయుఁ దటస్థించియుండును. తిక్కనకు సమకాలికులుఁ గొంచెము తరువాతివారు నగు కేతన, మంచన, మారనలు నన్నయభట్టును స్మరించియున్నారు.

అందు మారన

"సారకథాసుధారస మజస్రము నాగళపూరితంబుగా
నారఁగఁ గ్రోలుచున్ జనులు హర్షరసాంబుధిఁ దేలునట్లుగా
భారతసంహిత న్మును ద్రిపర్వము లెవ్వఁ డొనర్చె నట్టి వి
ద్యారమణీయు నంధ్రకవితాగురు నన్నయభట్టుఁ గొల్చెదన్."

అని భారతసారకథాసుధారసము నాగళపూరితంబుగా జనులు గ్రోలునట్లుగా రచించెననియే వ్రాసియున్నాఁడు గాని, యీతఁడు తిక్కన వ్రాఁతనుబట్టియే వ్రాసియుండకపోయినచో, మార్కండేయపురాణమును దెనిఁగింపఁజేపట్టిన యీతఁడు నన్నయయరణ్యపర్వశేషము నేల పూరింపక విడిచియుండెనో తెలియదు. నన్నయరచిత భాగము నీతఁడు చూచియే యుండె నన్నచో నంపలిశేషమును రచింపకుండుటకు భయకారణముతక్క వేఱుకారణము కనఁబడదు. కేతన దశకుమార చరితమునను నన్నయను స్మరింపనైనలేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు కొంచెము ముందుకాలమువాఁడగు విన్నకోట పెద్దనగూడఁ దెనుఁగుకవిత్వ మన్నఁ జెవిఁబెట్టలేకుండి రని చెప్పుటనుబట్టి రాజమహేంద్రవరపండితులు నన్నయగ్రంథమును వ్యాప్తిలోనికి రాకుండఁ జేసిరేమో యని సందేహించుట కవకాశము లేకపోలేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకాలమున నాంధ్రదేశ

పాలకులైన కొండవీటి ప్రభువుల ప్రాపును బడసి రామాయణమును రచించి, భారతమున కుత్తరభాగమగు హరివంశమును రచించుసందర్భమున నీనన్నయ రచితభాగమును బయటకుఁ దీయించి, యది కొఱవడి యుండుటనుజూచి యద్దానిని బూరింపఁగడఁగెనని తోఁచుచున్నది.

తిక్కన యద్వైతభావము:

తిక్కనార్యునకు భారతరచనాకౌతుకము, దానిని దుదముట్టింప వలయు ననుతలంపు కలుగుటకుఁ బూర్వమాత్రఁ డెట్టి భావముతో దీనిని గ్రహించి రచింప దొరకొనెనో మన మించుక విచారించినచో, నొక్క భారతముననే నన్నయతిక్కనల రచనలలో భేదము కలుగుటకుఁ గల కారణమును గుర్తింపఁగలుగుదుము. తిక్కన భారతము రచించు నాఁటి కాతనికి రచనావిషయమున (నన్నయకువలె కేవల పురాణకథా రచనదృష్టి గాక) కావ్యకళాదృష్టి యెట్లు ప్రబలినదో యట్లే భారత గ్రంథప్రతిపాదితార్థ విషయమున నద్వైతదృష్టియుఁ బ్రబలినది. నన్నయకువలెనే తిక్కనకు నీభారత మామ్నాయంబే. "నన్నయ మహాభారతసంహితారచనబంధురుఁడు" కాఁగా, తిక్కనార్యుఁడు "పూజ్యమూర్తి యగు భారతసంహితఁ జెప్పఁగనుటచేఁ" దనపుట్టువు కృతార్థతను బొందినదని తలంచియున్నాఁడు. కాని యీ సంహితను నన్నపార్యుఁడు కేవలము కర్మపరంబగు వైదికదృష్టితోఁ జూచి యుండ, తిక్కనార్యుఁడు దీనిని భిన్నమత సమన్వయపరంబగు నద్వైత దృష్టితోఁ జూచియున్నాఁడు. తిక్కనయు మొదట నన్నయవలెనే వైదికమతమందలి కర్మమార్గముననే విశేషాభిమానము కలవాఁడై యుండెను. "వైదికమార్గనిష్ఠ మగువర్తనముం దగ నిర్వహించుచుండెను." యజ్ఞయాగాదులను జేయుచుండెను. ఉత్తరరామాయణమున నాతఁడు

'హరిహరపద్మగర్భుల' నే భక్తితోఁ గొలిచియున్నాఁడు. ఆకాలపు శిష్టాచారము ననుసరించి గ్రంథాదిని సంస్కృతశ్లోకమునే రచించి సంస్కృతభాషాభిమానమునే వెల్లడించినాఁడు. కాలక్రమమున లోకానుభవము కలిగినకొలఁది, నాకాలమునఁ బ్రబలిన మతవైషమ్యములు, కొట్లాటలు చూచినకొలఁది, "భేదములేని భక్తి యాతని మదిని నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండ", నాతని కద్వైతభావమున రుచి యేర్పడినది. హరిహరనాథుఁ డిష్టదేవ మగుట తటస్థించినది. భారతరచనకుఁ బూర్వముననే యీతఁడు రచించినదిగా నీతని స్వప్నవృత్తాంతమునఁ దంద్రిచేఁ జెప్పఁబడిన

"కి మస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియాయాం బహు మన్యసే కిం,
కిం కాలకూటః కిముపా యశోదా
స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో మే."

అను శ్లోకము నీమధ్యకాలముననే రచించియుండును. దేవకీనందనశతకము నీకాలముననే రచించియుండును. తిక్కన యద్వైతభావమున నొకవిశేషము కలదు. అది కేవలవాదముకొఱకైనదియు, మాటలతోడనే కడుపునిండించునదియుఁగాక, సక్రమసాధనతోఁగూడి యాతనికి సంపూర్ణముగా ననుభవములోనికి వచ్చిన యద్వైతభావము. ఇది కర్మమార్గముతోఁ బ్రారంభించి క్రమముగా భక్తిమార్గమునుబట్టి యేకాంతభక్తి మూలముగా నేర్పడిన జ్ఞానాతిశయముచేఁ గుదిరిన యద్వైతభావము. ఇట్టికక్ష్యల నన్నిటి ననుభవించి సాధనచే దాఁటి పరమప్రాప్యమును బొందినవాఁడు గనుకనే తిక్కనార్యునియం దన్నివిశేషగుణములు కనఁబడుచున్నవి. లౌక్యమునకుఁ బరమలౌక్యము. వైదికము

నకు వైదికము. క్రతువులఁజేసి సోమయాజి యైనాఁడు. నన్నయ జపహోమతత్పరుఁడే గాని క్రతువులవఱకు వెళ్లనేలేదు. రాజకీయముగఁ దనప్రభువు కోలుపోయిన రాజ్యమును దనప్రజ్ఞచే సాధించిపెట్టిన సమర్థుఁడు. ప్రతివాదిభయంకరుఁడై గణపతిదేవుని యాస్థానమున శైవ పండితుల నోడించిన ప్రతిభాశాలి. రాజ్యతంత్రజ్ఞత, నీతికుశలత, సమస్త సాంగ్రామికవిషయానుభవము, మొదలగు వానియం దాతని యాధిక్యమునకు భారతమే ప్రబలనిదర్శనము. ఇన్నిగుణము లొక్కనియందు కేంద్రీకృతములగుట మఱియొకచోటఁ గానము. ఇంతేకాదు. వీనినన్నింటిని మించిన యద్వైతభావము, బ్రహ్మజ్ఞానము, సర్వవిషయసమన్వయబుద్ధి కలిగి, యొకవైపున నద్వైతానుభవానందమును గ్రోలుచు, మఱియొకవైపున కావ్యరసముం గొనియాడుచుండెను. ఈవిషయము లన్నియు తిక్కనార్యుని గ్రంథముల యవతారికలను సవిమర్శంబుగఁ జదువుటచేతనే మనకు స్పష్టం బగుచున్నవి. ఉత్తరరామాయణావతారికాంశములను భారతావతారికాంశముతోఁ బోల్చినప్పుఁ డాతని కళాప్రతిభలయందును, మతభావములయందును గలిగిన సక్రమపరిణామముయొక్క చిహ్నములు, కక్ష్యలు (stages in the development of his mind and art) మనము గుర్తింపఁగలుగుదుము.

తిక్కన యవతారికలు:

సామాన్యముగా విశేషప్రఖ్యాతిగాంచిన మహాకవులయొక్కయు తొలికవిత, వారికిఁ బూర్వమునఁగల కవిశిఖామణుల కవితా సంప్రదాయమునే యనుసరించి రచింపఁబడినదై యుండినను, కాలక్రమమున వారికి లోకానుభవము కలిగినకొలఁది, వారిబుద్ధియుఁ, బరిపక్వతను బొంది, లోకతత్త్వమును, జీవితసమస్యలను నవగాహనచేసికొనుటచే

వారి ప్రతిభ వికాసమును బొందుటయు, నప్పుడు వారు ప్రాంతపుంత్రలను వదలి స్వీయభావములను, ఆత్మవ్యక్తిత్వమును, ప్రతిభావిశేషమును వెల్లడించుచు క్రొత్తమార్గములను రచించి తమ చాతుర్యమును వెలయింతురనుట సారస్వతచరిత్రముల నించుక పరిశీలించినవారికిఁ దెలియని విషయము కాదు. ఒకకవి తనకాలమునఁ బ్రబలిన కవితాసామగ్రిని, సంప్రదాయములను నెట్లుపయోగించుకొని, వాని నతిక్రమించి స్వీయకళాచాతుర్యము నెట్లు చూపినాఁ డనుదానిని బట్టియే యాతని మహత్త్వము ప్రకటితమగుచుండును. షేక్స్పియర్, కాళిదాసాదుల పూర్వోత్తరకాలకవితా రచనలనుబట్టి వారి కళాప్రతిభల సక్రమాభివృద్ధిని గూర్చియు, భావముల పరిణామమును గూర్చియు ననేకులు సాహిత్యవిమర్శకు లనేకవిధములఁ నిరూపించియే యున్నారుగదా. తిక్కనార్యుని కళాచాతుర్యము, ప్రతిభామహత్త్వము మొదలగువాని క్రమాభివృద్ధిని, భావముల పరిణామమును ఆతనిరచనలే వెల్లడింపఁగల వనుటలో సందేహము లేదు. భారతరచనాకాలమునకు రామాయణరచనాకాలమునకంటె తిక్కన కవితాకళయం దత్యంతకౌశలము, స్వభాషయం దభిమానము, మనోధైర్యము, ఆత్మస్వాతంత్ర్యము, నిర్మలభక్తి, అద్వైతభావము బాగుగఁ గుదురుపడినవని చెప్పఁదగియున్నది. స్వీయభాషాభిమానమే భారతగ్రంథాదియందలి శ్లోకము నాంధ్రభాషలో రచింపఁజేసియుండును. ఇంతేగాక యీపద్యము తిక్కనార్యుని నిరూఢాద్వైతభావమును వేనోళ్ల నుద్ఘోషించుచున్నది. నన్నయ భారతరచనను ప్రారంభించిన కాలపుఁబరిస్థితులకును, తిక్కన దానిని మరలఁ జేపట్టి తుదముట్టింపఁగడంగినకాలపు పరిస్థితులకును భేదము కలదు. వేదబాహ్యములగు మతములు ప్రబలినకాలమున వైదికమతాధిక్యమును వ్యక్తము చేయుటయే నన్నయకుఁ బ్రధానకార్యంబైనది. కావున నీమతమునఁ

ప్రధాన దేవతలగు బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరు లనుమూర్తిత్రయమే లోకస్థితికి ముఖ్యకారణమనియు, వీరు వేదస్వరూపులే యనియుఁ జెప్పుచు వైదికమతాధిక్యము నుద్ఘోషించువాఁడువోలె 'తే వేదత్రయ మూర్తయః' 'సంపూజితౌవసుస్సరైః', అని మూర్తిత్రయమును స్తోత్రము చేసినాఁడు. తిక్కనకాలమునకు స్థితిగతులు మాఱినవి. త్రిమూర్తులలో నొకరిని కొందఱును. మఱియొకరిని కొందఱు పట్టుకొని 'మా దేవుఁడు గొప్ప, మా దేవుఁడు గొప్ప' యని కొట్టుకొనుచు రాజుల నాశ్రయించి తమతమ మతములలోనికి వారిని ద్రిప్పికొని, వారి యధికార బలము మూలముగాఁ దమమతమునఁ జేరనివారిని హింసింప మొదలు పెట్టిరి. తిక్కన యీమూర్తిత్రయభేదకల్పనము, తత్పూజావిధానము మూలముగా దేశమునఁ గలిగిన యల్లకల్లోలమును జూచి, శైవులు, వైష్ణవులును గూడ నా శ్రుతిస్మృతులనే యాధారముగాఁ జేసికొని, వాని కర్థభేదమును గల్పించి, స్వస్వమతానుకూలములగు వాక్యములను గనఁ బఱుచుచు వాదించుచుండుటను గ్రహించి, యిట్టి విభేదములను బోఁ గొట్టి సర్వమతములకు సమన్వయమును గల్పించున దొక్క యద్వైత భావమే యని నిశ్చయించి, పంచమవేదం బనఁబరఁగు భారతమును దత్ప్రతిపాదకంబే యని యెంచి, నన్నయ విడిచిన భాగమును దెనిఁగింప మొదలిడి, ఆదినే

> 'శ్రీయన గౌరినాఁ బరఁగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భ
> ద్రాయితమూర్తియై హరిహరంబగు రూపముఁ దాల్చి 'విష్ణురూ
> పాయ నమశ్శివాయ' యని పల్కెడుభక్తజనంబు వైదిక
> ధ్యాయితకిచ్చ మెచ్చుపరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్.'

అను మంగళపద్యమునందే "హరిహరులకు భేదము లేదు, వీరి నట్టి భేద దృష్టితోఁ జూచి కొలుచుచు జనులు పరస్పరద్వేషమును బెంచుకొనుట

ముక్తిసాధనము గానేరదు. విష్ణురూపుండే శివుఁడని తలంచి యద్వైత బుద్ధితో నాపరతత్త్వమును ధ్యానించు భక్తజనులే యాపరమేశ్వరుని మెప్పు వడయుదురు—అను నీగంభీరార్థమును సూచించువాఁడువోలె నీ పద్యముమూలముగా పరతత్త్వప్రశంస చేసియున్నాఁడు. ఆ తత్త్వము హరిహరరూపమన్నాఁడు. అది భద్రాయితమూర్తి. శ్రీయన గౌరినాఁ బరఁగు చెల్వకు చిత్తము పల్లవింపఁజేయునది. పుష్కరపలాశవన్నిర్లిప్తుఁడగు పురుషుఁడు ప్రకృతిచిత్తమును పల్లవింపఁజేసినపుడే శ్రీయని, గౌరియని,హరియని,హరుఁడని భేదము బయలుదేఱి సృష్టిక్రమము నడచుచుండును. మూలపురుషుం డొక్కఁడే గావున నాతని భిన్నస్వరూపములనె పట్టుకొని మతభేదములను గల్పించుకొని దేశమును క్షోభపెట్టవలసిన యవసరము లేదు. "విష్ణురూపాయ నమశ్శివాయ" యని యిద్దఱికి నభేదమును గుర్తించి, యాపరతత్త్వమును గొల్చిన ముక్తిని బొందుదురని ఘోషించినాఁడు. ఆ పరతత్త్వమునె తానును గొలిచినాఁడు. తానిప్పుడు కావ్యసృష్టి చేయఁదలఁచినవాఁ డగుటచే "సకలబ్రహ్మ" ప్రార్థనమునే చేసినాఁడు. దానిఫలముగా నాతఁడు కవిత్వతత్త్వనిరతిశయానుభావానందభరితాంతఃకరణుఁడై నాఁడు. అనఁగా నద్వైతభావనిరూఢితో పాటు ఆతనికిఁ గవిత్వతత్త్వనిరతిశయానుభావానందము కాలక్రమమునఁ గలిగినది. నిర్వచనోత్తరరామాయణము రచించిన కాలమున కాతనికి "కవితావిలాసములే" కనఁబడినవి గాని కవితాతత్త్వము బోధపడినట్లు లేదు. ఆదికవులను, నూత్నసత్కవీశ్వరులను గొల్చునాచారము నతిక్రమింపలేదు. వారికృపచేతనే తాను 'కవితావిలాసవిస్తరమహనీయుఁడ' నైతినని చెప్పినాఁడు. కాని భారతరచనాకాలమున కీతనికిఁ గవితావిలాసములే గాక, కవితాతత్త్వమే బోధపడినది. దానివలనఁ గలుగు నానందమునకుఁ బరవశుఁడై భారతరచనకుం గడంగెను. కావున నాతనికి

గోచరించిన కవితాతత్త్వస్వరూప మాతనిభారతమునఁ బొడకట్టకమానదు. బాగుగ పరిశీలించినచో నుత్తమ కవితా ప్రధానలక్షణంబులగు రసావిష్కరణము, తత్తద్రసాభ్యుచితరచనాకౌశలము, ప్రౌఢత్వము, స్వభావోన్మీలనాశక్తి, ఉచితానుచిత పరిజ్ఞానము, నీమొదలగు నుత్తమ గుణంబుల నసమానచాతుర్యముతో వెలయించుటంజేసి భారతరచనా కాలమున కాతనియంతఃకరణ మెట్టిమహత్పరిపాకమును బొందినదో తెలియఁగలదు.

ఈతని భారతమున కళాసౌందర్యము, నద్వైతభావమును చక్కని సమ్మేళనమును బొందినవి. నన్నపార్యుఁడు కేవల కర్మ పరమగు వైదికమతదృష్టితోఁ గొంతభాగమును రచించినను, ఈ భారతమును కృష్ణద్వైపాయనుఁడు అద్వైతార్థబోధకం బగునటులనే రచియించియున్నాఁడు గాని మతవైషమ్యములను బెంచుటకుఁ గాదు. వేదములలోను, స్మృతులలోను వివాదాస్పదము లగు తావులయం దీ పంచమవేదము సమన్వయమార్గమును దెలుపును. ధర్మార్థకామమోక్షములకు సూటిమార్గమును జూపును.

" వేదములకు నఖిలస్మృతి
వాదములకు బహుపురాణ వర్గంబులకున్
వాదైన చోటులను దా
మూదల ధర్మార్థకామమోక్షస్థితికిన్."

అని తిక్కనార్యుఁ డీభారతముయొక్క 'ధర్మాద్వైతస్థితి'ని వ్యక్తము చేసినాఁడు. ఇట్టి భారతమును భవ్యకవితావేశుండు, విజ్ఞానసంపద్విఖ్యాతుఁడు నగు కృష్ణద్వైపాయనుం డీ యద్వైతభావముతోనే రచించినాఁడు. దాని నీతఁడు ప్రబంధమండలిగాఁ దెనుఁగున రచింపఁబూని

నాఁడు. ఆవేశమే (inspiration) కవితకుఁ గారణమని సూచించుచుఁ, దానట్టి కవితావేశముచేతనే యీ గ్రంథరచనకుఁ బూనితి నని చెప్పు వాఁడువలె నాయావేశఫలమును దనగ్రంథముననే వ్యక్తపఱిచినాఁడు.

తిక్కనకవితావేశము:

అట్టి కవితావేశసమయముననే యీతనికి స్వప్నముకూడఁ గలిగినది. కవితావేశమునకు భక్త్యావేశముకూడ తోడుపడి యుండును. తాను చేయఁదలఁచిన మహాకార్యమునకుఁ దగిన పూర్వరంగమును గల్పించికొనినాఁడు తిక్కన. ఇష్టదేవతను సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనినాఁడు. మనల నీలోకమునుండి మఱియొక స్వప్నలోకమునకు హఠాత్తుగా నెత్తుకొనిపోయినాఁడు. నన్నయ వైదికమార్గమునకు భక్తిమార్గమును గూడఁ గలిపి రెంటికి సమ్మేళనము చేసి, యద్వైతానందాంబుధిలోను, దానితోపాటు కావ్యరసాంబుధిలోను మనలను ముంచియెత్తినాఁడు. ఈ స్వప్నవృత్తాంతమనునది తాను కవితావేశముచే భారతరచనాకౌతుకమున మనమలరియుండు సమయమున సంభవించిన యనన్యసామాన్య కారణంబగు పరమధర్మప్రకారంబఁట. ఈ రెంటికి సమ్మేళనముచేసి యొక యద్భుత సన్నివేశమును (romantic situation) కల్పించినాఁడు తిక్కన. దీనిమూలమున స్వీయచరిత్రయందనేకవిషయములను వ్యక్తము చేసినాఁడు. మొదటి దత్యంతపితృభక్తి. తరువాత నాతని వినయసౌశీల్యములు. జ్ఞానవైరాగ్యములు, వివేకము ఆదృశ్యము నెంత వ్యక్తమగునట్లుగా మనకనులయెదుటఁ బెట్టినాఁడో చూడుఁడు.

ఆ సర్వేశ్వరుండు సన్నిధిచేయుటయు, "ఏనును భక్తిమయంబగు సాష్టాంగ దండ ప్రణామం బాచరించి కొండొకదోలంగి వినయావనతుండనై లలాటోపరిభాగంబున నంజలిపుటంబు ఘటించి

నయనంబులు న వయవంబులును ప్రమదబాష్పసలిల విలులితంబులును బులకపటలపరికలితంబులుంగా నంతంత నిలిచిన" నద్దేవుం డను కంపాతిశయంబునఁ దన దక్షిణనేత్రంబున సుధారోచియకా నాతనివింతలేక చూచెనఁట. పరమేశ్వరుం డాశ్రితసులభుండు గావు నను, నీతఁడు పరమభక్తుం డగుటవలనను, కిమస్థిమాలా మిత్యాదిశ్లోకములచే నిదివఱకు స్తుతింపఁబడి వానిని గాఢాదరంబున నాదరించియున్న వాఁ డగుటచేతను, తన కీదేవుఁడు చిరపరిచితుఁడే యని సూచించుచున్నట్లున్నాఁడు. పిదప నాహరిహరనాథుఁడే యీతనివైదికమార్గనిష్ఠనుగు వర్తనమును, భేదములేని భక్తిని, నిర్మలమైన జ్ఞానమును బ్రశంసించి, యీతనియందు కర్మయోగభక్తియోగజ్ఞానయోగముల కెట్లు చక్కని పొందిక కుదిరియున్నదో తెలిపియున్నాఁడు. దీనివలన తిక్కనార్యుని మతి మెట్టిక్రమపరిణామము నొందినదో తెలియవచ్చుచున్నది. (His religion a thing of gradual growth). పంచమవేదంబగు భారతము జనుల కారాధ్యంబగుటచే దానిని దెనిఁగించుట భవ్యపురుషార్థతరుపక్వఫల మగునని హెచ్చరించినాఁడు. అట్టి దానికిఁ దానె కృతిపతిత్వ మర్థించి వచ్చినట్లు చెప్పినాఁడు. వేదములనువలెనే యీ పంచమవేదమును గూడ నపభ్రంశభాష యగు తెనుఁగున రచించుట కూడదను ఛాందసుల వాదబలముచే, నన్నయ రాజాదరణముచేఁ బ్రారంభించి కొంత రచించి విడువఁగా, నా మిగిలినభాగమును మఱెవ్వరు చేపట్టక భారతాంధ్రీకరణకార్యము నిలిచిపోఁగా, నీ కాలమున తిక్కన మరల దానిని చేపట్టి సర్వమతసమన్వయమును, చతుర్వర్గసమన్వయమును గూడ దీనిచే సాధింప నెంచి, హరిహరనాథుఁడే దీనికృతిపతిత్వ మర్థించి వచ్చినాఁ డనుటచేఁ దన కాపరతత్త్వమునఁగల భక్త్యావేశమును వెల్లడించుటే గాక, తనకాలమున నీ యైక్యమును బ్రతి

ఘటింప యత్నించు ఛాందసుల నోళ్లు కట్టివేయుటకు యత్నించిన వాఁడువలె గనఁబడుచున్నాఁడు. పరమేశ్వరుని యంగీకారమే దీనికిఁ గలదని ఘోషించినవాఁడువలె నున్నాఁడు. ఆ దేవుఁడు ప్రత్యక్షమై నపుడీతఁడు చూపిన భయభక్తులు, వినయవివేకము లీతనియేకాంతభక్తిని, ఆత్మజ్ఞానసంపన్నత్వమును జాటుచున్నవి. ఆశ్రితులకుఁ బరమేశ్వరుం డత్యంతసులభుం డని బుధులవలన వినియుండుటంజేసి తాను బాలస్వ భావుఁడైయైనను నట్టిమహనీయమహిమ దొరకొనుటయుఁ గలుగున కాకయని తలంచినాఁడు. తాను జేయంబోవు విన్నపమునకు ముందుగా కొమ్మనామాత్యు నాననం బాలోకించి యాతనియనుమతిని బడసి పితృ భక్తి వెల్లడించినాఁడు. బాలస్వభావుఁడనే యని చెప్పుకొనుచున్నను ఎట్టిమహత్తరంబైన విన్నపము చేసినాఁడో చూడుఁడు:

"భూరి భవత్కారుణ్య
క్షీరాంబుధి నాదు తుచ్ఛచిత్తంబును వి
స్తారమహితముగ నుంచితి
వారయ నచ్చెరువు గాదె యఖిలాండపతీ.

"ఇంతకు నేర్చి నీకు నొకయింతటిలోన మదీయవాణి న
త్యంతవిభూతిఁ బెం పెసఁగునట్టి నినుం గొనియాడుచేత దా
నెంతేయుఁ బెద్ద నీకరుణ నిట్లు పదస్థుఁడ నైతి నింక జ
న్మాంతరదుఃఖముల్ దొలఁగునట్లుగఁ జేసి సుఖాత్ముఁ జేయవే."

ఇట్లా యఖిలాండపతి యెదుట సాక్షాత్కరించిన సందర్భమునఁ దన యకించనత్వమును జక్కగా వెల్లడిచేసినవాఁడైనను అప్పుడు కోరినవర మీతఁడు మహాజ్ఞాని యనియే తెలుపుచున్నది. ఇట్టి యకిం చనునకు, తుచ్ఛచిత్తునకు, బాలస్వభావున కట్టిమహనీయమగు కోరిక

కోరుట తగునా? ఆతఁడు కోరఁగలఁడా-యను ప్రశ్న కాతఁడే సమాధానము చెప్పుచున్నాఁడు. ఉపలాలితుండగు డింభుండు దనకొలంది యెఱుంగక మహాపదార్థంబు వేఁడువిధంబున తాను బ్రహ్మానందస్థితినే గోరినాఁడఁట. దీనివలననే యీతనికొలంది మన కెఱుకపడుచున్నది. ఎట్టి యెఱుకగలవాఁడో వ్యక్తమగుచున్నది. తిక్కనార్యుఁడు మహాజ్ఞాని, ముముక్షువు. ఇట్లు జననమరణాదులైన సంసారదుఃఖములకు నగపడకుండునట్టి జ్ఞానతేజములు గాంచి—అట్టి జ్ఞానసూర్యోదయంబగుటతోడనే—మేల్కాంచినాఁడఁట. ఆజ్ఞానసూర్యుని వెలుఁగులో నట్టిపదమును గాంచి, పుణ్యచరిత్రుఁడై, తన భారతసంహితారూపం బగు కావ్యకవిత్వమహావిభూతికి నాపరమేశ్వరుని బట్టముగట్ట సిద్ధపడినాఁడు. తానొక మహాభక్తుఁడు గావున నీమహాత్కార్యముచే భక్తకోటికి వరణీయుండయ్యెను. ఈతని వినయసంపద, భక్త్యావేశము ఆత్మస్వరూపజ్ఞానముచేఁ గలిగినవేగాని తెచ్చిపెట్టుకొనినవిగాఁ గనఁబడవు.

"ఏపట్టునఁ బూజ్యమూర్తియగు భారతసంహిత," "జనాభ్యార్చితమై" యున్నది గావున నా,భారతామృతము కర్ణపుటంబుల నారఁగ్రోలి యాంధ్రావళి మోదముం బొరయునట్లుగ మహాకవిత్వదీక్షావిధిని బొంది పద్యములను గద్యములను కృతులు రచింతునని ప్రతిజ్ఞ చేసెనాఁడు. ఈతఁడిచ్చటఁ జేయఁబూనినది కేవలము భారతాంధ్రీకరణము మాత్రముకాదు. ఒక్కకృతియుఁ గాదు. కృతులు. భారతసంహితను కృతులుగా రచింపఁదొడంగెను. ఈ విషయ మింతకుఁబూర్వమే చెప్పియున్నాఁడు. "ఈ ప్రబంధమండలి కధినాథునిగా నేపురుషునిఁ జేర్కొనువాఁడను" అని మొదట నాలోచించినాఁడు. కావున భారతరూపమున నీతఁడు రచింపఁదలఁచికొనినది ప్రబంధమండలిగాని యొక్కకృతిమాత్రము కాదనుట స్పష్టమగుచున్నది. మొత్తముమీఁద

సాత్యవతేయ సంస్మృతిక శ్రీవిభవాస్పదంబయిన చిత్తముతోడ ధర్మాద్వైతస్థితిని భారతసంహితను దెనుంగుబాస రచించుచున్నాను, అందలి యేఘట్టమున కాసట్టము నొకప్రబంధముగాఁ జేయఁదలంచి నట్లు కనఁబడుచున్నది. విరాటపర్వ మొకప్రత్యేకప్రబంధమే యనియు, నిందలిలక్షణములే తరువాతి ప్రబంధకవులకు మార్గదర్శకములైన వనియు మన మించుక పరిశీలనాదృష్టితోఁ జూచిన గోచరమగును. "హృదయాహ్లాది చతుర్థ మూర్జితకథోపేతంబు నానారసాభ్యుదయోల్లాసి" యని ప్రశంసించియే యున్నాఁడుగదా. ఏకఘట్టము కాకథలో నొకవిధమగు వస్త్వైక్యము (unity of plot), పూర్వోత్తరసందర్భము, నాయకపాత్రల స్వభావసంభాషణాదికమం దౌచిత్యము, నీ మొదలగు గుణములను పాటించుచు రచించెనేగాని మూలగ్రంథమునందలి యాసందర్భములను దొలఁగింపక, భాషాంతరీకరణమను నుద్దేశముతో మూలానుసారముగ మాత్రమే యాతఁడు రచించియుండలేదు. కర్ణపర్వము చివరకూడ నీ ప్రబంధపదమునే యాతఁడు వాడియున్నాఁడు. కీచకవధ మొదలుగాఁగల రసవంతములైన యాయాఘట్టములకు రచనాకౌశలమునుబట్టి ప్రబంధములనియే పేరుపెట్టఁదలఁచినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇట్టి ప్రబంధమందలి సపారకృపాపరతంత్రవృత్తిమైఁ జేర్చిన దేవదేవునకుఁ బ్రీతిగ నిచ్చుటంజేసి యివి పుణ్యప్రబంధంబులైనవి. ఇది యంతయు ననన్యసామాన్య కారణంబగు పరమధర్మప్రకారంబైనది. ఈభారతరచనావిషయము నెట్టి పూజ్యభావముల, నెట్టి భక్త్యావేశమును, ఎట్టి కవితావేశమును, ఎట్టి జ్ఞానసంపత్తిని, ఎట్టి ధర్మపరత్వమును, ఎట్టి యద్వైతభావనిరూఢత్వమును, ఎట్టి ముముక్షుత్వమును, ఎట్టి వైదికమార్గనిష్ఠమగు వర్తనమును, ఎట్టి మాతృభాషాభిమానమును, ఈ యవతారికామూలమున వ్యక్తముచేసినాఁడో పరికింపుఁడు. ఇట్టి

మహాపురుషుఁ డాంధ్రదేశమున మఱియొకఁడు బయలుదేఱలేదనుట యతిశయోక్తి కానేరదు. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నిట్టి మహనీయగుణ సంపన్నుఁడగు కవి మఱియొక్కఁడు లేఁడనుట సాహసముకాదు. ఆంధ్రభాషాసతిని స్వస్వరూపమున నిలిపి యుద్ధరించిన వారిలో నీతఁ డగ్రగణ్యుఁ డని చెప్పవలసియున్నది. ఈతనిమూలమున నాంధ్రవాఙ్మయము, ఆంధ్రభాష, ఆంధ్రదేశము, ఆంధ్రజనము__ వేయేల, ఆంధ్రత్వమనునదే ధన్యత్వమును బొందుచున్నది. ఆంధ్రజాతీయ లక్షణముల నతిరమ్యముగా సందర్భానుకూలముగాఁ బొందుపఱచుచు నీభారత సంహితను ప్రబంధమండలిగా మార్చివేసినాఁడు. ఇట్టి యీ పుణ్యప్రబంధములను, "అప్రతిమకావ్యకవిత్వ మహావిభూతికిఁ" బట్టముకట్టి, కృతినాథునిగాఁ జేసిన యాదేవునిసన్నిధిని బ్రశంసించుటం జేసి యది తిక్కనకొకయారాధనవిశేషం బైనది. కావుననే నామాగ్చన చెప్పినట్లుగా షష్ఠ్యంతపదములతో నా హరిహరనాథునిఁ బూజించినాఁడు. అనఁగా దీని నొక యారాధనవిశేషంబుగా తిక్కనార్యుఁడు తలంచుటచే షష్ఠ్యంతపదము లావశ్యకములైనవనుట. ఈయాచారమే గతానుగతికంబుగ నవలంబింపఁబడి యాంధ్రప్రబంధలక్షణమున నొకవిశేష లక్షణముగాఁ బరిణమించినది. తిక్కనకుఁ బూర్వమున షష్ఠ్యంతములను వాడినవాఁడగు నన్నెచోడుఁడును కృతిపతియగు తన గురువునకును, పరమేశ్వరుఁడగు మల్లికార్జునకు నభేదవృత్తి గల్పించుకొని, యా పరమేశ్వరుని కథలనే యాతని యెదుట విన్నవించుచు నాతని నారాధింపఁ దలంచినవాఁడగుటచేతనే, యాతనికిని షష్ఠ్యంతములును, సంబుద్ధ్యంతములు నావశ్యకములైనవి. కాని యాతఁ డావిషయమును బాగుగా వ్యక్తపఱుపలేదు. తిక్కనార్యుఁ డాయా కథాసందర్భముల నాయా పాత్రల మనోవృత్తులను, ఇంగితాకారములను, గూఢోద్దేశములను నెట్లు

సువ్యక్తముగఁ జేయుచు రచించుచుండునో యట్లే యిచ్చట తన భావము లను, ఉద్దేశములను గూడ సువ్యక్తముచేయక విడువలేదు.. ఆరాధన విశేషము గావున షష్ఠ్యంతము లావశ్యకములైనచో, సంబుద్ధ్యంతము లెందుకో చెప్పుచున్నాఁడు. తాను విన్నపంబు సేయు తెలుంగుగా నా దేవు నంతస్సన్నిధిం గలిగించుకొని 'యమ్మహాకావ్యంబు నర్థంబు సంగతంబుసేయు'నఁట. ఈ మహాకావ్యరచనా సందర్భమున హరిహర నాథుఁ డీతని కెప్పుడు ప్రత్యక్షుండై యుండుననియే తలంపఁదగియున్న ది. ఈతఁ డీరచనాసందర్భమున నే కాదు, కేతన చెప్పినట్లుగా, 'చిత్తని త్యస్థితశివుఁ డెవ్వఁడనిన వీఁడను నాలుకకుఁ దోడవైనవాఁడు' గదా. ఆదేవుని సంబోధించి "యిమ్మహాకావ్యం"బు నర్థంబు సంగతంబుచేసె దనని చెప్పినాఁడు. 'భారతసంహిత' తాను రచింపఁబూను సందర్భ మునకు 'మహాకావ్య' మైనది! సంహితార్థము వేదప్రతిపాదితాంశము- దీనియందు సంగతంబై యుండినను, తిక్కనార్యుఁడు దీనిని మహాకా వ్యముగనే యెంచియున్నాఁడు. కావుననే మొట్టమొదట "భవ్యకవితా వేశుండు కృష్ణద్వైపాయనుఁ డర్థిలోకహితనిష్ఠంబూని ధర్మాద్వైత స్థితి లేఖ్యంబైన యామ్నాయమును రచించె"నని చెప్పినాఁడు. వేద ములు అలేఖ్యములు, శ్రుతులు. కాని యిది లేఖ్యంబైన యామ్నా యము. భవ్యకవితావేశముచే రచింపఁబడిన మహాకావ్యము. ఆ కావ్యము నాతఁడు యథామూలముగఁ దెనుఁగున రచింపఁదలఁచు కొనెనా? లేదు. అందలి యర్థమును మాత్రము సంగతంబు చేసెద నన్నాఁడు. కావున నిది భాషాంతరీకరణమను తలంపుతో విమర్శింపఁ బూనుట యుక్తముకాదు. ఈ మహాకావ్యమునందలి యర్థమును సంగ తముచేయు సందర్భములోనే యీతని ప్రతిభావిశేషముచే నది ప్రబంధమండలిగా మాఱినది. వ్యాసభారతము నీతఁడు ముక్కచెక

ముక్కగాఁ దెచ్చి తెనుఁగునఁ బెట్ట దలంచుకొన లేదు. దాని యర్థము మాత్రము సంగతంబుఁ జేయుచుఁ దన కవితాచాతుర్యమును జూపఁదలంచినాఁడు. కావుననే మూలముననుసరించి రచింపఁబడినదేయైనను ఈ భారత మొకవిధముగ స్వతంత్రగ్రంథమువంటిదేయై, యాంధ్రవాఙ్మయలక్ష్మీ కమూల్యాలంకారంబై, తరువాతివాఙ్మయమున కంతకు మార్గదర్శకంబై వెలుఁగొందుచున్నది.

తిక్కనార్యుఁడు మహాకవిత్వదీక్షావిధి నొంది యీభారతకృతులను గద్యములను, పద్యములనే రచింతునన్నాఁడు గాని యాతని తొలి రచనయగు నుత్తరరామాయణమువలె నిర్వచనముగా రచింపఁదొరఁకొన లేదు. అప్పట నిర్వచనముగా రచించుట యొకగొప్ప విషయముగాఁ జెప్పుకొనెను గాని కాలక్రమమున నాతనిబుద్ధి, కళాప్రతిభలును వికాసమును బొందినపిదప నిట్టిస్వల్పనియమములను పాటించుట యొకగొప్పతనముగాఁ దలంచినట్లు కనఁబడదు. ఉత్తరరామాయణ రచనాకాలమున నీతఁడింకను కవితావిలాసములలోనే చిక్కుకొనియుండి యానందించుచు ప్రగల్భములఁ గొట్టుకొనుచుండెనేగాని, అతఁడు భారతరచనాకాలమునందువలె కవిత్వతత్త్వ నిరతిశయానుభవానందభరితాంతఃకరణుఁడు కాలేదని యింతకుపూర్వమే గమనించి యున్నాము. ఈ కవిత్వతత్త్వస్వరూపముబోధపడినంతనే బాహ్యాడంబరములు, బాహ్యనియమములును నీతనికి వెగటైతోఁచినవి. రామాయణమందలి యవతారికా విషయముల నీభారతావతారికావిషయములతోఁ బోల్చిచూచినచోఁ తిక్కనార్యుని యనుభవపరిపాకము, బుద్ధిపరిణతి, కళాప్రతిభలకుఁగలిగిన నూతనవికాసము నెట్టిదో మనకు స్పష్టమగును. అప్పట నాతఁడింకను బాహ్యాచారములకే చిక్కియుండెను. కవిత్వరచనలో చూపవలసిన చాతుర్యమును దానిలక్షణమునుగూర్చి చెప్పుటలోఁ గనఁబఱచినాఁడు. చూడుఁడు:

"భూరి వివేకచిత్తులకుఁ బోలు ననం దలఁపన్, దళంబులన్
సౌరభ మిచ్చు గంధవహుచందమునం బ్రకటంబు చేసి యిం
పారెడు పలుకులం బడయు నప్పలుకు ల్సరిగ్రుచ్చునట్లుగాఁ
జేరుప నేరఁగావలయుఁ జేసెద నేఁ గృతి యన్నవారికిన్."

అని సుకవిలక్షణమును జెప్పి "కుకవుల్ ధర దుర్విటులట్ల చూడఁగన్" అని కుకవినింద చేసినాఁడు. పిదప,

"తెలుఁగు కవిత్వము చెప్పం
దలఁచిన కవి యర్థమునకుఁ దగియుండెడు మా
టలు గొని వళులుం బ్రాసం
బులు నిలుపక యొగిని బులిమి పుచ్చుట చదురే.

"అలనడ సంస్కృత శబ్దము
తెలుఁగు బడి విశేషణంబు తేటపడంగాఁ
బలుకునెడ లింగ వచనం
బులు భేదింపమికి మెచ్చుబుధజనము కృతిన్."

అని తెలుఁగుకవిత్వ మెట్లుండవలయునో సూచించినాఁడు. ఎట్టిపదము లె ట్లుపయోగింపవలయునో తెలిపినాఁడు. పిదప తనకావ్యము సరస కవులను మెప్పింపవలయునఁట:

"ఎట్టికవికైనఁ దనకృతి యింపుఁ బెంపఁ
జాలుఁ గావునఁ గావ్యంబు సరసులైన
కవులచెవులకు నెక్కినఁగాని నమ్మఁ
డెందుఁ బరిణతి గలుగు కవీశ్వరుండు."

అని యిట్లు సత్కవీంద్రమార్గమును దెలుపుటచేఁ దా నాయాదోషము లను బరిహరించి గుణముల నాదరించియే కవితచెప్పుచున్నానని సూచించినవాఁడైనను, తనకావ్య మితరుల మెప్పును బడయునా లేదా, యను సందేహము మాత్రము

"ఆపరితోషా ద్విదుషాం న సాధు మన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానం,
బలవదపి శిక్షితానా మాత్మ న్యప్రత్యయం చేతః."

అని చెప్పిన కాళిదాసునికి వలెనే యీతనికిని కలుగకపోలేదు. తిక్కన భారతము రచించు నాఁటి కీకృతిమనిబంధనలన్నిటిని బాటింపవలయు ననెడిభావము నతిక్రమించినాఁడు. ఇతరులు తనకవిత్వమును జూచి యేమందురో యను సందేహావస్థను దాఁటిపోయినాఁడు. ఆత్మవిశ్వాసము హుదిరినది. "అమలోదాత్తమనీష నే నుభయకావ్యప్రౌఢి పాటించుశిల్పమునం బారగుడన్ గళావిదుఁడ" అను నాత్మశ్లాఘాపరంబులగు వాక్యంబులను మాని,

"భారతసంహితఁ జెప్పఁగంటి నా పుట్టుకృతార్థతం బొదవె"
"నా నేర్చినభంగిఁ జెప్పి వరణీయుఁడ నయ్యెద భక్తకోటికిన్;"
"బాలస్వభావుఁడ"; "నాదు తుచ్ఛచిత్తమున" అని యిట్లతివినయాననతుండై పలికినాఁడు. కాని "రచించు టొప్పు బుధసంతోషంబు నిండారఁగన్"; "ఆంధ్రావళి మోదముం బొరయ" అనియు మహాకవిత్వదీక్షను బొంది కృతులఁ జెప్పెదననియుఁ జెప్పుటచే నాడంబరములేని యాత్మవిశ్వాసమును గూడ వెంటనే వ్యక్తముచేయుచున్నాఁడు. ఇక్కడ 'మహాకవిత్వదీక్షావిధిఁ బొంది పద్యముల గద్యములన్ రచియించెదన్ గృతుల్" అనుదానికిని, తొలిగ్రంథమునఁ జెప్పిన యీ పద్యములందలి భావమునకు నెంత వ్యత్యాస మున్నదో పరికింపుఁడు:

"జాత్యము గామి నొప్పయినసంస్కృత మెయ్యెడఁ జొన్ప; వాక్యసాం
గత్యము సేయుచో నయిన గద్యము తోడుగఁ జెప్పి పెట్ట దా
గ్గత్యము దోఁపఁ బ్రాసముప్రకారము వేఱగునక్షరంబులన్
శ్రుత్యనురూప మంచు నిడ సూరుల కివ్విధ మింపు సెంపదే.

" వచనము లేకయు వర్ణన
రచియింపఁగఁ గొంత వచ్చుఁ బ్రౌఢులకుఁ గథా
ప్రచయముఁ బద్యము లన పాం
దుచితంబుగఁ జెప్పు టార్యు లొప్పిద మనరే."

ఈ రామాయణమున నీతఁడు సుకవిస్తుతి, కుకవినింద మొదలగువానిమూలముగా వ్యక్తముచేసిన కవితాలక్షణమును బరిశీలించి చూచినచో నీతనిదృష్టి యప్పటి కింకను కవితాసతియొక్క బాహ్యస్వరూపముచేతను, బాహ్యవిలాసములచేతనే యాకృష్టంబయియుండినదని స్పష్టమగును. కవితనుగూర్చి చెప్పుచు, నెంత చెప్పినను పలుకులను సరిగ్రుచ్చునట్లుగాఁ జేర్చుట, ప్రాఁతవడ్డమాటలను బ్రయోగింపకుండుట, అర్థమునకుఁ దగియెడు మాటలను గ్రహించుట, విళులను బ్రాసములను నిలుపక పులిమిపుచ్చుట, గద్యముఁను రచింపకుండుట, జాత్యముగామి సంస్కృతము నెచ్చటఁ జొనుపకుండుట, ఈరీతిగా కవితకు బాహ్యశరీరం బగు శబ్దములలక్షణమునుగూర్చియె ప్రసంగించెను గాని, కావ్యాత్మ గుణములనుగూర్చి యేమియు చెప్పినవాఁడు కాఁడు. భారతమున నీబాహ్యాచారములన్నిటిని, అనఁగా కుకవినింద, సుకవిస్తుతి, కవితాలక్షణప్రతిపాదనము మొదలగువానిని వదలివేసి, స్వప్నవృత్తాంతకథనముమూలముగ మహాద్భుతము, నత్యంతపావనంబునగు నొకవిచిత్రసన్నివేశమును గల్పించి, కాళిదాసు శాకుంతలమున వాయుపథమున మారీచాశ్రమ

మునకుఁ గొంపోయినట్లే, ఊర్ధ్వలోకమునకుఁ గొనిపోయినాఁడు. అక్కడ హరిహరనాథునియం దద్వైతస్వరూపమును గోచరింపఁ జేసినట్లే యీ యవతారికయందే, కవిత్వలక్షణ మిట్టిది యని చెప్పక, కవితాతత్త్వస్వరూపమునే చూపినాఁడు. ఈ యవతారిక యందలి స్వప్నవృత్తాంతమును మన కన్నులముందర జరుగుచున్నట్లుగా నెంత రమ్యముగా వర్ణించిచూపినాఁడో అట్లే యీ గ్రంథమునందుఁ గూడ నెచ్చటనో జరుగు ప్రతివిషయమును గూడ నప్రతిమానంబగు తనప్రతిభాశక్తిచే మన కన్నులముందర జరుగుచున్నదానివలెనే చేయును. అతిస్వాభావికముగ వర్ణించుచుండును. ఈ స్వాభావికత, లేదా ప్రత్యక్షత (realism), అనునదే తిక్కనార్యుని కవితామహత్త్వమునకు మూలకారణ మని చెప్పవలసియున్నది. అనన్యసామాన్య మగు నీ విశేషగుణమే తిక్కనార్యుని విచిత్రవర్ణనానైపుణ్యము, మనోవృత్తివివరణశక్తి, సయుక్తికపాత్రోచిత సంభాషణాయోజనచతురత, కథావస్తుసంఘటనానైపుణ్యము, అప్రతిమానంబగు రసపోషణశక్తి, ఆంధ్రభాషాజాతీయప్రయోగనైపుణి, యీ మొదలగు విశేషగుణముల కన్నిటికిని మూలాధారంబై యున్నది. తరువాతి ప్రబంధకవులకు మార్గదర్శకుఁడే యైనను, వారివలె నత్యంతాతిశయోక్తులకును, కృత్రిమభావములకును, సాంకేతిక (conventional) నియమములకును లోఁబడక, తనకవితయం దంతటను స్వాభావికత్వగుణమునే వెలయించినాఁడు. ఆభావములన్నియు నీయవతారికాపఠనమువలననే మనకు గోచరించుచున్నవి. ఇఁక తరువాతి భారతకథారచనయం దెట్లుగా విస్తరింపఁబడియున్నవో పరిశీలించి తెలిసికొందము గాక.

3

భారతాంధ్రీకరణము—తిక్కన

ఒకభాషలోనుండి మఱియొక భాషలోనికిఁ బరివర్తింపఁబడిన గ్రంథములను గూర్చి మనము విమర్శింపఁ బూనుకొనినపుడా మూల గ్రంథముయొక్క స్థితిగతులను గూర్చికూడ కొంత తెలిసికొనవలసిన యావశ్యకత కలుగుచుండును. ఏలయనఁగా నా మూలగ్రంథముతో నీ భాషాంతరీకృత గ్రంథమును సరిపోల్చి చూచినఁగాని, యది మూలమునకు సరియగు భాషాంతరీకరణ మగునో, కాదో, అందలి కవి యభిప్రాయములు, రసభావములు నీ భాషలోని కెట్లెంతవఱకుఁ దేఁబడినవో, ఇందు మార్పులేమైనఁ జేయఁబడినవో, అట్లయిన నద్దానికిఁ గలకారణం బెద్దియో, మూలమును మక్కికిమక్కిగా భాషాంతరీకరించెనా, లేక యందలి కథామాత్రమును గ్రహించి స్వతంత్ర గ్రంథముగా రచింపఁగడంగెనా, మూలముకంటె పెంచుటయుఁ గుదించుటయుఁ గలిగెనేని దానివలన గ్రంథప్రాశస్త్యము తఱఁగెనా, లేక పెరిఁగెనా, కవిచేసిన మార్పులవలనఁగాని, యాతని భాషాంతరీకరణపద్ధతివలనఁ గాని, యాకవియొక్క ప్రతిభ, స్వాతంత్ర్యము, శక్తి యెచ్చట నేవిధముగా నెంతవఱకుఁ గనఁబడుచున్నది అను నీమొదలగు విషయములను కనుఁగొనుట కవకాశ ముండదు. అడుగడుగునకు నిది మూలగ్రంథమునందలి భావమేనా, లేక భాషాంతరకర్త తెచ్చిపెట్టినదా యను సందేహము కలుగుచునే యుండును. కావున తిక్కనాదుల ప్రతిభావిశేషము,

కవితాకళాచాతుర్యమును దెలిసికొనవలె నన్నచో మూలగ్రంథముతో సన్నిహితముగఁ బోల్చి చూడవలసిన యావశ్యకత కలుగుచున్నది.

ఆంధ్రవాఙ్మయమందు, అందు ముఖ్యముగా మొదటి యుగమునందు, బయలు వెడలిన గ్రంథములన్నియు భాషాంతరీకృతములే. ఈ వాఙ్మయమునందు సుప్రసిద్ధులగు కవులు భాషాంతరీకరణమువలన ముగాఁ బ్రసిద్ధులైనవారే. ఆంధ్రభాషా వాగనుశాసనులు, ఆంధ్ర కవి బ్రహ్మలే సంస్కృతభాషనుండి యెరవుతెచ్చిన యర్థముతో స్వీయ భాషాకన్య నలంకరింపఁజొచ్చిరి. అట్లైనను వీరు కవిబ్రహ్మలనియు, నబ్జాసనకల్పులనియు నే నుతింపఁబడుచువచ్చిరి. వీరాడినమాట, పాడిన పాట, వ్రాసినవ్రాఁతను మీటి వేఱొక్కటి చెప్పరాదను నియమము గూడ బయలు దేఱినది. ఆంధ్రభాషాసతికి భారతకవులు పెట్టిన యట్టి యలంకారము మఱి యెవ్వరును బెట్టలేకపోయి రనునది యెల్లయెడల నంగీకరింపఁబడిన విషయమే. ఇది యిట్లగుటకుఁ గారణమేమి యని విచారించుచో, నాదికవులు, ముఖ్యముగా తిక్కనాదులు, మూలమగు సంస్కృతగ్రంథమందలి కథను ముక్కముక్కగా నెరవుతెచ్చి తెలుఁగులోఁ బెట్టి యాంధ్రభాషాకన్య కెరువుసొమ్ములు గూర్చినవారు గాక, యా సంస్కృత మూలఖనినుండి త్రవ్వి యెత్తిన బంగారమును దెచ్చికొని, యాత్మీయప్రతిభా మహాసముద్రమున నుద్భవిల్లిన యమూల్య భావరత్నములతోఁ బొదిగి యప్రతిమాన శోభావిరాజమానంబులును, ననిదంపూర్వములు నగు దివ్యాభరణముల నొనర్చి యామె కలంకరించినవారని తెలియఁగలదు. కావున నీ భాషకుఁ బ్రథమాలంకారమగు భారతమునందలి రచనారామణీయకత్వమును పరిశీలించునపుడు, దీనికి మూలములోని బంగారమువలనఁ గలిగినశోభ యెట్టిదో,

అందుఁ బొదిగిన రత్నరాజముల యొక్కయు, నా కుందనపు పనిచేసిన భాషారచనాకారుని నిర్మాణనైపుణ్యము యొక్కయు దివ్యకాంతు లెట్టివో తెలిసికొనఁగలిగినచో, వీని సమ్మేళనమువలనఁ గలిగిన మహా వైభవముగదా యిదియని మనము మహానందమును బొందుదుము. కుంద నపు పనివాని పనివానితనమును బయలుపడును. ఆంధ్రభారతరచనా కారుల నిర్మాణనైపుణ్యమును దెలుసుకొనవలెనన్నచో, నేదోయొకటి రెండుఘట్టములలోని రెండుమూడు మూలశ్లోకములను గ్రహించి వానిని వీ రెట్లు భాషాంతరీకరించిరని పరిశీలించుచు, నక్కడ నొక పదమున్న నీతఁ డొక పెద్దసమాసమును వేసి పెంచినాఁడు; లేదా మఱియొకచోట గుదించినాఁడని చెప్పి, మొత్తముమీఁద నిది మూలమునకు సరిగాఁ జేయఁబడినదికాదు — అని తేల్చినంతమాత్రమున నుపయోగ ముండదు. ఈ కవులకు మూలమునకు సరిగా భాషాంతరీకరించు నుద్దే శమే లేనపుడు, మూలమునందలి వ్యాసునిభావమును సరిగఁ జెప్పిన వాఁడుకాఁ డీకవి యని నిందించుటలో నర్థమేమున్నది? విమర్శకుని దృక్పథము మాఱినఁ గాని యీ కవితయందలి విశేషగుణములు బయలుపడవు. ఒకఘట్టమునైనను సంపూర్ణముగా మూలముతోఁ గ్రమముగా సరిపోల్చిచూచినఁగాని, కవిచాతుర్యమును గనిపెట్టలేము. ఒకచో నీ భాషాంతరీకర్త మూలములోని కథాంశములను వెనుకనున్న దానిని ముందు, ముందు దానిని వెనుకగా గ్రహించి కథావస్తువు నం దైక్య గుణమును (unity) సంపాదించుటకై యత్నింపవచ్చును. మూలమున నీరసఘట్టముల నతిరమ్యముగాఁ బ్రదర్శింపవచ్చును. మధ్య మధ్య నతికిన భావగర్భితములగు పదములచేతను, ఆకార వర్ణనలచేతను ఒకదృశ్యమును మనకండ్లయెదుట నడచుచున్నదానినిగాఁ జేయ వచ్చును. ఆయా కథాపురుషుల మనోవృత్తులను, భావనైఖరులను వర్ణిం

ముచు పాత్రౌచిత్యమును బాటించి సంభాషణావైఖరులను మార్చుచు, భావోద్బోధకంబులగు విశేషణములను జేర్చుచు, ఆకారేంగితాదులను సూచించుచు, మూలమునందలి పాత్రలను నూతనజీవముతోఁ బ్రకాశించునట్లు ప్రదర్శించి, స్వభావోన్మీలనము విచిత్రముగా మూలమున కంటె గుణవత్తరముగా (effectively) నొనర్పనచ్చును. అక్కడక్కడ సందర్భానుసారముగా నూతనములగు ప్రకృతివర్ణనలను, భావచ్ఛాయ వర్ణనలను, శీలపోషకవర్ణనలను, అవస్థాబోధకములగు వర్ణనలను, మనోవృత్తిప్రకాశకంబులగు వర్ణనలను (that reveal mental attitudes) జేర్చి కావ్యమునకు నూతనశోభ నాపాదింప వచ్చును. ఇట్టి సూక్ష్మ విషయములను గనిపెట్టి యీ కవుల ప్రతిభావిశేషమును, ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమును భాషాంతరీకృత గ్రంథములనుండి విడఁదీసి చూపవలె నన్నచో, మూలముతోఁ బోల్చిచూచినఁగాని సాధ్యము కాదనుట స్పష్టము.

ఇట్లు మూలముతోఁ బోల్చిచూచుట యావశ్యకమైనపు డీమూలగ్రంథప్రతు లనేకరీతుల భిన్నపాఠములు కలవై యుండుటచే నేప్రతి నన్నయాదులు గ్రహించిరో తెలిసికొనుటయు నావశ్యకంబే యగుచున్నది. ప్రాచీనప్రతులను సరిపోల్చిచూచి యందు బహుసంఖ్యాకములగు వానిలోఁ గనఁబడినపాఠము ప్రాచీనపాఠముగను, ప్రమాణముగను గ్రహింపఁదగియున్నది. బహుసంఖ్యాకములగు ప్రాచీనప్రతులలోని పాఠమునకును వీరిభాషాంతరీకరణమునకును భేదము కనఁబడినపుడు కూడ నది వీరుచేసినమార్పో, కాక వీరికాలమున వీరికిదొరకిన మూలప్రతిలో వీరి భాషాంతరీకరణమున కాధారములగు శ్లోకము లేవైన నున్నవేమో యను సందేహమును కలుఁగక మానదు. కావున భారతము యొక్క పరిశుద్ధమగు మూలగ్రంథపాఠ మేదైయుండును అను సమస్య

యొకటి నిర్ధారణచేయఁబడవలసి యుండఁగా, నన్నయతిక్కనాదు లేమూలప్రతి ననుసరించి రచించినారు అను మఱియొక విషయ మాంధ్రభారత విమర్శకులు విచారింపవలసి వచ్చుచున్నది. అనఁగా నిప్పుడు మనకు లభించుచున్న సంస్కృత భారతప్రతులలో నేది నన్నయతిక్కనాదులు వారికాలమున గ్రహించినదానికి దగ్గఱగా నుండును అని ప్రశ్న. ఏలయన, నన్నయతిక్కనలనాఁటి వ్రాఁతప్రతి యేదియును మనకాలమున దొరకునని తలంచుట కవకాశము లేదు. ఇప్పుడు లభ్యమగుచున్న లిఖితప్రతులలో ప్రాచీనతమం బగునవి 500 సంవత్సరములక్రిందట నాగరాక్షరములలో వ్రాయఁబడిన వొకటి రెండు మాత్రము కలవు. తెలుఁగులిపిలో వ్రాయఁబడిన ప్రతులలో నంత ప్రాచీనములగునవి యున్నట్లు కనఁబడదు. ఈ మధ్య పూనాలోని 'భండార్కర్ పరిశోధనాలయము' వారు దేశమున లభ్యములగు ప్రాచీన భారతప్రతుల నన్నిటిని సరిపోల్చిచూచి, భారతముయొక్క మూల పాఠం బేదియో నిర్ణయించి ప్రకటింపవలయునని యఖండప్రయత్నము సలుపుచున్నారు. వీరు ప్రకటించిన విరాటపర్వమునుబట్టి చూడఁగా నీ భారతప్రతులలోనుత్తర దేశమునందలి ప్రతులకును, దక్షిణదేశమునందలి ప్రతులకును పాఠములలో విశేషవ్యత్యాసము కనఁబడుచుండుటచే, నీ భారతమున నుత్తర దేశపాఠము, దక్షిణ దేశపాఠమునని యీనాఁడు రెండు పాఠము లేర్పడుచున్నట్లగపడుచున్నది. ఒక్క విరాటపర్వవిషయము నఁ జూడగా నుత్తర దేశప్రతులలో 72 అధ్యాయములు, 2,272 శ్లోకములునుండ, దక్షిణదేశప్రతులలో 78 అధ్యాయములు, 3,494 శ్లోకములును గలవు. ఇం దేది ప్రాచీనమూలగ్రంథమునకు దగ్గఱగా నుండునో, ఏది తిక్కనార్యునిచే గ్రహింపఁబడినదో నిశ్చయించుటకూడ చిక్కైన విషయమే. చిరకాలమునుండి పవిత్రగ్రంథముగాఁ దలంపఁబడుచుండిన

యీ భారతమువంటి గ్రంథములో, నానాకాలములందు, దేశమున మతవిప్లవములు సంభవించినపుడు, కొందఱు తమతమ మతాభిప్రాయములకు భారతసంహితయం దున్న వన్న చో గౌరవము కలుగు ననునుద్దేశముతో స్వీయమతానుకూలమగు గ్రంథమును కొంత చేర్చినఁ జేర్చియుందురు గాని, సామాన్యముగా నున్నదానిని దీసివేయుట సంభవించు నని తోఁచదు. కావుననే భారతము కాలక్రమమునఁ బెరుఁగుచు బెరుఁగుచువచ్చి మహాభారతమగుట తటస్థించినదని పలువురు విమర్శకుల మతమైయున్నది. ఇట్లు వెనుకటికాలమునకుఁ బోయినకొలఁది భారతముయొక్క మూలస్వరూపము మనకు దగ్గఱగుచుండును. ఇందుకు నిదర్శనముగా 500 సంవత్సరములనాఁటివని చెప్పఁబడిన ఉత్తరహిందూదేశమునందలి వ్రాఁతప్రతులలోని యధ్యాయసంఖ్య, శ్లోకసంఖ్య దక్షిణదేశప్రతులలోనివానికంటె తక్కువగాఁ గనఁబడుచున్నది. తక్కువ సంఖ్య గల యధ్యాయములు కల ప్రతులే ప్రాచీనములనుటకు మఱియొక నిదర్శన మేమనఁగా, నాదిపర్వమునందలి పర్వసంగ్రహపర్వమునందుఁ దెలుపఁబడిన సంఖ్యల కీసంఖ్యలే చేరువగా నుండుట. చూడుఁడు. ఆదిపర్వమున పర్వసంగ్రహ పర్వమునందు ప్రతిపర్వమునందలి యధ్యాయసంఖ్య, శ్లోకసంఖ్య తెలుపఁబడియున్నవి. అందు విరాటపర్వమున 67 అధ్యాయములును, 2,050 శ్లోకములును మాత్రమే యున్నట్లు తెలుపఁబడినది. విరాటపర్వమునుగూర్చి పర్వసంగ్రహపర్వమున నిట్లు గలదు:—

" తతః పరం నిబోధేదం వైరాటం పర్వవిస్తరం
విరాటనగరే గత్వా శ్మశానే విపులాం శమీం
దృష్ట్వా సన్నిదధు స్తత్ర పాండవా హ్యాయుధా న్యుత
యత్ర ప్రవిశ్య నగరం ఛద్మనా న్యవసంస్తు తే

పాంచాలీం ప్రార్థయానస్య కామోపహతచేతసః
దుష్టాత్మనో వధో యత్ర కీచకస్య వృకోదరాత్.

... ...
... ...

చతుర్థ మేత ద్విపులం వైరాటం పర్వవర్ణితం
అత్రాపి పరిసంఖ్యాతా అధ్యాయాః పరమర్షిణా
సప్తషష్ఠి రథో పూర్ణా శ్లోకానా మపి మే శృణు
శ్లోకానాం ద్వే సహస్రేతు శ్లోకాః పంచాశ దేవతు."

ఈ యధ్యాయ శ్లోకసంఖ్య యుత్తరదేశ దక్షిణదేశ ప్రతులన్నిటిలోనుగూడ నాదిపర్వమున నొక్కరీతినే యుండెనుగాని, యాయాప్రతులయందు ప్రక్షిప్తములుగాఁ జేర్పఁబడిన యధ్యాయముల సంఖ్యను జేర్చి యీ యాదిపర్వములోని సంఖ్యలను తదనుసారముగా నెవరు దిద్దియుండలేదు. ప్రక్షిప్తభాగములను జేర్చినవా రేకారణముచేతనో పర్వసంగ్రహపర్వమునందలి యధ్యాయసంఖ్యజోలికి పోలేదు. వాని నున్నట్లే యుంచిరి. ఈపర్వసంగ్రహపర్వము కుమారిలభట్టు కాలమునాఁటికి, అనఁగా నేడవశతాబ్దమున కిట్లే మార్పులు లేక యున్నదని నమ్ముట కాధారము కలదని బ్యూహులర్ పండితుఁడును, క్రీస్తుశకము 500 సంవత్సరముల కింకను పూర్వపుదే యైయుండునని హాప్కిన్సు పండితుఁడు నాంతరంగిక నిదర్శనములనుబట్టి తేల్చియుండుటచే, భారతమునందలి యధ్యాయ శ్లోకసంఖ్య లాకాలమున నిట్లే యున్నవని నమ్మఁదగియున్నది. * దీనినిబట్టి 5 అధ్యాయములు మాత్రమే ఎక్కువగాఁ గల ఉత్తరదేశపు నాగరీగ్రంథపాఠమే పదునొకం డధ్యాయములు, 1,444 శ్లోకములు హెచ్చుగాఁ గనఁబడుచున్న దక్షిణదేశప్రతుల పాఠ

* Hopkin's Great Epic: p. 398.

ముకంటె పర్వసంగ్రహపర్వమున సూచింపఁబడిన ప్రాచీనపాఠమునకు దగ్గఱగా నుండునని తలంపవచ్చును. మఱియు నుత్తరదేశపు నాగరీ ప్రతులలోని యధ్యాయములలో ననవసర విభాగము కనఁబడుచున్నది. సుశర్మ భీమునిచేఁ బట్టువడి యుధిష్ఠిరునియాజ్ఞచే విడువఁబడెనను సందర్భమున, పట్టువడుటతో నొకయధ్యాయము ముగిసి, ధర్మజుని యాజ్ఞచే విడువఁబడి ఖిన్నుఁడై వెడలిపోయె ననునది మఱియొక యధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినది. ఈ విషయమంతయు నొక్క యధ్యాయమం దుండుటయే సమంజసము గదా. ఇట్లే ఉత్తరార్జునుల సంభాషణము, అర్జునుఁ డుత్తరునికి ధైర్యముచెప్పి సారథిగాఁ జేసికొనుట యను విషయముకూడ నొక్కయధ్యాయమునఁ జెప్పఁదగినది, రెండధ్యాయములఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లే మఱికొన్ని సందర్భములలోను నీయధ్యాయములు విభాగముచేయఁబడక, యొకే అధ్యాయముగానే కొన్ని వ్రాఁతప్రతులలోఁగూడ కనఁబడుటయేగాక, ప్రాచీనతమంబు లనుకొనుచున్న వ్రాఁతప్రతు లొకటి రెండిటిలో నీపర్వసంగ్రహపర్వములోఁ జెప్పబడినరీతిని 67 అధ్యాయములే యుండుటచే నీప్రతులే మూలభారత గ్రంథమునకు దగ్గఱగా నున్నవని నిర్ధారణచేయుట కవకాశము కలుగుచున్నది. విశేష మేమనఁగా, నుత్తరదేశపాఠములోఁ బ్రక్షిప్తశ్లోకములు సుమారు 2[illegible]0 మాత్రమే చేరఁగా, దక్షిణదేశపాఠములో ప్రక్షిప్తభాగములు విశేషముగా ననఁగా సుమారు 1,400 శ్లోకములవఱకుఁ జేరినట్లగపడుచున్నది. కావున దక్షిణదేశపాఠములో నుత్తరదేశపాఠములోకంటె ప్రక్షిప్తభాగము విశేషంబై యున్నట్లు తేలినది. ఇఁక దక్షిణదేశపాఠముననే ప్రక్షిప్తభాగములు విశేషం బగుటకుఁ గారణం బేమో, యివి యేకాలమునఁ జేరియుండునో యను విషయము విచారణీయ మగుచున్నది. తిక్కన విరాటపర్వము ఉత్తరదక్షిణ

పాఠములకు భేదము గలిగినచోట్ల చాలవఱకు దక్షిణదేశపాఠముతోడనే పొందికగలదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. మఱియు నీతఁడు దక్షిణదేశమునందలివాఁడే గావున నీ ప్రాంతములందలి ప్రతులనే యనుసరించి రచించి యుండుననియు దలంపవచ్చును. కాని కావ్యకళాదృష్టితో నీతఁడనేక సందర్భముల మూలకథను, అందలి పాత్రలస్వభావమును సందర్భానుకూలముగ మార్చి మూలమునందుకంటె రమ్యతరంబుగా రచించుట చేతను, నితఁడు కావ్యకళాదృష్టితోఁ జేసినమార్పు లాయాసందర్భముల నతిరమ్యములై యుండుటచేతను, నతని మార్పుల ననుసరించి ప్రాచీన పాఠమునకుఁ గొన్ని ప్రక్షిప్తభాగము లిటీవలికాలమున దక్షిణదేశప్రతులలోఁ జేర్పఁబడినవా యను సందేహము కలుగకపోదు. తిక్కనరచన యిప్పటి దక్షిణదేశపాఠము ననుసరించినట్లే యుండినను, కొన్ని సందర్భములలో మాత్ర ముత్తరదేశపాఠమునకు దగ్గఱగా నున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశప్రతులలోని పాఠముతో భేదించిన కొన్ని సందర్భములలో దక్షిణదేశపాఠమునకును, తిక్కనరచనకును దగ్గఱసంబంధమే కనఁబడుచున్నది, ఇప్పటి మూలగ్రంథము పూర్వోత్తరసంబంధము లేక చిన్నముక్కలుగా నుండును. ప్రాచీనపాఠముతో నతుకని నూతన శ్లోకములు కొన్ని మధ్య చేర్పఁబడినట్లు గానవచ్చెడిని. ఈ కారణములచే, తిక్కనకు లభించిన మూలప్రతి కేవల మిప్పుడు మనకు లభించుచున్న దక్షిణదేశపాఠముతోఁ గూడినదే కాదనియు, నది యిప్పటి యుత్తరదేశపాఠమునకు కొంత దగ్గఱగా నుండెననియు, తిక్కన తరువాతికాలమునఁగూడ మూలగ్రంథములోఁ గొన్ని ప్రక్షిప్తభాగములు చేరెననియు, నందులోఁ గొన్నియైనను తిక్కనార్యుని రచన ననుసరించి చేర్పఁబడినవై యుండుననియు నూహించుటకవకాశము కలుగుచున్నది.

తిక్కనార్యునకు లభించిన మూలగ్రంథప్రతి యిప్పుడు దక్షిణ దేశపాఠముగా గ్రహింపఁబడుచుండిన పాఠముగలది మాత్రమే కాదను టకు నొకటిరెండు నిదర్శనముల నీ విరాటపర్వమునుండి చూపవచ్చును. అందు పాండవులు విరటుని కొల్వు ప్రవేశించుటకు పూర్వము వేష యోజనసందర్భమునఁ జేసినట్లుగాఁ గనఁబడుచున్న దుర్గాస్తుతి యొకటి:

"విరాటనగరం రమ్యం గచ్ఛ మానో యుధిష్ఠిరః,
అస్తువన్ మనసా దేవీం దుర్గాం త్రిభువనేశ్వరీం."

ఇత్యాది దుర్గాస్తోత్ర రూపం బగు 35 శ్లోకములు గల యధ్యాయ మొకటి కొద్ది యుత్తరదేశ ప్రతులందును, దక్షిణదేశ ప్రతులలో పెక్కింటి యందును, కుంభఘోణాది ముద్రితప్రతులందును గానవచ్చుచున్నది. కాని యిది యాంధ్రభారతమునందుఁ లేక పోవుట తటస్థించుటచే నిది భాషాంతరీకరణకారుఁడు స్వతంత్రించి తెనిఁగించుట మానెనా, లేక యిది యాతఁడు గ్రహించిన మూలగ్రంథమున లేకుండెనా యను సందేహము కలుగకపోదు. కాని యీ దుర్గాస్తోత్రాధ్యాయము దక్షిణదేశప్రతులు కొన్నింటిలోను, ఉత్తరదేశ ప్రతులలో ముఖ్యముగా నతిప్రాచీనములని తలంపఁబడిన వానిలోను లేకుండుటచేతను, క్షేమేంద్రుని 'భారతమంజరి' యందుఁ గాని (IV-26-31), అమరచంద్రుని బాలభారతమందుఁగాని (IV-1-17) దీని ప్రశంస యేమియు లేకుండుటచేతను, ఆకాలమున కిది యింకను మూల గ్రంథమునఁ జేరలేదని తలంపవలసియున్నది. జావాద్వీపమున నాద్వీప భాషలో రచింపఁబడిన భారతకథలోఁ గూడ నీ దుర్గాస్తోత్ర ప్రశంస యేమియు లేదు. ఇది పదియవ శతాబ్దమునాఁటిదిగా నిర్ణయింపఁబడు టంజేసి, సుమారు పదియవ శతాబ్దమువఱకు భారతములో నీ దుర్గాస్తో

ధ్యాయము చేర లేదని నిశ్చయింపవచ్చును. తిక్కనకాలమునకుఁగూడ నిది మూలప్రతులలోఁ జేరకపోవుటచేతనే యాతఁడు దానివిషయ మాంధ్రభారతమున స్మరింపకయుండును. కాని యిప్పుడు మనకు లభ్యమగుచున్న వ్రాఁతప్రతులను బట్టిగాని, దక్షిణదేశప్రతుల పాఠము ననుసరించి ముద్రించినట్లుగాఁ దెలుపఁబడిన కుంభఘోణపు ముద్రిత ప్రతిని బట్టిగాని తిక్కనభారతమును పరిశీలించిచూచినచో, నాంధ్ర మున దుర్గాస్తవము లేకుండుటకు తిక్కనార్యుని యుచితజ్ఞతయో, లేక యాతనికి దుర్గాపూజావిషయమునఁ గల యనాదరమో కారణమని చెప్పవలసియుండెడిది. దీనినిబట్టి యాంధ్రభారతమును సంస్కృతమూల ముతోఁ బోల్చిచూచి యాంధ్రభారతకవుల చాతుర్యమును, వారి ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వమును బయటికిఁ దీసి చూపవలెనన్నచో, కేవలము కుంభఘోణప్రతివంటి ముద్రితప్రతులపై నాధారపడుట యుక్తము గా నట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. అయితే ఈ ముద్రితగ్రంథము దుర్గాస్తవము మొదలగు నొకటి రెండు సందర్భములలో మాత్రమే యుత్తరదేశ ప్రతుల ననుసరించినను విశేషముగా దక్షిణదేశప్రతుల పాఠమునే గ్రహించినట్లు చెప్పఁబడి యుండుటచే నించుక జాగరూకతతో మాత్రము పరిశీలింపవలసియున్నది. ఇట్లు తిక్కన దుర్గాస్తవరూపమగు ప్రక్షిప్తపాఠము లేని భారతమూలగ్రంథమునే గ్రహించి యాంధ్రమున రచించెనని చెప్పుట కవకాశము లేకపోలేదు. ఈ యధ్యాయము 14 వ శతాబ్దపుదైన యుత్తరదేశపు వ్రాఁతప్రతిలోఁగూడ లేకపోవుటచే, నంతకంటె నర్వాచీనకాలమునఁ జేర్పఁబడియుండునని తలంపవలసి యున్నది.

భారతవ్యాఖ్యానములు కూడ నీ మూలగ్రంథనిర్ణయము విషయ మునఁ గొంత తోడ్పడుచున్నవి. భారతవ్యాఖ్యానకర్తలు గ్రహించిన

మూలగ్రంథమును బట్టియు, వారిపౌర్వాపర్యమునుబట్టియుఁ జూచి నచో, అర్వాచీన వ్యాఖ్యానకారునికిఁ దెలిసిన కొన్ని యధికపాఠములు ప్రాచీన వ్యాఖ్యాతలకుఁ దెలిసిన ట్లగపడుటలేదు. ఈ వ్యాఖ్యానము లలో నీలకంఠీయము విశేషప్రాచుర్యము కలదై యుండుటే గాక తక్కి నవానికంటె నర్వాచీనమగుటచే దుర్గాస్తవాధ్యాయము దీనియందు వ్యాఖ్యాతంబై యుండ, తక్కిన వ్యాఖ్యానకర్తల కీయధ్యాయము విషయమే తెలియకుండిన ట్లగపడుటచేతను, ఇది యిటీవలికాలమునఁ జేరుపఁబడినదే యనియు, నర్జునమిశ్రుని కాలమున కింకను మూలమునఁ జేర లేదనియు నూహింపఁదగియున్నది.

కీచకుఁడు సుధేష్ణామందిరమున ద్రౌపదిని జూచి యామె యెవ రని సుదేష్ణ నడిగి తెలుసుకొనుటకు యత్నింపక పూర్వమే ద్రౌపదితోఁ గొంత దీర్ఘసంభాషణము జరిపినట్లుగా సుమారిరువదిశ్లోకములు గల యధికపాఠము కొన్ని యుత్తరదేశప్రతులలోను, చాలవఱకు దక్షిణదేశ ప్రతులలోను గూడఁ గనఁబడుచున్నది. కాని యుత్తరపాఠశ్లోకముల కును, దక్షిణపాఠశ్లోకములకును మాత్రము కొంతభేదము కలదు. అట్లే యుత్తరగోగ్రహణ సందర్భమున నర్జునుని పరాక్రమమును వర్ణించుచు నింతకంటె నధికశ్లోకములతోఁగూడిన యధికపాఠము మఱియొకటి కూడఁ గానవచ్చుచున్నది. ఈ రెంటికినిగూడ నీలకంఠీయ వ్యాఖ్యా నము కలదు. అర్జునమిశ్రుని వ్యాఖ్యానములో మొదటిదాని ప్రశం సయే కలదు గాని రెండవదానినిగూర్చి లేదు. విషమపదవివరణ మను మఱియొకప్రాచీనవ్యాఖ్యానములో నీ రెంటినిగూర్చియును గూడ నేమియు ప్రశంసింపఁబడలేదు. అర్జునమిశ్రుఁడు విషమపదవివరణము నచ్చటచ్చట ననువదించియుండుటచే (quote) నీతఁ డావ్యాఖ్యానము కంటె నర్వాచీనుఁడనియు, నీలకంఠుఁ డర్జునమిశ్రు ననువదించుటచే

నీతని కంటె నాతఁ డర్వాచీను డనియు తేలుచున్నది. ఇ ట్లతిప్రాచీన వ్యాఖ్యానమున నీ యధికపాఠముల ప్రశంసయే లేకుండుటచే నివి తరువాతికాలపు ప్రక్షిప్తభాగములే యని నిశ్చయింపఁదగియున్నది.

ఇఁక నీ ప్రక్షిప్తభాగములకును తిక్కనార్యుని తెనిఁగింపునకును గల సంబంధమును విచారింతము. కీచకసుధేష్ణాసంవాదాధ్యాయమున కథాసన్నివేశమునసే దక్షిణపాఠమునకు నుత్తరపాఠమునకు భేద మగపడుచున్నది. ఈ భేదసందర్భమున తిక్కన తెలుఁగు రచన ఉత్తరదేశమునందలి ప్రతులలో ప్రాచీనప్రతులని చెప్పఁబడిన వానియందలి పాఠమునకు, అనఁగా బండార్కరు పరిశోధనాలయమువారు ప్రాచీన మూలపాఠముగా గ్రహించిన పాఠమునకే, సరిపోవుచున్నట్లున్నది. అం దిట్లు గలదు:—

"తథా చరన్తీం పాంచాలీం సుధేష్ణాయా నివేశనే,
సేనాపతి ర్విరాటస్య దదర్శ జలజాననాం.

తాం దృష్ట్వా దేవగర్భాభాం చరన్తీం దేవతా మివ,
కీచకః కామయామాస కామబాణప్రపీడితః.

స తు కామాగ్నిసంతప్తః సుదేష్ణా మభితోగతః,
ప్రహస న్నివ సేనానీ రిదం వచన మబ్రవీత్.

నేయం పురా జాతు మయేహ దృష్టా,
కా దేవరూపా హృదయంగమా శుభా."

సుదేష్ణయింటిలో ద్రౌపదిని జూచి కామమోహితుఁడై కీచకుఁ డిట్లు సుధేష్ణ నడిగి, యామె యేమియు నుత్తరము చెప్పకుండుటచేఁ గాఁబోలు,

"గతః సుదేష్ణా మభిమన్త్ర్య కీచకః
తత స్సముత్థ్యేత్య నరాధిపాత్మజాం,
ఉవాచ కృష్ణా మభిసాంత్వయం స్తదా-"

సుదేష్ణయొద్దనుండి ద్రౌపదియొద్దకుఁ బోయి యామెతో సాంత్వనవచనములు పలుకఁదొడంగెను. ఇట్లు కీచకుఁడు ద్రౌపదితో మాట్లాడిన సందర్భముననే, 'కాత్వం కస్యాసి కల్యాణి కుతోవా త్వం వరాననే' అనునది మొదలుగాఁగల 21 శ్లోకముల యధికపాఠము కనఁబడుచున్నది. ద్రౌపదీకీచకుల సంవాదరూపములగు నీశ్లోకము లీ సందర్భమును బట్టి ప్రక్షిప్తములుగా నెన్నవలసిన పనియే లేదు గాని, ప్రాచీనములగు నుత్తరదేశప్రతులలోను, దక్షిణదేశప్రతులలోనుగూడ నివి బొత్తుగాఁ గానరాకుండుటయు, నీ సందర్భమున వేఱుశ్లోకములు మఱికొన్ని దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గానవచ్చుటయును దటస్థించుటచే నవియు నివియుఁగూడ సందర్భానుసారముగాఁ దరువాతఁ జేర్పఁబడి నవే యని తలంపవలసివచ్చుచున్నది. ఉత్తరదేశపాఠమున నిట్లుండఁగా, దక్షిణదేశప్రతులలోను, అందు నొక మద్రాసు తెలుఁగుప్రతిలోను గూడ కీచకుఁడు ముందు సుదేష్ణయొద్దకుఁ బోయి యామెను ద్రౌపదిని గూర్చి యడుగకయె, సరాసరి ద్రౌపదియొద్దకే పోయి యామెనే నీ వెవరని యడిగి యామెతో దీర్ఘభాషణము సలిపినట్లున్నది. అంతే గాక, కీచకుఁడు ప్రవాసమునుండి యప్పుడె తిరిగివచ్చినట్లుకూడ చెప్పఁబడినది. ఇది యుత్తరదేశ ప్రతులలో లేదు.

" తస్మిన్ వర్షే గతప్రాయే ప్రవాసా దాగత స్తదా
కీచకో నామ మాత్స్యస్య శ్యాలో నిత్యం భృశం ప్రియః.

*　*　*　*　*　*

తథా చరంతీం పాంచాలీం సుధేష్ణాయా నివేశనే

*　*　*　*　*　*

కీచకః కామయామాస కామబాణ ప్రపీడితః
స తాం సైరంధ్రివేషేణ వసన్తీం రాజవేశ్మని
ఉపగ మ్యానవద్యాంగీం పాంచాలీ మిద మబ్రవీత్
కాసి త్వం చారుసర్వాంగి శ్యామా దేవి కృశోదరి
మన్యేత్వాం దేవలోకాచ్చ చ్యుతాం తారాం యదృచ్ఛయా.

*　*　*　*　*　*

దాస స్తవాహం పృథుతామ్రలోచనే
వశానుగో వారణఖేలగామిని,
కన్దర్పబాణాభిహతో స్మ్యనిందితే
ఖగో వసన్తే ష్వివ పుష్పమూర్ఛితః."

*　*　*　*　*　*
*　*　*　*　*　*

అహం హి కాన్తే త్వదధీనజీవితః
త్వయావియుక్తో న చిరం జిజీవిషే"

ట్లు 15 శ్లోకములు గల యధికపాఠ మున్నది. ఇందు కీచకుఁడు ఎదట సుదేష్ణయొద్దకుఁ బోవుట, ఆమె నడుగుట, ఆమె నభిమంత్రించి ద్రౌపదియొద్దకు పోవుట — ఈ విషయ మేమియును నిందు గానరాదు. ాని తిక్కన తెలుఁగురచన యెట్లున్నదో, ఎంతరమ్యతరంబుగనున్నదో, సందర్భమున నాయాపాత్రల స్వభావపోషణ మెంతచక్కఁగాఁ సినాఁడో, ఆ గ్రంథము నామూలాగ్రముగఁ జదివి యానందింపవల నదే. ఇక్కడ ముఖ్యవిషయ మేమనఁగా, తిక్కనరచన యుత్తర దేశ

ప్రతులచే సూచింపఁబడిన ప్రాచీనమూలగ్రంథమునకే చేరువగా నుండినది గాని దక్షిణదేశప్రతులపాఠమున కేమియు సంబంధింపకున్నది. ఏలయనఁగా, కీచకుఁడు "తనయప్పసుదేష్ణకు మ్రొక్కఁజను వాఁడద్దేవికనతి దూరంబున నున్న ద్రుపదరాజనందనం గనుంగొని" అని సుదేష్ణకు మ్రొక్కుటకుఁగా నామె మందిరమునకుఁ బోయెననియు, నాసందర్భమున నామెయొద్దనున్న ద్రౌపదిని జూచెననియు తిక్కన చెప్పినాఁడు. కీచకుఁడు సుదేష్ణను మ్రొక్కుటకుఁగా నామెయొద్దకుఁ బోయెనని చెప్పుటలోఁ గల యుద్దేశకల్పనము (motive) తిక్కన తెచ్చిపెట్టినదె గాని యుత్తరదేశపాఠములోఁగాని, దక్షిణపాఠమునఁగాని లేనేలేదు. "తథా చరన్తీం పాంచాలీం సుదేష్ణాయా నివేశనే" అనిమాత్రమె ప్రాచీనప్రతులలో నున్నది. తిక్కన మూలములలో లేని యీయుద్దేశకల్పన మెందులకుఁ జేసినాఁడని విచారించినచో, నింతకాలమునుండి—అనఁగా సుమారు 10,11 నెలలనుండి ద్రౌపది సుదేష్ణయింట నుండఁగా నీతఁ డింతకాలమునుండి చూడక, యిఁక పాండవులయజ్ఞాతవాసకాల మొకపక్షము దినములుమాత్రమే కొఱవడియుండు సమయముననే యీతఁ డెట్లు చూచుట తటస్థించినది. అను సందేహమును బాపుటకే యై యుండునని మన మూహింపవచ్చును. ఏలయనఁగా, తఱచుగా నీమెను చూచుటకు వచ్చుచున్నవాఁ డైనచో ద్రౌపది నిదివఱకే చూచియుండును. అట్లుగాక యీమెను చూచి చిరకాలమై యుండును కనుకనే ఇంతకాలమునుండియు నీతఁడు బహుశః ఊరలేక యుండును, యప్పం జూచి యామెకు మ్రొక్కఁబోవఁగా వచ్చినాఁడు—అనఁగా నీతఁ డింతకాలమునుండి ప్రవాసమునం దుండెను—అని తిక్కన సూచనమాత్రము చేసినాడు. అట్లు గానిచో, నీతఁ డీదినమున ప్రత్యేకముగా మ్రొక్కఁజనుటలో విశేషము కనఁబడదు. దీనిని

జూచియే గావలయు, దక్షిణదేశప్రతులు కొన్నింటిలో "తస్మిన్ వర్షే గతప్రాయే ప్రవాసా దాగత స్తదా" అని యాతఁడు ప్రవాసమునుండి వచ్చినాఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది కాని, తిక్కన కల్పించిన "మొక్కంజను" నుద్దేశమును గూర్చి చెప్పఁబడలేదు. ఉత్తరదేశ ప్రతులలో లేనేలేని యీ ప్రవాసవిషయము తిక్కనచేసిన సూచనను బట్టియే దక్షిణదేశప్రతులలోఁ జేర్పఁబడియుండును. తిక్కన యీ సూచనను చేయుటకు వేరు కారణముకూడ కలదు. ఉత్తరదేశప్రతులలో విరటుఁడు జీమూతుఁడను మల్లునితో మొదట కీచకుని పోరించి నట్లును, కీచకుఁ డోడిపోఁగా తరువాత భీముఁడు వానితో పోరి చంపి వేసినట్లును జెప్పఁబడినది. తిక్కన మల్లునితోఁ గీచకుని పోరించుట యుక్తము కాదని తలంచి, విరటుని యాస్థానములోని మల్లు లెవ్వరు నాతనితోఁ బోర నొల్లకుండుటచే విరటుని యుత్సాహము సన్నగిలు చుండుటనుజూచి ధర్మజుఁడు భీమునిగూర్చి తెలుపఁగా, విరటుఁడాతనిఁ బిలిపించి మల్లునితోఁ బోరించినట్లు చెప్పినాఁడు. మూలములో నున్న రీతిగా కీచకుఁడు పోరకుండుటకుఁ గారణముగా నాతఁ డాసమయమున నూర లేఁడనియు, కావుననే యింతకాలము నుండియు సుదేష్ణమందిరమున కాతఁడు రా లేదనియు, నిప్పుడూరినుండివచ్చినాఁడు గనుకనే సుదేష్ణకు మ్రొక్కంజనువాఁడై యామెమందిరమునకుఁ బోవుటతటస్థించినదనియు తెలియఁజేయుచున్నాఁడు. ఇట్లీయుద్దేశకల్పనముచే తిక్కనార్యుఁడు రెండర్థములను సాధించినవాఁ డైనాఁడు.

పిదప కందర్పదర్పగోచరుండగు కీచకుండు..........దాని దెసం దగిలినదృష్టి యెట్టకేనిం దిగిచికొని వచ్చి యద్దేవిం బ్రణమిల్లెను. అప్పుడామె చిరకాలమై తనను జూడవచ్చినవా డగుటచే నాతమ్ము నాదరించి కాంచనపీఠంబు వెట్టించి ప్రేమతో సంభావించుచుండ,

నీతఁడు పాంచాలిం జూపి యీమె యెవరని యడుగఁగా, నా సుదేష్ణయు నీతని వైఖరి గనిపెట్టి కీచకుని మాటలు గీటునం బుచ్చి యొండుపలుకులు జరిపినట్లుగా తిక్కన వర్ణించినాఁడు. ఇది యెంత సందర్భానుసారముగను, స్వభావపోషకంబుగ నున్నదో గమనింపుఁడు. ఉత్తరదేశప్రతులలోనైనను,

"గత స్సుదేష్ణా మభిమన్త్ర్య కీచకః"

అనియె గలదు గాని యీమె యొండుపలుకుల జరుపుట యనునది లేదు. దక్షిణదేశప్రతులలో నీతఁడు సుధేష్ణయొద్దకుఁ బోయి నట్లే లేదు.

"స తాం సైరంధ్రివేషేణవసన్తీం రాజవేశ్మని,
ఉపగమ్యానవద్యాంగీం పాంచాలీ మిద మబ్రవీత్."

అనియె కలదు. దీనినిబట్టి తిక్కన ఉత్తరదేశప్రతుల పాఠమునే యనుసరించి, యాసందర్భమును మూలమునకంటె రమ్యతరంబుగా రచించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. అనఁగా నీతనికాలమున నీతఁడు గ్రహించిన ప్రతి యిప్పుడు మన ముత్తరదేశపాఠ మనుకొనుచున్న దానికే దగ్గఱగా నుండియుండునని తోఁచుచున్నదనుట. ఇంకను దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గనఁబడుచు నుత్తరదేశప్రతులలోఁ గానరాని కీచకోత్పత్తిప్రకరణ మొకటి తిక్కన బొత్తిగా వదలివేసినాఁడు. ఇదియు బహుశః తిక్కనకాలమునకు మూలగ్రంథములోఁ జేరియుండలేదేమో. ధర్మరాజాదులు వ్యూహము పన్నుకొని విరటునికి సహాయులై సుశర్మతోఁ బోరినట్లుగా దక్షిణోత్తరదేశప్రతులలోఁ గొన్నిటిలో నుండ, తిక్కన దాని ననుసరింపక, ధర్మరాజాదులు మఱియొకచోట యుద్ధము చేయుచున్నట్లును, విరటుఁడు సుశర్మచే పట్టుపడిః

పిమ్మట ధర్మజుఁడు భీముని కర్దానిఁ జూపి విరటుని విడిపింపుమని చెప్పి పంపినట్లును రచించినాఁడు. ఇది ప్రాచీన మూలపాఠము ననుసరించి యుండుటచే తిక్కన దానినే యనుసరించినట్లు కనఁబడుచున్నది.

వీనినిబట్టి చూడఁగా తిక్కననాఁటి మూలగ్రంథప్రతి యుత్తర దేశ ప్రతులలో ప్రాచీనములగు వానికిఁ జేరువగా నుండుననియు, తిక్కనకాలమునకు పిదపనుగూడ ననేకవిధములగు ప్రక్షిప్తభాగములు చేరియుండుననియు నూహింపఁదగియున్నది. ఉత్తరదేశపు ప్రతులలో కంటె దక్షిణదేశప్రతులలో, ముఖ్యముగా తెలుఁగుప్రతులలోఁగూడ ప్రక్షిప్తభాగములు విశేషముగాఁ జేరియుండుటకు కావ్యకళాదృష్టితో (from artistic point of view) తిక్కనార్యుఁ డచ్చటచ్చట చేసిన మార్పులు కూడ కొంతకారణమై యుండుననియు నూహింపఁదగి యున్నది. మూలగ్రంథమునకును తిక్కన తెలుఁగు రచనకును గల సామ్యమును, భేదమును గూర్చి మఱికొంత విచారించుటకు పూర్వము విరాటపర్వమును మొత్తముగా గ్రహించి యందలి కథాసంవిధాన విషయమున తిక్కనార్యుఁడు మూలమున కెట్లు మెఱుఁగువెట్టెనో యించుక పరిశీలింతము.

విరాటపర్వ కథ - అందలివస్త్వైక్యము

విరాటపర్వము తెనుఁగున నైదాశ్వాసముల గ్రంథముగా తిక్కన రచించినాఁడు. పర్వసంగ్రహపర్వమునఁగూడ నైదుపర్వములే చెప్పఁబడియున్నవి. కాని కథాసంవిధానములోని యేర్పాటులో కొంతభేద మున్నది. ఆదిపర్వమున నీ పర్వములను గూర్చి యిట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

"ఆరణేయం తతః పర్వ వైరాటం తదనంతరం,
పాండవానాం ప్రవేశశ్చ సమయస్య చ పాలనం.
కీచకానాం వధః పర్వ పర్వగో గ్రహణం తతః,
అభిమన్యోశ్చ వైరాట్యాః పర్వ వైవాహికం స్మృతం."

ఇది యిట్లుండ వనపర్వములోని తుది యధ్యాయము కొన్ని దక్షిణదేశపు వ్రాఁతప్రతులలోను, కొన్ని ముద్రితప్రతులలోను గూడ విరాటపర్వమునకు ముందు, అనఁగా నీ పర్వములో మొదటి యధ్యాయముగాఁ జేర్పఁబడియున్నది. పర్వసంగ్రహపర్వము దీనిని వనపర్వభాగముగనే చెప్పియుండుటచే (I-2-202) వనపర్వము చివరనే యుండవలసినది గాన లూడర్స్ (Luders)పండితుఁడు మొదలగు కొందఱిది ప్రక్షిప్తమై యుండునని తలంచియున్నారు. కాని యిందలి విషయములు ధర్మదేవతాసమాగమము, వరదానము మొదలగునవి తరువాతికథ కత్యంతావశ్యకము లగుటచే నిది తరువాతి కాలమునఁ జేర్పఁబడియుండక వనపర్వాంతర్భాగంబై యుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఇది దక్షిణదేశప్రతులలో విరాటపర్వాదిని జేర్పఁబడుటకుఁ దగిన కారణము కనఁబడుటలేదు. కాని తిక్కన తనరచన నీ పర్వముతోడనే ప్రారంభించినాఁడు గావున నరణ్యపర్వవిషయ మించుక యిందు తడవియుండును. క్రొత్తగా నొక గ్రంథమధ్యమునఁ బ్రారంభించి రచింప మొదలిడినవానికిఁ బూర్వవిషయమునుగూర్చి కొంత చెప్పుట స్వాభావికము. ఇట్లు పూర్వోత్తర సందర్భములను గలుపుటకుఁగా తిక్కన యరణ్యపర్వవిషయమును గొంతె యిచ్చటఁ దలపెట్టియుండ, దీనిని జూచి దక్షిణదేశప్రతులలో నాయారణేయపర్వభాగమును విరాటపర్వాదిని తరువాత నెవరైనఁ జేర్చియుందురాయని సందేహము. ఇంక పూర్వాపర్వ

ములందలి కథను దన గ్రంథమునకు నెక్కుడవైన భేదము కలిగిన కలుఁగ వచ్చుననియు, భారతకథ జగత్ప్రసిద్ధమైనది గావున నింతకంటె పూర్వ పర్యాయోక్తి సేయునెడలఁ దానేమియు యత్నము చేయఁదలంచు కొనలేదనియు, నాయాకథాసందర్భమును బట్టియు, ఔచిత్యమును బట్టియు, కావ్యకళాదృష్టితోఁ జూచినపుడావశ్యకములని తనకుఁ దోఁచిన మార్పుల నొనర్చి యాయా సందర్భములకు "వలసినట్లు చెప్ప వలసియుండు"ననియు ముందే తనరచనావిధానక్రమమును మన కెఱుక పఱచియున్నాఁడు.

> "కథ జగత్ప్రసిద్ధిగావున పూర్వప
> ర్యాయోక్తి సేయునట్టి యెడల
> యత్న మించుకంత యైనను వలవదు
> వలసినట్లు చెప్ప వచ్చియుండు."

దీనికిఁ దగినట్లుగనే హృదయాహ్లాది, యూర్జితకథోపేతంబునగు నీ నాలవపర్వము నొక ప్రబంధముగాఁ జేయుటకై యిందలి యైదా శ్వాసములకథలో వస్త్వైక్యము నెట్లు సాధించినాఁడో చూడుఁడు. మూలములో మొదటిది పాండవప్రవేశపర్వము. రెండవది సమయపాల నపర్వము, మూఁడవది కీచకవధ పర్వముగాఁ జెప్పబడినది. కాని తిక్కన కీచకునివధను రెండవయాశ్వాసముననే చేర్చి ముందు మల్లునితోడి యుద్ధముమూలముగా భీముని మల్లయుద్ధచాతుర్యమును మనకు వర్ణించి రుచిమాపి, రాఁబోవు కీచకసంహార మంత రహస్యప్రకా రముగ జరుపుట యీతనికి సుసాధ్యమేయని మన మనుకొనునట్లు చేసి నాఁడు. మొత్తముమీఁద నీరెండవ యాశ్వాసము భీముని పరాక్రమ మును వర్ణించు నాశ్వాసము. ఇందు భీముఁడే నాయకుఁడు. ఈ విషయ

మును మనకుఁ దెలుపనెంచినవాఁడువలెనే తిక్కన యీ యాశ్వాసాంతమున కీచకవధానంతరము ద్రౌపదిచే నాతని నిట్లు స్తుతింపఁజేసినాఁడు : తిలకింపుఁడు—

“ చూడఁ దలపోయ మెచ్చ సంస్తుతియొనర్ప
నాతరంబె నీయుత్తమనాయకత్వ
మెఱిఁగి నినుఁగొనియాడ నే నెంతదాన
మహితవిస్మయానందనిర్మగ్న నైతి.”

ఇట్లీకీచకవధ ఘట్టమునకు భీముని నాయకునిఁగాఁ జేసి శృంగారవీరరసముల కంగాంగిభావము కల్పించి యనేకవిధములగు నూతన వర్ణనలఁజేర్చి యీ కథ నొకచక్కని ప్రబంధముగా రచించినాఁడు. మూలమున నుపకీచకులవధ కూడ కీచకవధపర్వముననె చేరియుండ తిక్కన యద్దానిని మూఁడవయాశ్వాసమునఁ జేర్చుట యీ రెండవయాశ్వాసమున వస్త్వైక్యమును గూర్చుటకే యైయుండును. మూఁడవ యాశ్వాసము కీచకునివధ కారణముగాఁ గలిగిన సన్నిహితఫలములను, నసన్నిహితఫలములను గూర్చి తెలుపుచున్నది. ఆ విషయమునే, సూచ్యార్థసూచనగా,-నుత్తరాంకార్థమును పూర్వాంకముననే సూచించురీతిని-సూచించుచు జనమేజయునిచే నిట్లడిగించినాఁడు:—

“ అనిన విని కీచకుఁడు చ
చ్చిన పిమ్మటఁ బుట్టినవిశేషము లెల్లన్
వినువేడ్కకు మన మలరెడు
ననఘా యేర్పడఁగఁ జెప్పుమనుటయుఁ బ్రీతిన్.”

దీనినిబట్టి మూఁడవ యాశ్వాసమున కీచకవధ కారణముగాఁ బుట్టిన విశేషము లేవో వర్ణింపఁబడినవని తెలియుచున్నది. మొదట

యుపకీచకులవధ కీచకవధమూలమునఁ గలిగినదే గదా. ఇక్కడ మఱి యొక విశేష మేమనఁగా, కీచకుఁ డర్ధరాత్రమునఁ జంపఁబడఁగా నుపకీచకులు మొదలగువా రందఱు తెల్ల వారినపిదప వచ్చిచూచి యాతనికి దహనసంస్కారము చేయఁదలంచి, ద్రౌపదినిగూడ నాతనితోఁ దుదముట్టింప నీడ్చికొనిపోయి రనియు, నా ప్రాతఃకాలసమయముననే భీముఁ డుపకీచకుల వధ గావించె ననియు నుండఁగా, తిక్కనార్యుఁ డద్దాని మార్చి యుపకీచకుల వధయుఁ దెల్ల వారక పూర్వమే, చీఁకటిలోనే జరిగినట్లుగా వర్ణించినవాఁ డైనను, ఈ యుపకీచకవధవృత్తాంతమును తరువాతి యాశ్వాసమునకుఁ ద్రోసివేయుట కీచకుని వధ కారణముగాఁ బుట్టిన విషయముల నన్నిటి నొక్కయాశ్వాసముననే చెప్పి కథాగమనమున నొకవిధమగు క్రమమును సూచించుటకే యని తలంపవలయును. మూఁడవ యాశ్వాసమున నీకీచకవధ వృత్తాంతభాగమునకును గోగ్రహణవృత్తాంతభాగమునకు నెట్లు సంధి, పొందికఁ గూర్చినాఁడో పరికింపుఁడు. సంస్కృతమూలమునను ప్రాచీనమని తలంపఁబడుచున్న యుత్తరదేశప్రతుల పాఠమున నీ పొందిక కనఁబడదు. కీచకవధ వృత్తాంతము దేశముల వ్యాపింపఁగా దుర్యోధనునిచారు లావార్త నాతనికిఁ దెలిపిరనిమాత్రమే ప్రాచీనమూలపాఠమునఁ గలదు. దానిపై కీచకుని మరణమునలన విరటునికిఁ గలిగిన నిస్సహాయత్వమును దెలిసికొని సుశర్మ యాతనివలన నింతకుఁ బూర్వము తాను బొందిన పరాభవములకుఁగాను పగఁ దీర్చుకొనఁదలంచినవాఁడై, తాను విరటునిపై నెత్తిపోవుదునని చెప్పఁగాఁ దుర్యోధనుఁ డంగీకరించిన ట్లున్నది. ఇట్లుత్తరదేశప్రతులలో గోగ్రహణప్రయత్నమునకు సుశర్మయే కారణుఁ డగుచున్నాఁడు. కాని, దీనిమూలమున దుర్యోధనుఁడు పాండవుల నన్వేషించి బయలుపఱుప నుద్దేశించిన ట్లెంతమాత్రమును గనఁబడదు.

పాండవులకథకును గోగ్రహణకథకును సన్నిహిత సంబంధ మెక్కడ కల్పింపఁబడలేదు. కాని తిక్కన యీ సందర్భము నెంత చక్కఁగాఁ జేయవచ్చునో గుర్తించినాఁడు. దుర్యోధనుఁడు కీచకవధ వృత్తాంతమును విని యందొక గూఢార్థమును గ్రహించినట్లుగాఁ దెలిపినాఁడు.

గీ. "ఇవ్విధంబునఁ దమతమ యెఱుఁగు తెఱఁగు
లందఱును జెప్ప విని కురునందనుండు
దగ విచారించి కార్యంబు తెగువఁ గాంచి
యెలమి వారలఁ గనుఁగొని యిట్టు లనియె.

గీ. "సింహబలుఁడు భీమసేనుండు శల్యుండు
హలధరుఁడు సమానబలము వార
లొండొరులను గెలుచు నుత్సాహమును గల
రుద్ధతులును బాహుయుద్ధపరులు.

క. "ఈ నలువుర భుజశక్తుల
తోఁ దెనయఁగఁ జాలునట్టి దోర్బల మెందుం
గానము గావున వీరల
లోనన యొండొరుల కని గెలుపు సమకూరున్.

ఉ. "తక్కినవార లాతనికి దవ్వఁ చోటులవారు వాయుజుం
డొక్కఁడ యింక సింహబలునుద్ధతి మాన్చిన మాన్పువాఁ డతం
డక్కడ నిల్చెఁ గావలయు నాసతి ద్రౌపది గాఁగ నోపు వే
ఱొక్కరుఁ డాజిఁ గీచకుల నోర్వఁగఁ జాలమి మీ రెఱుంగరే.

క. "గంధర్వులను నెపంబున
నంధతమస గూఢవృత్తి ననిలసుతుఁడు గ

ర్వాంధ మతి యైన సూతుస
బాంధవముగఁ జంపెఁ గాక పగులకు వశమే.

'పితామహుఁ డుపదేశించిన లక్షణంబు లద్దేశంబునం గలిగి యుండు నని విందు. పాండవులు ప్రచ్ఛన్నవేషులై విరటుప్రోల నసియించినవారు గావలయు."

యిట్లు పాండవులు విరటుప్రోల నుండుటను దుర్యోధనుఁడే ఊహించి, విరటుం డెప్పుడు ప్రతిభటుండయి భంగించుచుండుఁ గావున పయి నెత్తిపోయిన ధర్మతనయుండును, దమ్ములు నడ్డపడం బఱ కురనియు, నయ్యవసరంబున సమయభంగంబు సెప్పి వారలం మఱం బన్రెండు సంవత్సరంబులు వనవాసంబు సలుపఁ బుచ్చ ననియు, మత్స్య పతి సమస్తవస్తువులును జూఱకొనవచ్చుననియు, ంగుల నప్పటి కదియె కార్యంబని దుర్యోధనుఁడే కార్యనిశ్చయము ట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఈ యూహ, కార్యనిశ్చయము దుర్యో డు చేసినట్లు ప్రాచీనమూలప్రతులలో గాని, యుత్తరదేశప్రతు ఁగాని లేదు. దక్షిణదేశ ప్రతులలో మాత్రమే కలదు. ఈ దక్షిణ పతులలోనైనను, "పితామహుం డుపదేశించినలక్షణము" ఇత్యాది న వచనములోని యర్థము, అనఁగా దుర్యోధనుని యూహను ంచు భాగ మొక్క తెలుఁగుప్రతులలోనే గానవచ్చుచున్నది. వ దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గూడ లేదు. దీనినిబట్టి యీ ప్రక్షిప్త ములు క్రమక్రమముగాఁ జేర్పఁబడుచువచ్చిన ట్లూహింపఁదగి న్నది. తిక్కన రచన ననుసరించియే దక్షిణదేశప్రతులలో దుర్యో డీయూహ చేసినట్లుగా నున్న భాగ మొక కాలమునఁ జేర్పఁబడఁగా, ంతకాలమునకు తిక్కనభాగములో మఱియొకవిషయము విడిచి బడియుండుటను జూచి తెలుఁగుప్రతిలో

"పితామహేన యే ప్రోక్తాః దేశస్యచ జనస్యచ,
గుణాస్తే మత్స్యరాష్ట్రేషు బహుశోపి మయా శ్రుతాః.

విరాటనగరే రమ్యే పాండవాశ్ఛన్నచారిణః,
నివసన్తి పురే రమ్యే తత్ర యాత్రా విధీయతాం."

అను శ్లోకములు కూడ నెవరిచేతనో చేర్పఁబడినవి. అట్లు గానిచో నొక్క తెలుఁగుప్రతిలో మాత్రమే యీ శ్లోకములు కనఁబడుచు తక్కిన దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గానరాకుండుటకుఁ గారణ మగపడదు. తెలుఁగుమూలప్రతిలో నున్నదానికే తిక్కన భాషాంతరీకరణము చేసినాఁడన్నచో, తిక్కనకాలమునకే మూలప్రతిలో నీ భాగమిట్లే యుండియుండవలసినదిగదా. అట్లే యైనచో నుత్తరదేశప్రతులలో నొక్కదానిలోనైన వీనినిపోలిన శ్లోకములు గానరాకుండుటే గాక, దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గూడ నిన్నిభిన్నపాఠము లేర్పడుటకుఁ గారణ మగపడదు.

ఇట్లుపకీచకుల వధయును, పాండవుల యునికినిగూర్చి దుర్యోధనునియూహయును, విరటునిపై నెత్తిపోవువిషయమున నిశ్చయమును, దానిమూలముగా జరిగినదక్షిణగోగ్రహణము, నివియన్నియు రెండవ యాశ్వాసమున "కీచకుఁడు చచ్చిన పిమ్మటఁ బుట్టిన విశేషములే" యగుచున్నవి. మూఁడవ యాశ్వాసమునఁగూడ మొదట నుపకీచకులఁ జంపినవాఁడును తుదకు దక్షిణగోగ్రహణ సందర్భమున శత్రువుచేఁ జిక్కిన విరటుని విడిపించి సుశర్మను ప్రాణావశిష్టునిగఁ జేసినవాఁడు నగు భీముఁడే ప్రధాననాయకుఁడగుచున్నాఁడు. భీమునిచేఁ జిక్కిన సుశర్మను సపరివారంబుగా విడిపించి యుధిష్ఠిరుఁడు విరటాదులతోఁగూడి యాయుద్ధరంగమును జూచుచు చంద్రికాసుందరంబగు నొక్కసైకత

స్థలమున నారాత్రి పుచ్చెనని చెప్పుచు నాదినచర్యతో నాయాశ్వాసమును తిక్కన ముగించినాఁడు. మూఁడవయాశ్వాస మిట్లు భీముఁడు నాయకుఁడుగాఁ గలదై దక్షిణగోగ్రహణముతో ముగియుచున్నది. మఱియు నజ్ఞాతవాసమున జరిగిన భీముని కీచకవధనుబట్టి దుర్యోధనుఁడు చేసిన యూహామూలముగా, నైదాశ్వాసములుగల యీపర్వమునందలి మొదటి రెండాశ్వాసములకును, అర్జునుఁడు నాయకుఁడుగాఁ గలిగిన తుదిరెండాశ్వాములకును నీమూఁడవయాశ్వాస మొకవిధమగు సంధిని గూర్చు కొలికి (link) వలె నున్నది. అంత జనమేజయుఁడు మఱునాఁటి వృత్తాంతమును జెప్పుమనుటయు, నామఱునాఁటి సూర్యోదయకాలముననే జరిగిన వృత్తాంతముతో నాల్గవయాశ్వాసము ప్రారంభింపఁబడినది. ఇందుత్తరగోగ్రహణమే ముఖ్యాంశము. అర్జునుఁడు నాయకుఁడు. ఉత్తరగోగ్రహణము, అర్జునునిచే హానిమోక్షణమును మాత్రమే వర్ణించి గోగ్రహణకథాకథన మాత్రముచే నీయాశ్వాసమున వస్త్వైక్యమును సాధించినాఁడు. యుద్ధప్రారంభము మాత్రము సూచింపఁబడినది. దేవతలు, పాండురాజు అర్జునుని యుద్ధమును జూచు వేడుకతో వచ్చి యాకసమున నిలిచియున్నట్లు వర్ణింపఁబడినది. ఇట్లు సన్నాహమంతయు నిందుఁ జేయఁబడినను యుద్ధముమాత్ర మైదవయాశ్వాసమున వర్ణింపఁబడినది. ఈ దేవతల యాగమన ముత్తరదేశీయప్రతుల పాఠములోఁగాని, దక్షిణదేశపాఠములోఁగాని యిచ్చట లేదు. కొంతయుద్ధము జరిగినపిదప, అనఁగా నర్జునుఁడు కర్ణ, ద్రోణ, ద్రోణపుత్ర, కృపాదులతోఁ జేసినయుద్ధ మైనపిదప, భీష్మునితో యుద్ధము చేయఁబోవు సందర్భమున జరిగినట్లుగా నొకప్రత్యేకాధ్యాయములో వర్ణింపఁబడినది. అచ్చట భీష్మునితో నర్జునుఁడుచేయు యుద్ధమును జూచుటకే దేవతలందఱు వచ్చినట్లు చెప్పఁబడినది. కాని తిక్కనార్యుఁడు యుద్ధప్రారంభమునకుఁ బూర్వముననే

" అరుదుగ నిట్లు లోక్కనికి నంతబలంబునకుం మహోగ్రసం
గర మగుడుం మనం బతులకౌతుక మొంది కనుంగొనన్ సురే
శ్వరుఁడు సుదర్శనం బనఁ బ్రశంసకు నెక్కువిమాన మెక్కి యం
బరగతి వచ్చె దేవమునిపంక్తులు సిద్ధగణంబుఁ గొల్వఁగాన్."

అని దేవతలయాగమనమును గూర్చి చెప్పుటయే గాక, స్వర్గమున నున్న రాజులును, జక్రవర్తులునుగూడ వచ్చిరనియు, నందు

" పాండుమహీపాలుం డా
ఖండలు చేరువున పెద్దగద్దియ నమరీ
మండలి వీచోపు లిడఁగ
నుండి కనుంగొనుచునుండె నుజ్వలభంగిన్."

అని పాండురాజుకూడ వచ్చి కనుంగొను చున్నట్లుగాఁ దెలిపి యున్నాఁడు. ఈ పాండురాజాగమన ముత్తరదేశప్రతులపాఠముననే గాక దక్షిణదేశప్రతులలోఁగూడ కానరాదు. కాని ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకాలయమున బ్రౌన్ దొరగారిచే సంపాదితమగు తెలుఁగు లిపిలోనున్న సంస్కృత భారతప్రతిలో మాత్రము కనఁబడుచున్నది. ఇది తిక్కనార్యుని రచననుబట్టి చేర్పఁబడియుండు ననుటకు సందేహము కనఁబడదు. పసులు పట్టువడుటచే నర్జునునకు కౌరవసేనతోఁ గలిగిన యుద్ధము, దానిఫలితముగా నర్జునునివిజయము, పాండవులు బయలువడుట, దానిఫలితముగా నుత్తరావివాహము, నివి యన్నియు నైదవయాశ్వాసమున వర్ణింపఁబడినవి. ఇట్లీపర్వమును వివాహముతో మంగళాంతముగఁ జేయుచు, తిక్కనామాత్యుఁ డీపర్వమునందలి పాండవుల యజ్ఞాతవాసకథ నైదాశ్వాసములుగ విభాగించి మూలమునకంటె రమ్యతరం బగునటుల పూర్వోత్తరసందర్భానుకూలముగ సమకూర్చి రచించుటలోఁ దనయసమానకళాచాతుర్యమును జూపియున్నాఁడు.

ఐదాశ్వాసముల యీ ప్రబంధమునందలి కథకంతకును (సామాన్యముగా భారతకథకంతకునువలె) ద్రౌపదియే — ఆమె కజ్ఞాతవాససమయమునఁ గలిగిన పరాభవంబె—మూలకారణం బగుటచే, నావిషయమును మొట్టమొదటనే సూచ్యార్థసూచనగా సూచించువాఁడు వోలె,

" మహిత సముజ్జ్వలాకృతులు మానధనుల్ జనమాన్యు లంగనా
సహితముగాఁగ నేమిగతి సమ్యగుపాయ నిగూఢవృత్తిమై
యహితుల కప్రభేద్యమగు నాపదుమూఁడగు నేఁడు మత్స్యతా
మహులు చరించి రంతయుఁ గ్రమంబున నాకెఱుఁగంగఁ జెప్పుమా.

అని జనమేజయుఁ డడిగినట్లు చెప్పినాఁడు.

ఇంతే గాక యీ పద్యమునం దీ విరాటపర్వ గ్రంథముచే సాధింపవలసియున్న "పాండవు లజ్ఞాతవాసదీక్ష నెట్లు గడపి, తమ మాటను నెగ్గించుకొనియుందురు" అను సమస్యగూడ సూచింపఁబడియున్నది. పాండవు లొకరు నిద్దరు కారు, ఐదుగురు. వీరు సామాన్యులు కారు, మహితసముజ్జ్వలాకృతులు. వీరి యాకారము, తేజస్సును బట్టియె చూచినవా రెవరైన వారిని గుర్తింపవచ్చును. మఱియు నెట్లో రహస్యముగ నెవ్వరియొద్దనో చేరి కాలము గడపుకొందు రనుట కైనను వీరు మానధనులు, జనమాన్యులు. మఱియు వీ రంగనాసహితులు గూడనై యుండిరి. ఐదుగురు పురుషులు, నొకస్త్రీయుఁ గలసియుండినచో వీ రెట్టిమాఱువేషముల నున్నను, ఇట్టి విపరీతసంబంధము పాండవులకుఁ దక్క నితరులకు లేదు గావున, వీరి రహస్యము బయలుపడకుండ నుండుట సాధ్యము కాదు. కావున నహితుల కప్రభేద్యమగు నాపదుమూఁడగు నేఁడు గడపుట యెంతదుర్ఘటము. ఇట్టిన్ని చిక్కులతోఁ గూడుటచే దుర్ఘటమైన యీ యజ్ఞాతవాసము నెట్లు గడిపి బయలు

వడిరి యనునదే యీ పర్వమునందలి ముఖ్యవిషయము. ఆ సమస్యనే యీపద్యమున తిక్కనార్యుఁడు సూచించినాఁడు. ఇందలి చిక్కులకు ద్రౌపదియే ముఖ్యకారణంబనియు సూచించినాఁడు. పాండవులను గూర్చిన యీ విశేషణములు గానిఁ వారంగనాసహితులగుట గాని యుత్తరదేశప్రతులలో లేవు. అందు

" కథం విరాటనగరే మమ పూర్వపితామహాః,
అజ్ఞాతవాస ముషితాః దుర్యోధనభయార్దితాః."

అని మాత్రమే కలదు. అక్కడ దుర్యోధనునివలననైన భయమే జనమేజయుని బాధించినట్లు కనఁబడుచున్నది గాని, "మహితసముజ్జ్వలాకృతులు మానధనులు, జనమాన్యులు" నగు పాండవులు బయలుపడకుండఁగా నజ్ఞాతవాసకాలము నెట్లు గడపియుందురా యను సందేహము కలిగినట్లు లేదు. కొన్ని దక్షిణదేశప్రతులలో ద్రౌపదీప్రశంసమాత్రము కలదు. దుష్టులవలన నీమె కెట్టి బాధయు లేకుండ, వీరల నీ యజ్ఞాతవాసకాలమున బయలువెట్టి మరల నరణ్యవాసమునకుఁ బంపునుద్దేశముతో దుర్యోధనుఁడు చేయుప్రయత్నములచే నెట్టిబాధయుఁ బొరయకుండ, నెట్లహితుల కప్రభేద్యమగు నీ పదుమూఁడగు నేఁడు చరించిరి అని ప్రశ్న. దానికి వెంటనే ప్రత్యుత్తరముగాఁ బంౘ్రడెండవయేఁటి కడపటఁ "దమకు ధర్మదేవతా సమాగమం బయినఁ దత్ప్రసాదంబున నజ్ఞాతవాసంబునకు భంగంబు గాకుండ వరంబు వడసి"అని తెలుపుచు తిక్కన యరణ్యవాసాంతమున జరిగిన కథ నించుక తడవినాఁడు. ఇట్లీ ప్రశ్న మూలముగా ముందుకథను సూచించుచు, వెనుకటికథనుగూర్చి యించుక జ్ఞాపకముచేయుట కవకాశము కల్పించుకొనినాఁడు. ఈ తిక్కన రచనను బట్టియే దక్షిణదేశప్రతులలో నంగనాసహితేత్యాది విశేషణము లెక్కియుండవచ్చును.

ఈ విరాటపర్వమున ద్రౌపదీపరాభవమునకు తిక్కన ప్రాధాన్యము నిచ్చినాఁడనుట నిశ్చయము. కన్నడభాషారచితంబగు పంపకవి కన్నడ భారతమునఁ గీచకునిగూర్చిన వృత్తాంతమే లేదు. భీముఁడు మల్లయుద్ధములో దుర్యోధనుని మల్లుఁడగు విషఖర్పరుఁ డనువానిని జంపుటచే దుర్యోధనునికి పాండవావాసమును గూర్చి యనుమానము కలిగినట్లుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాని యీ కీచకవధ ఘట్టమును సందర్భానుసారములగు మార్పులతో నత్యంతరమ్యముగాఁ జేసి యొక ప్రబంధముగా రచించినాఁడు తిక్కన. కావున దక్షిణదేశప్రతులలోఁ జేరిన ప్రక్షిప్తభాగములకు తిక్కన రచనలే మూలములై యుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది. తిక్కన యేమి చెప్పినను, దేనిని వర్ణించినను, పూర్వోత్తర సందర్భము, పొందిక, ఔచిత్యమును పాటింపక చేయఁడు. ఉత్తరదక్షిణదేశప్రతుల పాఠములు భేదించినచోట దక్షిణదేశప్రతులలో తిక్కనరచనలను బోలిన భాగములు కనుపట్టు స్థలములం దిట్టిపొందిక, పూర్వోత్తర సందర్భము లేక మూలము తికమకగా నున్నట్లగపడుచున్నది. ఇందుకుఁ గథానుసారముగాఁ గొన్ని సందర్భములను పరిశీలింతము.

పాండవ ప్రవేశము

యుధిష్ఠిరుఁడు విరాటనగరమున, దాను ప్రవర్తించు రీతిని గూర్చి తెలుపుచు

"కంకో నామ ద్విజో భూత్వా
మతాక్షః ప్రియదేవనః"

అని ద్విజుఁడనై ప్రవేశింతు నన్నట్లు బండార్కరు పరిశోధనాలయమువా రాదరించిన పాఠమునఁ గలదు. ఇం దెచ్చటనుగూడ

నీతఁడు యతిగాఁ గాని, పరివ్రాజకుఁడుగాఁ గాని కనఁబడఁడు. కాని దక్షిణదేశ ప్రతులలో

" సభాస్తారో భవిష్యామి విరాటస్యేతి మే మతిః
(తస్య రాజ్ఞో మహాత్మనః-పాఠాంతరము)
కంకో నామ బ్రువాణోహం మతాక్షః సాధుదేవితా
వైడూర్యాన్ కాంచనాన్ దాన్తాన్ స్ఫాటికాన్ రాజతానపి"

*   *   *   *   *   *

*   *   *   *   *   *

దేవిష్యామి యథాకామం సభాహారో భవిష్యతి."

అని యుత్తరదేశప్రతులతో పోలికగల నాలుగైదు శ్లోకముల తరువాత మరల

"కంకో నామ్నా పరివ్రాట్ చ విరాటస్య సభాసదః
జ్యోతిషే శకునజ్ఞానే నిమిత్తే చాక్షకౌశలే
బ్రాహ్మే వేదే మయాధీతే వేదాఙ్గేషు చ సర్వశః
ధర్మకామార్థమోక్షేషు నీతిశాస్త్రేషు పారగః
పృష్టోహం కథయిష్యామి రాజ్ఞః ప్రియతమం వచః
విరాటనగరే ఛన్న ఏవం యుక్తః సదా వసే."

అని మఱి నాలుగు శ్లోకములు కలవు. ఇవి యుత్తరదేశప్రతులలోఁ గాని, బండార్కరు పరిశోధనాలయపు పాఠమునఁగాని లేవు. మొదట నొకసారి 'కంకోనామ, ద్విజోభూత్వా" అని ఉత్తరదేశ ప్రతులలోనున్న ప్రాచీనతరంబగు పాఠమునకు మరల 'కంకోనామ పరివ్రాట్ చ' ఇత్యాదిశ్లోకములను జేర్చినవారు పైదానిని 'కంకోనామ బ్రువాణోహం' అని దిద్దినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈ రెండవసారి చేర్పఁ

బడినట్లుగాఁ గనఁబడుచున్న శ్లోకార్థము తిక్కనార్యుఁడు "సన్యాసి వేషమున రాజన్యునిగని" అని రచించిన భాగముతో సరిపోవుచున్నది. ... ష్వజుఁడుగానైన ధర్మజుని తిక్కనయే సన్యాసిగా ముందు చేసినాఁడో, లేక అంతకు పూర్వమే యాతఁడు పరివ్రాట్టైనాఁడో నిశ్చయించుట కష్టమే యైనను, సంస్కృతమూలము కొన్నిచోట్ల పూర్వోత్తరసందర్భము లేక చెప్పినదే మరల చెప్పినట్లుండుటచే, ధర్మజుఁడు మొదటనే అనఁగా తెలుఁగుభారతమున సన్యాసియై, పిదపనే కొన్ని సంస్కృత ప్రతులలోఁ బరివ్రాట్టుగ నయ్యోనేమో యని సందేహము కలుగుచున్నది. పిదప వేషయోజన విషయ ముత్తరదేశపాఠములో నేమియు లేదు. అస్త్రములను శమీవృక్షమునఁ బెట్టిన పిదప,

" ఆ జగ్ముర్నగరాభ్యాశం పార్థాః శత్రునిబర్హణాః,
జయో జయన్తో విజయో జయత్సేనో జయద్బలః,
ఇతి గుహ్యాని నామాని తేషాం చక్రే యుధిష్ఠిరః."

అనిమాత్రమే కలదు. దక్షిణదేశప్రతులలో కృతాంజలియై ధర్మదేవతను స్తుతించినపిదప,

"స వై ద్విజాతి స్తరుణః త్రిదండభృత్
కమండలూష్ణీష ధరో వ్యజాయత,
సుర క్తమాంజిష్ఠవరాంబరః శిఖీ
పవిత్రపాణి ర్దదృశే త దాద్భుతం".
"తతో విరాటం ప్రథమం యుధిష్ఠిరో
దదర్శ దూరా త్సుసమృద్ధతేజసం."

అని యిట్లు ధర్మజునకు పరివ్రాజకరూపం బలవడినట్లును, విరాటుని దూరమునసుండి సభలో నున్నవానిగా నాతఁడు చూచెననియు

చెప్పఁబడినపిగప సభావర్ణనము రెండు మూఁడు శ్లోకములలోఁ జేయఁబడినది. కాని తిక్కన సులభముగా తేల్చివేసినాఁడు. పాండవాగ్రజునకు నున్నయునికిన సన్న్యాసిరూపం బలవడి ధాతుపటదండకమండలుకలితమూర్తి యయ్యె నని చెప్పినాఁడు. ఇంతే కాక, "వారివారి కయ్యెవేషంబుల కనుగుణంబులగు నాభరణాదులు సన్నిహితంబు లగుటకు సంతసిల్లి యెల్లవారిం గలయం గనుంగొని క్రమంబున నొంటిమైఁ జనుదెండని నియోగించి, దైవయోగంబున విరాటుండు వెడలివచ్చి బయలికొలువు విచ్చుటంజేసి తదాస్థానంబు చేరంబోయె" ననియు రచించుటచే తక్కినవారి విషయము మూలములో లేనిదానిని సందర్భోచితముగా గ్రహించి విరటుని దర్శన మంత సులభముగా నగుటకుఁ గారణముం జేర్కొనినవాఁ డైనాఁడు. ఇట్టి స్వల్పవిషయములను సందర్భానుకూలముగ నా యా పాత్రల యల్పకృత్యములను (minute actions), హావభావాదులనుగూడ వర్ణించుచుండుటచేతనే తిక్కన కవితకు స్వాభావికతా గుణము విశేషముగా నబ్బినది. తక్కిన పాండవులకు వారివారి వేషములకుఁ దగిన యాభరణాదులు సన్నిహితము లగుటను గూర్చి మూలములో నేమియు లేదు. కావుననే స్వభావసందర్భానుకూలముగ తిక్కనచేసినమార్పులను జూచి, ప్రాచీనప్రతుల పాఠమునకు విశేష భేద మగపడకుండునట్లుగా నచ్చటచ్చట కొన్నికొన్ని శ్లోకములనుమాత్రమే తరువాతివా రెవరో చేర్చియుందురని తలంపవలసి వచ్చుచున్నది. విరటుని సభను ప్రవేశించినపు డాతఁడు

"న చ ద్విజోయం భవితా నరోత్తమః
పతిః పృథివ్యా ఇతి మే మనోగతం."

అని యన్నట్లు ప్రాచీనపాఠము. దక్షిణదేశప్రతులపాఠములో

"స తేన పూర్వం జయతాం భవా నిహ
ద్విజాతి నోక్తో ఽభిముఖః కృతాంజలిః."

అని ద్విజాతి యనికలదు. పిదప ధర్మజుఁడు తనను గూర్చి చెప్పు నప్పుడుకూడ

"ద్విజో వ్రతేనాస్మి నచ స్వభావతః ప్రభో
కంకోహి నామ్నా విషయం తవాగతః
వ్రతీ ద్విజాతిః స్వకృతేన కర్మణా."

అనిద్విజాతిః యని మాత్రమే చెప్పుకొనిన ట్లున్నది. తిక్కన

" ద్విజుఁడఁ గురువిషయజాతుఁడ
సుజనప్రియుఁడైన ధర్మసుతుసఖుఁడఁ బరి
వ్రజనాశ్రమకలితుండ మ
నుజవల్లభయోగ్య బహువినోదకరుండన్."

అని మొదట తానువర్ణించినదాని కనుకూలముగా నాతని సన్యాసి రూపమును గూర్చి నొక్కి చెప్పుచున్నవాఁడువలె నున్నాఁడు. సంస్కృతము దక్షిణపాఠములో మొదట కంకోనామ 'పరివ్రాట్' అని యున్నను, తరువాత దానినిగూర్చి చెప్పఁబడలేదు.

సత్యమును పలుకుట విషయములో

"శృతంచ శీలంచ కులంచ శంస మే,
సత్యప్రతిజ్ఞా హి భవంతి సాధవః."

అని దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గలదు. బం. పరి. వారిప్రతిలో సత్యము పలుకుటనుగూర్చి యేమియును లేదు. తిక్కన యెంత గడుసుదనముగా పలికించినాఁడో చూడుఁడు: అన్నరవవరాగ్రణి కయ్యతిముఖ్యుఁ డి ట్లనియెనట:

"ఉన్నరూపు పలుకు నన్నరు లెక్కడఁ
గలరు తోఁచినట్లు పలుకు పలుక
నైవచంద మయ్యె నంతియ కా కంత
పట్టి చూడఁగలరె యెట్టివారు."

అని మందహాసంబు చేయుచు, మఱియు

" నానావిధ భూతమయము
మే నతిచంచలము మనము మెయికొని నిక్కం
బేనరునకు చెల్లింపం
గా నగు సత్యంబు నడపు క్రమ మట్లుండెన్."

కొన్ని దక్షిణ దేశప్రతులలో గావచ్చు

ఏవం బ్రువాణం తమువాచ పార్థివం
యుధిష్ఠిరో ధర్మ మవేక్ష్య చాసకృత్,
సత్యం వచః కో న్విహ వక్తు ముత్సహేత్ —"

ఇత్యాదివాక్యములు తిక్కన యనుసరించినప్రతిలో నున్న వేమో యని యనుకున్నను, తిక్కనరచన గుణవత్తరముగా నున్న దనుటకు సందేహము లేదు. "అని మందహాసంబుసేయుచు"; "అనుచు మత్స్యమహీ వల్లభు నవలోకించి" ఇత్యాద్యభినయసూచనలచే సంభాషణకు స్వాభావికత్వగుణము (realistic nature) నాపాదించినాఁడు. భీమ నకుల సహదేవులు తాము ప్రవర్తించు రీతిని దెలుపు సందర్భమున నుత్తరదేశపాఠమునసే గాక దక్షిణదేశపాఠమునఁగూడ కనఁబడని, వా రవలంబింపఁదలఁచిన వృత్తులకు సంబంధించిన కృత్యములను గూర్చి తిక్కన విశేషముగా వర్ణించి యావృత్తులఁగూర్చి తనకుఁ గల విశేషజ్ఞానమును బ్రకటించినాఁడు.

ఇఁక ద్రౌపదివిషయమున ప్రత్యేకశ్రద్ధను వహించినవాఁ డన వచ్చును. ధర్మజునిచే "నిది గడు ముద్దరాలు" అను పద్యమున నెంతయు మృదువుగఁ బలికించినాఁడు. అప్పుడా తని చిత్తమున వెనుబాటంత యును బాయు వెరవుకలిమి యెల్లను దెలియునట్లుగా "సుచిత్రమగు భంగిని" పలికినదఁట ద్రౌపది:

"సైరంధ్రీవేషంబున
జేరుదు నంతఃపురంబు చెంతకు నన్నా
భూరమణు దేవి యెంతయు
గారవమునఁ బిలువ నంపఁగాఁ గందుఁ దగన్.

"కని కొలువు చేసికొని మా
లినినాఁ జని సాధ్వి యిది మలీమసవృత్తం
బునఁ బొంతఁ బోవ దెన్నఁడు
నను వేఁకఁ దనంబు దోఁచునట్లు చరింతున్.

"గరువపుఁ బనులు నేర్చి చేయుదు నందున్."

అని యిట్టి "వేకదనము – గరువపుఁబనులు" అను మాటలచేతనే ద్రౌపదీశీలమునకు నొకవిధమగు క్రొత్తగౌరవమును తెచ్చిపెట్టినాఁడు తిక్కన. భూరమణుదేవి తనను గారవమునఁ బిలువనంపినఁ గాని యామె యొద్దకుఁ దాను బోవదఁట. ఈవిషయము లేమియు నిచ్చటఁ గాని, యామె సుదేష్ణ యిలు చేరినపుడు గాని బం. పరి. వా రాదరించిన పాఠము లో చెప్పఁబడలేదు. యుధిష్ఠిరుఁ డచ్చట భార్యనుగూర్చి ప్రశంసించుట లో నెట్లు చెప్పెనో చూడుఁడు:

"ఇయం తు నః ప్రియా భార్యా ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసీ,
మాతేవ పరిపాల్యాచ పూజ్యా జ్యేష్ఠేవ చ స్వసా."

నహి కించి ద్విజానాతి కర్మ కర్తుం యథా స్త్రియః,
సుకుమారా సుబాలాచ రాజపుత్రీ యశస్వినీ."

"మాల్యాన్ గంధా నలంకారాన్ వస్త్రాణి వివిధానిచ,
నైతా న్యేవహి జానాతి యతో జాతాహి భామినీ."

మూలమున ధర్మజుఁడు భార్యను గూర్చి పల్కుచు తల్లితో సామ్యమును దెచ్చుటయందలి యౌచిత్యము విచారణీయము. ఈసందర్భమున మాల్యగంధాదులను తిక్కన తలపెట్టలేదు. కాని యామె చెప్పు నుత్తరములో నిందలిసూచనను గ్రహించి కాఁబోలు, "కలపంబు లభినవగంధంబులుగఁ గూర్చి" యను నొక సీసపద్యమున నతిరమ్యముగా నామెచేఁ బలికించినాఁడు. పిదప ధర్మజుఁడు

"యథా న దుర్హృదః పాపా భవంతి సుఖినః పునః,
కుర్యా స్తథా త్వం కల్యాణి లక్షయేయు ర్న తే యథా."

అని చెప్పఁగా ద్రౌపది బదులు పలికినట్లు లేదు బం. పరి. వారి పాఠములో. కాని తిక్కన "యాజ్ఞసేని యనాదర మందస్మిత సుందర వదనారవింద యయి,

"ఆరయ నెందును గౌరవ
భారం బెడలంగనీక పాతివ్రత్యా
చారము మై వర్తింతురు
సైరంధ్రీజాతివారు సౌజన్యమునన్"

అని తన గరువతనమునకుఁ దగినట్లుగా,— నీతఁడు తనవినయమ్మై పాపభయమును శంకించి యిట్లు పలుక నవసరమే లేదన్నట్లుగా బదులు చెప్పినది. ఈ గరువతనమునకుఁ దగినట్లుగాఁ దనంతట తానే పోయి సుదే

ష్టను గొలుచుటకు బదులు "భూరమణీదేవి యెంతయుఁ గౌరవమునఁ బిలువ నంపఁగాఁ" బోవుదునని యిచ్చట పలికించిన దానికి సరిగా నుండు నట్లామె ద్రుపదపురము సొచ్చి పౌరజనంబులు దన్ను ముసురుకొని వచ్చుచుండ రాజమందిరము చక్కటి కరుగుసమయంబున సుదేష్ణ తజ్జాలకములనుండి చూచి కుతూహలంబున

"ఎక్కడనుండి యెక్కడకు నేఁగెడినో యిది యెక్కకాంత రూ
పెక్కుడు పెంపు సొంపు మన కేర్పడుచున్నది దా విచిత్రయై
ప్రుక్కుచు నీచభామినులచొప్పున బెక్కుడుఁ బౌరులుం గనున్
వెక్కస మంది చూచెదరు వేగమ తోడ్కొని రండు నెమ్మితోన్.

"అని పలికి పనుపఁ బ్రౌఢాం
గన లిరువురు పోయి ద్రుపదకన్యకతో ని
ట్లనిరి విరటమహిషి. నినుం
దనపాలికిఁ బిలువఁ బంపె దయ పెంపెసఁగన్.

"అనవుడు

"తనతలసీర యరసి య
వ్వనితారత్నంబు వినయవైభవము సతీ
త్రను వొంటిన చందంబునఁ
జనియెం గేకయసుతానుచారికలఁబడిన్."

అని వెనుక తాను చెప్పినరీతినే సుదేష్ణచే పిలిపించుకొనియే యచ్చటకుఁ జనినట్లుగా తిక్కన చూపినాఁడు. ఇంతే కాక, "తాను వొచ్చినకతన మత్స్యక్షితీశునింట నిమ్మెయిఁ గ్రొత్తయొప్పెసక మెసఁగు నట్లుగా నీసుదేష్ణయొద్దకుఁ జేరఁగా నామె

"కనుఁగొని గౌరవంబును మొగంబునఁ గేలుఁ బురః ప్రసారముం
దనువున నమ్రభావమును దంతమరీచుల సామినిగ్గముం
బును దమలోఁ గడల్కొనఁగ భూరితరాదరరేఖ నిండు ర
మ్మనవుడు నంతనంత ద్రుపదాత్మజ సేరి వినీతి నిల్చె"నఁట.

ఈమె వ్రేఁకఁదనముదోఁచు తన బాహ్యప్రవర్తనము (deportment) చేతనే యెట్టిగౌరవము, నాదరము సుదేష్ణవలననుండి తాను పడయుదునని చెప్పినదో, అట్టి గౌరవాదరములను పొందుటయే గాక, సుదేష్ణయాసమయమున 'నాపాదమస్తకము తద్రూపము వీక్షించుచు' నెట్టి నివ్వెఱపాటుఁ జెందినదో చక్కఁగ వర్ణించినాఁడు. ఈ భాగము చదివినంతనే యాద్రౌపది గంభీరప్రవర్తనము, సుదేష్ణ నివ్వెఱపాటు గల యాచిత్ర మంతయుఁ గన్నులకుఁ గట్టినట్లుగా నుండును. మూలములో బం. పరిశోధనాలయమువారి పాఠములో

"సైరంధ్ర్యో రక్షితా లోకే భుజిష్యాః సన్తి ఘాభృతామ్,
నైవ మన్యాః స్త్రియః సన్తి ఇతి లోకస్య నిశ్చయః,
యుధిష్ఠిరస్య గేహేఽస్మి ద్రౌపద్యాః పరిచారికా,
సుదేష్ణాం ప్రత్యుపస్థాస్యే రాజభార్యాం యశస్వినీమ్
సా రక్షిష్యతి మాం ప్రాప్తాం మా తేఽభూ ద్దుఃఖ మీదృశమ్."

అని మొదట ద్రౌపది చెప్పినట్లును, తరువాత సుదేష్ణ

"సా సమీక్ష్య తథారూపా మనాథా మేకవాససాం,
సమాహూయాబ్రవీ ద్భద్రే కా త్వం కిం చ చికీర్షసి."

అనాథయగు నామెను జూచి సుదేష్ణ తానే పిలిచిన దనియు మాత్రమే కలదు. తిక్కన ద్రౌపదియొక్క గరువతనమునకు – నీమూలమునందలి 'యనాథ' యగు ద్రౌపదికి — నాదృశ్యమునకు నీకథనమునకు

నెంతవ్యత్యాస మున్నదో పరికింపుఁడు. ప్రాచీనప్రతులలో నంతమాత్ర మే యుండఁగా, మొదట ద్రౌపది తనను పిలిపించునట్లుగాఁ జేసికొని పోయెనని చెప్పినదానికి సమానార్థము గలభాగము దక్షిణదేశప్రతుల పాఠములోఁగూడ లేకయే యుండ, ఇక్కడమాత్రము ప్రాచీనప్రతులలో లేనట్టియు, తిక్కనభాగమునకు సరిపోవునట్టియు శ్లోకములు రెండు చేర్పఁబడినవి.

విరాటభార్యా త్వాం దేవీం కారుణ్యా జ్జాతసంభ్రమా,
సంప్రేషయ త్స్వయం దాస్యా స్త్రియో వృద్ధాశ్చ తత్పరాః;
అపనీయ తత స్సర్వా ఆనయస్వ మిహైవ తాం."

ప్రాచీన ప్రతులలో నీవిషయము లేకుండుటచే నిది ప్రక్షిప్త మనక తప్పదు. తిక్కనను జూచి రచింపఁబడిన దైనను గావలయుఁ లేదా యిచ్చట యిట్లుండుటఁ జూచి తిక్కన ద్రౌపదిశీలమును సుణావ త్తరముగాఁ జేయఁదలఁచినవాఁడు గావున దీనికిఁ దగినట్లుగా మొదట కూడ ధర్మజునితోఁ బలికించినాఁడని యైనను జెప్పవలసి యుండును. తిక్కన తెలుఁగు రచనలోవలె పూర్వోత్తరసందర్భములకు సంస్కృత మూలములో పొందికమాత్రము లేదనుట స్పష్టము. తిక్కన ద్రౌపదీ సుదేష్ణల శీలములను పనిపట్టి యాయాసందర్భముల కనుకూలమగు నట్లుగా పోషించుచు వచ్చి, మూలమునందుకంటె నతిరమ్యముగాఁ జిత్రించినాఁడు. మూలమునందలి ద్రౌపదికి తిక్కన ద్రౌపదియొక్క గరువతనంబుగాని, యందలి సుదేష్ణకు తిక్కనసుదేష్ణకుఁ గలశౌర్యము, గడుసుదనము గాని లేవు. నీవెవ్వరవని సుదేష్ణ యడిగినపుడు ద్రౌపది బదులుచెప్పినరీతి గమనింపుఁడు. వెనుక ధర్మజుఁడు 'ఉన్నరూపు పలుకు నన్నరు లెవ్వరు-అంత-పట్టి చూడఁ గలరె యెట్టివారు' అని చమత్కారముగాఁ బలుకుచు,

"ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక
చేతుం గపటమున నొవ్వనిజనంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁగొని పరి
భూతి యొనర్చిన విరక్తి పొడమి వెడలితిన్."

అని వాస్తవార్థమే యెట్లు బయటపెట్టెనో, అట్లే ద్రౌపదియు నిచటఁ దనచమత్కార గూఢభాషణముచేఁ దనయున్నరీతి నంతెయు బయలు వెట్టినది.

"నేను సైరంధ్రీజాతి సంభూత నభిధానంబున మాలిని. పురుషపంచకసనాథనై యుండుదు. నొక్కకారణంబున సుద్ధతులగు విరోధులచేతం బతులసన్నిధిం బలపట్టి యీడ్వంబడి వనంబున కరిగి వ్రతంబునై వల్లభసహితంబుగా వన్యాహారంబులం గాలంబు గడపుచు బ్రహ్మచర్యంబు నడిపితి. ఇటుమీఁద నియమాచరణంబునకు నొక్కసంవత్సరంబు గొఱంత గలదు. నీవు ధర్మవర్తినివని వినుటంజేసి నానేర్పుపనులవెంట నీకడ నిలువందలంచి యిందు వచ్చితి" నని పలికినది. ఏది కుల మేది నామము—అని సుదేష్ణ యడిగినదానికి సమాధాన మిది. అప్పుడు సుదేష్ణ నీవు సురగరుడఖచరవిద్యాధరతరుణులలో నొక్కతెవై యుందువు, బొంకక చెప్పు మనుటయు, దరహసితముతో పాంచాలి "నాకుఁ బ్రాణంబు ప్రాణమై నన్నుఁదన్నుగాఁగఁ భావించి యాదేవి గారవించు"నని చెప్పినది. ఉత్తరదేశప్రతులలో నీసంభాషణక్రమ మిట్లు లేదు. మొదటనే

"కా త్వం బ్రూహి యథా భద్రే నాసి దాసీ కథంచన,
యక్షీ వా యదివా దేవీ గంధర్వీ యది వాప్సరాః,"

అని యడుగఁగా,

"నాస్మి దేవీ న గన్ధర్వీ నాసురీ న చ రాక్షసీ,
సైరంధ్రీతు భుజిష్యాస్మి సత్య మేతద్ బ్రవీమి తే.

ఆరాధయన్ సత్యభామాం కృష్ణస్య మహిషీం ప్రియామ్,
కృష్ణాంస భార్యాం పాండూనాం కురూణా మేకసుందరీమ్.

మాలినీత్యేవ మేనామ స్వయం దేవీ చకార సా,
సాహా ముభ్యాగతా దేవి సుదేష్ణే త్వన్నివేశనమ్."

అనిమాత్రమే చెప్పిన ట్లున్నది. దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గూడ నీసంభాషణక్రమ మేమియు మారకయున్నదిగాని, "నాస్మి దేవీ వ గన్ధర్వీ" యనుపద్యము తరువాతనే,

"సైరంధ్రీనామ మేజాతి ర్వన్యమూలఫలాశనా,
పతీనాం ప్రేక్షమాణానాం కస్మింశ్చి త్కారణాంతరే
కేశపాశే పరామృష్టా సాహం త్రస్తా వనం గతా"

అని పైన తిక్కనార్యుని తనలోని భాగమందలి యర్థమంతయుఁ జెప్పఁబడినది. పిదప

"మాలినీత్యేవ మే నామ స్వయం దేవీ చకార సా"

అనుపాదము తరువాత నాకుఁ బ్రాణంబు ప్రాణమె యన్నదానికి సమముగా

"కృష్ణా కమలపత్రాక్షీ సా మే ప్రాణసమా సఖీ"

అను పాదమును, తరువాత

న చాహం చిర మిచ్ఛామి క్వచి ద్వస్తుం శుభాననే,
ప్రతిం కిమైత దస్మాకం కులధర్మోయ మీదృశః.

... ...

... ...

శ్రుణోమి తవ సౌశీల్యం భర్తు ర్మధురభాషిణి

> మాహాత్మ్యంచ తతః శ్రుత్వా బ్రాహ్మణానాం సమీపతః
> త్వా ముపస్థాతు మిచ్ఛామి తత శ్చాహ మిహాగతా"

అను నైదారుశ్లోకములు కలవు. దీనినిబట్టి మూలపాఠములోని శ్లోకములమధ్య నచ్చటచ్చట సందర్భానుకూలముగా తిక్కనార్యుని రచనలోని యర్థముకూడ గ్రహించి పొసుగఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది. తెలుఁగురచనలోని సంభాషణక్రమమునకును మూలమునందలి దానికిని విశేష భేదము కలదు. తిక్కన రచించిన సంభాషణములలో నొకవిధమగు సక్రమత, పూర్వోత్తరసందర్భము, శీలానుగుణంబు లగు హావభావాదుల సూచనలు, ఉద్దేశానుక్రమంబగు రచనావిధానము (systematic arrangement of ideas with a motive behind it) మొదలగు విశేషగుణంబులు మూలములో లేనివి గానవచ్చుచుండును. ఈ ద్రౌపదీసుదేష్ణల సంభాషణమే యిందుకు నిదర్శనముగా గ్రహింపవచ్చును. ద్రౌపదిని చూచినతోడనే సుదేష్ణకుఁ దెలియకుండఁగనే మొగంబున గౌరవంబును, గేల పురః ప్రసారమును, దనువున నమ్రభావమును, దంతమరీచులసామి నిర్గమంబును దమలోఁ గడల్కొనినవి. అప్పు డత్యంత కుతూహల మడరఁగా నీ కుల మేది, నామ మెయ్యది యని యామె ద్రౌపదిని ప్రశ్నించినది. ద్రౌపదియుఁ దాను సైరంధ్రీజాతి సంభూతనని చెప్పి, తనవృత్తాంతమంతయుఁ దా నేకారణములచే నచ్చటికి వచ్చినదియు తెలిపినది. ఆవిషయము సుదేష్ణ నమ్మలేక సురకన్యవో, గంధర్వవిద్యాధర కన్యలలో నొక్కతెవో బొంకక చెప్పుమన్నది. ద్రౌపది "దరహసితము మోమునకు దొడవుగాఁగ" తాను సత్యభామా పాంచాలులయొద్ద పరిచారికగా నుందునని చెప్పి, 'యిట్లు దైవజాతి యను సందియము వాయంగఁ బలికిన'దఁట. తిక్కన ఎక్కడికక్కడ సంభాషణక్రమమందలి యుద్దేశముల నెట్లు సూచించుచుండునో గమనిం

పుఁడు. తాను పరిచారికనని చెప్పినంతమాత్రముచేఁ దన్ను సామాన్యపరిచారికగాఁ దలంపవలదనియు, పరిచారికాధర్మములకెల్లఁ జాలి వర్తించినను, పాంచాలితోల్లి "నన్నుఁ దన్నకా భావించి గారవించినదే" గాని నీచపుపనులకుఁ జొనుపలేదనియు, నట్లే

"నీవును

"నీచము లయ్యెడు పనులకు
నాచాలమి యెఱిఁగి యున్ననకుఁ బాత్రముగా
నీచిత్తంబునఁ గైకొని
యాచారము దప్పకుండ నరయుము నన్నున్."

అని తాను పరిచారిక గదాయని సుదేష్ణ యొకవేళ నీచపుఁ బనులకుఁ బంపునేమోయని ముందుగనే సందేహించిన దానిఁబోలెఁ దానెట్టి నీచపుఁబనులను జేయుదానను కానని స్పష్టముగాఁ జెప్పినది. ఈవిషయము సంస్కృతములో నెచ్చటను గానరాదు. నీచపుఁబనులుగాక యిఁకనెట్టిపనులను చేయఁదలంచినదో "మఱియును" నిట్లు చెప్పినది:—

"కలపములు గూర్ప బహువిధ
తిలకంబులు వెట్ట నింత తెఱవునఁ బలుపు
వ్వులు గట్టఁ గట్టి యొప్పుగఁ
దల ముడువఁగ నరులు గ్రువ్వఁ దద్దయు నేర్తున్."

ఇట్లిచ్చట తిక్కన పాడిమాటలతోడనే పలికించినాఁడు గాని వెనుక ధర్మజునితోఁ బలికినట్లుగా పెద్ద సీసపద్యములోఁ బలికింపలేదు. అచ్చట "తను దా నవరించు చొప్పెఱుంగదు, తగ నొడ్లనుం గొలువఁగా వెర వెమ్మెయిఁ గల్గు నక్కటా" యని చింతించిన ధర్మజుని చిత్తంబున వెనుబాటంతయుఁ బాపుటకుఁగా నంతగాఁ ద నకా

పనులఁగల ప్రావీణ్యమును వర్ణించి "మత్స్యరాజమహిషి మనమున మక్కువ నెలకొనంగ నిట్లు మెలఁగ నేర్తు" నని పలికినది. ఇచ్చట నీచ ములగు పనులను దాఁజేయనని చెప్పిన పిదపఁ దా నెట్టిపనులఁ జేయుం నో తెలుపుటయే ముఖ్యవిషయము. అంత కేకయరాజనందన ప్రభూ తాశ్చర్యయై "నే నెమ్మెయినయినం బనిగొందుఁ గాని నీరూపము చూచి మా నృపతియువ్విళ్లూరుఁ గావున

"దుర్ధర యగుసినుఁ గర్కటి
గర్భము ధరియించునట్లు గైకొని నాకై
నిర్భర విధ్వంస దశా
విర్భావముఁ దెచ్చికొనుట వెరవై యున్నే."

అని తనకుఁగల భయమును వెలిపుచ్చినది. అప్పుడు ద్రౌపది "నీవు తలఁచినట్లు కా దేర్పడ వినుము." అని తనపతుల నెరవు లావును గుఱ్చి చెప్పుచు,

"నీచమతి నన్ను నెవ్వఁడు
చూచిన నారాత్రిలోనఁ జూతురు దెగఁ దా
రాచపలు హరిహరాదులు
గాచిన బలవిక్రమము లఖర్వములైనన్."

అని ముందు రెండవయాశ్వాసమున జరుగఁబోవు కీచకవధను సూచించునదిపోలె, హరిహరాదు లడ్డంబైనను ఆరాత్రిలోనఁ దెగఁ జూతురని వ్యక్తముచేసినది. ఈ సంభాషణలోను, అందు ద్రౌపదిచేఁ బలికించిన మాటలలోను తిక్కన రెండవయాశ్వాసమున జరుగనున్న కథాంశములను నాటకముననంకాస్యముచేవలె మొదటి యాశ్వాసాంతముననే సూచింపఁదలఁచినవాఁ డనుటకు సందేహము లేదు. మొదట ధర్మ

తో "...సంపుఁబనులను నేర్చి చేయుదు నందున్" అని చెప్పిన ...కెఁ ...గినట్లుగా '...ములగుపనులను నే చేయనని' యిప్పట సుదే ...ఁ బలికించి ...ం దామె ద్రౌపదిని కల్లుసేరఁబంపు ...ం సూచించు..., నపుట నీమాటలనే ముచ్చలకించుచు

...నీకడ ...ంతతము ... బహుమానపాత్రమై
...న ...రించి యనుచితంపుఁబనుల్ ...గఁ జేయఁ గాక ...
...త్పరివారగౌరవభాగ్య పరిచారముమైఁ జనునట్టి దాననే."

ఎవ్వరేని ...ంటి ...ద్దియే నొకటికి
నన్నుఁ ...పఁ ...గు... ...డ నన్నుఁ
...లు... ...సుష్ణ ...న నీచములగు
పనుల కేగ ...ల ...నికి చెప్పి."

పలికించినాఁడు. మూలమునఁ 'దాను దుర్వ్యత్పరివార గౌరవ్య'మగు ...తిక్ర్యత్యముననఁ బ్రవర్తింప నొల్లకుండుట కంటె కీచకుని ...ఁ ...గలిగెడి యవమానమును గూర్చి విశేషముగ ...యు ...నట్లుగాఁ ...నుచ్చుచున్నది.

...వేచ... ...వి జానాసి యథా ప నిరపత్రపః,
...క్ర్...శాం... ...ర్... మదనదర్పితః,
...ఽ... ...స్యతి మాం దృష్ట్వా నయాస్యే తత్ర శోభనే."

. పరి. ...రి ...నమున నింతమాత్రమే యుండఁగా ... ...మున

క...ం ను ... ...త్ర గతాం మర్షయే న్మా ... ...,
...క ...యం ...వి న యామి భయకంపితా,
యస్య ... ... కర్మ కరోమి న సుదుష్కరమ్."

అని మఱికొన్ని శ్లోకము లామె భయమునే సూచించుచుఁ బలికినట్లుగాఁ దెలుపునవి కలవు. తిక్కనరచనలో కీచకునిగూర్చిన ప్రశంస స్పష్టముగాఁ జేయఁబడనే లేదు. తనగౌరవమునకుఁ దగనియట్టి పనియందు తన్ను నియోగించుట కూడదను విషయమునె నొక్కిచెప్పుచు నట్టికార్యములను జేయుసందర్భమున నేదైన నొక యాపద కలుగ వచ్చుననియు, దాన నిందపుట్టుననియు, నట్టియాపద పుట్టకయుండఁ గాచు టొప్పనియు కీచకుని పేరెత్తకయే మిగుల గడుసుదనముతో వాదించి, తుదకు సుదేష్ణకూడ నీమె వాదమును "విని యనుచితమున కనయము శంకించు"నట్లుగాఁ జేసినది. ఇట్లే సుదేష్ణ యనుచితకృత్యమునఁ—లేదా, నీచపుఁబనులఁ—బంపుట విషయమే కాక, కీచకవిషయము గూడ హరిహరాదు లడ్డంబైన నా చపలుని నా రాత్రిలోనఁ దెగఁ జూతురనియు

"బంధుశతంబులు శౌర్యమ
దాంధములై శక్తిసంపదాభీలతమై
సింధురసదృశత నున్నను
సంధులు సంధు లెడలించి చంపుదు రతనిన్."

అను వానిచే సూచించినది. ప్రాచీన ప్రతులలోను, బం. పరి. వా రాదరించిన పాఠమునను

"యోహి మాం పురుషో గృధ్యే ద్యథాన్యాః ప్రాకృతాః స్త్రియః;
తామేవ స తతో రాత్రిం ప్రవిశే దపరాం తనుమ్."

అని మాత్రమే యున్నది. కాని దక్షిణదేశ ప్రతులలో తిక్కన రచన కనుగుణంబుగా పై శ్లోకము తరువాత

"యస్యాపి హి శతం పూర్ణం బాంధవానాం భవేదపి,
సహస్రం వా విశాలాక్షి కోటి ర్వ్యాపి సహస్రికా.

దుష్టచిత్తశ్చ మాం బ్రూయా న్న స జీవే త్తవాగ్రతః
యో హి మాం పురుషో గృహ్ణే ద్యథాన్యాః ప్రాకృతా స్త్రియః.

తామేవ స తతో రాత్రిం ప్రవిశే దపరాం తనుమ్,
న చాప్యహం చాలయితుం శక్యా కేనచి దఙ్గనే."

అని యుండుటయే గాక యింతకుపూర్వమే

"యశ్చ దుశ్శీలవా న్మర్త్యో మాం స్పృశే ద్దుష్టచేతసా,
సతామేవ నిశాం శీఘ్రం శయీత ముసలై ర్హతః."

అను మఱికొన్ని శ్లోకములును గలవు.

ఇట్లు చెప్పినదే మరల చెప్పుచు సంభాషణ క్రమమునందును, భావములందు నొకదారి తెన్ను లేక యుండుటచే ప్రాచీనమూలప్రతి నే యనుసరించి తిక్కన తనకుఁ దోఁచినరీతిని పూర్వోత్తరసందర్భములకు పొందికగూర్చుకొనుచు రచింపఁగా దీనినిబట్టి మధ్యమధ్య క్రొత్తశ్లోకములు గొన్ని మూలపాఠమునఁ జేర్పఁబడిన వా యని సందేహము.

ఇట్లీ ద్రౌపదీవాక్యములు ప్రథమాశ్వాసముతుదిని వచ్చుటచే, వెంటనే రెండవయాశ్వాసమున జరుగఁబోవు కథకు సూచకములై యుండునట్లుగా తిక్కన రచించినాఁడని గదా తలంచియున్నాము. ఇది యిట్లే యైనచో తిక్కనయే కావ్యకళాదృష్టితో నీ ద్రౌపదీప్రవేశమునుగూడ నంతమునఁ బెట్టినాఁడని తలంపవలసియున్నది. ఏల యనఁగా పాండవప్రవేశక్రమమున నుత్తరదేశ పాఠమునకును, దక్షిణ దేశపాఠమునకును గొంత భేద మగపడుచున్నది. ఉత్తరదేశ ప్రతులలో

ధర్మజుఁడు, భీముఁడు, ద్రౌపది, సహదేవుఁడు, అర్జునుఁడు, నకులుఁడు అను నీక్రమమున—ననఁగా ద్రౌపది నకులార్జున సహదేవులకు పూర్వమున నే విరటునికొల్వునఁ బ్రవేశించినట్లున్నది. మొదట యుధిష్ఠిరుఁడు ఎవరెవ రెట్లు మెలంగుదురని యడుగుటలోని క్రమము మాత్రము భీముఁడు అర్జునుఁడు, నకులుఁడు, సహదేవుఁడు, ద్రౌపది అను నీరీతి నే యున్నది. కాని విరటుని యాస్థానమునఁ బ్రవేశించిన క్రమము క్షేమేంద్రుని భారతమంజరిలోఁ గూడ నీ యుత్తరదేశప్రతుల పాఠములో నున్నట్లే యున్నది. జావాద్వీపమునందలి విరాటపర్వములోని క్రమము మించుక భేదించినను, ద్రౌపదిమాత్రము చిట్టచివర ప్రవేశించినట్లు లేదు. అనఁగా యుధిష్ఠిర భీమార్జునుల ప్రవేశము తరువాత ద్రౌపదీ ప్రవేశము కలదు. అటుపైన సహదేవుఁడు, నకులుఁడు ప్రవేశించినట్లున్నది. ఉత్తరదేశప్రతులలో నకుల సహదేవులకు మధ్యగా నర్జునుఁడు ప్రవేశించినట్లుండ, దీనిలో యుధిష్ఠిర భీములకుఁ దరువాతనే ప్రవేశించినట్లున్నది మొత్తముమీఁద నీ గ్రంథములన్నిటిలోను ద్రౌపదిమాత్రము చివర ప్రవేశించినట్లు లేదు. ఒక దక్షిణదేశ ప్రతులపాఠమునందే పాండవులు జ్యేష్ఠానుక్రమముగాఁ బ్రవేశించినట్లును, చివరను ద్రౌపది ప్రవేశించినట్లును కనఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశప్రతులపాఠములో పురుషులందఱు నైదుగురు నొకరివెంబడి నొకరు ప్రవేశించిరని చెప్పుటలోఁ గల విసుగుదలను (monotony) పోఁగొట్టుటకు ద్రౌపది మధ్య పెట్టఁబడినదనియు, నకుల సహదేవు లిద్దఱి యాకారములలోను, మాటలలోను గల సాదృశ్యము కనఁబడకుండఁ జేయుటకుఁగా నర్జునుఁడు వారిద్దఱికి మధ్య ప్రవేశించినట్లుగాఁ జెప్పఁబడినదనియుఁ గొందఱు విమర్శకులు తలంచియున్నారు. వరుస నైదుగురు పాండవులు జ్యేష్ఠానుక్రమముగను, చివరకు ద్రౌపదియుఁ బ్రవేశించిరని చెప్పినచో, వీరు పంచపాండవులు,

ద్రౌపదీదేవియని విరటాదులు గుర్తుపట్టుదురేమో యని సందేహముచే నిట్లొనర్పఁబడినదని చెప్పిన చెప్పవచ్చును గాని, నిజముగా వీరు గుర్తు పట్టఁబడకుండుటకుఁ గారణము ధర్మదేవతయొక్క వరమే కాకపోయి నను, వీరు క్రమము మార్చుకొని వచ్చినను, వీరు చెప్పినమాటలను బట్టి—ముఖ్యముగా వీరందఱు తాము ధర్మజుని కొలువులోనివారమని చెప్పుకొనిరి దానినిబట్టి—వీరే పాండవులు, ద్రౌపదియు నై యుందు రేమోయని విరటాదులు తప్పక సందేహింప వలసినదే. ఎంత ధర్మదేవత వర మున్నను, తాము బయలుపడుదుమేమోయను భయము వారికుం డెను తప్పదు గావున నాట్లు చేసియుండునని సమాధానము చెప్పుకొన వలసియున్నది. ఇఁక విరాటసభాప్రవేశములలో యథాక్రమముగాఁ బ్రవేశిం పకుండుటకుఁ గారణము ప్రతివిషయమునను స్త్రీలకంటె పురుషులు ముం దుండుటయే స్వాభావికముగాన నట్లు మార్పఁబడినదని కొందఱు విమర్శ కులు తలంచుచున్నారు. ఇంతేగాక బ్రాహ్మణులతో సంబంధమునకు సభాప్రవేశప్రసంగములోని మార్పునకు నేమేని సంబంధ ముండునని తలం చరాదు. వీ రట్లు ప్రవేశించినను ధర్మదేవతయొక్క వరమాహాత్మ్యము గావున, గుర్తింపఁబడుదుమను భయము వీరికి కలుగలేదని యూహించుచు వారికే స్వేచ్ఛానుక్రమముగఁ బ్రవేశించినట్లు చెప్పఁబడెనని తలంచువా రున్నారు. కాని పాశ్చాత్యులలోని నిరాటంకసర్వమునందలి క్రమమునకు, సంస్కృతభారత ప్రతులలోని క్రమమునకు విశేష భేదము లేకుండుటచే నన్నయ 10వ శతాబ్దమునందుగూడ నీప్రతు లిట్లే యుండెనని, తిక్కన కాలమునకు గూడ నిట్లే యుండఁగా, తిక్కనాదులు కావ్యరూపముగ ననువాదసంప్రదాయపద్ధతిలో ద్రౌపదిని ప్రథమముగా నిరూపించి సభా ప్రవేశములో నీక్రమమే యనుసరింపఁబడినదా యను సందేహము కలుగు చున్నది.

రెండవ యాశ్వాసమందలికథ యంతయుఁ జాలవఱకు ద్రౌపదికి సంబంధించినదే కావున నచ్చటి కథాప్రసక్తికి వలయుమార్గముల నన్నిటి నీప్రథమాశ్వాసాంతముననే సూచింపఁదలఁచియు, ద్రౌపదీస్వభావతత్త్వమును ముందుగనే మనకు బాగుగ నెఱుకపఱుపఁదలంచియు, మూలములో (నుత్తరదేశపాఠములో) నున్నదానికంటె నెక్కువగా విశేషాంశములను జేర్చి యీయుపద్యములలో తిక్కన ద్రౌపదిచే పలికించినాఁడు. ఎన్నిపర్యాయములైనను సుదేష్ణ తనను గౌరవముగ చూడవలయుననియు, పరపురుషులు దనకడం దేఱిచూడ వెఱతురనియు, తాను మిగుల మహిమకలదానననియుఁ దెలియఁజెప్పుటకై యత్నించినట్లు కనఁబడుచున్నది. సుదేష్ణ తనభర్త యీమెకొఱకై యువ్విళ్లూరునని చెప్పినదానికి సమాధానముగా "కావున పురుషులు నాకడం దేఱిచూడ వెఱతురదియునుం గాక" యని తననుగూర్చి యింక నిట్లు చెప్పుకొనం దొడఁగినది:—

"నాచిత్తము దాదృశులకు
గోచరమే యస్మదీయ కులజనసంత
త్యాచారమహిమ యట్టిది
యే చెప్పను తద్విధాతిహీనవచనముల్."

"మనమున నూఱడిల్లు మనుమానము మానుము నన్ను నేలు మే
పనులు నుదాత్తనాగరికభంగుల నీమది కెక్కునట్లు నే
ర్పును భయభక్తులున్ మెఱయ రూపుగఁజేసెదఁ దజ్ఞులైన స
జ్జనులు నుతింప వర్తనము సాధులు వృద్ధులు మెచ్చ సల్పెదన్.

"ననుఁగుచ్చితంపుఁ బనులకుఁ
బనుపక యెంగిలికి లోనుపఱుపక తగుపను

న్ననతోఁడ నరయుఁవారల
కనురాగము నెఱపి కొలుతు రస్మత్పతులన్."

ఈమెను గుచ్చితంపుఁబనుల సుదేష్ణపంపుటయే రెండవయాశ్వాస కథకును, తరువాతికథకును గూడ కారణమైనదనుట వ్యక్తమే. కావున తిక్కనయే కావ్యకళాదృష్టితో నీమార్పుచేసి ద్రౌపదిశీలము నద్భుతముగా పోషించి కథాప్రవృత్తిమార్గమును సూచించి పురాణకథా కథనమున నాటకరీతులను జూపినవాఁడని తలంపఁదగియున్నది.

ప్రథమాశ్వాసమున నుత్తరదక్షిణ దేశపాఠములు భేదించిన సందర్భములను మఱికొన్నిటిని గ్రహించి యచ్చట తిక్కనార్యుని తెలుఁగు రచనరీతిని పరిశీలింతము. విరాటనగరమున కనతిదూరంబగు కాంతారమున పథిశ్రమంబుచే నడువలేని ద్రౌపది యారాత్రి యచటనే నివసింతమని చెప్పుచు,

"వ్యక్తం పురో విరాటస్య రాజధానీ భవిష్యతి,
వసామే హాపరాం రాత్రిం బలవాన్ మే పరిశ్రమః."

అని యన్నట్లుత్తర దేశ పాఠమునఁ గలదు. దక్షిణదేశ పాఠమునను గూడ నీశ్లోకముమాత్రమే కలదు. కాని తిక్కనార్యుఁడు "బలవాన్ మే పరిశ్రమః" యనుదాని నాధారముగాఁ జేసికొని ద్రౌపది సౌకుమార్యాదిగుణముల నెంతచక్కఁగా వ్యక్తము చేసినాఁడో చూడుఁడు:

"పథిశ్రమంబు నూని యాజ్ఞసేని యిట్లనియె:—

"డప్పి జనించె వేళులపుటంబులు పొక్కఁదొడంగె గోళ్లలోఁ
జిప్పిలఁజొచ్చె నెత్తురులు చిత్తము నాకుఁ గడున్ వశంబు గా
దప్పుర మిచ్చటచ్చటను నాపల వచ్చితి నెంతదవ్వొకో
యిప్పటిభంగి నొక్కఁడుగు నేఁగెడిదానికి నోర్వ నెమ్మెయిన్."

"అనవుడు తనమదిఁ గరుణయు ఖేదంబును బిరిగొనుచుండ ధర్మపుత్రుఁడు నకులుని జూచి ద్రుపదాధిపనందన దెస నాతనికిఁ జూపి కడు దవ్వు నేఁ డప్పూరము సొత్తమని తలఁచి తలఁచి నడచితిమి. ఇది వడ గొనియె. మోచితెమ్ము కొంతద"వ్వని పలికినాఁడు. ఇచ్చట ద్రౌపది స్థితినే గాక యామె యవస్థను జూచిన ధర్మజుని మనోవృత్తి యెట్టిదో వర్ణించుచు, "ద్రౌపదిదెస నాతనిం జూపుచు" నని యాయాపాత్రల యభినయమును గూడ సూచించుచుండుటచే, నాటకమునవలె నాదృశ్యమునంతను మనకండ్ల యెదుటఁ బెట్టినాఁడు. మూలమున నీవర్ణన మేమియు లేదు. మఱియొక విశేష మేమనఁగా నుత్తర దేశప్రతులపాఠములో ధర్మజుఁడు మొట్టమొదటనే యర్జునునితోఁ జెప్పినట్లు, నాతఁడామె నెత్తుకొని వచ్చినట్లుగా నున్నది.

"యుధిష్ఠిర ఉవాచ:

"ధనంజయ సముద్యమ్య ద్రౌపదీం వహ భారత,
రాజధాన్యాం నివత్స్యామో విముక్తాశ్చ వనా దితః."

"వైశంపాయన ఉవాచ:

"తా మాదా యార్జున స్తూర్ణం ద్రౌపదీం గజరా డివ..."

... ...

కాని దక్షిణదేశప్రతులలో నీతఁడు మొదట చిన్నవాఁడని కాఁబోలును, నకులునితోఁ జెప్పినట్లును, నకులుఁడు

- "పూర్వాహ్ణే మృగయాం కృత్వా మయా విద్ధా మృగా వనే
... ...
సోహం ఘర్మాభితప్తో వై నైనా మాదాతు ముత్సహే."

అని పలుకఁగా,

"సహదేవ త్వ మాదాయ ముహూర్తం ద్రౌపదీం నయ"

యని చెప్పుటయు నాతఁడును

"అహం హ్యస్మి తృషితః క్షుధయా పరిపీడితః"

యని చెప్పినపిదప,

"ఏహి వీర విశాలాక్ష వీరసింహ ఇ వార్జున
ఇమాం కమలపత్రాక్షీం ద్రౌపదీం ద్రుపదాత్మజాం
పరిగృహ్య ముహూర్తం త్వాం బాహుభ్యాం కుశలం వ్రజ"

యని చెప్పఁగా,

"గురో ర్వచన మాజ్ఞాయ సంప్రహృష్టో జితేంద్రియః."

అర్జునుఁడు గురువచనమును దెలిసికొని, ద్రౌపదిని బాహువులతోఁ బట్టుకొని—"బాహుభ్యాం పరిగృహ్యైథ"—నగరసమీపమునకుఁ దీసికొని వచ్చినట్లుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

ఇక్కడ తిక్కన మిగుల చమత్కారముగా రచించి ధర్మజుని యింగితజ్ఞతను వ్యక్తపఱిచినాఁడు. తాను ద్రౌపదిని మోచితెమ్మని చెప్పినవెంటనే నకులసహదేవులు గ్రక్కునఁ జనుదేరమిం జూచి వీరు డస్సిరని గ్రహించి వెంటనే యర్జునుం జూచి, "యిమ్మదిరాక్షి డస్సె, నిక్కముగ నేమును డస్సితిమి. కావున నీ వెమ్మెయినైన దీని భరియించి పురంబుసమీపభూమికిం దెమ్మని" చెప్పఁగా నాతండు నామెను మోచికొనివచ్చి యామె నొక్క శీతలసికతాతలంబున దించెనని చెప్పినాఁడు. మూలములోవలె నకులసహదేవులును దాము నలయుటకుఁ గారణము మృగయ గాక పురము ప్రవేశించుటకుఁగాఁ దఱిమినడచుటయే యనుకారణమును వ్యక్తముచేసినాఁడు. ధర్మజుఁడు వారు (మూలములోవలె

తమ యశశ్శక్తతను దెలుపక పూర్వమే) వెంటనే పనిపూనకుండుటను బట్టియే తనవలెనే వారు నలసియుందురని గ్రహించి, "నిక్కముగ నేమును డస్సితిమి" యని చెప్పుటచే వారందఱు నొక్కస్థితిలోనే యున్నట్లు సూచించుచు, తిక్కన యీసందర్భమున కెంతసాభావికత్వము నాపాదించినాఁడో గమనింపుఁడు. మూలము చదివినచో నాసమయమున వారి వారియనుభవము, స్థితి యెట్టిదో మనకు గోచరమే కాదు. మార్గాయాసమున (మృగయచేఁగాదు) వీరే యింత డస్సియుండఁగా ద్రౌపది పైని చెప్పినరీతిగా నొక్కయడుగు నేఁగెడుదానికి నోర్వకుండుటలో నాశ్చర్యము లేదు.

శమీవృక్షముపై నాయుధ నిక్షేపణము

ఇఁక నూరిబయటఁ జేరి యచ్చట శమీతరువుపై వీరి యాయుధములను బెట్టు సందర్భమునఁగూడ తిక్కనార్యుని రచనాసైపుణ్యము గాననగును. ఉత్తరదక్షిణ పాఠములకుఁ గలభేదమును గమనింపఁదగియున్నది. ఉత్తరదేశప్రతుల పాఠములో ధర్మజుఁడు తమ్ముల యాయుధముల ప్రభావమును, వారి కృత్యములను బ్రశంసించి యా యాయుధముల నొకచోఁ బెట్టించి తానును బెట్టినపిమ్మట

"తా ముపారుహ్య నకులో ధనూంష్యభ్యాదధ త్స్వయం
యాని తస్యావకాశాని దృశ్యరూపా ణ్యమన్యత
తత్ర తాని దృఢైః పాశైః సుగాఢం పర్యబన్ధత
శరీరం మృతక స్త్వైకం సమాదాయ న్యబన్ధత."

అని యాయుధముల నా శమీతరువుపైఁ బెట్టి భద్రముగా వానిని కట్టు పనియంతయు నకులుఁడే చేసిన ట్లున్నది. పిదప శవ మిచ్చట కట్టఁ

బడియున్న దని తలంచి జనులు దూరమునుండియే మరలిపోవుదురని తలంచుచు,

"అశీతిశతవర్షేయం మాతా న ఇతి వాదినః
కులధర్మోయ మస్మాకం పూర్వై రాచరితోపిచ
సమాసజానా వృక్షేస్మి న్నితి వై వ్యాహరంతి తే
ఆ గోపాలా విపాలేభ్యః ఆచక్షేయుః పరంతపాః."

అని యది నూటయెనుబది యేండ్లుగల తమ జనని కళేబరమని యచ్చటి గోపాలావిపాలురతోఁ జెప్పుచు పోయిరని యున్నది. దక్షిణ దేశ ప్రతులు కొన్నిటిలో

"తతో యుధిష్ఠిరో రాజా సహదేవ మువాచహ
ఆరుహ్యేమాం శమీం వీర నిధత్స్వ హాయుధాని నః
ఇదం గోమృగ మభ్యాశే గతసత్వ మచేతనమ్
ఏత దుత్కృత్య వై వీర ధనూంషి పరివేష్టయ.

....

శమీ మారుహ్య త్వరితో ధనూంషి పరివేష్టయత్
తతః పరమదుర్గస్థ ముంఛవృత్తి కళేబరమ్
తచ్చానీయ ధనుర్మధ్యే నిబబంధుశ్చ పాండవాః.

అథాబ్రవీ న్మహారాజో ధర్మాత్మా స యుధిష్ఠిరః,
యాని తత్ర విశాలాని రూఢమూలాని మన్యసే
తేషా ముపరి బధ్నీహి ఇదం విప్రకళేబరమ్
త చ్ఛ్రుత్వా సహదేవస్తు పర్యబధ్నత తచ్ఛవమ్."

అని యిట్లు యుధిష్ఠరాజ్ఞచే సహదేవుఁడే మొదట నొకమా కాయుధములను బెట్టి గోచర్మముతోఁ జుట్టి మనుష్యకళేబరముతోఁ

గట్టెననియు, మఱియొకమాఱు వేఱొక విప్రకళేబరము దొరకగా దానినికూడ నాయాయుధములపైఁ జేర్చి కట్టెననియు, నీరెండుపనులును సహదేవుఁడే చేసినట్లును చెప్పఁబడినది. పిదప ధర్మజుఁడు శుచియై దేవత లందఱకు నమస్కరించి, వారినిగూర్చి

"నేయం భీమే ప్రదాతవ్య మయం క్రుద్ధో వృకోదరః
అపూర్ణకాలే ప్రహరే త్క్రోధసంజాత మత్సరః
పునః ప్రవేశో న స్యాత్తు వనవాసాయ సర్వదా
సమయే పరిపూర్ణేతు ధార్తరాష్ట్రా న్నిహన్మహే."

ఇట్లు ప్రార్థించిన ట్లున్నది. తిక్కన తెలుఁగురచనలో నెట్లున్నదో చూడుఁడు. ఇక్కడ శమీవృక్షము నెక్కి దానిపై నాయుధములను బెట్టినది నకులుఁడును కాదు, సహదేవుఁడును కాదు; ధర్మజుఁడే. అతఁడే పెట్టుటకుఁ గారణమునుగూడఁ దెలిపియున్నాఁడు తిక్కన. ఆ యాయుధములను మహోరగంబులఁ బెట్టి కట్టుచందంబున బంధించి వానిం గొనుచు నయ్యాజాతశత్రుండు ధర్మదేవతా దత్తవరుం డగుటం జేసి నిశ్శంకంబైన యంతఃకరణంబుతోడ శమీవృక్ష సమారోహణం బాచరించి, దేవతాపితృస్తుతు లొనరించి దివియు భువియుఁ జూచి ప్రార్థించి యొక్కవిపులశాఖ వాని వ్రేలఁగట్టెను. అట్లు గట్టి—యా చెట్టుపైననుండియే—తదీయాధిదైవతంబుల నుద్దేశించి నమస్కరించి,

"నరునకు నాకును దక్కఁగ
నొరులకు మీ రూపు చూప కున్నతవిషవి
స్ఫురిత భుజంగాఘభయం
కరమూర్తులు దాల్చియుండఁగా వలయుఁజుఁడీ.

"భీముఁడు ధార్తరాష్ట్రకులభీషణరోషుఁడు చిత్త మెప్పుడే
త్లై మదమెత్తునో యతని యాగ్రహవృత్తికి లోను గాక యీ
రేమెయినైన వంచన వహించి తొలంగుట మత్సమీహితం
బేమఱకుండఁగావలయు నివ్విషమాబ్దములోన నాతనిన్."

అని వేఁడికొని వృక్షంబు డిగ్గి దానికిఁ బ్రదక్షిణంబుగా వచ్చి ప్రణమిల్లి భీమసేనుని దెస మరలి చూచి పైనఁ దాఁ జెప్పిన మాటల కాతఁ డేమనుకొనునో యని గాఁబోలును, సాంత్వవచనసమేతంబుగా నతనిం గౌగిటం జేర్చికొని యనునయించెనఁట.

ఉత్తరదేశపాఠములోను, కుంభఘోణప్రతి మొదలగు కొన్ని దక్షిణదేశప్రతులలోను నకులుఁడు, సహదేవుఁడు వరుసగా శమీవృక్షము నెక్కి యాయుధముల నచ్చటపెట్టినట్లుగాఁ గనఁబడున్న ట్లింతకుముందే చూచియున్నాము. కాని తెలుఁగులో మాత్రము ధర్మజుఁడే చెట్టెక్కి యాయుధముల నచ్చటఁ బెట్టిన ట్లున్నది. తనకు, నర్జునునకే గాని భీమునికిఁ గనఁబడకుండుఁ డని ప్రార్థించి తరువాత భీము ననునయింపఁబూనెనని, ధర్మజుఁడే ధర్మదేవతవలని వరమును బడసినవాఁ డగుటచే నాతఁడే యీ యాయుధముల నాచెట్టుపైని బెట్టినాఁడని దీని కొక కారణమునుగూడ చూపినాఁడు తిక్కన. దీనిని చూచియే గావలయు, దక్షిణదేశప్రతులు పెక్కింటిలో పూర్వోత్తర సందర్భము సరిగా కుదురని క్రొత్త శ్లోకములు కొన్ని తిక్కనరచనతో సమానార్థము గలవి మధ్య చేర్పఁబడిన ట్లగపడుచున్నది.

"విపాఠాన్ క్షురధారాంశ్చ ధనుర్భి ర్నిదధుస్సహ."

ఈ పాదము తరువాత కుంభఘోణ ప్రతిలో

" అథా బ్రవీ ద్ధర్మరాజః సహదేవం పరన్తపః,
ఆరుహ్యేమాం శమీం వీర నిధత్స్వాయుధాని నః."

అని ధర్మజుఁడు సహదేవునితోఁ జెప్పిన ట్లుండఁగా, కొన్ని తెలుఁగు ప్రతులలో ధర్మజుఁడే చెట్టెక్కిన ట్లగపడుచున్నది. కొనిలో నీ మొదటి పాదమునకు బదులుగా

" తాని సర్వాణి సన్నహ్య వాసోభిః పరివేష్ట్యచ,
ఆరుహ్య యావ దేతాని నిధాతుం విహగై ర్వృతామ్."

అను రెండు పాదములును, వానితరువాత

" శమీం ఆరుహ్య మహతీం నిక్షేప స్వాయుధాని నః."

అని పైశ్లోకమున రెండవ పాదముతోఁ బోల్పఁదగిన పద్యపాదమును గలవు. "నిక్షేప స్వాయుధాని నః" అను వాక్యము వేఱు వేఱు ప్రతులలో వేఱు వేఱుగా నున్నది. "నిక్షిపాద్యాయుధానినః", "నిక్షేపాన్యాయుధాని నః" అను పాఠాంతరములు కలవు. ఎట్లైనను, "ఆరుహ్య నిక్షిప" అని చెప్పిన దెవరో వ్యక్తము గాలేదు. ఉత్తరదేశ పాఠమునను, కుంభఘోణ ప్రతియందును ధర్మజుఁడు నకులునితోనో, సహదేవునితోనో చెప్పిన ట్లున్నది గనుక అందలి శ్లోక పాదముతే యిందు చేరియుండును. తరువాత

"వైశంపాయన ఉవాచ

"తాన్యాయుధా న్యుపాదాయ కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః
స వచః పురుష వ్యాఘ్రః ప్రోవాచ మధురాక్షరమ్."

ఈ చెప్పుట చెట్టెక్కియో, క్రింద నుండియో చెప్పఁబడియుండ లేదు.

యుధిష్ఠిరః:

"బ్రహ్మాణ మింద్రం వరదం కుబేరం వరుణానిలౌ,

... ...

"సర్వాయుధానీహ మనూనుజానాం
న్యస్యా మ్యహం దేవసమీపతో వై.

"ఏవ న్యా సోమ సూన్య స్త సూర్యసోమానిలాంతికే,
మహ్యం పార్థాయ వా దేయం పూర్ణే వర్షే త్రయోదశే;
నైవ భీమాయ దాతవ్యం అయం క్రుద్ధో వృకోదరః.

... ...

అమర్షా న్నిత్య సంక్రుద్ధః ధృతరాష్ట్ర సుతాన్ ప్రతి
అపూర్ణకాలే ప్రహరేత్ క్రోధసంరక్తలోచనః
సమయే పరిపూర్ణేతు ధార్తరాష్ట్రాన్ నిహన్మహే.

"వైశంపాయన ఉవాచ:

"సోఽవతీర్య మహాప్రాజ్ఞః పాండవ స్సత్యవిక్రమః,
భీమం కంఠే పరిష్వజ్య చానునీయ నరాధిపః;
దైవతేభ్యో నమస్కృత్య శమీం కృత్వా ప్రదక్షిణమ్."

ఇట్లు ధర్మజుఁడె చెట్టునుండి దిగినట్లు చెప్పఁబడినది గాని ధర్మజుఁడు "ఆరుహ్య నిక్షిప స్వాయుధాని నః" అని ఎవరినో గూర్చి చెప్పినట్లున్నదే గాని యాతఁడు స్వయముగాఁ జెట్టెక్కి-నట్లు పైశ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. ఇది యంతయు రెండు పాఠములలోని శ్లోకములను గుచ్చెత్తుటవలనఁ గలిగినచిక్కుగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఇంతే గాక ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలయమునందు

బ్రౌన్‌దొరగారిచే సంపాదించి పెట్టఁబడిన తెలుఁగక్షరముల ప్రతిలో మఱియొక విశేషము కలదు. కుంభఘోణప్రతిలో పాండవులు పట్టణము వైపునకుఁ బోవుచు నచ్చటి గోపాలావిపాలురతో నది నూటయెనుబది సంవత్సరముల తనుతల్లి కళేబరమని చెప్పుచు నగరమును బ్రవేశించిరని మాత్రమే చెప్పఁబడియుండఁగా, బ్రౌన్‌దొరగారి ప్రతిలో

"త మేవ మూచు ర్ధర్మజ్ఞా కులధర్మో న ఈదృశః"

అన్నదాని తరువాతనే (తిక్కన రచన కనుకూలముగా)

"అథాబ్రవీ ద్ధర్మరాజా......పరంతప,
ఇదం నో మృగ మభ్యాశే గతసత్వ మచేతనమ్;
ఏత దుత్కృత్య వై వీర ధనూంషి పరివేష్టయ.

"వైశంపాయనః

"ఏవ ముక్తో మహాబాహుః సహదేవో యథోక్తవత్,
శమీ మారుహ్యా త్వరితో ధనూంషి పరివేష్టయత్;
పునఃపునశ్చ సంవేష్ట్య కృత్వా సుకృతకారిణః,
అథాపర మదూరస్థం ఉంఛవృత్తి కళేబరమ్;
తచ్చానీయ ధనుర్మధ్యే వినిబధ్యంత పాండవాః,
అథాబ్రవీ న్మహారాజో ధర్మాత్మా స యుధిష్ఠిరః;
రజ్జుభి స్సంవృతం ప్రాజ్ఞ వినిబధ్నీహి పాండవ."

అని యీ పని యంతయు ధర్మజుఁడు సహదేవునిచేఁ జేయించినట్లు చెప్పు శ్లోకములు కలవు. ఈశ్లోకములు కుంభఘోణప్రతిలో సహదేవుఁడు తానాయుధములను వృక్షముపైఁ బెట్టుటను పూర్వమే చేసినట్లుగాఁ జెప్పుచు నింతకుపూర్వమే చేర్పఁబడినవి. అనఁగాఁ దెలుఁ

ప్రతులలో ధర్మజుఁడే చెట్టెక్కి యాయుధములను దానిపైఁ బెట్టి దేవతలను బ్రార్థించినట్లును, ఆపైని శవాదులను సహదేవుఁడు వానిపైఁ గట్టినట్లు నున్నను, తిక్కనరచనయందువలె నానుపూర్విగనఁబడక యుండ, కుంభఘోణప్రతి ధర్మజుఁడు చెట్టెక్కి పెట్టినట్లు చెప్పక క్రింద నుండియే దేవతలను స్తోత్రముమాత్రము చేసెనని తెలుపుచున్నది. తిక్కన శ్లోకము లాయా సందర్భములలో నద్దివేయఁబడినవై యున్నవి. తిక్కన యానుపూర్వి బ్రౌన్‌దొరగారి తెలుఁగుప్రతిలో మాత్రమే కనఁబడు చున్నది.

దీనిని బట్టి తిక్కన రచన దక్షిణదేశప్రతులపాఠములో నెట్టి చిక్కుల కల్పించినదో స్పష్టమగుచున్నది. ఉత్తరపాఠములో లేని విషయములలోఁ గొన్నియైనను తిక్కన ననుసరించి రచింపఁబడిన ట్లూహింపఁదగియున్నది.

బృహన్నల సారథిగాఁ గుదురుకొనుట

బృహన్నల యుత్తరుని సారథిగాఁ గుదురుకొను మఱియొక సందర్భము పరిశీలింతము.

ఉత్తరుఁడు సారథికొఱకై వెదకుకొనుచు,

"పశ్యధ్వం సారథిం క్షిప్రం మమ యుక్తం ప్రయాస్యతః.

... ...

సంలభేయం యది త్వన్యం హయయానవిదం నరమ్.

... ...

పశ్యేయు రద్య మే వీర్యం కురవ స్తే సమాగతాః
కింను పార్థోఽర్జునః సాక్షా దయ మస్మాన్ ప్రబాధతే."

అని యుత్తరుఁడు ప్రగల్భములు పలుకుచు నర్జునుని పేరెత్తుట ద్రౌపది విని, సహింపక,

"తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా భాషతః స్మ పునః పునః;
నామర్షయత పాంచాలీ బీభత్సోః పరికీర్తనమ్;
అథైన ముపసంగమ్య స్త్రీమధ్యాత్సా యశస్వినీ,
వ్రీడమానేవ శనకై రిదం వచన మబ్రవీత్;
యోఽసౌ బృహద్వారణాభో యువాసు ప్రియదర్శనః,
బృహన్నల ఇతి ఖ్యాతః పార్థ స్యాసీ త్స సారథిః."

అని బృహన్నల వెనుక పార్థునకు సారథిగా నుండెను గావున నాతని సారథిగాఁ బడసినచో కౌరవులను సులభముగా జయింపఁగల వని ద్రౌపదియే చెప్పిన ట్లుత్తర దేశపాఠమునఁ గలదు. మఱికొన్ని యుత్తర దేశ ముద్రితప్రతులలోను, దక్షిణదేశప్రతులలోను గూడ నుత్తరుని మాటల నర్జునుఁడే విని యుత్తరచేఁ జెప్పించి తనను సారథిగా నుత్తరుఁడు గ్రహించునట్లు చేయుమని ద్రౌపదిని ప్రేరేపించిన ట్లున్నది.

"శ్రుత్వా త దరునో వాక్యం రాజ్ఞః పుత్రస్య భాషతః,
అతీతసమయే కాలే ప్రియాం భార్యా మనిందితామ్;
... ...
ఉవాచ రహసి ప్రీతః కృష్ణాం సర్వార్థకోవిదః,
ఉత్తరాం బ్రూహి కల్యాణి క్షిప్రం మద్వచనా దిదమ్;
అయం వై పాండవ స్యాసీత్ సారథిః సంగతో దృఢః."

కుంభఘోణప్రతిలో నుత్తర దేశపాఠశ్లోకములతో నీ పైఁ జెప్పఁబడిన శ్లోకములు గుచ్చియెత్తఁబడినవి.

"తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా స్త్రీషు చాత్మప్రశంసనమ్,
నామర్ష యత పాంచాలీ బీభత్సోః పరికీర్తనమ్."

అనుశ్లోకము తరువాత మరల అర్జునుఁ డాయుత్తరుని మాటలు విని ద్రౌపదితోఁ బలికె ననికూడఁ జెప్పఁబడినది.

"శ్రుత్వా తదర్జునో వాక్య ముత్తరేణ ప్రభాషితమ్."

ఇఁక తెలుఁగుప్రతిలోను, మఱికొన్ని దక్షిణదేశప్రతులలోను

"అథైన ముపసంగమ్య పార్థం పార్థప్రియా సతీ,
ఉత్తరస్య నచ స్సర్వం యథా తథ్య మథాబ్రవీత్;
తచ్ఛ్రుత్వా చార్జునో వాక్యం ద్రౌపద్యాః పరికీర్తితమ్."
... ...

ఇట్లు ద్రౌపది యుత్తరుఁడు పలికిన పలుకులు చెప్పఁగా విని యర్జునుఁడు వనవాసకాలమగుటను నిరూపించి తనను గూర్చి యుత్తరచే నుత్తరునితోఁ జెప్పింపుమని పలికినాఁడు. ఇదియంతయు తిక్కనరచనకు సరిపోవుచున్నది చూడుఁడు:

"అనునప్పుడు తత్ప్రదేశంబున నునికిం జేసి,

"విని ద్రుపదధరణిపతినం
దన సామర్షాపహాసతరళహృదయ యై
చని తద్వృత్తాంతము నా
తనిపలుకులు చెప్పె నింద్రతనయునితోడన్.

"అతం డజ్ఞాతవాసవత్సరం బతీతం బగుట నిరూపించి పాంచాలి కిట్లనియె. నీవు పోయి వారలతో నిట్లనుము..."

ద్రౌపది తనంతట తానే యర్జునునితో సంప్రతింపకయే బృహన్నల సారథ్యము చేయఁగలఁడని చెప్పుట యంతయుచితముగ లేదని

తలంచి తిక్కన యిచ్చట మార్చియుండును. అజ్ఞాతవాసకాలము పూర్తియైనదని యీమెకును దెలిసియే యుండుటచే నీయవకాశమును బోనీయక బృహన్నలకు వెంటనే తెలియఁజేసినది. అతఁడు నజ్ఞాతవాసవత్సరం బతీతంబగుట నిరూపించి యీమెను వారలతోఁ దనను గూర్చి చెప్పుచున్నాఁడు. కాని ద్రౌపది సరాసరి యుత్తరునియొద్దకే పోయి చెప్పక యుత్తరయొద్దకుఁ బోయి యీమెచేఁ జెప్పింపఁదలఁచుటలోఁ దన తెలివి తేటలను గనుపఱిచినది. ఆమె యుత్తరతోఁ జెప్పుట నెంతస్వాభావికముగా రమణీయముగా సుచితభంగి రచియించినాఁడో తిక్కన చూడుఁడు:

" జనపతినందనుండు దగు సారథి నారయుచున్నవాఁ డెఱిం
గిన పని సెప్పఁగావలయుఁ గ్రీడి మనంబున మెచ్చునట్టి నే
ర్పును భుజశక్తియుం గలిగి రూఢికి నెక్కిన సూతవృత్తి మై
నని పడిసన్న యేర్తెఱ బృహన్నలకుం గల దంబుజాననా.

" అర్జునునకు ఖాండవ దహనాదులైన
విక్రమములు నా బృహన్నల వెరవులావు
గాదె జయ మొనరించె లోకంబు లెఱుఁగ
నువిద దీని నెఱింగింత ముత్తరునకు."

అని మన మిద్దఱము పోయి యెఱిఁగింతము రమ్మని తీసికొని పోయినది. " ఎఱింగినపని చెప్పఁగావలయు" ననుటలో ద్రౌపదియొక్క గడుసుఁదనము వెల్లడియైనది. "నాకు తెలిసిన పనిగదా చెప్పకుండిన బాగుండదేమో యని చెప్పుచున్నానే గాని మఱియొకటి కాదు" అని అర్జునునికి తనకుఁ గల సంబంధ మేమాత్రము స్ఫురింపకుండునట్లు చూచుకొన్నది. అత్తెఱంగు సముచితంబుగ నెఱింగించుటయు నుత్త

రుఁడు "అకట సైరంధ్రి నన్ను నిట్లాలిగొనఁగ నేల...బృహన్నలసారథియైన దీని నవ్వరే" యని పలుకఁగా నాతనికిఁ దగినసమాధానముగా

"కౌరవసేన గాదు త్రిజగంబుల నొక్కట నెత్తి వచ్చినం
దేరు బృహన్నలావళిగతిం జరియించిన గెల్వవచ్చుఁ ద
ద్వీరగుణంబుసొంపు పృథివీవరనందన ము న్నెఱుంగుదున్
గారణజన్మమై తనువికారము వచ్చినఁ బెంపు దప్పునే."

అని పలికి యాతని నెట్లో యొడఁబఱిచినది.

ఉత్తర పోయి బృహన్నల నన్న సారథ్యమునకై వేఁడుటలో

"సైరంధ్రి రాఖ్యాతి బృహన్నలే త్వాం
సుశిక్షితా సంగ్రహణే రథాశ్వయోః,
అహం మరిష్యామి న మేత్ర సంశయో
మయావృతా తత్ర నచే ద్గమిష్యసి."

నీవు వెళ్లకపోయినచో నేను చచ్చిపోవుదునని, సంస్కృత మూలమున కుంభఘోణప్రతిలో కలదు. కాని తిక్కన యెంత ముద్దుగాఁ బలికించినాఁడో చూడుఁడు:

"నీ వొడంబడక తక్కుట నావలని వాత్సల్యంబుఁ గొఱంత పఱుచుట. యెల్ల విధంబులం దెత్తునని పూనివచ్చితి నీవును నాపలుకులు కుఱుచ సేయక నీపెంపునం బ్రకటంబుగా రథంబు గడప నియ్యకొనుము." అనిన నమ్మదితపలుకులు ముద్దుచేసి,

"భవదీయ ప్రార్థనచేఁ
దవిలి పరమదుష్కరములఁ దీర్చియయిన ను
త్సవ మొనరించెద సార
థ్యవిధం బొక డనఁగ నేల యంబుజవదనా."

యని తన ప్రభావమును బ్రకటించి ముందు తాను సాధింపఁబోవు పరమ దుష్కరకార్యమును సూచించినవాఁడుకూడ నైనాఁడు. ఇట్లే తిక్కన యెచ్చటి కచ్చట నాయాపాత్రల సంభాషణలు వారి వారి గుణశీలములకుఁ దగియుండి ధ్వనితోఁగూడినవై ఉత్తరకథార్థమును సూచించునవిగాఁ జేయుచుండును.

విరటునికొల్వు-భీముఁడు

ఈ పై పద్యముచే నాలుగైదాశ్వాసములందలి కథయు, సందర్భానుఁడు నాయకుఁ డగుటయు సూచింపఁబడినట్లే, మొదటి యాశ్వాసమునంతమున ద్రౌపది పలుకులమూలముగాఁ దరువాతి యాశ్వాసమున జరుగఁబోవు కీచకవధ వృత్తాంతము, భీముని నాయకత్వము గూడ సూచింపఁబడినవి. ఇంతకు పూర్వమే విరటుని కొల్వు ప్రవేశించిన సందర్భమున భీముఁడు పల్కిన

"తలమును లావు విద్య మెయి దర్పముఁ జేర్చి పెనంగు జెట్టి మ
ల్లుల విఱుతున్ వడిన్ గడియలోనన చూడ్కికి వేడ్క సేయుదున్."

అను పల్కుల మూలముగా నా కీచకవధకు ముందు జరుగఁబోవు మల్ల యుద్ధప్రదర్శనముగూడ సూచితమైనది. ఇట్లీయాశ్వాసముననే గాక కీచకవధను తరువాత ఫలితముగా సంభవించిన దక్షిణగోగ్రహణకథకుఁ గూడ భీముఁడే నాయకుఁ డగుటచే రెండుమూఁడాశ్వాసములకు నీతఁడే నాయకుఁడు. ఈతనిని కేవలము నాయకునిగఁ జేయుటయే గాక, ద్రౌపది చెప్పినట్లుగా నుత్తమ నాయకత్వ గుణము లాతనియం దాపాదించినాఁడు తిక్కన. కావుననే మూలమునందలి పాత్రకును, తిక్కన పాత్రలకును గొంత భేద మగపడుచుండును. తత్తత్పాత్రో

న్మీలనమునకుఁ దగినట్లుగా మూలమున లేనివిషయములను గొన్ని యాతఁడు చేర్పవలసి వచ్చుచుండును. "జెట్టి మల్లులను విఱుచు" విషయము మూలమునఁ గానరాదు.

"నియుద్ధ శీలోస్మి సదాహి పార్థివ
గజాంశ్చ సింహాంశ్చ సమేయివా నహమ్."

అని మాత్రమే కలదు. ఆతని యుత్తమనాయకత్వమునుగూర్చియు నేమి లేదు. విరటుని కొల్వులోఁ బ్రవేశించుసందర్భమున నీతని యాకారము నెట్లు వర్ణించి యాతనిచే తిక్కన యెట్లు పలికించినాఁడో చూడుఁడు:

"మాప జెల్లను దన రూపంబు చూచ్చికి
ప్రేఁగైన నత్యంత విస్మయంబుఁ
బొందుచుండఁ సమీరణపుత్రుఁ డగ్ర
జుండు పోయిన దెసఁ దప్ప నొండువలన
సమదవారణపతి గమనమున మత్స్య
ధరణిపల్లభుసభ చేర నరుగుటయును."

తిక్కన భీముని గమనమును వర్ణించినప్పు డెల్లను దానిని సమదవారణపతి గమనముతోడనే పోల్చుచుండును. తరువాత మల్లుని తోడి యుద్ధమునకుఁగా భీముఁడు మల్లరంగమునఁ బ్రవేశించునపుడు కూడ నాతఁడు "మెత్తన యియ్యకొని గర్జించి గజాలస్యంబున నంగణంబు చొచ్చి" నట్లుగా వర్ణించినాఁడు. అక్కడ మూలములో "శార్దూల శిథిలం చరన్" అని యున్నది. మల్లయుద్ధరంగములోనికి మల్లులు వచ్చుటను గజాలస్యగమనముతోడను పోల్చుటయే యుక్తతరంబను విషయ మాంధ్రదేశమున కుస్తీ పందెములకు వస్తాదులు నడచు

రీతిని చూచినవారికిఁ దోఁచకఁపోదు. తిక్కన కాలమున నాంధ్ర దేశమున విశేషముగాఁ బ్రబలియున్న యీ కుస్తీ పందెములను మనమున నిడికొనియే భీముని మల్లయుద్ధవర్ణనను రచించినాఁ డనుటలో సందేహము లేదు. భీము నొక పెద్దపస్తాదుగా నుద్దేశించియే యాతని నానాసందర్భముల తిక్కన వర్ణించినట్లు కనఁబడుచున్నది. అయితే యిక్కడ బం. పరి. వారి పాఠములో, ననఁగా నుత్తరదేశప్రతుల పాఠములో

"ఉపాయయౌ సింహ విలాసవిక్రమః"

యనియు, పిదప విరటుఁ డీతనిఁ జూచి,

"సింహోన్నతాం సో౽య మతీవ రూపవాన్,
ప్రదృశ్యతే కోను నరర్షభో యువా"

అని పలికినట్లుండఁగా, దక్షిణదేశప్రతులలో మొదట

"వృకోదరో దృశ్యత సింహవిక్రమః"

అనియే యున్నను, తరువాత నుత్తరదేశపాఠములలో లేని ప్రక్షిప్త శ్లోకములలో నొకదానియందు

"సభాగతో వారణయూథపోపమః"

అను విశేషణ ముండుటచే నిది తిక్కనరచనను జూచి రచించినదేమో యను సందేహము కలుగుచున్నది.

భీముఁడు ధరణీవల్లభుని సభను ప్రవేశించినరీతియే గాక యా సమయమునందలి యీతని రూపు రేఖలు, గమనవైఖరి చూచినవారి కెట్టిభావములు కలుగునో వర్ణించి చూపినాఁడు.

"ఉలుకును వెక్కసపాటును
దలకొను నెమ్మనముతోడ ధాత్రీరమణుం

డలఘుభుజ విపుల వక్ష
స్థల రేఖాకాంతిఁ బరవశత్వముఁ బొందెన్."

ఆతని వేషంబు చూచిన ఉలుకు, వెక్కసపాటును, విపులవక్షస్థల రేఖఁ జూచిన పరవశత్వము గలిగెననుటలో తిక్కన ఎంత తూఁచినట్లు వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. అట్లు భీముఁడు మనుజేంద్రుకడకుఁ బోయి జయశబ్దయుతంబుగ, వినయంబున మ్రొక్కి నిభృతుఁడై విన్నవించెనఁట. భీముని రూక్షత్వ దర్పములతోపా టాతని వినయసంపదను వ్యక్తీకరించుటకు తిక్కన ప్రత్యేకశ్రద్ధ వహించినట్లు కనఁబడుచున్నది. వెనుక భీముఁడు ధర్మజునితోఁ దాను మెలంగురీతిని జెప్పునపుడుకూడ "గర గరగా గూఁడుఁ గూర నరేంద్రుని చిత్తమునకు వచ్చిన యాచందమున నొనర్చి నేర్చి మెలఁగుదుఁ గరము వినీతి మెఱయ" యని పలికినాఁడు. 'నిభృతుఁడై' యను విశేషణమే యాతని వినీతత్వమును బహిర్గతము చేసి కార్యరూపమునఁ గనఁబఱుచుచున్నది. ఇఁక నాతఁడు విన్నవించినరీతిలో వినయము లేకపోలేదు గాని దర్పము, ననాగరకుని సరళత్వముతో (simplicity) గూడిన రూక్షత్వము (rudeness) వంటి రూక్షత్వము నెంత చక్కగాఁ గనఁబఱిచినాఁడో చూడుఁడు. ఇచ్చట భీమునినోట శార్దూలవృత్తమును బెట్టిన తిక్కనార్యుని యౌచిత్యగ్రహణము నేమని కొనియాడవలసినది!

"దేవా, నాలవజాతివాఁడ నిను నర్థిం గొల్వఁగా వచ్చితిన్
సేవాదక్షత యొండు మై నెఱుఁగ నీ చిత్తంబునన్ మెచ్చున
ట్లే వండం గడు నేర్తు బానసమునం దిచ్చోటనే గాదు న
న్నేవీటన్ మిగులంగ నెవ్వఁడును లేఁ డొబ్బంగులం జూచినన్."

ఆ భావములు, వానిని నిర్భయముగా తిక్కనయె చెప్పినట్లు "నిరర్గళాలాపముల" నున్న దున్నట్లు చెప్పినరీతి, వానిని శార్దూల

వృత్తమునఁ జదువుటచేఁ గలిగిన యొకవిధమగు గాంభీర్యము, అన్నియుఁ భీముని స్వభావమునకుఁ దగినట్లే యున్నవి. ఇంకను నాతని వైఖరి అభినయమును జూడుఁడు. మత్స్యభూరమణుం డెట్లు నిను శూద్రుఁగాఁ దలఁపఁగవచ్చు ధరణీభరణక్షమమూర్తి వీవు నీకుఁ దగిన యానను నాసనాదుల నిచ్చెద గజవ్రజముం బరికింపుమని పలికినమీఁదట

"...మొఱకుచందం
బున మోమడ్డము గదల్చి భూవిభుఁడు సభా
జనులు విన ననిలసుతుఁ డి
ట్లనియెన్ బ్రస్ఫుట నిరర్గళాలాపములన్."

మొఱకుచందమున మో మడ్డముగఁ గదల్చుట యెంత స్వాభావిక వర్ణనమై యున్నది. ఆతని పలుకు లెంత నిరర్గళములై యున్నవో చూడుఁడు:

"నా కవియెల్ల నేల నరనాథులకుం బ్రియమొందునట్లుగాఁ
బాకము సేయనేర్తు జనపాలక, ధర్మసుతుండు పెద్దయుం
జేకొనియుండు ... ...
"వలసిన నేలు మేను బలవంతుఁడ గాపెనుపోతు దంతి బె
బ్బులి మృగనాథునిం దొడరి పోరుదు శూరత యుల్లసిల్లఁగాఁ
దలమును లావు విద్యమెయి దర్పముఁ బేర్చి పెనంగు జెట్టిమ
ల్లుల విఱుతున్ వడిన్ గడియలోనన చూడ్కికి వేడ్క సేయుదున్."

"కొలువుగోను మొల్లకుండుట
గలిగినఁ బొమ్మనుట యంతకంటెను మే లే
వలసినకడ కేఁగెద నీ
తల పెయ్యది యానతిమ్ము ధరణీనాథా"

ఈ భావములుగాని, యీరీతిని పలుకుటగాని ప్రాచీనోత్తర దేశపాఠమున లేదు. దక్షిణదేశప్రతులలో మాత్రమే గానవచ్చుచున్నది. పిదప నతని యీ నిరర్గళాలాపములఁ జూచి విరటుఁడు వెనుకకుతగ్గి "మూర్ఖం ఛందానురోధేన" యనుసామెత ననుసరించి కాఁబోలు,

"ఇమ్మహనీయ రూపమున నేర్పడఁ గన్గొని నీకు వేడ్క యో
గ్య మ్మగుభంగిఁ జెప్పితిమి గాని నరోత్తమ, యొండుగాదు నీ
వెమ్మెయినైన నిల్చుటయె యిష్టము"

అని "సానునయంబుగాఁ బలికె"నఁట. భీముఁడును సుఖమున నూరడిల్లియుండెను.

అట్లు భీమునివలెనే తక్కిన వారందఱును "దమతమవర్తిల్లు నెడల సకలజనములకు హృదయానురంజన మొనర్చి తాల్మిపుయిలోట, యడఁకువ, తగవు, మెలపు నెతిదెఱంగును బాటింప నేర్పు గలిగి" యుండిరఁట. పాండవుల యజ్ఞాతవాసకాల ప్రవర్తనమును గూర్చి యెట్టి సముచితంబులగు విశేషణములతో వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు:

"ఉన్నతటి వివిధదేశో
త్పన్నులు నద్భుత విధాయి బలవిక్రమసం
పన్నులు నగు మల్లులు విభ
వోన్నతుఁ డగు విరటుపాల నుద్భటవృత్తిన్.
"తమలోన మాటలాడెడు
సమయంబున నొక్కరుఁడు విశాలోరస్కుం
డమితబలుఁడు పంచానన
సమభీషణమూర్తి యధిక సంరంభమునన్."

అని మల్లుని రాకను గూర్చి చెప్పుట కుపక్రమించినాఁడు తిక్క-స. కాని మూలమున

"అథ మాసే చతుర్థేతు బ్రహ్మణః సుమహోత్సవః,
ఆసీ త్సమృద్ధో మత్స్యేషు పురుషాణాం సమంతతః;
తత్ర మల్లాః సమాపేతు ర్నానా దిగ్భ్య స్సమాగతాః.
... ...
అసకృల్లబ్ధలక్షా స్తే రంగే పార్థివసన్నిధౌ
తేషా మేకో మహా నాసీ త్సర్వమల్లాన్ సమాహ్వయన్."

అని పాండవులు విరటుని కొల్వు ప్రవేశించిన నాల్గవ మాసమున నొక బ్రహ్మోత్సవమునకు మల్లులందఱు విరటుని పట్టణమును జేరిరని యున్నది. దక్షిణదేశపాఠములలో నిది "శంకరస్య మహోత్సవః" శంకర మహోత్సవమని యున్నది. తిక్కనార్యుఁ డీమహోత్సవ విషయమే తలపెట్టలేదు. ఈ శంకరోత్సవము గాని బ్రహ్మోత్సవము గాని తెలుఁగుదేశములో జరుపునాచారము లేకుండుటచేఁ గాఁబోలు తిక్కన దీనిని వదలివేసినాఁడు. ఇంతేగాక యేదోయొక యుత్సవ సందర్భమున నూరిలో మల్లులు చేరిరనియు, వారిలో నొకరితో విరటుఁడు భీమునిఁ బోరించెననియుఁ జెప్పుట విరటుని "వైభవోన్నత్య ములకుఁ" దగినది కాదని తలంచియుఁగూడ నాయుత్సవ విషయమున జాఱవిడిచి మహావైభవోన్నతుఁ డగు విరటుఁడు వివిధ దేశములందలి మల్లులను రప్పించి వారికి మడిమాన్యములనిచ్చి వారొనర్చు మల్ల విద్యా ప్రదర్శనములను జూచు వేడుకగలవాఁడై యుండెనని సూచించినాఁడు గొప్పసంస్థానములయందు రాజులు మల్లుల నాదరించుట సుప్రసిద్ధమే మనుమభూపాలుఁడు గూడ నట్లు చేసియుండు నని తలంపవచ్చును కావుననే తిక్కనార్యునకు మల్లయుద్ధ వినోదములం దాదరము

దానికి సంబంధించిన పేచీలను గూర్చిన సన్నిహితజ్ఞానము కలిగి యుండును.

అ ట్లా మహోత్సవసందర్భమున వచ్చిన మల్లులలో నొకఁడు ప్రగల్భములు పలుకుచున్నఁ జూచి భయకంపితులై యచ్చట మల్లులం దఱు నోరు మెదపకయుండ, విరటుఁడు కోపముతో మీ మాన్యములను, వేతనములను తీసివేయుదునని బెదరించి నట్లును, ధర్మజుఁ డది చూచి భీముని గూర్చి తెలిపినట్లును దక్షిణదేశ ప్రతులలోఁ గలదు.

"విరాటో వీక్ష్య తాన్ మల్లాన్ త్రస్తాన్ వాక్య మువాచహ
అనేన సహ మల్లేన కో యోద్ధుం శక్తిమా న్నరః,
ఇత్యుక్తా స్తే విరాటేన సర్వే మల్లా విశాంపతే;
తూష్ణీ మాసన్ తతో రాజా క్రోధా విష్ట ఉవాచహ.
గ్రామాశ్చ వేతనా న్యేషాం మల్లానాం హారయా మ్యహమ్;
తతో యుధిష్ఠిరోఽవాదీత్ శ్రుత్వా మత్స్యపతే ర్వచః"

తిక్కన యీ విషయమంతయు వదలి వైభవోన్నతుఁడను టచే విరటుని గొప్పతనము సూచించినాఁడు. మాన్యములిచ్చి మరల తీసికొందునని బెదరించునట్టి సులభకోపుఁడును, లఘుహృదయుఁడును కాఁడని సూచించుటకే యీవిషయమును వదలి వేఱు విశేషణములను వేసినాఁడు. విరటునకీ మల్లయుద్ధముల నేర్పాటుచేసి వేడుకచూచు నలవాటు కలదనియు, నిత్తెఱంగున భీముఁ డితనికి వేడ్కసలుపుచుండుటే గాక చక్కని మల్లులు లేనితఱి నంతిపురంబులలోఁ గూడ నింతులు చూచుటకుఁగా న య్యవనీకాంతుండు శార్దూల శుండాలాదులతోఁ బోరించుచుండెడి వాఁడనియుఁ దెలిపి యున్నాఁడు. విరటుని కిదియంతయు వేడుకయే. భీముఁడును దాను వేడుకకే పెనఁగుచున్నట్లు స్పష్టముగాఁ జెప్పినాఁడు.

"అధిప ధర్మజుపాల నున్నప్పు డతని
వేడుకకుఁ దగఁ బెనఁగెదు వింతలైన
జెట్టిమల్లులతో నిప్పు డట్టువోలె
నీదు వేడ్కకుఁ బెనఁగుదు నేర్చినట్లు"

అని ధర్మతనయు కనుసన్నగనుంగొని, మెత్తన యియ్యకొనియెనఁట. మూలములో భీముఁ డీసందర్భమున నెట్లు ప్రవర్తించినాఁడో చూడుఁడు:

"నరేన్ద్ర తే ప్రభావేన శ్రియా శక్త్యాచ శాసనాత్,
అనేన సహ మల్లేన యోద్ధుం రాజేన్ద్ర శక్నుయామ్,
మహాదేవస్య భక్త్యాచ తం మల్లం పాతయామ్యహమ్."

"ఓ రాజా, నీ ప్రభావముచేతను, శక్తి శాసనములచేతను ఈ మల్లునితోఁ బోరుటకు శక్తిగలవాఁడ నగుచున్నాను. మహాదేవుని యందలి భక్తిచేత నీతనిని పడఁగొట్టఁగలను" అని యీ మూలమునఁ గలదు. రాజు శాసనమువలననే యీతఁడు పెనఁగుచున్నట్లున్నది. భీమునిగూర్చి రాజునకుఁ జెప్పుటలోఁ గూడ నెంతచమత్కారముగ రచించినాఁడో చూడుఁడు. విరటునియొద్దనుండు మల్లులు తమలో మాటలాడుకొనుచుండెడుసమయమున "నొక్కరుఁడు విశాలోరస్కుఁ డమితబలుఁడు పంచానన సమ భీషణమూర్తి యధికసంరంభమున" నానరపతి యెదుట నిల్చి మ్రొక్కి భుజాస్ఫాలనంబుచేసి,

"నేల నాలుగు చెఱఁగుల నృపులకొలువు
లందు నేను వర్తించితి నవనినాథ
యగ్గలించి నాయెదుర బాహాస్ఫాలించి
కడఁగఁజాలెదు మల్లులఁ గాన నెందు"

అని చెప్పెనాఁడఁట. ఈ విషయము మూలమున లేదు.

"ఆగతం మల్ల రాజం మాం కృత్స్నే పృథివీమండలే;
సింహవ్యాఘ్ర గజైస్సార్ధం క్రీడంతం విద్ధి భూపతే"

అనిమాత్రమే యున్నట్లున్నది. "నేల నాలుగు చెఱఁగుల నృపుల కొలువులందు నేను వర్తించితి" నని యీమల్లునిచే పలికించుటలో తిక్కన యీసందర్భమున నెన్ని విశేషగుణములను సాధించినాఁడో చూడుఁడు. ఆ జాతీయ ప్రయోగమువలన నామల్లుని దర్పము నౌద్ధత్యము నెంత సులభముగానో మన మనముల కెక్కునట్లు చేసినాఁడు. ఈతఁ డాగంతుకముగ నేయుత్సవసమయమునకో విరటుని పట్టణము చేరినవాఁడు కాక, ప్రసిద్ధులగు రాజుల కొలువులన్నిటిని జూచుకొనుచు, నచ్చటి ప్రసిద్ధమల్లుల నోడించుచు దిగ్విజయమునకై బయలుదేఱినవాఁడు. అట్టివాఁడు గనుకనే విరటునియొద్దనున్న మల్లులందఱు జంకినారు.

"...వాని సముదాకృతియుం బటువాక్యస్ఫూర్తియుం
గని విని మల్లులెల్ల భయకంపితమూర్తులు దాల్చి మాఱుప
ల్కను గనువిచ్చి చూడను మొగం బెగయింపను జాలకున్నవారు."

అప్పుడా జనపతి వేడ్క ప్రమోదపడుచందముగాంచి యుధిష్ఠిరుండు భీముని విషయమును రాజున కెఱింగించెనని చెప్పుచు ధర్మజుఁ డీ విషయమున తాను కలుగఁజేసికొనుటకుఁ గారణమును దెలిపినాఁడు. ఇక్కడకూడఁ జనపతివేడ్క ప్రమోదపడుట యని చెప్పుచు నిదియంతయు వేడుకకొఱకు జరిగినదనియే సూచించుచున్నాఁడు. మల్లుల యశక్తస్థితి మనకన్నులయెదుట రూపొందునట్లుగా (picturesque) వర్ణించినాఁడు. పల్కను, జూడను, మొగమెత్తుటకైనఁ జాలకుండిరఁట. జనపతివేడ్క ప్రమోదుపడుచందముఁ జూచియే యుధిష్ఠిరుఁ డావ్యవ

హారమునఁ బ్రసక్తి కల్పించుకొనె ననునుద్దేశము (motive) మూలమున లేదు. మూలపాఠముకూడ నిచ్చట రెండు విధములుగా నున్నది. ఉత్తర దేశప్రతుల పాఠములో ధర్మజుఁడు సలహా చెప్పుట యను విషయమే లేదు సరిగదా, మల్లులందఱు ముఖములు తేలవేయఁగా విరటుఁ డప్పుడు సూతుని వానితోఁ బోరించెననియు, సూతుఁ డశక్తుఁడ గుటను జూచి సూదునిచే పిదప పోరించెనని మాత్రమే కలదు.

"యదా సర్వే విమనస స్తే మల్లా హతచేతసః,
అథ సూతేన తం మల్లం యోధయామాస మత్స్యరాట్;
కీచకో ఒపి యదా మల్లం న విశేషయతే బలాత్,
తదా సూదేన తం మల్లం యోధయామాస మత్స్యరాట్;
నోద్యమాన స్తథా భీమో దుఃఖేనైవాకరో న్మతిమ్,
నహి శక్త స్స దాక్షిణ్యాత్ ప్రత్యాఖ్యాతుం నరాధిపమ్."

ఇచ్చట నీపాత్రలఁ గూర్చిగాని, వారిచర్యలనుగూర్చిగాని మన కెట్టి యుత్సాహమును కలుగుటలేదు. అవి కొయ్య బొమ్మలవలె నుండెనేకాని వానియందు జీవకళ, చైతన్యమున గపడదు. ఇఁక దక్షిణ దేశ పాఠమునందలి కథ యింతకంటె తిక్కన కథకు దగ్గఱగా నున్నది. ఇందు మల్లయుద్ధరంగమునకు కీచకుఁడు రానేరాఁడు, వాని ప్రశంసయే లేదు. రాజునెదుటకు వచ్చిన భీముని యాకారము మనకు మూలములో నేమియుఁ గనఁబడదు. తిక్కన మనకు చక్కగాఁ జూపినాఁడు.

"...అతఁడు భయభక్తులతోఁ
జనుదెంచి మల్లవర్గముఁ
గని పైఁ వెలుగంగ నిలిచె కౌతూహలియై."

రాజునొద్దకు వచ్చినపుడు భయభక్తులతో వచ్చినిలిచినను మల్లులను జూచినతోడనే వారితోఁ బెనఁగవలయు ననెడికౌతూహలముతోపాటాతని మెయియుఁ బెటిగినదఁట. భీముని శీలముపట్ల నీ యభినయసూచన యెంత సముచితంబైనదో గమనింపుఁడు. కాని రాజామల్లముఖ్యుం జూపి యితనితోడి కయ్యంబునకు సన్నద్ధుండవు కమ్మని చెప్పినను ధర్మతనయుని కనుసన్న గనుంగొననిది మాఱువలుక లేదు. పలికినపుడైనను సంస్కృతమునందువలె "తంమల్లం పాతయామ్యహం" "మల్లేన యోద్ధుం శక్నుయాం" అని చెప్పక "ధర్మజునిపాలను వింతలైన జెట్టి మల్లులతోఁ బెనఁగుచుందును. ఇప్పుడట్టివోలె నీదువేడ్కకుఁ బెనఁగెద నేర్చినట్లు" అని వినయము దోఁపఁ బలికినాఁడు. "అని మెత్తన యియ్యకొనినాఁడు." సామాన్యముగా భీముఁ డెవ్వరిమాటలను లక్ష్యపెట్టక సమయము సందర్భమును లేక ప్రతిపనికిని తనశరీరబలంబుపైననే యాధారపడు మోటమొద్దువంటివాఁడను సామాన్యాభిప్రాయముఁ బోఁగొట్టి, యాతని శరీరబలమును, పట్టుదలను యుక్తాయుక్తవిచక్షణ లేక ప్రయోగించువాఁడు కాఁడని చూపుటకే తిక్కన యత్నించుచున్నట్లున్నవాఁడు. వాని సహజగుణములను జూపుచునే వినయాదిగుణములను మఱికొన్నిటి నాపాదించి భీముని శీలము నించుక సంస్కరింపఁదలచి (tone down) నట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు. కావుననే భీముఁ డన్నగారి కనుసంజ్ఞ గైకొననిది మాటలాడనైన లేదు. "భవదాజ్ఞా దృఢబంధ సంయమిత శుంభద్వేగమై" యున్న దొక యర్జునద్విపమే కాదు, ఈ భీమశార్దూలముకూడ నట్టిదే యని సూచింపఁదలఁచిన ట్లున్నాఁడు. అట్లు 'మెత్తన' యియ్యకొనినను, వెంటనే గర్జించి, గజాలస్యంబున నంగణంబు సొచ్చి, భూపాలునిముందట భుజాస్ఫాలనంబు చేసి,

మ్రొక్కి, మరలినాఁడఁట. ఈ కృత్యములన్నియు మనకు నిత్యపరిచితములగు మల్లయుద్ధసంప్రదాయములకెట్లు తగినట్లున్నవో చూడుఁడు. ఈ మల్లయుద్ధమునంత నొక నాటకరంగమునందువలె మనకన్నుల యెదుటఁ బెట్టుచున్నాఁడు తిక్కన. మల్లురు కుస్తీకిఁ బోవునప్పటి యాటోపంబుతోఁగూడిన వికారపు నడకను "గజాలస్యంబున" అను పద మెంత చక్కగా వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఈతఁడు రాజునకు మ్రొక్కి మరలునప్పటి కా రెండవ మల్లుఁడంతకుమున్నె కృత పరికరబంధుండై యచ్చట నుండుటచే నాతని కెదురుపడినాఁడు. అప్పుడు వారిద్దఱు పరస్పరమూర్తుల నవలోకించుకొనుట, యుద్ధరంగంబుమన్ను ఫాలప్రదేశంబున ధరియించి శరీరంబులపైఁ జల్లుకొనుట—(ఈ సందర్భమున

"యోద్ధుం వ్యవస్థితౌ వీరః రేణుం సంస్పృశ్య హస్తయోః"

అని యొకపద్యపాదము మాత్రము దక్షిణదేశప్రతుల పాఠములో కలదు), రెండుచేతుల మునివ్రేళ్లను గొండొక పుచ్చికొని యొండొరులదెసకు వైచికొనుట, యున్నతంబులగు నపసవ్యకరంబుల నాకుంచిత సవ్యబాహుతలంబు లప్పళించు చప్పుళ్లు గలసి యొక్కరుండె మల్లసఱచిన చందంబున వీతెంచుట, పిదప వింతతానకంబుల నిలిచి కదియుట, యీమొదలగు కృత్యంబులవర్ణన నొక్కమాఱు చదివినంతనే భీమ మల్లులయుద్ధసన్నాహం బంతయు నాట్యరంగంబునవలె నెదుట కనఁబడుచునే యుండును. మూలమున చేతులకు మట్టి రాచుకొనుట తప్ప మఱేమియు లేదు. ఆంధ్రదేశాచారములనే తిక్కన యిచ్చట వర్ణించినాఁడని చెప్పవచ్చును. ఈ మల్లయుద్ధాచారములనే గాదు, వారు పట్టినపట్లనుగూడ వర్ణించినాఁడు; గాని యవి యీ కాలమున విశేషము ప్రచారములో లేకుండుటచే నాయాపదము

లెట్టి పేచీలను దెలుపునో తెలుసుకొనుటకు వీలు లేకపోవుటచే నన్నిటికిఁగూడ "మల్లబంధ విశేషములె" యని యర్థము చెప్పుకొన వలసి వచ్చినది. మొన్న మొన్నటి వఱకు మన దేశపు స్త్రీలు ధరించు నగల పేర్లు, పిల్లల యాటలపేర్లు ఇప్పటి నాగరక స్త్రీపురుషులకుఁ దెలియుట కవకాశము లేనంతటి స్థితి యేర్పడుచుండఁగా, నవనాగరకతాప్రవాహ మంతవేగముగ మనలను ముంచివేయుచుండఁగా, తిక్కన నాఁటి వస్త్రాదులు చూపిన మల్లబంధవిశేషములు సాండో డంబెల్సు మొదలగునవి ప్రబలిన మనకాలమున సులభముగ నర్థమగుట యెట్లు తటస్థింపను? కావున తిక్కన రచించిన "ఉపతాయిలోఁ దన కొదవినతోరహత్తముఁ జూపి వ్రేయక సమదవృత్తి" అనుసీస పద్యములోని మల్లయుద్ధ వర్ణనను, నందలి యుపతాయి, తోర హత్తము, సీసానఁబట్టుట మొదలగు బంధ విశేషములను చదువుకొని సంతోషింపవలసిన స్థితి కలుగుచున్నది. ఇట్టి మల్లబంధములఁ జూపి యనేకగతుల యోజలు మెఱయుచు విరాటునకు వినోదంబు సలిపి.—(ఈతని వినోదముకొఱకే భీముఁ డీమల్లబంధములను—పేచీలను—చూపినది అని తిక్కన మరల జ్ఞాపకము చేయుచున్నాఁడు)—తుద కాతని కచ్చఁబట్టి కాళ్లుచేతులు వ్రేలాడుచుండఁ బైకెత్తి ముక్కున నోటను నెత్తురు గ్రక్కుకొనునట్లు విసరి నేలఁబడవైచి వీపునమండి వెట్టి గూరుచుండెను. అపుడా మల్లుఁడు పెలుకుఱే—విహ్వలతఁ జెంది—తాళంబీయ మదిఁదలఁచియు వీలు లేకపోవుటచే నేలను చేతులతోఁ గొట్టసాగెనఁట. "ధరణి తలంబు గరతలంబులప్పళించె." తాళంబిచ్చుట యనునది 'మల్లబంధవిశేషం" బనియే శబ్దరత్నాకర మునఁ జెప్పఁబడినను, ప్రస్తుత సందర్భమునుబట్టి, బోర్లఁబడవేసి వీఁపున మండివెట్టి పైని గూరుచున్న వానిని క్రిందఁబడి యున్నవాఁడు ముం

దరిభాగమునఁ గొంత పైకిలేచి తనచేతులు రెంటితోఁ బైన కూరుచున్నవానిని తాళమువేసినట్లు పట్టుకొన యత్నించుటయే తాళం బిచ్చుట యను దానియర్థము గానోపునని తలంపవచ్చును. వాఁడట్లు చేయ— తాళంబీయ— చేతఁగాక ధరణితలముఁ గరతలంబుల నప్పళించుటయే తానాయుద్ధమున నోడితినని యంగీకారమును దెలుపు చిహ్నముకాఁబోలును. తిక్కనకాలమున ఈ కాలమున "పీటీమన్ను" చేయుటయే, అనఁగా వెలకిలఁబడునట్లు చేయుటయే దానికి చిహ్నముగా గ్రహింపఁబడుచువచ్చిన ట్లున్నది. అట్లు వాఁడు నేల నప్పళించుటతోడనే వాఁడోడెననియు, భీముఁడు గెలిచెననియుఁ దెలిసికొనిన యాకొలువులోనివా రార్చుటయు నా భీముఁడు వానిని విడిచివేసెనఁట. ఆకొలువులోనివా రీకుస్తీపందెమును జూచుచు గెలుపోటములను నిశ్చయించుటలో నెంత కౌతూహలాయత్తచిత్తులై యుండినట్లు తిక్కన చూపినాఁడో చూడుఁడు. ఇదియంతయు తిక్కనార్యుఁడు స్వయముగాఁ దెచ్చిపెట్టినదే. మూలములో వీరి యుద్ధము గుద్దుకొనుట, తన్నుకొనుట, మొదలగువానితోఁ గూడియున్నదేగాని, వేడుకగాఁ జూచుటకుఁ దగిన పేచీలతోఁ గూడి యుండలేదు. ఇంతేగాక యామల్లుఁడు భీమునిచేతులో హతుఁడై గతజీవుం డగుటచే తిక్కనార్యుఁ డుద్దేశించిన వేడుకకే యవకాశము లేకపోయినది. కాని దీనిని చూచియే విరటుఁడు సంతోషించినట్లు మూలములోఁ గలదు.

“ఉత్క్షేపణే క్షేపణే చ పార్శ్వ పేషణమేవచ,
కిలై ర్వ్రజనిపాతైశ్చ రాగోద్యోతైశ్చ కర్కశైః;
బాహుబంధై స్తథాక్షేపైః పాదబంధై స్తథైవచ,
ప్రకర్షణాపకర్షాభ్యాం అభ్యాకర్ష వికర్షణైః;
ఆకర్షతా మథాన్యోన్యం జానుభి శ్చాభి జఘ్నతుః.”

"భ్రామయిత్వా శతగుణం గతసత్త్వ మచేతనమ్
ప్రత్యపింషన్ మహాబాహుః మల్లం భువి వృకోదరః
తస్మిన్ వినిహతేమల్లే జీమూతే లోకవిశ్రుతే
విరాటః పరమం హర్షమగచ్ఛ ద్బాంధవైస్సహ"

రాజు దీనిని జూచి సంతసించి బహువిత్తమునుగూడ నిచ్చినాఁడట. ఈసందర్భమున నుత్తరాది పాఠములో లేని విశేష మొకటి దక్షిణపాఠములోఁ గలదు. అది యేమనఁగా నచ్చటి జనులు (తిక్కన రచనలోవలె నక్కొలు వార్చుటకు బదులుగా) పలువురి ట్లీహింస యొనర్చుట మల్లధర్మము కాదని పలికిరనియు, వారట్లు పలుకఁగా భీముఁడు "నేను వల్లవుఁడను గాని మల్లుఁడనుకాను. మల్లధర్మమేమో నాకుఁ దెలియ"దని బదులు చెప్పిపోయిన ట్లున్నది.

"న హ్యేతద్యుద్ధ ధర్మోఽయం ఇతి సర్వే బ్రువంతి తే,
మల్లానామితి తచ్ఛ్రుత్వా భీమ స్తం వల్లవో ప్యహమ్;
న మల్లో మల్లధర్మజ్ఞో రాజ్ఞః ప్రీతికరో బ్రవీత్,
తచ్ఛ్రుత్వా వచనం తథ్య మితి సర్వే బ్రువంతి తే."

తిక్కనలో వలెనే మల్లసంప్రదాయ కృత్యముల నీ మల్లవీరు లిద్దఱు చేసినట్లుగా వర్ణించి నేను మల్లుఁడను కానని పలికించుటచే నెట్టి పూర్వోత్తర విరోధ మేర్పడుచున్నదో గమనింపుఁడు. మూల శ్లోకము లట్లె యుండఁగా, మధ్య మధ్య తిక్కనరచనను జూచియో, వర్ణనను గుణవత్తరముగఁ జేయవలెననియో, తమ తమ యిష్టము వచ్చినట్లు పలువురు పలు శ్లోకములను మధ్య మధ్య చేర్చుచు వచ్చిరనుటకు సందేహము లేదు. ఈ పైశ్లోకములు దక్షిణదేశప్రతు లన్నిటిలోఁ గూడఁ గానరావు. కొన్ని తెలుఁగు ప్రతులలోనే కలవు. కావ్యకళా

దృష్టితో రచింపఁదొడఁగిన తిక్కన కీహింసాకృత్య మసహ్యము గాఁ దోఁచుటచే దీని నంత నొక వినోదార్థమైన మల్లయుద్ధప్రదర్శనముగా మార్చివేసి, భీముని వినయసంపన్నునిగను, తన బలసామర్థ్యములచే నితరుల కానందమును, వినోదమును గూర్పఁగలిగిన వానిగాను జేసిచూపినాఁడు. విరటుని శీలముకూడ కళంకరహితమై, యాతని యౌదార్య గౌరవాతిరేకముతోఁ గూడిన విభవోన్నతి ప్రకటితమైనది. ఈ మూలమున తిక్కన కాంధ్రదేశమందలి మల్లయుద్ధవినోదములను గూర్చిన సంప్రదాయములను, విశేషములను శాశ్వతంబగు వాఙ్మయరూపమునఁ జిత్రించి పెట్టుటకు మంచియవకాశము దొరకినది. ఇట్టి జగద్విఖ్యాతుఁడగు మల్లు నవలీలగ నెత్తివైచి ప్రాణావశిష్టుఁగఁ జేసి విడిచిన భీమునికి కీచకునివధ దుస్సాధ్య మెంతమాత్రము కాదను భావము చదువరులకుఁ గలుగఁజేయుచు నిచ్చట తిక్కన భీముని మల్లయుద్ధ నైపుణ్యమును రుచిచూపినాఁడు.

ఇట్లే యసాధారణ కృత్యములను జూచి యెవరైన వీరినిగూర్చి సందేహింపలేదా యను ప్రశ్నను వారించుచు, తిక్కన ముందే జాగ్రత్తపడి,

"పెఱవారలు దమ మెలఁగెడు
తెఱఁగుల దొరఁకొన్న వింత తెఱవుల నేర్పుల్
మెఱయుచు బతిచిత్తముఁ గొన
నొఱపు గలిగి మాన్యవృత్తి నుండుదురు దగన్."

అనిచెప్పి మూలములో లేకున్నను తా నొకసమాధానము కల్పించి పెట్టినాఁడు. దీని మూలమున ముందు జరుగనున్న కథార్థమునుఁ గూడ సూచించినాఁడు.

పెఱవారలు దమ మెలఁగెడు తెఱఁగుల దొరకొన్నచో వింత తెరవుల నవలంబించి, యత్యంతనైపుణ్యముతో బయలుపడకుండ రాజు చిత్తమున కనుకూలముగా నీపాండవులు దమగౌరవమునకుఁ దగినట్లు ప్రవర్తించుటలో మిగుల జాగరూకులై యుండిరఁట. దీనివలన కీచకుని వలనఁ గలిగిన యవరోధమునుండి తాము బయలుపడకుండఁ దప్పించుకొనుటకై యవలంబించిన వింత తెరవును, నేర్పును, దుర్యోధనుఁడు తమసంగతినిఁ దెలిసికొనుటకుఁగాఁ జేసిన ప్రయత్నమునఁ దాము బయలుపడకుండ రాజునకు సహాయముచేసి యాతని చిత్తమును గొన్నరీతియు, తుదకు విరటుఁడు పాచికతోఁ గొట్టినపుడు గూడ తాము బయలుపడక యాతని కపకారము గాని తెరవున వింత నేర్పుల మెఱసి తుద కాతనిచిత్తము గొన్నరీతియు నీ మొదలగు వాని నీ పద్యముచే తిక్కన సూచించువాఁడువలె నున్నాఁడు.

కీచకవధఘట్టమునందు తిక్కనార్యుఁడు చూపినరచనా కౌశలమును, మూలమునుండి యీతనిరచన భేదించిన సందర్భములను పరిశీలింతము.

కీచకవధ ఘట్టము

తిక్కనార్యుఁడు కీచకవధఘట్టమును గేవల మొకప్రబంధముగా రచింపఁదలఁచినవాఁడై, "ఇట్లు పాండవులు పాంచాలీసహితంబుగా విరాటనగరంబున వర్తించుచు" అని చెప్పి తిక్కన పాంచాలీసహితులైన పాండవుల వర్తనమును గూర్చియే మరల నిచ్చట నెత్తినాఁడు. పాండవులు పాంచాలీసహితులై యుండుటచే వారికిఁ గలిగిన చిక్కులనైపునను మనమునముల నాకర్షించుటయును, ఆచిక్కులను వారెట్టి వింత తెఱవుల మెఱసి దాఁటినది సూచింపఁదలఁచినవాఁడువలె నీవిశేషణమును.

వేసినట్లున్నాఁడు. ఇట్లు జాగరూకులై వర్తించుచుఁ గతిపయదివసంబులు గొంతగా నేఁడుకాలంబు గడపిన సమయంబున నొక్కనాఁడు సింహబలుండు తనయప్ప సుదేష్ణకు మ్రొక్కఁజనువాఁ డద్దేవి కనతి దూరంబుననున్న ద్రౌపదిని గాంచుట తటస్థించినదని చెప్పినాఁడు. ఇందలి కాలవిషయమున ప్రాచీనప్రతులలో బం. పరి. వా రాదరించిన పాఠములో పదినెలలుమాత్రమే గడచినవని యున్నది.

"ఏవం వసత్సు పార్థేషు మత్స్యస్య నగరే తదా,
మహారథేషు ఛన్నేషు మాసా దశ సమత్యయుః;
యాజ్ఞసేనీ సుదేష్ణాంతు శుశ్రూషన్తీ విశాంపతే,
అవస త్పరిచారార్హా సుదుఃఖం జనమేజయ."

దక్షిణదేశపు ప్రతులలోను, కొన్ని యుత్తరదేశప్రతులలోను

"తస్మిన్ వర్షే గతప్రాయే కీచకస్తు మహాబలః"

అనియు, తెలుఁగుప్రతిలో

"మాసాశ్చైకాదశాత్యయుః"

అనియు, బ్రౌన్‌దొరగారి తెలుఁగుప్రతిలో మాత్రము

"పశ్చాత్తు ద్వాదశేమాసే వీరోత్సన్నత్తో మహాబలః,
తస్మిన్ వర్షే గతప్రాయే ప్రవాసా దాగత స్తదా;
కీచకో నామ మాత్స్యస్య శ్యాలో నిత్యం భృశం ప్రియం."

అనియుఁ గానవచ్చుచున్నది. ఈతెలుఁగుప్రతిలో మొదట 'పశ్చాత్తు ద్వాదశేమాసే' అని చెప్పి మరల 'తస్మిన్ వర్షే గతప్రాయే' అని చెప్పుటచే నీరెండుపాదములు నొక్కసారి రచింపఁబడలేదేమో యనుసందేహమున కవకాశమున్నను, మొత్తముమీఁద నిదియే తిక్కనరచనకు దగ్గఱగా నున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశ పాఠములోని "మాసా దశ

సముభ్యయుః" అను కాలసూచనకు ముందరి గ్రంథముతో పొందిక కనం బడుట లేదు. ఏలయనంగా, కీచకవధయైన మఱునాండే ద్రౌపది సుదేష్ణ యొద్దకుం బోయినపుడు "రాజు గంధర్వులవలని పరాభవమువలన భయప డుచున్నాండు. కావున నీ వెచటికేనిం బోవున"దని పలుకంగా, ద్రౌపది

"త్రయోదశాహ మాత్రంతు రాజా రక్షతు భామిని,
కృతకృత్యా భవిష్యంతి గన్ధర్వా స్తే న సంశయః;
తతో మా ముపనేష్యంతి కరిష్యంతి తవ ప్రియమ్,
ధ్రువంహి శ్రేయసా రాజా యోక్ష్యతే సహబాన్ధవైః"

అని ఇంక __పదుమూండుదినము__లు గడువు పెట్టినట్లు కనంబడుచున్నది. అనంగా కీచకవధ జరిగిన నాంటికి పాండవుల యజ్ఞాతవాసకాల మింక __పద్దు నాలుగు__ దినములు మాత్రము శేషించియున్నట్లు తెలియుచున్నది. వధకుం బూర్వదినముననే కీచకుండు సుదేష్ణయింట ద్రౌపదిని జూచి మోహించుట, యాదినముననే సుదేష్ణ ద్రౌపదిని కల్లు దేరం గీచకునింటికిం బంపుట, ద్రౌపదీపరాభవము మొదలగునవి జరిగినవి. ఆరాత్రియే ద్రౌపది భీమునొద్దకుం బోయి తన పరాభవమును గూర్చి తెలిపి మఱునాండు కీచకుని సంకేతస్థలమునకు రమ్మని చెప్పంగా నారాత్రి వాండచ్చటికి వచ్చుటయు, వధింపంబడుటయు జరిగినవి.

ఉపకీచకులు కీచకున కగ్ని యిచ్చుట, యుపకీచకులవధ, ద్రౌపదీమోక్షణమే కాక విరటుండు దీనినంతను విని భార్యతో ద్రౌపదిని బొమ్మని చెప్పుమనుటయుం గూడ నారాత్రియె జరిగినట్లు తిక్కన తెలిపియున్నాండు. పిదపనే ప్రభాతం బయినది.

మఱునాండు ప్రాతఃకాలమున ద్రౌపది సుదేష్ణను జూడంబోయి నప్పుడే యామె "మాపురము రాష్ట్రంబు వెడలిపొమ్మం డైనక" అని చెప్పుటయు, ద్రౌపది

"ముందటియట్ల యింక పదుమూఁడుదినంబుల మాత్రకుం భవ
న్మందిరవాస మియ్యకొనివం గడ జేఁటు మదీయవాంఛ"

యని బదులుచెప్పినట్లును తిక్కన రచించినాఁడు. దీనికి వెనుకటి దినమునఁగాక నా ముందు దినముననే కీచకుఁడు ద్రౌపదినిజూచుట తటస్థించినది గావున నజ్ఞాతవాసము 15 దినముల కంతమగు ననఁగా ద్రౌపది కీచకునికంటఁ బడిన ట్లగుచున్నది. దీనినిబట్టి చూడఁగా బండార్కరు పరిశోధనాలయమువా రాదరించిన పాఠములోనే "మాసా దశే సమభ్యయుః" అని అజ్ఞాతవాసకాల మింకను రెండు నెల లున్నట్లు సూచించియు, "త్రయోదశాహమాత్రంతు రాజారక్షతు భామిని" యని ద్రౌపది పలికినట్లుగాఁ జెప్పఁబడుటచే పూర్వోత్తర సందర్భ మేమియు కుదురుట లేదు. తెలుఁగులో కతిపయదివసంబులు కొంతగా నొకయేఁడు గడచినట్లు చెప్పుటయేకాక, ద్రౌపదిని కీచకుఁడు చూచునప్పటికి మిగిలియున్న యా కతిపయదినములు పదునేనే యైనట్లు సూచించుచు, దానికిఁ దగినట్లుగా నప్పటప్పటి కాలస్థితిని సందర్భానుకూలముగా తిక్కనార్యుఁడు వర్ణించుటంజేసి, యీమార్పు తిక్కనార్యుఁడే చేసియుండెనని నమ్మఁదగియున్నది. 'వర్షే గతప్రాయే' యన్న పాఠము తిక్కన తెలుఁగును జూచి రచింపఁబడి యుండవచ్చును.

ఇట్లు కీచకుఁడు ద్రౌపదిని జూచిననాఁటికి వీరి యజ్ఞాతవాసము 15 దినము లుండెనని ద్రౌపది పెట్టిన గడువునుబట్టి నిశ్చయించినాముగదా. అనఁగా కీచకుఁడు ద్రౌపదిని చూచిననాఁటినుండి యుత్తరగోగ్రహణసందర్భమున నర్జునుఁ డజ్ఞాతవాసదీక్ష వదలి బయలుపడిన నాఁటికి 15 దినము లైనవనుట. ఉత్తరగోగ్రహణము, అర్జునుఁడు బయలుపడుట, దుర్యోధనాదుల సందేహమును దీర్చుటకుఁగా ద్రోణా ప్రార్థనపైని భీష్ముఁ డజ్ఞాతవాసవత్సర వ్యాప్తిని నిష్కర్ష చేసి "పఞ

మూఁడు హాయనములు దప్పక నిన్నటితోడన నిండె"నని చెప్పుట, యివి యన్నియు తెలుఁగు భారతము ప్రకారము నొక బహుళనవమి నాఁడు జరిగినట్లు కనఁబడుచున్నవి. ఎల యనఁగా, దుర్యోధనుఁడే

"బహుళాష్టమి యీతఁడు స
న్నహానముతో బసులఁ బట్ట నవమిని మన గో
గ్రహణ మని నిశ్చయించి"

యున్నట్లు చెప్పఁబడినది. మూలములోనుత్తరదేశ పాఠమున

"ఆవర్తగాః సుశర్మా వై ఘర్మపక్షస్య సప్తమీమ్,
అపరం దివసం సర్వే రాజన్ సంభూయ కౌరవాః;
అష్టమ్యాం త్వనుగృహ్ణంత గోకులాని సహస్రశః"

అని సుశర్మ దక్షిణగోగ్రహణము ఘర్మపక్షమున సప్తమి దినమునను, కౌరవుల యుత్తరగోగ్రహణ మష్టమినాఁడును జరిగినట్లున్నది. ఈ శ్లోకములు దక్షిణదేశ పాఠములో

"ఆవర్తగాః సుశర్మాథ కృష్ణపక్షస్య చాష్టమీమ్,
అపరే దివసే సర్వే రాజన్సంభూయ కౌరవాః;
నవమ్యాం తే న్యగృహ్ణంత గోకులాని సహస్రశః."

అని మార్పఁబడి యున్నవి. అక్కడ "ఘర్మపక్షస్య సప్తమీం" అని యుండఁగా నిచ్చట "కృష్ణపక్షస్య చాష్టమీం" అని యున్నది. ఘర్మపక్ష మనఁగా నిదాఘము: ఆషాఢమని యర్జునమిశ్రుని వ్యాఖ్యానము వలనఁ దెలియుచున్నది. కాని గ్రీష్మఋతువునందలి సప్తమి దినమైనచో ఏపక్షమందో వ్యక్తము గాలేదు. అక్కడ సప్తమి, అష్టమి అని యుండఁగా, దక్షిణదేశపాఠములో కృష్ణపక్షమందలి అష్టమి, నవమి యని కనఁబడుటకుఁ గారణము కూడ తెలియవచ్చుట లేదు. కాని

తిక్కనార్యుఁడు మాత్రము కృష్ణపక్షమునందలి అష్టమి నవములనే గ్రహించి తదనుగుణంబుగా కాలసూచనలను జేసి యున్నాఁడు. అర్జునుని విజయము, ఆతఁడు తక్కిన పాండవులతోడి బయలు వడుటయు దశమిదినమున జరుగుట సంభవించినట్లుగా సూచించుటకొఱకే తిక్కన యుత్తరదేశ పాఠము నందలి సప్తమ్యష్టములను, అష్టమినవములుగా మార్చి యుండును. విజయునకు విజయము సమకూర్చిన దశమి గనుకనే,—లేదా విజయుఁడు విజయముతో శోభిల్లి బయలువడిన దశమి గనుకనే, విజయదశమి యనునది జాతీయోత్సవ దినము (national festival) గాఁ బరిగణింపఁబడుచువచ్చినది. నవమినాఁడు శమీపూజచేసి ఆయుధములచేకొని విజయమునుబడసి, దశమినాఁడు మత్స్యరాజ సింహాసనము నాక్రమించి అర్జునుఁడు, పాండవులును కొలువు దీర్చియుండుటచే నదియొక సంప్రదాయముగ గ్రహింపఁబడి యీనాఁటికిని ఆయుధపూజ, శమీపూజ, సింహాసనారోహణము (దర్బారు) మొదలగు లాంఛనములు విజయ దశమి దినమున దేశీయప్రభువులచే జరుపఁబడుచున్నట్లగపడుచున్నది. విజయునకు విజయము నిచ్చిన శమీవృక్షమే (విజయం దదాతీతి-విజయదా-శమీ) విజయదశమినాఁడు రాజులకుఁ బూజార్హంబై యున్నది. ఈజాతీయ సంప్రదాయమును సూచించుటకొఱకే తిక్కన దినములను ముందుకు జరిపియుండును. అయితే ఈమార్పు దక్షిణదేశప్రతులలో తిక్కనకు పూర్వమే చేయఁబడియుండ నాతఁ డనుసరించె ననరాదా? అంటే, దక్షిణదేశ ప్రతులలోని పాఠ మొక్కరీతి నుండి, పూర్వోత్తర సందర్భము క్రమముగా నుండినచో నట్లే యనవచ్చును. కాని యట్లు కనఁబడదు. ఈప్రతులలో నుత్తరదేశప్రతులలో వలె "ఆపత్తగాః సుశర్మాణై"—సుశర్మ గోవులను గ్రహించెను—అని వైశంపాయనుఁడు చెప్పి

నట్లుగా భూతక్రియయే యున్నను, తరువాత శ్లోకములలో "నవమ్యాం త్వనుగృహ్ణాంతు," "నవమ్యాం తత్ర గృహ్ణాంతు," "నవమ్యాం త్వను గృహ్ణీష" అని భిన్నపాఠములు కలవు. "అనుగృహ్ణాంతు" అనునది విధ్యర్థమగు (లోట్) క్రియారూపముగా నుండుటచేతను, పైని 'ఆదత్త' అని భూతార్థక్రియ యుండుట చేతను, ఇవి యెవరు చెప్పిన మాటలో వ్యక్తమగుట లేదు. పైశ్లోకములకు క్రిందిశ్లోకములకు పొందిక కనఁబడదు. కావుననే యొకవేళ తెలుఁగు భారతములో దుర్యోధనుఁడే కార్యనిశ్చయమునుచేసి 'నవమిని మనగోగ్రహణ'మని చెప్పినట్లుగా నున్న దానిని జూచి, పై 'ఆదత్త' అనుక్రియను పాటింపక, తెలుఁగునకు సరి యగు గ్రంథమును, విధ్యర్థక్రియతోఁగూడినదాని నెవరైనఁ జేర్చి యుందు రేమో యని తలంపవలసి వచ్చుచున్నది.

ఇట్లు 15 దినములుమాత్రమే యవశిష్టంబై యున్న కాలమున రాజునకు శ్యాలుఁడు, ప్రియుఁడు, సేనాపతియునగు కీచకుఁడు జలజేక్షణను జూచెనని యున్నది, మూలమున. ఈవిశేషణములు కీచకునకు విరటునితోఁగల సంబంధమును మాత్రము సూచించుచున్నవిగాని కీచకుని స్వభావము నేమియు విశదీకరించునవిగా లేవు. కాని తిక్కనార్యుఁడు ప్రప్రథమముననే "మత్స్యపతి మఱందియు దండనాథుండును" అను మూలములోని విశేషణములను గ్రహించియు, నింక "రూపాభిమానియు, నానాభరణ ధరణ శీలుండును, దుర్విదగ్ధుండును, బలగర్వితుండును నగు సింహబలుండు" అని క్రొత్తవిశేషణములచే నాతనిస్వభావ మంతయు ముందే పూసగ్రుచ్చినట్లు మనకు వివరించి తెల్పినాఁడు.

ఈ విశేషణములచేతనే యీతనిఁగూర్చినకథ యెట్లుండునో సూచించుచు, ముందాతనికృత్యము లీవిశేషణముల నెట్లు సార్థకపఱచునో

వ్యక్తీకరించును. అప్పుడు ద్రెుక్కంజనిన కీచకుండా మెకనతిమారమున నున్న ద్రౌపదిని జూచినాఁడు. మూలములో ద్రౌపదిని సుదేష్ణయింటిలో నెచ్చటనో తిరుగుచుండఁగాఁ జూచినట్లు చెప్పఁబడియున్నది: "తథా చరంతీం పాంచాలీం సుదేష్ణాయా నివేశనే". చూచి యామెతో వెంటనే సంభాషించినట్లున్నది. తిక్కన దానినిమార్చి సుదేష్ణ యొద్దనుండఁగానే చూచినాఁడనిచెప్పి యాసందర్భమున కొకవిధమగు రూపకత్వయోగ్యత (dramatic turn) ను కల్పించినాఁ డనవచ్చును. ఇట్లామెకు ద్రెుక్కంబోవు సందర్భమున నామె కనతిమారమున నున్న ద్రౌపదిని జూచిన కీచకుని యాంతరంగికభావములను, మానసికవృత్తులను, హృదయావేగమును నత్యద్భుతముగాఁ బదిపండ్రెండు పద్యములలో వర్ణించినాఁడు తిక్కన. కీచకుఁడు పైకొక్కమాటయైన ననలేదు. ద్రౌపదీకీచకులచే పైకొక్క పలుకైనఁ బలికింపక వారి యింగితాకారగచేష్టాదులకు మాత్రము వర్ణించుచు నవి యొండొరులపై నెట్లు తమతమ ప్రభావముల నెఱపి వారివారి మనోవృత్తులను మార్చుచు వచ్చినవో వ్యక్తముచేయుచు నొక కొంతసేపు మాటలులేని యతి రమ్యంబగు సినీమాచిత్రమును మనకంట్ల యెదుటఁ బెట్టి కేవలహావభావాదివర్ణనముచేతనే కథ నడిపించినాఁడు. ఇట్టి యత్యద్భుతంబగు మానసికవృత్తి వివరణము, చిత్రకల్పనము నాంధ్రవాఙ్మయమున మఱియెచ్చటను గానము. ఈవిషయమున నీతఁడొక్కొకపుడు షేక్స్పియర్ కాళిదాసాదిమహాకవులఁగూడఁ బలదన్నుచున్నాఁడా యనిపించును. తిక్కనార్యునికవితలోని ముఖ్యమైన విశేషగుణ మీ మానసికవృత్తి వివరణమనునదే. ఆంధ్రకవులలో నెవ్వరు నీతనితో నీ గుణమునఁ బోల్పఁదగినవారు కనఁబడరు. తిక్కనలోని యీ విశేషలక్షణము నాంధ్రకవితావిమర్శకు లవశ్యము గమనింపఁదగియున్నది.

ప్రబంధకవులవలె తిక్కన 'నన్నుఁ జూడుఁడు, నాకవితను జూడుఁడు' అని పైకి రాఁడు. ఏదో భారతకథను జెప్పుకొని వెళ్లిపోవు చున్నాఁ డనిపించునే గాని, సందర్భముతోను, ఔచిత్యముతోను అవ సర ముండినను లేకున్నను, ఆహా! ఈ పద్య మెంత బాగుగా రచించి నాఁడు అని యనిపించునట్లు చేయఁడు. ఆతని కవితాచాతుర్య మంతయు కళాగోపనమందే యున్నదని చెప్పవలసి యున్నది (His art lies in concealing art).

"గగనకల్లోలినీ కల్లోలమాలికాహల్లీ సకంబుల నవఘళించి-"

"తపనీయదండైకధవళాతపత్రితోద్దండతేజఃకీర్తిమండలుండు-"

ఇత్యాది శ్రీనాథాదుల పద్యములవలెనే సందర్భ మక్కఱలేకయ పద్య మెంత బాగుగా నున్నదని సంతోషించు నట్లాతఁడు చేయఁడు. తిక్కనార్యుని కవితాకళ భాసము క్రింద దాఁగుపడియే యుండును గాని నన్ను చూడుమని పైకి రాదు. పై సందర్భమున తిక్కన చేసిన మానసికవృత్తుల వర్ణనయంతయు మూలములో నేమియు లేదు. అంతయు స్వకల్పితమే.

ద్రౌపదిని జూచినతోడనే కలిగిన యాతనిస్థితి నెంతస్వాభావిక ముగా వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు:

" అక్కజమైన చెల్వమున నాత్మకు వ్రేఁగయి పొల్చుచుఁ దూలిపై
నెక్కుచు మాటికిఁ గ్రమ్మఱుపనేరక యూరక నిల్చెఁ గాముచేఁ
జిక్కిన నెమ్మనంబు గడుఁ జేవడుమానము చేష్టితంబులన్
దక్కిన యంగముం దలఁకుధైర్యము నైయతఁ డప్పు డయ్యెడన్."

కీచకుఁడు సహజముగా రూపాభిమాని. రూపవతులగు స్త్రీల ననేకుల నీతఁ డెఱుంగును. తలఁపనితలంపుగా నిట్టియపూర్వసౌందర్య భాజనంబగు నీమెను చూచుట యాతనియాత్మకు వ్రేఁగయినది. అట్టి యాశ్చర్యకారణమునఁ దగులుకొనినచూపును మరల్పలేక యట్లే నిశ్చేష్టుఁడై నిలిచిపోయినాఁడు. మనస్సు మన్మథాధీనమైనది. అట్లగుటచే చిత్తౌన్నత్యము చెడినది. కావున ధైర్యము చలించినది. ఫలితము నిశ్చేష్టతయే. అత్యాశ్చర్యకరమైన స్త్రీసౌందర్యమును హఠాత్తుగాఁ జూచిన వానిస్థితి వానిచిత్తవికారమునందలి యంతరువులు (stages) కీచకునికిఁ దగినట్లుగా నింతచక్కఁగా వర్ణించుట సామాన్యకవులకు సులభసాధ్యముకాదు. ఇదియంతయు నామెను జూచినతోడనే గలిగినస్థితి. పిదప నానిశ్చేష్టత కొంత వదలునప్పటి కాసింహబలుఁడు తనహృదయము ద్రౌపదీరూపమును నరిఁదగిలి మిగుల పరితాపపడుచుఁ గాముఁడను బల్లిదపువేఁటకాని బారిఁబడినట్లుగాఁ దెలిసికొనెను. ఇది రెండవస్థితి (stage). అప్పుడాసింహబలుఁడు తలరి—సంభ్రమించి నిజాంతర్గతంబున నిట్లు చింతింప మొదలుపెట్టినాఁడు. అతని మనోవృత్తులయొక్క క్రమాంతరములను (stages) ఎట్లు తిక్కన వర్ణించుచున్నాఁడో గమనింపుఁడు: ఈతఁడు రూపాభిమాని యనిగదా చెప్పఁబడియె. తాను రూపవంతుఁడనని—తనరూపమందేవిశేషాభిమానముకలవాఁడగుటయే కాక, ఇతరులరూపసంపదయందు నీతని కభిమానదృష్టి కలదు. కావున ద్రౌపదిరూపమే కీచకుని నింతగా మొదటనే యాకర్షించినది. ఆరూపమునుగూర్చియే యింకను దలంచుచున్నాఁడు.

"ఎందును నిట్టిరూపు నరు లెవ్వరుఁ గాంచిరె యేన కాదు సం
క్రందనసూతికిన్ దగిలి కన్గొనఁజాలదె."

వెయ్యికళ్లుకలవాఁడైనను తగిలి కన్గొనవలసినదే. తనలెక్క యేమి యని యాతని భావము.

"... ... ... ఇందిరా
నందను నాజ్ఞ యేచి భువనంబులఁ బ్రబ్బెదె, యుత్తలోదరిం
జెందఁగఁ గాన్పు గాదె ఫలసిద్ధి పురాతనపుణ్యవృద్ధికిన్".

ఇట్లామె రూపాతిశయము నొకసారి వర్ణించికొనినాఁడు. ఇంకను దనివితీరలేదు. ఆశ్చర్యాతిరేకము చల్లారలేదు. దేవతలందఱును గూడ నీతనివలెనే యీమెముందు లొంగిపోవలసినవారే.

"ఇయ్యింతిప్రాపున నయ్యనంగుఁడు పార్వ
తీశునైనను దక్క నేలకున్నె
యిన్నాతిచెలువంబు గన్న శచీప్రియుం
డైనను గనుకని నలయకున్నె
యిత్తన్వి కనలేమి కెదిరిపన్నిదము భా
షావిభుతోనైనఁ జఱవరాదె
యిత్తలోదరి జీవితేశున కిందిరా
పతినైన మెచ్చక పలుకఁజనదె
కుసుమబాణుని బాణముల్ గూడ నైదు
కరఁగి నేరిమివాటించి కరువుగట్టి
పోసి చేసి చైతన్యసంపుటముఁ దగ ఘ
టించిరో కాక యిట్టిచేడియలు గలరె."

ఇట్లు దేవతలను, ప్రాచీనైతిహాసికపురుషులను సాటికిఁదెచ్చుచు, నీమెను జూచినచో వారును దనవలెనే ప్రవర్తింపకుందురా యని తన ప్రవర్తనను సమర్థించుకొనువాఁడువలె పలికినాఁడు. ఇట్లే యింకను

నతిశయోక్తులతోఁ గూడిన భావములను, ఉత్ప్రేక్షోపమాద్యలంకారాదులతోఁ గూర్చి సమాంతరములగు (periodic structure) వాక్యరచనగల పద్యములలో వర్ణించి మూలమున లేని యీ యాంతరంగిక శృంగారభావాతిశయమును వెలిపుచ్చినాఁడు తిక్కన. ఇట్టి వర్ణనలయందే యాంధ్రప్రబంధ మహావృక్షమూలబీజం బగపడుచున్నదని చెప్పవచ్చును. పై పద్యము నెత్తగీతిలోని భావముయొక్కయు, వాక్యరచనయొక్కయు ఛాయయే పెద్దనార్యుని

"నేత్రపేటియసల్ దెచ్చి నీరజాప్తు
సానఁబెట్టినరాఁపొడి చల్లి మెదిపి
పదను సుధ నిడి చేసెనో పద్మభవుఁడు
వీనిఁ గాకున్నఁ గలదె యీ మేనికాంతి."

అనుపద్యమునఁ గనఁబడుచున్నది గదా! ఇంద్రాదిదేవతలమాట యటుండ నీమెరూపము చూచిన మన్మథునికే విరహతాపము కలుగక మానదఁట.

"ఈ నెలఁతఁ గన్న మన్మథుఁ
డైనఁ జిగురు గొడుగు పువ్వుటమ్ములు పొదలున్
లోనుగ సెజ్జలు సేయం
దా నియమింపండె విరహతాపము పేర్మిన్"

ఇంతవఱకు కామెరూపాతిశయమును గూర్చి మనంబునఁ దలపోసినాఁడు. అక్కడి కావిషయమైనది. కావుననే తిక్కన 'అని వెండియు' ననుదానితో విషయభేదమును, లేదా భావభేదమును సూచించుచున్నాఁడు. ఇప్పటికి సంభ్రమాశ్చర్యములు కొంత యుపశమించినవి. ఇఁక నామెస్థితిగతులను గూర్చినవిచారణ. ఆమెను తాను పొందఁగాంచు

తెలుంగు, అందులఁ దనకు సాయపడువారు, వీనినిగూర్చి భావింపఁ గోడంగెను.

"దీనిజన్మంబునఁ దేజంబు నొందిన
యింతియుఁ బతియును నెవ్వరొక్కొ." మొ.

ఇట్లొక్కొ, ఒక్కొ యని వితర్కసూచనాపద్ధతిని జేసిన పద్య రచనయు ప్రబంధరీతికి దారిచూపినది. తరువాతి ప్రబంధకవులు దీనిని విశేషముగా ననుసరించిరి. ఇదియదియననేల? ఈ శృంగారఘట్టము లోని రచనాచ్ఛాయ లన్నియు తరువాతిప్రబంధములఁ గనఁబడుచునే యుండును. కాని కొన్నిచోట్ల వీనియందలి యౌచిత్యసంగ్రహణము మాత్రము కానరాకుండును. పిదప మనోజవికారమగ్నుఁడైయున్న యాతని యాంతరంగికచేష్టలను, హృదయావేగమును, మనమునందలి త్రొక్కుడుపాటును, ఎట్లు వ్యక్తముచేసినాఁడో చూడుఁడు:

"అని యని యుగ్గడించు ధృతి యల్లలనాడిన తల్లడింపుఁ బై
కొను తలఁ పొంగింపు మటిఁ గోర్కులు పేర్చిన నప్పళింపు నె
ట్టన తెగ నగ్గలించు నచటఁ జనులం బరికించు బుద్ధిమా
లిన వెస నెంతయుం గళవళించు మనోజవికారమగ్నుఁడై."

"అనియని యేమేమో చెప్పుచు నుగ్గడించు"—'అనియని' యనుటచే నాతని కెంతచెప్పినను ఇంకను జెప్పవలె ననియె యున్నట్లు కవి సూచించుచున్నాఁడు. ధైర్యము చలించుటచే మనమును చలించును. పైకి పొంగివచ్చు భావమును—ఆమెను చేపట్టవలెననెడి భావమును— తొలఁగించి వేయుచున్నాఁడు. కాని మనమున నామెవిషయమగు కోర్కెలు పెచ్చు పెరుఁగఁగా నూటలూరుచున్నాఁడు. కోర్కెపెచ్చుపెరుఁగుటచే నిఁకనాఁగ లేక చివరకు సాహసించి తనకోర్కెను కార్యరూప

మును బొందించుటకు సిద్ధపడి యుత్సహించును. కాని యాంతరంగికమగు కోర్కెను బాహ్యంబగు కార్యరూపమును బొందించెడి సమయమున నచ్చట నితరజనులుండుటను బరికించినాఁడు. ఇదియెంత స్వాభావికమైనదో పరికింపుఁడు. ఎట్టి దుర్మార్గుఁడైనను తాను జేయు దుష్కార్యమున కేదో యొకమఱుఁగును జూచుకొనునే గాని యితరులు చూచుచుండ బహిరంగముగాఁ జేయనొల్లఁడు గదా. ఆంతరంగికములగు కోర్కెలను బాహ్యవిషయము లేమియు నడ్డుపెట్టఁజాలవు. కాని యవి క్రియారూపమును దాల్చినపుడు మాత్రము బాహ్యప్రపంచ పరిస్థితులతో వానికి సంబంధము కలుగకమానదు. కావున నవి తదనుగుణముగ మార్పుచెందవలసి వచ్చుచుండును. కీచకుని ద్రౌపదీవిషయమగు కోర్కెలు బలవంతపఱుపఁగా సాహసించి వానిని క్రియారూపమును బొందింపఁదలఁచెను గాని అవి క్రియారూపమును బొందు సమయమునకు బాహ్యప్రపంచమర్యాదతో వానికి సంఘర్షణము ప్రాప్తించినది. ఆంతరంగిక భావప్రపంచ మర్యాదకును, బాహ్యప్రపంచమర్యాదకును పొందిక లేకుండుట తటస్థించినది. ఆ విషయ మాతనికిఁ దెలియవచ్చినంతనే—అనఁగాఁ "దెగనగ్గలించియు", సాహసింప యత్నించియు నచటిజనులం బరికించినంతనే, బాహ్యప్రపంచమర్యాదకు విరుద్ధంబుగఁ బ్రవర్తించుచుంటిమను భావము పొడముటతోడనే—ఈసంఘర్షణము మూలమునఁ దానుతలఁచిన కార్యము కాకపోవుటచే బుద్ధి మాలినది; నశించినది; చెడిపోయినది. ఇంతకాలమునుండియుఁ బనిచేయుచున్నది యాతని మనస్సు; ఆమనోరథముపై నెక్కి యింద్రియము లనుహయంబులు తీసికొనిపోయినకెల్ల పోయినాఁడు. వెళ్లి వెళ్లి యది బాహ్యప్రపంచమను పెద్దరాతికి టక్కునకొట్టుకొన్నది. ఆకారణముచే రథము బోర్లఁబడి బుద్ధి క్రిందపడి చెడిపోయినది. ఇంక నీరథికుఁడు మనోజవికారమగ్నుఁడై

యేమిచేయుటకును దోఁచక 'కళవళించె'నఁట. ఈపద మాతనిస్థితి నెంత చక్కఁగా స్ఫురింపఁజేయుచున్నది. ఈపద్యమున తిక్కన మానవమనో వ్యాపారలక్షణములను గూర్చి (workings of the human mind) చూపిన జ్ఞాన మప్రతిమానమును,నతిగంభీరమునై యున్నది. ద్రౌపదీరూప మోహితుండగు కీచకుని మనోవ్యాపారములందలి భిన్నకక్ష్యలను (stages of his mental attitude), వాని క్రమపరిణామమును (progression of those stages), దానివలన సహజముగఁ గలుగు ఫలితమును సువ్యక్తముచేసినాఁడు. కేవలబాహ్యచేష్టలను గూర్చిన వర్ణనలు, లేక కృత్రిమభావములతోఁగూడిన వర్ణనలనే గాని,యిట్టి యాంతరంగికభావచేష్టలను వివరించి మనోవృత్తుల నిట్లు విప్పి చూపఁగలవర్ణనల నాంధ్రకవితలో విశేషముగాఁ గానము. ఈ పద్యమునందలి ప్రతిపదము నర్థగాంభీర్యము కలదై తూఁచిన ట్లర్హస్థానమున నమర్చఁబడియున్నది. ఆయా భావభేదములను సూచించుట కెట్టి సముచితపదపరికరమును సమకూర్చినాఁడో చూడుఁడు. "ఉగ్గడించు, తల్లడించు, ఓరగించు, అప్పళించు, తెగనగ్గలించు, పరికించు, కళవళించు." 'తెగనగ్గలించు' అన్నప్పుడు 'తెగ'అనునది తెగత్రావు, తెగ వేయు, తెగఁబడు, మొదలగుపదబంధములలోఁ గానవచ్చుచున్నను, ఇందలి మూలార్థ మిప్పుడు గమనింపఁబడుటలేదు. ఇట్లే యింక ననేకప్రదేశముల నీమహాకవి సూక్ష్మతరంబు లగు భావభేదములను, భావచ్ఛాయలను సూచించుట కుఁగాఁ బ్రయోగించు దేశీయపదజాలమును బరికించినచో నీభాషయం దెట్టి పదపరికర మాకాలమున వెలసియుండెడిదో తెలియఁగలదు.

అట్లు కీచకుఁడు నిజాంతర్గతంబున ద్రౌపది రూపమునుగూర్చి తలపోయఁగా తలపోయఁగా నాతనిబుద్ధి చెడినదని గదా చెప్పినాఁడు. ఈసూచన భావగర్భితముగాని కేవల తాత్కాలికావస్థను సూచించు

నది మాత్రము కాదు. దీనిఫలితమును ముందురెండుపద్యములలో సూచించుచున్నాఁడు:

"మాసినచందముఁ దనుఁ గని
రోసినడెందంబుఁగల తరుణి నెఱుఁగఁడ బి
ట్టేసిన మదనునిచే ధృతి
వాసిన బెగడొందు సింహబలుఁ డట్టియెడన్."

బుద్ధి మాలినవాఁ డగుటచేతనే యా ద్రౌపదియొక్క మాసిన చందమునుగాని, ఈతని వికారచేష్టల నపుడే గ్రహించి తనయేవగింపు సూచించుచు నాతనిఁ జూచి రోసిన డెందముగలదై యున్న యాతరుణి వైఖరిని (ముఖవికారాదులను, చేష్టలను) బట్టి యామె యభిప్రాయమునుగాని, తెలిసికొనలేకపోయినాఁడఁట. ఇక్కడ తిక్కన యాంతరంగికభావములకు బాహ్యాకారమునకును గల సంబంధమునే గాక, యొకరి యింగితాకారములు మఱియొకరిపై నెట్లు పనిచేయుచున్నవో (reflective action) చూపుచున్నాఁడు. కీచకుని మనోవికారములు ద్రౌపదిమనమునఁ బ్రతిఫలించి యామెను రోసిన డెందముకల దానినిగాఁ జేసినట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు. నాటకరంగమున మనకనుల యెదుట నభినయించు పాత్రలలో నొకపాత్రయొక్క యాకారేంగిత చేష్టాదు లితరపాత్రల మనోవృత్తులపై నెట్లు పనిచేయుచున్నవో వారి వారిముఖలక్షణాదులనుబట్టి మన మెట్లు గ్రహింపఁగలుగుదుమో, అట్లే తన వర్ణనా నైపుణ్యముచేతను, భావద్యోతకములగు విశేషణ పదసంయోజనముచేతను మాత్రమే, తిక్కనార్యుఁడు నాటకరంగమునందువలె నాయాపాత్రలను వారివారి మనోవృత్తులతో, ముఖలక్షణములతో, ఆకారచేష్టాదులతో మన కనులయెదుటఁ బెట్టి గ్రహింపఁజేయుచున్నాఁడు.

"తనుగనిర్గోసినడెంద" మనుటచే ద్రౌపది యాతని వికారముల నన్నిటిని గనిపెట్టుచున్నదనియు, వానిని జూడ నామె కేవగింపు పుట్టినదనియు, ఆహృద్గతమగు భావమును ముఖవైఖరిచే వెల్లడిచేయుచునే యున్నదనియు తిక్కన తెలుపుచున్నాడు. కాని కీచకుఁ డిప్పుడద్దానిఁ దెలిసికొనుస్థితిలో లేఁడు. బుద్ధి మాలినవాఁడు, వివేకవిదూరుఁడునైనాఁడు. కావున నామె చూపిన యేవగింపుభావమునే

"మదనవిక్రియయగాఁ దనమదిఁ దలంచి
రాగసాగరపూరనిర్మగ్నుఁ డయ్యె"ను.

ఇంతకు పూర్వము నిజాంతర్గతంబున నామెనుగూర్చి తలపోసినంతవఱకు మనోజవికారయుక్తుఁడు మాత్ర మయ్యెను. కాని 'బుద్ధిమాలిన' పిదప మఱియొక్క మెట్టెక్కినాఁడు (లేదా దిగినాఁడని యనుటయే సమంజసము). రాగసాగరపూర నిర్మగ్నుఁడైనాఁడఁట. ఇది యాతని మానసికావస్థయందు రెండవయంతరము (2nd stage of his mental state). ఇప్పు డాతని నెట్లు వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. నరాధముఁడఁట. వివేకవిదూరుఁడు నరాధముఁడే యగుఁ గదా! రోసినడెందముగల ద్రౌపది యొక్క హృదయాంతరాళంబున మెలఁగు భావములు ఎట్లు బహిర్గతములైనవో, బాహ్యాకారచేష్టాదు లం దెట్లు ప్రతిఫలించినవో, యీ క్రిందిపద్యమున వర్ణించినాఁడు:—

"వెఱవక నను జూచె వీఁడని యెదఁ గలు
షించిన నొండొండ చెమట వొడమ—"

"పాల్తిపై నెక్కొనుచూడ్కి గ్రమ్మఱుప నేరక యూరకనిల్చె" నని వర్ణించినదానికిఁ దగినట్లుగా నిచ్చట దాని ప్రతిఫలక్రియ (reflective action) వర్ణింపఁబడినది.

" ననుచితకృత్యంబు లాచరించు విధాతృ
బలిమికి నివ్వెఱపాటు దోఁప
నిచ్చట దిక్కెలే రెవ్వరు నా కను
భయమున మేనఁ గంపంబు వుట్టఁ
జేయంగ నేమి యుపాయంబు లేమి నా
ననమున వెల్లఁదనంబు గదుర
నున్న పాంచాలిఁ గనుఁగొని యన్నరాధ
ముఁడు వివేకవిదూరుఁడై ముదితుఁడగుచు
మదనవికృతియగాఁ దనమదిఁ దలంచి
రాగసాగరపూరనిర్మగ్నుఁడయ్యె. "

ఇచ్చట హృదయము నందలి కలఁతకు-శరీరమున చెమట, విధికృతంబును, తన యశక్తతను సలఁచినపుడు నివ్వెఱపాటు, దిక్కు లేరను భయముచేఁ గంపము, ఏమిచేయుటకుఁ దోఁచనియప్పుడు తెల్లఁబోవుట, అను నీయాభ్యంతర బాహ్యావృత్తులకుఁగల పొందిక వెలిపుచ్చుచు నెంతయు రమ్యముగా వర్ణించినాఁడు. మనోజవికారమగ్నుఁ డగు కీచకుని యొక్కయు, భయకంపిత యగు ద్రౌపదియొక్కయు రసానుగుణంబగు మానసికవృత్తి వివరణ మనన్యసామాన్యంబని చెప్పవలసినదే. ద్రౌపదికి భయకారణమున బయలువెడలిన స్వేదప్రళయవైవర్ణ్యవేపథులను సాత్త్వికభావములను శృంగారరసప్రేరితములగు మదనవికారములని తలంచుట కీచకుని కిపుడు ప్రాప్తించిన వివేకవిదూరత్వముయొక్క ఫలమే. అట్లు తలఁచి యాతఁడు రాగసాగరపూరనిర్మగ్నుఁడైనాఁడు. వెంటనే యించుకసేపు తన్మయత్వమును బొందినాఁడు. కావునసే అయ్యవసరమున

"పాలఁతుకకాంతి యింత పొలివోవఁగనీ కొసలారఁ దార ని
శ్చలతఁ గడంగి క్రోలికొనఁజాలుట, కీచకముఖ్య లోచనం
బులు నయనంప్రధానమను పూర్వవచఃస్థితి దప్పకుండఁగా
నెలమి వహించెఁ దక్కఁగల యింద్రియవర్గము ధిక్కరించుచున్."

ఇది యించుక తరువాతి ప్రబంధకవుల వర్ణనరీతినే యున్నట్లగపడినను, వాని యందువలెఁ గృత్రిమ భావముల నతిశయోక్తిచే వర్ణించునది గాక, ఎంతసముచితమై సందర్భానుకూలమై వస్తుస్థితినె వర్ణించునదై యున్నదో గమనింపుఁడు. ఆతని తన్మయత్వ మెంతచక్కఁగా వర్ణింపఁబడినది! కీచకునిలోచనంబు లామె తనుకాంతిని నిశ్శేషముగాఁ గ్రోలఁదలంచి తత్కార్యమునంద గాఢముగ నిమగ్నములగుటచే నిశ్చలత్వమును బొందినవి. ప్రస్తుతస్థితిలో నితరావయవములేవియు నా రాగరసమును గ్రోలు వ్యాపారమున వ్యగ్రములగుట కవకాశము లేకుండుటచే, సర్వేంద్రియములకు నయనము ప్రధానముగావున వానికార్యములనన్నిటిని నయనములే చక్కఁబెట్టుచున్నవఁట. సర్వేంద్రియముల మూలమునఁ గలుగు ననుభవమును నయనముల మూలముననే యనుభవింపఁదొడంగెనని యెంతయు గంభీరముగాఁ దెలుపుచున్నాఁడు. ఆ సమయమునఁ దన యుప్పయుఁ, బరిజనములును దనను, దనచేష్టలను జూచుచున్నారను సంకోచమైన నాతనికిఁ గలుగలేదు ఆకాంతిఁ గ్రోలినకొలఁదిని కరంబొప్పని తమక మాతని చిత్తము గప్పివేసి యాతనికి మఱింత పరితాపమును గలుగఁజేసినది. మనోవికారముల క్రమాభివృద్ధి (development) నెంతరమ్యముగా వర్ణించుచున్నాఁడో చూడుఁడు. మొదట మనోజవికారమగ్నుఁడు, పిదప రాగసాగరపూరనిర్మగ్నుఁడు, అనంతరము తమకము మనమును గప్పివేయఁగాఁ బరితప్తుఁడు, ఆవెనుక వెగ్గలం బంతకంతకు నగ్గలింప నొదవు చెమటతోఁ జిత్తంబు చెదరిన

వాఁడునై, తుదకు నెందు మెలఁగఁ దలఁచెడి యా సింహబలుఁడు అనంగుపట్టి యాడెడు జంత్రంబుపగిది నుండెను. మొదట నా "పౌలఁతుక కాంతినేరూపాభిమానియగు నాతఁడు నిశ్చలముగాఁ గ్రోలినను, తమకము హెచ్చినకొలఁది ఆనిశ్చలత చెదరి, యాతనిదృష్టి యామె ప్రత్యేక శరీరావయవములమీఁదికి వ్యాపించినది. అప్పుడు

"తన్వంగి మవ్వంపుఁ దనులత నెసఁగెడు
    నును గాంతి వెల్లువ మునఁగఁబాఱె"ను;
"కిసలయహస్త కెంగేల నేపారు క్రొ
    మ్మించు లేయెంచ మిగులఁ బర్వె"ను;
"కమలాస్య ముద్దుమొగంబు లేమెఱుఁగుల
    మొత్తంబడరి చుట్టు ముట్టికొనియె;"
"ధవళాక్షి తొంగలితఱుచు రెప్పలచెన్ను
    కప్పను చీఁకటి కవియుదేర."

వీనిని జూచినకొలఁది వెగ్గలంబంతకంతకు నగ్గలించినది. దానిఫలముగాఁ జెమటపట్టినది. ఆతని యప్పటిస్థితి మనకు గోచరింపఁ జేయుటకుఁగా నెట్టి సూక్ష్మవిషయములను గూడ విడువక సూచించుచున్నాఁడు. రాగసాగర నిమగ్నుఁడు, వివేక విదూరుఁడు, బుద్ధిమాలినవాఁడు నైనను, కీచకునిదృష్టి నెచ్చట ప్రసరించునట్లు చేసినాఁడో తిక్కన చూడుఁడు. ఆతన్వంగితనులత, కిసలయహస్త కెంగేలు, కమలాస్య ముద్దుమొగము, ధవళాక్షితొంగలిరెప్పలు అని భావగంభీరములగు విశేషణములతో ప్రధానావయవములను, బాహ్యదృష్టికిఁ గనఁబడెడు ముఖ్యావయవములను మాత్రమే వర్ణించెనుగాని తరువాతి ప్రబంధకవుల వలె నఖశిఖపర్యంతము వివస్త్రయగు స్త్రీని వర్ణించినట్లు వర్ణించలేదు. తిక్కనార్యుని శృంగారవర్ణనలలోని విశేషము లతిగంభీరములు, నతి

రమణీయములు. కీచకుఁడుచేయు శృంగారవర్ణనములోనైన నెచ్చట నసభ్యశృంగారపు సాక్ష్కనను గానరాదు. ఎన్నిసారులు వర్ణించినను, కనుగవ, తనులత, ముద్దుమొగము, పదతలములు, మృదుకరములు వీని నే వర్ణించుచుండును. పరిధృతవస్త్రలగు వారల యవయవములలో బాహ్య దృష్టికిఁ గనఁబడు నవయవము లివియేగదా. ప్రబంధకవు లాంతరంగిక దృష్టి, లేదా మనోదృష్టితో వారుకట్టిన యుడుపుల లోపలఁ జూచి నూఁగారు, వళులు, ఊరువులు, బాహువులు మొదలగు వానిని వర్ణించు చుందురు. శృంగారమనునది యవయవముల యొప్పులోనే కాక, వానివలనఁ బైకి ప్రసరించు కాంతి విశేషము, లావణ్యతేజము నందును, వానివలన వ్యక్తము చేయఁబడు నాంతరంగిక గుణసంపద యందునే యున్నదని ఘోషించువాఁడువలెనే, తనులతకాంతి, కెంగేలనేపారు క్రొమ్మించు, మొగంబులే మెఱుఁగులమొత్తము, అప్పలచెన్ను, వీనినే ప్రశంసించినాఁడు. కీచకునివంటి వివేకవిదూరుఁడు—కీచకాధముఁడుగూడ, నీయవయవముల మూలమున వ్యక్తమగురేఖ, గరువతనము, చెన్ను మొదలగువానినే ప్రశంసించునట్లు చేసినాఁడు తిక్కన. తిక్కనార్యుని శృంగారవర్ణన లపూర్వములు, ననన్యసామాన్యములు ననుటకు సందేహము లేదు.

ఇట్లింతవఱకు ద్రౌపదీకీచకులచే నొక్కపలుకైన పలికించక వారియింగితాకారచేష్టాదులను మాత్రము వర్ణించుచు నవియొండొరుల మనోవృత్తుల నెట్లు మార్చుచున్నవో సినీమాచిత్రమునవలెఁ జూపుచు నొకవిధమగు మూఁగనాటకమును బ్రదర్శించినాఁడు. ద్రౌపదీ కీచకులను గూర్చిన యీమనోవృత్తివర్ణనమంతయు తిక్కనార్యునిచేఁ గల్పితమొగాని మూలమున నేమియుఁ గానరాదు.

"తాం దృష్ట్వా దేవగర్భాభాం చరన్తీం దేవతామివ,
కీచకః కామయామాస కామబాణేన పీడితః."

'తాం దృష్ట్వా' అనుదానినిబట్టి ఎట్లుచూచినాఁడో, కీచకుఁడు చూచి యేమైనాఁడో చెప్పుటకు తిక్కన 12 పద్యముల గ్రంథమును పెంచినాఁడు. పైశ్లోకము తరువాత కీచకుఁడు సుదేష్ణ యొద్దకుఁబోయి యామెను గూర్చి యడుగకయే, ద్రౌపదియొద్దకే పోయి పలికినట్లు దక్షిణదేశప్రతులలో నీక్రింది శ్లోకములు కనఁబడుచున్నవి:—

"సతాం సైంధ్రివేషేణ వసంతీం రాజవేశ్మని,
ఉపగమ్యానవద్యాంగీం పాంచాలీ మిద మబ్రవీత్;
కాసి త్వం చారుసర్వాంగి శ్యామావేదికృశోదరి."

బ్రౌన్‌దొరగారి తెలుఁగుప్రతిలో మాత్ర మీ శ్లోకములతరువాత నిట్లు కలదు:—

"వైశంపాయనః

తదాతు దృష్ట్వా చలతీం చ కీచకః
తత స్సమభ్యేత్య నరాధిపాత్మజామ్,
ఉవాచ కృష్ణా మభిసాంత్వయం స్తదా
మృగేంద్రకన్యా మివ జంబుకో వనే.

కీచకః

న త్వం పురా జాతుమయేహ దృష్టా
రాజ్ఞో విరాటస్య నివేశనే శుభా,
... ...
... ...
దాస స్తవాహం పృథుతామ్రలోచనే
వశానుగో వారణఖేలభామిని." మొ.

ఉత్తరదేశ పాఠమునను, కుంభఘోణ ముద్రితప్రతిలోను (ఈ విషయమున నిదియుత్తరదేశపాఠము ననుసరించినట్లున్నది)—

"సతు కామాగ్ని సంతప్తస్సుదేష్ణా మభిగమ్యతః,
ప్రహసన్నివ సేనానీ రిదం వచన మబ్రవీత్,
నేయం పురా జాతు మ యేహ దృష్టా
రాజ్ఞో విరాటస్య నివేశనే శుభా,
... ...
కా దేవరూపా హృదయంగమా శుభా"

అను శ్లోకముల తరువాత

"గత స్సుదేష్ణా మభిమన్త్ర్య కీచకః
తత స్సముత్థ్యాత్య నరాధిపాత్మజామ్,
ఉవాచ కృష్ణా మభిసాన్త్వయం స్తదా,
మృగేంద్రకన్యామివ జంబుకో వనే."

అను శ్లోకము కలదు. ఈ సందర్భమున తిక్కన రచనలో మొదట కీచకుఁడు సుదేష్ణకు మ్రొక్కఁజనువాఁడై యామెయొద్దకుం జని, ద్రౌపదినిగూర్చియడుగ నామె యీతని పలుకులను గీటునఁబుచ్చిన పిదప ద్రౌపది ననునయించినట్లుగా నుండుటచే నుత్తరదేశపాఠమునే యనుసరించినట్లున్నదని యిదివఱకె మఱియొకసందర్భమునఁ దెలుపఁబడియున్నది గదా. అట్లు కందర్పసర్పగోచరుండైన కీచకుండు, భావప్రపంచమును వీడి బాహ్యప్రపంచమునఁ బడి యక్కోమలి కలరూపు నిజసహోదరివలనం దెలియందలంచి, దానిదెసం దగిలినదృష్టి యెట్టకేనియుం దిగిచికొని, చని యద్దేవికిం బ్రణమిల్లినాఁడు. ఆమెయు భ్రాతృప్రేమ విశేషముగాఁ గలదియగుటచేతను, నింతకాలమునుండి

యీతఁ డూరలేక యిప్పుడే వచ్చినవాఁడగుటచేతను, నత్యాదరముతో "కాంచనపీఠము వెట్టఁగఁబంచి ప్రియముచూడ్కి ముసుఁగువడ" నాతనిని సంభావించినది.

ఆమె యిట్లీతనియెడఁ జూపిన ప్రేమయు, చనవునే ద్రౌపదివిష యమున నాతఁడు సంకోచింపక సంపూర్ణముగా నడుపుటకు మఱింత యవకాశము నిచ్చినవి. ఆచనవు నండగాఁజేసికొనినాఁడు గనుకనే మఱే మియు కుశలప్రశ్న చేయకయే, నాతఁడప్పుడుఁ బాంచాలింజూపి వేగ పడి యామె కులము చరిత్రమునడిగి, "దీనిపై నెయ్యముకల్మి యేకొలఁది నీమది కింతయు నాకు నెఱుంగఁజెప్పుమా" యని యాతురముతో నడిగినాఁడు. ఇచ్చట తిక్కన సంస్కృతమునందువలెఁ గీచకుఁడు ముందే బయలువడునట్లు చేయక మాటలలోనైనను గొంత నిగ్రహ మవలంబిం చునట్లు చేసినాఁడు.

"రూపేణ చోన్మాదయతీవ మాం భృశం—
దృఢంహి కామస్య కరోతి మాం వశే,
నచాన్య దత్రౌషధ మద్య మే మతం—
అహోను మే స్యాత్పరిచారికా శుభా."

అను మూలమునందలి వానిపల్కులను వదలివేసి, సుదేష్ణను మూలములో కన్న గడుసుదానిఁగాఁ జేయఁదలంచినవాఁడు గావున, నాతని ప్రసంగ ధోరణిని బట్టియు, నింతసేపటినుండియు ద్రౌపదిని తేరబారి చూచు చుండుటను బట్టియు, నయ్యంగన "యితఁ డనంగశరదళిత హృదయుఁ డయ్యెనకట, యీతని చిత్తవృత్తి మరలుప ననురూపంబగు నుపాయ మది యెయ్యదియో" యని తలంపసాగినదని తెలిపి, అపుడే యీమె ముందు సంగతి నాలోచింపఁ గడంగినట్లు సూచించినాఁడు. తిక్కన మొదటనే యీతఁడు దుర్విదగ్ధుఁడు, బలగర్వితుఁడు నని చెప్పియే

యున్నాఁడు. పట్టినపట్టు వదలువాఁడుకాఁడని యప్పకుఁ దెలియును. కావున దీనినుండి మరల్చునుపాయమేమా యని చింతింపసాగినది. తాత్కాలికముగా నొకయుపాయమును బన్నినది. అప్పటి కాతని మాటలు గిట్టనంబుచ్చి వినీవిననట్లు నటించి యొండు పలుకులు జరిపినదఁట. సుదేష్ణ నెంతగడుసరిగను, ప్రౌఢగను సూచించి నాఁడో తిక్కన గమనింపుఁడు. ఇట్లిప్పటికి సుదేష్ణ యెట్లో గడుసు దనముచేఁ దప్పించుకొన్నది. ఈతండును "సత్త్వహీనుండు" గావున,— మనోనిగ్రహము లేనివాఁడగుటచే, హృదయావేగము నరికట్టుటకుఁ దగిన బలములేని వాఁడగుటచేఁ, దనయప్ప యుద్దేశమేమో కనుఁగొనుటకైన నిరీక్షింపక, క్రమ్మఱ, ద్రౌపదియొద్దకే పరుగెత్తినాఁడు. అచ్చట 'నట్టాడుచు' నామెతోఁ బలికినాఁడఁట. ఈ 'అట్టాడుచు'ననుపద మా సందర్భమున నాతఁడు సంకోచభావముతో పలుకఁజూచుచు నాచుట్టు పట్ల తిరుగుచుండుటను ఎంతయో చక్కగా మన కనులయెదుటఁ బెట్టుచున్నది. ఇట్టి చిన్నిచిన్ని పదములను సమయానుకూలముగఁ బ్రయోగించుటచేతనే తిక్కనార్యుఁ డాయాపాత్రల స్వభావోన్మీలనమును, ఆయా కథావస్థల (situations in the story) దృశ్యత్వమును సాధించుచున్నాఁడు.

ద్రౌపదీకీచకుల సంభాషణక్రమమునఁ గూడ మూలములోని దానికిని, తెలుఁగునందలి దానికిని విశేషవ్యత్యాసము కలదు. అందలి యత్యుక్తులు, అనుతాపవాక్యములు "దాసస్తవాహం పృథుతామ్రలోచనే" యను దాసోహములు నిందేమియు లేవు. బండార్కరు పరిశోధనాలయమువా రాదరించినప్రతిలో కీచకుఁ డేమియు నత్యుక్తులకు దిగనేలేదు.

"ఇదంచ రూపం ప్రథమంచ తే వయః
నిరర్థకం కేవల మద్య భామిని"

అని రెండు పొడిమాటలను మాత్రమే చెప్పినట్లున్నది. తక్కిన యుత్తర దక్షిణదేశ ప్రతులలో ననేకశ్లోకములు చేర్పఁబడినవి. కాని తిక్కన రచనకును వానికి నెట్టిపోలికయుఁ గనఁబడదు.

కీచకుఁడట్లు ద్రౌపదియొద్దకే పోయి తనయప్పవలనఁ దెలిసికొనఁ దలఁచిన విషయమునుగూర్చియే ప్రశ్నించినాఁడు.

"ఇవ్వసుమతి నేపాలఁతుల
కివ్విధమునఁ జెలువు గలదె యెన్నంగను నీ
వెవ్వరి తనయవు నీపతి
యెవ్వఁడు పేరేమి చెప్పు మిందునిభాస్యా."

రూపాభిమాని గావున 'నామె చెలువమును' గూర్చియే ప్రశంసించి నాఁడు. నీపతి యెవ్వరు, నీవెవ్వరితనయ వని యడిగినాఁడు. మూలములో వలె

"మన్యే త్వాం దేవలోకాచ్చ చ్యుతాం తారాం యదృచ్ఛయా,
అభాషితాపి జ్వలసే కా త్వం సౌదామనీ యథా"

యని యత్యుక్తులకు నలంకారములకు దిగలేదు. మఱియు నామె తాను చెప్పుమాటలను వినుచున్నదా లేదా యను విషయమునే గమనింపక వరుసగా 15,20 శ్లోకములు చదువ మొదలుపెట్టలేదు. తిక్కనార్యుఁ డెప్పటికప్పుడు నాటకములోవలెనే యొకరు మాటలాడుచుండ వీరిమాటలు వినువారి మనోవృత్తుల నెట్లెట్లు మార్చుచున్నవో, వా రేమని తలంచుచుండిరో యను విషయమును వెంటనే కనఁబఱచుచుండును. కీచకుఁడు ప్రశ్నింపఁగా ద్రౌపది ప్రత్యుత్తర

మీయలేదు. కాని వినవేలేదా? కాదు. వినియు వినమిగా భావించి నిర్వికారయై యూరకున్నదఁట. ఆతఁ డడిగిన ప్రశ్నల కప్పటిస్థితిలో నామె కుత్తరమిచ్చుట కవకాశము లేదు. ఇంతేగాక యాతని వైఖరి నంతను గనిపెట్టినదిగావున, ధీరయగు నామె యుత్తరంబీయక యాతని మాటలను లక్ష్యపెట్టని దానివలె నిర్వికారయై యుండుటచేతనే యాతనిని జంకింపఁదలఁచినది. కాని యామె నిర్వికారయగుటచేతనే కీచకుని చాపల్యమును హెచ్చినది. కావున నా చపలుఁడు వెండియుఁ బలుకసాగెను. చపలుఁడను విశేషణ మీసందర్భమున నాతని కెంత సముచితంబై యున్నదో పరికింపుఁడు. ఆతనిపలుకులు, నాచాపల్యము నెంతచక్కఁగా సూచించుచు నామె సౌందర్యమునుగూడ వర్ణించునవై యున్నవో చూడుఁడు.—

"తెలిగన్నుఁగవ కాంతి సోలుపార నించక
గను విచ్చి చూచినఁ గాదె యబల
చెలువంపునెమ్మోము నెలమి సొం పినుమడి
గా నల్ల నవ్వినఁ గాదె యింతి
దంతమౌక్తికరుచి దలకొన ముఱుమాట
పలికినఁ గాదె యుత్పలదళాక్షి
యుల్లంబుసరసత చెల్లంబుగా లీలఁ
గైకొన్నఁ గాదె పంకరుహవదన
అనుచుఁ జూచుఁ జేరు నమ్ముగ్ధ పలుకులు
వినఁగఁగోరుఁ గేలు దనదుకేలఁ
గీలుకొలుపఁ దలఁచు గీచకాధముఁడు ని
జానురక్తిఁ దెలుప నప్పళించు.

ఈ సీసపద్యములోని మొదట నాలుగు పాదములలో పాంచాలి తానుపల్కిన పల్కులను వినమిగా భావించి నిర్వికారయైయుండుటను దెలిసికొనిన కీచకుఁడు, లేదా_తనను జూచి మోహమును జెందుటచే నర్ధాంగీకార మౌనమును వహించినదని భావించిన కీచకుఁడు-విలాసచేష్టల నేమైన చేయవలదేయని ప్రార్థించినట్లుగా నామెసౌందర్య వర్ణనము చేసినాఁడు. ఆభావగర్భితములగు విశేషణములు, ఆభావములయందలి సక్రమత ఆయాంతరంగిక భావములకును, బాహ్యకృత్యములకును గనపఱచిన సాందికయును ప్రత్యేకముగా గమనింపఁదగియున్నవి. నీవు అబలవైనచోఁ గన్నువిప్పిచూచిన చాలుఁగదా యని ప్రశ్నించి యామె చూచునేమో యని తా నామెవంక తేఱిపాఱఁజూచును. కొంచెము ప్రౌఢవైనచో నించుక చిఱునవ్వైన నవ్వరాదా యని కొంచెము దగ్గఱకుఁ జేరును. ధీరవైయైనచో మఱుమాట పలుకఁగూడదా యని ప్రశ్నించి పలుకునేమో యని వినఁగోరుట నభినయించును. ఇంకను సరసురాలవైనచో హృదయమునందలి యాసరసత్వమును బయలుపఱుచు శృంగారవిలాసముల నేమైనఁ జూపుచు నా కయిఁగొనరాదా యని పలికి యామె కేలు తనదు కేలఁ గీలుకొలుపఁదలఁచు. ఇంకను నామె యేమియు నుత్తరంబీయక పోవుటచే తానె సాహసించి నిజానురక్తిని వెళ్లఁబోసుకొననుబలాటపడుచున్నాఁడు. ఎవరు? సాహసింపఁదలఁచిన 'కీచకాధముఁడు'. ఎట్టియభిప్రాయగర్భితమగు విశేషణముచే నాతనిని పేర్కొన్నాఁడో తిక్కన! పరాంగనపైఁ దనమాసక్తి నెక్కొల్పుటయే గాక, కేలు దనకేలఁ గీలుకొలిపి, నిజానురక్తిఁ దెలుప సాహసించిన వాఁడు గనుకనె 'కీచకాధముఁడని' యాతనిని పేర్కొన్నాఁడు. నిజానురక్తిని దెలుపఁదలఁచినవాఁడయ్యును తమకము హెచ్చుటచేఁ గలిగిన యావేగమున నామె చలింపకుండుటలో నవ్యాంగన హృద్గతాభిప్రా

యమేమో యూహింప నెరవుగూలినవాఁడై, తాను చేయఁదలఁచిన పనినిగూడ చేయలేక, చెప్పఁదలఁచిన మాట చెప్పలేక, యొడలు కంపింప, నెన్నిరీతుల నారసిన నామె మనము పట్టువడకుండుటను, నామె యనాదరమునె చూపుచు నిర్వికారయయి యుండుటను గాంచి తుద కెట్లో

"చెలువ యింక నొక్కించుక సేపు నీవ
నాదరంబున నెప్పటియట్ల యున్న
మన్మథుఁడు సమయించిన మగుడ నన్నుఁ
బడయవచ్చునె యెన్ని యుపాయములను"

అని డొంకతిరుగుడుగా నెట్లో మొండిచేతిని బయలువెట్టినాఁడు. దీనిలోఁగూడ నాతని రూపాభిమానిత్వము, దుర్విదగ్ధత్వము కనఁబఱచినాఁడు.

ఇట్లు కీచకుఁడు తనయభిలాషను దేటపడం బలుకుటచే నింతసేపు నిర్వికారయై తనను గానట్లూరకుండిన ద్రౌపది కలుషించినది. ఈ పరిభవవికారం బామెకు దుర్వారంబే యైనది. కాని యావికారము పైకిఁదోఁపకుండఁ దన్నుం దాన యుపశమించుకొనినది. అంత నప్పటి స్థితినిగూర్చియుఁ, దానప్పుడు చేయఁదగిన కార్యమును గూర్చియు నాలోఁచించుకొనఁ దొడంగినది. కాని తొందరపడలేదు. ఎట్టి శాంతచిత్తత్వము — సంసిద్ధత్వము (preparedness); కష్టములయందు, పనిమీఱి వచ్చినపుడు తాను జేయవలసిన దానినిగూర్చి యాలోచన, ధైర్యస్థైర్యములు, నేర్పరితనము—ఎట్టిగుణములను తిక్కన యీ ద్రౌపదియందు సూచించినాఁడో చూడుఁడు. "వీఁడు దురభిమానియై యున్నవాఁడు. వేగిరపాటు వలనుగాదు; నేరుపుతోడన తప్పిం

చుకొనవలయు"నని తలంచినది. కీచకుఁడు రూపాభిమాని. "మన్మథుఁడు సమయించిన మగుడ నన్నుఁబడయవచ్చునె" యను నాతని దురభిమాన పూరితములగు వచనములకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా "నీరూపమునకుఁ దగి నట్లుగా నారూపము లేదు. నాజోలికి రాకు"మని చెప్పి వారింపఁజూచినది.

"నాయున్న భామఁ గలఁపవ
యీయొడ లీచీర యిట్టి యేసపుఁజందం
బోయన్న! మదనవికృతిం
జేయుననుట యెంతయును నిషిద్ధము గాదే."

'ఓయన్న' యని సంబోధించినది. నీవు నాఁడు పుట్టువులతోడఁ బుట్టి నావుగదా యని యసునయించినది. తన హీనరూపమును, వేసపుసం దమునే గాక, హీనవంశాభిజాతత్వమును, సతీత్వమును గూడఁ దెలిపి, 'యిట్టి నన్నడుగఁదగునే' యని తగవుతోఁ బ్రతిమాలుకొనినట్లు పలికినది. ఈసందర్భమున నాఁడుఁ బుట్టువులతోడ నీవునుబుట్టినావు అను తెనుఁగు నానుడి (బహుశః అనతిదూరమునను సుదేష్ణను జూపుచు) యెట్టి సమయమున నెంత యర్థవంతముగా, నెంత గుణవత్తరముగా (effective) తిక్కన ద్రౌపదిచేఁ బ్రయోగింపఁ జేసినాఁడో గమనింపుఁడు.

ఇట్లు ద్రౌపది తన యుద్దేశమును "వీడఁగఁబల్కి"నది. ఇంత నేపటి నుండియు ద్రౌపది మాటలాడకపోవుటచే 'నయ్యంగన యింగితం బూహింప వెరవుమాలి' "కామీస్వతాంపశ్యతి" యన్నట్లుగా నున్నాఁడు కీచకుఁడు. ఈమాట లతని సంశయమును విడఁగొట్టి కొంచెము మేల్కొల్పినవి. తనరూపమును జూచి ద్రౌపది తనను మోహింప కుండునా యనుసంశయ మిప్పటికి కొంచెము తగ్గినది. కావున "మన్మథుఁడు సమయించిన మగుడ నన్నుఁ బడయవచ్చునే" యన్నవాఁడు

గారవంపుఁ బలుకులలోనికి దిగి యామెసౌందర్యమును వర్ణించుచు నామె తనను గూర్చి చెప్పుకొనిన మాటలను ప్రత్యాఖ్యానము చేయవలయునని తలంచినాఁడు. ఆమె సౌందర్యమును వర్ణింప మొదలు పెట్టినాఁడు.

"నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనముఁ దెచ్చి
యచ్చునఁ బెట్టిన ట్లందమొంది
చక్రవాకంబుల చందంబు గొనివచ్చి
కుప్పలు చేసిన ట్లొప్పుమెఱసి
చందురు నునుగాంతి కందేర్చి కూర్చి బా
గునకుఁ దెచ్చినయట్లు కొమరుమిగిలి
యలికులంబుల కప్పు గలయంత్రయును బుచ్చి
నారువోసినభంగి నవకమెక్కి
యంఘ్రితలములు కుచములు నాననంబు
కచభరంబును నిట్లున్న రుచిరమూర్తి
యనుపమానభోగములకు నాస్పదంబు
గాదె యీత్రిప్పు లేటికి కమలవదన."

ఇక్కడ ద్రౌపదీసౌందర్యమును కీచకునిచే వర్ణింపఁజేసినరీతిని బట్టి తిక్కన ప్రబంధముల శృంగారవర్ణనపద్ధతికి దారితీసినవాఁడైనాఁడు. ఇక్కడ విశేషమేమనఁగా నిది రాగరసమగ్నుఁడైన కీచకుఁడు చేసినదిగాని తిక్కన స్వయముగాఁజేసినది కాదు. కీచకుఁడైనను ద్రౌపది తన యేపుచందంబు మదనవికృతిం జేయునా యని పలికిన దానికిఁ బ్రత్యుత్తరమునిచ్చు సందర్భమునఁ జెప్పినది. అట్టి స్థితిలో కీచకుఁడైనను నఖశిఖపర్యంతము నామె యవయవ వర్ణనకు దిగక, పైకి ప్రధానముగాఁ గనఁబడుచు నామె సౌందర్య

మూర్తిని స్ఫురింపజేయు నంగములనే వర్ణించినాఁడు. కీచకునికిని తిక్కనార్యునికి వలెనే యంగనా సౌందర్య వర్ణనవిషయమున 'నా రుచిరమూర్తి' యొక్క లావణ్య స్ఫురణమునందే దృష్టిగాని, ప్రత్యేకావయవములయం దంతవిశేషముగా లేదు. కీచకుఁడు తన రూపమందెగాక యితరులయొక్కయు సుందరరూపసామాన్యమం దభిమానము కలవాఁడనుట కీవర్ణనమునం దామె రుచిరమూర్తి నాతఁడు ప్రశంసించుటయే తార్కాణము. తిక్కన తాను మొదట వేసిన విశేషణములను సార్థకములుగాఁ జేయుటలో నెట్టి జాగరూకత వహించునో గమనింపుఁడు. ఇట్లామెరుచిరమూర్తిని వర్ణించి నేరుపుతో స్వాధీనముచేసికొనవలెనని ద్రౌపదియుక్తులకు సమాధానము చెప్పుచున్నాఁ డిక్కడ కీచకుఁడు. కాని సంస్కృతమునందువలె మహోపన్యాసము జేయలేదు.

"ఈ యొడ లీచీర యిట్టియేవపుచందంబని" పలికినదానికి బదులుగా నామెసౌందర్యమును వర్ణించి, నేరుపుతో తప్పించుకొనుటకుఁ బలికినదని గ్రహించినవాఁడువలెనే "యీ త్రిప్పులేటికి కమల వదన" యని బదులు చెప్పినాఁడు. "హీనవంశాభిజాతి"ను, "పతివ్రత నన్నడుగఁదగునే" యను నీరెండు విషయములకును రెండుత్తరము లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు. తిక్కన సంభాషణను యుక్తిప్రత్యుక్తిరూపముగా నడిపించునేగాని సబబు సంపర్కము లేకుండ మాట్లాడించఁడనుటకుఁగా నిది యింతగాఁ దెలుపఁబడుచున్నది.

"నీవు దుర్జాతి గామికి నీవ సాక్షి
పరసతీ సంగమున వచ్చు పాపమునకు
నోర్తుఁ గాని సైరింపఁగా నోపఁ బవ్చ
విలుతు తూపుల తాఁకున కలరుఁబోఁడి."

ఇంతకుఁ బూర్వము కేవలము తన యభిలాషను మాత్రము దెలిపినాఁడు. ఇప్పుడు మఱియొక మెట్టెక్కిన దీతని సంభాషణక్రమము. పాప చింతలేక యెట్టిసాహసమునకైన సిద్ధపడున ట్లగపడుచున్నాఁడు. నేర్పుతోఁ దప్పించుకొనుట కవకాశమిచ్చునట్లు కనఁబడలేదు. కావున నీమారు ద్రౌపదికి బాగుగఁ గోపము గదిరినది. వీఁడు నీచుఁడు గావున జంకించినగాని పోఁడని తలంచినది. ఆస్థితిలో కీచకుని జంకించుటకును, ద్రౌపదికి గదిరిన కోపమును వెలిపుచ్చుటకును తిక్కన యెట్టి గంభీర మగు శైలిని, దానికిఁదగిన వృత్తము నవలంబించినాఁడో చూడుఁడు. శార్దూలవృత్తమును వాడినాఁడు.

"దుర్వారోద్యమ బాహువిక్రమ రసాస్తోక ప్రతాపస్ఫుర
ద్గర్వాంధప్రతివీర నిర్మథన విద్యాపారగుల్, మత్పతుల్
గీర్వాణాకృతు లేవు రిప్పు నిను దోర్లీలన్ వెసం గిట్టి గం
ధర్వుల్ మానము ప్రాణముం గొనుట తథ్యం బెమ్మెయిన్ గీచకా!"

'కీచకా' యని సంబోధించినది. 'ఓయన్న' యనుసమయము దాటి నది గదా యిపుడు. అత్యంతగంభీరము, భయంకరమునగు 'దుర్వా రోద్యమేత్యాద్యతి దీర్ఘసమాసముతో పాటు మత్పతుల్, గీర్వాణా కృతుల్, గంధర్వుల్, అను నీహలంతపదములన్నియు నెదుటి వానిని జంకించి యదల్చివేయుటకుఁ దగినవియై యున్నవి. అవసరము కలిగినఁ గాని, తిక్కన ప్రౌఢసంస్కృత దీర్ఘసమాసములను వాడఁడు. ఈసం దర్భమున నీపద్యమును ద్రౌపదిచేఁ బలికించి దాని కంఠమును గంభీరం బగు నామెస్వభావమును వెల్లడిచేసినాఁడు. మఱియు నామె చెప్ప దలఁచిన విషయము నంత నొక్కపద్యముననే యిమిడ్చినాఁడు. ఆసం గ్రహ నైపుణ్యము (brevity of expression) బరికింపుఁడు. ఇట్టి సమాసములనే కాక యీశార్దూలవృత్తము సైతము తిక్కన చాల అరు

దుగనే వ్రాసినట్లున్నాఁడు. తిక్కన కవిత యందాయావృత్తముల వాడుకను గూర్చి ప్రత్యేకముగాఁ బరిశీలింపవలసియున్నది. ఏయేసందర్భములందే యే వృత్తములను వాడి రసము నెట్లు పోషింపవలయునో తిక్కనకు బాగుగాఁ దెలియును. ఉదాత్తత, గాంభీర్యము, మొదలగు గుణములు కావలసినచోట నీశార్దూలవృత్తము నీతఁడు ప్రయోగించుచున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

సంస్కృత మూలమున ద్రౌపది పలికిన పలుకులకును, దిక్కన రచనకును విశేషభేదము కలదు. అక్కడ ద్రౌపది ధర్మాధర్మవిచారణతోఁ గూడిన యొక ధర్మోపన్యాస మిచ్చినది.

“ స్వేషు దారేషు మేధావీ కురుతే యత్నముత్తరమ్;
స్వదారనిరతో హ్యేవ నరో భద్రాణి పశ్యతి.
స్వదారేషు రతిర్ధర్మో మృతస్యాపి నసంశయః;
అధర్మ మయశశ్చాపి ప్రాప్నుయాశ్చ మహద్భయమ్.

ఇట్లుచెప్పుచుఁ బోయి

“ కామవేగోద్ధతాంగేన గంధర్వాః పతయో మమ;
తే త్వాం నిహన్యుః కుపితా స్సానుబంధ మనుర్షిణః
దుర్లభా మభిమన్వానో మాం వీరై రభిరక్షితామ్;
పతిష్య స్యవశేస్తూగ్రం పక్వం తాళఫలం యథా.

“గంధర్వాఃపతయోమమ- తేత్వాంనిహన్యుః” అను దానికిగాను తిక్కనార్యుఁ డీ దుర్వారోద్యమేత్యాది పద్యమును రచించినాఁడు. ఈ సందర్భమున సామాన్యముగా పురాణాదులయందుఁ గాననగు నుపమాద్యలంకారములతోఁ గూడిన పద్యము లనేకములు దక్షిణదేశోత్తర దేశపాఠములలోఁ గలవు.

"త్వం కాలపాశం ప్రవిముచ్యకంఠే
ప్రవేష్టు మిచ్ఛ న్నధము ప్రవేశమ్;
హుతాశనం ప్రజ్వలితం మహావనే
నిదాఘమధ్యాహ్న ఇవాతురస్స్వయమ్.
"త్వం తారకాణా మధిపం యథాశిశుః;
తథాహి మాం ప్రార్థయసే సుదుర్లభామ్"

కాని తిక్కనార్యుఁడు వీనిజోలికిఁ బోలేదు. ప్రాచీనమూలపాఠమని బం. పరి. వారు గ్రహించినపాఠములో ద్రౌపది సంభాషణమంతయు 9 శ్లోకములలో మాత్రమే మిగుల సంగ్రహముగా నున్నది. తుదిశ్లోకము లలంకార సహితములైనవియు కొన్ని గలవు. తిక్కనార్యుఁ డీపాఠమునే యాదరించినాఁడనుకొన్నను, అంవలి

"త్వంకాలరాత్రీ మివ కశ్చి దాతురః
బలా దివ ప్రార్థయ సేఽద్య కీచక!
కిమాతరం క్లేశయతో యథా శిశుః
చన్ద్రం జిఘృక్షున్నివ మాం జిఘృక్షసి."

ఇత్యాది శ్లోకములలోని యుపమానముల నేమియు గ్రహింపనేలేదు. అలంకారముల నాదరించుట కేవల స్వాభావిక రచనాశీలుఁడగు (realistic style) తిక్కనార్యున కిష్టమే లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. అందు ముఖ్యముగా సంభాషణసందర్భమున వాదప్రతివాద యుక్తిప్రత్యుక్తి కల్పనారీతినే (argumentative style) యవలంబించును గాని అలంకారభూయిష్ఠ మగు భాషతో నాయాపాత్రలచే మాట్లాడింప యత్నింపఁడు. మూలములో కవితా సౌందర్యమును బెంపొందించునుద్దేశముతో గొన్నిటిని, భారతము పంచమ

వేదంబై ధర్మబోధకగ్రంథముగాఁ దలంపఁబడుటచే, ధర్మబోధకములగు శ్లోకములను గొన్నిటిని, సమయము దొరకినపుడెల్ల నాయాపాత్రలచేఁ బలికించుచుండుట నాచారమైన ట్లున్నది. అట్లే యిచ్చట ద్రౌపదిచే పరదారాభిమర్శనము పాపమని బోధించు నొకయుపన్యాసమిప్పించినారు. కాని తిక్కనార్యుఁ డీభారతమును కేవలధర్మబోధకంబగు గ్రంథముగఁజేయుట కెప్పుడును బ్రయత్నింపలేదు. సందర్భానుకూలముగా నీతిబోధ యావశ్యకమైనపుడు, ధౌమ్యాదుల నీతిబోధనలవలె చక్కగా రచియించునేకాని సమయము దొరకినపుడెల్ల ధర్మబోధముఁ గడంగఁడు. ఆతనిదృష్టి యెల్లపుడును రసపోషణమందును, ఔచిత్యముతోఁగూడిన శీలభావపోషణమునందును, ఆయాపాత్రల మానసిక వృత్తి వివరణమునందును, కథాప్రవృత్తికి స్వాభావికత్వగుణ సంపాదనమునందును (make the movement of the story realistic) కావ్యకళా సౌందర్యమునందునే, నిశితవ్యగ్రంబై (keen) యొప్పుచుండును కావుననే యాతఁడు మూలములోని యలంకారముల జోలికిపోనే లేదు.

అట్లు ద్రౌపది పరుషవాక్యములతో కీచకుని జంకించి యానలకుఁ బంపివేయవలయునని తలఁచి యతిభీకరంబుగఁ దన పతుల ప్రతాపమును వర్ణించినది. కాని సింహబలుఁడు కేవలము రూపాభిమానియే గాఁడు. స్వబల గర్వితుఁడు గూడనై యున్నాఁడు. తిక్కన ముందుగనే యాతని స్వభావగుణములను సూచించి, యాగుణముల నీతని సంభాషణమునను, చర్యలలోను గనుపఱుపకుండునా! సంస్కృతమూలములోనీ సంభాషణక్రమమే లేదు. మూలములో నొక్కసారియే తన యభిలాషను దెలుపుచు నొకగొప్ప కామోపన్యాసమును జేసినాఁడు.

దానికిఁదగిన ధర్మోపన్యాసమును ద్రౌపది చేసినది. అంత

"ప్రత్యాఖ్యాతశ్చ పాంచాల్యా కీచకః కామమోహితః,
ప్రవిశ్య రాజభవనం భగిన్యా అగ్రతస్థితః."

ప్రత్యాఖ్యాతుఁడై అక్క యొద్దకుఁ బోయినాఁడు. ఇదియే మొదటి సారి పోవుట. ఈయుపన్యాస భాగమునంతను తిక్కన నాటక భాగముగ మార్చి వీరిసంభాషణ నెంతరమ్యముగ నడిపించినాఁడో గమనింపుఁడు. ద్రౌపది జంకించినను బలగర్వితుఁడగు కీచకుఁడు జంకువాఁడు కాఁడు.

"అనుఁడు నతఁ డిట్టులనియె నా యలఘుబాహు
బలముఁ జెనయంగ భవదీయ పతుల కారు
మూఁడులోకంబులందు నెవ్వాఁడు లేమి
నిక్కువంబింత సమ్మమ నీరజాక్షి

ద్రౌపదియొక్క ఈయభిప్రాయముకూడ గీచకునియొద్ద పనికిరా లేదు; కావున నిఁక సహింపలేని స్థితి వచ్చినది. ద్రౌపదికి ఇది నాల్గవస్థితి— మొదట నిర్వికార; పిదప కలుషించియు నుపశమించుకొనిన నేర్పరి; పిదప కుపితయై జంకింపఁదలఁచినది. చివరకు 'సైరణదక్కి' ధిక్కరించుచు రావణాదుల సాదృశ్యమును జూపి యందనిమ్రాఁకుల పండ్లు గోయఁదలఁచుట హితవుగాదని తూలనాడి పొమ్మన్నది. "వివేకవిహీనా"యని సంబోధించినది. ఇది యెంత సాభిప్రాయ సంబోధనమో గమనింపుఁడు. వివేకవిహీనుఁడు గనుకనే తాత్కాలిక ప్రియమును బడయఁ గోరి యందనిమ్రాకుల పండ్లుగోయఁదలఁచి హితవును—ఆత్యంతికసుఖమును గలుగఁజేయు మాటలను జెవినిబెట్టకున్నాఁడు. ఈసంబోధనలలోఁ గూడ తిక్కనార్యుఁ డెట్లు సంభాషణక్రమమునకుఁ దగిన యౌచిత్య

మును బాటించినాఁడో చూడుఁడు. మొదట మాటలాడనేలేదు తరువాత 'ఓయన్న' యని యనునయించినది. పిదప 'కీచకా' యని యని జంకించెనది. చివరకు 'వివేకవిహీనా' యని ధిక్కరించి తిట్టినది.

ఇటుధిక్కరించిన యింతి "పలుకులయందలి యర్థమును గాన నేరక" నెవ్వగ మనమునఁ బిరిగొన, జిన్నఁబోయిన మొగముతో నాసింహబలుఁడు తన యప్పకడకు మగుడ జనియెను. మూలములో "భగిన్యా అగ్రతస్థితః" అని మాత్రముండగా 'మగుడ' యని తిక్కన యెంతయు జాగరూకతతో రచించినాఁడు.

"సతు మూర్ధ్న్యంజలిం కృత్వా భగిన్యాశ్చరణా వుభే;
సమ్మోహాభిహత స్తూర్ణం వాతోద్ధూత ఇవార్ణవః
సప్రోవాచ సు దుఃఖార్తో భగినం నిశ్వసన్ ముహుః."

మూలములో కీచకుఁడు సుదేష్ణ కిప్పుడే మ్రొక్కినట్లున్నది. ఈపాదముల మీఁదఁబడి మ్రొక్కుటను తిక్కన వెనుకకుఁ బెట్టినాఁడు. ఈమధ్య వీరిద్దఱికిని గలసంభాషణము నతిరమ్యముగ బెంచినాఁడు. సుదేష్ణశీలమును మూలమునందు కంటె కొంతమార్చి విచిత్రముగఁ బోషించినాఁడు. ఆమె తుదకుఁ దమ్మునికిఁ దోడ్పడ నిశ్చయించికొని యకృత్యంబున కొడఁబడుటకుఁబూర్వ మామె వానినివారించుటకై చేసినయత్నములను వివరించి కథనంతను గ్రమపద్ధతిని నడుపుకొనుచువచ్చి తుద కొకయుచ్చస్థానము నెక్కించి (he gradually worked up the story to a climax) యప్పుడు కీచకుఁడు సుదేష్ణపాదములపైఁ బడినట్లు తెలిపినాఁడు.

కీచకుఁడు మదనాగ్ని జ్వాలలు దనుకఁగ నిట్టూర్పు గాడ్పు దందడి నిగుడ నా సుదేష్ణయొద్దకుఁ బోయినను, నింతకుఁ బూర్వ మాతఁడు ద్రౌప

దీనిగూర్చి యడిగినపుడే యీతని సంగతి గ్రహించి యీతని చిత్తవృత్తి మరలుప ననురూపంబగు నుపాయముఁ గానలేనిదగుటచే, నిప్పుడు నేమియు మార్గముదోఁపకుండుటచేఁ గాఁబోలు తననుగానట్లూరుకొనినది. కాని యూరార్పదొరకొనలేదు. పైగా తప్పించుకొన దలఁచిన దానివలె నావలకుఁబోయినదట. మూలములోవలె "సప్రోవాచసుదుఃఖార్తా" అని కీచకుఁడు వెళ్ళినతోడనే యామెకు నమస్కరించి తన సంగతి చెప్పుకొనుట కవకాశ మిచ్చుట కలుగలేదు. సుదేష్ణ విషయమునఁ గొంతయభినయము సూచించినాఁడు తిక్కన. ఇదియు నిచ్చటి యామెశీలమునకుఁ దగియేయున్నది. తమ్మునియెడల మిగుల సోదర ప్రేమ కలదేయైనను తానీవిషయమున జోక్యముకలుగఁజేసికొనకుండ తప్పించుకొనఁ జూచుటవలననే యీమె గడుసుదనము ప్రౌఢత్వమును వెల్లడియగుచున్నవి. కాని కీచకుఁ డేమిచేయఁగలఁడు. ఆమెవెంటఁ బడినాఁడు. ఇప్పుడా ద్రౌపది యామెయొద్ద లేదన్న సంగతి తెలిసియు "ఏనప్పుడు నీకుంజూపి యన్వయనామధేయంబు లడిగిన యప్పొలఁతివలనం జిక్కి చిత్తం బుత్తలపడుచున్నది. యటమీఁద నీవ యెఱుంగుదు. అయ్యింతి యింతసేపు నీచేరువనుండి యిప్పు డెటమెలఁగె" నని యేమియు నెఱుఁగనట్లు—తానామెచే ప్రత్యాఖ్యాతుఁడగుటను గోపనము చేసి—యామెనడిగినాఁడు. మూలములో నీగుప్తభాషణం బేమియు లేదు.

" యథాసుదేష్ణ సైరంధ్ర్యా సంగచ్ఛేయం సకామయా;
తథా శీఘ్రం కురుష్వాద్య మహాన్ ప్రాణాన్ ప్రయాసిషమ్.
యదీయ మనవద్యాంగి న మామద్యాధికాంక్షతే;
చేతసాభిప్రసన్నేన గతోఽస్మి యమసాదనమ్.
తమువాచ పరిష్వజ్య సుదేష్ణా భ్రాతరం ప్రియమ్;
భ్రాతుర్జీవితరక్షార్థం సమాశ్వాస్యాసితేక్షణా. "

అప్పుడు సుదేష్ణ వెంటనే (బందార్కర్ పరి
రించిన మూలపాఠములో) యిట్లు బదులుప

"స్వమర్థ మభిసంధాయ తస్యార్థ మభిచి
ఉద్వేగంచైవ కృష్ణాయాః సుదేష్ణా సూ
పర్వరీణం సముద్దిశ్య సురామన్నంచ కా
తత్రైనాం ప్రేషయిష్యామి సురాహారీం

ఇక్కడ సుదేష్ణ కీచకునికిఁ దోడ్పడుటలోఁగల
రెండుముక్కలలో తెలుపఁబడి యున్నది.
తమ్ముని జీవితమును రక్షించుట-ముఖ్యమైనది
అనఁగా తనభర్త యీమెను మోహించునేమో
చుకొనుట రెండవది. కృష్ణయొక్క యుద్వే
తించినదట. ఏలనో?

తెలుఁగులోఁగూడ భ్రాతృజీవితరక్షణ
తిక్కనయు సూచించినాడు. దానికిఁ దగి
దికమును పెంచి యీమె యా తఁడు త
యము చేయుటకుఁ దగినదే యనిపించుటకు
న్నాఁడు. ఇఁక దక్షిణదేశప్రతుల పాఠముఁ
ష్ణశీలమును తిక్కన పోషించినట్లుగా లేదు.
తవఅకుఁ గాపాడి సమర్థించుటకై ప్రయత్నము
న్నది. తమ్మునికార్యమున చివరకు విధిలేక
నామె ద్రౌపది కపకారము చేయఁదలఁచుకొ
నితో వాదించినట్లు సూచింపఁబడినది. ఈవాద

లోనే, తిక్కన సుదేష్ణకును, దక్షిణదేశప్రతులలోని సుదేష్ణకును స్వభావములోఁగల తారతమ్యము వ్యక్తమగుచున్నది. తిక్కన యీయామెను కీచకునికిఁదగిన యప్పగాఁ జేసినాఁడు. దక్షిణదేశప్రతులలో నట్లులేకుండుటచే తిక్కన యుత్తరదేశప్రతులను బట్టి ప్రాచీనపాఠముగాఁ గనఁబడుచున్న మూలమును బట్టియే రచించి సందర్భానుకూలముగాఁ దన కల్పనాచాతుర్యమును వెలయించినాఁడని యూహింపఁ దగియున్నది. దక్షిణదేశ ప్రతులలో కీచకునికి ప్రత్యుత్తరముగా సుదేష్ణ యేమనునో చూడుఁడు:

"శరణాగతేయం సుశ్రోణీ మయా దత్తాభయాచ సా;
శుభాచారా చ భద్రం తే నైనాం వక్తుమిహోత్సహే.
నైవాచ శక్యా హ్యన్యేన స్ప్రిష్టుం దుష్టేన చేతసా;
గంధర్వాః కిలపంచైనాం రక్షంతిచ మహాబలాః."

ఆమె శుభాచార; ఆమెకు నే నభయమిచ్చితిని గావున నేనామెతో నేమియు చెప్పనన్నది. చెప్పక యీయామె నేమైన కాపాడఁగలిగెనా? లేదు. తిక్కనయొక్క సుదేష్ణ మాయలాడి, గడుసరి, జంత. లోపల నొకవిధముగానుండి పైకి వేఱువిధమునఁ గనఁబడుచుండును. ఇప్పుడు ప్రత్యాఖ్యాతుఁడై తనయొద్దకువచ్చిన తమ్ముని వేగిరపాటు చూచి పైకేమియుననక, యాతనిస్థితిగతులన్నియు గమనించుచునే యుండెఁగావున శిరఃకంపంబు చేసినిజాంతర్గతంబున నిట్లు తలంచెను.

"రాగరసమగ్నుఁడయ్యె సైరంధ్రిఁజూచి
యకట వీనికి నేమి యపాయ మగునొ
వలదు తగదన్న నుడిగెడువాఁడు గాఁడు
మాయదైవము యేనేమి సేయుదాన"

అని చింతించి వీనికిఁదగిన తెఱంగున వారించిచూచెదగాక యని యూహించినది. శిరఃకంపంబుజేసి నిజాంతర్గతంబున అని సమ యానుకూలములు (apt), స్వాభావికములు, భావవ్యక్తి ప్రదర్శకములునగు తిక్కనార్యుని యభినయ సూచనలను (realistic and psychological touches) పరికింపుఁడు. సుదేష్ణ మనోవృత్తు లెట్లు ప్రసరించుచున్నవో గమనింపుఁడు. దక్షిణదేశపాఠములో వలె 'పాపము ద్రౌపది శరణాగత శుభాచార, నేనామెకభయమిచ్చినాను, ఆమెకు చిక్కులు కలుగకుండ నీతని నెట్లువారింతుననికా దీమె యోచించినది. ద్రౌపదిని జూచి రాగరసమగ్నుఁడయ్యెనే. ఆమెను గంధర్వులు రక్షింతురని చెప్పినది. వీఁడు వలదన్న నుడిగెడు వాఁడు కాఁడు–దుర్విదగ్ధుఁడు" కావున తనతమ్మునకెట్టి యపాయము గలుగునోగదా యని చింతించుచున్నదే కాని, ద్రౌపదిని గూర్చి యీమె కేమియుఁ జింతయే లేదు. "మాయదైవము నేనేమిచేయుదాన" అని తిక్కన విసిరిన తెలుఁగుపలుకుబడి యెంత సమయానుకూలముగ స్వాభావికముగ నున్నది! ఐనను "వానికిఁదగిన తెఱంగున" వారించి చూచెదను గాక యని తలంచినది. దక్షిణదేశపాఠములో వారించినరీతిని వారింపలేదు. తిక్కన యీమెను ఔచిత్తౌన్నత్యము కలదానినిగాఁ జేయఁదలంపలేదు. ఒకవిధమగు నైచ్యగుణము నాపాదింపఁ దలఁచినాఁడు. కావున కీచకుని స్థితికిఁదగినట్లుగనే వారింపఁ జూచినది. తమ్మునికిఁదగిన యప్పయే యని చెప్పవలసియున్నది. ఆ తగినరీతి యెట్లో చూడుఁడు:

" లలితంబులగు మట్టియల చప్పు డింపార
నంచకైవడి నడ నల్లవచ్చి
యొడమేని నెత్తావి సుడియంగఁ బయ్యెద
పగము దూలించి పై మగుడఁ దిగిచి

సోలెడు నెలదీఁగ లీలఁ గ్రాలుచు వింత
    చెలువంబుఁ దలకొనఁ జేరి నిలిచి
తెలిగన్నుఁగవకు నెచ్చెలియైన లేఁతన
    వ్వొలయంగ సరసంపుఁ బలుకు పలికి
మెఱయు రాగంపుఁజెయ్వుల మెయికొనంగ
నెడకు సొగయించు మాటల నెలమిమిగుల
నిన్ను ననురక్తిఁ గొలుచు నన్నెలఁత లుండ
నీరసాకార సైరంధ్రిఁ గోరఁదగునె.

ఎచ్చటను బరుషాక్షరములులేక మెత్తని యచ్చఁ దెనుఁగుపదముల మృదులంబగు కూర్పుచే నమర్చి భావానుగుణంబగు ధ్వని కలుగునట్లుచేసి, తమ్ముని స్థితికిఁదగునట్లుగా—మదనోద్రిక్త మనస్కుఁడగు తమ్ముని మనసున కెక్కునట్లుగా—జెప్పుటలో సుదేష్ణాచాతుర్యమునేగాక యప్రతిమానంబగు తన కవితాచాతుర్యమును గూడ తిక్కనార్యుఁడు వెల్లడించినాఁడు. పోలికచే (by comparison or contrast) సైరంధ్రియొక్క నీరసాకారమును స్ఫురింపఁజేయుటకే సుదేష్ణయాతనిననురక్తిం గొలుచు నెలఁతలరాగంపుఁజెయ్వులను సొగయించుమాటలను వర్ణించి చెప్పినది. నిజమేకాని కులీనయగుస్త్రీ, యుదాత్తచిత్తయగువనిత తమ్మునితో నిట్లు పలుకుననుట మాత్రము సంభావ్యముగాఁ గనఁబడదు. కావుననే యీనెలఁతల శృంగారవర్ణన, ఇకముందు చేయఁబోవు జారపొందునుగూర్చిన వర్ణననీమెచేఁజేయించిన తిక్కనార్యుఁడిట్టి సూచనలచేతనే (indirect touches) సుదేష్ణ యంత యుదాత్తచిత్త, యున్నతస్వభావ కాదని సూచించుచున్నవాఁడువలె నున్నాఁడు. ఆమెశీలమునకు నైచ్యము నాపాదింపఁ దలఁచియే యిట్లు చేయుచున్నాఁడు.

ఇప్పటి స్థితిలో కీచకుని కీమాట లేమియు రుచింపలేదు. అప్పలుకుల దెస ననాదరంబుసేయుచు 'నీరసాకారయని యామె చెప్పినదానిని ప్రత్యాఖ్యానము చేయుటకుఁగా ద్రౌపదిసౌందర్యమును వర్ణింప మొదలు పెట్టినాఁడు. ద్రౌపది సౌందర్యవర్ణనమున కెట్టి సందర్భమును కల్పించి కొనినాఁడో తిక్కన గమనింపుఁడు. అంతేకాని సమయము దొరకినదిగ దాయని గంటలకొలఁది యవయవవర్ణనను సాగింపఁజేసినవాఁడు కాఁడు తిక్కన. ఆవర్ణనలో నైనను తిక్కనవర్ణనకును, ప్రబంధవర్ణనలకును గల తారతమ్యము కనఁబడుచునే యుండును. ఇది మదనాగ్నిజ్వాలల వేగు చున్న కీచకునిచేఁ జేయించిన వర్ణన. అయిన నెంతయుదాత్తగుణశోభి తంబై యున్నది. మన్మథోద్రేకముకలవాఁడు చేసిన స్త్రీవర్ణనయైనను, ఎచ్చటనైన నీచభావసూచనలకైన (indications of low sensuality) నవకాశమిచ్చినాఁడా! సౌందర్య వర్ణనమునకుఁగా నీతఁడు గ్రహించిన రీతియే (aspect of beauty) వేఱు. ఆసౌందర్య స్వరూప నిరూపణపద్ధతియే క్రొత్తదిగా నుండును. రూపాభిమానిగదా కీచకుఁడు—ఇఁక నాతని పలుకులనే గమనింతము

"నాకొలువు వార కార
న్నాకేశం గొలుచు నంగనలలో నైనన్
లేకునికి నాకుఁ దెల్లం
బాకొమ్మకు నీదు పోల్ప నయ్యెడు సుదతుల్"

"గండుమీలకుఁ బుట్టి కామబాణములలోఁ
గలసి యాడెడునట్టి కన్నుఁగవయు
బిసకాండముల శిక్షఁబెరిఁగి లేఁదీఁగల
మెచ్చకయున్నట్టి మృదుకరములు

చిగురులతో సంధిసేసి యంబుజముల
　　　　పైనెత్తి చనునట్టి పదతలములు
గలకంఠముల చేతఁ గఱచిన విద్యవీ
　　　　ణలకిచ్చునట్టి తిన్ననియెలుంగు
నత్తెఱంగున రేఖయు నవ్విధంబు
గరువపందంబు నమ్మెయి కలికితనము
నట్టిచెన్నును సైరంధ్రి యందెగాక
కలవె యొరులకు నెఱుఁగక పలికి తబల!

ఆమెకన్నుఁగవ, కరములు, పదతలములు, ఎలుంగు వీనినిమాత్రమే గ్రహించి యామెయాకారమును సౌందర్య స్వరూపమునే వర్ణించినాఁడు. సౌందర్య వర్ణనములో నెలుంగును దాని మాధుర్యమును వర్ణించిన యాంధ్రకవులు చాల తక్కువగా నున్నట్లు కనఁబడును. ఆ సౌందర్య మూర్తియొక్కయు, రేఖ, గరువపందము, కలికితనము, చెన్నుమాత్రమే, యెంచి ప్రశంసించినాఁడు. ఈరీతి వర్ణనయునపు రూపమే. ఆమె సౌందర్యము నాతఁడు భావనాదృష్టితోఁ జూచి, యామె మూర్తియొక్క లావణ్యతేజమును గని యానందించుచున్నట్లు కనఁబడునేగాని, బాహ్య చర్మ చక్షువులతోఁ జూచి వర్ణించుచున్న వాఁడు వలెఁ గానరాఁడు. మఱియు నా యా పదప్రయోగము నందలి యౌచిత్యమును, దానివలనధ్వనించు భావగరిమను బరికింపుఁడు. కన్నుఁగవ కామబాణములతోఁ గలసియాడునఁట. పదతలములు పైనెత్తి చనునఁట, ఎలుంగు వీణియలకు విద్యనిచ్చునఁట. ఇంతేకాక ద్రౌపది యొక్క సౌందర్యస్వరూపముయొక్క భిన్నచ్ఛాయల నెట్లు కనఁబరచినాఁడో! మొదట నామెరేఖ (general features) అవయవ స్ఫూర్తి ముఖలక్షణముల నెన్నినాఁడు. పిదప గరువతనము (dignified

bearing) పిదప కలికితనము (prettiness), చెన్ను (shining beauty) తిక్కనద్రౌపదిలో నిది యొక విశేషమైన ముఖ్యలక్షణము. దీనిని కీచకునిచేతను గూడ గుర్తింపఁజేసినాఁడు. ఈ సౌందర్య భావచ్ఛాయలను కీచకునిచే గమనింపఁజేయుటచేతనే వాని దుర్విదగ్ధతను సార్థకపఱచుచున్నవాఁడువలె నున్నాఁడు. వీని లక్షణములను గుర్తించుటలో వీనికి మంచి వైదగ్ధ్యమే కలదుగాని యది దుర్వినియోగము చేయఁబడినది. వీనిని కనుఁగొన లేకపోయినదని తలంచినాఁడు గనుకనే సుదేష్ణను 'అబల' యని కీచకుఁడు సంబోధించినాడు. "కావున నా యెలనాఁగ నేమి యుపాయంబుననైన నన్నుం జేర్పవైతేని కందర్ప దర్పంబున నలందురి యందుదు నన్నాఁడు. కాని 'ప్రాణానహాస్యేషం' "గతోఽస్మియమసాదనం" అని మూలములోని యత్యుక్తులను తిక్కన యీతనిచేఁ బలికింప లేదు. అప్పుడు సుదేష్ణ యవలంబించిన యుక్తిమార్గమేమియు నుపయోగకారి కాకుండుటచే, నిఁక నీతిమార్గము నవలంబించి ధర్మబోధ చేయఁగడంగినది. పరసతీసంగమమునఁ గల దోషములను జూపి వారింపఁ దలఁచినది. ధర్మమార్గమునఁ జెప్పఁబడెడి దోషముల కాతఁడు లక్ష్యము చేయఁడేమోయని, దీనివలన నాతఁడు బడయఁదలఁచిన సౌఖ్యము సౌఖ్యముకాదని రెండవయుక్తిగాఁ జెప్పినది. సుదేష్ణశీలమునకుఁ గొంత నైచ్యము నాపాదింపఁ దలఁచియే తిక్కన యీమెచే జారపొందును గూర్చి యట్లు పలికించెఁగాని కులాంగన సహజంబగు సంకోచమును సిగ్గును (modesty) వీడి తమ్మునితోనైన నిట్లు పలుకునాయని సందేహము కలుగకమానదు.

అన్నిటికంటె ముఖ్యమగు యుక్తి–ముఖ్యముగా సుదేష్ణ మనమున భయముగొల్పిఁ బాధించుచున్న కారణము–మఱియొకటి కలదు.

అది ద్రౌపది బలవిక్రమసంపన్నులగు గంధర్వులను పతులను గలిగి యుండుట.

"వారల దలంచిన నాచిత్తము, దలంకెడు నదియేల
నీకుం దమ్ముండ చెప్పుమా"

అని యింత సేపటినుండియుం జెప్పిన యుక్తుల (arguments) వలనం దేలిన ప్రధానోద్దేశమును (central idea) క్రోడీకరించి (sum up) ఫలితార్థమును దేల్చి యనునయ పూర్వకముగా బ్రతిమాలుకొనినది. ఈ యుక్తికల్పనము సంభాషణాక్రమము నంతయు తిక్కనదే. చిట్టచివరకు బాగుగనచ్చెడి చక్కని లోకోక్తివంటి వాక్యముతో బ్రతిమాలుచు వానిమనస్సును మరల్పయత్నించినది.

"కాని తెరువునం బోయినం గలుగునయ్యా
బ్రదుకు, చవి యెంతయైన నపథ్యములకు
వేడ్క చేయుదురయ్యా వివేకు లెవ్వి
ధమున నాబుద్ధి వినవయ్యా తమక ముడిగి.

ఇక్కడంగూడ నీతని బ్రతుకు కెట్టిభంగము కలుగునో యనియె యీమె భయము. కాని యీమాటలు వానికి సహింపరానివైనవి. తక్కిన యుక్తులకన్నిటికిని బదులు చెప్పుటకు వీలులేకపోవుట చేతను, దాను బలగర్వితుండగుటచేతను దన కనువైన గంధర్వులను గూర్చిన విషయమును మాత్రము గ్రహించి, వారివలన నామెకుం గలిగిన భీతిని బాప యత్నించినాండు. ఇప్పు డాతనివైఖరిని తిక్కన "యిట్లనివల్కె సుదేష్ణతోడ నతం డుద్ధతుండై" యని యెంతచక్కంగా వర్ణించినాండో చూడుండు. ఈ యౌద్ధత్య మీతని ప్రతివాక్యమునను నిండి వెల్లివిరియుచున్నది.

"వనితా! యే నొక పల్కు పల్కెదఁ జతుర్వారాశిమధ్యంబునన్
ఘనబాహాబల మొప్ప నన్ను నెదురంగా నొక్కఁడుం లేమి యె
వ్వనికిం దెల్లముగాదె దానిమగలం వజ్రాహతింగూలు శై
లనికాయంబన మద్భుజాసమదలీలన్ గీటడంగించెదన్."

ఈపద్యప్రారంభమున 'వనితా' యని యప్పనుగూర్చి చేసిన సంబోధనమునందే యీతని యౌద్ధత్యము వ్యక్త మగుచున్నది. తక్కిన పద్యమున నాతని బలగర్వమును స్పష్టమగుచున్నది. కీచకునియొద్ద యుదాత్తతతోఁ గూడిన గాంభీర్యము లేకపోవుటచేఁ గాబోలు నీసందర్భమున తిక్కన శార్దూలవృత్తమును ప్రయోగింపలేదు. ఇఁక తరువాతిపద్యమున నీతని యౌద్ధత్యము మఱింత వెల్లివిరిసినది. ఇక్కడ నౌద్ధత్యమునకుఁ దోడుగ దనయక్కయం దాతనికిఁ గల చనవునుగూడ నాధారము చేసికొని తన యభీష్టమును నెరవేర్చి, తనకు సహాయము చేసితీరవలయునని పంతముపట్టి బలవంతపెట్టుచున్నవాఁడు వలెను, బ్రతిమాలుచున్నవాఁడు వలెను గూడ పలుకుచున్నాఁడు. నీబుద్ధులు నాకక్కరలేదు. నాపని మాత్రము కొనసాగింపుమని సారాంశము తేల్చినాఁడు.

"బుద్ధులు చెప్పఁజెల్ల నట వోవిడు మెమ్మెయినైన సౌఖ్యసం
సిద్ధి యొనర్పు నాకు నెడసేసినఁ దాపము రూపుమాపు నా
వృద్ధియకోరుదేని నవివేకివి నీవని నన్నుని ట్లసం
బద్ధములైన వాక్యములు పల్కక వే పిలిపింపు కోమలిన్."

ఆతిక్కనార్యుని స్వభావోన్మీలనచాతుర్యము, సందర్భానుకూలమును శక్తివంతము (forcible language) నగు పాత్రోచిత భాషాయోజనశక్తి బరికింపుఁడు. మూలములో నీసందర్భమున కీచకుఁడు

కుండు స్త్రీ స్వభావమునుగూర్చి చెప్పుచు దన యప్పతోడనే యెట్టి యసభ్యములను పలుకులను బలికియున్నాఁడో చూడుఁడు:

"నను క్వ మనుజానాని స్త్రీణాం గుహ్య మనుత్తమమ్,
పుత్రంవా కిల పౌత్రంవా భ్రాతరంవా మనస్వినమ్;
రహసీహ వరం దృష్ట్వా నానాగంధవిభూషితమ్,
మోని ముహ్యన్త్యతే స్త్రీణాం సతీనామపి చ శ్రుతమ్;
త్వాం నిరీక్ష్యామలిప్తాంగం సర్వాభరణభూషితమ్,
నశే మేష్యతి సైరంధ్రీ మన్మథే నాభిపీడితా."

తిక్కనపాత్రల శీలము, భాష, యుక్తికల్పన మొదలగువానికిని దక్షిణ దేశపాఠానుసందలి వానికిని గలభేదమును జూపుటకే యీపద్యము లుదాహరింపఁబడినవి.

"ఇట్లసంబద్ధములైన వాక్యములు పల్కక నే పిలిపింపు కోమలిఁ"
అని తన పరమాభిప్రాయమును దెలిపి యంతటితో నూరకుండలేదు.

"అనుచు దైన్యంబు నొందెను నాసనంబు
తొలఁగి దిగ్గన లేచి యత్తోయజాక్షి
సరసపాదంబులకడఁ జక్కఁ జాఁగి మ్రొక్కె."

మూలములో వలె నింతకుఁ బూర్వమే కీచకుఁ డామెకు మ్రొక్కినట్లుగాఁ జేయక తిక్కన వీరిసంభాషణ నను క్రమముగాఁ బెంచుకొని వచ్చి మాలినియేదో పలికినపిదపనే, బిక్కమొగము వేసికొని దైన్యంబుతో తనప్రీతితో నప్పను బలవంతపెట్టుచు నింక నామెకు మారుమాటాడుట కవకాశమేమియు నివ్వక దిగ్గన లేచి యామె కాళ్లపైఁ బడునట్లు చేసినాఁడు. సుదేష్ణ యీకార్యమున కొడఁబడుటకు ముఖ్యకారణము భ్రాతృప్రేమయని చూపుటయే తిక్కన యుద్దేశము. కావుననే వీ

సహజప్రేమను గూర్చి మొదటినుండియు నాతఁడు సూచించుచునే వచ్చినాఁడు. కీచకుఁడు దగ్గర లేచి వచ్చి మ్రొక్కినపుటలో తిక్కన చేసిన నాటకాభినయ సూచనము (sign of dramatic action) ఆకారాంగము నంత నెట్లు మనకన్నులఁ గట్టుటకుఁ దోడ్పడుచున్నదో గమనింపుఁడు. ఆతఁ డట్లు మ్రొక్కుటతోడనే సుదేష్ణ చిన్నఁబోయి నదఁట. పిదప నిట్లు కార్యనిశ్చయము చేసినది:

"ఆపద లచ్చు నాపదల కన్నిటి కోర్చి లతాంగిఁ గూర్చి గా
కీవెడమాటలన్ మరలఁ డెన్నివిధంబులఁ జూపి చెప్పినన్
గావలఁడైన వీఁడు దగుకార్యము పట్టునె, వీని కమ్మెయిన్
జావు నిజంబు మన్మథుని శాతశరంబులనైన నక్కటా

ఇక్కడ సుదేష్ణ యాంతరంగికోద్దేశములను (motives for future action) కవి బయలువెట్టినాఁడు. మూలమున నిట్టికార్యాలోచనము, కార్యవిమర్శనము, నిశ్చయము, నేమియు లేవు. పైఁగా మూలములో నేడుపు మొదలుపెట్టినదఁట. ఆ సుదేష్ణ తెనుఁగువారి సుదేష్ణవలె గడుసరి కాదు. మొదట నీవిషయమున జోక్యమే కలుఁగఁజేసికొనననని చెప్పినది ("నైనాం వక్తు మిహోత్సహే".) కాని కీచకుఁడు బలవంత పెట్టుటచే

"ఏవ ముక్తా సుదేష్ణాతు శోకేనాభిప్రపీడితా,
అహో దుఃఖ మహో కృచ్ఛ్ర మహో పాపమితిస్మహ.

ప్రారుద ద్భృశదుఃఖార్తా విపాకం తస్య వీక్ష్య సా,
పాతాళేషు పతత్యేవ విలపన్ బడబాముఖే;
అకర్తవ్యే హి మాం పాపే నియుంక్షసి నరాధమ."

కొంత యేడుపెడిచినపిదప (అకర్తవ్యమున నియోగించుచున్నందులకు 'నరాధమా' యని తిట్టినది)

"విదితార్థా కరిష్యామి తుష్టో భవ కులక్షయే,
గచ్ఛ శీఘ్రమితస్త్వం హి స్వమేవ భవనం శుభమ్"

అని యట్లే చేసెద నింటికిఁ బొమ్మని చెప్పి పంపివేసినది.

మొత్తముమీఁద కథ యొక్కటియే యైనను—జగత్ప్రసిద్ధమై న్నదే యైనను—ఆయాపాత్రల యుద్దేశములను, స్వభావములను, కృత్యములను వ్యక్తపఱచి ప్రదర్శించుటలో (Presentation) తిక్కన యవలంబించుమార్గము వేఱుగా నుండును; స్వతంత్రమైనదిగా నుండును; రమ్యతరంబై యుండును. సుదేష్ణకుఁ గల భ్రాతృప్రేమయు, నాతనికామెయందుఁ గల చనవును తిక్కన రమ్యతరంబుగఁ బోషించి యీకథాసందర్భమున కొక క్రొత్త రుచి కల్పించినాఁడు. వీఁ డెన్ని మాటలను జెప్పినను వినువాఁడు కాఁడు. మన్మథుని శాతశరంబులనైన వీఁడు చావవలసినవాఁడె యని విచారముచే సందేహము లేకయే నిశ్చయించినది. ఈకారణముచే నీతఁడు చావకుండఁ దా నెట్లైనఁ గాపాడినచో, పావల వచ్చు పాపముల విషయమై తరువాతఁ జూచుకొందముగాక యని తలఁచినట్లున్నది. ఈతఁడు చాటుకొనిన పరాక్రమాతిశయమును బట్టి యొకవేళ నాగంధర్వుల నీతఁడే చంపివేసి ద్రౌపదిని దక్కించుకొనకూడదా యనియుఁ దలంచియుండును. అనునిట్టి యామె యాంతరంగిక భావముల నీమాటలలో తిక్కన ధ్వనింపఁజేయుచున్నాఁడు.

ఇట్లు తలపోసి చరణపీఠంబు కడఁ జాఁగియున్న తమ్ముని నల్లన నెత్తి యాతని యందలి ప్రేమచేతను, జాలిచేతను గ్రమ్ముకొనివచ్చి క్రిందపడ జాఱిపోవుచున్న కన్నీళ్లను కనుఁగవలో ద్రింగికొనుచు నామె

ధీరత్వమునకు లోపము రాకుండ నాఁపివేసినది. సంస్కృతమునందలి సుదేష్ణ 'ప్రారుదత్ భృశదుఃఖార్తా' మిగుల దుఃఖించిన ట్లున్నది. ఎందుకని? "విపాకం తస్య వీక్ష్య" - ఆతని విపాకమును జూచి యాతఁడు ఘోరనరకమునఁ బడనున్నాఁడని తలఁచి—అనఁగా నీతని లోకాంతరావస్థను గూర్చియై యున్నది. కాని యీమె కిక్కడ దుఃఖమునకుఁ గారణ మొకవేళ గంధర్వు లీతని జంపుదురేమో యని. గంధర్వులశక్తిని గూర్చి తనకుఁగల భీతిని వెల్లడించి వారింపనెంచినను, ఆతఁడు పెద్దానిని లక్ష్యపెట్టువాఁడు కాఁడని. ఇట్టిస్థితిలో నాతఁడు దైన్యముతోఁ దనకాళ్లపైఁ బడుటను జూచి, ప్రేమానురాగములతోఁ గూడిన యామె హృదయము కరఁగి జాలిచే కన్నీళ్లు వచ్చినవి. వాని నాఁపుకొని, దీనుఁడైయున్న యాతనిని హెచ్చరించి ధైర్యము పలికినది:

"ఇంత దలర నేల యెమ్మెయినైనను
గొమ్మ నలవరించి కూర్చుటరుదె
యుమ్మలంబు దక్కి యాగడంవోక నీ
వేగు మసలవలవ దింక నిచట."

తమ్మునికిఁ బ్రాణభయ మేమైనఁ గలుగునేమో యని సంకోచించుచుండెనే గాని, కొమ్మ నలవరించి కూర్చుట సుదేష్ణకొక గొప్ప పని కాదు. ఆచాతుర్య మామెయొద్దఁ గలదు. కావున నిప్పుడు కార్యభారమంతయుఁ దనపై వైచికొని యాతని నూరడించి యింటికిఁ బొమ్మన్నది. ఆమె యూరడించు వైఖరిని (tone) గమనింపుఁడు. ఎంత యాత్మవిశ్వాసము ఉత్సాహము చూపుచున్నదో. అనంతర కర్తవ్యమును గూడఁ దెలిపినది:

"ఆసనమునకని నీదు ని
వాసమునకు దినములో నవశ్యంబును నే
నాసుదతిం బుత్తెంతు ని
జాసక్తి ఫలింప సలుపు మభిమతకేళిన్."

మూలములో నున్న 'సురా మన్నం చకారయ'—సుర, అన్నము, మధు మాంసాదులనన్నిటిని తిక్కన విడిచిపెట్టినాడు. ద్రౌపదిని లోఁబఱచు కొనుటను గూర్చియు మూలమున తెలుఁగునకంటె భిన్నముగనే యున్నది.

"తత్ర సంప్రేషితా మేనాం విజనే నిరవగ్రహే,
సాంత్వయేథా యథాన్యాయం యది సామ సహిష్యతి;
సమ్యక్కృత మిదం సర్వం శేష మత్రానుచింతయ."

ద్రౌపది లోఁబడుట సుసాధ్యము కాదను సూచన యిందుఁ గలదు. తెలుఁగులో సుదేష్ణ "నిజాసక్తిఫలింప సలుపు మభిమతకేళిన్" అని యాతని కోరిక సులభముగా నెఱవేఱునని చెప్పఁగడంగి నట్లున్నది. మఱియుఁ గీచకుని యాసక్తి యీమె సంపూర్ణాంగీకారమును బడసినదిగా సూచించుచున్న ట్లున్నది.

తిక్కన రచనలోని సుదేష్ణయొక్క గడుసుఁదనము చాతుర్యమును ద్రౌపదిని కీచకునింటికిఁ బంపు సందర్భమున మఱింత బాగుగఁ గనఁబడును. తమ్ముని సమాధానపఱచి పంపి,పిదపఁ బాంచాలిని రావించి సుదేష్ణ 'తృష్ణ భావించుచు' పలికినది. ఏమి యాతిక్కనార్యుని రూప సంపాదనసొంపు (picturesque description)! ఈయభినయ సూచనచే ముందు చెప్పఁబోవు మాటల కెట్టి యౌచిత్యము, కల్పించినాఁడో చూడుఁడు. 'భావించుచు' అనుపద మెంతగంభీరమైనది. తృష్ణ కలిగిన

ట్లుగాఁ దలంచుకొని యాలోనితలంపున కనుగుణంబులగు ముఖవైఖరి, చేష్టాదులచే (facial expression and actions) దానిని వెలిపుచ్చుచు—అనఁగా నిజముగా లేకున్నను, ఆమెకు తృష్ణగలిగినదని యాకారచేష్టాదుల చేతనే చూచువారు తెలిసికొనులాగున నభినయించుచు—ద్రౌపదితో నెంత యనునయపూర్వకముగా, నెంతస్నేహభావముతోఁ జనవుతోఁ బలుకుచున్నదో చూడుఁడు:

"ఒదవెడు తృష పెల్లిదమున
వదనము వెలుపట్లు వట్టె వాసితరాజ
న్మదిరారస మానఁగ నా
హృదయంబున వేడ్క యొసక మెసఁగెడుఁ దరుణీ.

"కీచకుని యింట నెప్పుడు
వాచవియగు బహువిధముల వారుణి గలుగున్
వే చని యచటికిఁ గొనిర
మ్మా చూతము గాని నీగమున వేగంబున్."

ఇచ్చటఁ దనకు తృషాతిశయముచేఁ గలిగిన యాతుర్యకతయే ప్రధానకారణముగాఁ గనఁబఱచుచు బంపఁదలఁచినదేగాని, మూలములో వలె తన యధికారము, బలవంతము, పట్టుదలయునే కారణముగాఁ గనపఱుపలేదు. తనకుఁ గలిగిన బాధను తొలఁగింపుమని వేఁడికొనినట్లుగాఁ జెప్పుటచే ద్రౌపది యామెను బ్రతిఘటింప నోరెత్తలేకుండఁజేసినది. నిజముగ నప్రధానమగు నీవిషయమునకుఁ బ్రాధాన్యము కలుగఁజేసి-తనకుఁ గలిగినదన్న తృష్ణను, దానిమూలమునైన వేగిరపాటును, మాటుగాఁజేసి, ద్రౌపదిని కీచకునింటికిఁ బంపుటయను విషయమును కప్పిపుచ్చినది. "వేచని కొనిరమ్మా చూతముగాని నీగమున వేగంబున్"

అని (నిత్యవ్యవహారమునఁ బ్రయోగించెడి జాతీయము నెంతశక్తిమంతముగ తిక్కన ప్రయోగించినాఁడో చూడుఁడు.) ఆమె యంతయాతురముతో, అంతచనవుతో, నంతప్రశంసాపూర్వకముగ, నంతబాధపడుచు, వేగిరపడుచు చెప్పిన ట్లుండుటచే, ద్రౌపది కీవిషయమునఁ బ్రవర్తించుటా, మానుటా యనువిషయమునుగూర్చి యాలోచించుట కైన నెడ మీయకుండఁ జేయవలయునని తలంచినట్లున్నది. తనవాక్చాతుర్యముచే సుదేష్ణ యిచ్చట కల్పించిన గమనవేగపరిక్షునైపునను ద్రౌపది దృష్టి నాకర్షించుటచే నామెకుఁ గీచకునింటికిఁ బోవుటలోఁ గల భయము మాటుపడి పోవలసినదే! మూలములో సుదేష్ణవాక్యముల కీయొడుపు అందము లేనేలేదు.

"తత సైరంధ్రి మాహూయ సుదేష్ణా వాక్య మబ్రవీత్,
గచ్ఛ సైరంధ్రి మత్ప్రీత్యా కీచకస్య నివేశనమ్;
సురా మానయ సుశ్రోణి తృషితాహం విలాసిని."

అని మాత్రమే యున్నది. తాత్పర్యార్థం బొక్కటేయైనను మూలశ్లోకములకును, తిక్కనార్యుని పద్యములకును భావప్రదర్శన చాతుర్యమునను (skill in the method of imaginative presentation) దానివలనఁ గలిగిన మనోజ్ఞత్వమునను (impressiveness) ఎంతో వ్యత్యాస మగపడుచున్నది.

"అనవుడు" ఆమెమాటలను విన్నద్రౌపది విషమస్థితి యెట్లు వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు:

"ఉల్లము దల్లడిల్లఁ దనువుద్గత ఘర్మజలంబుఁ దాల్చుచున్
డిల్లపడంగ నా కిది గడించె విచారము పుట్టె నందుఁ బో
నొల్ల ననంగరా దచటి కూరక పోవఁగరాదు నేర్పు సం
ధిల్లఁగఁ దీనిఁ బాపికొను తీమస మెట్టిదియొక్కొ దైవమా."

సుదేష్ణ యతిగడుసుఁదనముతోఁ దెచ్చిపెట్టిన విషమస్థితికిఁ దల్లడిల్లిన దైనను సుదేష్ణకంటె నెక్కుడు సహజధైర్య గాంభీర్యములు కలది గావున ద్రౌపది నేర్పుతో నీసంకటమును బాపుకొను మార్గము నారయ సమకట్టినది. మూలములో పెటుకుగా వెంటనే

"అబ్రవీత్ శోక సంతప్తా నాహం తత్ర వ్రజామి వై"

అని నే నచ్చటికిఁ బోవనని కేవలము భీరువులాగున చెప్పినట్లున్నది. తిక్కన యిచ్చట నొక సంకటస్థితి (conflict) ని దెచ్చిపెట్టి, ద్రౌపది యాసంకటమున నెట్టినేర్పుతోఁ బ్రవర్తించినదో, యామె నియోగించిన పని తన గౌరవస్థితికిఁ దగినది కాదని స్నేహపూర్వకముగనే—కీచకునివలనఁ దనకుఁ గల భయమును గూర్చి యెత్తకయే—చతురగంభీరములగు వాక్కులచే నాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనుట కెట్లుయత్నించినదో చూపినాఁడు. తాను సత్త్వవృత్తితో బహుమానపాత్రమై, బహుమాన తత్పరతఁజరించుచుఁ దనయోగ్యతకుఁ దగినపనులఁ జేయుటకుగా నుండెనేగాని, దుష్కృత్పరివాత. యోగ్యపరిచారము చేయుటకుఁ గాదని చెప్పి దానికిఁ దగినవారిని పంపుమని కోరినది. అని యింక ననునయపూర్వకముగానే

"అతివ తగునమ్మ నీగృహ
మతి నిర్మల చరిత్ర భరిత మని యీ యెడ మ
త్పతుల యసన్నిధినైనను
మతి నూఱడి యున్నచోట మన్ననఁ దప్పన్."

నీయిల్లు నిర్మలచరితభరితమని తలంచి నీయందఁ జేరినట్టి సాధువుల కేయపాయమును రాకుండఁ గాపాడవలెఁ గాని, వారి కేదైన నపాయము కలిగినచో నీకు నింద కలుగదా యని తనకొఱకే గాక, యామెహితవును గోరి చెప్పినట్లుగా పలికినది. అట్లు హితవు గఱపి, "మొదటనే నీచములగు

పనులకు నేఁ బాలకునికిఁ జెప్పిక దా ప్రవేశించితిని. నన్నట్టిపనులకుఁ బను పఁదగునా" యని వెనుకఁ దాను చెప్పినమాటలను జ్ఞాపకముచేసి యెత్తి పొడిచినది.

"యెవ్వరేని యింటి కెద్దియే నొకటికి
నన్నఁబంపఁ దగునె నాఁడె నిన్నుఁ
గొలుచునెడ నరుజ్ఞఁ గొనవె నీచములగు
పనుల కేను బాలకునికిఁ జెప్ప

ఇట్టి సందర్భములలో తిక్కనార్యుఁడు వెనుకటి పదములనే సరిగాన నుపయోగించుచుండును. వెనుక నిట్లే పలికినది.

"నీచములయ్యెడు పనులకు
నాచాలమి యెఱిఁగి మున్ననకుఁ బాత్రముగా
నీచిత్తంబున నైకొని
యాచారము దప్పకుండ నరయుము మనస్విన్."

సుదేష్ణతో ద్రౌపది చెప్పినమాటలు, ఆమె వాదము కేవలము వ్యర్థముకాలేదు. వీనిని విని సుదేష్ణ తానట్లు ద్రౌపదిని నియోగించుట యందలి యనుచితమున కనయము శంకించినదఁట. కాని తాను చేయున దనుచితకార్యమే యని తెలిసికొనియుఁ దమ్మునియందలి ప్రేమచే

"...లతాంగి మదిం ద
మ్ముని వలవంతఁ దలఁచి యి
ట్లనియెం బాంచాలితోడ సాదరవృత్తిన్."

ఇప్పుడైనను సుదేష్ణకుఁ గోపము వచ్చినట్లు తిక్కన సూచింపలేదు. మూలములో (దక్షిణదేశపాఠములో)

"ఏవ ముక్తాతు పాంచాల్యా దైవయోగేన కైకయీ,
తాం విరాటస్య మహిషీ కృద్ధా భూయో௨న్వశాసత;
కీచకంచైవ గచ్ఛ త్వం బలాత్కారేణ చోదితా,
నాస్తి మే௨న్యా త్వయా తుల్యా సా త్వం శీఘ్రతరం వ్రజ."
అవశ్యం త్వేవ గన్తవ్యం కిమర్థంవా విషీదసి,
ఉక్త్వా చైనాం బలాచ్చైవ వినియుజ్య ప్రభుత్వతః."

అని కోపముతో బలత్కారముగాఁ బంపినట్లున్నది. బం. పరి. నారి పాతములో మాత్ర మిదేమియు లేదు.

"సుదేష్ణోవాచ"

"నైవ త్వాం జాతు హింస్యాత్స ఇతి స్సంప్రేషితాం మయా,
ఇత్యస్యాః ప్రదదౌ కాంస్యం సోపదానం హిరణ్మయమ్."

అని మాత్రమే యున్నది. ఇక్కడకూడ కోపము తెచ్చికొని బలవంత ముచే పంపినట్లు లేదు. తెలుఁగు భారతములోని సుదేష్ణ 'సాదరవృత్తితోనే' ద్రౌపదిని 'సఖీ'యని సంబోధించి యెట్లింకను దనకార్యమును సాధించుకొనుటకు యత్నించుచున్నదో చూడుఁడు. "ఇంత జలర నేల యెమ్మెయినైనను గొమ్మ నలవరించి కూర్చుటరుదె" యని యిదివఱకె యామె నెట్లో యొప్పించి పంపించుట దనకు సుసాధ్యమేయనియు, దన కట్టి నైపుణ్యము కలదనియుఁ జెప్పనే చెప్పినది. కావునఁ దా నిప్పు డనుచితమునకు శంకించియు బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేయుచున్నదే గావున, తనకార్యము నెట్లయినను సాధించుకొనుట కనునయమార్గమునే యవలంబించినది. ద్రౌపది స్థితి నెఱిఁగినదైనను తమ్మునియెడల ప్రేమాతిశయమున ననుచితకార్యమునకైన వెనదీయలేదు. తిక్కన మొదటి

నుండియు సుదేష్ణను విశేషముగ భ్రాతృప్రేమకలదానినిగా సూచించుచు నామె నతి ప్రజ్ఞావంతురాలగు ధూర్తగాఁ (a clever and talented rogue) జేసినాఁడు. చూడుఁడు, ద్రౌపది కీమెచెప్పిన ప్రత్యుత్తరమునందే యిది స్పష్టము:

"అక్కట నేను నేఁడ్పడి యానెడి యాసవ మర్థిఁ దేర నొం
డొక్క నికృష్టుఁ బంచుటకు నోపక చెప్పిన దీని నీవు గో
సెక్కఁగఁ జేసి నిన్ను నతిహీనవిధాననియుక్తఁ జేతగా
నిక్కము యిమ్మలించి తిది నెయ్యముతియ్యము కల్మియే సఖీ."

తనను సమర్థించుకొనుటే గాక మరల ద్రౌపదిపైననే నేరము మోపుచున్నది. నీయందలి గౌరవముచేతనే నిన్నీపనికి నియోగించినది. ఈమాత్రము దానికి గల్లంతుచేయుట స్నేహధర్మమా యని స్నేహభావము నూఁతగాఁగొని వాదింపఁ దొడంగినది. ఎవ్వరేనియింటి కొద్దియే నొకటికిఁ బంపఁదగునా యని ద్రౌపది యనఁగా, అదేలాఁటియిల్లా, నిఁన్నెఱుగని వారెవరు, నీగౌరవము పెంపునుగూర్చి యందఱితోను నెల్లప్పుడు చెప్పుచునే యుందునుగదా యని యన్నింటికి నన్ని ప్రతియుక్తులుఁ బన్ని బదులుచెప్పి, యింక ననేకభంగుల ప్రార్థించి సాదరముగను, స్నేహముగనే దనకార్యమును సాధించుకొన యత్నించినది. ద్రౌపది యుక్తులేమియు నామె యొద్ద పనికివచ్చినవి కావు. ఆమెకుఁ జిత్తంబున "నింక పెద్ద పెనంగఁ జనదీయమతోడ" నను విచారము పుట్టెను. విధిలేక, ఆమెతో వాదింపలేక, కాదనుటకు సందులేక ద్రౌపది కీచకునింటికిఁబోవ స్వయముగా నంగీకరింపవలసి వచ్చినది. మన మఱియాడుచుండ ననుమానముతోడనే యామె దనయంగీకారమును దెలిపిన వెంటనే సుదేష్ణ తాను సామముచేతనే గెలిచితిని గదా యని 'హర్ష

ముచే నుప్పొంగుచు' కాంచనచషకముఁ దెచ్చి యందిచ్చినది. మూలములోని నిర్జీవంబగు కథనము అత్యంత మనోజ్ఞంబగు నీదృశ్యంబునకు నెంతో భేదము కలదో పరికింపుఁడు.

ద్రౌపది నెట్లయినఁ దమ్మునింటికిఁ బంపుటకుఁ గాఁ బన్నిన పన్నుగడలు, ఎత్తిన యెత్తులు, చేసిన దొంగప్రార్థనలు, ప్రతిమాలుటలు నట్లుండ, పిదప కీచకునిచే త్రోపులఁబడి, విరటుని సభకుఁబోయి, యందును దనమొఱ యాలకించు వారిఁ గానక తిరిగి తనయింటికి వచ్చిన ద్రౌపది నోదార్చుటలో నామెచూపిన శాఠ్యమును (roguery) బరికింపుఁడు. తిరిగివచ్చు ద్రౌపదియే తనచిత్తంబున సుదేష్ణను గూర్చియు, నామె చర్యలనుగూర్చియుఁ దలపోయుచు, నామె 'జంత'యని పలుకుచు నామె స్వభావమును జక్కఁగా వివరించినది.

“నన్నిటు లాదురాత్మ పవనంబునకుం జను మన్న జంతకే
బన్నము లన్నియుం దెలియఁ బల్కెదఁ గాక” యని తలంచి యామె యొద్ద కార్తయై పోయినది. ఆర్తయై పోవునప్పటి యామె రీతిని, పిదప సుదేష్ణ బూటకములను నెంత స్వాభావికముగా, సందర్భానుకూలముగా వర్ణించి యాపాత్రలను దృగ్గోచరము చేయుచున్నాఁడో చూడుఁడు:

“కన్నుల బాష్పపూరములు గ్రమ్మఁగ మోమున దైన్య మొందఁగా
నన్నలినాక్షి తొట్రిలుచు నంగము దూల సుదేష్ణపాలికిన్”

జనుటయు, నప్పుడు పరమధూర్తయగు నాసుదేష్ణయు

“చనిన నయ్యోలనాఁగయు సంభ్రమంబు
దెచ్చికొని తా నెఱుంగని తెఱఁగు దాల్చి
శాఠ్యమున నుమ్మలించి పాంచాలితోడ
నెలుఁగు వేఱొకభంగిగా నిట్టు లనియె.”

ఇచ్చట పాత్రోచితముగ సముపార్జిన చిత్రోన్మీలనసామగ్రి కంతకును మూలమున "విరాటస్య మహిషీ శాక్యమాస్థితా" యని యొక్క మాటమాత్రమే యున్నది.

దక్షిణదేశపాఠములో మాంసు కుంభిణిసర్వాంగియై యాసభనుండి వెడలి పోయినదని చెప్పఁబడి యున్నదే గాని, తెలుఁగులోవలె సుదేష్ణ యామె నిట్లు వర్ణించినట్లు లేదు. తెలుఁగు వేఱొకభంగిఁగాఁ జేసి తన కామెయెడల గల యత్యంతాదరమును దెలుపుచున్నదివలెనే సుదేష్ణయే యిట్లు వర్ణించుట యా 'జంత' కెంతయుఁ దగియేయున్నది. ఈవర్ణనమును సుదేష్ణచేఁ జేయించుటలో తిక్కన యెట్టికళాచాతుర్యమును జూపినాఁడో గమనింపుఁడు. ఇచ్చటఁగూడ 'నామె చెన్నుతఱుఁగుట'ను, వదనముచిన్నఁబోవుట, కనుగవ విన్ననగుట, కురు లొప్పు గందుట లనే వర్ణించినాఁడు.

"ధరణీపరాగంబు సోరసి ధూసరితమై
చెడియె నీ మేను చెన్నుఁ దఱిఁగెఁ
జిత్తంబు తలపోఁతఁ జేడ్పాటు పొదవినఁ
జెలువ నీ నెమ్మోము చిన్నఁబోయెఁ
గన్నీరు వఱ్ఱోడి కాంతి యెంతయుఁ గుంది
నెలఁది నీకనుగవ విన్ననయ్యె
ప్రస్వేదమునఁ దోఁగి ఫాలంబుతో నంటి
యుగ్మలి నీ కురు లొప్పు గందె."

మోము చిన్నఁబోవుటకు "చిత్తంబుతలపోఁతఁ జేడ్పాటు పొదవుట" కారణముగాఁ జెప్పుచు, నాంతరంగిక వృత్తులకును బాహ్యాకారమునకును గల పొందికను జూపినాఁడు. ఆమెమనోవ్యథ యామె యాకారము

నందు, ముఖవైఖరియందును బ్రతిబింబించుచుండెనని సూచించినాఁడు. ఇచ్చట సుదేష్ణచేఁ జేయించిన ద్రౌపది యాకారవర్ణనమునకుఁ దగినట్లుగనే, సింహబలునిచే భంగపాటుపడి దైన్యంబు నొంది విరటుని సభ కేఁగుచుండిన ద్రౌపదిని తిక్కన యెట్లు వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. అచ్చటను నామె మేదినీరేణువుతోఁ గూడిన మేను. ఇచ్చటి ముఖమునకు బదులుగా, వేఁడిగాడ్పునిగుడ్చు నాసిక, అశ్రుకణములతోఁ గూడిన కన్నుఁగవ, నెమ్మొగమున నెరసిన కురులు — ఈనాలుగింటినే వర్ణించి యామె దైన్యస్వరూపమును మనకన్నులయెదుట పెట్టినాఁడు. ఎట్టి లలితములు, హృద్యములు నగు నుపమానములతో వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. తిక్కనకు చెదరిన సౌందర్యమును వర్ణించుటలో నత్యాసక్తి యున్నట్లగపడును. మఱియు దానినచ్చట వర్ణించి; యారూపమట్లే యున్నది గదా, చూచినారా, సుదేష్ణకుఁగూడ నట్లే కనఁబడినది, యని మనకుఁ దెలుపునాఁడుంబోలె, నామెచే నారూపము నట్లే వర్ణింపఁజేసినాఁడు. పూర్వోత్తరసందర్భములలో నాతఁడు కల్పించు పొందిక, ఆ పొందికను జూపుటలో వహించు జాగరూకత యాతనిపరిణత కళాసౌభాగ్యమును వేనోళ్ల చాటుచుండును. ఆవర్ణనను గూడ నిచట పొందుపఱుపక తీరదు:

"ఎలదీఁగఁ గప్పిన లలితపరాగంబు
 క్రియ మేన మేదినీరేణు వొప్పఁ
జంపకంబున నవసౌరభం బెసఁగెడు
 కరణి నాసిక వేఁడి గాడ్పు నిగుడఁ
దోయజదళముల తుది మంచు దొరఁగెడు
 గతిఁ గన్నుఁగవ నశ్రుకణము లురల
నిందుబింబము మీఁది కందు చందంబునఁ
 గురులు నెమ్మొగమున నెరసి యుండ

సర్వజనసంస్తవ్యయైన పాంచాలి సింహ
బలునిచే నిర్విఘ్నంబున భంగపాటు
దనకు వచ్చిన నెంతయు దైన్య మొంది
యవ్విరాటుని సభఁ జేర నరుగుటయును."

ఇట్లిప్పటి యథాస్థితివర్ణింపఁబడి యుండఁగా, మఱికొంతసేపటికి, అనఁగా నీమె విరటుని సభనుండి బయలువెడలి నడిచి సుదేష్ణ యొద్దకుఁ బోవునప్పటి కీమె యేయాకార మేస్థితిలోనికి వచ్చియుండునో, వచ్చియున్నదో, తిక్కనఁగ వర్ణింపఁబడినది. మొదట మేన మేదినీరేణువును, నాసిక గాడ్పులు నిగుడుచు, కన్నుఁగవనుండి యశ్రులురలుచు; కురులు చెదరియు నుండఁగా, సుదేష్ణ చూచునప్పటి కాస్థితి వలనఁ గలిగిన ఫలితముగా— లేదా, అట్టిస్థితిలో నామె యెండలో నడిచి వచ్చుటవలని ఫలితముగా—ధూసరితమైన మేను చెమ్మ దఱిఁగినది. మోముచిన్నఁబోయినది. అప్పుడు కన్నులనుండి యశ్రువులు కారుచుండ నిప్పుడా కన్నీటి కాలువలచే కనుఁగవ విన్ననైనది. అప్పుడు చెదరియున్న కురులు ఇప్పుడు చెమటచే ఫాలంబుతో నంటికొని పోవుటచే నొప్పుగనయున్నవి. ఇట్టి పూర్వోత్తరసంపర్కములకుఁ బొందికఁ గల్పించుటలో నీ తిక్కనార్యుని శక్తి యనితరసాధారణంబు. ఉత్తరను గూర్చిన సౌందర్యవర్ణనములోఁ గూడ, మొదట బృహన్నలయొద్ద విద్యఁగఱచుటకుగా నొప్పఁజెప్పఁబడిన కాలమునందలి యామె కలికితనమునకును సుమారొక సంవత్సరము గడచినపిదప బృహన్నలను సారథిగాఁ గైకొనుమని చెప్పుటకై యామె పోవుసందర్భమున వర్ణించిన యామె ప్రౌఢ [illegible] భేదము చూపి, కాలగతిని బట్టి యామె యవయవసౌష్ఠవమునందు, లావణ్యమునందు నెట్టిమార్పులు గలిగినవో సూచించినాఁడు. లోఁతుగను బరిశీలించిన నీ తిక్కనార్యుని కథాసౌందర్య వాహినిలో నూతన రత్నములు దొరకుచునే యుండునట్లు తోఁచుచున్నది.

అట్లు తనయొద్దకుఁ జేరిన ద్రౌపది దైన్యస్వరూపమును వర్ణించి,

"ఏదికారణమున నెవ్వ రెచ్చోట నీ
కేమి కీ గొనర్చి రెట్టిసాటి
సాహసికులో నారిఁ జంపుదు నొంపుదు
భంగపఱతు నిసుమాఱతుఁ జెఱుతు."

అని పలికినది. ఈపలుకులలోని యంత్యానియమ మామె తెచ్చికోలుసంభ్ర మమునకును, శౌర్యమునకు నెంత తగియున్నదో చూడుఁడు. పిమ్మట ద్రౌపది చెప్పిన ప్రత్యుత్తరమును, సుదేష్ణసౌదార్యమును బరిహసించిన నామె స్వభావ మింకను వ్యక్తము కాఁ గలదు. ద్రౌపది నీ వెఱిం గియు నెఱుంగమి భావించిన నింక నేమని పలుకంగలదాన నైనను విను మని వెనుక జరిగిన సంగతియు సూక్ష్మముగ నొక్క పద్యములోఁ దెలిపినది:

"నను నీ వప్పుడు సూతమందిరమున మద్యంబుఁ దెమ్మన్నఁ బో
యిన నాతం డవినీతి సేసినను భీతిం బాఱి వాతాత్మజా
తుని యాస్థానము దెసక్కు వేవనినఁ నచ్చోఁ నీప్రకోపంబునన్
వెనుకం గూఁకట ముట్టి పట్టికొని తన్నెం బల్కు లింకేటికిన్."

ఈపద్యం బెట్లు పరిగణించుచు వివక్షిత కథాంశమును సంక్షిప్తముగా (concisely), సరళముగా (Simply), సువ్యక్తమగునట్లుగా (clearly), మనమున నాటునట్లుగా (impressively) చెప్పుచున్నదో గమనిం పుఁడు. పిదప సుదేష్ణ సౌదార్యమామె శీలమునకుఁ దగియే యున్నది. ఆక్షణముననే కీచకుని దండింపఁ జేసి యీయామె కాహ్లాద మొనర్చునఁట. ఈ యసత్యసంభాషిని ప్రాని కెట్టిదో పాండుసుత వల్లభకు తెలి యును. కావున దాని "నాలనుచేసి" తగినట్లే సమాధానము చెప్పినది:

"నీ వింత యలుగ నేటికి
నావంతయుఁ బౌరజన మనఃఖేదము నొ
క్కావంత ద్రిక్కఁ బుండఁగ
లావంతులు మత్పతులు గలరు పగఁ దీర్పన్."

నీ వేమియు కోపగింప నక్కఱ లేదు. కీచకుని దండింప నక్కఱయు లేదు. నాపతులే యాపని చేయఁగల రన్నది. నీవు పూనుకొనినను నావంత దీరు ననుట నిశ్చయము లేదు గాని వారు నామనఃఖేదము నావంత ద్రిక్కఁ బుండఁ దీర్చెద రన్నది. తనవంత నే గాఁదట: పౌరజనమనఃఖేద మునుగూడ నొక్కావంతయుఁ ద్రిక్కఁ బుండఁ దీర్తురని చెప్పినది. దీనిని బట్టి ద్రౌపదిని వలెనే పురస్త్రీలను గూడ బాధించుచుండుటచేఁ గాఁబోలు, పౌరజనులకుఁగూడ గీచకుఁ డత్యంతకంటకుఁడై యుండె ననియు, నింతకాలము నుండియు బలగర్వితుఁడు, దండనాథుఁడునై, రాజునకు మఱంది యగుటచే పౌరుఁ లేమియుఁ జేయలేక యాతని బాధ లను సహించుచుండిరనియు తిక్కన సూచించినవాఁడైనాఁడు. ద్రౌపది విరటుని యెదుటఁబడి మొఱవెట్టినప్పుడే

"విరటుఁ డుల్లమున నక్కటికం బొలయంగ సంగనం
గనుఁగొని కీచకుం గినియఁగాఁదగుసత్త్వము లేమిఁజేసి సాం
త్వనములు పల్కి రోమభరితస్థితిఁ గంపితమూర్తియైన యా
తనినుదికుందువాపి"

యెట్లో యాతని నావలకుఁ బంపివేసిన వాఁ డయ్యెను. అట్లుండ ఁ జూడఁగా నచట నమ్మెయి నాద్రౌపది ననిందితశీల నాకీచకుం డెందును నెట్టి యంగనల నెవ్వరుఁ జేయని యట్లు చేయఁగా, విరటుఁడు గాని, తత్సభవారు గాని యేమియు ననలేకపోయి

నప్పు డితర సామాన్య పౌరజనుల స్థితినిగూర్చి చెప్పెడి దేమున్నది? దీనివలన విరటుఁ డెంతవఱకుఁ గీచకుని బాహుబలముపై నాధారపడియుండెనో వ్యక్తమగుచున్నది. ఇక్కడ తిక్కన కీచకవధను గూర్చిన కథలో నొక్క క్రొత్త విషయమును బ్రవేశపెట్టినాఁడు. నూతనోద్దేశ (motive) కల్పనము చేసినాఁడు. ఈ ద్రౌపది చెప్పిన మాటలచే కీచకుఁడొక్క ద్రౌపదినెగాక, ఇంతకుఁ బూర్వ మనేకులగు పౌరజనులను గూడ బాధలు పెట్టుచు పౌరజనకంటకుఁడు గూడ నైయున్నాఁడని తెలియుచుండుటచే, నీ కీచకవధకు సన్నిహితకారణము ద్రౌపదియే యైనను, దీనిమూలమున నా పౌరజనుల కందఱకు నత్యంతోపకారక మగుచున్నట్లు వ్యక్తమైనది. దీనిమూలముగా భీముని కృత్యమున కొకవిధమగు ఘనత కూడ కలుగుచున్నది. తమ కుపకారకులైన బ్రాహ్మణ కుటుంబమునకుఁ బ్రత్యుపకారము చేయుటయే సన్నిహితకారణముగా, బకాసురునిఁ జంపి యేకచక్ర పురవాసుల కందఱికి మహోపకారముం జేసినట్లే, యిచ్చటను ద్రౌపదీ పరాభవ పరిమార్జనము కారణముగా విరాటపౌరుల కుపకారము చేసినవాఁ డైనాఁడు. ఒక్కమాటచే తిక్కన యెట్టి మహద్విశేషమును సాధించినాఁడో చూడుఁడు. మూలములో నేమూలను గూడ పౌరజనులను గూర్చిన సూచనయే గానరాదు.

ద్రౌపది యట్లు నిర్లక్ష్యముగా బదులు చెప్పుటతోడనే సుదేష్ణయుఁ, దత్పరిజనములును వగఁబొంది యామె కెన్ని సాంత్వనములనో చెప్పిరి. కాని యామె నోదార్పలేకపోయిరి. ఎన్ని చెప్పిన నామె మజ్జనభోజనంబులకుఁ జొరలేదు. దీనికిఁ గారణముగా మూలములో కీచకుని వధార్థమై వ్రతదీక్షను బొందినదని యున్నది.

"సుదేష్ణా మేవ ముక్త్వాతు సైరంధ్రీ దుఃఖమోహితా,
కీచకస్య వధార్థాయ వ్రతదీక్షా ముపాగమత్;
అభ్యర్థితాచ నారీభి ర్మానితాచ సుదేష్ణయా,
నచ స్నాతి నచాశ్నాతి న పాంసూ న్పరిమార్జతి."

తిక్కన యాకారణమును బహిరంగముగ వ్యక్తముచేయకయే ద్రౌపది యపకృత యగుటచే స్త్రీసహజం బగు కోపమును వీడక మజ్జన భోజనాదులనుగూడ మానివేసిన దని మాత్రమే చెప్పినాఁడు. అలుకచేత "అలిగినదై" తిండిమానిన దన్నట్లు సూచించినాఁడు. ద్రౌపది యిట్లుండుటచే నీమె మాటలు నిజమే యగును గాఁబోలు నని తలంచి సుదేష్ణ చేయునది లేక నివ్వెఱఁగంది యుండెనట. తక్కిన యంగనలైతే గీచకుని నీచత్వంబుఁ దలంచి యిట్టి దుర్మార్గునకు చేటుఁవాటిల్ల వలసినదే యని యెంచి, యద్దాని కొఱకెదురుచూచుచున్నవారు వలె "వానిచేటున కొడంబడిరి."

ఇక్కడ మూలములో దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గీచకుని పాదఘాతమును బడియు దుఃఖార్తయగు ద్రౌపది యాతని నెందులకు శపింపలేదని జనమేజయుఁ డడిగినట్లును, దానికి బదులుగా కీచకుని పూర్వవృత్తాంతమును జెప్పినట్లును "కీచకోత్పత్తి కథన"మను నొక ప్రత్యేకాధ్యాయము కనఁబడుచున్నది. ఉత్తరదేశప్రతుల పాఠమునను బం. పరివారి ముద్రితప్రతిలోను నిది యేమియు లేదు. తిక్కనకాలమునకుఁ గూడ మూలమున నిది చేరియుండలేదేమో. లేదా ద్రౌపదిని శాపానుగ్రహసమర్థయగు నతిలోక వనితగాఁ గాక (superhuman) సామాన్య మానవస్త్రీగానే తిక్కన చిత్రింపఁ దల చినాఁడుఁ గావున దీని నంతను వదలివేసినాఁడని తలంచినను తలంపవచ్చును.

తిక్కనార్యునిచేఁ గేవలము మానవప్రకృతి గలదిగనే చిత్రింపఁబడిన యీద్రౌపది పరిభవానల సంతప్తయై నిజశయనస్థానంబునకుం జని, తల్పంబుపై మేను వైచి, యపాంగంబులం దొరఁగు కన్నీరు చెవులఁ గొలంకులునిండ నెవ్వగలు నివ్వటిలం దలపోసినది. ఈసందర్భమున తల్పంబుపై మేను బడవైచుట యనున దెంత స్వాభావికము! ఎంతయు చిత్రమునై యున్నది! అనఁగాఁ దనశరీరమే తనకు భారమై, అబరువును క్రిందఁబడవైచినట్లుగా—అనుద్దేశ పూర్వకముగ (mechanically) తల్పముపైఁ బడవేసినదే గాని చింతాభరముచే నిజముగా నిద్రయేమాత్రము పోలేదని యీయొక్క మాటచేతనే సూచించినాఁడు. ఒక్కమాట చేతనే తిక్కనార్యుఁ డెట్టివిశేషమును సాధించి, రచనలో నెట్టి సంగ్రహ నైపుణ్యమును (economy of art) వ్యక్తపఱచినాఁడో చూడుఁడు.

ఆసమయమున సింహబలునిఁ జంపఁగలవాఁ డెవఁడని యాలోచన.

"ప్రబలుం డారయ నాసిం
హబలుం డాతని జయింప ననిలతనయు బా
హుబలంబ చూడఁదగు దై
వబలంబును నీతనికి నవశ్యము గల్గున్."

ఇట్లీమె తలపోఁతకుఁ దగినట్లుగనే తరువాత కీచకవధను గూర్చి విన్న దుర్యోధనుఁడు చేసిన యూహకును దీనికిఁగల భావసాదృశ్య రామణీయకమును గమనింపుఁడు:

"సింహబలుఁడు భీమసేనుండు శల్యుండు
హలధరుఁడు సమానబలము వారు."
"తక్కిన వారలాతనికి దవ్వులచోటులవారు వాయుజుం
డొక్కఁడ యింక సింహబలు నద్దతిమాన్చిన మాన్చువాఁడు."

ఇట్లూహించి రాత్రిసమయంబగుట సమస్తజనంబులు క్రమంబున నిద్రింపందొడంగినం దానును బయలుదేఱి, మహానస గృహంబునకుం జని, సుప్తుండైన భీముని మేలుకొలుపుటకుఁగాఁ జేసిన "మందసంభాషణ" రూపంబగు సంబోధనమును అందామె భీము నెత్తిపొడిచిన విధమును గమనింపుఁడు:

"నన్ను పరాభవించి సదనంబునకుం జని కీచకుండు ము
న్నున్న తెఱంగు దప్పక సుఖోచిత శయ్యను నిద్రసేయ నీ
కన్ను మొగుడ్చు నూఱటకుఁ గారణ మెయ్యది భీమసేన మీ
యన్న పరాక్రమంబు వల దన్న నొకో దయ మాలి తక్కుటా."

ఆశైలియందలి ధారాళత (flow), సభలో నతిక్రుద్ధుఁడై విరటునిఁగూడఁ జావఁగొట్టెద నన్నవాఁడు తనసతికిఁ గలిగిన పరాభవము మాటయే మఱచినట్లుగా సుఖనిద్రఁ జెందుచున్నందులకుఁగా ద్రౌపది చేసినయెత్తిపొడుపు, వెంటనే, యది భీముని స్వభావముపై దోషారోపణము (reflect) కాకుండునట్లుగా, దానికిఁ గారణము ధర్మజుని నెత్తిపైఁబెట్టి నట్లతిదీనముగాఁ బల్కుట యెంతయు రమ్యముగా నున్నది. ఇట్లు సంబోధించు ద్రౌపది పాణిస్పర్శనమున మేలుకాంచినాఁడు భీముఁడు. అది యర్ధరాత్రంబనియు, నచ్చట మహానసంబగుటచేఁ గాఁబోలు దీపములేకుండెననియు వీరిసంభాషణాదికము చేతనే యెంతచక్కఁగాఁ జెప్పకయే చెప్పినట్లు సూచించినాఁడు. తిక్కనమూలములో పాణిస్పర్శనము గాక పరిష్వంగమే జరిగినట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

"సా తం మహానసే ప్రాప్య భీమసేనం శుచిస్మితా,
ఉపతిష్ఠత పాంచాలీ వాసితేవ మహావృషమ్;

పర్యష్వజత పాంచాలీ సా భీమం పాండునందనమ్,
సింహం సుప్తం వనే దుర్గే మృగరాజవధూ రివ;
భీమసేనం సమాశ్లిష్య హస్తినీవ మహాగజమ్."

అభ్యభాషత."

ఇక్కడ వెలుఁగైన లేనియప్పు డీయర్ధరాత్రమున శుచిస్మితమును జూచు వా రెవ్వరు? భీముఁడు నిద్రించుచుండెను. శుచిస్మితత్వమువలనఁ గలుగు ఫల మేమియుఁ గనఁబడదు. చీఁకటి కనుక నే తిక్కనఁ ద్రౌపది స్మితము చేఁ గాక "కంఠధ్వనిచేతను," పిదప "పాణిస్పర్శనముచేతను" మేలుకొలిపి నది. తిక్కన రచన దేశకాలస్థితుల కత్యంత సముచితంబై యుండు టను గమనింపుఁడు. మూలమున నామాట్లాడిన రీతియు,

" ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ కిం శేషే భీమసేన యథామృతః"

అని తనభర్తను 'యథామృతః' అని పలుకుట అంతప్రశంసనీయముగఁ గానరాదు. భీమునకు కొంచెము కునుకు పట్టినది. కంఠధ్వని వినఁబడ లేదు. కాని పాణిస్పర్శనము గలుగుటతోడనే మేల్కాంచె. అట్లు మేలుకాంచిన భీముఁ డిది యెవ్వ రని యడిగినాఁడు. చీఁకటిలో నా వచ్చిన దెవరో యాతనికిఁ దెలియలేదు. ద్రౌపది 'నే'నని బదులు చెప్పి నది. అప్పు డామె యెలుఁగును బట్టి యామెను గుర్తుపట్టినాఁడు. అంత యర్ధరాత్రమున చీఁకటిలో నామె వచ్చుటకుఁ గలకారణము నూహించి నాఁడు. "కీచకుని దురాచరణంబు నాకుఁ బ్రకటించి వాని నిర్జింప నియోగించునదై యరుగుదెంచెఁ గావలయు" అని సరిగనే యూహచేసి నాఁడు. ఈమాత్రము భీమునకుఁ దెలియదా ? ఊహింప లేఁడా? మధ్యాహ్నమో, సాయంకాలమో జరిగిన విషయమునే బొత్తుగా మఱచి పోయియుండెననుట కేవల మసంభావ్యము. అట్లనుట భీముని కేవలము

మోటమొద్దుగాఁ జేయుటయే కాని మఱియొకటి కాదు. తిక్కన భీముని యూహాపోహలు, వినయవిధేయతలు, గౌరవమర్యాదలు కూడ కల వానినిగాఁ జేసెనే కాని కేవలము మొండిసాహసము, బండధైర్యము మాత్రమే కలవానినిగాఁ జేయలేదు. ఇట్లిచ్చట నీతఁడు ద్రౌపదివచ్చిన కార్యము నూహించినట్లుండఁగా, మూలమున ద్రౌపదికి జరిగిన పరాభవ మును గూర్చి యేమియు నెఱుఁగనివానివలె పలుకును.

"అథాబ్రవీ ద్రాజపుత్రీం కౌరవ్యో మహిషీం ప్రియామ్,
కేనా స్యర్థేన సంప్రాప్తా త్వరి తేవ మమాంతికమ్;
న తే ప్రకృతిమా న్వర్ణః కృశా పాండుశ్చ లక్ష్యసే,
సుఖంవా యదివా దుఃఖం శుభంవా యదివా శుభమ్;
యథావ త్సర్వ మాచక్ష్వ శ్రుత్వా జ్ఞాస్యామహం పరం,
అహమేవహి తే కృష్ణే విశ్వాస్యః సర్వవస్తుషు;
అహ మాపత్సు చాపి త్వాం మోక్షయిష్యా మ్యసంశయమ్,
శీఘ్ర ముక్త్వా యథాకామం యయిత్తే కామం వివక్షితమ్;
గచ్ఛస్వ శయనా యైవ పురా త్వన్యో ౽వబుధ్యతే."

సుఖమో దుఃఖమో, శుభమో అశుభమో, నీవు చెప్పఁదలఁచిన దేమో శీఘ్రముగాఁ జెప్పి యెవరు చూడకుండ తిరిగిపొమ్మని చెప్పినాఁడు. ఈతనివలె 'నేనే నిన్నాపదలనుండి తప్పించెడివాఁడను. నీకు విశ్వాస్యుఁ డను' అని తిక్కన భీముఁడు ప్రగల్భములు కొట్టుకొనలేదు. ఇదివఱలోఁ గీచకునిచేఁ దన్నువడి రాజసభకుఁ బరివిడివచ్చినపు డట్లామె పరా భవింపఁబడుటనే చూచి భీముఁడు క్రోధోద్దీపితుఁ డయ్యెనే గాని యం తకుఁ బూర్వమున జరిగినకథ యంతయు నాతనికి సంపూర్ణముగాఁ దెలిసి యుండలేదు. విరటుఁడు గూడ దానిపూర్వోత్తర సందర్భములను

గూర్చి యేమియు నడిగి యుండలేదు. ద్రౌపదిస్థితికి న్యాయమున నక్క-టికంబు మాత్రమే పొంది, సాంత్వవచనములఁ గీచకుని మదికుందు వాపి యింటికిఁ బంపివేసినాఁడు. ద్రౌపదీకీచకులకుఁ గలిగిన తగవు విషయమై వారికిఁ గాని, యీ భీమునికి గాని యేమియు తెలియలేదు. కావున నంతకుఁ బూర్వమున జరిగినకథ యంతయు నామెచేతనే చెప్పింపఁదలఁచినాఁడు. "అత్తెఱఁ గిత్తెఱవ దాన చెప్ప వింటు ననితలఁచి"యే,యింతప్రొద్దేల యిచ్చోటకేఁగుదేరఁ గారణం బేమియని,యడిగినాఁడు. ఆతఁడీప్రశ్న యెందుకు వేసినాఁడో ముందుగనే గ్రహించి దానికిఁ దగినట్లె ప్రత్యుత్తర మిచ్చినది ద్రౌపది:

"ఎఱిఁగి యెఱింగి నన్నడుగనేమిటి కప్పు డెఱింగి యింతకు
న్మఱచుటఁగల్గెనే నది వినం బని లేదటు గాక యున్న రూ
పెఱిఁగియు నేన చెప్ప విన నిష్టము గల్గుట చాల లెస్స య
త్తెఱఁగెఱిఁగించెదన్ వినుము తెల్లముగా మొదలింటనుండియున్."

అని వెనుకటి వృత్తాంత మంతయుఁ దాను కీచకునిఁగోపించి పలికిన దుర్వారోద్యమేత్యాది పలుకులనే యనువదించి చెప్పినది. సుదేష్ణచేఁ గీచక నివాసంబునకుఁ బోవ నిర్బంధింపఁబడినపుడు "మనంబున నన్నెవ్వారికి నేమి చేయవచ్చు నని మీలావు నచ్చి సూతునింటికి సురకుం బోయితి" నని పలికి భీముని నుబ్బఁ జేసినది. భీమునికిఁ గోపముఁ బుట్టించుటకుఁగా నాసభయందు ధర్మజుని ప్రవర్తనను ఖండించినది. కాని భీముఁడు అవమానమును సహింపలేనివాఁడును, మహోగ్రకోపవివశుండునై యున్నను, యుక్తాయుక్త విచక్షణము లేనివాఁడు కాఁడు. కావుననే "యప్పుడు ధర్మజుఁడు ధైర్యహేమాచలుఁడై యమ్మెయి వారణసేయకున్న నే నీచత మత్స్యవిభునిం బరివారము నుగ్గుచేసిన" సమయభంగంబై యనర్థములకుఁ గారణము కాదా యని ద్రౌపదిని మందలించినాఁడు.

సత్యవ్రత నిష్ఠుండగు యుధిష్ఠిరుండు శాంగద్రకుం దగువాఁడు గాని దూఱుపడ నర్హుండు గాఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పినాఁడు. 'కీచకుని చంపు మనుటకుఁ గదా యిట్లు నీవు పలుకుచుండుట; దానికొఱకై ధర్మజుని దూఱవలయునా? నే నాపని నవలీలగఁ జేసి నీమనోభీష్టమును నెఱవేర్తు' నన్నాఁడు. భీముని స్వభావమున నెట్టి రమ్యతరచ్ఛాయలను గనుపఱచి నాఁడో తిక్కన చూడుఁడు. కాని తనయం దొకప్పుడు విచక్షణలేని భావోద్రేకము (passionate nature) గలుగుచుండుననియు, నది నీనపుఁబనులకైన వెనుదీయనీయ దనియు సూచించువాఁడువలెనే, "నే నీ చత" అని తనయందు నైచ్యము నారోపించుకొనఁ గడంగినాఁడు. అనఁగా దనయందుఁగల లోపమును (weakness) గూడ భీముఁ డెఱిం గియే యున్నాఁడని చూపుటయే తిక్కనార్యుని యుద్దేశముగాఁ గనఁ బడుచున్నది. విరటుని సభలో నుండి యూవల ద్రౌపదికిఁ గలిగిన పరాభవమును జూచినప్పు డీతనికి సహజముగఁ గలిగిన కోపోద్రేకమును, అప్పటి యాతని చేష్టలను ధర్మజుఁడు వారింపకపోయినచో తను కెట్టిముప్పు వాటిల్లెడిదో యని భీముఁడు తరువాత నాలోచించుకొని పశ్చాత్తాపమును బొందినట్లు కనఁబఱచినాఁడు తిక్కన. ఆసమయమున భీముని కోపాటోపమును, నాతని భయంకరాకారమును నెంతసముచిత ముగ వర్ణించి,యప్పటి యాతని భయంకరరూపమును మనకు స్ఫురింపఁ జేయుట కెట్టి భాషాసామగ్రిని ప్రోవుచేసినాఁడో తిక్కనచూడుఁడు:

" కనుఁగొని కోపవేగమునఁ గన్నుల నిప్పులు రాల నంగము
ల్దనరఁగ సాంద్ర ఘర్మసలిలంబులు గ్రమ్మ నితాంత దంతఫే
డన రటదాస్యరంగ వికటభ్రుకుటీ చటులప్రవృత్తన
ర్తన ఘటనాప్రకార భయదస్ఫురణా పరిణద్ధమూర్తియై."

ఆతనియాకారము నెంతచక్కఁగానో చిత్రించి, యొక పటుదీర్ఘసమాసముచే నాతని పండ్లు కొఱుకుట గూడ మనచెవులలో గింగురుమనునట్లుగాఁజేసి యాతనిమూర్తిని మనకండ్లయెదుటఁ బెట్టినాఁడు. ఇది కేవల మాతని బాహ్యచేష్టల వర్ణన. దీనివలన వ్యక్తముచేయఁబడిన యాతని భావము లెట్టివో, అప్పు డాతనిమూర్తి చూచినవారి కెట్టి భయంకరభావములను స్ఫురింపఁజేసెనో తెలుపుచు నాతని యాకారము నిట్లు వర్ణించినాఁడు:

"నేలయు నింగియుఁ దాళముల్ గావించి
యేపున రేఁగి వాయించియాడఁ
గులపర్వతంబులు గూర్చి యొండొంటితోఁ
దాఁకంగ వీఁకమైఁ దన్నియాడ
నేడు సాగరములు నిక్కడక్కడఁ బెట్టి
పలుచని రొంపిమై నలఁదికొనఁగ
దిక్కులు నాలుగు నొక్కచోటికిఁ దెచ్చి
పిసికి పిండలు చేసి పిడిచికొనఁగ
మిగిలి బ్రహ్మాండభాండంబు పగులవేయ
నప్పళించుచుఁ బ్రళయకాలానలమున
గండరించిన రూపంబు కరణి భీముఁ
డతిభయంకరాకారత నతిశయిల్లె."

అట్టి భీముని భయంకరాకారమును మనకు స్ఫురింపఁజేయుటకుఁగా నెట్టి యుపమానమును దెచ్చినాఁడు! ఈకోపము నంతను ధర్మరాజుఁడు 'నయనంబులనే వారింపఁగలిగె' ననుటచే భీముని కాతనియందుఁగల గౌరవభావ మెట్టిదో స్పష్టమగుచున్నది. ద్రౌపదియు నీయన్నదమ్ముల చేష్ట

లను జూచుచునే యున్నది. కావుననే యీతని మేలుకొలుపుచు "మీ యన్న పరాక్రమంబు వలపన్నొకో దయమాలి తక్కటా"యని యెత్తిపొడిచినది. ఆతఁడప్పుడు వలదనుటయే క్షేమమయ్యెఁ గాని లేనిచోఁ దనకప్పుడు సహజముగఁ గలిగిన యొడలు తెలియని కోపావేశమున సమయభంగము కావించినచో నెట్టి యనర్థము కలిగెడిదో యని భీముఁడు బాగుగా తరువాత నాలోచించుకొని పశ్చాత్తప్తుఁడయ్యెను గావుననే యయ్యుధిష్ఠిరుండు పొగడ్తకుఁదగు గాని దూఱుపడ నర్హుండు గాఁడని ద్రౌపదిని మందలించినాఁడు. కీచకుని చంపుట యెంతపని గాని, యెవ్వరు నెఱుంగకుండునట్లు తెఱంగు మాత్రము దలపోయ వలసి యున్నదని హెచ్చరించినాఁడు. భీముని నెంత జాగరూకత, యుక్తాయుక్తవివేచనము కలవానిఁగా చిత్రించినాఁడో చూడుఁడు. ఆవేశము వచ్చినపు డొడలు తెలియని యీ వేళ మైనను యుక్తాయుక్త పర్యాలోచనము మాత్రము లేకపోలేదు. భీముని సహజావేశభావము, యుద్ధప్రియత్వము మొదలగు లక్షణముల నాయాసందర్భముల నెంతరమ్యముగా తిక్కన కన బఱచునో గమనింపుఁడు. మల్లుని చూచినతోడనే 'యీతనిమై వెరిగిన'దని వర్ణించినాఁడు గదా ఇప్పు డెవ్వరు నెఱుఁగని తెఱంగున కీచకునిఁ బరిమార్పవలయునని ద్రౌపదితోఁ జెప్పుచు, ద్రౌపది తనపడినపాట్లను, పాండవు లనుభవించుచున్న యీ దురవస్థను విపులముగ వర్ణించి, "దొరఁగెడు నశ్రుల మునిఁగిన మో మతని పక్షమునఁ జేర్చిన" సమయమున నాతఁడు 'నంబుజానన నెమ్మొగ మల్లఁదుడిచి యనునయించి తత్కరములు దన మొగంబు గదియఁజేర్చుచు నిట్టూర్పు గాడ్పు నిగుడ చింతాక్రాంతుండై యుండు

"అక్కట మోసపోయి యడియాసలఁ జావక యున్న దాన ము
న్నొక్కరునొక్క దురంతదురితోత్కట బాధల పెట్టి యున్నా నా

కెక్కుడిదుఃఖశాంతి కడు నేడుట యెమ్మెయిఁ గల్గనేర్చు మీ
ముక్కున నూర్పు గల్గ నొకమూర్ఖునిచేఁ బడితిన్ సభాస్థలిన్.”

“వానిఁ దెగఁ జూడవైతేని వాయుపుత్ర
నీవు గనుఁగొన నురినైన నీరనైన
నగ్నినైన విషంబుననైన నేను
మేను దొఱఁగుదు నెట్టు నీయానసుమ్ము.”

అని బాగుగా స్త్రీ స్వభావసహజం బగునటుల చెప్పి పురియెక్కించిన మీఁదటఁగూడ భీముఁడు చిఱునవ్వు నవ్వి, “కీచకునిఁ జంపుట కిమ్మెయి నిట్టుఁ బల్కఁగా వలయునె”

“ఎల్లి యెల్లవిధంబుల నెందు జొచ్చె
నేని నాధర్మతనయుండు దానవచ్చి
యడ్డపడెనేని నీవ పెంపారుకరుణ
గాచితేని నాచేఁ బడుఁ గీచకుండు.”

అని ప్రతిజ్ఞచేసియు, “దుర్యోధనాది దుష్టలోకంబు నధోలోకంబున కనుచునంతకు మదీయాంతరంగంబు చింతాభరభుగ్నంబును, నవమాన పంకమగ్నంబును, గోపోద్విగ్నంబునునై వేగిరపడుచున్నది” యని తన కోపోద్రేకమును, వేగిరపాటును దెలిపియు, వెంటనే ధార్తరాష్ట్రుల కుం గాలావసానం బైనయట్లు సమయకాలావసానంబయ్యె; నజ్ఞాతవాసం బునకుం జొచ్చినపదునొకండు నెలలు సని పండ్రెండవనెల వర్తిల్లుచున్నది. దీనికొఱంత దీఱిన నీదువంతయు దీఱు నూఱడిల్లియుండు” మని యామె నూఱడించి, సమయభంగము కాకుండఁ గీచకుని వధించు విధానమున కామె చేయఁదగిన యుపాయమును నొడఁబడుట భావించికొని, వానికి నర్తనశాల సంకేతప్రదేశంబుగాఁ జెప్పి యొంటిమైఁ జనుదేర నియమింపు

టను గఱపి, యా సొబగునిం దెగఁజూచి నీకుం జూపి నీచిత్తంబు వడసె దనని హెచ్చరించి, "వేగుచున్నది గావున జనులు మేలుకాంచి మన లం గాంచిరేని వంచన బయలుపడినం గార్యంబు దప్పు"నని యెంతయో జాగరూకతతో నామెను బంపివేసినట్టి భీముఁడు, పిదప "రాత్రిసమ యంబున నయ్యేడకుఁ గీచకుఁ డొంటిమెయిం జనుదెంచువాఁడై చనె" నని ద్రౌపది తెలియం జెప్పినప్పు డెట్లు 'పరమాహ్లాదంబు నొంది' కీచకు నితో నొకపట్టుపట్టి వానిని వధింపఁగల యవకాశము దొరకినదిగదా యని యుబ్బిపోయి మైమఱచెనో గమనింపుఁడు. అప్పటి యాతని యుత్సాహంపుఁ బలుకుల వినుఁడు:

"క్రోధం బప్రతికారమై హృదయముం గుందింప నత్యంతచిం
తాధూతాత్ముఁడ నైన నాకుఁ బరమోత్సాహంబు సంధిల్ల దు
స్సాధంబైన విరుద్ధకార్య మిటు లాసన్నంబుగా సంఘటిం
తే ధర్మాత్మజుఁ డాత్మ మెచ్చఁ బగ సాధింపంగఁ దా నల్పమే.

అని పలికియు నెఱపక సంకేతించిన తెఱఁగున నచ్చటి కరుగునో యరుగఁడో, మఱికొందఱను దెచ్చునో యని కొండొక విచారింపకపో లేదు. ఇంతవఱకు నాతఁడు మిగుల శాంతచిత్తతతో (considerate) పర్యాలోచించుచుండె. కాని ద్రౌపది యాశంక వలదని చెప్పినతో డనే, నాట్యశాల కపశ్యము వచ్చు కీచకునితోఁ దనకుఁ గలుగనున్న సం గరమును దలఁచుకొనినంతనే, భీముని సహజస్వభావము పైకుబికినట్లుగా తిక్కన యెంతరమ్యముగాఁ జూపినాఁడో పరికింపుఁడు:

"బలియుం డా సొబగుండు భావభవదర్పభ్రాంతుఁడై వచ్చి ని
శ్చల పర్యంగత నున్న నన్నరసి నీచండంబు గాకున్న నా
కులతం బొందెడు నప్పు మండపము సంక్షోభింపఁగా నేతుఁ గ
ట్టలుకన్ బెబ్బులి గోల నేచినటు లుగ్రాకార మేపారఁగాన్."

కీచకునిఁ దాఁకు సందర్భము నంతను నాతఁడు మనమున భావించుకొను సందర్భములలో నా భావనాశక్తిచే నెట్లీడ్చుకొని పోఁబడి భీముఁడు తన హద్దును మీఱుచున్నాఁడో గమనింపుఁడు: "మండపము సంక్షోభింపఁగా నేయు"నఁట.

ఈసమయములో 'వంచన బయలుపడునేమో'యను భావము, భయము మఱుఁగుపడి పోయి నట్లున్నవి. ఇంకను నాతని భావనాబలము (imagination) ఎట్లు పలికించుచున్నదో చూడుఁడు:

"ఎఱిఁగి పిలుసనిన వెసఁ బై
కుఱుకుదు సాహసము గాక నోడిసిన భంగిన్;
వెఱచఱనం బోదువుదుఁ బఱి
పఱి సేయుదు నీదు పూన్కి పారం బెయిదన్.

"నాదు బాహుబలమునకు మాఱుకొనఁ జాలు
భుజబలంబు గలిగి పోక చిక్కి
పెనఁగి నన్నుఁ గొంత కినియింప నోపెడు
చందమైన వినుము సరసిజాక్షి!

"అవనీచక్రము సంచలింపఁగ దివం బల్లాడ నాశాచయం
బవధూతంబుగ గోత్రశైలనికరం బాకంపముం బొంద న
ర్ణవముల్ ఘూర్ణన మొందఁ గ్రోధము గృతార్థత్వంబు నొందించి చి
త్రవధప్రౌఢి వహించి సూతునకు రౌద్రం బేర్పడం జూపెదన్."

అని తనక్రోధస్వరూపమును, రౌద్రాకారమును బయలువెట్టినాఁడు: అనఁగా భీముఁడు తన నిజస్వరూపము నిచ్చట బయలువెట్టినాఁడనుట. కావుననే పాంచాలి సంచలితస్వాంత యైనది. ఇట్టి యీతని తీవ్రక్రోధంబు గుప్తసాధనంబునకు బాధకం బగునని నెమ్మదిగ బోధింపఁదలంచినది. దీనివలనఁ గలుగు ననర్థముల నెట్లుగుదిగుచ్చి చెప్పినదో చూడుఁడు!

"ఒవ్వనివాఁడు నవ్వ మహిమోషధి ధర్మసుతుండు దీనికిన్
నెవ్వగఁ బొంద భూజనులు నింద యొనర్పగ నేఁడొనర్చునీ
చివ్వకు నీవు నల్కమెయిఁ జేసిన యాపని గూఢవృత్తికిన్
దవ్వగు నేని నియ్యభిమతం బొడఁగూడియు నిష్ఫలం బగున్.

"కావున వంచన బాహిర
పోవక యుండంగ ఘనరిపుం బరిమార్పం
గావచ్చునేని యట్టిద
నావల పటు గాక తక్కినను వలదు సుమీ."

"మనరహస్యము బయలువడకుండ నీ వాతనిఁ జంప లేకపోయినచో నీవా పనినే తలపెట్టకుసుమీ' యని గట్టిగా నుందలించినది. భీముఁడును దన స్వభావమును, అందలిలోపమును (weakness) దాను బాగుగా నెఱింగియే యున్నాఁడు. కావుననే దాని నతిక్రమించుటకుఁ జేతనైన ప్రయత్నముల నన్నిటిని జేసి కార్యభంగము, సమయభంగము కాకుండ కాలము గడపుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. తన స్వభావమునుగుఱించియే తానేమి చెప్పుకొన్నాఁడో చూడుఁడు:

" మదమునఁ గీచకాగ్రజుఁడు మార్కొని నిల్చిన నేను ఱేఁకమైఁ
గదిసితినేని యప్పుడు ప్రకాశరహస్యవిభేదబుద్ధి నా
కొదవునె యైన నేఁ దలఁచి యోపినభంగి నిగూఢవృత్తిమైఁ
బదిలము గల్గి తిన్నని యుపాయమునం దెగఁజూతు నాతనిన్."

మల్లునిఁ జూచినంతనే మై పొంగినట్లుగనే, కీచకునిఁ జూచి కదిసిన యప్పుడు ప్రకాశరహస్యవిభేదబుద్ధి యాతని కొదవదనుట నిశ్చయము. కాని యోపినంతవఱకుఁ బదిలముగానే ప్రవర్తించెదనని చెప్పినాఁడు.

భీముని సహజగుణములు, నీయజ్ఞాతవాస సమయమున నాతఁడవి పైకి రాకుండ నణఁచిపెట్టి వినయాదిగుణంబు లవలంబించి ప్రవర్తించుచున్నరీతిని, వ్యక్తముచేసి భీముని గుణశీలములను బోషించుటలో నెట్టిచాతుర్యమును తిక్కన చూపినాఁడో గ్రహింపుఁడు. మొత్తము మీఁద ద్రౌపది సహాయముతో నీకృత్యమును మిక్కిలి పదిలముగనే సాధించి యభీష్టసిద్ధిని బడసినాఁడే గాని భావోద్రేకమును బెచ్చు పెరుఁగనిచ్చి యప్రమత్తుఁడై మెలఁగలేదు. సమయభంగమగునని భీముఁడు గొంకుచునే చప్పుడు చేయని గూఢవిమర్దనప్రహారములతోఁ దనమల్లయుద్ధనైపుణంబును నెఱపి వికృతెపుఁ జావు సంపి తన కసిని సంపూర్ణముగాఁ దీర్చికొనినాఁడు.

అయితే ద్రౌపదియు నాతనిస్వభావమును బాగుగా నెఱింగినది గనుకనే మిగుల జాగరూకతతో మెలంగుచు నాతని వెంటనంటి కనిపెట్టుచునే యున్నది. తాను కీచకునితో సంకేతనియమము చేసిన నాఁటి రాత్రి 'జార చోరజనంబుల మనంబు లలర'చంద్రాస్తమయం బయిన పిదప,

"పెనుమిఱ్ఱిది పల్లంబిది
యనకుండఁగ నోలమును బయలు నొక్కటిగాఁ
గను విచ్చుటయును మోడ్చుట
యును సరిగాఁ దమము పర్వె నుర్విం దోడ్తోన్."

ఆకృశోదరి వృకోదరుని కడకుం జని సమయమయ్యెనని హెచ్చరించినదఁట. ఇచ్చట సూర్యోస్తసమయాది వర్ణనమును సందర్భోచితముగా తిక్కన యెంతమనోజ్ఞముగ సందర్భమున కతుకునట్లుగాఁ జేసినాఁడో చూడుఁడు. సూర్యాస్తసమయమును వర్ణించి పిదప క్రమక్రమముగా రాత్రి యెట్లు ముదిరినదో ప్రబంధధోరణి నతిరమ్యముగా స్వాభావికముగా వర్ణించినాఁడు.

"చుక్కలు తోడుతోడఁ దలమాపఁదొడంగ మనోభవుండు వి
ల్లెక్కిడి చక్రవాకముల యిక్కలు రోయఁగఁజొచ్చె నేల కెం
పెక్కుచువచ్చె దీవియల యేర్తెఱ సోయగ మందె సందడుల్
దక్కెఁ బురంబువీథుల మదం బొలసెన్ విటచిత్తవృత్తులన్."

ఇచ్చట చంద్రోదయమును గాని, చంద్రికను గాని ప్రత్యేకముగా వర్ణింపలేదు. నేల కెంపెక్కుచు వచ్చెనన్నాఁడు. కాని చంద్రోదయ మంతకుఁ బూర్వమే, దినభాగముననే యైయుండెనని సూచించుచు, 'జారచోరజనంబులు మనంబు లలరం జంద్రాస్తమయంబయ్యె' నని మాత్రము చెప్పియున్నాఁడు. అనఁగాఁ గొంతరాత్రి, దాదాపుసగము రాత్రి యయినపిదపఁ జంద్రాస్తమయమయ్యెనని తెలుపుటచే నవి శుక్ల పక్షపురాత్రులనియు, బహుశః అష్టమి నవములలో నొకదినము కావచ్చు ననియు సూచించినాఁడు. అట్టి శుక్లపక్షపు టర్ధరాత్రమున గాఢతమంబు పర్వినపిదప ద్రౌపది వృకోదరునికడకుం జని యప్పుడా తఁడు దలపెట్టిన కార్యమునకుఁ దగినసమయం బయ్యెనని హెచ్చరించినది. ఇచ్చట కాలసూచన నెంతరమ్యముగాఁ జేసినాఁడో గమనింపుఁడు. ఆతఁడును బెండ్లికి పిలిచినయట్లు వికచహృదయుఁడై తలసీర యాయితము చేసికొనెనఁట. ద్రౌపదివలెఁ గనఁబడుటకును,దనయాకార మును గోపనము చేసికొనుటకును దలచీర యాయితముఁ జేసికొనెనని చెప్పుటచే తిక్కనార్యుఁ డిట్టిసూక్ష్మవిషయములను గూర్చి చెప్పుటలో గూడ నెంత జాగరూకత వహించునో తెలియుచున్నది. ఈ నాట్య శాలకుఁ బోవుట పెండ్లికిఁ బోవునట్లే యున్నను, భీముఁడు తనభావోద్రే కమును బయలుపఱుపక, పొర్లికొనివచ్చు నాయుత్సాహము నడంచి కొని జాగరూకుఁడై ప్రవర్తించినట్లు తెలిపినాఁడు.

ఆంధ్రభారత కవితా విమర్శనము

“గమనము వీఁక నేఁతొలఁక వికారము పుట్టక సంగరోత్సవో
ద్యమరభసాతిరేకము బయల్పడ దించుక లేక రోషసం
భ్రమ మొకయింతయైనఁ బరభావనిరూప్యము గాక ద్రౌపదీ
దమనుఁడు వోయె విక్రమధురంధరతం దగ నాట్యశాలకున్.”

యని, దానం బ్రవేశించుటలో భీముని జాగరూకతను బరికింపుఁడు. “కెలఁకులుఁ బిఱిందిదెసయుం గలయం బరికించి”, యచట నెవ్వరు పరపురుషులుగాని, కావలివారుగాని లేకుండఁ జూచి మఱి ప్రవేశించినాఁడు. ఎట్లు? “తన యఖండిత బాహాబలగర్వము యచ్చట ముంగలిగా, మదమత్తభద్రగజసన్నిభగతిన్”. ఆతని బాహాబలగర్వమే యాతనికి ముందు నడచి దారి చూపుచుండెనఁట. బాహుయుద్ధమునకు సన్నద్ధుఁడైయున్న భీముని నడకను తిక్కన యెప్పుడును మత్తగజమునడకతోడనే పోల్చుచుండును. మల్లయుద్ధసంరంభమున గర్జించియును గజాలస్యంబున నంగణంబు సొచ్చెను.

ఇఁక నిక్కడ మరల కీచకుని యవస్థను బరికింతము. ద్రౌపది తనతో మాటలాడి సంకేత మేర్పఱచినది మొదలుకొని కీచకుఁడును ద్రౌపది చేసిన సంకేతకాలమునకై వేచియుండి, కందర్పగోచరుండై యా వామాక్షిరుచిరలావణ్యంబును, తన్వంగిరూపును, కంబుకంధర చెన్నును, ఆయంగన [illegible]ంబును, భామిని సహజవిభ్రమములను, ఆసపోఁతి చెయ్వులును, మానిని గరువంపుమాటలసొంపు, అబ్జముఖి తిన్ననినమును మనమున మాటి మాటికి నూహించుచు,

“ఉలరు నలందురుం [illegible]యుఁ దాపభరంబున వెచ్చ నూర్చు మే
నలయఁగ నొల్లఁబోవు నెగడొందుఁ గలంగుఁ బరిభ్రమించుఁ గొం

దలపమఁ జల్లడం బడరి ధైర్యము మాలిన బెగ్గడిల్లు వి
చ్చలవిడిఁ బేర్చి నెవ్వగల సంపడి డెందము గంది చేష్టదుక్."

ఇచ్చట కీచకుని పరితాపమును సూచించుటకు నాతని మానసిక వృత్తు లెన్నిరీతులుగా వర్ణింపఁబడినవో పరికింపుఁడు. ఇట్లు మన్మథతాప తప్తుఁడైన కీచకుఁడు మనోవేదనాపనోదనార్థంబు మందిరారామ భూమికిం జనియెనఁట. ఇచ్చట తిక్కన యుద్యానవనవిహార శిశిరోపచార సూర్యాస్తమయాది ప్రబంధరీతి వర్ణనల కవకాశము కల్పించికొని తరువాతి తెలుఁగు ప్రబంధములకు మార్గదర్శి యయ్యెను. ఆయుద్యానవనమున శిశిరోపచారంబులఁ బ్రొద్దు గడపి, "గ్రుంకింపరానిప్రొద్దరసి యరసి", యెట్లో సూర్యాస్తమయంబగుటయు గైసేసికొని, పరిజనముల వంచించి యేకాంతముగఁ గూరుచుండి ద్రౌపదినిగూర్చి కీచకుఁడు భావింపఁదొడంగిన రీతిని గమనింపుఁడు. ఆ ద్రౌపదినిగూర్చి వేసిన విశేషణపదములయొక్క భావగాంభీర్యమును, ఔచిత్యమును, సార్థకతను పరికింపుఁడు. ఆ ద్రౌపదీ సౌందర్యస్వరూపము కీచకుని భావనా దృష్టిలోఁ బడినట్లు వర్ణించుపట్ల తిక్కన చూపిన యాసక్రమతను గుర్తింపుఁడు. ఆవామాక్షిరుచిరలావణ్యంబే యాతనిభావదృష్టికి మొట్టమొదట నానినది. లావణ్యస్ఫురణమున కక్షియుగ్మము స్థానముగాఁ జేసిన తిక్కనార్యుని యౌచిత్యపరిజ్ఞాన గాంభీర్యము మానింతురుగాక. "దాని కళ్లలో నున్నది లక్ష్మి" అని గదా మనవారు చెప్పుచుందురు. పిదప చిత్తమున నిలిచినది యా తన్వంగి రూపము. రూపు అంగము నాశ్రయించునదే గదా. పిదప నాకంబుకంధర యొక్క యవయవసౌష్ఠవముచే దీపించు చెన్నుఁ దలపోసినాఁడు. మృద్వంగములు గల యాయంగన సౌకుమార్యమును దలంచుకొనెను. స్వీయకాంతివిలాసములచే నొప్పు భామిని సహజవిభ్రమముల నెనఁ గీలించెను. సుకుమారచేష్టలుగల యా

పదంతి చెయ్వులను మదిఁ బట్టుకొలిపెను. మానవతియు, నాత్మగౌరవమును గాపాడుకొనుటయందు పట్టుదలగల యామానిని గరువంపుమాటపొందు—మాటలపొందు, వానియందు వ్యక్తమగుచుండెడి యామె గరువతనమును గూర్చి యూహచేసెను. ద్రౌపదియెడల మానినియను విశేషణమును, ఆమె మాటలయెడల గరువంపుఁ బలుకు లనువిశేషణము నెంతయు సముచితములై యున్నవి: ఈమె 'మానినీత్వము'నుఁ, గరువంపుఁ బలుకుల 'పొందు' నీమె ధర్మజునితోను, సుదేష్ణతోను జేసిన సంభాషణనుబట్టి మన మూహించియే యున్నాము గదా. కీచకుఁడు గూడ నామె "గరువంపుమాటపొందే యూహించి" నట్లుగాఁ దెలుపుచున్నాఁడు తిక్కన. పిదప నాతఁ డాదలితాజ్ఞముఖియొక్క మోము తిన్నఁదనమును మెచ్చుకొనఁజొచ్చెనఁట.

ఇచ్చట కీచకుని భావనాప్రపంచమున నా ద్రౌపది సౌందర్యస్వరూపము మొట్టమొదట ననిర్వాచ్యము, నవ్యక్తము (haz[illegible]) నగు లావణ్యరూపమునఁ బొడఁగట్టె, చెన్ను, సౌకుమార్యము, విభ్రమములరూపమును బొందె, పిదప చెయ్వులు, మాటపొందులలోనికి దిగి, తుదకామె ముఖకాంతిలో లీనమై యాతని మనోనేత్రమునఁ 'సువ్యక్త'రూపమునఁ బొడకట్టినది. అప్పు డాతనికోర్కులు చిగురుమొత్తాడఁ దొడంగినవి. కావున నల్లము వెడఁగుపడి వశముతప్పినది. చింతవడితనముచే నఁగనరిదినది. లేదా, "చిత్తజుని కోల నడిగోని నిక్కువాటుస" అను పాదమును బట్టి మన్మథాగ్ని బాధింపఁజొచ్చినది.

మనసునకుమున ద్రౌపదిచేసిన సంకేతము తలంపునకు వచ్చి యా [illegible] కలిగించినది. సంకేతము ననుసరించి వచ్చు నా రా[illegible] నితర్కము. 'అట్టేల రాకపున్నను, నన్ జెట్టి య[illegible]

దానికి మన సెట్టు నిలుచు!' అని ధైర్యము. రూపాభిమానిగదా కీచకుఁడు: తనరూపమును జూచి యెట్టివారైన లొంగుదురని యాతని నిశ్చయము. కాని యామెమాట నిలుపునో నిలుపదోయని మరల సందేహించును. ఈవితర్కములో నాతని యూఁగులాటను, నురియాటను నీక్రింది పద్యమున చక్కఁగా వర్ణించినాఁడు తిక్కన:

> " అనుచు సంచలించు నడియాసఁ గ్రమ్మఱఁ
> బాసఁదలఁచి ధృతికిఁ బట్టువెట్టు
> మరుని కోపటించి యురియాడుఁ దుదిముట్టఁ
> గాన నిశ్చయించుఁ గలఁగుఁ దేలు. "

పిదప నాతఁడు భావనాప్రపంచమున సృజించిన ద్రౌపదియె ట్లాతని వంచించినది వర్ణించునపుడుకూడ తిక్కనార్యుఁ డవలంబించిన సక్రమత (orderly method) గమనింపఁదగియున్నది. మొదట నామె పాడ సూపినట్లయినది. పిదప మెలఁగినట్లయినది. కదిసినట్లయినది. ఒడఁబడ్డట్లయినది. తుదకు లలిత వివిధ విహారములకు ఎలసిసొలసినట్లయినది. కాని వెదుకగా రిత్తబయలే గానవచ్చుటచే విహ్వలించినాఁడు. ఈమనోవేదనాపనోదనంబునకై మందిరారామభూమికిం జనినాఁడు. కీచకుఁడా వనమున పరితాపముచే నొక్కయెడనైనఁ గాలూఁదక కలయం గ్రుమ్మరుచు, నందలి పక్షి మిథునముల శృంగార చేష్టలను జూచి చూచి చిడిముడిపడు, భ్రమనుపడు, వెడఁగుపడు, వెనుంబడు, తల్లడపడు, దురంతచింత వారికి నగపడు. వలవంతచేఁ బరితప్తుండగు కీచకునిచిత్తవృత్తులభిన్నచ్ఛాయ లెంత సూక్ష్మముగ వర్ణింపఁబడినవో! – ఎట్టి పదపరికరము సమకూర్పఁబడినదో పరికింపుఁడు. అట్లు పక్షిమిథునముల శృంగారచేష్టలను జూచి తపించి తుదకు భావరతంబుల శిశిరోపచారం

బులఁ బ్రొద్దు గడపెనఁట. కీచకుని భావరతముల వర్ణనము కొంచెము శ్రుతిమీఱినట్లే యున్నది; కాని, తిక్కనార్యుఁ డీసందర్భము నతి జాగరూకతతోడనే నిర్వహించెను. ఈపలుకులు కీచకుని చేతనే పలికించినాఁడు గాని తాను చెప్పలేదు. అందులో కీచకుని స్థితి క్రమముగా వర్ణించుకొని వచ్చి యిప్పు డేస్థితిలోనికి వచ్చినాఁడో యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు:

"ఆ ఇందీవరనయన నాత్మ నిడి వేడ్క మెయిన్
డెందము చన విచ్చలవిడిఁ
గందర్పుఁడు వెఱ్ఱిఁజేయఁగా నిట్లనియెన్"

అనఁగా వెఱ్ఱిప్రేలాపనలోనికి – ఉన్మత్త ప్రలాపములలోనికి దిగినాఁడని ముందుగనే చెప్పుచు నాసందర్భమున నాతని మనోరథంబులను భావరతంబుల నాతనినోటనే పలికించినాఁడు.

కీచకుఁ డట్లు భావరతంబులను, శిశిరోపచారములను బ్రొద్దు గడపినను, ఆదినమున నాతని కది "గ్రుంకింపరాని ప్రొద్దై"నది. ఆ దినమాతని కెట్లు సాఁగి నిలిచినది యొకచిన్న గీతపద్యము నందలి క్రియపదముల ద్విరుక్తిచే సమయానుకూలముగ స్ఫురింపఁజేసి తిక్కన భావ ధ్వనులకు రచనయం దెట్టి శాందిక గల్పించినాఁడో పరికింపుఁ (sound echoing the sense)—

"అనుచుఁ గ్రుంకింపరాని ప్రొద్దరసి యరసి
శిశిరపర్యంకమున మేను చేర్చి చేర్చి
వంతఁ దలపోసి తలపోసి వనరి వనరి
మిగుల వందిరి వందిరి పొగిలి పొగిలి."

భీమునికోపాటోప వర్ణనా సందర్భమున నిట్టి పొందికను గమనించియే యున్నాము. ఎట్లో సూర్యాస్తమయం బగుటయు, నాతఁడు కైసేసి కొని మదనదికారోల్లాసంబున మేనుపొంగ,

"సింగం బున్న గుహానికేతమునకున్ శీఘ్రంబునన్ వచ్చు మా
తంగంబున్ బురడించుచుఁ"

నారంగాగారమును జేరవచ్చెను. భీమసింహము నెదుర్కొనుటకుఁ గా కీచకమాతంగఁబు వచ్చెననుటలోఁ గల సాదృశ్య వ్యంగ్య వైభవము గమనింపఁదగియున్నది. భీమకీచకుల రంగాగార ప్రవేశమును వర్ణించిన రీతియు వ్యంగ్యశోభితమే యై యున్నది. భీముఁడు తన యఖండిత బాహాబల గర్వము యచ్చట ముంగలిగాఁ బ్రవేశించెనని గదా వర్ణించినాఁడు. కీచకుఁడో, కేవల "యహంకృతి ముంగలిగాఁగ" మండపాభ్యంతరభూమిఁ

జొచ్చెనఁట. భీముఁడు" "నిశ్చింతుండై పతికేలు పట్టుకొని" చొచ్చినట్లే కీచకుఁడును "శంకయూనంతయు లేక" చొచ్చినాఁడు. కాని కారణము మాత్రము వేరు. కీచకుఁడును బలగర్వితుఁడనియే కదా మొదట తిక్కనార్యుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. ఇప్పుడాతని "బాహుగర్వసంతమసము" స్వాంతమును గప్పివేసినది. అహంకృతిమాత్రము ముంగలియై దారిచూపినది. కావుననే శంక యూనంతయు లేక ప్రవేశించినాఁడు కీచకుఁడు. భీముని స్వాంతము సంతమసాంధముకాదు. కావుననే జాగరూకుఁడై యాప్రదేశము నిర్జనమై యున్నదో లేదో యని, కీచకుఁడొకవేళ ముందుగనే వచ్చి బయట తారాడుచున్నాఁడేమోయని కెలఁకులఁ బిఱింది దెసయుఁ గలయం బరికించి, తనుస్పృచే దురభివేశంబై,

"ధ్వాంతాకారితఁ కుడ్యకుట్టిమ ఘనస్తంభావళీరూపమున్
ప్రాంతాదిప్రవిభాగబోధరహిత ప్రాగ్ద్వారముంగాతర
స్వాంతత్రాసకరంబు"

నైన యాలోచనఁ గీచకునికంటె ముందుగాఁ దానే ప్రవేశించెను. కీచకుఁడు వచ్చునా రాఁడా యనుసందియ మీతనికి లేదు. ద్రౌపదిచేసిన సంకేతబలమును, కీచకుని రాగాంధత్వము తప్పక వానిం దోడితెచ్చునని యూతఁడు నిశ్చయించెను. బయటఁ గీచకుని రాకను వేచియుండ నావశ్యకతయును లేదు. ద్రౌపది లోన సెజ్జఁ జేరియుండు ననియే కీచకుఁడు తలంచును గాని బయట వేచియుండు నని తలంపఁడుగదా. మూలమున నిట్లే గలదు:

"భీమోఽపి ప్రథమం గత్వా రాత్రౌ ఛన్న ఉపావిశత్."

కాని పతికేలు పట్టుకొని పోయినట్లు మాత్రము లేదు. ఇదివఱలో భీముఁ డీనర్తనాగారమును చూచెనో లేదో, ఇప్పు డది ప్రాంతాది ప్రవిభాగ బోధనపూర్వకమై యున్నది. కావున చిరపరిచితయై యున్న ద్రౌపది లోనికిఁ దీసికొనిపోయి సెజ్జను గనుపఱుపఁగా, నాతఁ డద్దానిఁ జేతితో నరసి కనుఁగొని దానికి నతిదూరంబునం బాంచాలి నోసరిల నునిచి తా నా శయనంబున కీచకుని రాకను వేచియుండెననుట సముచితంబై యున్నది. ఇంతేగాక కీచకుఁడు సంకేతంబున కొడంబడినాఁడని విని భీముఁడు పుష్పాంగి "అవనీచక్రముసంచలింపగ......" నూతున కిది రౌద్రం బేర్పడం జూపెద నని చెప్పుటచేఁ బాంచాలి సంచలితస్వాంతయైనది. అప్పుడు ద్రౌపది "ఎందున బాహిరపోవక యుండంగ రిపుం బరిమార్ప వలయుఁగాని యటు గాక తప్పిన నలుసుమీ" యని మంతలించినను, అతఁడు నేను వీఁకమై గదిసితినేని యప్పుడు ప్రకాశ రహస్య విభేదబుద్ధి నా కొదవునె, యైన నా తోఁచినభంగి చేసెదనని బదులు పలికియున్నాఁడు. మూలమున దీనికంటె తీవ్రముగా తెగఁబడి చెప్పినాఁడు కాని తిక్కన సమయానుకూలముగ నాతనిశీలమును వ్యక్తము చేయుట కెంత కావలయునో అంత వఱకే గ్రహించినాఁడు.

"తం గహ్వరే ప్రకాశే వా పోథయిష్యామి కీచకమ్,
అథ యోత్స్యామి మత్స్యాంస్తేహంస్యే సుత్స్యాస్త్రనపి ధ్రువమ్;
తతో దుర్యోధనం హత్వా ప్రతిపత్స్యే వసుంధరామ్."

భీముఁడు గీనకుని వధించుటలో రహస్యవిభేదమార్గము నవలంబింప కుండఁ జూచుటకే ద్రౌపది యాతని వెంటఁ దగిలి లోనఁ బ్రవేశించి యనతిదూరమున నోసరిలి కని పెట్టియున్నది. కీచకుఁడును ద్రౌపది తనకు ముందుగనే వచ్చి యుండునని తలంచిన వాఁడువలెనే మండపాభ్యంతర భూమిఁ జొచ్చి, తటేయం జని యా చీఁకటిలో తడుముకొనుచు నారసి, సెజ్జఁ గాంచి యది రిక్తశయ్య గాకుండుటను దెలిసికొని కేలు సాఁచెను. చీఁకటిలోఁ గీచకుని తడుములాట నెంతయుఁ జక్కఁగా సూచించినాఁడు తిక్కన.

అప్పుడు భీముఁడు కోపవేగమునఁ గంపము నొందు నిజాంగకంబులను దన ధృతి పెంపున నచలితంబుగఁ జేసెనఁట. భీముఁడు భావోద్రేకము నెట్లడంచుకొన్నట్లు తిక్కన వ్యక్తము చేయుచున్నాఁడో చూడుఁడు. మఱియు నీచలనమును గుర్తించినచో మొదటనే కీచకుఁ డనుమానము పడుట కవకాశము కలదు. అట్టి యనుమానకారణము లేకుండఁ జేసినట్లు సూచించినాఁడు. తద్వచనము చొప్పు, తదీయచేష్టలను గను మతితో 'నవికార నిగూఢ నిజప్రకారుఁడై' భీముఁ డుండెను. పిదప కేలు సాఁచి కీచకుఁడు దన "రూపాభిమానిత్వము"ను వెల్లడించుకొనుచుఁ దనలావణ్యమును, రూపమును, విలాసములను, దనవివేకమును కొనియాడుకొనుచుండ, భీముఁడు నుచితనిగూఢభంగులగు భాషణముల్ దనప్రియకు వినిపించుటకై యాతనితో నిట్లనియె. సందర్భమునకుఁ దగినట్లుగా భీమునిలో భీకరంబగు కొంత హాస్యరస ప్రాదుర్భావము (grim humour) న కవకాశము కల్పించి పలికించినాఁడు తిక్కన:

" ఇట్టివాఁడవు గావున నీవు నిన్నుఁ
బొగడికొనఁ దగునకట నా పోల్కియాఁడు
దాని వెదకియు నెయ్యెడనైన నీకు
బడయవచ్చునె యెఱుఁగక పలికితి.

" నాయొడలు సేర్చినప్పుడు
నీయొడ లెట్లగునొ దాని నీ వెఱిఁగెదు న
న్నీయబలలతోడిదిగాఁ
జేయఁదలంచితివి తప్పు సేసితి గంటే.

" నను ముట్టి నీవు వెండియు
వనితలసంగతికిఁ బోవువాఁడవె యైనం
దను వేఁ బడసిన ఫలమే
కనియెద విదె చిత్తభవ వికారము లెల్లన్"

మూలమున రెండు శ్లోకములలో సూచింపఁబడిన యీకీచక భీమ సంవాదరీతిని తిక్కన రమ్యతరంబుగా రచియించినాఁడు. మూలమున

"అకస్మా త్త్వాం ప్రశంసంతి సర్వా గృహగతాః స్త్రియః,
సువాసా దర్శనీయశ్చ నాన్యోస్తి త్వాదృశః పుమాన్.

భీమసేన ఉవాచ

దిష్ట్యా త్వం దర్శనీయోసి దిష్ట్యాత్మానం ప్రశంససి,
ఈదృశశ్చ త్వయా స్పర్శో దృష్టపూర్వో న కర్హిచిత్."

అని కలదు. తిక్కన దీనినే పెంచి రచించినాఁడు. 'అనవుడు మనమున, నిస్స్మయనుట' 'ఉచితనిగూఢభంగులగు భాషణముల్ దన ప్రియ వినుపించుట' అనునుద్దేశ (motive) కల్పనము తిక్కనార్యుఁ డాదృశ్య

మును స్వాభావికముగాఁ (realistic) జేయుటకొఱకు స్వయముగాఁ జేర్చినవే. ఇంతేగాక భీముఁడు రంగాగారమును జేరుట, కీచకుఁ డచటికిఁ జనుట మొదలుగాఁగల విషయములను తిక్కనార్యుఁడు ప్రబంధ రీతిఁ బెంచి రచించినాఁ డనుటకు మూలములో నావిషయమంతయు రెండుశ్లోకములలో సుఖముగాఁ జెప్పివేయుటను బట్టియే తెలియఁగలదు.

"భీమోఽథ ప్రథమం గత్వా రాత్రౌ ఛన్న ఉపావిశత్,
మృగహారీ ఇవాదృశ్యః క్రుద్ధ స్తత్ర వినిశ్వసన్;
కీచకశ్చాప్యలంకృత్య యథాకామ మపావ్రజత్,
తాం వేలాం నర్తనాగారం పాంచాలీ సంగమాశయా."

ద్రౌపది సమయం బగుటను దెలుపుట, భీముఁ డామెను జూచి "నాతోన వెనుక నల్ల నంతంత నరుగుదె"మ్మని చెప్పి, తాను తలసీర యాయిత్తము నేసికొని ముందు నడచుట, రంగాగార మధ్యప్రదేశంబున విరాటనందన లీలాపర్యంకం బరసి కని దాని కనతిదూరంబునం బాంచాలి నో సరిలనుంచుట, తన నిగూఢభాషణంబులు ప్రియకు వినిపించుట యివన్నియు తిక్కనార్యుఁడు స్వయముగాఁ దెచ్చిపెట్టినవే. వీని మూలముగా నాయర్ధరాత్రమున చీఁకటిలో జరిగిన విషయమంతయు మన కవిలీల దృగ్గోచరము చేసినాఁడు. పిదప వారియుద్ధమునుగూర్చి

"అన్యోన్య జయ సంరంభా త్పరస్పర జయైషిణోః,
వాలిసుగ్రీవయో ర్భ్రాత్రోః పురా వానరసింహయోః;
ఉభావపి ప్రకాశేతే ప్రవృద్ధౌ వృషభావివ,
అభిపత్యాథ బాహుభ్యాం ప్రత్యగృహ్ణా దమర్షతః;
మాతంగ ఇవ మాతంగం ప్రభిన్నకరటాముఖమ్"

అని యిట్లు వర్ణించుచు,

"తయో ర్భుజవినిష్పేషా దుభయో ర్బలినో స్తదా,
శబ్దః సమభవ ద్ఘోరో వేణు స్ఫోట సమో యుధి."

అని వారియుద్ధమువలన ఘోరమైన శబ్దము బయలుదేఱినదనియు,

"స్పర్ధమానౌ బలోన్మత్తౌ తౌ వృషౌ సూతపాండవౌ,
నిశీథే పర్యకర్షేతాం బలినావివ నిర్జనే;
తత స్తద్భవనశ్రేష్ఠం ప్రాకంపత ముహుర్ముహుః,
బలవచ్చాపి సంక్రుద్ధా వన్యోన్యం తా వగర్జతామ్."

ఆభవనమంతయు కంపించినదనియు మూలమున గానవచ్చుచున్నది. ఇంత శబ్దము, గందరగోళము నయినప్పు డచ్చటి పాలకు లేమి చేయుచున్నారో చెప్పలేదు: తిక్కన యీచిక్కును తప్పించుటకే యొక్క హేతుకల్పనము చేసినాఁడు.

"తన యగపా టొరు లెఱుఁగుదు
రని సూతుఁడు, సమయభంగ మగునని భీముం
డును గొంకుచుఁ జప్పుడు సే
యని గూఢ విమర్దన ప్రహారములఁ దగన్."

మల్లయుద్ధనైపుణంబు మెఱయఁ గడంగి పోరిరని చెప్పియున్నాఁడు. తుదకు "కీచకు ధరణీస్థలిం జదిపి చక్కటిముద్దగఁ జేసెఁ దుష్టుఁడై"— భీముఁడు 'తుష్టుఁడై' యట్టి వికృతపుఁ జావు సంపెనని చెప్పినాఁడు. అంతటితో పోనీయక ద్రౌపదికిఁ జూపినాఁడఁట. మూలమునను

"తం సంమథిత సర్వాంగం మాంసపిండోపమం కృతమ్,
కృష్ణాయై దర్శయామాస భీమసేనో మహాబలః"

అని యున్నది. ఆ గాఢాంధకారములో నాతఁ డెట్లు చూపినాఁడో, యామె యెట్లు చూచినదో యని మనకు సందేహము కలుగవచ్చును.

కాని తిక్కన గూఢయత్నమున ననలముం గొనివచ్చి యామె కాంతనిని జూపినట్లు చేయుచు, నాఁ వెలుఁగున నా సందర్భములో నా ద్రౌపదీ చిత్రమును, ఆమె మనోవృత్తులను, అద్భుతాకారచేష్టాదికమును మనముగూడ చూచి యబ్బుర పడునట్లుగాఁ జేసినాఁడు. ఇట్లనలముఁ దెచ్చి చూపుటలో నాతని యుద్దేశమునుగూడ వ్యక్తముచేసినాఁడు. ఇంతసేపటినుండియు వీరు యుద్ధము చేయుచుండుటయే ద్రౌపదికిఁ దెలియును గాని చీఁకటిలో వారెట్లు క్రిందుమీఁదు పడుచున్నది, భీముఁడు కీచకు నెట్టిచావు చంపుచున్నది ద్రౌపదికిఁ దెలియుట కవకాశము లేదు. కావున భీమునికిఁ దాను కీచకుని జంపితినని చెప్పక మున్నను కీచకుని కొకవేళ ప్రాణ మింక నున్నదేమో యని ద్రౌపది శంకించి మనమున నూఱట, ధైర్యము పొందకపోవచ్చును. చీఁకటిలోఁ జూచినంతమాత్రమున వాఁడు క్రిందఁబడి మూర్ఛపోయియున్నట్లు తెలిసికొనవచ్చునే గాని వాఁడు సంపూర్ణముగా విగతప్రాణుఁ డైనట్లు నిశ్చయించుట కవకాశ ముండదు. భీముఁడు చెప్పినను ద్రౌపది కింకను సందేహము మనమునఁ బీడింపవచ్చును. ఇట్టి చిక్కులు లేకుండఁగా భీముఁడు చేసినాఁడు.

"తన కడిమి కలిమి నచ్చియు
మనమునఁ దలఁ కడర సూతుమరణంబు గనుం
గొనుటకుఁ దల్లడపడు ప్రియ
వనిత కతనిచావు సెప్పి వడిఁ దన్మాత్రన్.

"అనలము గూఢ యత్నమున నయ్యెడకుం గొనివచ్చి దానిఁ జ
య్యనఁ వెలుఁగొందఁజేయుటయు, నచ్చెరువున్ భయమున్ బ్రియంబునున్
బెనఁగొనఁగాఁ గనుంగొనియె భీతమృగేక్షణ భీము డాయఁగాఁ
జని కడు నక్కజంబయిన చందమునం బడియున్న పీనుఁగున్."

ఈ దృశ్యమునంతను, అనఁగా, అచ్చెరువున్, భయమున్ బ్రియంబును బెనఁగొనఁగా నాకీచకునిం జూచు భీతమృగేక్షణ స్వరూపమును మన కనులయెదుటఁ బెట్టుటకే తిక్కన ఆ భీమునిచే వెలుఁగు తెప్పించినాఁడో యన్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఆ సమయమున నామె కాశ్చర్యము, భయము, ప్రియమును గలిగినవఁట. ఇట్టి సందర్భములలో సామాన్యముగా మనోవృత్తులను వివరించుపట్ల తిక్కనార్యుఁడు మూఁడేసి విశేషణములను బొందుపఱచుచుండుట యాతని కలవాటుగా నున్నట్లున్నది. 'భీతమృగేక్షణ' యను ద్రౌపదికిఁ జేర్చిన విశేషణ మెంత సందర్భానుకూలమై యున్నది. భీతమృగేక్షణములతోఁ జూచినదఁట. ఆమె మనోవృత్తులనే గాక స్త్రీసహజములగు నామె చేష్టల నెంతయద్భుతముగా వర్ణించి యావెలుఁగునఁ జూపుచున్నాఁడో చూడుఁడు. ఆమె యాకీచకుని, భయముచే 'భీము డాయఁగాఁజని', చూచినదఁట. స్త్రీలు సహజభీరువులుగదా!

"చూచుచు చేరి వ్రేల్మిడుచుచుం దల యూఁచి విషణ్ణచిత్తయై
యోచపలాక్షి ముక్కుపయి నంగుళముం గదియించి దీనికై
కీచక యింత సేసితి సుఖిత్వముఁ బొందుదు గాక యింక న
న్నేచిన నిట్లు గా కుడుగునే యనుచున్ వెలుఁగందుచుండఁగన్."

చూచినతోడనే కోపముచే వ్రేల్మిడిచినదఁట. తనకు గిట్టనివారిపై వ్రేల్మిడుచుట స్త్రీల కెంత సహజకృత్యమో, తిక్కన యెంత జాగరూకతతో నద్దానిని సూచించినాఁడో గమనింపుఁడు. కాని యాతనిచావు తలంచినంతనే జాలి కలిగినది. పాపము! అని తలయూఁచినది. విషణ్ణచిత్తయైనది. ఎంతపని జరిగినది యని యాశ్చర్యము. ముక్కుపై నంగుళము ఘటించినదఁట. తనను బాధపెట్టినందులకుఁ దగినశాస్తి యయిన

దని సంతృప్తి. ఇట్టికార్యము సాధ్యమైనందుల కాశ్చర్యము. ఎట్టిదృశ్యము మనకన్నులయెదుటం బెట్టినాఁడో గమనింపుఁడు. ఆ ద్రౌపదిచేష్టలు, ఆమాటలు నెంత స్త్రీజనసహజములై యొప్పుచున్నవి !! ద్రౌపది యాతని చావునుగూర్చి తృప్తి పొందినదని తెలిసికొనినతోడనే

"పూనిక నెఱపితి సతి యవ
మానము పరితాపభరము మాన్పితినని లో
నే నని మదిఁబొంగెడు పవ
మానసుతుం డిట్లు లనియె మానినితోడన్."

భీముఁడు తనసాధించిన కార్యముపట్ల గర్వాతిరేకమును, మదిఁ బొంగెడు సంతోషాతిశయమును దెలుపు పలుకు లెంత ధారాళములై, వేగవంతములై (racy style), సరళములై (simple), ఉత్సాహపూరితములై, సందర్భానుకూలములై యున్నవో పరికింపుఁడు. భీమునిచే శార్దూలవృత్తముననే పలికించినాఁడు తిక్కన:

"చింతాశల్యము వాసెనే భుజబలోత్సేకంబు నీ కక్కనే
శాంతిం బొందెనె రోషపావకుఁడు దుశ్చారిత్రునిం జూచితే
సంతోషించితె యిట్లు గాక బ్రదుకన్ శక్యంబె దుర్వృత్తి నీ
చెంతం జేరిన యట్టివీరులకు నాచేతం బయోజాననా."

భీమునిమాటలకుఁ దగినట్టులనే భీమునిశీలమునందలి విశేషగుణముల నన్నిటి నెన్నుచు, నాతని యుత్తమనాయకత్వమును స్థిరపఱచుచు ద్రౌపదిచే స్తోత్రము చేయించినాఁడు తిక్కన. ద్రౌపదికిఁగల సమయస్ఫూర్తి గుణముకూడ వెల్లడిచేసినాఁడు. ఏయేసందర్భములఁ దనభర్తల నెట్లుగా ననునయించి, ప్రశంసించి వారియానుకూల్యమును బొందవలయునో యామెకు బాగుగాఁ దెలియును. వారి మనస్తత్త్వమును గని

పెట్టి తదనుగుణంబుగ వర్తించునది గావుననే యైదుగురుపతులతో నిర్వహించుకొనుచు వచ్చినదని సూచించుచున్నాఁడు. భీముని కేవల బాహుబల సంపన్నుండగు మోటు మొద్దువలెఁ గాక యుత్తమనాయకునిగఁ బ్రవర్తింపవలెననుతిక్కనార్యుని యాశయమే యిప్పుడీ ద్రౌపది పలికినపలుకులమూలమున వ్యక్తము చేసినట్లూహింపఁ దగియున్నది.

“కొలువులోపల నిన్న కోప మ్మెత్తినఁ
జలఁకక నిలిచిన ధైర్యమహిమ
నేఁడిందుఁ జనుదెంచి నిర్వికారతఁ బ్రజ
కన్నులఁ గప్పిన గౌరవంబు
మనవారిలోన నొక్కనికైనఁ బిల్వ కు
త్సాహంబు సేసిన సాహసంబు
లోకదుర్జయుఁడగు కీచకునిని వ్రే
ల్మిడి రూపు మాపిన కడిమి సొంపు
చూచి తలపోయ మెచ్చ సంస్తుతి యొనర్ప
నాతరంబె నీయుత్తమనాయకత్వ
మెఱిఁగి నినుఁ గొనియాడ నే నెంతదాన
మహితవిస్మయానందనిర్మగ్న నైతి.”

అని యిట్లు తిక్కనార్యుఁడు భీముని యుత్తమనాయకత్వమును ద్రౌపదిమూలముగా మన కెఱింగించి మనముగూడ నామెతోపాటు నతని ప్రవర్తనను గూర్చి విస్మయానందమగ్నుల మగునట్లు చేసినాఁడు.

ఈ కీచకవధఘట్టమును ప్రబంధమునకు భీము నుత్తమనాయకునిగాఁ జేసినట్లు సూచించినాఁడు. ఈకీచకుఁడు చచ్చిన పిమ్మటఁ బుట్టు నవ్విశేషములను మఱియొక యాశ్వాసమునఁ జెప్పఁదలఁచినాఁడు.

భీముని విక్రమప్రదర్శనము, ద్రౌపదీపరాభవము, కీచకవధను మాత్రమే ప్రధానవస్తువుగాఁ జేసికొని యీయాశ్వాసమున వస్త్వైక్యమును సమకూర్చికొని సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయాదివర్ణనలను, ఉద్యానవనవిహార, శైత్యోపచారాదులతోఁ గూడినశృంగార వర్ణనములను, మల్లయుద్ధాదుల వర్ణనములనుఁ జేర్చి; "చింతాశల్యము వాసెనే"యని తుదకాశ్వాసాంతమున నభీష్టార్థసిద్ధిని వ్యక్తముచేసి, యీఘట్టము నొకవిధమగు నాటకముగను, ప్రబంధముగను గూడఁ జేసినాఁడు తిక్కనార్యుఁడు.

కీచక వధానంతర విశేషములు

ద్రౌపది యట్లు చేసిన స్తోత్రపాఠము కర్ణరసాయనంబగుటయు భీముఁ డిఁకనచ్చట తడయంజనదని ద్రౌపదితోఁ జెప్పి చయ్యన నేఁగి శరీరప్రక్షాళనంబు సేసికొని మహానసమందిరమున శయ్యాతలంబునఁ గూర్చుండెను. భీముఁ డిచ్చటఁ గనఁబఱచిన జాగరూకతను బరికింపుఁడు. ఎవరైన వత్తురేమో యనిగాని, కావలివారు మేల్కాంతురేమో యనిగాని సందేహించి వెడలిపోయియుండును. ఇంతేగాక వెంటనే ద్రౌపది కావలివారినిఁ బిలిచి యీవిషయమును వారి కెఱింగించుటకవకాశమును గల్పించినాఁడు. మూలములో బం. పరి. వారిపాఠంబున మఱునాఁ డుదయమున నుపకీచకులందఱు జేరి కీచకుని దహనసంస్కారమును జేసిన ట్లున్నది.

"తతః కల్యం సమాగమ్య సర్వే తే తత్ర బాంధవాః,
రురుదుః కీచకం దృష్ట్వా పరివార్య సమన్తతః."

మఱికొన్ని యుత్తర దక్షిణదేశప్రతులలో 'కల్యే' అనుదానికి బదులుగా 'కాలే' అని గలదు.

కాని యిచ్చట ద్రౌపది "యింతకుం భీముఁడు వంటయింటికిం బోవునని నిశ్చయించి" నర్తనశాల వెలువడి కావలివారలం బిలిచి తానే ఆరాత్రియే వారికిఁ గీచకుని మరణవార్తఁ దెలిపినట్లును, ఆకలకలము విని కీచక వ్రజంబప్పుడే చేరినట్లును తిక్కనరచనలోఁ గలదు. ద్రౌపది భీముఁడు మహానసము వెళ్లువఱకు వేచినపిదప వారలఁ బిలచిన దను విషయము దక్షిణప్రతులలో నున్నదిగాని యుత్తర దేశ పాఠమున లేదు.

"వారు సంభ్రమించి వడిఁ గోలదివియలు
గొనుచు నులివుమిసులఁ గూడఁ బాఱి
నృత్తశాలఁ జొచ్చి రత్తఱి నాకల
కల మెఱింగి కీచకవ్రజంబు."

భీముఁడు వంటలవాఁడగుటచే 'ననలముఁ గొనివచ్చి చయ్యన వెలుఁగొందఁజేసె'నని చెప్పినాఁడు. ఇచట కావలివారలు కోలదివియలు గొనుచువచ్చుట యెంత యనుచితముగా నున్నదో చూడుఁడు. వారులివుమిసులఁగూడఁ బాఱుటయు నాకలకలంబు విని కీచకులు గూడ 'నత్తఱి' నారాత్రియే "కడువెస నచ్చి" యనేక విధములఁ బలవించుచుండ, బంధుజనంబులును గూడంబారి

దుర్జయం

"సైనబలంబు గాని తెరువై తన కిత్తఱిఁ దోడుగాని యు
క్కిని మనంబుఁ గీడుపరికించునె, క్రొవ్వినఁ జేటుదప్పునే."

అని నిందింపసాగిరి. ఈ నింద మూలమున దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గూడ లేదు. అంతలో నొక్క యుపకీచకుండు నిజ సహోదరులం జూచి, 'మన మెంత పనవి పిలిచిన విననేర్చునె సింహబలుఁడు, వేగము యితనిం గొని పోవఁగవలయుం గాక" యని చెప్పఁగా సూతులు దాని

కియ్యకొని తమయన్నకు నగ్నియిచ్చువారైరి. ప్రాతఃకాలమువఱకు వేచియుండక యారాత్రియే 'వేగము' కొనిపోవుట యనునది తిక్కనార్యుఁడు స్వయముగాఁ దెచ్చిపెట్టిన మార్పుగాఁ గనఁబడుచున్నది. దీని మూలముగా నుపకీచకులను మఱునాఁటి యుదయమునఁ గాక యారాత్రి చీఁకటిలోఁ జంపినట్లుగాఁ జేసి యీ సందర్భమున కొక విధమగు సుసంభవత్వము (Probability) నాపాదించినాఁడు. పట్టపగలే యిందఱు కీచకు లొక్క మానవుని—అందును విరటునియొద్ద వంటలవాఁడుగా నుండెడు వానిని, మెఱఁగియున్న వానిని జూచి యానవాలు పట్టలేక గంధర్వుఁడని భయపడి పాఱి, వానిచే హతులయి రనుట కంటె, రాత్రికాలమునఁ గటికిచీఁకటిలో నాతని స్వరూపమును గుర్తింపలేక పోవుటచే, దవ్వుదవ్వులన యుదగ్రరూపకలితుఁడైన భీముఁ గనుఁగొని నడవక నిలిచి,

"ఇదె గంధర్వులు వచ్చి ముట్టికొని రిం కెట్లొక్కొ యుంచుం భయం
బొదవం బల్లములందు డాఁగియు సమీపోర్వీజముల్ ప్రాఁకియుం
బెదరం బాఱియు నీరు చొచ్చియును నిశ్చేష్టం బదద్వంద్వముల్
గుదివడ్డం బెగడొందియుం భరిత సంక్షోభాత్ములై రత్తఱిన్."

అని చెప్పుటయె యుక్తతరంబై యున్నది. భీతులైన సూతులు ద్రుపదసూతిసమేతము గాఁగ నగ్రజప్రేతము వైచి పాఱుటచే, వారిని సమయించినపిదప శమితక్రోధుండై వచ్చి భీముఁడే "పాంచాలీ బంధమోక్షంబు" గావించినవాఁ డయ్యె. భీముఁడు ద్రౌపది కొఱకుఁగాఁ దమను వెంట నంటుచున్నాఁడని తలంచి కీచకు లామెను వదలి పారిపోయిరి.

"విముచ్య ద్రౌపదీం తూర్ణం ప్రాద్రవన్నగరం ప్రతి,
భీమః, తతః ఆశ్వాసయత్ కృష్ణాం ప్రతిముచ్య విశాంపతే."

అని యుత్తరపాఠమున సందిగ్ధముగా నుండ దక్షిణపాఠములో "ప్రతిముచ్యచ బంధనాత్" అని స్పష్టముగా భీముఁడే బంధనమునుండి విడిపించినట్లు కనఁబడుచున్నది. భీమునిచేతనే బంధమోక్షణము చేయించుటకు తిక్కనకళాచాతుర్యమే మూలము కావచ్చును. ఇంక నిశ్చింతంబున జనుమని ద్రౌపదిని వీడ్కొలిపి తానును వేఱొక్కమార్గమున మహానసగృహమున కరుగుదెంచె.

"అంతం గుంతీ నందన
కాంతాచింతామహాంధకారముతో న
త్యంతంబు మచ్చరించెనొ
సంతమసంబనఁ బ్రభాతసమయంబయ్యెన్."

ప్రభాతవర్ణనమును జేయుటకుఁ దిక్కనార్యుఁడెట్టి చక్కని సందర్భమును గ్రహించినాఁడో పరికింపుఁడు. ఆరాత్రితో ద్రౌపది చింతామహాంధకారం బంతయుఁ దొలఁగెనని చెప్పుచు ప్రకృతికిఁ గథావస్తువుతో సంబంధము కల్పించినాఁడు. దక్షిణదేశప్రతులలోఁ గూడ 'తతః కల్యే సమాగమ్య' యనుచోట 'తతః కాలే' యని పాఠభేదమున్నను, ఆకాల మెప్పుడో తెల్లవాఱినపిదపనో, చీఁకటి యుండఁగానో, చెప్పుటకు వీలు లేకుండుటే కాక, తరువాతకీచకులు ద్రౌపదినిఁగూడఁ గీచకునితో దహించుటకుఁగా విరటుని ననుజ్ఞ వేఁడిన సందర్భములోఁ

'సైరంధ్ర్యా ఘాతితో రాత్రౌ తం దహేమ సహానయా.'

అని 'రాత్రౌ' అని చెప్పుటచే, నీయనుజ్ఞ వేఁడినకాలము మఱునాఁ డుదయముననే యని స్పష్టమగుచున్నది. కాఁబట్టి యుత్తరదక్షిణ

పాఠములు రెంటిలోఁగూడ మఱునాఁడుదయముననే కీచకసంహా-
రోపక్రమము జరిగినట్లు తెలుపఁబడినదనుట స్పష్టము. ఇదియంతయు
రాత్రియే 'వేగమ' జరిగినట్లుగా తిక్కనార్యుఁడే మార్చి యాకథాసం
దర్భమునకు చక్కనిపొందిక గల్పించినాఁడు. పగలు ప్రాతఃకాలమున
భీముఁడు గోడలు దాఁటి వెడలుట, విరటునిగృహమున లేక యెటకేనిం
బోవుట, పగలు కీచకులచే గుర్తింపఁబడకుండుట, యిట్టి యసంగతవిష
యములకుఁ జోటులేకుండఁ జేసినాఁడు. దీనిని జూచియే 'కల్యే' యను
టకు బదులుగా 'కాలే' యనుపాఠమును గల్పించి యీచిక్కు తరువాతి
వారు తప్పింపఁదలఁచి యుందురు. కాని అది తప్పనేలేదు. పిదప కీచ
కులచావుఁ జూచిన పౌరులు కొందఱు విరటునితో సైరంధ్రియు గంధర్వు
లును నగరమున కనర్థపరంపర దెచ్చుచున్నారని చెప్పినమీఁదట నాతఁడు
భార్య నామెను పంపివేయుటకుఁ బ్రేరేపించినట్లున్నది. మూలమున.
కాని తిక్కన విరటుఁడారాత్రియే కీచకానుజులు నిరవశేషంబుగా
హతులగుటను విని చకితచేతస్కుఁడై, సహోదరమరణ శోకాయత్త
చిత్తయగు జీవితేశ్వరి నుచితాలాపంబుల ననునయించి యామె నెట్లయిన
నిచ్చోటు వాపవలయుఁగాన నాదుపలుకుగాఁ జెప్పుమని మిగుల భయాం
తురములతోఁ బ్రేరేపించుచుఁ దనభీరుత్వమునుగూడవ్యక్తముచేసికొనెను.

"పురుషు లాలతాంగిపొరువునఁ బోయినఁ
జేటు వచ్చుఁ గానఁ జెప్ప నేను
వెఱతు నాఁడువారు వెరవుతో మృదువచో
రచనఁ జెప్పు టరయ నుచితవృత్తి."

ఇంతకుఁ బూర్వము కీచకులు "ద్రౌపదిని గీచకుని యొడలిపయిం
బెట్టి కాల్చు టుచితంబని" తలంచి విరటుని కెఱింగించి చేయువారై

యాతనితోఁ జెప్పవచ్చినపు డాతఁడు వెనుక కీచకుని వారింపలేకపోయి నట్లే వీరిని వారింపలేక, తనమనంబున వీరివంచంబు చూఁడ నేను వారిం చితినేనియు నడుగంగలవారు గారనియు, గంధర్వులు బలవంతులు గావునఁ దద్రక్షితయైన సైరంధ్రి కపాయంబు వొందదనియు నూహించి, "మీకుం బోలినతెఱంగు సేయుం"డని చెప్పినట్లు తిక్కన రచించి విర టుని మనోదౌర్బల్యమును, ఒక విధమగు భీరుత్వమును వ్యక్తముచేసి నాఁడు. గంధర్వులు బలవంతులు గావున ద్రౌపది కపాయంబు రాదను కారణముచే నీతఁ డంగీకరించె నను నుద్దేశకల్పనము (motive) తిక్కన చేసినదే. ప్రాచీనప్రతులలోను బం. పరి. వారిపాఠములోను

"ఉపక్రమంతు సూతానాం తచ్చ రాజా న్వమోదయత్;
సైరంధ్ర్యాః ప్రేక్షమాణాయాః సహి ప్రదాహం విశాంపతే."

అని మాత్రమే కలదు. దక్షిణదేశప్రతులలో "పరాక్రమంతు సూతా నాం జ్ఞాత్వా" అనుపాఠము కలదు. మొత్తముమీద తిక్కనరచన విర టుని స్వభావోన్మీలనమునకుఁ దోడ్పడుచున్నదనుట స్పష్టము.

ద్రౌపది కన్యకాపరివృతయై సుదేష్ణయొద్దకుఁబోయినప్పు డామె లోపలినుండి పొంగిపొరలివచ్చు సంతోషభావాదికము, తత్సూచక ములగు ముఖవికాసాదికము నెట్లు బయలుపడనీక యాఁపుకొని, ధీరయై నిర్వికారయై కనుపడినదో, తన యభీష్టసిద్ధికలుగుటచే సహజముగ బయ లుదేరు సంతోషభావము నడఁచివేయుట కామె ప్రయత్నించినప్పుడెట్టి భావసంఘర్షణము (conflict of feelings) కలిగినదో, ఆమె యెట్లు భావగోపనము చేసినదో తిక్కనార్యుఁ డతిచమత్కారముగఁ జూపి నాఁడు. మూలమున నుత్తర దక్షిణదేశ పాఠములలోఁగూడ నీమనోవృత్తి వివరణమేమియు లేదు.

"తతస్సహైవకన్యాభి ర్ద్రౌపదీ రాజవేశ్మని,
ప్రావిశచ్ఛ సుదేష్ణాయాః సమీప మనసూయినీ.—"

తెలుఁగున తిక్కన యొకసీసపద్యమునే రచించినాఁడు:

"ముదమున నెలమి సొంపారవి నెమ్మొగమునఁ
దోఁపంగవచ్చినఁ ద్రోచి త్రోచి" etc.,

పిదప 'భయశోకంబులు దనహృదయంబునఁ బిరిగొన విరాట ధరణీనాథప్రియ ద్రుపదనందనకు వినయపూర్వకముగా సంభావన చేసెను. ఇంతకుఁ బూర్వము జంతయై, 'శాత్యమునుమ్మలించిన' సుదేష్ణ ద్రౌపదిపలుకులు సార్థకము లగుటతోడనే భయముతోడను, వినయ పూర్వకముగను సంభావనచేయఁగడంగెను. ఇందలి మనోవృత్తి సూచ నలు మూలమున లేవు.

'రాజా బిభేతి భద్రంతే గంధర్వేభ్యః పరాభవాత్;
త్వంచాపి తరుణీ సుభ్రూ రూపే ణాప్రతిమా భువి.'

అని మాత్రమే కలను. ఈశ్లోకమునకు బదులుగా తిక్కనార్యుని రచన యెంత గుణవత్తరము (effective) గా నున్నదో పరికింపుఁడు.

"తనమనంబునఁ గదిరిన యనుజవియోగతాపం బుత్కటం బగు టయు నిట్లనియె.

"బిరుదు లగు మగలు గలరని
తరమిడి చంపింపఁజూచెదవు జనములు నీ
పొరువునఁ బోవెఱతురు మా
పురమును రాష్ట్రంబు వెడలిపొ మ్మెందైనన్."

ఇట్లు సుదేష్ణపలుకగా ద్రౌపది యిఁక 'పదుమూఁడుదినంబులమాత్రపుం భవన్మందిర వాస మియ్యకొనినం గడతేరుమదీయవాంఛ'యనిపలికి తుదకు

తనపతు లీనరపతికి శుభప్రతిపాదకు లగుదురని చెప్పినది. ఉత్తరదేశ పాఠములో 'తతో మా మపనేష్యంతి' అని తననుతీసికొని పోవుదురన్న విషయము తిక్కన వదలివేసినాఁడు. కాని సుదేష్ణ తనను నిలుపుకొను నట్లు చేసికొనుటకుగాఁ ద్రౌపదిచే మిగుల యుక్తియుక్తముగా నునువ యపూర్వకముగాఁ బలికించినాఁడు. ముందు జరుగఁబోవు కథనుగూడ సూచించినాఁడు.

కీచకుని గంధర్వు లతిరహస్యప్రకారంబునఁ జంపి యాతనితమ్ముల నారాత్రియ తెగఁజూచిరనువార్తయే దుర్యోధనుఁడు పాండవులయుని కినిగూర్చి యూహించుట కెట్లు ప్రోత్సాహకమై గోగ్రహణ సంకల్పమును జెంపొందించినదో యిదివఱకే కొంతపరిశీలించియున్నాము. ఇప్పు డీ పర్వమున నిది, కీచకులబారినుండి రహస్యముగ ద్రౌపదీమోక్షణమును సాధించి యుత్తమనాయకుఁడను బిరుదునుబొందిన భీముఁడు, గోగ్రహణసందర్భమున శత్రువులచేఁ జిక్కిన విరటుని మోక్షణమును బహిరంగముగ శత్రుసేనలతోఁ బోరాడి సాధించుటచే నాబిరుదును సార్థకత్వమును బొందించుకొనుట కవకాశము కల్పించినది. పాండవులు విరటుని వెంబడించు సందర్భమున నుత్తరదేశపాఠములో:

'కంకవల్లవ గోపాలాః దామగ్రంథిశ్చ వీర్యవాన్,
యుద్ధ్యేయు రితి బుద్ధిర్మే వర్తతే నాత్ర సంశయః;
ఏతేషా మపి దీయంతాం రథా ధ్వజపతాకినః.

అని విరటుఁడే చెప్పినట్లున్నది. ఆతని యూహకుఁ గారణ మగపడదు. కాని దక్షిణదేశప్రతులలో

"రథేషు యుజ్యమానేషు కంకో రాజాన మబ్రవీత్;
మయా ప్యాస్త్రం చతుర్వర్గం ప్యావాప్తో బుషిసత్తమాత్.

అని సమయముకనిపెట్టి చెప్పుకొనినట్లు మాత్ర మున్నది. ఇది తిక్కన రచనకు దగ్గరగానున్నను, తిక్కనరచన స్వతంత్రంబై యాతని కళాశక్తిని ప్రకటించుచున్నదనుటకు సందేహము లేదు. విరటుఁడు బలంబులంగూర్చి కొనుటకుఁ బురబహిరంగణంబునం గొండొక సేపునిలుచుట—అదే మంచి సమయ మని తలంచి, ఆసమయముననే యంతంతం జూడనూపిన పవన తనయు మాద్రీతనయులను నిలువుం డని నిపుణంబుగా నియోగించుట, తాను మత్స్యమహీవల్లభు నల్లనచేరి పలుకుట, తన్నుఁగూర్చిచెప్పుకొని, మున్నను వీరలు మువ్వురఁగడకలకాలఁను లే నెఱుంగుదు కొంతకొంత యని వారికాలఁదులనుగూర్చి తెలుపుట, మొదలగునదంతయు నా సన్ని వేశమునకు (Situation) స్వాభావికత్వగుణము నాపాదించుటకుఁగాఁ దిక్కనార్యుఁడు చేసిన కల్పనమే.

ఇట్లు పాండవులు విరటునితోఁగూడి యుద్ధమునకై పోయినను ఉత్తరునితోఁ గలిసి శత్రుసేనలతో యుద్ధము చేసినట్లు తెలుఁగు భారతములోఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. బం. పరి. వా రాదరించిన ప్రాచీన పాఠములోఁగూడ లేదు. కాని దక్షిణదేశప్రతులు కొన్నింటిలో

"యుధిష్ఠిరోఽపి ధర్మాత్మా భ్రాతృభి స్సహిత స్తథా,
వ్యూహం కృత్వా విరాటస్య అన్వయుధ్యత పాండవః."

అని యుధిష్ఠిరుఁడు తమ్ములతోఁగూడి యొకవ్యూహముపన్నికొని విరటునికి సహాయమై యుద్ధముచేసినట్లుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. తిక్కన విరాటుడు సుశర్మమీఁద దనరథంబుఁ దోలింపగా నిద్దఱును దలపడి కోపంబు రూపంబులైనట్లు శౌర్యోన్నతిం బోరిరని చెప్పెనే కాని, పాండవులు వాని కీపగటిపూట జరిగిన యుద్ధములో సాయపడినట్లు చెప్పకుండుటచే నుత్తరపాఠమునే యనుసరించిన ట్లగపడుచున్నది.

ఆదినముతోఁగాని వీరికిఁ బదుమూఁడేండ్లు నిండవు గావున వీరప్పుడు బయలువడ నిశ్చయించుకొనలేదు. రాత్రియుద్ధమందైనచో వీరు బయలుపడుట కవకాశ మంతగా నుండదు. వీరి సమరోత్సాహము దీరునా. గావున నీ సందర్భమునంతను గుర్తించినవాఁడువలెనే

"తనమనుములు పాండుతనయు
లనిసేఁతకు వేడ్కసేయు టాత్మఁ గని తమం
బున మెఱయనేరరని ప
చ్చినక్రియ శశి పూర్వశైలశిఖరం బెక్కెన్."

ఇట్లు సమయ సముచితంబుగ నత్యంతగంభీరార్థసూచకం బగునట్టుల నుత్ప్రేక్షించుచు తిక్కన చంద్రోదయవర్ణనమును జేసి యా వెన్నెలలో వీరు పోయినట్లు తెలిపినాఁడు.

ఇఁక నుత్తరగోగ్రహణసందర్భమున కౌరవసైన్యమును జూచిన పిదప నుత్తరార్జునుల సంభాషణయు, అర్జునుఁడు కురుసైన్యమునుగవిసి పోరుసల్పినరీతియు, నెంత సక్రమము, సహేతుకము, సుప్రయుక్తము నగుపద్ధతిని (well arranged plan) తిక్కనార్యుఁడు నడిపియున్నాఁడో యించుక పరికింతము. కురుసైన్యమును జూచి యుత్తరుఁడు భయభ్రాంతుఁడై "సైన్యమిది యేఁ జేరంగ శక్తుండనే", "వికర్ణకర్ణాది యోధవీరుల కెదురే", "మనకు మార్కొనునట్టి కొలఁదిగాదు" అని వాపోవుచున్నను, ఆ 'మనకు' అనునది తనకు వర్తింపదని తెలుపువాఁడువలెనే అర్జునుఁడు వీని మాటలను లక్ష్యపెట్టక తన దారిని దాను ముందుకు రథమును దోలుకొని పోవుచుండెను. అర్జునుని యీ నిర్లక్ష్యభావమును బ్రత్యేకముగాఁ జెప్పక తరువాతి యుత్తరుని మాటలచే సూచించినాఁడు. తిక్కన.

"కౌరవసేనఁజూచి వడకఁదొడఁగెఁ గడు మదితోన మేను నీ
పూరక పోవుచున్కి యిది యొప్పునె యెప్పటిభంగి"

అప్పు డనాదరమును జూపు 'దరహసిత వదనముతో' ముందుగా "నస దృశలీలఁ బొల్చు రథికావళి" మీఁదికిఁ బోయి తాఁకుట తన యుద్దేశము కాదని, తాము వచ్చినపని కూడ నదికాదని, గోధనమును వేగ మరల్చుటయే ప్రథమకర్తవ్యమని, ఆయామిషమునుగొని మార్గముపట్టిన తుచ్ఛసైన్యమునే తాముముట్టవలసినదని, కొంత యూరటఁబలికి తాను నిర్దేశించుకొనిన యుద్ధపద్ధతిని (Plan of attack) సూచించినాఁడు. మొదటనే కురుసేనలజోలికిఁ బోవక, వీఁ డొంటిగ నేమి సేయునని వారు చూచుచుండగనే, ముందుపోయి, 'మార్గముపట్టిన తుచ్ఛసైన్యము'ను దాఁకి గోవులను విడిపించి, యా సందర్భమున సేన లడ్డంబైనచో వారితోఁ బోరాడవచ్చునని యర్జునుండు వేసిన యెత్తు. ఈ పద్ధతి ప్రకారమే యాతఁడు పోయి విజయముఁ గాంచినాఁడు. దీని కనుకూలముగనే తిక్కనయు గోవులను మరల్చుట యుద్ధసన్నాహము వఱకు మాత్రమే నాల్గవయాశ్వాసమునఁదెల్పి, యుద్ధము నైదవయాశ్వాసమునకుఁ ద్రోసివేసినాఁడు. అట్లు తనయుద్ధక్రమమునుగూర్చిన యుద్దేశములను దెల్పి

"అంతిపురంబులోనఁ గల యంగనలెల్లను నెమ్మనంబులన్
సంతసమందగాఁ బసులఁ జయ్యనఁ దెచ్చెదనంచుఁ బూని"

వచ్చుటను జ్ఞాపకముచేసి యొత్తిపాడినాఁడు.

దీనితో నుత్తరునికి ఎలుఁగుపడినది! 'పసులదయ్య మెఱుఁగు, పడఁతుల సంతోష మేలనాక' న్నాఁడు. ఇఁక శూరుల లక్షణములను దెల్పి కొంచెము పురెక్కింపఁదలఁచినాఁడు గాని, ఉత్తరుఁ డట్టివారి

లోఁ జేరినవాఁడు కాఁడుగదా! ఈ సందర్భమున నర్జునుని యనుభవము నకుఁ దగినట్లుగాఁ బలికించినాఁడు తిక్కన—తనయనుభవమును గూడ వెల్లడించుచున్నవాఁడేమో! అర్జునుఁడు చెప్పిన యీ మాటలన్నియు నుత్తరునికి వెడమాటలైనవి. ఎవఁడైన నోంటిఁ దలపడి యట్టి కురుసేన నోర్వఁగలఁడని యాతఁ డూహింపఁగలఁడా? కావున నిఁక భారమంత యుఁ దనపైని వేసికొని

"నను సైరంధ్రి గడంగి పేర్కొనియె దానం బెంపుమైఁ బిల్చి తో
డని తోడ్తెచ్చితి వీవు బంటుతనము ల్గల్గించి పౌరాళి దీ
వన లిచ్చెం దుదిఁ బోయి కౌరవులు గోవర్గంబుఁ గొంపోవఁగాఁ
గని యేఁ గ్రమ్మఱి రిత్తవోదు నె భయోత్కంపంబు నీకేటికిన్."

"కౌరవసైనికులెల్లఁ జూచి
వెఱగుపడ వేగమును లావు వెరవు మెఱయ
గడువుఁ బెట్టించి పోదము గ్రమ్మఱంగ"

తానె యంతయు నిర్వహింపఁగలనని సూచించినాఁడు. కాని యుత్త రుని కీమాట లెట్లర్థమగును. 'నను నాఁగకు నీగ్రావ్వఱుగ దేనిఁ దలపడు' మని శరములు శరాసనములు నరదముపై డిగ్గవిడిచి, వాని తోపాటు లజ్జనుగూడ నచ్చటనే విడిచి పురిదెసకుఁ బోవఁబాఱెను. అతని నెయిది పట్టుకొనఁబోయిన నర్జునుఁజూచి 'అజ్ఞులు కొంద అప్పు డప హాసము సేయుచుఁ దద్విక్రృతకాయముమీఁద దృష్టినిల్ప, ప్రాజ్ఞులుమూర్తి సౌమ్యత - ఉదాత్తత మొదలగువానిఁ జూచి సంశయముఁబొంది, తుద కు నిశ్చయ రహితహృదయు లయిరని చెప్పిన తిక్కనరచన ప్రాచీనం బగు నుత్తర దేశపాఠమునే పోలియున్నట్లున్నది.

" సైనికాః ప్రాహసన్ కేచిత్ తథారూప మవేక్ష్యతామ్;
సుశీఘ్రు మనుధావన్తం సంప్రేక్ష్య కురవోబ్రువన్......
ఇతిస్మ కురవ స్సర్వే విమృశంతః ప్రథకపృథక్

'సైనికాః కేచిత్' అని 'కురవః' అని ఉన్నదానికి బదులుగా తిక్కన 'అజ్ఞులు' 'ప్రాజ్ఞులు' అనువిభాగము కల్పించి, వారెట్లు విమర్శించినది చెప్పినాఁడు. కాని దక్షిణదేశప్రతులలో ద్రోణుఁడు, కృపుఁడు, కర్ణుఁడు మొదలగువారంచఱు దీర్ఘోపన్యాసముల నిచ్చినట్లు చెప్పఁబడినది. ఆవచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁడని ద్రోణుఁడు నిశ్చయించి పల్కిన పిదప నుత్తరదేశపాఠములో భీష్ముఁడే యుద్ధమునకుఁ దగినయేర్పాటులఁ గూర్చి చెప్పినట్లున్నది.

భీష్మఉవాచ:

" అథ యా మామికా బుద్ధిః శ్రూయతాం యదిరోచతే,
క్షిప్రం బల చతుర్భాగం గృహ్యా గచ్ఛ పురం ప్రతి;
తతో౽పర శ్చతుర్భాగో గాః సమాదాయ గచ్ఛతు."

కాని దక్షిణదేశపాఠములలో తెలుఁగు రచనలోవలె ద్రోణుఁడే నిర్ణయించినట్లున్నది.

" భీష్మస్యాపరతే వాక్యే తథా దుర్యోధనస్యచ,
ప్రాప్త మర్థ్యం చ యద్వాక్యం ద్రోణ శ్చాహ ద్విజోత్తమః."

తిక్కన 'ద్రోణుఁడే' 'కార్యగతియు' 'గయ్యంబుభంగిని' (plan of attack) గూర్చి చెప్పుట యుచితమని తలంచి, అట్లాతనిచేఁ జెప్పింపఁగా సురనదీసూనుండు దానికియ్యకొని రాజన్యునకు సైన్యంబుఁ బంచియిచ్చి యాచేఁడు చెప్పినరీతిని మోహరించెనని చెప్పియున్నాఁడు.

"అహంవై సర్వసైన్యస్య పార్ష్ణింస్థాస్యామి పాలయన్;
అనుదానికి సరిగా "తాలధ్వజం బెత్తి మెఱసి తాను వెనుకయయి నడి పించుచుండె"నని రచించినాడు.

ఆ కురుసైన్యంబు లెట్లు నడచుచున్నది యొక్క సీసపద్యమున వర్ణించినాఁడు. ఇక్కడను నడచుచున్న కురుసైన్యమునే వర్ణించెనే గాని, తనవర్ణనకొఱకుగా వారి నచ్చట కొంతసేపు నిలువఁబెట్టలేదు. తిక్కన సామాన్యముగా నడుచుచున్న అనఁగా కథావ్యాపారము నందు వ్యాపృతమైయున్న వ్యక్తులను సందర్భానుకూలముగా వర్ణింప యత్నించునే కాని, తన వర్ణనకౌశలమును—లేదా కండూతిని—వ్య క్తముచేయుటకో—మాన్పుకొనుటకో, వర్ణింపదొరకొనఁడు. ఆవర్ణిం చుటలోను, ఆసందర్భమున నొకవైపునుండి వారిని సమీపించుచున్న యర్జునునిరాక ఆసేనలపై నెట్లు తన ప్రభావమును నెరపుచున్నదో, అప్పటి వారి స్థితి యెట్లున్నదో, అది యెట్లు వారిపైఁ బ్రతిఫలించు చున్నదో తెలుపుచు నాదృశ్యమును మనకనులయెదుటఁ బెట్టుచున్నాఁ డు. మూలమునందలి

"తథా వ్యూఢే ష్వనీకేషు కౌరవేయై ర్మహారథః;
ఉపాయా దర్జున స్తూర్ణం రథఘోషేణ నాదయన్."
"దదృశు స్తే ధ్వజాగ్రం వై శుశ్రువుశ్చ మహాస్వనమ్;
దోధూయమానస్య భృశం గాండీవస్యచ నిస్వనమ్."

అను దాని యర్థము నెంతస్వాభావికముగాఁ బెంచి వర్ణించినాఁడో పరి కింపుఁడు:

"దేవదత్తాభీల రావంబు వినఁ గర్ణ
మూలం దీటుకొన లేటమొగము వడుచు

రథనేమిదళిత ధరాధూళి యంగంబు
లెల్లఁ గప్పఁగ వెలవెల్లనగుచు
బహుళకపిధ్వజప్రభలు లోచనములు
మిఱుమిట్లుగొనఁ బర్వ మెండుకొనుచు
నుద్భటాకారగసముద్ధతి మనము లు
త్తలపాటువోఁదంగఁ దల్లడిలుచు
నడచు కౌరవరాజ సైన్యంబు గదిసెఁ
దీగ దిగిచినగతిఁ దనతేజు మెఱయ
రయమునైఁ జని ప్రళయభైరవసహస్ర
గర్జనోదగ్రతర్జనుఁ డర్జునుండు."

క్రోశద్వయ మాత్రమునఁగూడ ముట్టి తలయెత్తిచూచి యాకౌరవసేనాసన్నివేశ మెట్లున్నదో, అందు దుర్యోధనుఁ డెచ్చటనుండెనో పరికింపఁజొచ్చెను. ముందు రాజగు దుర్యోధనునిపైఁ బడి యెట్లయిన నాతనిఁ జిక్కించుకొనినచో, దాననంతయుఁ జక్కంబడునని యాతని యుద్దేశము. ఆతనినిఁ గానకపోయినచో నీసేనజోలికిఁ బోవక "వీరిని త్రెళ్లతల డించి యాకదుపు నేదఁగఁ బోదముగాక వ్రేల్మిడిఁ" అని గోవులను ముందు విడిపింపవలయునని యెత్తువేసినాఁడు.

"విచ్చి చనకుండఁ బసులం
దెచ్చుట మునుమున్న వలయు తెఱఁగా పనికిం
జొచ్చి యది చక్కఁ బెట్టఁగ
నచ్చోటన దాయ మనకు నగపడెడు బలే."

ఉరగకేతనుండు సేనలో లేఁడు గావున నాతండు గోవులఁ గొనిపోవనోపు నని యూహించినాఁడు. నిరామిషంబగు సేనతో నని

సేయ నాతనికిఁ బనిలేదు. కావున వీరియ్యెడ నెయిది యడ్డపడి తడవు సేయకమున్నె పసులం బెట్టించుకొనవలయునని తలంచెను. ఈతలంపు ద్రోణుఁడు కనిపెట్టినాఁడు. మొనఁ గలయఁజూచి యూరక చనుట యాతని యనుమానమునకుఁ గారణమైనది.

వాసవాత్మజుండు వసుధేశనందను
ముట్టికొనిన నొకటి పుట్టెనేని
మన ప్రయోజనంబు మఱియేమి పసు లవి
యేటి కొండుధనము లెల్ల నేల.

అని పలుకుచు రాజరక్షణతత్పరుండై ముందుకుఁ బోయెను. అర్జునుఁడు సేనలు కూడ ముందుకు నడచివచ్చుచుండుటను గనిపెట్టి అవి వచ్చి పడకుండగనే, గోవర్గమును జీలఁదీయుటకుగా నావెంటి నడుమంగాఁ జొచ్చి, నిశితశరపరంపరలచే నాసేనల నచ్చటనే నిలిపి తెలుపిచూపి వెలిచీర సారించి, దేవదత్తంబుపూరించి కదుపులను దక్షిణదిశకు దెఱలంబాఱునట్లు చేసెను. మరల నీసేన లాపసుల కడ్డపడకుండ వాని కెదురై గోపసంఘమును "కొనిపొండు పసుల నోడక, యని తానెలుఁగిచ్చి వీటికై నూలొ్కలిపెను." మూలమున

"తస్య శంఖస్య శబ్దేన రథనేమి స్వనేనచ,
ఊర్ధ్వం పుచ్ఛా న్విధున్వానా రేభమాణాః సమన్తతః;
గావః ప్రతినివర్తన్త దిశ మాస్థాయ దక్షిణామ్."

అనియున్నను ఆ సేనాసన్నివేశము, అర్జునునిపన్నుగడ, (Strategic move) దానిప్రకార మాతఁడు తనయభీష్టమును సాధించినరీతి మన మనోదృష్టికి గోచరంబగుటలేదు. తిక్కన యాసన్నివేశమంతెను ఆసేనల యొక్కయు, అర్జునునిరథముయొక్కయు నడకలను గూడ మనకుస్పష్ట

ముగఁ జూపియున్నాడు. పసులంబెట్టించుటతో-"గోగ్రహణము"తో బాలవ యాశ్వాసమును ముగించి, కౌరవవీరులతోడి యుద్ధము నైదవ యాశ్వాసమున వర్ణించినాఁడు.

ఈయుద్ధవర్ణనసందర్భమున నుత్తరదక్షిణదేశ ప్రతులకుఁ గొంత భేద మగపడుచున్నది. గోవులను విడిపించినవెంటనే కురువీరు లెదు ర్కొనినట్లును

"గోషు ప్రయాతాసు జవేన మత్స్యాన్
కిరీటినం కృతకార్యం చ మత్వా;
దుర్యోధనా యాభిముఖం ప్రయాతాః
కురుప్రవీరాః స్సహసాభి పేతుః."

అప్పు డర్జునుఁ డుత్తరునితో

"యోయోద్ధు మాకాంక్షతి సూతపుత్రః
తమేవ మాం ప్రాపయ రాజపుత్ర;
దుర్యోధనా పాశ్రియజాతదర్పం"

అని కర్ణునిపైకి రథముతోలుమనిచెప్పి యాతనితో యుద్ధముచేసి యోడించినట్లును,

అపయాతేతు రాధేయే దుర్యోధనపురోగమాః;
అనీకేన యథాస్వేన శరై రార్ఛంత పాండవమ్.

పిదప దుర్యోధనాదు లెదుర్కొనఁగా, నపుడు కౌరవవీరుల లక్షణము లను వర్ణించి వేఱువేఱుగా భీష్మద్రోణాదుల నుత్తరునకుఁ జూపినట్లును గలదు.

"ధ్వజే కమండలు ర్యస్య శాతకుంభమయః శుభః."

కాని దక్షిణదేశప్రతులలోను, తిక్కన తెనుఁగు రచనలోనుగూడ మొదటఁ కర్ణునితోడి యుద్ధమునుగూర్చి యేమియు చెప్పఁబడలేదు. అనతిదూరవర్తియగు చక్రవర్తి దెసం గనుఁగొని భూమింజయుఁడు నక్కడఁ దేరు పలుపం బనుపఁగా కురువీరు లడ్డపడుటయు, రాజును పసులు పట్టుపడుటకు నిట్టూర్పు నిగుడించుచు వెన్నుదన్ని నిలిచెననియు, నప్పు డర్జునుఁడు 'వీరరసమయాత్మకుఁ' డగుచు

"కనుఁగొని యెలనవ్వొలయ వ
దనమున గరువంపుఁ జెన్ను దలకొనఁగా న
ర్జునుఁడు విరాట సుతున కి
ట్లనుఁ గేవల వీరరసమయాత్మకుఁ డగుచున్.

కౌరవవీరుల వేఱువేఱ నిరూపించి చెప్పినట్లున్నది. అనఁగా యుద్ధమునకుఁ బూర్వమే కౌరవవీరుల నుత్తరునకు నిరూపించి చెప్పుట జరిగిన దన్నమాట. ఈ సందర్భమున నర్జునుని స్వరూపము నెంత చక్కఁగా జిత్రించిపెట్టినాఁడో తిక్కన గమనింపుఁడు. ఇంతకాలమునకు వీరితో యుద్ధము సంప్రాప్తమైనది గదా యని కాఁబోలు ఎలనవ్వు. లేదా ఇంతమంది చూచుచుండగనే కదుపులఁ జెట్టించితిమి గదా ఇప్పుడు రాజును తప్పించుటకు మాత్ర మెట్లో వీ రడ్డపడఁగలిగిరి - అని ఇఁక వీరికిని నా ప్రతాపము గనఁబఱచెదగాక యను భావము మనమునఁ బుట్టుసరికి వదనమున గరువంపుచెన్ను దలకొన్నది. యుద్ధము ప్రారంభింపవలయు ననుకొనఁగానె యర్జునుఁడు వీరరసమయాత్మకుఁ డైనాఁడు. ముం దప్పటి వీరులనుగూర్చి యుత్తరునకుఁ దెలుపఁదొడంగెను. ఉత్తరదేశప్రతులలో మొదట రాధేయునితో యుద్ధమైనపిదప, భీష్మాదివీరుల నుత్తరుని కెఱింగించినపిదప నింద్రాదిదేవతలు విమానములలో వచ్చి యభ్రవీథిని నిలచినట్టు వర్ణింపఁబడినది. ఈ వచ్చినవారిలో శిబి, యయాతి, నహుష,

గయ, రఘు, కృశాశ్వసగరాదు లున్నారు కాని పాండురాజుమాత్రము లేఁడు. తిక్కన దేవతలరాకనుగూర్చి యింతకుఁ జాలపూర్వమే అనఁగా భీష్మాదులు యుద్ధసన్నాహమును చేసికొని యర్జునుని రాకను జూచుచుండిన సందర్భముననే తెలిపినాఁడు. అందీరాజులపే ళ్లన్నియు చెప్పక స్వర్గమందున్న రాజులందఱు వచ్చిరనియు, పాండురాజుగూడ వచ్చిచూచుచున్నట్లును తెలిపినాఁడు.

తెలుఁగులో యుద్ధప్రారంభమునకుఁ గారణము అశ్వత్థామ సోపాలంభవాక్యములకుఁ గినిసి కర్ణుఁడు తలపడుటయే యైయున్నది. కాని బం. పరి. పాఠమును బట్టి అర్జునుఁడు కృపుని రథమునకుఁ జుట్టు తిరిగి యాతనితోఁ బ్రారంభించిన ట్లగపడుచున్నది. కృపభంగమైన పిదప ద్రోణునితోడను, అనంతరము ద్రోణపుత్రునితోడను, ఈతనితోడ యుద్ధముచేయుచుండఁ గర్ణుఁడు మధ్యవచ్చుటచేఁ ద్రోణపుత్రుని వదలి కర్ణునితోడను, పిదప భీష్మునితోడను, దుర్యోధనునితోడను, పిదప సంకులయుద్ధమును జేసిన ట్లగపడుచున్నది. కాని తిక్కన యుద్ధవర్ణనము వేరుమార్గమున నొకక్రమపద్ధతి నవలంబించిన ట్లున్నది.

మొదట నశ్వత్థామపైఁ గినిసి కర్ణుఁడు తలపడఁగా, ద్రోణుఁడు ద్రోణసుతుఁడు, కృపుఁడు, శాంతనవుఁడు నాతనికి ముందుగనె గడంగిరి. సంకులయుద్ధము జరిగినది. ఇందు మొదట నర్జునుఁడు శత్రువుపైఁ జేసిన బాణప్రయోగముగాక శత్రుబాణముల నొక్కఁడు నెట్లు చక్కసాబాలుగా వ్రయ్యలు వాపెనో, తుత్తునియలుగాఁ ద్రుంపెనో ఇసుమంతలుగా నఱుమాడెనో, చిఱునుస్గుగాఁ బొడిచేసెనో వర్ణించెను. పిదప వర్మాస్త్రాంబులను శిథిలముచేయుట పగతుర జర్జరితాంగులనుఁ జేయుటను వర్ణించెను. దీని ఫలముగా

"శక్తిస్ఫార ధనంజయాయతభుజా సంరంభగాండీవని
ర్ముక్తక్రూరశరావళీదళితశత్రువ్రాతముల్ శోణితా
సిక్తాకారతఁబొంది సాంద్రకుసుమశ్రేణీ వికాసోల్లస
ద్రక్తాశోక తరువ్రజంబులక్రియన్ రంజిల్లి యొప్పె"

నని వ్యక్తపఱచినాఁడు. తదవసరమున ద్రోణ లొక్క పెట్ట నర్జునుం బొదువుట, అప్పుడితని బాణ విజృంభణము:

సమవిషమ వినిమ్నోన్నత
సమీప దూరస్థలములు సదృశములుగఁ జి
త్తము క్రియ నవిహతగతులను"

చను నాతని రథగతిచే బలమును రెండుపాయలుగను, నాలువుగను, మూలల నానాశకలాకృతిగను జేసి వలయముల్ సనిచించి చిక్కువఱచుట, ఈ మొదలగు శిక్షితచిత్ర సంగరవిశేషముల నత్యద్భుతముగా వర్ణించి "యత్తతిన్ సహస్రాక్షతనూజు సారథి రథాశ్వచయధ్వజముల్ పరాస్త్ర శస్త్రక్షతి లేక యొప్పె" నని మరల దానిఫలమును వెంటనే వర్ణించి చెప్పినాఁడు. యుద్ధసమయమున నర్జునుఁడు 'వేల్పువచ్చినయట్లు మేనువొంగ, నలిరేగి' యుండునో అట్లే తిక్కనార్యున కట్టి యుద్ధవర్ణన సందర్భమున నత్యావేశము గదురును. అర్జునుని సంకులయుద్ధమును వర్ణించి, 'యా సంగ్రామం బభిరామం బయ్యె నెట్లు ఘోరప్రకారం బయ్యెనో' ప్రబంధరీతి నలంకారభూయిష్ఠంబై పటుసమాసజటిలం బగు దీర్ఘంబైన గద్యలో వివరించినాఁడు. ఇంతవఱకు సంకులయుద్ధవర్ణనరీతులైనవి. ఇక "సవ్యసాచి ప్రత్యేక ప్రధన కుతూహలాయత్తచిత్తుం డయ్యె"నట. మొదట 'వృషభంబున కాదికొను బెబ్బులియునుం బోలె రాధేయుదెస నడ

చెను." వీరిద్దఱు నొండొరులఁ దలపడుట నూచి యుత్కటమగు నచ్చెరు వాటు గౌతుకంబు నడర నయ్యెడ నాకురుసేన లూరక చూచుచుండె నట. తిక్కన ద్వంద్వయుద్ధవర్ణనలలో నీరీతి వర్ణన మొక విశేషము. 'వెఱవఱచి సూతపుత్రుఁడు పఱచుటయు,' పార్థుఁడు ద్రోణునిపైఁ బోఁదలంచి "గురులకు మాఱ్కొనియెదము రాజధర్మంబున కీడునఁజేసి యింత పుట్టఁగవలసెఁ" అని సమర్థించుకొనుచు నెదుర్కొనెను. ఇది తెలుఁగు బ్రౌన్‌దొరగారి ప్రతిలో నున్నదిగాని తక్కిన దక్షిణదేశప్రతు లలో గానవచ్చుట లేదు.

అర్జునుఁ డాచార్యునకు భరంబుగ నేట్లాడుటనుజూచి యశ్వ త్థామ యాతనిఁ దాఁకెను. ద్రోణతనయు తూణీరంబులు శరశూన్యం బులగుటచే, నధికుండగు నప్పాండవమధ్యముం గనుఁగొని కృపుఁడు సెంగటం దలమీఱిన, గురుపుత్రుని రథమువిడిచి యాతనిం గవిసె నట. క్రమముగా నొకరిపిదప నొకరితో నీతనికి పోరు సంభవించు టను ఎట్లు సకారణంబుగ వ్యక్తముచేయుచున్నాఁడో తిక్కన పరి కింపుఁడు. కృపుఁడు ప్రయోగించిన శక్తినిగూడ 'గడికండలు' చేయఁగా నాతఁడు తేరుడిగ్గి కవిసి తుదకు వెఱఁగుపాటున ద్రోణపుత్రుని రథం బెక్కెనట. అప్పుడు సేనలన్నియు భీష్ముని మఱువుసొచ్చు టయు, మధ్యవచ్చిన వృషసేనాదులను జంపి భీష్మునితో యుద్ధముచేసి యాతఁ డొల్లఁబోయి సోలుచు రథకూబరమాత్రఁగ జేసికొని నిల్చిన ట్లుగా నొనర్చెను. పిదప నుత్తరుఁడు వెనుకకు లాగుచున్నను 'కవ్వడి నవ్వుచు' నేనుండ నీకోహటింపనేల యనిచెప్పి 'ఎల్లపనులును జక్క నయ్యె రాజొక్కఁగుండు గొఱంత' యని యాతనిపైఁ దేరుఁ బోనిమ్మ నెను. దుర్యోధనుఁ డీతనికిఁ జాలలేక సైన్యములు విచ్చిపాఱ నీతఁడును మరలుటయు, వీరి వెంబడించి తనతోడంబుట్టువుల ప్రతిన లూహించి

యొండుసేయ నొల్లక ధార్తరాష్ట్రులను భంగపెట్టందలంచి సమ్మోహనాస్త్ర ప్రయోగముం జేసెను.

దీనినిఁబట్టి మూలమునందలి క్రమమునకును, తిక్కన రచనయందలి క్రమమునకును నెట్టిభేదము కలదో, తిక్కన యుద్ధవర్ణనము మూలములోవలె దారి తెన్ను లేక యుండక యొకనిర్దిష్టక్రమము సహేతుకమార్గము (a logical order and arrangement)తోఁ గూడి యున్నదని చూపుటకే యింతగాఁ జెప్పఁబడినది.

దీనినిఁబట్టి తిక్కనార్యుఁడు గ్రహించిన సంస్కృతమూలప్రతి యిప్పుడు దొరకినవానిలో నతిప్రాచీనంబని తలంపఁబడుచుండి, బండార్కరు పరిశోధనాలయమువా రవలంబించిన పాఠమునకు మూలమైనట్టి ప్రతికే, దగ్గరగా నుండియుండుననియు, "నందలియర్థంబు సంగతంబు సేసి"కొని కావ్యకళాదృష్టితో నద్దాని నొక "ప్రబంధంబుగ" రచింప దొరకొనిన సందర్భమున ననేకవిధములగు మార్పుల నాతఁడు చేసెననియు, వీనిలోనియర్థము సందర్భానుకూలముగా కొన్ని దక్షిణదేశపు మూలప్రతులలోని కెక్కుట సంభవించియుండుననియుఁ దలంచుట కవకాశ మేర్పడుచున్నది. ఆ మహాకావ్యంబు నర్థంబు, సంగతంబు సేయు నెడల నాతఁ డొనర్చిన మార్పులయొక్క సారస్యమును, ఔచిత్యమును గొంతవఱకు కొయా భాగములను మూలముతో సరిపోల్చునప్పుడు గమనించియే యున్నాము. ఇఁక నాతనిస్వతంత్రకల్పన లాతనికళాప్రతిభల నెట్లు వ్యక్తపఱచెనో పరిశీలింతము.

౪

తిక్కనార్యుని కళాప్రతిభలు

ఆంధ్రవాఙ్మయమున నాంధ్రకవులు ప్రత్యేకముగాఁ బరిణతి నొందించినదియు, కేవల సంస్కృత మూలమునకు భాషాంతరీకరణ గ్రంథమని చెప్పఁదగనిదియు నగు కవితాశాఖ యేదియని ప్రశ్నించినచో నది యాంధ్రప్రబంధశాఖయే యని చెప్పక తప్పదు. ఇది శిష్టకవితాశాఖయని చెప్పఁదగియున్నది. ఆంధ్రవాఙ్మయము రెండుశాఖలు గలదిగా బయలుదేరిన ట్లగపడుచున్నది. అందు దేశీయచ్ఛందములలో రచింపఁబడి, ద్విపదలు, పదములు, పాటలు మొదలగువానిరూపమున నుండి జనసామాన్యమున వ్యాప్తిఁ జెందియున్న దేశీయకవిత మొదటిశాఖ. ఇది తరువాతికాలమున భారతాది గ్రంథములరూపమున బయలుదేరిన శిష్టకవితయొక్క ప్రాబల్యముచే నణఁగఁద్రొక్కఁబడినను నంతఃప్రవాహినిగాఁ బ్రవహించుచు నప్పుడపుడు పొడసూపుచునే యున్నది. దానిచిహ్నలే సోమనాథరంగనాథాది శైవవైష్ణవకవుల ద్విపద కవితలయందును, తరువాతికాలమున పల్నాటి వీరచరిత, కాటమరాజుకథ, చిన్నన్నద్విపదలు, బొబ్బిలిపాట, బాలనాగమ్మకథ, లంకాయాగము, కుచ్చలకథ, లక్ష్మణదేవరనవ్వు మొదలగు వానియందును, నింక ననేకములగు స్త్రీలపాటలయందును గొంతవఱకుఁ గానఁబడుచున్నవి. ఈ దేశీయకవితాశక్తి నవలంబించి రచింపఁబడిన ద్విపద గ్రంథములు, నాటకములు ననేకములు దక్షిణదేశ వాఙ్మయశాఖలో గూడఁ గానవచ్చుచున్నవి. అందలి నాటకములన్నియు సంస్కృత నాటక నియమముల ననుసరించి రచింపఁబడినవిగాక దేశీయపద్ధతి నను

సరించియున్నవి. ఉత్తరాంధ్రమున నింతకాలమునుండియు స్త్రీలపాటలమూలముగా నైన నిలచియుండిన యీ దేశీయకవిత యిటీవలి కాలమున పాశ్చాత్యనాగరకత, పాశ్చాత్య విద్యావిధానములును స్త్రీజనసంఘమునఁగూడ విశేషముగ వ్యాపించుచుండుటంజేసి, కళ్లజోళ్లు, కాలేజీలు, హార్మనీలు, బ్యాండుట్యూనులు మొదలగువానియం దత్యాతాదరముగల యిప్పటి నాగరకస్త్రీజనము పాత ముసలవ్వలపాటలయం డాదరములేని వారగుచుండుటచే నవి యంతరించిపోవుటయే తటస్థించునట్లున్నది. కావున నాశాఖాకవిత కేవల మంతరింపకుండునట్లుగా నిప్పటికిని వృద్ధస్త్రీలయొద్ద నిలచియున్న పాటలను పోగుచేసి పరిశుద్ధమగు పాఠముతో నచ్చువేయించి యీ దేశీయ కవితాశాఖను గాపాడవలసిన యావశ్యకత గనఁబడుచున్నది.

నన్నయకుఁ బూర్వము రెండుమూడువందల యేండ్లనుండియు కన్నడదేశమునందు వలెనే, యాంధ్రదేశమునందును శిష్టకవితారచన ప్రారంభింపఁబడి యుండునుగాని, "ఆరూఢ గద్యపద్యాది ప్రబంధపూరిత సంస్కృత భూయిష్ఠరచన"కు నన్నపార్యుఁడే గట్టిపునాదులను వేసినవాఁడని చెప్పకతప్పదు. ఈతని తరువాతికవులును, అందు ముఖ్యముగా తిక్కనార్యుఁడు నీ శిష్టకవితామార్గమునే యనుసరించినను, కేవల మాదారి నేపడిపోక తన కవితయం దాంధ్రదేశీయతాగుణము నాంధ్రజాతీయము నచ్చుపడున ట్లొనర్చి యసమానంబులగు తనకళాప్రతిభలను వెలయించి, స్వతంత్రమగు నాంధ్రకవిత బీజములను వెదచల్లి యాంధ్రప్రబంధశాఖకు మార్గదర్శకుఁ డైనాఁడు.

తరువాతికాలమునందలి యాంధ్రకవులు నీతని మార్గములనే యనుసరించినను, ఈ వాఙ్మయముపై సంస్కృతభాషాప్రభావమునకు, ఆలంకారిక నియమముల ప్రభావమునకును దోడుగా నాయాకవుల స్వ

పాండిత్య ప్రకటనోద్యోగము ప్రబలుటచే, నీప్రబంధకవితయే తక్కిన శాఖలనన్నిటిని ద్రోసివైచి, తానై నిలచినను, మొత్తముమీఁదఁ దన సహజతాగుణమును గోలుపోయి, తానురా నొకవిధ మగు కృత్రిమ రామణీయకమును వహించి విజృంభింపసాగినదని చెప్పవలసియున్నది. ఇట్లాంధ్రప్రబంధ పరిణామము నన్నెచోడ తిక్కనాదులకాలము నుండియు నన్వేషించి తెలుసుకొనవలసియుండును. ఆంధ్ర ప్రబంధ కర్త యాంధ్రకవితా పితామహుండగు నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడనియే తలంపఁబడుచున్నాఁడు. కాని నిజముగ నాంధ్రప్రబంధకన్యకు పితామహుఁడు పెద్దనార్యుఁడేయైనను,నంతకంటె ప్రపితామహుఁడు తిక్కనార్యుఁడు మఱియొకఁడుగలఁడని మనము ముఖ్యముగా గుర్తింపవలసియున్నది. పెద్దనార్యుని తరువాతి సాహిత్యచక్రవర్తులందఱు తాతకు తప్పులుదిద్దినట్లుగా పితామహునికవితకు మెఱుఁగుపెట్ట యత్నించినట్లు కనఁబడుచున్నను, వీరు పెట్టినది తదకు మెఱుఁగేగాని సహజకాంతికాలేదు. వీరిసాహిత్యచక్రవర్తిత్వమే యీ ప్రబంధములందు సహజకవిత సన్నగిలుటకు ముఖ్యకారణంబైనది. ఆంధ్రభాషలో సహజకవితను రుచిచూడవలెనన్న భారతకవులయొద్దకు, నందు ముఖ్యముగా తిక్కనార్యునొద్దకుఁ—బోవలసినదే. తరువాతికవులలో పలువు రాతని కవితాచ్ఛాయల ననుసరించి రచింపయత్నించిరి గాని, ఆ కవితాశిల్పము, ఆసహజగుణసంపద యేయొక్కనికిని సంపూర్ణముగా నబ్బియుండలేదు. తరువాతి యుగమునందలి కవులకు స్వపాండిత్యప్రకర్ష ప్రకటనోద్యోగము, అపూర్వకల్పనా సంయోజనమందుఁ బ్రీతి, శబ్దాడంబరమునందు లౌల్యము, ఆలంకారికనియమములందు, సాంకేతికజీవితమునం దాదరము హెచ్చుగుట తటస్థించుటంజేసి తిక్కనార్యుని సహజకవితయందు వారిదృష్టి సరిగాఁ బడలేదు. వారి యభిప్రాయములకు

సరిపడిన కొన్ని సందర్భములందు మాత్రమే తిక్కనకవిత ననుకరింప యత్నించి, ఆసందర్భము నట్లు రచించుటలో తిక్కనచూపిన యౌచిత్యపరిజ్ఞానమునైనను సరిగా గుర్తింపక యాతనివర్ణనల కింకను మెఱుఁగు పెట్టఁ దలంచినవారై తమపాండిత్య ప్రకర్షనే చూపుచు వికృతపువర్ణనలలోనికి దిగినవారైరి. భారతకథ యను మేలిమిబంగారమునఁ దన సహజకవితా చాతుర్యముచే నసమాన తేజోవిరాజమానంబులగు ప్రబంధమణులను పొదిగి యాంధ్రవాణి కమూల్యాలంకారములను జేసినవాఁడు తిక్కన. పైబంగారముమీఁద వికృతపునగిషీపనులను విపరీతముగాఁ జేసిచూపుటచే నందు పొందుపరుపఁబడిన ప్రబంధమణుల సహజవిలాసమును, గాంతిని తగ్గించినవారు తరువాతి ప్రబంధకవులు. పురాణప్రబంధయుగముల మధ్యనున్న శ్రీనాథయుగ మొకసంధియుగమని యింతకుఁ బూర్వమే చెప్పియున్నాను. ప్రబంధావతారమార్గము నన్వేషించి తెలిసికొనవలె నన్నచో నీసంధియుగమందలి కవులు పూర్వయుగమునందలి పురాణకవితలో నిమిడియున్న ప్రబంధచ్ఛాయలను పైకిఁదీసి, వీనికి సంస్కృతమహాకావ్య విశేషముల నింకనుజేర్చి, తమపాండిత్యప్రకర్షను జూపుకొనుచు, నెట్లు క్రమముగాఁ బూర్వయుగమందలి పురాణకవితను, సంస్కృతకావ్యమునకును భిన్నమయ్యును, వానియంశములనుమాత్రము కొన్నిటినిగ్రహించి యొకప్రత్యేక స్వతంత్రస్వరూపమును బడసిన యాంధ్రప్రబంధముగాఁ బరిణతి నొందించినారో పరిశీలింపవలసియుండును. ప్రబంధస్వరూపనిర్మాణము (Form construction) విషయమునఁ దరువాతికవుల సాధన కొంత తోడ్పడినను, ప్రబంధలక్షణములలో నుత్తమలక్షణము లనేకములు తిక్కనార్యుని కవితయందే కానవచ్చుటంజేసి యాతనికవితయే యాంధ్రప్రబంధమునకు మూలము—పుట్టుకస్థానము నని చెప్పదగియున్నది.

తిక్కనార్యుఁడు సంస్కృతమూలమునందలి కథనే తెలుఁగున రచించుచున్నను, ఈవిరాటపర్వమున నొకవిధముగ ప్రబంధైక్యమునుసను కూర్చుట కెట్లు ప్రయత్నించెనో యిదివరకే కొంత చెప్పియున్నాను. ఆంధ్రప్రబంధమున కితఁడే దారిచూపెననుటకుఁ దగిన మఱికొన్ని నిదర్శనముల సూచించి విడిచెదను. సంస్కృతమూలమునఁ గానరాక, యీతఁడు స్వయముగాఁ జేర్చినవలసిన విషయము లనేకములు ప్రబంధపక్కికి మూలములైనవి. అందు తిక్కన దేశాభిమానమును వ్యక్తపఱచు దేశీయాచారవర్ణనలును గలవు. విరాటపర్వ మొక ప్రబంధమనుటకు దగిన యీక్రిందిసామాన్య ప్రబంధలక్షణములను, సందర్భములను గొన్నిటిని గమనింపుఁడు.

ఇష్టదేవతాస్తుతి, తానురచింపఁబోవు కృతినిగూర్చిన వితర్కము, కృతిప్రశంస, కృతిపతినిగూర్చిన యాలోచన, (ప్రబంధమందలి కథినాథుఁడు) స్వప్నము, కృతిపతితనకుఁ గృతినిమ్మని యడుగుట ప్రతిజ్ఞ, షష్ఠ్యంతములు, కృతిపతిసంబోధనము, వస్తు నిర్దేశము, (మహితసము జ్వాలాకృతులు), విరాటపుర ప్రవేశము, కృతిపతిసంబోధనము, ఆశ్వాసాంత గద్యము. రెండవయాశ్వాసమున భీముని మల్లయుద్ధవర్ణనము, కీచకుఁడు ద్రౌపదిని చూచుట, మోహించుట, ద్రౌపదీకీచకుల సంభాషణము, సుదేష్ణసహాయము, కీచకుఁడు మోహమునఁ బరితపించుట. కీచకునిశృంగారవిలాసవర్ణనము, ద్రౌపదినిఁ బట్టుకొనఁబోవుట, తన్నుట, ద్రౌపది భీమునితోఁ దనభంగపాటు చెప్పుకొనుట,—వరూథిని భంగపాటు,—ప్రభాత కాలవర్ణనము, సూర్యోదయవర్ణనము, కీచకునితమకము, కీచకునివిరహతాపము, ఉద్యానవనవిహారము, చంద్రకాంతతల్పముచేరుట, శిశిరోపచారములు, సూర్యాస్తమయవర్ణనము, తమోవర్ణనము, నర్తనాగారప్రవేశము, కీచకవధ, కృతిపతి సంబోధనము, ఆశ్వాసాంత గద్యము,

మూడవయాశ్వాసమున నుపకీచకులవధ, దుర్యోధనుఁ డీవృత్తాంతమును వినుట, దానిఫలము, దక్షిణగోగ్రహణము, ఉత్తరగోగ్రహణము, యుద్ధము, పాండవులు విరటునకుఁ ద మ్మెఱింగించుకొనుట, విరటు డుత్తరను దోడి తెచ్చుట, లగ్ననిరూపణము, వివాహము, తరలి వచ్చుట, వివాహవిధులు, తెర యెత్తుట, తలంబ్రాలు, అరణ మిచ్చుట — ఈ విషయములను దరువాతి ప్రబంధకథాభాగములతోఁ బోల్చి చూచిన, కథాస్వరూపమున నెట్టిభేద మున్నను వర్ణనావిషయములందు విశేషముగా బ్రబంధచ్ఛాయలు కనఁబడకపోవు. ఈ వర్ణనాంశములలో మూలములో లేని దేశీయాచారములకు సంబంధించిన యనేకవిధములగు విశేషములను స్వయముగా తిక్కనార్యుఁడు తెచ్చిపెట్టి, యీ భాషాంతరీకృతగ్రంథముపై నాంధ్రతాముద్రఁ దగిలించి యాంధ్రకవితా ప్రపంచమున వసలి వేసినాఁడు. మూలకథపై నీతఁడాంధ్రతాముద్రను వేసిన రీతినిబట్టియే యీతని కళాచాతుర్యము, ప్రతిభామహత్త్వము వెల్లడియగుచున్నవి. కావున నీతఁడు స్వయముగాఁ దెచ్చిపెట్టిన విశేషములను, వాని కాయాసందర్భములఁ గల పొందికను గూర్చి యించుక తెలిసికొందముగాక.

విరటుని కొలువులో పాండవులు ప్రవేశించి తాము మెలంగు రీతులను సంప్రతించుకొను సందర్భమున నకులసహదేవు లశ్వశిక్షణ గోపాలనములఁగూర్చి చెప్పిన సీసపద్యములయర్థ మేమియు మూలమునఁ గానఁబడదు.

“గోడిగజాతిలోఁ గొదమ పెంటుల నేర్చి
మావుల హత్తించు మార్దవంబు”

ఇత్యాది సీసపద్యము తిక్కనార్యుని యశ్వశాస్త్ర పరిజ్ఞానమును జాటుచున్నదే కాని మూలమునుండి గ్రహింపఁబడినది కాదు. తరువాత విరటునియొద్ద చెప్పిన

"అన్వయవలక్షణం బాయుఃప్రమాణంబు
గన్ధంబు లింగితాకారములును"

అను పద్యమునఁగూడ మూలమున లేని విశేషములఁ దెలిపి యశ్వశిక్షా ముతోడఁ దనకుఁ గల సన్నిహితపరిచయమును తిక్కన సూచించినవాఁ డవలె నున్నాఁడు.

"అశ్వానాం ప్రకృతిమ్ వేద్మి వినయం చాపి సర్వశః,
దుష్టానాం ప్రతిపత్తించ కృత్స్నంచైవ చికిత్సితం.
న కాతరం స్యాన్మమ వాజివాహనం
న మేస్తి దుష్టా బడబా కుతో హయః."

ఇంతమాత్రమే సంస్కృతమూలమునఁ గలదు. సహదేవుఁడు తనకుఁ గీలారి తనమునఁ గల ప్రావీణ్యమునుగూర్చి చెప్పుచు ధర్మజుని చింతఁ బాపుట కుఁగా పలికిన

"వంజలనైనను వల నేర్పడఁగ నొక
భంగిఁ జేపఁగఁ జేసి పాఁడిగొనఁగ"

అనుపద్యమునకు మూలమున సరియగు శ్లోకము లేమియు లేవు. ఇఁక విరటునియొద్ద మాత్ర మిట్లు పలికిన ట్లున్నది:—

"వృషభానపి జానామి రాజన్ పూజితలక్షణాన్,
యేషాం మూత్ర ముపాఘ్రాయ అపి వంధ్యా ప్రసూయతే."

తెలుఁగులో నిచ్చట మూలములోని విషయములుకొన్ని గానవచ్చుచున్నను గోవులకు సంబంధించిన రోగములనుగూర్చి తిక్కనయించుక పెంచినాడు.

"నాచేతం గ్రేపులు పురాణించుటంజేసి కొండొకకాలంబు నీ కదుపులం బెనుతు నేనగునని కైకొనిన నాఁబోతుపంచితంబు మూర్కొని

నఁబై గాలివీచినను గొడ్డునకైనను జూలునిలుచు నుంగిడి యదురుఁ ద్రిక్క యనువానికి నా పేరు చెప్పినం జాలు మఱియుఁ బసికీవలయు తెఱఁగునెల్ల నెఱుగుదు,"

దీనివలన తిక్కనార్యుని పశుశాస్త్ర పరిజ్ఞానము, లేదా వస్తు పరిశీలనాశక్తి వ్యక్తమగుచున్నదని చెప్పవలసియున్నది. నుంగిడి, యదురు, ద్రిక్క మొదలైన రోగములను సూచించుపదములను, వాని చికిత్సావిధానములను, ఆంధ్రదేశమున పరిపాటిలో నున్నవానిని గ్రహించి సందర్భానుకూలముగా మూలమును పెంచినాఁడు.

విరటుఁడుత్తరను బృహన్నలకు నర్తనమునకై యప్పగించు సందర్భమునఁగూడ దేశీయాచారములను విశేషముగా వర్ణించియుండుట నిదివఱకే చూచియున్నాము. ఉన్నత రాజవంశమునందలి కన్యకకుఁ దగిన ప్రవర్తన మీ యుత్తరయెడల చూపినాఁడు తిక్కన. విరటుఁడు తనగాదిలికూఁతు సముచితరీతి నుపలాలించి బృహన్నల దెసం గనుంగొని సాదరదరహసిత రుచిరాననుండై యిమ్ముగువ నీకు నాట గఱపందగు పాత్రం బగునే యని యడిగి కర్పూరసహితంబగు తాంబూలంబు వెట్టి, చిత్రంబులగు చీనాంబరంబు లిచ్చి, మణిమయంబులగు నాభరణంబు లొసఁగి సంభావించెనట. ఈయాచారములు దేశీయములే గాని మూలగ్రంథములోనివి కావు. ఇంతేకాక కూఁతు నప్పగించు విధానము "ఇక్కన్నియ నెచ్చెలులతోడ నాడమరిగినయది గాని యింతక మున్నిచ్చేడియ శిక్ష యెఱుఁగదు సుమ్మీ... నెలఁత కేఁడుగడయు నీవకా వె" అని యుచితంబుగాఁ బలుకుటయు నంగనహస్తముఁ బట్టి తత్కరంబ నఁగడియించుటయు,-

"ఎల్లచుట్టములును దల్లియుఁ దోడును
జెలియుఁ బరిజనంబుఁ జెలువ నీకు గురువ"

యని కూతునకు బుద్ధులు సెప్పి యామె గురువునెడల వర్తించుకొను రీతి దెలుపుచు నయ్యరపుర నొండొరుల కప్పగించుట—ఇది యంతయు తిక్కనార్యుఁడు కల్పించినదే.

భీముని మల్లయుద్ధమును వర్ణించు సందర్భమునఁగూడ తిక్కనార్యుఁ డాంధ్రదేశమున తనకాలమందలి మల్లులు పట్టు కుస్తీపట్టులను వర్ణించియుండుటను గమనించియే యున్నాము. ఇక్కడనే కాదు, కీచకుని జంపుసందర్భమునఁగూడ భీముఁడు తన మల్లయుద్ధ నైపుణ్యమును జూపినాఁడు. అక్కడకూడ వీరి కుస్తీపట్లను తిక్కన యొక్క సీసపద్యమున వర్ణించినాఁడు. వివాహ సందర్భమునఁగూడ తిక్కనార్యుఁడు విశేషముగ దేశీయాచారములను పనిపట్టి వర్ణించియున్నాఁడు. ఉత్తరా వివాహసందర్భమున పాండవులు ప్రకాశులై యుపప్లావ్యమున వసియించియుండఁగా వీరినిఁ జూచుటకుఁగా ముందు బలదేవాదులు వచ్చిరి. అప్పుడు హరి లలితమణివిభూషణములు, రుచిరాంబరములు మొదటఁ గుంతీపుత్రుల కెల్ల నిచ్చి పిదప ద్రుపదజ కిచ్చెనఁట. పిదప బహుదేశముల బంధుమిత్రవర్గములు రెండు దెఱంగుల చుట్టంబులునైన భూపతులు పెండ్లికి వచ్చినారు. విరటుఁడు పురంబున నుత్సవంబు సాటించినాఁడు. అంత,

"కలువడములు మణితోరణ
ములు గట్టిరి క్రముకకాండ మోచాస్తంభం
బులు నాఁటిరి కుంకుమమునఁ
గలయ నలికి ముగ్గు లిడిరి కర్పూరమునన్."

మత్స్యవిభుఁడు నుజ్జ్వలలీల వహించి భూమిదేవానయనాదికృత్యపరులైన జనంబుల గారవించుచుండెను.

"ఉత్తర నలంకరింప ను
దాత్తాభరణాదివస్తు తతి యొసఁగి నరేం
ద్రోత్తముఁడు నేర్పుగల చెలి
కత్తియలం బుచ్చెఁ బ్రీతి గడలుకొనంగన్."

తాను వైవాహికవర్తన సంవిధాన సావధానుండై లగ్నం బాసన్నంబగుచు వచ్చెనని ధర్మతనయున కెఱింగింపం బనిచెను. అతఁడు బంధుజనులఁ గూర్చుకొని యభిమన్యునకు శృంగారంబు సేయించి భద్రగజారూఢుం జేసికొని తరలివచ్చెను. ఆ సమయమున యోగ్యవస్తువుల విస్తరిల్లిన క్రంత నడిచినది. విరటుని మందిరమునకు నరుఁ డేతేర వారలు శంఖ జయఘంటా పణవాది నిక్వాణంబులతోడ నెదుర్కొని సేసలు చల్లిరి (ఎదురుసన్నాహము). విరటుఁడు సంభ్రమమున నింటి యొద్ద పూజాపరుఁడై యుండెను. అనంతరము తెరయొద్ద కృష్ణ యుధిష్ఠిర పార్థ మత్స్యవరు లవ్వధూవరులను నిలిపిరి. తెర యెత్తిరి. అమ్మానినియుఁ, గుమారుఁడు నన్యోన్యావలోకనము సేసిరి. పిదపఁ దలంబ్రాలు; పాణిగ్రహణము; వధూవరు లేకాసనమున నుండుట; హోమసమయ కృత్యములు; వివాహమైన పిదప మత్స్యమహీనాథుండు మణిభూషణాదులు పళ్లెరంబులఁబచరించి పాండవులకు వాసుదేవ పురస్సరంబుగా గట్టనిచ్చుట; బంధువుల కర్హసత్కారంబులు; సౌభద్రున కరణం బిచ్చుట; యీ మొదలగు వైవాహికాచారముల విశేష వర్ణనమంతయు తిక్కన స్వయముగాఁ దెచ్చి పెట్టినదే. మూలములో

"ప్రతిగృహ్యాచ తాం పార్థః పురస్కృత్య జనార్దనమ్,
వివాహం కారయామాస సౌభద్రస్య మహాత్మనః;
కృతే వివాహే తు తదా ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః,
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ విత్తం యదుపాహార దచ్యుతః."

అని వివాహమంతయు రెండుముక్కలలో నెగురఁగొట్టి వేయఁబడి యున్నది. ఈ వివాహసమయ సముదాచారముల నన్నిటిని తిక్కనార్యుఁ డెంతయో స్వాభావికముగా వర్ణించి తరువాతి ప్రబంధకవులకు మార్గదర్శకుఁ డయ్యెను

తిక్కనార్యుని వర్ణనలు

తిక్కనార్యుని వర్ణన లన్నియు సహజగుణశోభితములు గాని కృత్రిమభావగర్భితములు కావు. స్వాభావికములు, సందర్భానుకూలములునై యుండునేకాని సాంకేతికములును (conventional), పాండిత్య ప్రకర్షను జాటునవియునై సమయము దొరకినది గదా యని చేయఁబడినవిగా నుండవు. మఱియొకవిశేష మేమనఁగా, వర్ణనలుకూడ కథాగమనమునే సూచించుచుండును గాని వర్ణనలకొఱకుఁగా కథ ఆఁగిపోయినట్లు కనఁబడదు. కథావేగమున నావర్ణన మధ్యవచ్చినను, అందలి వర్ణితాంశములు స్ఫుటముగ మనకనులయెదుట గోచరించినట్లయి మనదృష్టి యావర్ణిత వస్తుస్వరూపముచే నాకర్షింపఁబడునే కాని వర్ణనపద్ధతిపై బ్రసరింపదు. భావస్ఫురణము వెంటనే కలుగక యావర్ణన శ్లేషార్థములతోడను, గూఢభావములతోడను నిండినదై భావవేగమునకు లేదా కథాగమనమునకు నడ్డుతగిలినపుడే మనదృష్టి యావర్ణన యొక్క బాహ్యరూపంబగు రచనాశైలీచమత్కారములందుఁ దగుల్కొనును. తిక్కనార్యుని వర్ణనలలో ననేకములు తరువాతి ప్రబంధ వర్ణనలకు మార్గదర్శకములైనవని చెప్పవలసియున్నను, అతని భావసౌందర్యము మనల నాకర్షించినట్లు భాషాసౌందర్యము మనమనముల ముందుగా నాకర్షింపదు. ఈ రెంటికి నట్టి సూక్ష్మమైన పొందిక గల్పించుటలో నీతని చాతుర్యం బప్రతిమానము. శమీవృక్షవర్ణనముఁ గూర్చి యింతకు పూర్వముననే చెప్పఁబడినది. ఇక్కడ దాని భీకర

రూపమును మనకనులయెదుటఁ బెట్టుటయే యాతని ముఖ్యోద్దేశము. ఎందుకనఁగా, పాండవులు వారియమ్ములు పెట్టుట కనువైన యితరులు చెంతఁ జేరరానిదై యుండవలయును. ఇతరు లెక్కుటకు వీలు లేనిదై భయమును గొల్పునది గావలయును. ఆయుధము లితరులకుఁ గనఁబడ కుండ దట్టమైన జొంపములు కలదై యుండవలయును. దానిపైఁ బెట్టినఁ దమ యాయుధముల నెవరైన గుర్తించి పైకి లాగుదు రేమో యనుదిగులు లేకుండ పాండవులు యథేచ్ఛనుండుట కనువైనదై యుండవలెను. ఇట్టి లక్షణములు కలదని చెప్పుటయే తిక్కన చేసిన వర్ణనయొక్క ఫలము. దాని స్వరూపమును సీసపాదములలో చక్కఁగా వర్ణించి, అట్టిదానిని చూచిన వారికిఁ గలుగు భావమును సీసగీతికలో పటుదీర్ఘ సమాసములలో వర్ణించి చెప్పినాఁడు. ఈ వర్ణనకొఱకుగా కథ యించుకంతైన నాఁగినదేమో చూడుఁడు. ఆ సందర్భ మెంతపొందిక గలదై యున్నదో. ధర్మజుఁడు తక్కిన యస్త్రములమాట యెట్లున్నను, గాండివము మనతోఁ గొనిపోయినచో నగపాటు నిశ్చయము గావున దీని నెచ్చటనైనను పెట్టి చనవలయునని చెప్పినాఁడు. తీసికొని చనుట విషయములోఁగాని, యొకచో బెట్టి చనుటలోఁగాని తక్కిన యన్నివిండ్లు నొకయెత్తును, గాండివ మొకయెత్తు నైనది. ఏలయనఁగా, "నది పెనుబాము చందమున నెంతయు భీషణమై జనంబులఁ బెదరఁగఁజేయు"ను. అట్లగుటఁ బెట్టి చనవలయునని, దానిని బాయుటకు హృదయ మియ్యకొనం జొరకున్నను, కిరీటి యెట్లో యురియాడు చిత్తంబు నుత్తలం బుడిపికొని, అట్టి భీకరంబగు నాయుధమును బెట్టుటకు యోగ్యస్థలనిరూపణంబుసేయ నలుదిక్కులం బరికించెనఁట. ఆ సమయమున ప్రేతభూమి పరిసరారణ్యంబునఁ దన యుద్దేశమునకుఁ దగిన అఖిలభుజగచండమూర్తి శమీతరుచక్రవర్తి నాతఁ

డు గనియెను. అట్టి చెట్టాతనికిఁ గనఁబడియెనని చెప్పనేగాని తానుగా నాచెట్టు వర్ణించుటకు దొరఁకొనలేదు. తాను గనుఁగొనిన యావృక్షము తమపని కుపయోగించునని ధర్మజునికి నచ్చఁజెప్పువాఁడువలెనే దాని భీకరాకారము నాతనికి

"పక్షివ్యాకులముం బరేతనిలయప్రాంతోత్థమున్ డాకినీ
రక్షోభూతపిశాచగోచరము దుర్గంధంబునై చూడఁ జి
త్తక్షోభం బొనరించున ట్లగుటఁ జెంతం జేరరా దీ శమీ
వృక్షం బెవ్వరి కిందుఁ బెట్టుదమె పృథ్వీనాథ శస్త్రాస్త్రముల్."

తాను చూచినరీతియంతయు నాతనికిఁ జెప్పి యాతని నొప్పింపవలయుఁ గదా;—కావున,

"పెనుబొడవుఁ బఱపు జొంప
మ్మును గలయది దీన నెల్ల పురుషులకుఁ బ్రయో
జన మొకఁడు లేదు సేరం
జనఁ జూడఁగ నరయ నెక్క సమకట్టంగన్."

అనిచెప్పి 'కావున దీనియం దిడుట కార్యము' అని తననిశ్చయమును దెలిపెను. చిత్తక్షోభం బొనరింపఁగల యా శమీవృక్షముయొక్క భీకరాకారంబును వర్ణించుటకు తిక్కనార్యుఁడు శార్దూలవృత్తమును గ్రహించి క్షకారప్రాస ముంచుటలోఁ గల యౌచిత్యగుణమును గమనించి యానందింపుఁడు.

భీమునియొక్కయు, కీచకునియొక్కయు నర్తనాగారప్రవేశ సందర్భమునను, భీముఁడు విరటుని కొల్వుఁ జేరి యాతనితో స్వవిషయమును జెప్పుకొనఁ గడంగినపుడును

"దేవా నాలవ జాతివాఁడ నిను నర్థిం గొల్వఁగా వచ్చితిన్"

ద్రౌపది కీచకునితోఁ బరుషవాక్యములను బలుకునపుడును

"దుర్వారోద్యమ బాహువిక్రమ రసాస్తోక ప్రతాపస్ఫుర
ద్గర్వాంధ ప్రతివీర నిర్మథన విద్యాపారగుల్ మత్పతుల్"

కావ్యాదిని కృష్ణద్వైపాయనుని మహిమాతిశయమును, భారతము యొక్క గొప్పతనమును సూచించుసందర్భమునను గూడ తిక్కనార్యుఁ డీవృత్తమునే యవలంబించినాఁడు. ఉదాత్తత, గాంభీర్యము సూచించుటకైన సందర్భము లివి. మితిమీరినయుత్సాహము, ఔద్ధత్యమును జూపుటకుఁగూడ నీతఁ డీవృత్తమునే చేపట్టెననుటకు భీముఁడు కీచకుని జంపినపిదపఁ దన ప్రియురాలికోర్కె నెఱవేర్చితిఁగదా యను నుత్సాహమును సూచించుటకుఁగాఁ బల్కిన

"చింతాశల్యము వాసెనే రిపు భయోత్సేకంబు చల్లారెనే"

యనుపద్యమును, సుశర్మ దక్షిణగోగ్రహణంబు చేసి కదుపులఁ గార్చిచ్చు చందంబునం బొదివి నిలిచినపుడు గోపాలకులు వారితో పోరుటను వర్ణించుసందర్భమున రచించిన శార్దూలవృత్తమును నిదర్శనము లగుచున్నవి.

"కూడం బాటి సముద్ధతిం గడఁగి తద్గోపాలకుల్ మూఁక ల
ల్లాడందాఁకి" etc.

సుశర్మపై విరటుని "రణోచితోద్యమముయొక్క పటిమను సూచించుటకుఁగా శార్దూలవృత్తమే గ్రహింపఁబడినది.

ఇట్లే తిక్కనార్యుఁ డాయా సందర్భములకు, ఆయాపాత్రల గుణశీలాదులకు, వారి సంభాషణవైఖరికిఁ దగినట్లుగను, తత్తద్రసానుకూలముగను వృత్తసంగ్రహణము చేయుచుండినట్లు కనిపెట్టవచ్చును.

ఇంతేగాక యీ తిక్కనార్యుని రచనలో భావము, భాష, శైలి, ఛందఃపరికరములు నొండొంటితో చక్కని పొందికగలవై కథాంశ మును నడిపించుచుండునే గాని వీనిలో నేయొక్కటియు తానై బయటపడదు.

"తదనీకం మహ త్తేషాం విస్తృతం సాగరోపమమ్,
సర్వమాణమి వాకాశే వనం బహుళపాదపమ్."

అను మూలశ్లోకములోని యుత్తరార్థమునందలి యర్థమును, లేదా ఉపమానమును గ్రహించి విస్తరించినాఁడు.

"అభినవజలధరశ్యామంబు లగునెడ
లాసుజొంపంబుల ననుకరింప
సాంధ్యరాగోపసుచ్ఛాయంబు లగుపట్లు
కిసలయోత్కరములఁ గ్రేణిసేయ
రాజమరాళగౌరంబులై తగుచోట్ల
దఱుచుఁ బూఁబొదల చందంబునొంద
హరిద్రరుచి సమానాకృతులగు తావు
లడరెడు పుష్పాదు లట్లు మెఱయఁ
గలయ నెగసి ధరాధూళిలలితవనము
దివికినలిఁగా పువోయెడు తెఱఁగుదాల్ప
గోగణము ముంగలిగ నేల గోడివడగ
నడచు కౌరవ రాజసైన్యంబుఁగనియె."

అర్జునుఁడు యుద్ధప్రారంభమునకు ముందుగాఁ గ్రోశద్వయమా త్రంబునఁగూడ మట్టిన కురుబలంబును వర్ణించు సందర్భమునఁగూడ తిక్కనార్యుఁడు 'నడచు కౌరవరాజ సైన్యంబుఁగనియె' ననియే

చెప్పియున్నాఁడు. రెండుమైళ్ల దూరముననుండి వచ్చుచున్న యాతని రాక నీకురుసైన్యం బెట్లు గ్రహించినదో యతిస్వాభావికముగాఁ జూపినాఁడు: మొదట దూరముననున్న యప్పుడు

"దేవదత్తాభిలరావంబు వెసఁగర్ణ
ములు దీటుకొన లేట మొగమువడుచు"

అనంతరము

"రథనేమిదళిత ధరాధూళియంగంబు
లెల్లఁగప్పగ వెలవెల్లనగుచు"

అంతకంటె సమీపించినపుడు:

"బహుళ కపిధ్వజప్రభలు లోచనములు
మిఱుమిట్లుగొనఁ బర్వ మెండుకొనుచు"

ఇంకను సమీపించినపుడు:

"ఉద్భటాకార సముద్ధతి మనము లు
త్తలపాటు దోఁపంగఁ దల్లడిలుచు."

నడచు కౌరవరాజసైన్యంబు గదిసె
దీగదిగినగతిఁ దన తేరు మెఱయ
రయముమైఁ జని ప్రళయ భైరవసహస్ర
గర్జనోదగ్రతర్జనుం డర్జునుండు."

తీగదిగినగతి దన తేరు మెఱయ రయముమై యర్జునుడువచ్చుట, కౌరవరాజసైన్యంబులు నడచుచుండుట, దూరమునుండి వచ్చునాతని రథవేగము, (వేగముగ వచ్చుటచేతనే రథనేమిదళిత ధరాధూళి పైకెగసి ముందరనడచుసైన్యంబుఁ గప్పినది) క్రమక్రమముగా నతిస్వల్పకాలముననే యాతనిరాక యీసైన్యమునకుఁ దెలియవచ్చిన రీతి, ఆరాక

యొక్క యొక్కక చిహ్నమునే చూచుచుండుటచే, వీరి మనోవృత్తులయందుఁ గలిగినమార్పు - (మొదట లేటమొగమువడుట, పిదప వెల్లవెల్లనగుట ఆమీద నుత్తలపాటుచేఁ దల్లడిల్లుట) - క్రమముగా నెంత స్వాభావికముగా, నత్యద్భుతంబుగ సూచింపఁబడినవో పరికింపుఁడు. శాకుంతలమున వాయుమార్గమునఁ బోవుచున్న దుష్యంతుని రథయానమును వర్ణించిన కాళిదాసు ప్రతిభను దలపించుచున్నదీ వర్ణనము.

ప్రకృతివర్ణనలు

తిక్కనార్యుఁడు మూలమునలేని ప్రకృతివర్ణనలను పలుచోట్లఁ దెచ్చిపెట్టినాఁడు. అవి యాయా కథాసందర్భముల కత్యంతానుకూలములై కథాప్రవృత్తికిఁ దోడ్పడుచు, కథాగమనముయొక్క కాలవైఖరిని సూచించుచుండును. మఱియు నాయాపాత్రలయవస్థలతో ప్రకృతి తనసానుభూతిని దెలుపుచున్నదా యన్నట్లుండును ద్రుపదనందన పరిభవదుఃఖమున దురపిల్లుచున్నదా యన్నట్లు ప్రభాతం బయ్యెనట.

> "ద్రుపదనందన పరిభవ దుఃఖమునకు
> నుల్లమున దురపిల్లుచు నున్న సరసి
> వేఁడి నిట్టూర్పులోయన వెడలెఁ గ్రొత్త
> తావి మూతులువచ్చు నెత్తమ్మివిరుల."

ఉద్యోగపర్వమునఁగూడ నిట్లే "తనకులమునఁ బుట్టిన ధార్తరాష్ట్రులన్నదమ్ములతో విగ్రహించినందులకు వివర్ణుఁడై చంద్రుఁడు కందిపోయెనని వర్ణించినాఁడు. ఈ ప్రభాతకాలవర్ణనవిషయమున తిక్కన కొంతవఱకు సంస్కృతకావ్యాలంకారిక ఫక్కి ననుసరించి, తరువాతి ప్రబంధ

ధోరణికి మార్గదర్శకుఁడై నాఁడు. ఇక్కడ యీతఁడు సాంకేతిక భావ సంయోజనము నలంకారప్రయోగమును గొంత యవలంబించినవాఁడైనను స్వాభావికతను సంపూర్ణముగా వీడలేదు. ఈతని ప్రకృతి వర్ణనము గూడ శృంగార భావగర్భితమె. తరుణులు, పతులు కేళి సల్పుటనొక సీసపద్యమున నతిమనోజ్ఞంబుగ వర్ణించి, పిదప నంబరతలంబును వర్ణించుచు నీపై శృంగారవర్ణనతో దాని నెట్లు రమ్యముగాఁ గలిపివేసి నాఁడో చూడుఁడు: ఆ సతీపతుల కేళీ సమయమున

"రాలియున్న పుష్పప్రకరము విదర్చి
చెన్నుగా నున్న సేసిన సెజ్జయనఁగ
వేగుటయు జుక్కలన్నియు విరిసి విశద
భాతిఁ జెలువొందెఁ జూడ నంబరతలంబు."

తరువాతి గద్యలోఁగూడ నీతఁడు వర్ణించిన విషయములు ప్రాచీన గీర్వాణవాఙ్మయపద్ధతినే యనుసరించియున్నవి సరోవరములు, భూరుహములు, లతామంటపములు, కుముదవనంబులు, దీపంబులు, విటజన లలనాలోకనంబులు మొదలగునవియె వర్ణింపఁబడినవి. తరువాత నొక సీసపద్యములో ప్రబంధఫక్కిని రచింపఁబడిన యుత్ప్రేక్షలతో సూర్యోదయ వర్ణనము చేయఁబడినది. విశేషమేమనఁగా నిచ్చటఁ గూడ తన యద్వైతభావమును వ్యక్తము చేయక విడువలేదు.

"హరి హర బ్రహ్మమహాను భావంబు లొ
క్కటిగాఁగఁ గరఁగిన గట్టి యనఁగ
అతులవేదత్రయ లతికాచయము పెను
పొందఁ బుట్టెడు మూలకందమనఁగ"

ఈసవితృదేవత త్రిమూర్తిస్వరూపమే యని ఘోషించుచున్న వాఁడువలె నున్నాఁడు. క్రుంకింపరాని ప్రొద్దరసియరసి తెల్లవడుచుసూ

తుహృదయపద్మం బలర దివసనాథుఁడే క్రుంకిపోగాఁ దానువర్ణనలతోఁ గాలయాపనము చేయుట తగదనికాఁబోలు నిచ్చట కవి సూర్యాస్తమయవర్ణనమును మాత్రము ప్రభాతవర్ణనవలెఁబొడిగించక రెండుమూఁడు పద్యములతో ముగించినాఁడు. దక్షిణ గోగ్రహణానంతరమునఁ బోలికలని వర్ణనముగూడ "బ్రోవులుగొనియున్న ప్రేవులవలన లావుగలయంచపిండు", "నఱిముఱింబెఱికిన గుఱుకులుగట్టిన మృణాళనాళంబులు" అనునిట్టియను ప్రాసగుంభితంబై ప్రబంధధోరణికి మార్గదర్శకంబైయున్నది. అట్లయ్యును వర్ణితాంశము, దృశ్యము, మనస్స్పష్టముగ గోచరించుచునే యుండును. శబ్దాడంబరమున నాదృశ్యము మఱుగుపడియుండదు. తిక్కనార్యుని సూర్యోదయవర్ణన మొకవిధమగుభక్తిభావౌన్నత్యము (elevated feelings) కలుగఁజేయుచున్నదివలె నున్నది. అతని తమోవర్ణనమెంత స్వాభావికంబై యాదృశ్యమును మనకనుభవమునకుఁ దెచ్చుచున్నదో పరికింపుఁడు.

పెనుమి త్రిది పల్లంబిది
యనకుండఁ నోలమును బయలునొక్కటిగాఁ
గనువిచ్చుటయును మోడ్చుట
యును సరిగాఁ దమముపర్వె నుర్విం దోడ్తోన్.

నన్నపార్యుఁడు నిట్టిరచనల నతిరమ్యముగాఁ జేసియున్నాఁడు. వర్షాకాలవర్ణనమున

"ఘనతర దర్పితమంబొకొ
యనఁగ ఘనాఘనతమిస్ర మవిరళమైక
ప్పినజనులకు వస్తువిభా
వన మొక్కొకమాటు గలిగె వైద్యుతరుచులన్.

కాని ప్రకృతివర్ణనలలోని భావబలము, కల్పనాచాతుర్యము నెన్నవలసివచ్చినపుడు ప్రాచీనకవులలో నన్నెచోడుని చెప్పి మఱియొకరిని చెప్పవలసినదే.

తిక్కనార్యుఁడీప్రకృతి వర్ణనల మూలముగా నానావేళకాలస్థితిగతులను సూచించుచుఁ గాలనియమమును బాటించుటలో నెంత జాగరూకుఁడై యుండెనో యించుక తెలుపవలసియున్నది. కీచకుఁడప్పను మ్రొక్కుటకై పూర్వాహ్ణమునవచ్చి యామె యింట ద్రౌపదిని జూచినాఁడు; కామించినాఁడు. ఎమ్మెయినైనను గొమ్మ నలవరించి కూర్పఁదలంచిన సుదేష్ణ "ఆసవమునకని నీదు ని, వాసమునకు దినములో నవశ్యంబును నే నాసుదతింబుత్తెంతు"నని చెప్పి పంపినది. ద్రౌపదియు సుదేష్ణ మందిరంబువెడలి దినకరుం గనుంగొని కేలు మొగిచినది. పిదప కీచకునిచేఁ బరాభూతయై సింహబలుని జయింప ననిలతనయు బాహుబలంబ మాడఁదగునని యూహించి రాత్రిసమయంబగుట సమస్తజనంబులు నిద్రింపఁదొడంగిన పిదప శయ్యాతలంబువిడిచి మహానసంబున సుప్తుఁడైన వృకోదరుకడకుం జనినది. అంత రాత్రియైనది గనుకనే యాతఁడు సుప్తుండై యున్నాఁడు. మందసంభాషణముల ప్రబుద్ధుఁడు కాలేదు కాని పాణిస్పర్శనము కలుగుటతోడనే మేల్కాంచినాఁడు. వీరి మాటలలోఁ గాలమిట్టె కడచిపోయినది. వేకువసమయమైనది. ద్రౌపది తిరిగి నిద్రించు నెడకుఁబోయి పర్యంతభాగంబునఁ దనువువైచి నిదురంబోరయని కనుదోయి మోడ్చియుండెను. అనగాఁ దెల్లవారుటకు మఱి కొంతకాలము కలదనుట. ఈసందర్భమున కనుకూలముగానే క్రమక్రమముగా వేకువజా మెట్లుగడచి, తెల్లవారి సూర్యోదయమైనదో తెలుపుచు, సావకాశముగా తిక్కన ప్రభాత వర్ణనము చేయుట కవకాశము దొరకినది. వెనుకజాముగడచి ప్రభాతంబగుటయు

కథావేగ మాఁగి పోయినదని సూచించుటకే యీతఁ డీవర్ణన నింత పొడిగించినాఁడు. కాని యీ తరువాత రాత్రి యెప్పుడగునాయని "దివము కాని యింక భువనంబునం దెటఁ బట్టి రాత్రిలేని యట్టుగాఁగఁజేసె నొక్క విధి" యనుచుఁ గ్రుంకింపరాని ప్రొద్దరసియరసి పొగులుచున్న కీచకుని, తొందరపాటునకుఁ దగినట్లుగాఁ జేయుటకో యన్నట్లు తిక్కన సూర్యాస్తమయవర్ణనమునుమాత్ర మొక్కపద్యముతో సరిపుచ్చెను. పిదపఁ జంద్రోదయవర్ణనము చేయకయే, చుక్కలను, చక్రవాకములను గూర్చి చెప్పి జారచోరజనంబుల మనంబు లలరం జంద్రాస్తమయ మయ్యెనని చెప్పుటచేతనే, యవి శుక్లపక్షపుమధ్యదినములని సూచించినాఁడు. ప్రకృతకథ కనుకూలమగునట్లు గాఢతమమును వర్ణించినాఁడు. అప్పుడా కృశోదరివృకోదరుని కడకుంజని సమయమయ్యెనని చెప్పినది. ఇట్లు కీచకవధ శుక్లపక్షపుదినములలో నర్ధరాత్రమున జరిగినది అది యష్టమో నవమో యయియుండును. ఆమరుసటిదినమే సుదేష్ణ ద్రౌపదినెందేనిఁ బొమ్మనఁగా నామె "ఇంకఁ బదుమూఁడుదినంబులమాత్రకున్ భవన్మందిరవాస మియ్యకొనినం గడతేలుమదీయవాంఛ" అని చెప్పినది. కావున నప్పటికజ్ఞాతవాసపుగడు వింక 13 దినము లున్నదని తెలియుచున్నది. అనఁగా బహుళాష్టమితోఁ జెల్లునన్న మాట. దుర్యోధనుఁడు విరటునిపై దండెత్తుటనుగూర్చి చెప్పుచు

"బహుళాష్టమి నీతఁడు స
న్నహనముతోఁ బసులఁబట్టు నవమిని
మనగోగ్రహణము"

అని నిశ్చయించినట్లు చెప్పఁబడినది. భీష్ముఁడజ్ఞాతవాస వత్సరవ్యాప్తి నివక్షించుచు "బదమూఁడుహాయనములు దప్పక నిన్నటితోడన

నిండె"నని చెప్పినాఁడు. కావున ద్రౌపదిచెప్పిన 13 దినముల గడువు నకును భీష్మనిరిపక్కన్నకును తిక్కన సరిపుచ్చినాఁడు. ఇంకను సంద ర్భానుకూలముగ గాలసూచన నెట్లుచేసినాఁడో చూతముఁడు. బహుళాష్టమిదినమున సుశర్మతో విరటునిసైన్యము యుద్ధముచేయుచుండఁగా జీకటిపడుటచే యుద్ధమాఁగిపోవునట్లును, మఱికొంతసేపటికి చంద్రోదయంబైనట్లును వర్ణించినాఁడు. రాత్రిభాగమున చీకటిలో యుద్ధముజరుగదు. కావున, తనమనుమలగు పాండవులని జేత్రపవేశ్యక సేయుటాత్మఁగని, వారికోర్కె దీర్చుటకుఁగా చంద్రుఁడుదయించెనని చెప్పి, యీచంద్రికలోఁ బాండవులు యుద్ధముచేయుటను సూచించినాఁడు. యుద్ధమైనపిదపఁ బోలికలను గలయంగనుంగొనుచు వెడలి చంద్రికాసుందరంబగు నొక్క సైకతస్థలంబున నారాత్రిపుచ్చి"రని తెలుపుచు నారాత్రి చంద్రికాసుందరంబని సూచించినాఁడు. ఇట్లు భీముఁడు విరటునివిడిపించుట యర్ధరాత్రమున వెన్నెలలో జరిగినది. భీముఁడు కీచకునిఁజంపుట యర్ధరాత్రమున కటికచీఁకటిలో జరిగినది. కావున నిది శుక్లపక్షపు మధ్యదినములలోను, అదికృష్ణపక్షపు మధ్యదినములలోను జరిగినదనుట స్పష్టము. ద్రౌపది 13 దినములగడువును దీనితో సమన్వయించుచున్నది. ఈకాలసూచన మూలముగా తిక్కనార్యుఁ డీకథ కెట్టి రామణీయకత నాపాదించినాఁడో చూడుఁడు!

తిక్కనార్యుని మనోవృత్తివివరణశక్తి - నాటక కళా చాతుర్యము

తిక్కనార్యునికథ, సచలనంబై పాత్రలుసచేతనంబులై మనల నంతగా నాకర్షించుటకుఁగల కారణములలో ముఖ్యమైనవి రెండు: అతని మనోవృత్తివివరణశక్తి, నాటకకళాచాతుర్యము. వీనికిఁదగిన

ట్లుగా సహజము స్వాభావికమునగు నాతని కవితాశైలియు, జాతీయ ప్రయోగ నైపుణ్యంబును దోడుపడి యాతనికవితాసృష్టి నప్రతిమాన మైనదానినిగాఁ జేసినవి. ఆయాసందర్భముల నాయాపాత్రల కృత్యము లకును, వారి బాహ్యాకారములకును, ఆంతరంగిక వృత్తులకును గలసం బంధమును, సంఘర్షణమును, వారిమనములలో దూరి చూచినట్లుగా వ్యక్తముగ బయలుపఱచుచు, వానివానికి పొందికగల్పించుచుండు టలో తిక్కనశక్తి యత్యద్భుతమైనది. ఆతని యీమనోవృత్తి విశ్లే షణశక్తిని గనిపెట్టనిదే తిక్కనార్యుని ప్రజ్ఞావిశేషము మనకవగాహన కాదు. ఆతని కవితాకళకంతకు నిదే మూలబీజము, మూలశక్తియని చెప్పవచ్చును. దీనికి నాటకాభినయసూచనాచాతుర్యము తోడ్పడి యాతనికవికట్టి సహజరామణీయకము దెచ్చినది. తిక్కన యవతా రికావిమర్శన సందర్భమునసే దీనికి నిదర్శనములు గొన్ని చూపఁబడినవి. ధర్మజుఁ డజ్ఞాతవాసమెట్లుగడుపునో యని యర్జునుఁడు, సవితర్కం బును, సవిషాదంబును, సగౌరవమునుంగా నుపలక్షించుచుఁ బలుకును. ధర్మజుఁడు బీభత్సువీక్షించి ఘూర్ణమానమానసుండగుచు నిట్లనును. నకులునిఁజూచి నెమ్మనమ్మున నుమ్మలికమ్మగుచు నెలుఁగుచందంబు వేఱుగా నిట్లని, ధర్మజుని సందేహమును బాపుద్రౌపది "యనాదర మందస్మితవదనారవింద" విరటునిప్రార్థన నంగీకరింప నొల్లనిభీముఁడు "మొఱకుదండంబున మోముడ్డముగడల్చి భూవిభుఁడు సభాజనులు వినఁ బ్రస్ఫుట నిరర్గళాలాపముల నిట్లనును." భీముని స్వభావమున కీవర్ణన మెంతయుయుక్తమైయున్నది. తిక్కన యీసందర్భమునచేసిన యభినయ సూచన (sign of dramatication) యాతని నాటకకళాభిజ్ఞతను (power of dramatic presentation) ఎంతచక్కఁగా వ్యక్తము చేయుచున్నది! నకులునిఁజూచి విరటుఁడు "చూచితిరే చిత్తంబునుదా

త్తతగానఁ గనయ్యెడున్ వదనమునభంగిన్" అని పలుకును. చిత్తమునం దలియుదాత్తత వదనమున ప్రతిఫలించుచున్నదట. ద్రౌపది సుదేష్ణను గొలువవచ్చునపుడు

"పరిచారికాత్వ రేఖా
పరిణతి దన మేన వచ్చునదు భావనకుం
దిరమై తలకొను నంతః
కరణముతోఁ బురము ద్రుపద కన్యక సొచ్చె"నట.

ఈద్రుపదకన్యకను జూచినతోడనే యాదరాశ్చర్య నిర్భర యగు సుదేష్ణ నెట్లు చిత్రించినాఁడో యిదివఱకే చూచియున్నాము. ఆమె ముఖవైరి ద్రౌపదిని చూచుటతోడనే యప్రయత్నముగ గడ ల్గానిన గేలపురఃప్రసారము, తనువున నమ్రభావము దంతమరీచుల సామినిర్గమనము, నాదరాశ్చర్య సహితయగు సుదేష్ణస్వరూపమును మనయెదుట బెట్టుటయేకాక, ఆయాంతరంగికభావమప్రయత్నముగ బాహ్యావయవముల నెట్లు నలింపఁజేసి, తద్ద్వారా తన్నుతాను బ్రకటించుకొనునో వ్యక్తము చేయుచున్నవి. ఈసుదేష్ణస్థితి ద్రౌపదిరూపము యొక్కయు, గరువతనముయొక్కయు మహత్త్వమునుగూడ వెల్లడించుచున్నది.

పార్థునకు సమయభంగంబువలని భయంబు లేకుండుటను సురనదీ సూనువలన నెఱిఁగి మనంబునం బ్రియంబందిన ద్రోణాచార్యుఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁడై వచ్చు నర్జునునిరాక నెంతగంభీరముగా శార్దూలవృత్తములో వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు:

"సింగం బాఁకటితో గుహాంతరమునం జేడ్పాటుమై నుండి మా
తంగస్ఫూర్జిత యూథదర్శన సముద్యత్క్రోధమై వచ్చు నో

జం గాంతార నివాసఖిన్నమతి నస్మత్సేనపై వీఁడె వ
చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్. ”

మఱియు, తిక్కనార్యుని వర్ణనలో నొకవిధమగు సక్రమత, ఏర్పాటు గానవచ్చుచుండును. ముఖ్యముగా వర్ణనలకుఁగా గ్రహింపఁబడు సీసపద్యములలో నిది స్పష్టముగాఁ గానవగును. వర్ణనలన్నియు సామాన్యముగా సీసపద్యములలోనే చేయుచుండును. వెనుకటి శివరాత్రివర్ణనమందువలెనే మొదట నాలుగుపాదములలో స్వరూపమును వర్ణించి, పిదప గీతమున దానిఫలితముగాఁ గోచరించు గుణమును (effect) గంభీరమగుశైలిలో వర్ణించుటకు ద్రౌపది భీమునితో ధర్మరాజుమహిమను వర్ణించిచెప్పుసందర్భమున నీ క్రింది సీసపద్య మొక నిదర్శన మగుచున్నది:

“ఎవ్వనివాకిట నిభమదపంకంబు
రాజభూషణరజోరాజి నడఁగు
నెవ్వనిచారిత్ర మెల్లలోకములకు
నొజ్జయై వినయంబు నొఱపు గఱపు
నెవ్వనికడకంట నివ్వటిల్లెడుచూడ్కి
మానితసంపద లీనుచుండు
నెవ్వనిగుణలత లేడువారాసుల
కడపటికొండపైఁ గలయఁ బ్రాఁకు
నతఁడు భూరిప్రతాపమహాప్రదీప
దూరవిఘటితగర్వాంధకారవైరి
వీరకోటీరమణిఘృణివేష్టితాంఘ్రి
తలుఁడు కేవలమర్త్యుఁడే ధర్మసుతుఁడు.

అర్జునుఁడు పేడిరూపమున విరటుఁ గొల్వవచ్చినప్పు డాతని వికృతమయ్యును ప్రకాశించుచున్న వింతరూపమును మొదట నాలుగు సీసపద్యపాదములలోఁ

"కాళ్ల యొప్పిద మాఁడు కట్టనుజ్జ్వలము చే
యంగ సంకులబాహు లంద మెడలఁ
గంచుక మంగంబు కాంతికి మాటుగా
మెడ హేమపట్టిక మెఱయుచుండ
వదనంబు కొమరు భావన సేసి వేఱఁగ
నుదుటిపెం పలకలఁ బొదుగఁబడఁగఁ
బవడంపుజొత్తులఁ జెవులరూ పడఁగంగఁ
బాపట తలకట్టుభంగి గప్ప"

అని వర్ణించి, యిట్లవయవక్రమముగా వర్ణింపఁబడినవాని, సంపూర్ణాకార మెట్లుండునో కొన్నియుపమానముల మూలముగాఁ దరువాతి గీతిక యందు స్ఫురింపఁజేసినాఁడు:

"మంచు మఱుఁగుపడిన మార్తాండుఁడునుబోలె
నివురు గవిసియున్న నిప్పుఁబోలె
వేషధారియైన విష్ణుండువోలె న
వ్విరటుకొలువు చేర నరుఁడు వచ్చె."

ఈతని సీసపద్యపాదములు సామాన్యముగా తూఁగు కలిగిన (balanced) సమాంతరవాక్యములుగా (sentences of parallel construction) నుండుటయే కాక, క్రింది గీతపద్యమున క్రమముతోఁ దెలుపఁబడిన విశేష్యములను వర్ణించునవై యుండును. నన్నయసీసముల కిట్టిలక్షణము పట్టున ట్లగపడదు. వర్ణనసందర్భముననే గాక తఱ

చుగా కథాకథనమునకుఁగూడ నన్నపార్యుఁడు సీసములను వాడుచుండు టచే, నొకపాదము మఱియొకపాదములోనికిఁ జొచ్చి నడుచుచుండునే గాని సామాన్యముగా నేపాదమున కాపాదము సమాంతరవాక్య రూపంబై యుండదు. ఇట్లు వర్ణనాంశముల కనువుగ సీసపద్యరచన గావించుట తిక్కనార్యుఁడే ప్రారంభింపఁగా శ్రీనాథాదులు దీనిని గ్రహించి మఱింత సానఁబట్టి, కమ్మచ్చున లాగి యధిక తేజోవంతములుగఁ జేసినారు.

ద్రౌపది భీమునెదుట నర్జునునిగూర్చి వర్ణించిన సందర్భమున

"తొడరినహరుసైన దోర్బలంబునఁ దన్ను
మిగులంగనీఁ డను మేటిమాట
యమరేంద్రు నర్ధాసనమునకునైన న
ర్హుం డెంతయును నను రూఢిమాట
జము నిలు సొచ్చిన జంతువునైనను
గాచు నెమ్మెయి నను రాచమాట
దనుఁ గోరి యూర్వశి దాన వచ్చిననైన
లోలుండు గాఁ డను మేలిమాట"

ఇట్లు మాట, మాట యని సమాంతరవాక్యములను జెప్పి, యా నాలుగు పాదములలోను బ్రశంసించిన గుణము లివి యని మరల స్పష్టముగా గీత మునఁ జేర్కొనుచున్నాఁడు:

"శౌర్య, వైభవ, ప్రాభవ, శౌచములకు
నొరులకైనఁ గైవారమై యుల్లసిల్లు
నొక్కనికి నివియెల్లను నిక్క మట్టె
యెందుఁ గలుగునె యర్జును నీడువాఁడు."

తిక్కనార్యుని రచనలలో నేవిషయమునకైనను సక్రమత, క్రమవిధానము (regular method) స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచునే యుండును. ఆతని కళ యంత యుత్కృష్టమైన దగుటకు ముఖ్యకారణ మిదియే. అది సంభాషణ గానిండు, లేదా వర్ణన గానిండు, లేదా ఆయాపాత్రలు చేయు కృత్యములు గానిండు, దేనిని గ్రహించినను ఒక క్రమము, ఒక ఉద్దేశపూర్వకమగు విధానము (a purpose and a method) లేనిదే యాతఁడు రచింపఁడా యనునట్లు తోఁచును.

కీచకుఁడు ద్రౌపది సౌందర్యమును వర్ణించుటలో

"నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనముఁ దెచ్చి
యచ్చునఁ బెట్టిన ట్లంద మొంది"

యని యాయా యవయవములను బేర్కొనకయే వాని సౌందర్యమును నాలుగుపాదములలో వర్ణించి, చివరగీతములో క్రమముగా

"యంఘ్రితలములు కుచములు నాననంబు
కచభరంబును ని ట్లున్న రుచిరమూర్తి"

యని వానిని బేర్కొని యవి యామె మూర్తియొక్క రుచిరత్వము నెట్లు పోషించినవో తెలిపియున్నాఁడు. సీసపద్యములలోఁ జేయఁబడిన వర్ణనలలో నిట్లు రచించుటయం దీతనికి ప్రీతి మెండు. కీచకవధను సాధించిన భీముని ప్రశంసించుచు ద్రౌపది చెప్పిన సీసపద్యములో మొదటి నాలుగు పాదములలో,

"కొలువులోపల నున్న కోపము లెత్తినఁ
దలఁకక నిలిచిన ధైర్యమహిమ
నేఁ డిందుఁ జనుదెంచి నిర్వికారతఁ బ్రజ
కన్నులు గప్పిన గౌరవంబు

మనవారిలోన నొక్కనినైనఁ బిల్వ కు
త్సాహంబు సేసిన సాహసంబు
లోక దుర్జయుఁ డగు నీకీచకునిని వ్రే
ల్మిడి రూపుమాపిన కడిమి సొంపు"

అను నీ నాలుగు గుణములను వర్ణించి, పిదప గీతములో, వీనిని, 'చూడఁ, దలపోయ, మెచ్చ, సంస్తుతియొనర్ప, నా తరమా' యని క్రమముగాఁ గ్రియాపదములను బొందుపఱచినాఁడు.

అర్జునుఁడు శమీవృక్షముపై నున్న బాణముల నుత్తరున కెఱింగించు సందర్భమునఁగూడ, మొదట వారివారి బాణముల లక్షణములను వర్ణించి చెప్పి, యవి

"వరుసఁ
బాండవాగ్రజుండుఁ బవనపుత్రుఁడు, నకు
లుండు దదనుసంభవుండుఁ బట్టు
నవి కుమార యగ్గవాజిన కోశ మ
హాశరంబు పార్థు నదియు చూవె"

యని 'వరుస'గాఁ దెలిపినాఁడు.

అర్జునుని శంఖారవంబు విని ద్రోణాచార్యుఁడు దుర్యోధనుని కా వచ్చునది యర్జునుఁడే యని తెలియఁజెప్పుటలో నాతఁడు వర్ణించిన క్రమముఁ జూడుఁడు:

" శ్రవణపుటంబులు వ్రయ్యంగఁ దాఁకి సం
క్షోభంబు గావించె గుణము మ్రోఁత
బ్రహ్మాండభాండంబు పగిలించి భూత ని
షైచ్చైతన్య మొనరించె శంఖరవము

గగనభాగంబెల్లఁ గప్పి క్రాలుచు బెగ
డడరించె నుగ్రంపుఁ బడగపఱపు
మిఱుమిట్లు గొని చూడ్కి పఱివోవఁ జెరఁగి ప
రిభ్రాంతి సేసెఁ గిరీటకాంతి"

అని నాలుగు పాదములలో హేతువులను ముందు వర్ణించి తెలిపి, వాని వలన ననుమేయంబు లగు వస్తువులను క్రమముగా గీతమునఁ దెలిపినాఁడు:

"తెల్ల మిది గాండివంబును దేవదత్త
మును గపిధ్వజమును వాసవుని వరమునఁ
గన్న మకుటంబు నగు వేఱ కొన్నియైన
నుజ్వలాద్భుతభంగులై యున్నె యిట్లు."

ద్రోణుఁ డావచ్చునది యర్జునుఁడే యని చెప్పఁగా దుర్యోధనుఁ డద్దాని నమ్మక

"యర్జునుండరయేని యడవి కరిగి
భ్రాతృయుతముగాఁగఁ బండ్రెండువత్సర
ములును నంద నిలువవలయు మగుడ"

అని చెప్పియున్నాఁడు గావున దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా

"నీ వచ్చుచున్నవాఁడు బలవద్రిపుభీషణ రోషుఁడైన వి
వ్వచ్చుఁ"

డని నిశ్చయించుటకుఁ దగిన హేతువులను జూపినాఁడు. ఆ యర్జునుని గాండివము, దేవదత్తము, కపిధ్వజము, మకుటము నైనఁగాని యిట్లుండ వన్నాఁడు. ఈవర్ణనలో మఱియొక విశేషము గమనింపవలసియున్నది. అర్జునుఁడు దూరమున శమీవృక్షమువద్దనుండిగదా వచ్చుచున్నాఁడు.

కావున దూరముననున్నవాఁడు మొదటఁ గానరాడు. మొదట దూరము నుండియైనను వినవచ్చినది గుణము ్రమోఁత; తరువాత శంఖరవము; పిదప నాతఁడు మఱికొంత సమీపింపఁగా ముందు రథముపైని పడగపటము గానవచ్చును; ఇంకను సమీపించినఁగాని రథమునందున్న యాతని కిరీట కాంతి కనఁబడదు. కావున నీవర్ణనమున నెట్టి స్వాభావికమగు క్రమత (order) ను పాటించినాఁడో చూడుఁడు. దీనికిఁ దగినట్లుగనే యింత కుఁ బూర్వ మర్జునుఁడు గాండివమును గ్రహించిన తోడనే "యెక్కు పెట్టి ముష్టి నలవరించి గుణధ్వని సేసిన",

"పక్షి మృగజాతు లెల్లను బ్రమసి యిట్టు
నట్టుఁ గలఁగొనఁ జెవరె వృక్షాళి యదరె
గురుబలంబును బెదరె నంబరము దిశలు
బూరటిల్లంగఁ జెలఁగె దదారవంబు"

అని యా గుణధ్వనివలనఁ గలిగిన ఫలమును వర్ణించి, పిదప

"పిడుగులపిండు బిట్టులియు పెల్లునఁ బార్థుఁడు శంఖ మొత్తినన్",
"గలఁగెన్ ద్రోయధిసప్తకంబు గిరివర్గం బెల్ల నూటాడె..."

ననియు, హయములు నిశ్చేష్టితంబులై జాఁపకట్టుగఁబడ మత్స్యక్షితీశ నందనుఁడు నొగలపై మ్రందినట్లు మ్రొగ్గతిల జాఁగి బలితంపు మూర్ఛఁ జెందెననియు వర్ణించినాఁడు. ఇచ్చట ద్రోణునిచేఁగూడ క్రమవిషయ మునకేకాక ఫలితమునుగూర్చియు దానికిఁ దగినట్లే పలికించినాఁడు. పూర్వోత్తర సందర్భముల కట్టిపొందిక యెచ్చటఁజూచినను గనఁబడు చునే యుండును.

తిక్కనార్యుని శృంగారవర్ణనలు

తిక్కనార్యుని శృంగార వర్ణనలలోఁగూడ నిట్టిపొందిక యత్య ద్భుతముగాఁ గనఁబడు చిన సందర్భములు కలవు. తిక్కన శృంగారవర్ణన

లలో మఱియొకవిశేషమును గూర్చి యిదివఱకే సూచించియున్నాను. ఉత్తర, ద్రౌపది మొదలగువారినిగూర్చిన శృంగారవర్ణనల నించుక పరికింపుఁడు. ఆయాపాత్రల నెదుటనిలువఁబెట్టి వారిసౌందర్యమును నెప్పుడు తిక్కన స్వయముగా వర్ణింపఁడు. ఏదో కథాసందర్భమునకుఁ దగిన మిషను గల్పించుకొనియె వర్ణించుచుండును. లేదా, మఱియొకపాత్రచే వర్ణింపఁజేయుచుండును. తిక్కన గాదు సరేగదా, కీచకుఁడు గూడ ద్రౌపది నెదుట నిలువఁబెట్టి వర్ణించి యెఱుఁగఁడు. "సుదతీ నీమై చక్కఁజూచుట కోడెదఁ గనుఁబాటు వొరయునో యని తలంచి" యు న్నాఁడు. అతఁ డొకవేళ వర్ణింతమని తలంచినను, "మదిఁ బొనర్చిన మాట యామగువ పెంపున గుదిసి నాలుకతుదికి రా"దఁట. కీచకుని చేతను నిట్లు భావగర్భితముగఁ బలికించి యామె సౌందర్య మహత్వమును ధ్వనింపఁజేయుచున్నాఁడే కాని వర్ణనలోని కంతగా దిగలేదు. ఒకవేళ చేసినపుడో, "ఆమె నేయున్న బాము దలఁపవ, యీయొడలీచీర యిట్టి యేసపు చందంబు" అని పలికినదానికి బదులు చెప్పుటకుఁగా నామె యంఘ్రితలములను, కుచములను, ఆననంబును, కచభరంబును వర్ణించి యామె రుచిరమూర్తిని గొనియాడెను. మఱియొకమారు "సైరంధ్రి నీరసాకార" యని పలికిన తనయప్పకు సమాధానము చెప్పుటకుఁగా నామెసౌందర్యమును వర్ణించినాఁడు:

"నాకొలువువార కార
న్నాకేశుం గొలుచునంగనలలో నైనన్
లేకునికి నాకుఁ దెల్లం
బాకొమ్మకు నీడు వోల్పనయ్యెడు సుదతుల్."

అని యాతఁడు చెప్పిన ప్రత్యుత్తరము, తరువాత నాతఁడు వర్ణించి కొనియాడిన యామెరేఖ, గరువచందము, కలికితనము, చెన్ను మొద

లగువానినిబట్టి చూడఁగా నీతఁడు వాస్తవార్థమునే చెప్పుచున్నాఁడు గాని మదనోన్మాదముచే నున్మత్తప్రలాపములు చేయుచుండుట లేదని తోఁచకపోదు. ఇఁక తిక్కన సామాన్యముగా నాయా పాత్రలనడకలను వర్ణించుమిషచే వారి సౌందర్యమును స్ఫురింపఁజేయు చుండును. ఏదోసందర్భానుకూలమైన క్రియలను-నడకలను-వర్ణించుట యందే యీతని కుత్సాహముగాని, తన వర్ణనకొఱకుగా నాపాత్రల నచ్చట నిలువఁబెట్టఁడు.

అర్జునుఁడు పేడిరూప మెట్లున్నదో మనకుఁ జెప్పవలసియున్న పుడు, ఆతడు పేడిరూపమున విరటునిఁ గొల్వవచ్చుటను అనఁగా నాతనిరాకను

"కాళ్ల యొప్పిదమాడు కట్టనుజ్వాలముచే
యంగసంకుల బాహుదండ మెడల
* * * *
* * * *
విరటు కొలువుచేర నరుఁడు వచ్చె"

నని వర్ణించుచు నాతని పేడిరూప మచ్చొత్తినట్లు మన కగపఱచినాఁడే కాని, యీరాకకుఁ బూర్వమున నాతని స్వరూపమును వర్ణింప దొరకొనలేదు. కావున నిక్కడ నాతనిరాకకే ప్రాధాన్యము గదా.

ద్రౌపదీసౌందర్యమునుగూర్చి యీతఁడుచేసిన వర్ణనలు చాలవఱకు కామెనడకలకు సంబంధించినవే. "పరిచారికాత్వ రేఖా, పరిణతి దన మేన నచ్చుపడ భావనకుం,దిరమై తలకొను నంతః,కరణముతోఁ బురము ద్రుపదకన్యక చొచ్చు"టనే

"పలుమెయిల్ గప్పిన బాడటి నునుగాంతిఁ
గదలిన యమృతాంశు కళయుఁబోలె

యను పద్యమున వర్ణించినాఁడు.

పిదప నా వనితారత్నంబు వినయవైభవము సతీతనువొందిన చందంబునఁ గేకయసుతానుచారికల బడిన్ జని సౌధభాగంబెక్కి యాసుదేష్ణ యొద్దకు జనుటనే వర్ణించినాఁడు చూడుఁడు. ఇచ్చటఁ జనుట— పోకనుగూర్చి వర్ణించుచునే యామెసౌందర్యము నెట్లు స్ఫురింపఁజేసి నాఁడో పరిక్షింపుఁడు.

"పదతలంబుల కెంపుపరగినతలము కుం
కుమ లిప్తమైన చందము వహింప
నంగంబు నునుఁగాంతి యడరిన గోడలు
వేదులు మణిమయవిధము నొంద
కనుఁగవమెఱుఁగులు గదిరిన మందర
పుష్పోపహారంబు పొలుపుదాల్ప
వేనలికప్పు పర్వినమీఁదు నీలదు
కూలంబు మేల్కట్టు కొమరువడయఁ
దానుజొచ్చిన కతన మత్స్యక్షితీశు
నింట నిమ్మెయి క్రొత్తయొప్పెసక మెసఁగ
నమ్మహాదేవి యున్నెడ కల్లనల్లఁ
బాండు రాజతనూభవపత్ని యరిగె"

ఇచ్చట నాతఁడు వర్ణించినది పదతలంబుల కెంపు, అంగంబు నునుగాంతి, కనుఁగవమెఱుఁగులు, వేనలికప్పు. ఇదియైనను నామె సౌందర్యవర్ణనము కాదు. ఆమె చొచ్చినకతన మత్స్యక్షితీశు నింట క్రొత్త

యొ ప్పెట్లు కలిగినదో చెప్పుటయే. ఇందలి వ్యంగ్యవైభవము ప్రత్యేకముగా గమనింపఁదగినది.

ఉత్తరనుగూర్చిన వర్ణనలు వివాహసందర్భమునఁ గాక మఱి రెండుమారులు వచ్చినవి. ఈరెండు నామె రాకపోకలను గూర్చినవే. మొదట బృహన్నలయొద్ద విద్య నేర్పించుటకై తండ్రి రావింపఁగా

"అల్లఁదనంబున ననువుమై కొనఁజూచు
నడపుకాంతికి వింత తోడవుగాఁగ
వెడవెడనూఁగారు వింతయై యేర్పడఁ
దారనివళులలో నారు నిగుడ
నిట్టలు ద్రోయుచు నెలవులకలమేర
లెల్లను జిగియెక్కి యేర్పడంగఁ
దెలుపును గప్పును వెలయంగ మెఱుఁగెక్కి
తారకంబులఁ గల్కితనము దొడర
జరణములును నడుముఁ జన్నులుఁ గన్నులు
జవ్వనంబు చెన్ను నివ్వటిల్లు
చునికిఁ దెలుపుచుండ నుత్తర సనుదెంచె
నలరువిలుతుపువ్వుటమ్మువోలె"

ఇట్లామెరాకను వర్ణించుచు నామె జవ్వనంబు చెన్ను నివ్వటిల్లు చునికి యెట్లో సూచించినాఁడు. మఱియొకమా ఱుత్తరుని సారథ్యమునకుఁగా బృహన్నల నియ్యకొలుపుటకుఁ దా నాతనిఁ దోడ్కొని వచ్చెదనని పోయి

"అడుగుల నునుకాంతి నయ్యెడ పద్మరా
గంబుల నెలకట్టుకరణి నొప్ప

బాలిండ్లు తనువెడ ప్రాలింపఁ జెన్నొందు
నసదు గొందీగ యల్లాడుచుండఁ
దటివేచి వెనువెంటఁ దగులు కామాంధకా
రములీలఁ గ్రొవ్వెద గొమరు మిగులఁ
గర్ణభూషణమౌక్తిక ప్రభాడోలన
మీక్షణదీప్తుల నినుమడింప
నందియల మొరపంబున కరుగుదెంచి
ప్రోదిరాయంచ రయమునఁ బోవు నవ్వి
ధంబు దగ నభ్యసించు చందమున దోన
వనఁగ నుత్తర నర్తనశాల కరిగె."

ఇచ్చట నీమె రాకపోకలను గూర్చి వర్ణించుటయే యా కథా సందర్భమునుబట్టి యాతనికిఁ బ్రధానమైనను, ఈమూలముగా తిక్కన యీమె సౌందర్యమును, వయోవిలాసములను వర్ణించి యవి యామెన డకయొక్క సొంపున కెట్లు తోడ్పడినవో చూపినాఁడు. ఇక్కడ నడక సొంపునకున్న ప్రాధాన్యము సౌందర్యమునకు లేదు. కాని యప్రధానమైనను, ఈమెసౌందర్యము, వయోవిలాసములు కాలగతినిబట్టి యెట్టి మార్పులను బొందుచున్నవో, యనువిషయము నెంతజాగరూకతతో నీపద్యములలోఁ సూచించినాఁడో పరికింపుఁడు. మొదటివర్ణనకాలమునకును, రెండవ వర్ణనకాలమునకును సుమారొకసంవత్సరము వ్యవధానముకలదు. ఈరెండుపద్యములలోనుగూడ నుత్తగచరణములు, నడుము, చన్నులు, కన్నులునే వర్ణింపఁబడినవి. మొదటిపద్యమున నవి 'జవ్వనంబు చెన్ను నివ్వటిలుచునికిఁ' దెలుపుచున్నవని తెలిపినాఁడు. కాని సంవత్సరమైన పిదప నామెస్థితియెట్లుండునో, దానికిఁ దగినట్లుగ కాలానుగుణంబుగనే యెట్లువర్ణించినాఁడో చూడుఁడు. మొదట అల్లఁదనంబు

తోడి నడుపు కాంతికి వింతతోడవుగాఁగ, నిప్పు డడుగులయందు పద్మ రాగకాంతితోఁ దులయగు నునుగాంతి ప్రబలినది. అప్పుడు వెడవెడనూ గారువింతయై యేర్పడుచున్నది. ఇప్పుడో పాలిండ్లభరముచే నసదు కొంఁదీగ యల్లాడుచున్నది. అప్పుడు తెలతెలఁబోవుచు మెఱుఁగెక్కి కలికితనము దొడరిన కనుఁగవల యీక్షణము లిపుడు దీప్తినొందినవి. నడక హంసయానమును బోలినది. ఇట్లు సంవత్సరము గడచినపిదప యౌవన ప్రాదుర్భావముగలదై యున్న యుత్తరసౌందర్యమును సమయానుకూల ముగా వర్ణించినాఁడు. అయితే ఇవియన్నియు నామె నడకవర్ణనలో నైక్యముందినవిగాని ప్రత్యేకముగా పనిచేసికొని వర్ణింపబడినవి కావు. ఇట్లే తిక్కనార్యుని వర్ణనలన్నియు దేశకాలపాత్రమునకుఁ దగినవై, సందర్భానుకూలములై, సహజవైఖరిని చేయఁబడినవై యుండును. గాని యప్రసక్తములు, పాండిత్యప్రదర్శకములు, సాంకేతిక భావగర్భి తములు నై యుండవు. సచలనంబగు వస్తువులనే (moving objects) వర్ణించుటలో తిక్కనార్యునకుఁ గల యుత్సాహమును సూచించుటకు మఱియొక నిదర్శనముకలదు. ఉత్తరుఁడు బృహన్నలసారథిగా గోరక్ష ణార్థమై బయలుదేరివచ్చి పరేతనిలయప్రాంతదేశంబు చేరంజని గోగ ణము ముంగలిగ నేల గోడివడఁగ, నడచు కౌరవరాజసైన్యంబుం గనియెఁ నట. ఈనడచురీతి నొకచక్కని సీసపద్యములో వర్ణించినాఁడు. ఇచ్చట మూలములోనున్న యొక్కసూచనమాత్రమే గ్రహించి విశేషముగా పెంచి రచించినాఁడు.

ఇఁక ఆకారగోపనము నెట్లేతఁడు వర్ణించునో చూడుఁడు సుదేష్ణ "సంభ్రమము దెచ్చుకొని తానెఱుంగని తెఱఁగు:కాల్చి శాఖ్యమున నుమ్మ లించి పాంచాలితోడ నెలుఁగు వేఱొకభంగిగా నిట్టులనును." భీముఁడు "గమనము వీఁక వేఱొకవికారము పుట్టక సంగరోత్సవోద్యమ రభసాతి

లేశము బయల్పడ నించుకలేక, రోషసంభ్రమ మొక యింతయైనఁ బరభావనిరూప్యముగాక" నాట్యశాలకుఁ బోయెను. భీముని 'సహజ స్వభావమునకు నీ సమయానుకూల ప్రవర్తనకుఁ గలసంఘర్షణము నిచ్చ టను వ్యక్తము చేసినాఁడు. మఱియు కీచకవధానంతరము ద్రౌపది యేమియు నెఱుఁగని దానివలె వికృతిలేక యప్పటియట్ల సుదేష్ణ యొద్దకుఁబోవు సందర్భమున నామె హృదయగతంబగు సమ్మదపూరము నకు గలువతనమను బలితంపుఁ గట్టవెట్టి, యెట్లాకారగోపనము చేసి ప్రవర్తించినదో యత్యంతరమణీయంబుగఁ జూపఁబడియున్నది. ద్రౌపది "పులిఁగనుగొన్న లేఁడులునుబోలెను భీతి గలంగువారి, నన్నెలఁతుక యంతరంగమున నిండిన హాస్యరసంబు మోముపై వెలివిరియంగనీక" చనెనట. ద్రౌపదీ కీచకుల సమావేశఘట్టముననే తిక్కన మనోవృత్తి వివరణ చాతుర్యము విశేషముగాఁ గనఁబడుచున్నది. కీచకుఁ డామెను దగిలి చూచుట. చూచినప్పు డాతని మనోవికారముల ఛాయలు—ధృతియల్లలనాడిన తల్లడించుట—పైకొను తల పోరగించుట—మదికోర్కులు పేర్చిన నప్పళించుట—తెగనగ్గలించుట—బుద్ధిమాలినవెస గళవళించుట—మొదలైన భావచ్ఛాయలయందలి సూక్ష్మభేదములు ఎంతయు చక్కఁగా వర్ణింపబడినవి. ఆ భావచ్ఛాయలను సూచించుటకెట్టి సముచిత పదపరికరము సమకూర్చినాఁడో గమనింపుడు. తన్నుఁజూచి రోసిన డెందముగల తరుణిభావము నెఱుంగలేక మనఃకాలుష్య భయాదికారణములచే నామెయెడఁగలిగిన స్వేదకంపాది సాత్త్వికభావములు, ఆతఁడు పలుకరింపగా, నిర్వికారయైయున్న ద్రౌపదిని జూడ నాతనికిఁ గలిగిన మనోవికారములు, సుదేష్ణ పంపున ద్రౌపది కీచకునింటికిఁ బోవునప్పు డామె పరితపించిన రీతి—ఇట్టి సందర్భములం దాంతరంగికభావములు బాహ్యాకారము లెందెట్లు వ్యక్తమగునో—ఆకారగోపనము—భావసం

ఘర్షణము——ఒకరి భావములు మఱియొక భావములపైఁ బ్రసరించి వారి వారి మనోముకురముల నెట్లు ప్రతిఫలించి, వారి ముఖవైఖరి నెట్లు మార్చుచుండునో, అను నీవిషయముల నీతఁడత్యద్భుతముగా వర్ణించి యున్నాఁడు.

మఱియు నాయాసందర్భములందలి పాత్రల మనోవృత్తులకుఁ దగిన యింగితాకారములనేగాక, తదనుకూలముగ వారుచేయు నభినయమునుగూడ సూచించుచుండుటచే నీకథనమున కొకవిధమగు నాట్యకళాశోభ గల్గునట్లు చేసినాఁడు. విరటునికొల్వున భీముఁడెట్లు మెలఁగువాఁడో యని ప్రశ్నింపఁదలఁచిన ధర్మజుఁడు "అనిలతనయు నిరీక్షించి తత్కాలజనితంబయిన ఖేదంబునం దొరగ సముకట్టుబాష్ప జలంబులు మగుడనింకించుచు, నిట్టూర్పులడంచి ధైర్యంబవలంబించి యిట్లనును." ఆయుధనిక్షేపంబు కర్జంబుగాఁబలికి 'యోగ్యస్థల నిరూపణంబునకు నలుదిక్కులుం బరికించును." తన్నుఉన్న రూపెఱేఁగింపుమన్న విరటునకు ధర్మజుఁడు "సత్యమునడుపు క్రమమును గూర్చి చెప్పునపుడు" మందహాసము చేయుచుఁ బలుకును. భీముఁడు విరటునిసభను 'సమదవారణపతిగమనమున' చేర నరుగును. ఉత్తర విరటునికొలువుసొచ్చి "నెచ్చెలిపిండు నంతంత నిలువఁబనిచి యల్లనల్ల గదిసి ప్రౌఢవనిత కైవడి" తండ్రికిమ్రొక్కును. తండ్రి, బుజ్జగింపురీతియంతయు మనకన్నులకుఁ గట్టునట్లు "తిగిచికవుంగలించి" 'etc' అను పద్యమున వర్ణించినాఁడు. నకులుఁడు విరటునికొల్వు ప్రవేశించినరీతిఁ దైవయోగంబున భూవిభుండు దురగంబులఁ దేరగఁబంచి చూడఁగా, నాయాస్థానంబు సేరవచ్చి ఘోటకంబుల నుపలక్షించుచున్న, నన్నరేంద్రుండు కనుంగొని పరిజనంబుల కతనింజూపి 'ఈతఁడెవ్వఁడొక్కొ' యని ప్రశ్నించును. సుదేష్ణ తనను దన పాలికిఁ బిలువనంపఁగా ద్రౌపది

"తన తలచీరయరసి య
వ్వనితారత్నంబు వినయవైభవము సతీ
తనువొందిన చందంబున
జనియెం గేకయసుతాను చారికలబడక్."

విరటుఁడు భీమునికి మల్లముఖ్యుంజూపి యతనితోడి యుద్ధంబునకు సన్నద్ధుండవు గమ్మనిన నతండును ధర్మతనయుం గనుసన్నఁగయికొని యమ్మత్స్యవిభునకు వినయంబుతో నిట్లనును. మల్లులకృత్యములు వారి యుద్ధసన్నాహము, యుద్ధమునందలి పేచీలు కన్నులకుఁ గట్టునట్లే వర్ణింపఁబడినవి. సుదేష్ణచే ననుచితవ్యాపారమున నియోగింపఁబడిన ద్రౌపది నిర్వేదావస్థను వర్ణించుచు నామెభావఘూర్ణణమునకుఁ దగిన బాహ్యవ్యాపారముల నెట్లు కనఁబరచినాఁడో గమనింపుఁడు.

"అలమటఁబొందు మాయ విధియాయని దైవముదూఱునిత్తఱిం
గలరొకొ నాకుఁదిక్కను మొగంబున నశ్రులువెల్లిగొల్పు దో
ట్రిలఁబడు జల్లనం జెదరు డెందముఁ గూడఁగదెచ్చినన్నుఁ గే
వలమును ముట్టనెవ్వరికివచ్చు ననుం గలఁగుం వెనుంబడున్."

విరటుని సభలోనుండి కీచకుని గీటడంగింపఁజూచిన భీముఁడు అచ్చేరువనున్న యున్నతవృక్షంబు నిరీక్షించి యాననంబువల్లటిల్ల ధర్మతనయుం గనుంగొనిన నతండు దననయనాకారంబున వారించెనట. కీచకవధానంతరము తనయొద్దకువచ్చిన ద్రౌపదిని సుదేష్ణసంభావించి యత్తరుణిం దనపరిసరంబున నునిచికొని తదీయవదనం బవలోకించి యిట్లు పలికినది.

"నీవుచక్కనిదానవు నెలఁతధైర్య
రహితచిత్తులు మగవారురాజు దీని

దలఁచిభయమంది నిన్ను నీ వలచునెడను
నరుగునట్లుగఁ బ్రార్థించి యనుపుమనియె."

ఈపలికిన పలుకులెంత యనునయపూర్వకములుగా నున్నవో పిదప యనుజ వియోగతాపం బుత్కటం బగుటతోడనే యామె పలికిన పలుకులెంత ధార్ష్ట్యముతోఁ గూడియున్నవో, వెనుకటిగీతమునందు వలెఁగాక, యీకందమునందలి పదముల జిగివి, నడక, సుదేష్ణ సహజశీలమును వెల్లడించుచు నెంత సందర్భానుకూలములై యుండెనో గమనింపుఁడు.

"బిరుదుగల మగలుగలరని
తరమిడిచంపింపఁ జూచెదవు జనములు నీ
పొరువునఁ బోవెఱతురు మా
పురమును రాష్ట్రింబువెడలి పొమ్మెందైనన్."

సుశర్మ సైన్యముచే దెబ్బలుతిన్న గోపాలకులు,
"అసదుగఁదాఁకి మేనఁదిఱచ్చె నొరిసెత్తురు గ్రమ్మపోటులన్
వసమఱి తూలుచుండియును వారనిభీతిఁబదంబులన్ గడున్
వెసఁగదియన్ బురంబునకు వేగమెకొంధఱుపాఱి"

మత్స్యనాథునితో నీరెలుంగు దలంకఁబల్కిరట. విరాటుం డదిరిపడి "ఏమీ నిక్కమె మున్నెఱుంగఁ డెత్రిగర్తేశుండు" అనుచు వీరాలాపములు పల్కెను. పిదప విరాటుడు బలంబులం గూర్చుకొను తలంపునం బహిరంగణంబునం గొండొక సేపునిలచె"నట. ఇది మూలమున లేకున్నను ధర్మజుఁ డాతనియొద్దకుఁబోయి తాము నెంబడింపఁ దలంచుటను గూర్చి చెప్పుటకుఁ దగిన యవకాశమును గల్పించి కథకు స్వాభావికత్వము నాపాదించుటకై తిక్కన తెచ్చిపెట్టినాఁడు.

నకులుని ప్రవేశమున కనుకూలమగునట్లు విరటుఁడశ్వములను విచారించు సందర్భమును తిక్కన కల్పించుట యిదివఱలో జూచియున్నాము. ధర్మతనయుండు నట్టిసమయంబున పవనతనయమాద్రీతనయులంతంతం బొడసూపిన నిలువుండని నిపుణముగా నియోగించి తానునుమత్స్య మహీవల్లభునల్లనచేరి పలుకును. పురుహూతపుత్రుండు శుండాలరయ లీలాసమరేఖంబగు గమనంబునం బదశతమాత్ర ప్రదేశపలాయితుండైన భూమింజయు నెయిదిపట్టుకొను. కదుపులను విడిపించిన పిమ్మటను త్తరునకు గౌరవవీరులను వేఱువేఱ నిరూపించిచెప్పు సందర్భమున నర్జునుని యాకారము నెంతచక్కఁగా సందర్భానుకూలముగా గనులకుఁ గట్టునట్లు వర్ణించినాఁడో చూచియేయున్నాము. భీష్ముఁ డొల్లఁబోయి సోలుచు రథకూబరమూఁతగ నిల్చియుండ సూతుండాతని రథమావలకు గొంపోవుటయు, క్రీడి "ఇట్లెత్తిచూచి గాండీవంబు దొడసి, గుణంబు సారించి, కవదొనలు బిగియించి ఆచార్యసూర్యతనయాదుల దెసకేచి యరిగెను.

విరటుఁడు "శరములు, శరాసనము నయ్యరదము పైడిగ్గవిడిచి_ ధరణికి లంఘించె" నట. వానిని డిగ్గవిడిచి ధరణికి లంఘించెననుటలో నాతని భయావేశము, దానివలని తెగింపు, ఏదెట్లుపోయినను సరే ప్రాణము ను దక్కించుకొందమను భావము, ఇవి యన్నియు కన్నులకుఁ గట్టినట్లగుచున్నవి. తనకు బుద్ధులుచెప్పఁదొడంగిన యప్పమాటలనువిననొల్లక, నెల్లయిన నామెను తనకోర్కెఁ దీర్చునట్లొడంబడఁ జేయుటకుగాఁ గీచకుఁడు

"అనుచు దైన్యంబు నొంచెదునాననంబు
తోడ దిగ్గనలేచి యత్తోయజాక్షి
చరణపీఠంబుకడఁ జక్కఁజాఁగి మ్రొక్కె"ను.

పాత్రపోషణ రీతులు

తిక్కనార్యుని శీలపోషణరీతు లత్యద్భుతములు. ఎవరెవరు మాటలాడినను, వారివారిమాటలు, సంభాషణలు వారి స్వభావములకు ప్రవర్తనకుఁ దగియుండుటేగాక, యితరులు వీరి స్వభావమును గూర్చి పలికిన పలుకులర్థానిని చక్కగవ్యక్తపఱచునవై సందర్భానుకూలము లై యుండును. తమపైవచ్చుచున్న యర్జునుంజూచి ద్రోణకృపకర్ణాశ్వత్థామల వాగ్వాదమును విని తుదకు భీష్ముఁడు కౌరవేశ్వరు నుద్దేశించి ధర్మార్థసంగతంబును హితంబుగాఁ బలికినపలుకు లెంతయు యుక్తములై, స్వభావోద్ద్యోతకములై యున్నవి. వీరాడినమాటలు తత్స్వభావానుగతంబులే. "ద్రోణాచార్యుఁడు నీతిపథంబునం బలికె. ఆచార్యతనయు వచనంబు లుచితంబులు, కృపాచార్యుం డాడిన చందంబు తెఱంగువడి యున్నది. మన్ననగల మానిసియగుట నంగరాజునకు సంగరపాటవంబు లగుమాటలు దగుంగాక." ఇఁక దేశకాలానుగుణ్యముగా నాయా పాత్రల స్వభావమునందును బ్రవర్తనయందును గలుగుచుండు మార్పులను, క్రొత్తఛాయలను నీతఁ డతి చమత్కారముగా వ్యక్తపఱచుచుండును. ఉత్తరుని స్వభావమున నీఛాయలను గమనింపుఁడు. మొదట ప్రగల్భములఁ గొట్టిన యుత్తరుఁడు—కౌరవరాజు సైన్యంబుఁ జూచి భయకంపితుఁడైన యుత్తరుఁడు—బృహన్నల నర్జునుగా నెఱింగి యుత్సాహవంతుఁడైన యుత్తరుఁడు—తండ్రికి ప్రవర్తనపద్ధతిని గఱపు నుత్తరుఁడు—కాలమునుబట్టి యెట్లు మాఱుచువచ్చెనో తెలుపును. సుదేష్ణావిరటుల స్వభావమును మూలమునకంటెఁ గొంచెము మార్చినాఁడు తిక్కన. తనపతియగు విరటుఁడు ద్రౌపదీరూపమోహితుఁడై యామెను కోరగా, తా నామెకు రక్షకులగు గంధర్వపతులనుగూర్చి చెప్పివారించితినని తమ్మునితోఁ జెప్పకొనియు, తుదకు తమ్ముని వారింపలేక యాతని

కోరెక్కుదీర్ప సంసిద్ధురాలై 'శుభాచార' యగు ద్రౌపది నాతని యొద్దకుఁ బంప సమకట్టిన సుదేష్ణశీలము నింకను దించివేసి, కొంత వరకు విరాటుని శీలమును గాపాడ యత్నించినాఁడు. మొదట నీమె యొద్ద కొలువడిగినపుడు మాత్రమీమె "వినుమీరూపమునూచి మానృపతి యువ్విళ్లూరు" అనిపల్కినట్లు తిక్కన చెప్పెనేగాని నిజముగావిరటుఁడా మెనుకోరఁగా తానుగంధర్వులవలని భయమును దెల్పివారించితినని యామె తమ్మునితోఁ జెప్పినట్లు మూలముననున్న విషయము నిచ్చట జారవిడిచి నాఁడు. ఇచ్చట సుదేష్ణ కీచకునికి "దగిన తెఱంగున" అనఁగా నాతని యితర స్త్రీల యనురాగంపుఁ జెయ్యులను, సైరంధ్రి నీరసాకారమును వర్ణించియామె ధర్మమార్గమును దెల్పి జారపొందును గర్హించి యందు సుఖము లేకుండుటను దెలిపియు, తుదకు గంధర్వులవలని భయమును సూచించియు వారించినదేగాని, గంధర్వుల భయమువలని తనభర్త యీమెను వదలు కొనినాఁడని మాత్రము చెప్పలేదు. మూలమున వ్యక్తిత్వము (Individuality) లేక యున్న సుదేష్ణశీలమును మిగుల చమత్కారముగా పోషించి యామె భ్రాతృప్రేమనువ్యక్తముచేయుచు, నతిగడుసుదానిగను పరమచాతుర్యయుక్తగనుజేసి, యామెశీలమున కొకవిధమగు నైచ్యము నాపాదించినాఁడు (lowered her character). అజ్ఞాతవాస నియమమునందేని ద్రౌపదీభీముల వృత్తమునందు గలిగిన విభేదమును, వారి మనములందు గలుగు భావసంఘర్షణమును జక్కఁగాఁజూపుచు వారిమనోవృత్తులను సమయానుకూలంబుగ వెలిపుచ్చుచు వారిశీలముల నతిరమ్యంబుగ పోషించినాఁడు. నన్నయ ద్రౌపది తిక్కనచిత్రించిన ద్రౌపదివలె సచేతనంబై యున్నట్లగపడదు. వస్త్రాపహరణ సందర్భమున ద్రౌపదియొక్క భావవృత్తులను, శీలచ్ఛాయలను నన్నయ యేమియుఁగనుపఱపలేక పోయినాఁడు. ద్రౌపది యజ్ఞాతవాసకాలమునఁ

దానుమెలంగు రీతినిగూర్చి ధర్మజుఁ డడిగినప్పు డాతనికి బ్రత్యుత్తరము నొసంగునప్పుడు చూపిన యాత్మవిశ్వాసముతోఁ గూడిన యనాదరమం దస్మితభావము, సుదేష్ణకొలువులోఁ జేరనరిగి యామెయొద్దఁ బ్రవేశించుతఱి వ్యక్తముచేసిన ఆత్మగౌరవము, "గరువతనము," మహిమాదికము, వివేకసహితత్వమును, కీచకుని వారించుటకుగా నెత్తిన యెత్తుగడలు, తుదకు కోపమువచ్చి యానీచుని జంకించినరీతి, కీచకునింటికి పంప సమకట్టిన సుదేష్ణతో, కీచకునివలనఁ గలుగు భయపరాభవాదుల మాట యెత్తకయే, ఆత్మగౌరవమును, మొదట తాను జేసినసమయమునే, పురస్కరించుకొని గంభీరముగా బ్రతిఘటించుచుఁ బలికి తప్పించుకొనఁ జూచినరీతియు, నెల్ల కడప్పక వచ్చినపుడు "పాండుపుత్రుల కేనువప్పని మనంబుగలుగుదాన" నగుటచే "నన్నుఁ గేవలము ముట్ట నెవ్వరికివచ్చును" అని తలంచి "హృదయపుండరీకమున బుండరీకాక్షు నిక్షేపించుకొని" సుదేష్ణ మందిరంబు వెడలుసమయమున జూపిన ఆత్మ పాతివ్రత్యబలము, మనోధైర్యము, భక్తివిశ్వాసములును; విరటుని సభలో "సలసతుల గరువచందము దొలఁగగ నట్టునికిఁ దగునె" యని ప్రశ్నించిన ధర్మజుని ప్రశ్నకు సాభిప్రాయముగా, చమత్కారముగా తనగరువతనమును నిలుపుకొనుచు, ధర్మజుని నెత్తిపొడుచుచు బదులుపల్కినరీతియు, కీచకునినిర్జింప నియోగించుటకై భీమునియొద్దఁ జేరి యాతనినాకార్యమునకై పురికొల్పినరీతియు, మఱునాఁడు కీచకునిమాటలకు "మెత్తవడినయట్లు సుభగమోయిపడి చూపుగాఁ జూచి" కర్జంబు దప్పకుండ మిగుల జాగరూకతతో నెట్లు సంకేతంబు సేసినదియు కీచకుని చావుఁజూచి చేసిన స్త్రీసహజములగుచేష్టలును, ఉపకీచకులవధానంతరము సహోదరమరణ శోకాతుర యగు కైకేయికడకుం జనునప్పుడు పొంగిపొరలి వచ్చుచున్న 'సమ్మదపూరమునకు గరువతనమును బలితంపు

గట్టువెట్టి', ధీరయై వికృతి లేక పలికినరీతియు, నా ద్రౌపదియొక్క స్వభావస్వరూపములను రెంటినిగూడ నెంతచక్కఁగాఁ జిత్రించిచూపుచున్నవో గమనింపుఁడు. కష్టములందు సహితము ధైర్య స్థైర్యములు, ఆత్మవిశ్వాసము, నిగ్రహము, ఆత్మగౌరవము, ముఖ్యముగా 'గరువతనము' ఇవియే యీమె స్వభావమునఁ బ్రధానగుణములుగాఁ జూపినాఁడు తిక్కన. ఈమె "గరువతనము"ను గూర్చి స్వయముగనేగాక కీచకుఁడు ధర్మజుఁడు, సుదేష్ణ మొదలగు పాత్రలచేఁగూడ పలుమారు ప్రశంసింపఁ జేయుటచే, నిది యీమెయెడల నొక ప్రత్యేకలక్షణముగాఁ జూపి పోషింపఁదలచినట్లున్నాఁడు. తిక్కన ద్రౌపదిశీలములోని ప్రధానలక్షణము 'గరువతనమై' నట్లే తిక్కన సుదేష్ణశీలములోని ప్రధానగుణము 'శాఠ్యమై'నట్లది యీమె చేసిన ప్రతిస్వల్పకృత్యములోఁ గూడ నెట్లు వ్యక్తింపబడెనో యిదివఱకే గమనించియున్నాము.

తిక్కన రసపోషణ రీతులు

తిక్కనార్యుని పాత్రపోషణ పద్ధతులవలెనే రసపోషణరీతులు ననితరసాధారణములు. ఈతని కవితాకళ కంతకునుగూడ స్వాభావికత్వగుణమే (realism) మూలతత్త్వమగుటచే, నొక్కొక్కచో కతిచిత్పదప్రయోగముచేతనే యాయాపాత్రల స్వభావోన్మీలనమును సాధించినట్లే; ఆయాసందర్భముల యందలి పాత్రల మనోవృత్తులను, వారి సహజచేష్టలను నత్యల్పముగ వర్ణించుటచేతనే యాసన్నివేశమును మనకు గోచరింపఁజేసి యారసస్ఫురణను గలిగించుచుండును. ద్రౌపదియందలి మోహాంధునఁ బరితాపమును బొందు కీచకుని శృంగారభావములను, చేష్టలను వర్ణించుచు విప్రలంభశృంగారరసము నతిరమ్యముగాఁ బోషించినాఁడు. కీచకుని శృంగారభావములయొక్కయు, మనోవృత్తులయొక్కయు, గమనవైఖరుల నెన్నిరీతుల వర్ణించి రసము పుట్టించి

నాఁడో యిదివఱకే చూచినాము. ఇఁక దక్షిణగోగ్రహణసందర్భమునకు, నంతకంటె నుత్తరగోగ్రహణ సందర్భమునఁ 'వీరరసమయాత్మకుఁడగు' నర్జునుని పరాక్రమ విజృంభణమును వర్ణించుపట్లను, తిక్కనార్యుఁడు తనవీరరస పోషణచాతుర్యమును వెల్లడించెను. ఇట్లు ప్రధానరసముల కీయాశ్వాసమునఁ బ్రాధాన్యమిచ్చి తిక్కనహాస్య, రౌద్రాదుల నాయా సందర్భానుసారముగా స్ఫురింపఁజేసెను. సింహబల ప్రభృతి కీచక విధ్వంసనంబునందెలివొంది, పురంబు సొచ్చి రాజవీథి నరుగు ద్రౌపదిని జూచి పులిఁగనుఁగొన్న లేఁడులనుబోలి భీతిఁగలంగి "గరఘున నుదగ మప్పళించి యగ్గిమ్మరో రక్కసి యంచు నల్ల ములుకు వారున్నై" యున్న పురజనుల భయచేష్టలను వర్ణించుచు హాస్యరసస్ఫురణ కవకాశ ము గలిగించినాఁడు తిక్కన. ద్రౌపదియు నంతరంగమున నిండినహాస్య రసంబు మోముపై వెలివిరియంగనీక చనినదఁట. ఉత్తరుఁడు

"తెప్పించి తొడుగు మీవని
యొప్పించిన నిట్టునట్టు నొఅవలుగా మైఁ
గప్పికొని యాబృహన్నల"యుఁ

గొంత హాస్యరస స్ఫురణమునకుఁ గారకుండయ్యెను.

రౌద్రరసస్ఫూర్తి భీమునియందే మనకుఁ దరచుగాఁ బొడసూపు చుండును. కీచకునిచేఁ బరాభవింపఁబడి యార్తయై విరటునిసభఁ జేరి మొఱవెట్టుచున్న ద్రౌపది సభలోనుండి చూచిన భీముని ఘనతరకోప వేగమున నిప్పులురాలు కన్నులయందును, సాంద్రఘర్మసలిలంబుగ్రమ్మిన యంగంబు లందును, 'నితాంతవంతపీడనరటదాస్యరంగవికటభ్రుకుటీ చటులప్రవృత్తనర్తనఘటనాప్రకారభయదస్ఫురణాపరిణద్ధమూర్తి' యందును రౌద్రరస మెట్లు మూర్తిభవించినదో యింతకు పూర్వమే గమ నించియున్నాము. భీమునిరౌద్రరూపమును వర్ణించుపట్లఁ దిక్కనా

ర్యాఁడు సందర్భమునకుఁ దగిన భాషచేతనే యా రౌద్రస్వరూపము నెట్లు ధ్వనింపఁజేసెనో చూడుఁడు. భీముఁ డుపకీచకులం జంపు సందర్భమున "నాదువల్లభను వీండ్రును నింత చేసిరే" యనుచు సరోషసంభ్రమత నాయితఁడై" యొక్క—

"యున్నతావనీజంబు వెఱికి రౌద్రాతిరేక
మడర నిజభుజశిఖరంబునం దమర్చి"

" వికటభ్రూకుటిఘోరఫాల కలితస్వేదోద్భటుండుం జల
ద్వికృతోష్ఠద్వయుఁడుం బ్రవర్ధనదశావిర్భావసంభావితాం
గకుఁడుం జిత్రవిధానదోహల సమగ్రక్రోధవేగుండునై
బకవిధ్వంసకుఁడయ్యెడన్ నిలిచె శుంభన్మూర్తివిస్ఫూర్తితోఁ"

ఇఁక నర్ధరాత్రమున భీమునిఁ జూచి పాఱు కీచకుల స్థితిని వర్ణించు సందర్భమునను, కౌరవసేనఁ జూచి పాఱు నుత్తరుని వర్ణించు సందర్భమునను భయానకరసస్ఫూర్తిఁ గల్గించినాఁడు తిక్కన.

" వెలవెలఁబాఱుచు వెగడొందె పెదవుల
తడి యాఱె నెంతయుఁ దల్లడిల్లు
జల్లనసంగంబు లెల్ల నిండఁ జెమర్చు
బదములుఁ గరములుఁ గుదియవడఁకు
హృదయంబు దటతట నదరంగఁ జెలుకఁబు
దీనదృష్టుల మోము దేఱిచూచు
నెలుఁగు గద్గదికఁ దొట్రిల నేడ్చువిడుమని
ప్రార్థించు మాటఁ గీడ్పాటుదోఁప"

అని యాతని యార్తస్వరూపమును వర్ణించుచు నుత్తరుని యప్పటి బాహ్యస్వరూపమునే గాక యాతనిగుండెలు తటతట గొట్టుకొనుటగూడ మనకు వినఁబడునట్లు చేసెను.

"సర్వాన్నిర్వహణేఽద్భుతం" అన్నట్లుగా తుద కైదవయాశ్వాసమున పాండవులు విరటునికిఁ దమ్మెఱింగించుకొని బయలువడు వారై యున్న సందర్భమున నద్భుతరసస్ఫూర్తి కవకాశము గల్పించినాఁడు:

"ఇదియేమి కంకనీ వు
న్మదవృత్తిని శంకపెక్కి సాగద్దియపైఁ
బదిలంబుగఁ గూర్చుండితి
వదియును గా కిపుడు డిగవహంకారమునన్"

అని పలికిన విరటునకు మందహాసంబుచేసి సంక్రందన నందనుండు

"కౌరవసల్లోస్థవృఁ డార్య నికాయసమ్మత
ఖ్యాతచరిత్రుఁడీచిఱుతిగద్దియకుం దగఁడే నరేశ్వరా."

అని బదులుచెప్పుచు నాతని విస్మయసంశయములు పెనఁగొన నాశ్చర్యరసాంబుధిని ముంచివేసినాఁడు.

శోకరసావిష్కరణము నెట్లు సాధించినాఁడో చూచుట కాశ్రమవాస పర్వమున ధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారీ సహితుఁడై వనంబునకుఁ బోవు సందర్భము నొకదాని గ్రహింతము. వారు నగరు వెడలి

"గొంతి మొదలైన కౌరవ
కాంతాజనులెల్ల నెవ్వగలఁ బొగులుచుఁ బ
ద్మాంతంబుల బాష్పసలిల
సంతానములురలఁదోన చనుదేరంగన్

ఏగుచుండిరట.

"పాండవాగ్రజుఁ డక్కురుభర్తపలను
శోకదీనుఁడై తప్పక చూచి యేడ్చి

వా మహారాజముఖ్యు లెందరిగెడనుచు
నోడలు కంపింపఁ జదికిలఁబడియెనధిప.

ఆ ధర్మజుని స్థితి, పలుకులు, కృత్యములు, వర్ణించి యెంతలో నా శోక రసమును పెంపొందించినాఁడో చూడుఁడు. ఏమియు చేయ లేక యేడ్చి యేడ్చి తుదకుఁ 'నోడలు కంపింపఁ జదికిలబడియె' ననుట, యీ సందర్భమున నెంత స్వాభావికమై రసోద్బోధకం బగుచున్నది. ఇంకను

" నరుఁడనునయించె వెసన
న్నరపతి నెత్తుచును దానవయమును వనటం
బురపురఁ బొక్కెం గురు భూ
వర యద్దెస తెలుఁగురాదు వాక్రువ్వంగన్"

ఈ తుదివాక్యముచే నా స్థితివర్ణింప శక్యము కానిదని చెప్పుచు నా శోక రసము నెట్లు పరాకోటి నధిష్ఠింపఁ జేసినాఁడో గమనింపుఁడు. పిదప కుంతియు నరణ్యమునకుఁ బోవ సిద్ధపడుటయు, ధర్మజాదులు వలదని ప్రార్థించుటయు, నా సందర్భమున వారి సంభాషణంబులు, చేష్టలు, ఏడ్పులు, ఓదార్పులు, నెంతయు నుదాత్తంబులై, యెట్టి ధైర్యవంతున కైనను కన్నీళ్లు దెప్పించునవై యున్నవి!

తిక్కనరచన—నాటకరీతులు

తిక్కనార్యుని రచనయందలి నాటకరీతులను (dramatic elements) గూర్చి యింతకుఁబూర్వ మాయాసందర్భములఁ గొంత తెలుపఁబడియే యున్నది. కావున నా రీతి లక్షణములనుమాత్ర మించుక గ్రహింతము. విరాటపర్వము నొక ప్రబంధముగాఁ జేయ నెంచినను, అందు నాటకమందువలె వస్త్వైక్యము (unity of plot) నెట్లు సాధించినాఁడో చూచి యున్నాము. కథా వస్తువు నాటకమందు నాందీపద్య

మున వలె కథాప్రారంభముననే 'మహిత సముజ్జ్వలాకృతు'లన్న పద్యమున సూచింపఁబడినది. మూలములోని పర్వములవలెనే యిందలి యాశ్వాసములు నైదే యున్నను, అందలి కథాంశముల నాశ్వాసములుగ విభాగించుపట్ల తిక్కన కొంత స్వాతంత్ర్యము వహించినాఁడు. పూర్వాశ్వాసమునందలి కథాంశము లుత్తరాశ్వాసము కథ కెట్లు దారి తీయుచు సూచకము లగునో సందర్భానుకూలముగా వ్యక్తముచేసినాఁడు. ఈ పర్వము 'నానారసాభ్యుదయోల్లాసి' యని చెప్పుచు శృంగార వీరములకుఁ బ్రాధాన్యము కల్పించి, "కుర్యాన్నిర్వహణేద్భుతం" అను నాటక నియమమున కనుకూలముగునట్లుగాఁ జివర నద్భుతరసమును బోషించినాఁడు. ఈ విరాటపర్వకథ మంగళాంతమే యగుటచే తిక్కన కేమియు చిక్కులేకపోయినది. కావుననె యుత్తరావివాహము నత్యుత్సాహముతో వర్ణించినాఁడు. ఇట్టి లక్షణములన్నియు దీనియందీతనికిఁ గుదిరినవి గనుకనే మొట్టమొదట దీనినిఁగూర్చి యంతగాఁ బొగడినాఁడు తిక్కన. ఇక వస్తువిస్తర విషయమును గమనింతము. మహితసముజ్జ్వలాకృతులగు పాండవులంగనాసహితులై యహితులకప్రభేద్యమగు నాపదుమూఁడగు నేఁడు గడపి బయలువడుటగదా యిందలివస్తువు. ఈ విషయమునే బీజరూపముగాఁ,—

'ఒకనాఁడే మును నాపద
లకు విడుమర గాంచి విప్రులం జుట్టలఁ బె
ట్టుకొని సుఖముండఁ బడయుదు మొకో,'

యని ధర్మజునిచేఁ బలికించి,

"మనలోన నెవ్వఁ డెమ్మెయిఁ
బనివెంటను విరటు మనము వడయూద మది యె

ల్లను నేర్పిఱంచి యందఱు
తనతనయదినున్న తెఱఁగు నేర్పడ చెప్పఁడా"

అని కార్యారంభమును సూచించినవాఁడై నాఁడు. పాండవులి విరటుని కొలువుఁ జేరి కాలముగడుపుచుండ రెండవయాశ్వాసమున సుదేష్ణ యింటనున్న ద్రౌపదిని జూచి కీచకుఁడు మోహించుట, దాని మూలమునఁ గలిగిన 'యవాంతరార్థ విచ్ఛేదమునకు' భీముని చే రహస్యము బయలు పడకుండఁగా సాధింపఁబడినకీచకవధ, "అచ్ఛేదకారణం" బగుటచే బిందువు సూచింపఁబడిన దనవచ్చును. ఈకీచక వృత్తాంతము కథాప్రవృత్తి కొకవిధమగు సంకీర్ణత్వము (complexity) నాపాదించిన దన్నమాట. ఈ సంకీర్ణత్వము భీముని కీచకవధ మూలముగా పెంపొంది, యీకీచక వధ వృత్తాంతమును చారులవలన విన్న దుర్యోధనుఁడు పాండవుల నెట్లైన బయలువెట్ట నుద్యోగించియున్నవాఁ డగుటచే విరటునియొద్ద పాండవులయునికి శంకించి, వీరిని బయలువెట్టుటకు గా విరటునిపై నెత్తిపోవలయునని నిశ్చయించెననుటలో నుచ్ఛస్థానమును బొందినది (reached the crisis). ఈ దుర్యోధన ప్రయత్నమే 'పతాక' యని చెప్పఁదగియున్నది. దక్షిణ గోగ్రహణసందర్భమునఁ దాము బయలుపడక విరటుని విడిపించి సుశర్మ నోడించుటచేతనే 'ప్రాప్త్యాశ' కలిగినది. దుర్యోధనుని యుద్దేశము మూలముగా, పాండవు లహితుల కప్రభేద్యమైన ఆయజ్ఞాతవాస సమయమును దాఁటుట విషయమునఁ గలిగినచిక్కు (complexity) దక్షిణ గోగ్రహణ విజయముచే కొంత విశ్లేషత్వమార్గమును (resolution) బట్టుట కారంభించిన దన్నమాట. కథాసంకీర్ణత్వమునందలి యుచ్ఛస్థానమును (crisis) సామాన్యముగా షేక్స్పియర్ కాళిదాసాదులవలెనే, యైదాశ్వాసములలోఁ జెప్పఁబడిన యీ కథలో మధ్యభాగముననే, అనఁగా మూఁడవ యాశ్వాసపు నడిమిభాగ

మననే పెట్టుటలో తిక్కనార్యుఁడు చూపిన నాటకకళాభిజ్ఞతా వైభవము నిదివఱకు గమనించియే యున్నాము. కాళిదాసుకూడ నేఁడంకములచే నొప్పుచున్న శాకుంతలనాటక చక్రమునకు నాభివలె (లేదా, ఇరుసువలె) నున్న దుర్వాసశాపమును నాలుగవయంకము మొదటనే, అనఁగా గ్రంథమునకు మధ్యముననే, యుంచి తన కళాచాతుర్యమును వెలయింపఁ జేసినాఁడు. ఉత్తరగోగ్రహణ సందర్భమున నర్జునుఁడు బయలువడుట, భీష్ముఁ డజ్ఞాతవాస వత్సరవ్యాప్తి నిరూపించి ద్రోణదుర్యోధనాదుల సందేహమును బాపుట, యర్జునుని యుత్తరగోగ్రహణ విజయము మొదలగునవి 'నియతాప్తి'ని సూచించుచున్నవి. మఱునాఁడుదయమున ధర్మజుఁడు విరటుని సింహాసనము నాక్రమించుట కారణముగా పాండవులు బయలువడుట, దాని ఫలితముగా నుత్తరావివాహము ఫలాగమమును సూచించుచున్నవి. ఇట్లే విరాటపర్వ రచనయందు తిక్కనార్యుఁడు నాటకమునకు వలయు సంధ్యాది లక్షణములను గూడ నొకవిధముగ సమకూర్చినవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఆయాపాత్రల స్వభావమున కనుగుణంబులును, సయుక్తికంబులు, సక్రమంబులు నగు సంభాషణల మూలమునను, ఆయాసందర్భముల నామాటలాడు వారియొక్కయు, వినువారియొక్కయు నాకారేంగితములను, హావభావాదులను వర్ణించి, నాటకకర్త యాయాసందర్భముల నాయాపాత్రలు చేయవలసిన పనులను దెలుపు (stage directions) రీతి నా పాత్రలను మన కనులయెదుటఁ బెట్టుచుండుటచేతను, రసానుగుణంబుగ వారి మనోవృత్తులను వివరించుచు నెక్కడికక్కడ నాయాపాత్రల కృత్యములను, చేష్టలను (action) పదములచే నతిస్వాభావికముగ వర్ణించి చూపుచుండుటచేతను, తిక్కనార్యుఁడు తనరచనకు నాటకతాలక్షణ మబ్బునట్లు చేసినాఁడు. మఱియొకవిశేష మేమనఁగా, నాటకము లేదా యొక

విధమగు వెలుఁగులోఁ జూడఁదగినవేకాని చీఁకటిలోఁ జూడఁదగినవి కావు. కాని తిక్కనార్యుఁడు చీఁకటిలో జరిగిన ద్రౌపదీభీముల సంభాషణా సన్నివేశమును, భీమకీచకులయుద్ధమును గూడ మనకనుల కగపడునట్లు చేసినాఁడు. మూలమున నంత వ్యక్తములుగ లేని (hazy) ఆయా పాత్రలను, వారిగుణశీలములను సువ్యక్తముగఁ జేసి వారి ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వమును (individuality) స్ఫుటపఱచినాఁడు. మొత్తముమీఁద నీతని కవితకు ముఖ్యలక్షణంబగు 'స్వాభావికతా' గుణమే యాభారతకథ యెప్పుడో యెచ్చటనో జరిగినదివలెఁ గాక, మనకనులయెదుట జరుగుచున్నదానివలెఁ బ్రత్యక్షానుభవములోనికిఁ దెచ్చుటకు విశేషముగాఁ దోడ్పడినదని చెప్పవలసియున్నది. ఈగుణము నే యాతనిభాషాశైలులలోఁ గూడ మనము గుర్తింపవలసియున్నది.

తిక్కనార్యుని భాషాశైలులు

ఈకవి చిత్రించినపాత్రము లతిమానుషలక్షణములు (supernatural) కలవారు గాని, లేక కొయ్యబొమ్మలవలె చలనములేక యున్నవారు గాని కాక మానవమాత్రులును, స్వవ్యాపారమందు వ్యాపృతులునై యున్నట్లే, వారిభావములు నతిమానుషములు, సాంకేతికములు (conventional), కృత్రిమములు గాకుండుటచే, వారిభాషయు సహజము, స్వాభావికము, నకృత్రిమమునై యొప్పుచున్నది. ఇట్టి స్వాభావికత్వమును సాధించుటకుఁగా నీతఁ డవలంబించిన రచనారీతియొక్క విశేషగుణములను, మన మారయవలసియున్నది.

౧. పూర్వోత్తరసంధర్భములకుఁ జక్కనిపొందిక కల్పించుట— ద్రౌపది, ధర్మజభీమాదులు మొదట తా మెట్లు సంప్రతించుకొనినది, దానికిఁ దగినట్లుగనే వీరు విరటునికొల్వు చేరు సందర్భమున నాయా

సన్నివేశము లెట్లు కుదిరినది యిదివఱకే పరిశీలించియున్నాము. అర్జునుఁడు గోగ్రహణసందర్భమునఁ గురుబలంబులఁ గ్రోశద్వయమాత్రంబునం గూడ మట్టి తలయెత్తి చూచి యన్నటి కౌరవసేనా సన్నివేశము నంతనుత్తరున కెఱింగించి, "కురురాజెట నున్నవాఁడొక్కో"; "విచ్చి చనకుండ పసులం దెచ్చుట మునుమున్న వలయు తెఱఁగు" అని యీ రీతి తాను చేయఁదలంచిన యుద్ధక్రమమంతయుఁ (plan of attack) దెలియఁజెప్పి, తదనుగుణంబుగనే యుద్ధక్రమము నడిపి విజయము సాధించెను. భీముఁడు కీచకుని సంకేతప్రదేశమునకు రప్పింపమని చెప్పియు, "వచ్చిన నాసొబగునిం దెగఁజూచి నీకుం జూపి నీచిత్తంబు వడసెద" అని చెప్పినదానికి సరిగనే సూర్యాస్తమయం బైనపిదప నాకృశోదరి వృకోదరుకడకుం జని సమయ మయ్యెనని చెప్పి, యాతనితోన వెనుక నల్ల నంతంతన నరిగినట్లును, ఆతఁడు మెను పర్యంకంబున కనతిదూరంబున నోసరిల నునిచినట్లును, తుద "కనలము గూఢయత్నమున నయ్యెడకుం గొనివచ్చి దానిఁ జయ్యనఁ వెలుఁగొందఁజేసి" యామెకా 'విసుమానపుఁ బీనుఁగు'నుఁ జూపినట్లును ప్రాచీన మూలపాఠమునందు లేని విషయమంతయుఁ జేర్చి రచించినాఁడు. ఉత్తరుఁడు తండ్రికి నుత్తరగోగ్రహణ విజయ సందర్భమును దెలుపుచు, తాను కురుసేనఁ జూచి భయమొంది రథము డిగ్గి పాఱినది మొదలు జరిగిన వృత్తాంతమంతయు యుద్ధక్రమముతోఁ గూడ నెట్లు జరిగినదిగా ముందు వర్ణింపఁబడినదో యట్లె వర్ణించి చెప్పునట్లు చేసినాఁడు.

"తేన తే నిర్జితా గావ స్తేన తే కురవో జితాః,
తస్య తత్కర్మ వీరస్య న మయా తాత యత్కృతమ్"

అని రెండుమూఁడు శ్లోకములుమాత్రమే కలవు మూలములో. వెనుక జరిగిన విషయములనుగూర్చి మరల చెప్పవలసి వచ్చినపు డాయాపాత్ర

లాయా సందర్భములఁ జెప్పినమాటలనే మరల ననువదించి చెప్పునట్లు చేయుచుండును. ద్రౌపది భీముఁ డడుగఁగాఁ దన భంగపాటునుగూర్చి

"ఊర్ణ్వ రూ, పెఱిఁగియు నేన చెప్పవిన నిష్టము గల్గుట చాలలెస్స య
త్తెఱఁ గెఱిఁగించెదన్ వినుము తెల్లముగా మొదలింట నుండియున్"

అని పలికినప్పు డామె వెనుకఁ గీచకుని జంకింపఁదలంచి కోపముతోఁ బలికిన "దుర్వారోద్య" మేత్యాదిపద్యమునే మరల నిచ్చట ననువదించునట్లు చేసినాఁడు.

౨. ఉపమాలంకార ప్రయోగము—సామాన్యముగా తిక్కన యలంకారములనే ప్రయోగింపఁడు. ప్రయోగించినపు డాదృశ్యమును నునకంఠ్లకుఁ గట్టునట్లు చేయుటకుఁగా సాధారణముగా నుపమాలంకారమునే—పూర్ణోపమనే—ప్రయోగించుచుండును. కీచకుఁడు

"సింగం బున్న గుహానికేతమునకున్ శీఘ్రుంబునన్ వచ్చు మా
తంగంబుం బురడించుచుం బవనపుత్ర స్వీకృతంబైన యా
రంగాగారము చేరవచ్చె."

ఇక్కడ భీముఁడు సింహము, కీచకుఁడు మాతంగము. కొంతయుద్ధమైన పిదప

"వాని నడంగఁ బట్టి పశువైచి మహోగ్రత నాక్రమించెఁ బం
చానన మేణముం బొదవునట్లు."

భీముఁడు కీచకుని క్రిందఁ బడవైచి యాక్రమించు సందర్భమున నాతఁడు పంచాననము, కీచకుఁడు ఏణము నైనారు. సందర్భానుకూలముగా మార్చినాఁడు. అప్పుడు కీచకుఁ డుద్భటుండై "సమీరసుతు నల్కకుఁ బ్రాఁకిడినట్లు వీఁకతోన్" నెగసెనఁట. తీఁగెకుఁ బ్రాఁకు వెట్టిన నందిపుచ్చుకొనినట్లు పైకెట్లు విజృంభించునో యట్లే భీముని

యల్కాయు కీచకునితోడనే పైకి నెగసినదఁట. అంత నీతని పిడికిటి పోటు దిన్నకీచకుఁడు నేలంబడుటను దెలుపుట కట్టి యుపమానమును గూర్చెనో చూడుఁడు:

"పల్లవప్రసూన ఫలభరితంబగు
ప్రాను గూలఁ ద్రోయు మత్తగజముఁ
బోలె వివిధ రత్నభూషణ భూషితుం
డైన సూతుఁ గూల్చె ననిలసుతుఁడు."

యుద్ధవర్ణనసందర్భమున నీతఁ డీ యలంకార ప్రయోగము విశేషముగా నొనర్చిన ట్లగపడును.

"నరు లోరులు దృశ్యములపైఁ
బరఁగింపఁగఁ జూడ్కు లెట్లు పడుఁ దప్పక య
ప్పరుసున నగుఁ డేయు నిశిత
శరములు లక్ష్యములు దప్పి నన వించుకయున్."

"కరి సాచ్చిన తుంగమడువు
పరుసున మొన చాఁపకట్టుపడియె నతనిచేన్."

"తేజోధనుఁడగు నరుఁ డు
ద్భ్రాజితగతి నడుమ మెఱసి బడబాగ్ని దళం
బై జలనిధిఁ ద్రెక్కొనియెడు
నోజం గురుబలము పేర్మి యుడిపెం దోర్ద్రోన్."

"సవ్యసాచి బాణసంఘుంబు మత్త శుం
డాల ఘోరనీల శైలిసలిపె."

కేసరివిక్రముండు "బాణజాలవిన్యాసమునన్ వెసం బొదివె నర్కసుతుం గరుడుండు పాము నుద్ఘాసితపక్షుండై పొదువుభంగి." ఇచ్చట బాణజాలవిన్యాసమునకు గరుడుని 'యుద్ఘాసిత పక్షముల'కు నౌపమ్య మెంత చక్కగా సరిపోయినదో గమనింపుఁడు.

"సంగ్రామం బభిరామం బయ్యెను ఘోరప్రకారం బయ్యె" నని వర్ణించు సందర్భమున నుపమాలంకారమును మిగుల దీర్ఘముగఁ బెంచినాఁడు. ఇట్టి దీర్ఘోపముల (long drawn out similes) నచ్చటచ్చట తిక్కనార్యుఁడు ప్రయోగించుచు నేయుండును.

"ప్రళయాంభోధరముక్త సాంద్రవిసరత్పాషాణ వర్షంబు మి
క్కిలియై శైలము గప్పునట్లు నరునక్షీణాస్త్రసంతాన మి
ట్టలమై కప్పెనఁ దీవ్రమారుతము గాఢవ్యాప్తి జీమూతముం
దలిఁ బోలెన్ విరియించె భానుజుఁ డవష్టంభోజ్వలాకారుఁడై."

దీర్ఘతరంబైన రూపకము (a prolonged metaphor) న కుదాహరణము:

"రోషంబు భీషణ రూపమై చెలువొంద
నతులకేతువు శిఖయై వెలుంగ
శరజాలములు పటుజ్వాలలై నిగుడ న
ర్కతనూభవోగ్రాగ్ని ప్రజ్వరిల్ల
నుద్ధతి సైఁపక యుజ్జ్వలదివ్యప
తాక మెఱుంగు గా నలితఘ్రరణి
రథనేమిరవము గర్జనముగ శరపరం
పరలు ధారలుగాఁగఁ బరఁగియుండె

వర్జునాంబుదం బనన్యసామాన్య స
ముద్యమమున ముఖసరోరుహముల
కాంతి దఱిఁగ యపుడు కౌరవసేనా స
రోవరంబు దీనభావ మొంద."

తిక్కనార్యుని యుపమానములు కొన్ని యాతని మానసికప్రవృత్తివైభవము (intellectual similes)ను సూచించుచుండును. "రాగాదివికార నిరాసనంబునం బ్రసన్నయయిన బుద్ధియుంబోలె సింహబలప్రభృతి కీచకవిధ్వంసనంబునం దెలివొందె"నది ద్రౌపది.

నర్తనాగారము—"వివేకరహితుహృదయంబునుంబోలెఁ దమోదూషితము, విదగ్ధవనితాప్రేమంబునుంబోలె దుర్నిరూప్యము, అనభ్యస్త శాస్త్రంబునుంబోలె దుర్గమంబు, స్వప్నలబ్ధపదార్థంబునుంబోలె నదృష్టిగోచరంబు, విపులకావ్యంబునుంబోలె నస్పష్టాలంకారంబు"నై యున్నదఁట.

"కుంతీసుతకాంతా చింతామహాంధకారముతో, సంతమసము మత్సరించిన దన్నట్లుగా బ్రభాతం బయ్యె"నఁట.

తిక్కనార్యుని యుపమాలంకార ప్రయోగవైచిత్ర్యము పరిశీలించిన కొలఁది పెంపొందుచునే యుండును.

3. సందర్భానుకూలముగ భావమును స్ఫురింపఁ జేయుపదబంధము—పదరచన, (Sound echoing the Sense).—ధర్మజుఁడు బీభత్సుని, నకులుని, ద్రౌపదినిజూచి ఘూర్ణమాన మానసుఁడగుచు, నెలుఁగుచందంబు వేలుగా, ఖిన్నాంతఃకరణుఁడగుచు, వారెట్లు మెలంగుదురో యనిపలికిన పలుకు లాతని హృద్గతావేదనను వ్యక్తము చేయుచునేయున్నవి. ఈసందర్భములందును, ద్రౌపది తనపడినపత్నిక్లేశమంబు నెఱిఁ

గించు సందర్భమునఁ గూడ నీతని యుత్పలమాలా వృత్తరచన మెంతయు సందర్భానుకూలమై యున్నది.

వర్ణనసందర్భముల సామాన్యముగా సమాంతర వాక్యములుగల పాదములతోఁ గూడిన సీసపద్యములను వాడుచుండుటయేగాక, మొదటి నాలుగుపాదములలో వస్తుస్వరూపమును వర్ణించి, పిదప దానిఁ జూచి నందువలనఁ గలుగు భావవృత్తిని (impression on the mind) వర్ణించు చుండుటను శమీతరువుయొక్క— "చండమూర్తి"ని వర్ణించిన సందర్భమునఁ బరికించియే యున్నాము. భీముని కోపాటోపమును పటుదీర్ఘ సమాసముచేఁ జక్కఁగ ధ్వనింపఁజేయుటయు గమనించి యున్నాము. 'దుర్వారోద్యమేత్యాది' పద్యమునందలి పటుదీర్ఘ సమాసము, తుదకు 'కీచకా' యను సంబోధనము, ద్రౌపది కీచకుని జంకించుట కెంతయుఁ దగియున్నవని తలఁచియున్నాము. కీచకుని యురియాటము నొక గీతపద్యమున "తుదిముట్టగాన నిశ్చయించుఁ గలఁగుఁ దేఱు"అనియు; "చిడిముడిపాటును చిడిముడిపడు, మ్రానుపడు, వెడంగుపడు, వెనుంబడుఁ, దల్లడపడు, దురంత చింత బారికినగపడు, సింహబలుఁడు" అనియు, దుర్యోధనుని చారులు పాండవులను వెదకుటను పరగఁ బోదరు పోదరు పల్లంబు పల్లంబు etc." అనియు వర్ణించి యాపదరచనచేతనే యాభావములను స్ఫురింపఁజేసినాఁడు.

ధర్మజుఁడు విరటునిఁబట్టిన సుశర్మపైకి భీమునిఁ బురికొల్పుటయందలి యాతురమును—'సత్వరంబగు చిత్తంబు' అను పదములచే స్ఫురింపఁజేసినాఁడు:

"ఎయిదు మొయిదుము రథరయ మెసక మెసఁగ"

అర్జునుని గుర్తించినయుత్తరుని యుత్సాహము:

“ననుఁబని గొమ్ము లెమ్ము కురునాథు నవల్ప మరల్ప గోవులన్.”

ఉపకీచకుల బారినుండి ద్రౌపదిని విడిపించుటకుఁగా శ్మశానము నకుఁ బోయిన భీముని క్రోధవేగమును “వికట భ్రూకుటి ఘోరఘాల కలితస్వేదోద్భటే” త్యాది పద్యరచనయే స్ఫురింపఁ జేయుచున్నది.

తనను గేలిసేయుచున్న యశ్వత్థామకుఁ గర్ణుఁడు క్రోధఘూర్ణ మానతారకుండగుచు బదులుపల్కుట యాతని స్వభావమున కెంతయుఁ దగియున్నది:

“తలఁకెడువానికిన్ మగఁడు దానఁట నన్నడకించు వాఁడిసీ, పలుకకు భీతునట్లొదుగఁ బాఱు నెవ్వారుఁడు నిన్నునచ్చిరే, కలనికి వచ్చితిక్క”

దేవదత్తా భీలరావంబునకు లేటిమొఁగమువడుచు నడుచు కౌరవరాజసైన్యంబును గదిసినవాఁడు “ప్రళయ భైరవసహస్ర, గర్జనోద గ్రతర్జనుం డర్జునుండు”

కీచకునికి దినముసాగి నిలుచుట నీరచనయే స్ఫురింపఁజేయుచున్నది:

“అనుచుఁ గ్రుంకింపరాని ప్రొద్దరసి యరసి

* * * * * *

మిగుల వందిరి వందిరి సొగిలి సొగిలి.”

విరటుని యొక్కయు, నాతనికొడుకు యొక్కయు “వీరాలాపములు” వారి యవిచారితడాంబికత్వము నెంతయుఁ జక్కగా సూచించు చున్నవి:

“ఏమీ నిక్కమె మున్నె యుంగఁడె etc”

“తగుసారథి దొరకొనినం
బగతురభంజించు టెంత పని కదుపుల ద
వ్వుగ గొనిపోదురొకో”

శత్రువుచేఁ జిక్కిన తన్ను విడిపించిన భీమునిఁ గూర్చి విరటుఁడు విస్మయము, సంతోషము జిత్తమున బెనఁగొనఁగా నిట్లనును:

“ఉపకారమొ బంటుతనమొ
కృపయో పెంపో సమగ్ర కీర్తిప్రియమో.”

నానావిధ దీనాలాపములాడు నుత్తరునిఁ దేరు సేరం దెచ్చి యర్జునుఁ డాతని భయముమాన్పి సారథిగాఁ జేసికొను సందర్భమున నాతని పలుకు లెంత మృదువులై ధైర్యమును గొల్పునవై యున్నవో చూడుఁడు:

“వెఱచెదవున్న పోటు కురువీరులతోడ నశక్యమేని య
త్తెఱఁగదియేల నీవుడుగు, తేరికి సారథిగమ్ము నాకు”

ఆయా భావములను స్ఫురింపఁజేయుటకుఁ గాని, యాయా పాత్రల గుణములను వ్యక్తపఱచుటకుఁగాని తిక్కనార్యుఁడు ప్రయోగించు విశేషణము లత్యంత సార్థకములనుట కొక్క నిదర్శనము చాలును. అర్జునుఁ డుత్తరునిఁ జెట్టెక్కి గాండీవంబుదీసి యిమ్మనిన సందర్భమున నాతఁడది పీనుఁగని శంకించి “నన్నీ నీచపుఁబనిఁ బనుపంగా నీకుందగునె పాపకర్మము గాదే” యని చెప్పినపుడు, అదివిని “ధర్మనందనానుజుం డత్యాదరమున” “నమ్ముము కైదువు మోపగు” నని నమ్మఁబలికెనట. తిక్కన యిచ్చట నీవిశేషణమును ధర్మనందనానుజుఁ డధర్మవిషయమై యుత్తరుని ప్రేరేపింపఁడని సూచించు నుద్దేశముతోడనే వేసియున్నాఁడు. ఇందుకు నిదర్శనముగా మఱియొకచోట (4-148) నర్జునుని చేతనే యీమాట వ్యక్తము చేయించినాఁడు. ఉత్తరునికి నమ్మకము గలుగుటకై తన నామములను వాని యర్థములను దెల్పుచు

“పృథయుఁగఁ బలుకుదు నేయవి
తథవచనుం డైన ధర్మతనయునను జుఁడన్.”

అనిపలికించినాఁడు. దీనినిఁబట్టి తిక్కనాచార్యుఁ డాయాసందర్భముల నాయా విశేషణములను తూచి ప్రయోగించుకళాకుశలుఁ (a conscious artist) డని తెలంపఁదగియున్నది. ద్రోణుఁ డావచ్చువాఁడు ఫల్గునుఁడే యని నిశ్చయించి దుర్నిమిత్తములఁజూపి యుద్ధసన్నాహముం జేయ నుత్సహించిన సందర్భమున దుర్యోధనుఁ డాతనికి బదులుపలికిన రీతి యాతనిస్వభావమున కెంతయుఁ దగియున్నది:

"అర్జునుఁడైననేమి సురలైనను నేమగు విద్విషచ్ఛిదో
పార్జితమైన గోగణముఁ బట్టితి మెవ్వరు వచ్చిరేని."

ఈశైలిలోనే యాతని స్వాతంత్ర్యప్రియత్వము, ఇతరులమాటను లక్ష్యముచేయ నొల్లకుండుట, ద్రోణానుపాలంభించుబుద్ధి, అర్జునునియందసూయాపరత, మొదలగునవన్నియు స్ఫురించుచున్నవి. అర్జునుఁ డుత్తరునితో "ధార్తరాష్ట్రగజుఁ డీతనిం గదిసినప్పుడు పండువు నాకునుత్తరా" యనిపలికి అతని

"తేరుమనబారికగపడు తెఱఁగుగాంచి
యడరిబాసటయై యెవ్వ రడ్డపడిన
మెఱుఁగు మెఱసినచాడ్పునఁ దటియఁజొరుము" అనెను.

రేఫాను ప్రాసయుక్తంబయి యీపద్యమున గంతులిడుచున్న శైలి (racy style) యందలిభావము నెంతచక్కగా వ్యక్తము చేయుచున్నదో గమనింపుఁడు.

౮. ఆంధ్రభాషాజాతీయ ప్రయోగనైపుణ్యము:—తిక్కనభారతము దేశీయపుఁబలుకుబడికి జాతీయమునకు నొకపెద్ద గని వంటిది. ఏ యొక్క కవియు నింతటి దేశీయపదజాలమును, జాతీయమును ఇంత గుణవత్తరముగా (Effectively) బ్రయోగించి యుండలేదు. అట్టి

భాషాజాతీయప్రయోగమును చేయుటచేతనే యాతని కవిత కట్టిస్వాభావికతాగుణము, మహనీయత్వము నబ్బినవి. తిక్కన భావచ్ఛాయలను సూచించుటకుగాఁ బ్రయోగించిన దేశీయపదజాల మపారము. కీచకునింటికిఁబోవు ద్రౌపదికిఁగలిగిన భయ దైన్యముల యంతరములను వర్ణించునప్పుడు ప్రయోగించిన పదజాలమును జూడుఁడ :— భయము, దైన్యము, వెగడు, తల్లడము, తలఁకుపుట్టుట, కొంకుకోలఁదికి మీఱుట, వెంబాటు, ముట్టుపాటు, వెఱఁగుపాటు, నొవ్వు, నెఱనాడుట, పగలు పగలనీనుట, దిగులువొదువుట. కీచకుని పరితాపమును వర్ణించుచు నాతఁడు చిడిముడిపడు, మ్రానుపడు, వెడంగుపడు, వెనుంబడు, తల్లడపడు, దురంతచింతబారికి నగపడు నని చెప్పినాడు. మనోజవికారమగ్నుఁ డగు కీచకుఁడు ఉగ్గడించు, తల్లడించు, తలపోరగించు, నప్పళించు, తెగ నగ్గలించు, జనులం బరికించు, గళవళించును. సుదేష్ణ జారపాంసు వర్ణించు సందర్భమున భయమున నుల్లమదరు, పుయిలోటమున మోము పుల్లగిల్లు, కలతపై చెమటలు క్రమ్ముదేరు, వెగడుట చెయ్వులుపీడుపడు, కౌతుకంబురియాడ చవులుకొనియాడు. రెండవ పర్యాయము ద్రౌపదిని సుదేష్ణమందిరమునఁ జూచి కీచకుఁడు చేయఁ దొడంగిన దుర్వికారముల నెంత స్వాభావికముగా వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు: వెంగలిపలుకు పలుకు, నేల మునుగాళ్ళ నప్పళించు, రిత్తకు రిత్త చెలఁగినవ్వు, వెడపాటపాడు, చేరువఁబొలయు, ఇక్కడక్కడఁ బడు, తగులినుమడింపఁజూచు. ద్రౌపదియందలి మోహపరితాపముచే నాతఁడు తలరు, నలంచురు, నవయు, వెచ్చనూర్చు, నొల్లఁబోవు, వెగడందు, గలంగు, పరిభ్రమించు, గొందలపడు, జగ్గడిల్లు, చేడ్పడు. ఆ సమయమున నాతని మనోవృత్తు లెన్ని విధములో! పార్థుఁడు శంఖమొత్తగా తోయధిసప్తకంబు కలఁగె, గిరివర్గమూటాడె, వసుంధర

సంచలించె, ఆశావ్రక్రమల్లాడె, త్రినశేంద్రు పట్టము కొందలమందె, పాతాళము ఘూర్ణిల్లె, తారకలాకులమయ్యె, వేధసంక్షోభించె. శత్రువుల శస్త్రాస్త్రసంచయము నర్జునుఁడు వ్రయ్యలు వాపె, బిట్టుత్రుంచె నఱుమాడె, పొడిచేసె.

సందర్భానుకూలముగ నీతడు ప్రయోగించిన జాతీయము(Telugu idiom) తరువాత కవులుగాని పూర్వమున నన్నపార్యుఁడు గాని ప్రయోగించిన ట్లగపడదు. కాని యాపదబంధముల బిగి, శక్తి (force and vigour) యిప్పటి మన వ్యావహారికభాషలో వలెనే గనబడు చుండును. కొన్నియుదాహరణములను మాత్రము చూపెదము:

"విప్రులం జుట్టలుగ బెట్టుకొని సుఖముండుదుమో"

"దీని నాగాదనుఁడా"

"ఈత్రిప్పు లేటికి కమలవదన"—డొంక తిరుగుడుమాటలని యిప్పుడు మన మందుము.

"కొంత గొసరించుకయు లేక కూలఁదాఁచె"

"మీముక్కున నూర్పుగలుగ నొకమూర్ఖునిచేఁ బడితిగా"

"ఆపదలకల్ల నోర్చెద దానికేమి"

"విచారము కోర్కికిఁగాని వావియే"

"ఇట్టి యపగాథపు పొత్తు మనంగవచ్చునే"

"నన్ను నిట్లాలి గొనఁగనేల"

"ఆశెల కెయ్యుట లేదు నేనిఁకున్"

"రాధేయుం డొక చీటికిం గొనఁడు"

"సంవత్సరంబునుం జేరువ చేరువఁగ గడచె"

"తప్ప గ్రుంకతీఱదు నీకున్"

"కనికొలువు చేసికొని"

"ఆశాచక్రముల కొలఁదులు బారవెట్టంగ"

"నా నేర్చుపనుల వెంట నీకడ నిలువందలంచి"

"నేల నాలుగు చెఱఁగుల నృపులకొలువులందు వర్తించితి"

"వీనికి మార్కొనఁజాలెదు దానికి"

"ఆఁడుఁ బుట్టువులతోడన నీవును బుట్టినావు"

"వలవన్ననుడిగెడువాఁడుగాఁడు-మాయదైవము-నేనేమిచేయుదాన'

"ఆ శేమషాలసిన మాడ్కికి జుబ్బన చూఱగాదె"

"కొనిరమ్మా చూతముగాని నీ గమనవేగంబున్"

"పిడుగుపడినవానిం గొఱవింజూఁడిన తెఱంగున"

"ఏడుసాగరములు నిక్కడక్కడఁ బెట్టి పలుచని
రొంపి మై నలఁదికొనఁగ"

"వెనుకన్ గూడఁగ ముట్టిపట్టుకొని తన్నైన్ పల్కలింకేటికిన్"

"అకట యూఁకుకూయు నాలకూయు లాఁతివారికైననరయవలయు"

"వీఁడొకటి కాదవునా నెఱుంగంకు"

"నెయ్యంబు తియ్యంబు నెఱప నడచి"

"వన్యసత్త్వముల పాల్పడి వచ్చినచోటఁ బూరియున్ మొలవదె"

"నావలని మన్నన యట్టిదకాదె"

"సారథి నారయుచున్నవాఁ డెఱింగినపని సెప్పఁగాఁవలయు"

"బొమ్మ్ర పాత్రికలకుం దెండీ"

"పసుల దయ్యమెఱుఁగు పడఁతులసంతోష మేల నాకు"

"ఎవ్విధిఁ జని తేమి యనుచు"

"చెప్పఁదొడఁగితి నింకఁ గొఱఁత వెట్టఁగ నేల"

"ఏచి మున్నీరు చే యీఁతనీఁద"

"తగిన వారి చెవికిఁ జేఁదు గాఁగ"

"చిత్తములం డెడసేయునట్టి తర మేమీరల్"

"తానట నన్నడికించువాఁడిసీ"

"తనచేతికోలఁదిచూపి క్రీడి సెలఁగె,

"కన్గిఱిపిన మాత్రలోన"

"తొల్లింటి చూఱగలదె."

"పనిఁదెగు కౌంతేయుఁడు సొరఁడుగాని క్రౌర్యంబునకున్"

"నీవరవాయించుక లేకపఱపవలయు రథంబున్"

ఇఁక భాషావిషయమునుఁ బరికింపఁగా నీతనికవితలో నిప్పుడర్థము మాఱిపోయిన పదజాలమెంతైనఁ గనఁబడును. ప్రయోగ వైఖరియందును ప్రాచీనతాగుణమును బయలువెట్టు సందర్భము లనేకములు కలవు. ఇప్పు డంతగా వాడుకలో లేని ధాతువులు, భిన్నరూపములఁ జెందిన ధాతువులు ననేకములు గనఁబడును.

కూరు—"ఆశకూరిన మదితోన్"=కలుగు—'పసికి జాలఁగూర్తు నేను' = ప్రియపడు cf కూరిమి etc. త. కూర్ =అధికమగు, పొందు. తె— ఆశకూర్న్దదు.

ఉడివోవు = తొలఁగిపోవు. "శక్తిని గడికండలు సేసినఁ జూచి యప్పు డాతం డుడివోక."—ఊడి + పోవు, ఉడుగు + పోవు—కాదు.

ఇప్పుడు దీనినుండి 'ఉడుగు' అను ధాతు వేర్పడినది. కన్న మున 'ఉడగు' అనియు కలదు. కావున 'ఉడుగు' అనుదానికి ప్రా మూలరూపము "ఉడి"యైయుండును—ఉడి+అగు=ఉడగు స్వర మ్యముచే (Vowel harmony) ఉడుగు, ఉడువు అయియుండున

త్రెయ్యు—త్రెస్సిన "కాంతల సంపులకతిఁ ద్రెస్సితోర హారముల్" "త్రెవ్వు"—కూడఁ గలదు—"కంధరలు త్రెవ్వితలలు వః ధరరాలె" దీనినుండి ఇప్పుడు—'తెగు' ధాతువుగా నేర్పడినది. క. తె

ఎలయు—సిరియెలసి పొదల—దీనినుండి ఎలమి, మొదలగు రు ములు వచ్చియుండును.

తెలియు—బలంబులు తెలిసిన = మేల్కొనిన. వాడుక నిప్పటికి నప్పటికి గల భేదము గమనింపుఁడు.

విఱుచు = ఓడించు—"హరాంతకారి విఱిచినయట్టు లగ్గ విఱుతు." తత్సైన్యము సెడ, విఱిగిపాఱి భీష్ము మఱువుసొచ్చె 'తునుగు' అనునర్థ మిప్పటివలెనే యాకాలమున నున్నను, పాలువిఱి వన్నట్లుగా, సేనలు విఱిగినవనుట యిప్పుడు ప్రసిద్ధముకాదు. 'వి అనునదే 'వేఱు' రూపమును కూడఁ బొందినది. విఱిగియే వేఱగుట

వ్రేఁగు=భారము—వ్రేఁకన, వ్రేఁకము, వ్రేఁకఁదనము— రూపములుకూడఁ గలవు "వ్రేఁకదనము దోఁచునట్లు చరింతుఁగా" "వ్రె పెద్దైన నోడ వారిధిఁ దరింపలేని భంగి"—భార. శాం. ౫ ఆ. ఇఁ యర్థానుసారము – 'వ్రేంగు' రూపమును సూచించుచున్నది. క డమున ప్రోవుచేయుట, నొకదానిపై నొకటిపెట్టుట (to collect heap up) అనునర్థమున "పెరంచు" అను ధాతువుకలదు. పెరం

బెరంగు—వెరంగు—వ్రేఁగు—లకు సంబంధము కనఁబడుచున్నది. శబ్దరత్నాకరమున-వేఁగు=తపించు, అను దాని కిది మొదటిరూపముగాఁ దెలుపఁబడినది. కాని తమిళ కన్నడములలో 'తపించు' అనునర్థము కలసజాతీయరూపములలో (cognate forms) రేఫ మెచ్చటను గానరాదు. 'వెం' ధాతువు. కన్న-బెంకి=వేడిమి,నిప్పు; తమి—వెక్కై; మళ-వెచ్చు, వేడియగు; కన్న-బెచ్చగె, బెచ్చనె; బెచ్చనె, మాడు=వేడిచేయు, తె-వెచ్చన. తమి—వెయిల్=సూర్యునివేఁడిమి, ఆతపము. మళ-వెయిల్, కన్న-బెసిల్ వె-వెట్ట, వేఁడిమి. ఇన్ని రూపములలో నెచ్చట రేఫము లేకుండుటచే వేఁగు-వ్రేఁగులకు సంబంధమునుగూర్చి సందేహింపవలసియున్నది. ఇక్కడ వ్రేఁకదనము=(ద్రౌపది) గరువతనము. (dignified nature)

అఱు=క్షయించు, నశించు "ఉక్కఱ భంజింతు" cf. పెంపఱు. తమిళ. అఱు=కోయు (to cut) అఱితి-అట్రు=అంతము (the end). ఇప్పుడిది 'గు' అంతమందు గ్రహించిన "అఱుగు"(=శీర్ణించు) ధాతువై వాడుకలో నున్నది. కాని 'అఱు' రూపమున నంతగా లేదు. కన్న "అఱువె" = జీర్ణించిపోవుట - (the state of being decayed or worn out.)

కిట్టు=సమీపించు. "మృగనాధునైనను గిట్టిముట్టి." ఈధాతువు తమిళ, కన్నడ, మళయాళములం దీయర్థముననే కలదు. కన్న-కిట్టు-గిట్టు=to touch, to reach. తమి-కిట్టై; మళ-కిట్టే = to reach, to approach. కాని యిప్పుడు తెలుఁగులో నంతవాడుక లేదు. 'అది నాకు గిట్టదు" అన్నప్పు డీధాతువే ప్రయోగింపఁబడుచుండెనేమో.

కొఱలు=ఉండు, పొందు. (శ. రత్నా.) "కఱపకతక్క రుచిత ప్రకారము శుభముం గొఱలుహితులు" ఇది ఇప్పుడువాడుకలో లేక

పోయినను, దీనిస్వరూపమే కొఱలయు కొఱమట్టు, "కొఱగామి" అనుపదములలోను "కొఱకు"(=ప్రయోజనమునకు) అను చతుర్థీవిభక్తి ప్రత్యయములలోను గానవచ్చుచున్నది.

మెఱయు=ప్రకాశించు-బయలుపడు (శ. రత్నా.) "తా మెఱసి బయలుపడఁ బెల్లుగవిచ్చలవిడి భోగింపక" ఇప్పుడు 'మెఱుపుమెఱిసినది.' 'ఆవస్తువు 'మెఱిసి' పోవుచున్నది'. 'నేను, మెఱసితిని' 'తాను మెఱసినాఁడు' అను ప్రయోగములు విరళములు. 'మెఱు' ధాతువు కన్నడమునను గలదు. "వింతతెఱవుల నేర్పుల్ మెఱయుచు" ఇట్లు సకర్మకముగ నిప్పుడు ప్రయోగమున లేదు.

పెలుకుఱు=నిహ్వాలించు-చలించు; "పెలుకుఱి తాళంబీ మదిఁ దలఁచి." ఇప్పుడిదివాడుకలో నుండిపోయినది. 'బెడఁకు' అనురూపనఁ దరువాతి ప్రబంధములలో 'చలించు' అను నర్థమునఁ గానవగు. కన్నడమున పెళర్(=భయే.)అళ్కు-ఉ బెళ్కు-ఉ అనియు, తమి- 'పెర్గు' (=fear, alram) అంజు. = అనియు గలదు. ఈ 'అంజు' ధాతువుకూడ నిప్పుడు వాడుకలో లేదు. cf. "అంజెదవుగాక నను చెంతం జేరఁగనీక"-ఉత్తర-హరి.

ఈడంబోవు=వెనుదీయు. (శ. రత్నా.) "శార్దూలకుండాలాకులతో నీడంబోక పెనంగి" తమి, కన్న-ఈడు-ఈణ్డు=కలియుట (coming together, join, equality) అని యర్థము కలదు, సమానము కాక-అతిక్రమించి యని యర్థము కానోపు. ఇది యిప్పుడు ప్రచారమున లేదు.

నెక్కొను—"పాల్తిపై నెక్కొను చూడ్కి" నెల + కొను= నెక్కొను. cf. నిల్ + కొను=నిక్కొను, నిక్కు. cf. తమి-నిఱ్కం-నిక్కాదు (నిఱ్కాదు) నిల్లాకు=నిలువదు.

దొరకొను—లభించు, యత్నించు, సిద్ధించు. (శ. రత్నా. "పెఱవారలు దను మోఁగెదు, తెలుఁగుల దొరకొన్న వింత తెఱవుల నేర్పుల్ మెఱయుచు" ఈ రెండుధాతువులు గూడ నీకాలమున నకర్మకముగనే గాని సకర్మకముగ ప్రయోగింపఁబడుటలేదు. కావున పై యర్థము లిచ్చుట సరిపోవునట్లు లేదు. తమ తెలుఁగును తెలిసికొని నట్లయితే, "వానికూర్చిన జ్ఞానమును లభింపజేసికొనినట్లయితే" అని యర్థము చెప్పుకొనవలసి యుండును. ఈ 'దొరకొను' నుండియే అకర్మకధాతువు 'దొరకు'(=లభించు) అనున దేర్పడిన ట్లున్నది. అనఁగా దీనికి ప్రాచీనరూపము 'దొరకొను' గానోపును.

తగులు—"సంక్రందన సూతికిన్ దగిలి కన్గొనఁ జాలదె" = సక్తమై, ఆసక్తితో. ఇప్పుడు తాఁకుట అనియర్థము. ఆధునికకన్నడమునను—'తగులు' కలదు. ప్రాచీన కన్నడమున – తాగు = to touch; తాంగు. ఇప్పుడు 'తగులుకొనిపోయినాడు' అను నప్పుడీయర్థము గానగు.

తనుకు—"మథనాగ్ని జ్వాలలు తనుకఁగ=జ్వలింపఁగా. ఇది సందర్భానుసారమగు లక్షణార్థమైయుండు. 'తాఁకుట'యే మూలార్థము—అంటుకొనఁగా అనుటయు క్రమము. ఈ 'తనుకు' నుండియె 'తాంకు'—'తాంగు' 'తాఁకు' వచ్చియుండును.—కావున 'తనుకు' 'తగులు' లను 'తాఁకు' సంబంధమును గలుపుచున్నట్లున్నది.

ఏచు=విజృంభించు "ఇందిరానందను నాజ్ఞ యేచి భువనంబులఁ బ్రబ్బదె"—దీనికి మూలరూపము 'ఏఱు(=ఎక్కు—)'; తమి., ఏఱు= to rise; తెలుఁగున - ఎత్తు. ఏతాము, ఎక్కుట మొదలగు పదము లీధాతువు నుండి యేర్పడి యుండును. "దానికేసిపోవుచున్నాడు" "వానికేసి

చూచెను" అని వ్యవహారమునఁ గల 'ఏసి' అనునది 'ఏచి' యొక్క రూపాంతరమై యుండనోపు.

సుడియు—"కరువలి సుడియమి కదలక చెన్నొందు" తె-సుడి, సుడిగుండము. అను వానిలో నీ ధాతువు కనఁబడుచున్నను, ఇప్పుడది వాడుకలో 'సుట్టు'-'చుట్టు' అనురూపముననేయున్నది. కన్న—సుత్తు

చూఁడు—"కొఱవింజూఁడిన తెఱఁగున." తమి—సుడు; కన్న—సుడు(=దాహా). 'చూడా మురుక్కి-అను'—'వేడిగానున్న'దనుటకిప్పుడు తమిళమున వాడుకలో నున్నది. ఇది యీయన్ని భాషలలో మిగుల ప్రాచీనంబగు ధాతువులలో నొకటి. ఇటీవలికాలమున నిది తెలుఁగులో నంత వాఁడుకలో లేదు.

అప్పళించు = కన్న-అప్పళిసు=కొట్టుట - "బాహాప్పళించి"

పంబు— "పంబినకోపమున్ సమయభంగభయంబును నగ్గలించి" = అతిశయించు. ఈధాతు విటీవలికాలమున బొత్తిగా వ్యవహారమున నున్నట్లు లేదుగాని, కన్నడమున, పర్బు—పబ్బు—హబ్బు (= వ్యాపించు -) అను రూపములుగలదై యున్నది.

తఱుగు—" నీమేను చెన్నుఁదఱిగ" = తగ్గు. 'తఱుఁగు'లో నుండియే -'తగ్గు'- వచ్చినను ఇప్పుడర్థమునఁ వీనికి గొంత భేదముకలదు మూలధాతువు తఱ్. తఱ్ + అగు = తఱగు = ఖండించు,—తర్గు—తగ్గు—శెక్కు-వ.

నచ్చి = నమ్మి - "మీలావునచ్చి"—"అమ్మా నినునమ్మి చాల విషమంబగు నిప్పనవాసము కొప్పికొంటి" అని 'నమ్మి' ప్రయోగము

కూడ నందే కలదు. 'ఇది నాకు నచ్చినది' అనునప్పుడుమాత్రమీ ధాతువు ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. కన్న-నచ్చు' విశ్వాసే. (=) ధాతువు ప్రాచీనభాషలోనే కలదు. ఆధునికభాషలో నది 'నంబు' అను రూపమును బొందినది. తెలుఁగునను నంబిక—నమ్మికయను రూపము కలదు గదా.

భావించు = ఎంచు - తలఁచు - (శ. గత్నా.) "పాంచాలి రావించి సుదేష్ణకృష్ణ భావించుచు నిల్లనియె" మదిలో కృష్ణను తలంచుకొనిన నిచ్చట లాభమేమి? తనకు కృష్ణకలిగినట్లుగా నెదుటి వారికి 'ముఖవికారాదులచేఁ నగఁబఱచుచు"నని యర్థము చెప్పుకొనవలసి యున్నది.

"భరమున నీపోరెడునెడ
బరమవిషాదంబు నీవు బలిమి మెఱసియు
ద్ధురవృత్తి జయము గొనినం
బరితోషముఁ బొందు నన్ను భావించిమదిన్"
వ. ఊహించి.

"వలలుని దెస మాలిని చూ
డ్కుల తెఱఁ గెదపొందు దెలిపెడుం గంటిరె"
అని పలికినది.

విషాద సంతోషములు కలిగిన సమయమున ద్రౌపదిని "భావించి"—ఆమె ముఖవికారాదులను గుర్తించి, ఊహించి-మదిలో తర్కముచేసి—చూడ్కుల తెఱంగునుబట్టి యామె "యెదపొందు" హృద్గతాభిప్రాయమునుగని పెట్టినదట సుదేష్ణ. అనఁగా సుదేష్ణ భావించినది— కనిపెట్టినది ద్రౌపది చూడ్కుల తెఱంగు. పిదప నాయావికారలక్షు

ణములకుఁ గారణమును 'మదినూహించినది.' దీనినిబట్టిఁ 'భావించుట' బాహ్యవ్యాపారము, ఊహించుట—మదిలో జరుగు నాంతరంగికవ్యాపారముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. వెనుక ద్రౌపదిని రావించి సుదేష్ణ తృష్ణ భావించుచుఁ బలికినది. అనఁగా తృష్ణ కలిగినట్లు ముఖవికారాదులచే వ్యక్తము చేయుచునుండి యనుట. సందర్భానుకూలముగా నీపదము నర్థము మాఱుచున్నట్లున్నది. తిక్కనార్యుని భాషా ప్రయోగ వైచిత్ర్యము, దానివలన భాష కెట్టి యపూర్వశక్తి కలుగుచున్నదో గమనింపఁదగి యున్నది.

అగ్గము—"ఆపదలకు నగ్గంబయ్యెన్"=అధీనమయ్యెను. ఇది యిటీవలికాలమున నంతగా వాడుకలో లేదు. కాని దీనినుండి యేర్పడిన 'అగ్గముపడు', 'అగ్గపడు', 'అగపడు'—అను ధాతువుమాత్రము—అధీనమైనది కంటఁబడునదే గావున, 'కనఁబడు' అనునర్థమున నిత్యవ్యవహారములో నున్నది.

ఈఁగు=తొలఁగిఁచు, నివర్తించు—"ఆంధ్రకుభంగము నీఁగఁజాలువారు." కన్నడమున నిది "నీగు" (=నశించు, పోఁగొట్టు) అనురూపముకలదై యున్నది. త. నీంగు cf.—నెగయు, ఎగయు. నణిత్తు-అణిత్తు.

"ననునాఁగకు, క్రోధ్వరుగ దేని తలపడు"—అను సందర్భమున 'ఆగు' ధాతువువలెనే 'ఈఁగు' కూడా ప్రాచీనకాలమున సకర్మకముగాఁ బ్రయోగింపఁబడి యున్నది. "మెఱయు, కురియు" మొదలగునవిట్టివనేకములింకనుగలవు. cf. "లోచనదీప్తులడర నుంకించిన నాఁగి యీఁగి" (=ఆఁపి యీఁపి).

"మనంబుల వాంఛలకుఁదగంగ నీకేపధి నీఁగువాడ" ఇక్కడనిచ్చుననియే యర్థము గనఁబడుచున్నది. అది 'నీఁగు', ఇది 'ఈఁగు'నగునా?

తరమిడి=వరుసగా. "తరమిడి చంపింపఁజూచెదవు" కన్న-తరవిడిను. ఈయర్థము, ఈపదముకూడ నిప్పుడు వాడుకలోనున్నట్లగ పడదు. కాని 'తరవాత' 'తర్వాత' అనుపదము 'తరము'=క్రమము-అను నీరూపమునుండియే యేర్పడినట్లున్నది. cf. నన్నె-మా. 'తరతరంబ.'

మ్రోసిరి—"ఇట్లని మ్రోసిరిజనులు పురమునందును భూమిఙ్" మ్రోయు-ధాతు విప్పుడు కలదు. 'మ్రోఁగు'-మోఁగు అయినది. ఇదియే ప్రాచీనరూపమైనట్లగపడుచున్నది. తమిళ్-ముఱంగు. కన్న-'మొఱె' మొఱగు-మొఱ ను-మ్రోయు-మ్రోగు-(cf) సక్క-మొఱగుట, 'మొఱ' యాలకించుట. మొరపెట్టుట, అందియల మొఱపము-etc. 'జనులు మ్రోయుట' మాత్ర మిప్పుడు వాడుకలో లేదు.

తివురు = మోఁగు-"దెసలు బీటలు వార తివురు చిందములు." దీనికి కోరు, యత్నించు' మొదలగు నర్థము లనేకము లున్నవి. కాని యిది యిప్పుడు వాడుకలోనే లేనట్లున్నది.

ఎద్దు = వెంబడించు. ఎద్దుమెద్దుమురఁథరయ మెసక మెసగ"-కన్న. తమి-'ఎద్దు,' ఇది ప్రాచీనధాతువే గాని యిటీవల తెలుఁగులో బొత్తుగానంతరించినట్లున్నది.

త్రెక్కొను = త్రాగు-మింగు "నడుము మెఱసి బడబాగ్ని దళం బై జలనిధిఁ ద్రెక్కొనియెడునోజం." ఇదియు వాడుకలో నుండి తొలఁగినది.

ఉడిలగొను = పరితపించు (శ. రత్నా) "ద్రౌపదీరూపమును సరిఁదగిలి తనము హృదయమును మృగము త్తఱినుదిలగొనుచు." "అట్లు మునవాగ్నినుదిలగొని యగ్నిదేవుం డకాక్రాంతతో నిట్లనియె." అగ్ని సంబంధము కలిగినపుడు పరితపించు నను నర్థము యుక్తముగనే గనఁ

బడెను. కాని యీ ధాతు విటీవలి కాలమున వాడుకలో నుండి పోవుటచే దానిమూలార్థమును నిర్ధారణచేయుటయు గష్టమే. ఈ ధాతువుయొక్క మూలరూపమును నిర్ధారణచేయుటలో నితర ద్రావిడ భాషలు కొంత తోడ్పడవచ్చును. తమి. ఉదై = తన్నుట (to kick) ఉదైత్తుక్కొండు = తన్నుకొను. కన్నడమున 'ఒదె'—పాదప్రహరణె (to strike with the foot) (ఒడెదాడు—ఒద్దాడు = తన్నులాడు) అనియు ధాతువులు కలవు. 'మృగమురిఁబగిలి యుదిలగొను" అనుసందర్భమునుబట్టి చూచినను 'కొట్టుకొను, తన్నుకొను' అనునర్థమెయుక్తతరముగా గనఁబడుటచే, నిదియె దాని మూలార్థమనియు, పరితపించుననునది లాక్షణికార్థమనియుఁ దలంపఁదగియున్నది. ఇట్లేతిక్కననాఁడు వాడుకలో నుండి తరువాత వాడుకలో నంతరించిన ధాతువులయొక్కయు రూపముల యొక్కయు, వాస్తవార్థమును నిర్ణయించుపట్ల నితర సజాతీయ భాషారూపములు కొంతవఱకుఁ దోడ్పడుచుండు ననుటకు సందేహము లేదు.

కెడగూడు—"కెడగూడ దీని నీతని యొడలిపయిం బెట్టి కాల్పుటుచితం బగుఁ యున్" = చచ్చిపోవునట్లుగా లేదా—చెడిపోవునట్లు. శబ్దరత్నాకరమున నీరూపము గ్రహింపఁబడలేదు గాని 'కెడయు = చచ్చు, పడు—అనురూపము తెలుపఁబడినది. కన్నడమున కిడు = వినాశె (to be ruined) అను ధాతువు కలదు. తమిళమున 'కెడు' = పాడయిపోవు అనుధాతువు కలదు. త. కెడు 'కెట్టాన్' = పాడయిపోయినాఁడు. తాలవ్యాచ్చగు 'ఇ'కారసాహచర్యముచే 'కంఠ్యకకారము' తాలవ్య 'చ'కారముగా మారి తెలుఁగున 'చెడు' అను రూపకము కలిగినది. చెడునుండి—చెట్ట వచ్చినది. కీడు అను ప్రాచీన రూపము కూడఁ గలదు. ఇప్పుడు 'చెడిపోవు' అను రూపమేగాని

‘కెడగూడు’ గాని ‘కెడయు’ గాని వాడుకలో లేవు. మఱియొక రూపము ‘కీడ్పడు’ అనుదానిని కూడ తిక్కన వాడినాఁడు “పేడియనఁ గీడ్పడియుండెనో కాక”

ఆలిగొను = అపహసించు—“అకట సైరంధ్రి నన్ను నిట్లాలిగొనఁగ నేల.”—ఇప్పుడిది వాడుకలో నున్నట్లు లేదు. సంస్కృత ధాతువు ‘పరిభవించు’ అనునది దీని వ్యవహారమునుండి త్రోసివేసినది. కాని కన్నడమున ‘అలె’ పరిభావే (to slight, to disgrace) అనుధాతువు కలదు. ‘అళిగొళ్’ =అపహసించు, మోసగించు. కావున నిదియు ప్రాచీన ధాతువుగనే పరిగణింపఁదగియున్నది.

ఫుల్లగిల్లు = భయపడు (శ. రత్నా) “పుయిగోలు మోమున పుల్లగిలఁగ.” ఇచ్చట నీయర్థము కుదురదనుట స్పష్టమే. భీతివలనఁ గలిగిన వికారము మోమున వ్యక్తమైనదనియా? పుల్లనివస్తువు దినినప్పుడు మోమెట్లు చిట్లింతుమో అట్లయ్యెనని యర్థము కానోపు.

ఈను— “మానితసంపదలీనుచుండు”— సంపదల నీనుట. మఱియొక సందర్భమున నీ ధాతువు ప్రయోగింపఁబడుచున్నను ఇట్టి ప్రయోగమిప్పుడు వాడుకలో లేదు. (తమి. “శిఱప్పు ఈనుం శెల్వమున్ ఈనుం”= మోక్షము ఇచ్చును శుభము నిచ్చును. ఈన్ఱాళ్ =తల్లి. తెలుఁగు కన్నడముల తిర్యక్ప్రసవమునకె ‘ఈను. తమిళమున నట్లుకాదు’)

ఈ మొదలగు ధాతువు లనేకము లిప్పటి వాడుకలో లేక యితర ద్రావిడభాషలలోని ధాతువులతోఁ బోల్పఁదగి సజాతీయములైన (cognate forms) రూపములు గలిగి తిక్కనచే ప్రాచీనం బగు మూలార్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడి యాంధ్రభాషా చరిత్రమును బదచరిత్రమును దెలిసికొనుట కత్యంతసహాయమును జేయునవై యున్నవి.

ఇంకను విచిత్రములగు ప్రాచీన ప్రయోగములు మఱికొన్ని కలవు. క్రియారూపములలోను, కారకప్రయోగమున గూడ ననేక చిత్రములు గాననగును.

మొదల=తొర్కణము. క్రియారూపమున 'మొదలించు=హెచ్చరించు' అను నర్థమువచ్చినది. మున్ + తల అనఁగా ముందుతల చూపునది. మార్గదర్శి అనునది మూలార్థము కావచ్చును.

వలను—"వంజలనైనను వల నేర్పడగ నొకభంగిఁ జేపగఁ జేసి పొడిగొనగ"=తగినవిధము. ఇప్పుడు 'అవలను' ఈవలను—ఆవల, ఈవల. ప్రక్క='వలనన్' అనునది. మూలార్థమును గోలుపోయి పంచమీవిభక్తి ప్రత్యయమై స్థిరపడినది.

విచారము—"ఈప్సితకార్యము చేయఁగా విచారము్తనున్న" "అదియ కావగచి"—వీనియర్థమునందలి మార్పు గనునింపఁదగినది.

పెల్లు—"దుర్దశల పెల్లునకు దురపిల్లుట"

వెంటను—"ఎమ్మెయిపని వెంటను"—వానివెంటఁబడిపోయెను. అని యందుముగాని, పనివెంటవెళ్లినాఁడని యిప్పుడనము.

బడిన్—అనుదానికి 'వెన్బడిన్' అని 'వెంట' పదముతోఁ జేర్పకుండ, వ్యస్తప్రయోగ మిప్పటికాలమున లేదు. కాని తిక్కన ప్రయోగమున "చనియెంగేకయ సుతానుచారికలబడిన్" అనికలదు.

చూఱ—"తొల్లింటి చూఱగలదె." 'చూఱగొను' ధాతువులో తప్ప 'చూఱ' కిప్పుడువ్యస్తప్రయోగము లేదు. తమి చూఱయాడు=కొల్లగొను.

కలిమి— "కాంతాదులతోడి పొందుకలిమి భటునకున్"=పొందుగలిగియుండుట. ఇప్పుడు కలిమిలక్షణార్థమగు 'సంపద' యం

దే గాని, ధాత్వర్థమున వాడుక లేదు. ఇట్టిదె "కోపరసంబు పేర్మిచె రిచెక్".

గోసెక్కు—"దీని నీవు గోసెక్కుగఁ జేసి" = మూఱు, దోషము—గోసు—ఘోష శబ్దభవమై యుండును. 'గోసెక్కు' అను పదబంధము నెంత శక్తివంతముగ (effectively) తిక్కన ప్రయోగించినాడో చూడుఁడు.

చెట్టపట్టు—'నన్ను నతఁడు చెట్టపట్టినక్ ద్రోచి వెసం జన్న వెనుకొనుట యును", ఇక్కడ మూలార్థమునఁ బ్రయోగింపఁ బడినది. ఇప్పుడు చేపట్టు—వివాహము అనునర్థమున రూఢిఁ జెందినది.

మై—"రెండు మైల నడతము" = రీతులుగా

మైమై—"సింహబలుఁడు నిన్ను పరిభవించి మైమైతోన యు నికిం జేసి"—"మైమై పోరి రుద్రాకృతిక్" అనాయాసముగా—త. మెన్మై = మెల్ల మెల్లగా—మార్దవము (తో)

కొలఁది—"లోకుల చిత్తమునకు వేగగు కొలఁదిమనను"—(= రీతిగా) - ఈయర్థమున నిప్పుడు వాడుక లేదు. (చేసినకొలఁది-లేదా-నా శక్తికొలది-అనియందుము)

మెయిపడి = సమ్మతి—"మెయిపడి చూపుగా"

వలపు = కోరిక - మూలార్థము. "రిపుంబరిమార్పంగా వచ్చు నేని యట్టిద నావలపు" cf. చేయవలయు-. ధాతువు-'ఓల్' cf. చేయనొల్ల. తమి. కన్న. మళ ఒల్, ఒల్లు.

ఓలము = మఱుగు—"ఓలము బయలు నొక్కటిగా" దీనినుండి 'ఓల మాసగొనిరె' అను క్రియారూప మేర్పడినది.

ఒంటికి—"ఏచిచలంబున నొంటికిఁ జూచిన" = వేఱువిధముగా?

ఉద్దవిడి—ఉద్ద=మిక్కిలి అనునర్థముగల యుపసర్గ — కాని శ. రత్నా. న దేశ్యమనియే చెప్పబడినది. "ఉద్దవిడిన పసుల నూచ ముట్టుగఁదెత్తు" = "మిక్కిలి విడిపోయిన" cf. నన్నె. కుమా. ఉద్దపరి.

తరము—"తరమెఱిఁగి"—"మేల్ తరములు"

"ఎందు లేకునికివలన—(లేకుండుటవలన)

"విచ్చి జనిసమస్త దేశంబులుం గ్రుమ్మరి"=విడిపోయి. ఇప్పుడు విచ్చి=విప్పి-విడదీసి.

చాలుట—కార్యంబే చందంబునఁ దెఱఁగగునా చాలుట కోర్వ వలయును. తమ—చాలు; క-సాలు=to be sufficient

కుఱుచ—"నా పలుకులు కుఱుచసేయక"

అటె—"జయలక్ష్మిం జేకొననటె"

రూపు—గుఱ్ఱములను రూపుగా నరయుట.

పొందు—వారు తమతమ పొందుపట్ల కేగిరి

తేఱు—"గోమున మైఁగండ గ్రొవ్వు దేఱ నేర్తు" = గ్రొవ్వు పైకి గనబడునట్లుగాఁ జేయు

తేజము—"ఎంత తేజమైనవాని బుద్ధిగలుగు వారొల్లరు"

తఱుము—"కాంతారంబున తఱిమిపోవు సమయంబున" = త్వరితపడు—ఈ యర్థమిప్పుడు వాడుకలో నున్నట్లగపడదు—ఇప్పుడు "తఱిమికొని పోవుట"యని కేదు.

మొఱపము=ధ్వని "అందియల మొఱపంబున కరుగుదెంచి" ధాతువు-మ్రోఁగు-తె పా మొఱపాలు?

- ౬౫౮

"మూఁడుమంచు", "అర్జునుఁడు గవియించిన యంప మూఁడుమంచు దళముగఁ గప్పిన"— తమి. మూఁడు = మూయు. మూసుకొని వచ్చిన మంచు—మూఁడుమంచు.

ఓజలు మెఱయు—భీముఁడనేక విధముల నోజలు మెఱయుచు'

ఊఁటడిల్లు—"ఇట్టి పనికి నూఁటడిల్లి తోడుకొనఁగ నిచట నీడగు చుట్టంబుఁ దడవి పడయువాఁడనొక్కొ." = ఉపశమించు!

"బిట్టేసిన మదనునిచే ధృతివాసిన సింహబలుఁడు.' చే=తృతీయార్థము 'మూలముగా' ననియా?

"ఇష్ట దానియ్యెడ కేసు దేవలయుటే పని సేయఁగ బూని"

"దీనిపై నెయ్యముకల్మి యే కొలది నీమదికింతయు నాకుఁ జెప్పుమా"—షష్ఠీప్రయోగ విశేషము గమనింపఁ దగినది = నీమనస్సనకు దీనిపై స్నేహముండుట.?

"ప్రియము చూపి—మున్గువడఁ దనుసంభావించు నెడ"

దెస = దురవస్థ = అవస్థ — "తననీచపుదెస యొరు లెఱుంగక యుండఁగ" ఇప్పుడు 'దిక్కు' 'వైపు' అనియె యర్థము.

ఐ—కలిమికి నొప్పగు నీగియుఁ బలిమికి దోడనైనయట్టి బలగమునై." = బలగము కలవాఁడై యను నర్థమున.

"మత్స్యపతిమును దనయలుకలోని వాఁడ కాఁదలంచి"

"పలుకంగఁ జాలఁడయ్యెడునకటా"

"శౌర్యవైభవ ప్రాభవశౌచములకు నొరులకైనఁ దైవారమై యుల్లసిల్లు"

"తనవర్తనమువిన్న మునిజనంబులకైననలవరించుకొనగవలయువాఁడు"

ఆంధ్రభారత కవితా విమర్శనము

"రిత్తకు రిత్తచెలగినవ్వు"

"తమయన్నకు నగ్నియిచ్చువారై"

"వారేమనిరేని మఱియుం దగనాడి"

"నీమాటలకు నేమిగులంగా వెఱతుఁబోదు మీదెట్లుండెఁ"

"మనకు మార్కొను నట్టి కొలఁదికాదు"

బాసట లేరయెవ్వరున్"

"తనతన వాహనము లాయుధము లెల్ల జనంబులు ననువుసేసికొ

"ఇవి నీతెగకొలఁదివి."

"పాండునందనులయున్న యిమ్మెయిఁ గానవేఁడి". తమి_వేఁ

"బలమెల్లఁ వెఱరెండురూపాయలుగఁ జొచ్చి"

"నాలువుగఁ బోయి"

"భయరసము వఱ్ఱుపెట్టునఁ బగఱువాఱ"

"పెద్దదొరలు చీరలొలువఁబడిరి"

"పతియెఱుఁగఁడొక్కో జనులు నిజము సేయుదురే"

"దుఃఖములకు నగపడకుండ"

"కీచకుఁ బరిమార్చుటకిపుడు గడవఁబడియెనే"

కారకవిశేషములు

"ఇంతకు నేర్చునీకు"

"నినుంగొని యాడుచేతఁ దానెంతయుఁ బెద్ద"

"తద్వృత్తమునకు నన్నేలుము.

"యక్షునిచే నగపడ్డవీని ప్రాణంబులు.

"విసరి నేలతోఁ ద్రేసి వీపునమండి వెట్టిన"

"కీచకుని దెస నన్నొకకీడు తెరవు పొరయకుండగావుము"

"కీచకుదురాచరణంబు నాకుఁ బ్రకటించి"

"ఇట్లు లోక మూర్ఖుని చేఁ దుదిఁబోయి కోలుపోయిన యభిమానము"

"పృథాసుతుల దిక్కునఁ బద్ద సుభీతుఁడై"

"వారికిక విలాపము సేసె"

"తలపోతగలిగి యస్మొలతవచ్చుటకుఁ దానొండు వింతలు పుట్టకుండునొక్కొ"

"గంధర్వులచే పడి మృతినొందె"

"సైరంధ్రి కపాయము వొందదని యూహించి"

"వారికినుతింపగ నేల నిసర్గవృత్తయుల్"

"మాకుంజూడ పాండవులు పొడవడంగి లేకపోయిరి.

"నాతోడి ప్రేముడింగడు నాతురయై"

"ఏమనివినియెదనో నీచేననుదు."

"వారలకు వగవవలదు."

"ఆతని నెవ్వరికేనియుం బొగడవలయు."

"పాపమున గురులకు మార్కొనియెదము"

ఇట్లు తిక్కనార్యుని యాంధ్రభాషా జాతీయ ప్రయోగ చమత్కారము లపారములై వెలయుచున్నవి. ఆతని భాషాశక్తి, ప్రయోగ

చమత్కృతి, జాతీయవైఖరి, పదసంగ్రహణ నైపుణి, యనన్యసామాన్యములు. అప్పటి తిక్కనార్యుని భాషకును, ఇప్పటిభాషకును విశేషవ్యత్యాస మగపడుచున్నది. ధాతు, పద, కారక, క్రియారూప, జాతీయప్రయోగ విషయమున నెంతేని భేదముకలదు. ఆతని కాలమునందలి యాంధ్రభాషా స్వరూపస్థితి గనుగొని, అది కాలక్రమమున నెట్టిమార్పులకులోనై ప్రస్తుతస్థితికివచ్చినది, అప్పటి యాతని భాష యెంతవఱకంతరించినదియు దెలిసికొనుటకుగా నాతని భారతమునందలి దేశీయ పదముల పట్టికలను తయారుచేయు టెంతయు నావశ్యకమై గన్పడుచున్నది. వీనిని తరువాతి భాషతోడను, పూర్వకవుల యొక్కయు శాసనములయు భాషతోడను బోల్చినచో నాంధ్ర భాషాచరిత్రమును గొంతవఱకు దెలిసికొనుట కవకాశమేర్పడఁ గలదు.

ఉపసంహారము

ఇట్లు సహజంబై, సలక్షణంబై, శక్తివంతంబై, జాతీయయుక్తంబై, దేశీయబహుళంబగు నాంధ్రభాషలో, భవ్యకవితావేషుండు, విజ్ఞాన సంపద్విఖ్యాతుఁడు, సంయమిప్రకర సంభావ్యానుభావుండునగు కృష్ణద్వైపాయనుఁ డర్థిలోకహితనిష్ఠంబూని రచించి తేఖ్యంబగు నీ యామ్నాయమునందలి యర్థమును ప్రబంధమునందలిగ రచించియాంధ్రావళికి మోదముం గూర్పనెంచిన తిక్కనార్యుఁడు "హృద్యాహ్లాది, చతుర్థ, మూర్జితకథోపేతంబు నానారసాభ్యుదయోల్లాసి యగు నీవిరాటపర్వమును రచించు సందర్భమున, సంస్కృత మూలమునదలియర్థమును కావ్యకళాదృష్టితోఁ జూచి యందలి విషయముల యౌచిత్యానౌచిత్యములను, గుణదోషములను బరిశీలించి మూలమునందలిఁ విషయ మెచ్చట నుపయోగించుకొనవలెనో దానినచ్చో నుపయోగించుకొనుచు, సందర్భానుకూలముగ రసమును బోషించుచు, పాత్రలమును వ్యక్తీకరించుచు, సంభాషణలను బెంచుచు, కథాంశముఁ

దాగుమూతచేయుచు, కావ్యకళా సౌందర్యమునకుఁ దోడ్పడని సందర్భములను విడనాడుచు, నద్దానిఁ బోషించుట కనువగు వర్ణనలను–అనఁగా ప్రకృతి వర్ణనలను, శీలపోషక వర్ణనలను, భావచ్ఛాయాసూచక వర్ణనలను మనోవృత్తి ప్రకాశక —ప్రస్ఫోరక— వర్ణనలను, స్వీయదేశీయాచార వర్ణనలను సందర్భానుకూలముగ స్వయముగ రచించి చేర్చుచు దన భాషాంతరీకృతగ్రంథము నత్యంత రసోద్బోధకంబై కావ్యకళకాదర్శభూతంబై స్వతంత్రంబగు నుత్తమ ధ్వనికావ్యముగ నొనర్చిధన్యుఁడైనాడు. ఆంధ్రావళి కత్యంతమోదముం గూర్చినాఁడు. భక్తకోటికి వరణీయుఁడైనాఁడు. తాననుభవించినకవిత్వతత్త్వ నిరతిశయానుభావానందమును దనదేశీయులకుఁ గూడ చవిగొలిపినాఁడు. ఇఁక ఉద్యోగాదులగు తక్కిన పదునాల్గింటిలోఁ గూడ నాంధ్రావళి యీమహనీయుని కావ్యశిల్పమహత్త్వము నారసి యత్యంతామోద భరితులై కావ్యరసాంబుధి నద్వైతానందాంబుధి నోలలాడుదురు గాత!!!

